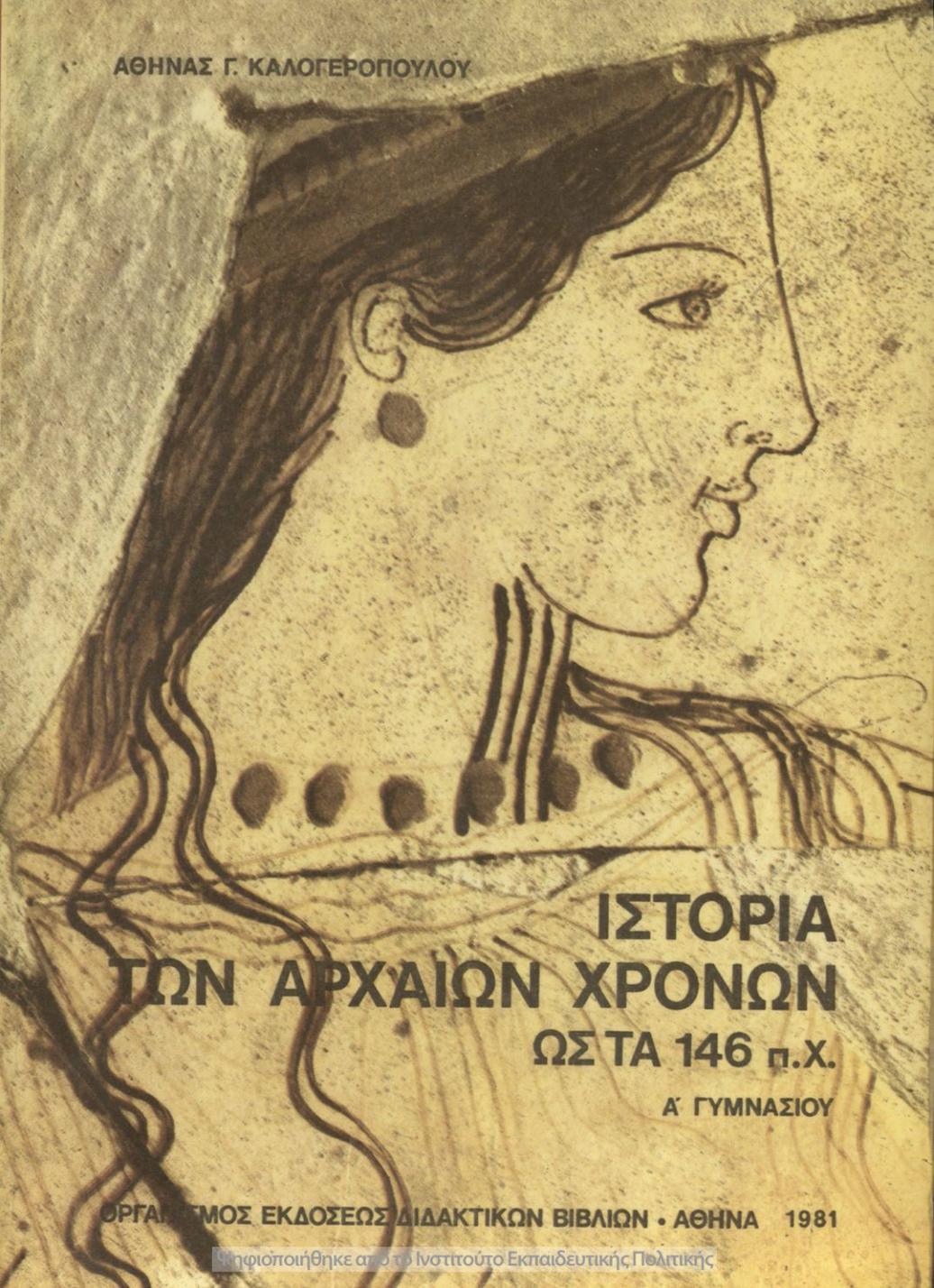

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.**

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΑΘΗΝΑ 1981

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φραγμένη Θεωρία-Γέσηνα.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 Π.Χ.

Επιμέλεια
Κωνσταντίνου
Παπαδόπουλου

Ενημέρωση. Επειδή τό βιβλίό τοῦτο εἶναι ἀγκῶδες καί δυσανά-
λογο μέ τό διδακτικό χρόνο (70-72 ὥρες διδασκαλίας), ἔχουν γρα-
φεῖ ὁδηγίες πού περιορίζουν τή διδακτέα ὕλη καί παρέχουν κάποιες
γενικές κατευθύνσεις διδασκαλίας ἔτσι, ὥστε οἱ μαθητές νά διδά-
σκονται ιδιαίτερα τά κεφάλαια πού ἀναφέρονται στήν Ἑλληνική
Ἱστορία.

Γι' αὐτό παρακαλοῦνται οἱ διδάσκοντες, πρὶν προγραμματίσουν
τά μαθήματά τους νά ἰδοῦν τό τεῦχος « Ὅδηγίες γιά τή διδασκαλία
τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων », ἐκδ. ΟΕΔΒ, ὅπου γίνεται λόγος γιά
τή διδακτέα ὕλη καί τή μέθοδο διδασκαλίας.

1981

ΚΑΛ 15Τ

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α Τ Ω Ν Α Ρ Χ Α Ι Ω Ν Χ Ρ Ο Ν Ω Ν

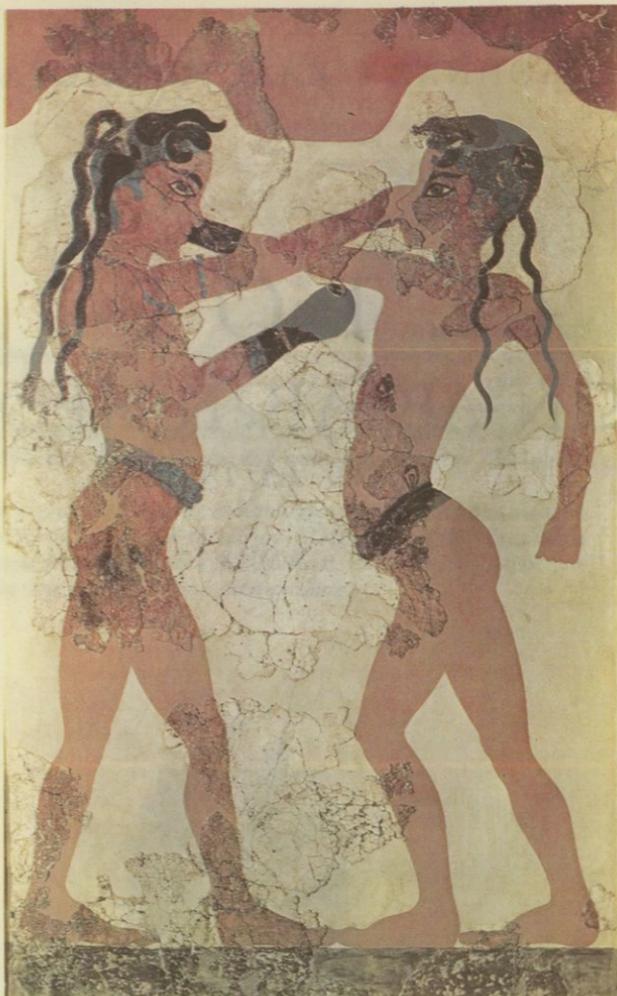
Ω Σ Τ Α 146 Π.Χ.

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1981

Ἡ παιδική πυγμαχία. Τοιχογραφία ἀπὸ μεγάλο σπήτι τοῦ 1500 π.Χ. στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας (τὸ ἔργο εἶναι συμπληρωμένο στὰ σημεῖα ποὺ ἔχουν καταστραφεῖ). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τίς πρὸ σημαντικὲς τοιχογραφίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ἑλλάδα. Δύο παιδιὰ, ποὺ φοροῦν «ζώμα» στοὺς γλουτοὺς καὶ γάντια πυγμαχίας στὸ ἓνα χέρι, παλεύουν. Ἡ ἔκφρασή τους εἶναι ἐράσμια. Τὰ μάτια, κατὰ τὴ συνήθεια τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, δὲν εἰκονίζονται προφίλ, ἀλλὰ ὀλόκληρα. Τὰ μαλλιά σὲ μακριοὺς μαύρους βοστρύχους πέφτουν στοὺς ὤμους. Τὸ ὑπόλοιπο κρανίου ἔχει ἀπόχρωση γαλάζια. Τὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν εἶναι ἰδιότυπα ἄραια, τὰ σώματα τους λεπτὰ καὶ κομψά. Στὰ χρώματα δὲν ὑπάρχει ποικιλία· ὑπερισχύουν τὸ κόκκινο, τὸ μαῦρο καὶ τὸ γαλάζιο. Ἡ τοιχογραφία χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. καὶ ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

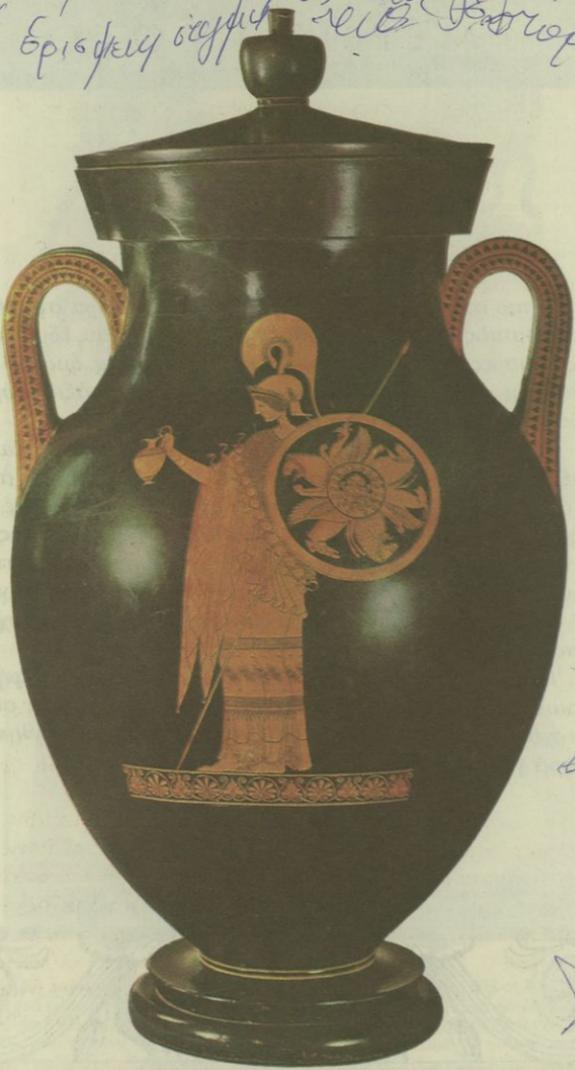
Τό πίο σπουδαίο πλάσμα πού παρουσιάστηκε στή γή είναι ό άνθρωπος. Μέ τίς αδιάκοπες προσπάθειές του, έδω καί πολλές χιλιάδες χρόνια, κατανικήθηκαν άμέτρητες δυσκολίες καί φτάσαμε στόν πολιτισμό τής εποχής μας. Τήν άξιοθαύμαστη αυτή πορεία του ανθρώπου εξετάζει ή 'Ιστορία.

Ή 'Ιστορία, στήν προσπάθειά της νά φωτίσει τή ζωή του ανθρώπου καί νά παρακολουθήσει τούς άμέτρητους αγώνες του, στηρίζεται στή βοήθεια τής Αρχαιολογίας, πού μέ τά εύρήματα τών ανασκαφών της προβάλλει τήν εικόνα τής ζωής στίς παλαιότερες εποχές. Ακόμη, χρησιμοποιεί γραπτά κείμενα του παρελθόντος. Αλλά είναι ή πολυτιμότερη πηγή της, γι' αυτό κι ή πραγματική 'Ιστορία άρχίζει άπό τήν εποχή πού ύπάρχουν γραπτές πηγές.

Ή μεγάλη περίοδος, πρίν χρησιμοποιήσεται τή γραφή ό άνθρωπος, ονομάζεται Προϊστορία καί χωρίζεται σέ τρείς εποχές, άνάλογα μέ τό κύριο ύλικό πού χρησιμοποιήθηκε κάθε φορά γιά τήν κατασκευή εργαλείων καί όπλων.

Φολιωτός είναι το στέφανο των αιδολόγων
υψηλότερο πνευματικόν εδος, άπορροή μιας θρησκείας
λαϊκή & μια ερισφειά σάφει μετ' ιστορίας,

Έρυθρόμορφος άμφορέας θαυμάσιας διατήρησης, με παράσταση της θεάς Άθηνάς (βρίσκεται στο Μουσείο της Μπάζελ, στην Έλβετία). Έργο του 5ου π.Χ. αι.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μεγαλύτερη καί πιό ἀληθινή περιπέτεια πού σημειώθηκε πάνω στή γῆ. Ἡ ἐμφάνισή του στόν πλανήτη μας στάθηκε τό μεγαλύτερο γεγονός στήν ἱστορία της. Προικισμένος μέ τήν πολυτιμη δύναμη τοῦ λογικοῦ, γρήγορα ἐξεχώρισε ἀπ' ὅλα τά ζωντανά πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρωπος κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Τά ζῶα καί τά πουλιά ὑπάρχουν κι αὐτά ἀπό αἰῶνες. Καμιᾶ ὅμως ἀλλαγῆ δέ σημειώθηκε στή ζωή τους, στό πέρασμα τοῦ χρόνου, μέ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουν τίς φωλιές τους, φέρνουν στόν κόσμο τά παιδιά τους, παλεύουν γιά νά βροῦν τήν τροφή τους καί, τέλος, χάνονται ἀπό τή ζωή ἀπαράλλαχτα, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ ἀνθρωπος. Στῶν ζῶων, ὅμως, τῶν πουλιῶν καί τῶν ἐντόμων τή ζωή καμιᾶ πρόοδος δέ σημειώθηκε μέσ στό χρόνο.

Δέ θά μπορούσε νά πεί κανεῖς τό ἴδιο καί γιά τόν ἀνθρωπο. Ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς παρουσίας του πάνω στή γῆ, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες του, οἱ ἀδιάκοπες προσπάθειές του δέν πῆγαν χαμένες. Τό λογικό ἔδινε φτερά στά χέρια του, τόν βοήθησε νά προοδεύει, νά καλυτερεύει σταθερά τίς συνθήκες τῆς ζωῆς του· νά φυλάγεται ἀπό ἀμέτρητους κινδύνους πού τόν παραμόνευαν σέ κάθε βῆμα, νά βρίσκει πάντα κάτι καινούριο.

Κι ἂν ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε ἕνα πλῆθος εὐκολίες κι ἀγαθά στή διάθεσή μας, ἂν ὑπάρχει τό ραδιόφωνο, τό ἀεροπλάνο, οἱ διάφορες μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τό αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καί τά διαστημόπλοια, καί τό σπουδαιότερο, ἂν μπορούμε νά μιλοῦμε γιά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί ἐλευθερία, ὅλα αὐτά καί ὅτι ἄλλο μπορούμε νά χαροῦμε στή ζωή μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας πού αἰῶνες ὀλόκληρους πάνω στή γῆ πραγματώνει ὁ ἀνθρωπος, γιά νά κυριαρχήσει στή φύση καί νά βελτιώσει τή ζωή του.

Αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ πλάσματος τῆ ζωῆ καί τά ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καί τίς προσπάθειες γιά τό καλύτερο, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγιναν, σ' ὅποια ἐποχή κι ἂν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας.

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ σημασία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ

Τό θέμα μελέτης τῆς ἱστορίας

Γενεές ατέλειωτες ανθρώπων ήρθαν στή γῆ καί χάθηκαν. Λαοί μεγάλοι ἢ ἀσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι ἐξαφανίστηκαν. Τί ἀπόμεινε ἀπ' ὅλους αὐτούς τούς ἀμέτρητους ἀνθρώπους; Κάθε ἀξία σκέψη, κάθε ἀνακάλυψη ἢ ἐφεύρεση, κάθε σημαντικό ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν ἔγινε, δέν πῆγε χαμένο.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στήν Ἱστορία

Ἀτέλειωτη σειρά γενεῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια τὰ χρόνια ὡς σήμερα, σέ κάθε γωνιά τῆς γῆς, ἀγωνίστηκε σκληρά. Αὐτῶν τῶν ἀγῶνων οἱ καρποὶ κληροδοτήθηκαν σέ μᾶς, γιά νά συνεχίσουμε, σάν ἓνας κρικός στήν ἀλυσίδα τῆς ἀνθρωπότητας, γεμάτοι τεράστια εὐθύνη, μέ τήν ἴδια ἐπιμονή, τήν πορεία γιά τό καλύτερο, σάν ἀξιοπολίτες.

3. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στήν ἱστορική πορεία τοῦ ἀνθρώπου σημασία ἔχει νά προσέξει κανεῖς ἐκεῖνα τὰ γεγονότα, πού βάζοντάς τα στή σειρά καί συνδέοντάς τα μπορεῖ νά δεῖ πῶς ὁδήγησαν, σιγά-σιγά, στήν ἀνάπτυξη καί τή βελτίωση τῆς ζωῆς, δηλ. στόν πολιτισμό*.

Ὁρισμός τῆς Ἱστορίας

Δέν ἔχουν ὥστόσο ἀξία τὰ γεγονότα, ἂν δέ συνδυαστοῦν μέ τούς ἀνθρώπους πού τὰ προκάλεσαν ἢ τὰ ἀντιμετώπισαν. Κι ἡ Ἱστορία σάν ἐπιστήμη σκόπῳ τῆς ἔχει, γυρνώντας στά περασμένα, νά γνωρίσει τήν ἀδιάκοπη καί μακραίωνη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ. Γι' αὐτό ὁδηγεῖ, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη ἐπιστήμη, κοντά στόν ἀνθρώπο, στή γνωριμία τῆς ζωῆς καί τῶν ἔργων του, ἀπό τή στιγμή πού ἐμφανίστηκε στή γῆ ὡς σήμερα. Τοῦ δείχνει τή σημασία πού ἔχει ἡ προσωπική του συμβολή στή δημιουργία τοῦ πολιτισμοῦ· τόν βοηθάει δηλαδή νά αἰσθανθεῖ σάν ὑπεύθυνος πολίτης.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἄν θελήσει καθένας ἀπό μᾶς νά διηγηθεῖ τήν ἱστορία του, θά μιλήσει γιά μερικά σημαντικά γεγονότα στή ζωή του. Θά πρέπει νά πει πότε γεννήθηκε, ποιοί ἦταν οἱ γονεῖς του, πότε πῆγε στό σχολεῖο, πότε ἔγιναν κάποια σπουδαῖα περιστατικά τῆς ζωῆς του. Σέ κάθε στιγμή, θά χρειαστεῖ νά τοποθετήσῃ χρονικά αὐτό πού διηγεῖται. Ἡ ἴδια ἀνάγκη παρουσιάζεται ἐπιτακτικά καί στή μελέτη τῆς ἱστορίας. *Εἶναι ἀπαραίτητο, δηλαδή, νά τοποθετήσῃ κανεῖς μέσ στό ἀπέραντο χρονικό διάστημα, πού τό ἀνθρώπινο γένος ὑπάρχει στή γῆ, κάθε γεγονός πού ἱστορεῖ.*

Τήν ἀνάγκη αὕτη τήν ἔνωσαν ἐδῶ καί αἰῶνες οἱ ἀνθρώποι. Ξεκί-

νησαν έτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, νά βροῦν μερικά σταθερά σημεῖα. Ἡ νύχτα ἀκολουθεῖ, πάντοτε, τήν ἡμέρα· τό φεγγάρι παρουσιάζεται, στίς διάφορες φάσεις του, σέ ἰσόχρονα διαστήματα. Οἱ ἐποχές τοῦ χρόνου διαδέχονται κανονικά ἢ μιὰ τήν ἄλλη, γιά νά ξανάρθουν μέ τήν ἴδια σειρά.

Ἐφτάσαν, έτσι, νά συλλάβουν τήν ἔννοια τοῦ ἔτους. Προσδιόρισαν πότε ἔρχονται οἱ βροχές, πότε εἶναι ζέση ἢ κρύο, χρειάστηκε ὁμως νά τοποθετήσουν στό χρόνο μερικά γεγονότα.

Κάθε τόπος ἢ πόλη εἶχε διαφορετικά σταθερά σημεῖα στή χρονολογία. Στήν Αἴγυπτο, στήν Ἀσσυρία καί στή Βαβυλωνία μετροῦσαν μέ βάση τήν περίοδο πού βασιλεύαν οἱ βασιλιάδες. Π.χ. τόν τρίτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ φαραῶ Ραμσή Β' ἔγινε τό τάδε γεγονός.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἔχουν σταθερό σημεῖο στή χρονολογία τους τό συγκλονιστικό γεγονός τῆς γέννησης τοῦ Κυρίου. Ὅ,τι ἔγινε ἀπό κεῖ καί ἔπειτα τό τοποθετοῦμε προσθέτοντας τά χρόνια. Π.χ. τό 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνική Ἐπανάσταση. Ἐμεῖς σήμερα ζοῦμε 1977 χρόνια ὕστερα ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

Ἀνθρωποὶ ὁμως ἔζησαν καί πρὶν γεννηθεῖ ὁ Κύριος. Τά γεγονότα πού σημειώθηκαν στήν ἐποχή τους, τά χρονολογοῦμε γυρνώντας πίσω τόσα χρόνια, ὅσο ἀπέχει τό κάθε περιστατικό ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι τό σταθερό γιά μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι ὅτι τό 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος.

Αἰώνας εἶναι τό διάστημα ἑκατό χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπό τό ἔτος 1 ὡς τό 100, δεύτερος ἀπό τό 101 ὡς τό 200. Μέσ στόν 20ό αἰώνα μ.Χ., τό 1914, ἄρχισε ὁ Α' Παγκόσμιος πόλεμος.

Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τά πίσω, κι ὅσο μεγαλύτεροι οἱ ἀριθμοί τους, τόσο ξεμακραίνουν ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τό 100 καί τελειώνει τό 1. Τό 480 π.Χ., στόν 5ο αἰώνα π.Χ., οἱ Ἕλληνες νίκησαν τούς Πέρσες στή Σαλαμίνα. Ἄν τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχει ζωὴ 700.000 χρόνων (7.000 αἰῶνες δηλαδή) πᾶν στή γῆ, μόνο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6.980 εἶναι προχριστιανικοί.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες χρονολογοῦσαν μέ σταθερό σημεῖο τήν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπό τήν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τή χρονολόγησή τους ἀπό τό 622 μ.Χ., τή χρονιά τῆς Ἐγίρας, πού ὁ Προφήτης τους ὁ Μωάμεθ ἔφυγε ἀπό τή Μέκκα, γιά νά γλιτώσει ἀπό τούς ἐχθρούς του.

Ἔτος

Ἡ χριστιανική
χρονολογία

Ἔννοια τοῦ αἰῶνα

Χρονολογία πρὸ
Χριστοῦ

Ἡ χρονολογία
διαφόρων λαῶν

4. ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έκατομμύρια άνθρωποι έχουν ζήσει ως σήμερα στη γη. Πλήθος γεγονότα έχουν σημειωθεί. Αδιάκοπες προσπάθειες αλυσίδας όλόκληρης γενεών οδήγησαν στον πολιτισμό της εποχής μας. Ποιά μέσα έχουμε για τή γνώριμία της Ιστορίας του ανθρώπινου γένους;

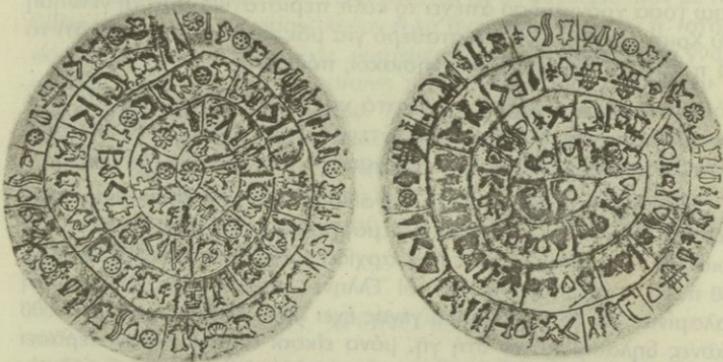
Ό,τι κι αν γίνει στη ζωή, κάποιο ίχνος αφήνει πίσω του. Κι ή μακρότατη πορεία του ανθρώπου δεν έμεινε αμάρτυρη. Μόνο που δεν είναι πάντα εύκολο νά διακρίνει ο καθένας αυτά τά ίχνη.

Γραπτά μνημεία

Αν ήξεραν έξαρχής οι άνθρωποι τή γραφή, τό έργο του ιστορικού δέ θά παρουσιαζε δυσκολίες, φτάνει νά είχαν διατηρηθεί γραπτά μνημεία (έπιγραφές ή χειρόγραφα) και νά ήταν γνωστή ή γλώσσα τους. Τή γραφή όμως μόνο εδώ και πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τή βρήκαν οι άνθρωποι.

Άφωνα μνημεία

Στήν έρευνα των παλαιότερων εποχών πρέπει νά βοηθήσουν άλλα μέσα, μνημεία άφωνα (έργαλεια, όπλα, σκευή, τάφοι, έρείπια σπιτιών, παλατιών ή ναών, διάφορα έργα τέχνης, αλλά και σκελετοί ανθρώπων και ζώων, άπομεινάρια τροφών κ.ά.π.).

Ό πηλινός δίσκος τής Φαιστού. Σπουδαίο μνημείο που βρέθηκε τό 1903 σ' ένα μικρό δωμάτιο, σά βορειοδυτικά διαμερίσματα του ανακτόρου τής Φαιστού. Και στίς δύο του πλευρές ο δίσκος έχει ιερογλυφικά σημεία που άποτυπώθηκαν με σφραγίδες, σπειροειδώς, όταν ο πηλός ήταν ακόμη νυπός. Αρχίζουν από τήν περιφέρεια και προχωρούν προς τό κέντρο. Κάθε ομάδα συμβόλων χωρίζεται από τήν έπόμενη με κάθετες γραμμές· πιστεύεται ότι πρέπει νά άποτελεί μία λέξη. (Περιγράψετε τά σημεία του δίσκου). Οι ειδικοί που τόν έχουν μελετήσει, παρατήρησαν πως μερικές ομάδες συμβόλων έπαναλαμβάνονται, πιστεύουν γι' αυτό πως θά πρόκειται για κάποιο θρησκευτικό ύμνο. Έπειδή ή γλώσσα του δίσκου δεν έχει ακόμη διαβαστεί, γι' αυτό και δεν μπορεί κανείς νά άντλήσει πληροφορία ιστορική από ό,τι γράφεται πάνω του, παραμένει άφωνο μνημείο για μάς. Χρονολογείται μεταξύ 1700-1600 π.Χ. και έκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου.

Ο Ιστορικός, στην προσπάθειά του να δώσει την εικόνα της πορείας της ανθρωπότητας, εκτός από τα άφωνα μνημεία, τα κείμενα, τις επιγραφές που διατηρήθηκαν, στηρίζεται και στη μελέτη της γλώσσας, αλλά και των διαφόρων παραδόσεων, καθώς και των μύθων των λαών, που από στόμα σε στόμα μέν τ'όλο πέρασμα των αιώνων, διατηρήθηκαν σε μεταγενέστερους λαούς ή αναφέρονται στα παλαιά κείμενα.

Άλλα στοιχεία
χρήσιμα στην
Ιστορία

Υπάρχει μία ακόμη πολύτιμη πηγή, ιδιαίτερα για την έρευνα της ζωής στις προϊστορικές περιόδους. Την προσφέρουν δύο έπιστημες: Η Έθνογραφία και η Συγκριτική Έθνολογία, που θέμα τους έχουν τη μελέτη της ζωής και του πολιτισμού των πρωτόγονων λαών της εποχής μας.

Έθνογραφία και
Συγκριτική
Έθνολογία

5. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ

Μία από τις μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις του ανθρώπου στάθηκε η γραφή. Δέν τή βρήκαν όμως τήν ίδια εποχή όλοι οι λαοί. Η Ιστορία αρχίζει από τή στιγμή που υπάρχει γραφή. Τό μεγαλύτερο διάστημα τής πορείας του προς τόν πολιτισμό ό άνθρωπος τό έζησε χωρίς νά ξέρει νά γράφει. Τήν τεράστια αυτή χρονική περίοδο τή λέμε Προϊστορία.

Προϊστορία

Υπήρξαν λαοί που γνώριζαν τή γραφή, αλλά ύστερα από τήν εξαφάνισή τους κανείς δέν καταλαβαίνει τή γλώσσα τους (όπως οι άρχαιοι Κρητικοί, οι Έτρούσκοι κ.ά.), γι' αυτό και τά γραπτά μνημεία τους μένουν άφωνα για τήν ιστορία.

Η σημασία τής
γραφής

Άρχικά οι άνθρωποι, στην προσπάθειά τους νά έκφραστούν μέ σύμβολα, χρησιμοποίησαν εικόνες. Σχεδιάζαν δηλ. τό ψάρι, θέλοντας νά γράψουν τή λέξη ψάρι. Δυσκολία όμως παρουσίαζε η έκφραση άφηρημένων έννοιών: αναγκάστηκαν έτσι να τίς συνδυάσουν μέ ένα αντικείμενο. Γι' αυτό, μέ τό σχήμα του ήλιου, σημείωναν όχι μόνο τή λέξη ήλιος, αλλά και τή θερμότητα. Μέ τόν καιρό, τό ίδιο σύμβολο έφτασε νά σημαίνει και τόν ήχο μόνο τής λέξης. Π.χ. μέ τό σχήμα του ψαριού δηλώνουν τό ψάρι, αλλά στην Αίγυπτο, και τή συλλαβή νάρ (έτσι λέγεται τό ψάρι στα άρχαία αϊγυπτιακά). Οι γραφές αυτές – τά *ιερογλυφικά* – παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νά γραφτούν ή νά διαβαστούν σωστά, γι' αυτό κι ήταν λίγοι και πολύ σπουδαίοι, όσοι ήξεραν νά τίς χρησιμοποιούν στίς άρχαίες κοινωνίες.

Ιερογλυφικά

Η έπιθυμία των ανθρώπων νά έκφραστούν εύκολότερα, τούς

Γραμμικές γραφές

οδήγησε στην ανάγκη να άπλοποιήσουν τά σύμβολα τής γραφής. Τά διάφορα σχήματα, μέ τόν καιρό, δέ σήμαιναν πιά όλόκληρη λέξη, αλλά μιά όρισμένη συλλαβή. Αύτες τής γραφές τής λέμε γραμμικές, γιατί τά σύμβολά τους σχηματίζονται από γραμμές. Γραμμική ήταν ή πρώτη έλληνική γραφή.

Άσμημένο ήμισφαιρικό κύπελλο από τήν Έγκωμη τής Κύπρου. Πρόκειται για άληθινό άριστούργημα μεταλλοτεχνίας, και για τό μελωδικό σχήμα αλλά και για τήν τεχνική του. Μέ χρυσάφι και μιά μαύρη ύλη πού λέγεται νιέλλο, τοποθετημένα ένθετα, παριστάνονται έξι κεφάλια βοδιών (βουκράνια), άνθη από λωτό και, στό στενότερο κύκλο, ρόδακες μέσα σέ ήμικύκλια. Παρόμοιο κύπελλο έχει βρεθεί και στην Έλλάδα, στην Άργολίδα (στά Δεντρά). Τό μνημείο αυτό, όσο κι άν είναι άφωνο, δίνει σπουδαιότατη πληροφορία, από τή στιγμή πού όμοιο άκριβώς έχει βρεθεί στην ήπειρωτική Έλλάδα. Σημαίνει πώς τόσο αυτό, όσο και τό άλλο, έχουν γίνει από τόν ίδιο τεχνίτη, πού πρέπει να ήταν Μυκηναίος τής Άργολίδας. Τό κύπελλο πού βλέπουμε τό πήρε κάποιος από τήν Πελοπόννησο, τό μετέφερε στην Κύπρο, όπου ίσως τό πούλησε ή τό χάρισε, και άργότερα, σάν πολύτιμο σκεύος πού ήταν, τό τοποθέτησαν μέσ στον τάφο κάποιου νεκρού πού θάφτηκε στην Έγκωμη, όπου και βρέθηκε στις άνασκαφές. Χρονολογείται στις άρχές του 14ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Οί άρχαίοι Βαβυλώνιοι, κ.ά. χρησιμοποιούσαν γραφή πού βασικό τής σύμβολο ήταν ένα σχήμα σάν σφήνα – διαμορφώθηκε από τήν προσπάθεια να χαράξουν γραμμές πάνω στον ώμο πηλό – σέ διάφορους σχηματισμούς, γι' αυτό κι οί γραφές τους όνομάζονται σφηνοειδείς.

6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στόν τόπο μας, πού γνώρισε πολιτισμό αιώνων, δέν υπάρχει σχεδόν χώρος, όπου να μή βρίσκονται χνάρια τής άρχαιότητας.

Από τη στιγμή που θα προσδιοριστούν, αρχίζει το έργο του αρχαιολόγου. Αν έχει τη δυνατότητα να ερευνησει συστηματικά μία θέση, είναι θαυμαστό να δει κανείς πόσο μπορεί η επιστήμη του να φωτίσει τα περασμένα και να δώσει ανάγλυφη τήν εικόνα τελείως χαμένων στή γή μουσικών του παρελθόντος. Το σχήμα των άγγείων, το διάγραμμα και η κατασκευή των τοίχων των σπιτιών, κάποια κοσμήματα, αγάλματα κι επιγραφές, ή μελέτη των διαφόρων στρωμάτων του εδάφους, όλα βοηθούν. Έτσι μπορεί κανείς να καταλάβει τον τρόπο της ζωής, τη θρησκεία, τις συνήθειες, την τέχνη και γενικά το επίπεδο του πολιτισμού* μιάς περιοχής στην αρχαιότητα και να τήν τοποθετήσει χρονικά.

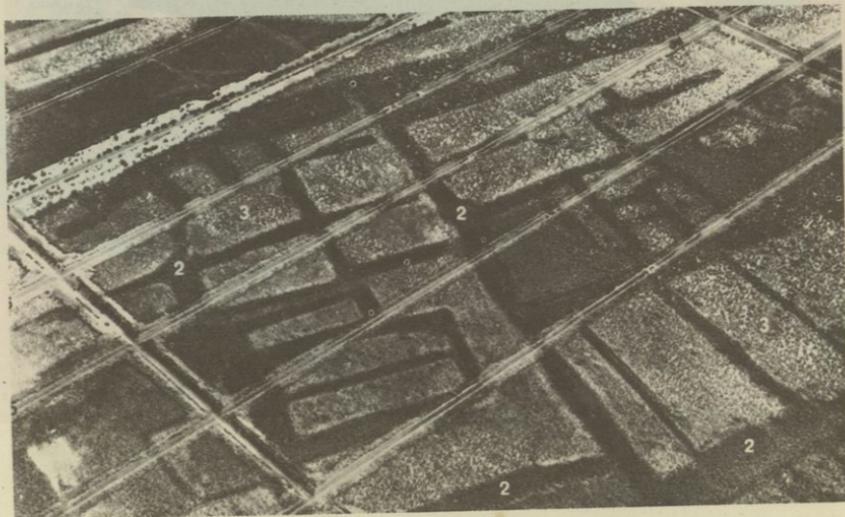
Σήμερα, εκτός από τήν καθαυτό ανασκαφή, η αρχαιολογία έχει σπουδαία μέσα στή διάθεσή της: τήν αεροφωτογραφία και τήν υποβρύχια έρευνα, που δίνει τή δυνατότητα της μελέτης των ναυαγίων και των καταποντισμένων μέσ στή θάλασσα πόλεων.

Τέλος, μέ διάφορες εργαστηριακές έρευνες, σέ ειδικά έπισημονικά κέντρα, εξετάζοντας μιά χούφτα χώμα ή κόκαλα, μέ τή βοήθεια του ραδιενεργού άνθρακα 14, προσδιορίζεται ή χρονολογία ενός γήινου στρώματος.

Αεροφωτογραφία.
Υποβρύχια
έρευνα

Ραδιενεργός
άνθραξ 14

Αεροφωτογραφία μιάς από τίς πολλές νεκροπόλεις τής Έτρουρίας (στά βόρεια τής σημερινής Ρώμης). Οί ειδικοί φροντίζουν να παίρνουν αυτές τίς πολύτιμες φωτογραφίες (άπαραίτητες στή μελέτη, μέ δυα στοιχεία προσφέρουν), άμέσως ύστερα από βροχή. Τό χώμα πρέπει να είναι καλά βρεγμένο, όποτε μέ σκουρότερο χρώμα, όπως φαίνεται έξάλλου, διαγράφονται τά ίχνη συνοικισμών, δρόμων, τάφων, που δέν μπορεί να τούς διακρίνει κανείς διαφορετικά, άν δέ σκάψει.

7. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Πέντε σχεδόν χιλιάδες χρόνια ιστορίας έχει ζήσει ή ανθρωπότητα απέναντι στους άμετρητους αιώνες που προηγήθηκαν, πρίν οι άνθρωποι κατορθώσουν νά βρουν τή γραφή.

Χωρίζουν τούς ιστορικούς χρόνους σέ τρεις μεγάλες περιόδους:

- α) Στήν *Ἀρχαιότητα*,
- β) στό *Μεσαίωνα*, καί
- γ) στή *Νεώτερη Ἱστορία*.

Διαφορετική ήταν ή ἀρχή τῆς Ἱστορίας στούς διάφορους λαούς. Δέν πέρασαν ὅμως τό κατώφλι τῆς ιστορίας ὅλοι τήν ἴδια ἐποχή, οὔτε ἀρχισε ή μεσαιωνική κι ή νεώτερη ἱστορία, γιά μᾶς τούς Ἕλληνες, σύγχρονα μέ τούς ἄλλους εὐρωπαϊκούς λαούς.

Ἡ Ἑλληνική Ἱστορία ἀρχίζει γύρω στό τέλος τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οἱ ἀρχαῖοι της χρόνοι τελειώνουν τό 330 μ.Χ., ὅταν μέ τήν κτίση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδρύεται ή Βυζαντινή αὐτοκρατορία. Οἱ νεώτεροι χρόνοι, τέλος, ἀρχίζουν μέ τήν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους (1453).

8. ΦΥΛΕΣ

Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν πώς στά πολύ παλαιά χρόνια ίσως όλοι οι άνθρωποι νά ανήκαν στήν ίδια φυλή. Όμως, μέσ στίς χιλιάδες χρόνια πού υπάρχει ό άνθρωπος, έξαιτίας τού χώρου πού κατοικούσε, τών φυσικών συνθηκών πού αντιμετώπιζε κι άλλων παραγόντων άγνωστων σέ μās, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλές. Ξεχωρίζουν άπό τό χρώμα τού δέρματος, τό σχήμα τού προσώπου, τό μέγεθος τού σκελετού, τό χρώμα τών μαλλιάν και τών ματιάν. Οι φυλές αυτές είναι: ή Λευκή, ή Κίτρινη, ή Μαύρη κ.ά.

Ή Λευκή φυλή χωρίζεται σέ δύο κλάδους:

1. Στούς Ίνδοευρωπαίους ή Άρίους. Σ' αυτούς ανήκουν οι Ίνδοί, οι Μήδοι και οι Πέρσες, έμεις οι Έλληνες, οι άρχαιοι Ρωμαίοι και πολλοί άπό τούς λαούς τής Εύρώπης (Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί κ.ά.).

2. Στούς Σημίτες: Σ' αυτούς ανήκουν οι Έβραίοι, οι Άραβες, αλλά κι οι άρχαιοι Βαβυλώνιοι, οι Φοίνικες κ.ά.)

1. Ἡ Ἱστορία ἔργο της ἔχει νά φωτίσει τίς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ.
2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγηση τῶν διαφόρων γεγόνων πού ἔγιναν στό παρελθόν.
3. Γιά τήν πραγμάτωση τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἄφωνα (Προϊστορία) ἢ ἄφωνα καί γραπτά μαζί (Ἱστορία).
4. Οἱ ἱστορικοί χρόνοι χωρίζονται σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνα, Νεώτερους Χρόνους).
5. Εἶναι τεράστια ἡ βοήθεια τῆς Ἀρχαιολογίας στήν ἱστορική ἔρευνα.
6. Ἡ σύσταση τῶν ἱστορικῶν φυλῶν δέν εἶναι πάντα γνωστή. Στή Λευκή φυλή ἀνήκουν δύο μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἴνδοευρωπαῖοι καί οἱ Σημίτες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ ἀρχαῖος τραγικός ποιητής Σοφοκλῆς ὑμνεῖ τήν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου:

«Πολλά 'ναί τά θάματα
 πῶς θάμ' ἀπ' τόν ἀνθρώπο, τίποτα
 πέρ' ἀπ' τήν ἀφροσύνη
 τραβάει καί πάει τή θάλασσα
 μέ τοῦ νοτιά τίς φουρτούνες,
 περνώντας κάτω ἀπ' τά κύματα
 π' ὀλόγυρα του βρυχιοῦνται
 καί τήν τρανότερη μέσ τούς θεούς
 τήν ἀφθαρτη ἀκάματη Γῆ,
 καταπονάει μέ τ' ἀλέτρια, πού χρόνο
 (μέ χρόνο
 πάνε κι ἔρχονται ἀλογόσυρτ' ἀπάνω
 (της
 ὀργώνοντάς τιν.

Καί γλώσσα καί νόηση ἀνεμόφερτη
 καί τήν καλή μέσ σέ πόλεις κυβερνία του
 ἔμαθε νά 'χει καί πῶς
 ἀπ' τά ὑπαίθρια τά βέλη τῆς νύχτιας
 (παγωνιάς
 καί τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
 νά φυλάγεται – ὁ παντοσόφιστος
 ἀνεφοδίαστον, τίποτα
 δέν τόν βρῖσκει ἀπ' ὄ,τι 'ναί νά 'ρθει
 μόνο ἀπ' τό Θάνατο
 γλιτωμό δέ θά βρεῖ πουθενά
 ὁμως γι' ἀρρώστιες, πού τρόπο δέν
 (εἶχανε,
 βρῆκε ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλο γιατρεία».

Σοφοκλή, «Ἀντιγόνη» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Ἐνα παλιό ξένο παραμῦθι λέει:

«Στίς μακρινές χῶρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἕνα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλό καί ἄλλα τόσα πλατύ. Κι εἶναι ὀλόκληρο ἀπό καθαρό διαμάντι.

Μιά φορά, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεῖ ἕνα πουλάκι καί ξύνει πάνω σ' αὐτό τό βουνό τό μικρό του ράμφος.

Ὁ χρόνος πού χρειάζεται, γιά νά φαγωθεῖ ὀλόκληρο τό διαμαντένιο βουνό, εἶν' ἕνα δευτερόλεπτο ἀπέναντι στήν αἰωνιότητα».

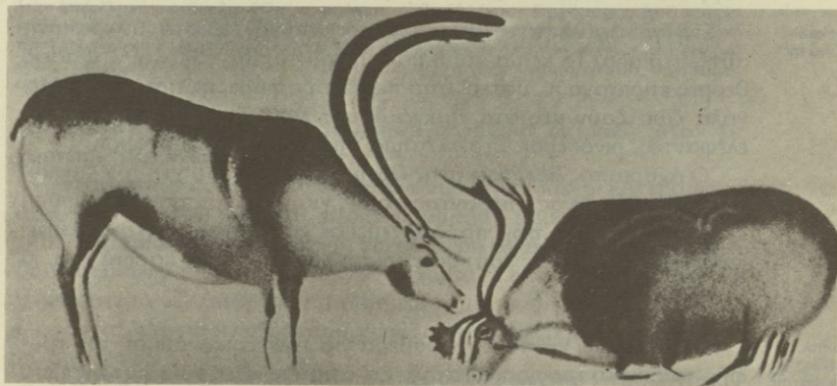
Αὐτό τό παραμῦθι θά μποροῦσε νά σκεφεῖ κανεῖς, ὅταν θέλει νά φανταστεῖ τήν ἡλικία τῆς γῆς.

3. Οί άρχαιοί Έλληνες είχαν διάφορες χρονολογίες. Υπολόγιζαν τό χρόνο μέ τίς Όλυμπιάδες – τούς Πανελλήνιους άγώνες πού γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο στήν Όλυμπία. Προσδιόριζαν, άκόμη, στό χρόνο, τά γεγονότα, στίς διάφορες πόλεις, μέ βάση τά όνόματα τών άρχόντων, τών Ιερείων, τών Έφορών στή Σπάρτη κτλ. Ύστερα από τίς άτέλειωτες καταστροφές κι άλλαγές πού σημειώθηκαν στή γή, τά περισσότερα χνάρια τών περασμένων είχαν χαθεί γι' αυτόους κι ήταν άδύνατο νά ξερουν πολλά πράγματα προγενέστερα από τήν έποχή τους. Έμεις, σήμερα, γνωρίζουμε πολύ καλύτερα από κείνους τήν παλαιότερη ιστορία τής άνθρωπότητας.

Πώς προσδιορίζει χρονολογικά ό άρχαίος ιστορικός Θουκυδίδης τήν άρχή του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.):

«Δεκατέσσερα χρόνια έμειναν έγκυρες οί συνθήκες πού ύπογράφηκαν μετά τήν καθυπόταξη τής Εύβοιας τό δέκατο πέμπτο χρόνο, όταν ή Χρυσίς ήθελε δυό χρόνια νά συμπληρώσει τά πενήντα τής Ιεροσύνης της, κι έφορος στή Σπάρτη ήταν ό Αινησίαις κι ό Πυθόδωρος είχε άκόμη τέσσερις μήνες ως νά τελειώσει ό καιρός του σάν άρχοντας τής Αθήνας, δεκάξι μήνες μετά τή μάχη τής Ποτιδαιας, και μόλις άρχιζε ή άνοιξη, μερικοί ένοπλοι Θηβαίοι... μήχαν τήν ώρα του πρώτου ύπνου στήν Πλάταια τής Βοιωτίας, πολιτεία συμμαχική τής Αθήνας».

Θουκυδίδου, Ιστορία II, 2 (Μετ. Έλλης Λαμπρίδη)

Τάρανδοι άντιμέτωποι. Έκφραστική πολύχρωμη τοιχογραφία από σπήλαιο τών Πυρηναίων. Χρονολογείται στά τέλη τής Παλαιολιθικής Έποχής. Άξίζει νά παρατηρήσει κανείς πόσο άπλα και συνοπτικά δίνεται και ή κίνηση και ή έκφραση τών ζώων. Ύπάρχει στό σπήλαιο του Φόν ντέ Γκάμ.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ

Χωρίς τήν ἀρχαιολογία δέ θά ἦταν γνωστά τά πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στή γῆ. Οἱ εἰδικοί χωρίζουν τήν Προϊστορία σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους, ἀνάλογα μέ τό ὕλικό πού χρησιμοποιήθηκε γιά τήν κατασκευή τῶν ἐργαλείων καί τῶν ὄπλων:

1. Στήν *Παλαιολιθική Ἐποχή* (ἡ πέτρα διόλου ἤ λίγο κατεργασμένη).

2. Στή *Νεολιθική* (τέλεια κατεργασία τῆς πέτρας).

3. Στήν *Ἐποχή τῶν Μετάλλων* (συνήθως λέγεται *Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ*, γιατί αὐτοῦ τοῦ μετάλλου ἡ χρήση χαρακτηρίζει αὐτή τήν ἐποχή).

Ἡ διάρκεια τῆς πρώτης εἶναι ἐκπληκτικά μεγάλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτή καί στήν ἐπόμενη μεσολαβεί ἡ *Μεσολιθική*, μιά σύντομη φάση χωρίς νέο ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό.

2. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

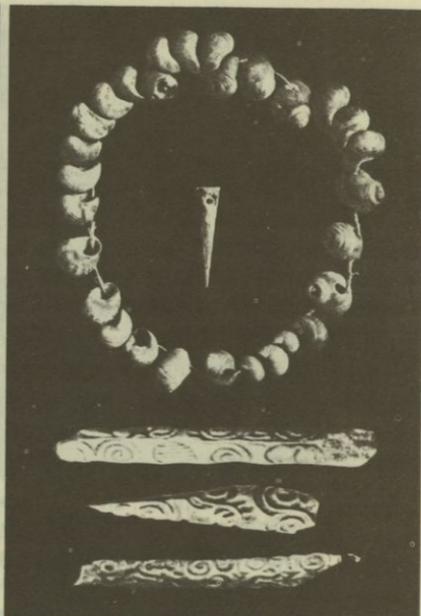
Ἀλλαγές στό κλίμα. Ζῶα τῆς ἐποχῆς

Στή γῆ ἀσύλληπτες μεταβολές σημειώνονται στή μακραίωνη αὐτή περίοδο. Τό κλίμα καί ἡ μορφή τοῦ τοπίου ἀλλάζουν. Φάσεις θερμές κυριαρχοῦν, ὕστερ' ἀπό περιόδους φοβερῆς παγωνιάς. Μεγάλα ζῶα ζοῦν μέσ στα πυκνά δάση: λιοντάρια, ὕαινες, τίγρεις, ἐλέφαντες, ρινόκεροι. Στά ποτάμια ὑπάρχουν ἵπποπόταμοι.

Ἄνθρωπος δέν ξέρει στήν ἀρχή νά μιλήσει. Φριχτή τόν κυκλώνει ἡ μοναξιά. Ἕνας ἀπέραντος φόβος γιά τό ἄγνωστο, γιά τή φύση καί γιά τό θάνατο πού παραμονεύει σέ κάθε βῆμα καί τοῦ παίρνει ξαφνικά τούς δικούς του, θά κυριαρχοῦσε μέσ στήν καρδιά του. Κι ὅμως δέ λύγισε.

Ἄνθρωπος τροφουλλέκτης

Ἐξακολουθεῖ νά παλεύει φοβερά γιά τήν ἐξοικονόμηση τῆς τροφῆς του. Εἶναι *τροφουλλέκτης*. Ζεῖ ἀπό τίς ρίζες τῶν φυτῶν, ἀπό τούς καρπούς πού κόβει ἀπό τά δέντρα κι ἀπό τίς ὠμές σάρκες τῶν ζῶων πού σκοτώνει. Τό κλίμα εἶναι ζεστό καί δέν ἔχει ἀνάγκη κατοικίας γιά νά προφυλαχθεῖ ἀπό τόν καιρό. Τρέμει, ὠστόσο, περισσότερο τή νύχτα τά ἄγρια ζῶα καί διαλέγει γι' αὐτό πρόχειρα καταφύγια. Πολύ συχνά, κυνηγημένος ἀπό τήν πείνα, ἀκολουθεῖ ξοπίσω

Γλυπτό γυναικείο κεφάλι (ἀριστερά), περιδέραιο από κοχύλια (δεξιά) και κάτω, εργαλεία από έλεφαντοκόκαλο. Όπως φαίνεται καθαρά, έχουν διακόσμηση από γεωμετρικά σχέδια. Έχουν βρεθεί όλα στην περιοχή των Πυρηναίων και προέρχονται από την Παλαιολιθική Έποχή. Το κεφάλι είναι αξιοσημείωτο για τόν απλό, αλλά έκφραστικό τρόπο με τόν οποίο έχουν δοθεί συνοπτικά τά χαρακτηριστικά του. Έκτίθενται στό Μουσείο τού Saint Germain τής Γαλλίας.

τά ζώα (τήν κύρια τροφή του) πού αλλάζουν διαμονή, όταν τό χορτάρι τελειώνει σ' ένα μέρος.

Όταν σημειώνεται μεταβολή στό κλίμα καί οί πάγοι κατεβαίνουν από τούς πόλους πρός τίς πεδιάδες, φριχτό κρύο κυριαρχεί παντού. Ή επίβιωση γίνεται άκόμη μεγαλύτερη άγωνία. Άλλα ζώα παρουσιάζονται, τώρα, μέ πυκνό τρίχωμα. Είναι πελώρια καί τά περισσότερα δέν υπάρχουν πιά σήμερα: μαμούθ (είδος τεράστιου ελέφαντα), βόνασοι, τάρανδοι, γκρίζες άρκούδες κι άγρια άλογα.

Ό άνθρωπος ζει άποκλειστικά, σχεδόν, τώρα από τό κυνήγι τών ζώων, πού μέ άνείπωτο κίνδυνο κατορθώνει νά σκοτώσει, παραμονεύοντας ώρες όλόκληρες. Μέ τό δέρμα τους ντύνεται. Τρώει ώμό τό κρέας τους καί δέν ξέρει νά φτιάξει εργαλεία. Για όπλο χρησιμοποιεί τίς πέτρες, όπως τίς βρίσκει στή φύση. Στήν άρχή, διαλέγει τίς μυτερές, όσες τόν βολεύουν στό σκοπό πού επιδιώκει. Τελικά,

Διατροφή.
Ένδυμασία.
Όπλα κι εργαλεία

προτιμάει τόν *πυριτόλιθο*, πού τόν χωρίζει εύκολα σέ μυτερά κομμάτια, όταν τόν χτυπήσει. Τά χρησιμοποιεί, ανάλογα μέ τό σχήμα τους, γιά ὄλες τίς δουλειές: πελέκια, σφήνες, ξύστρες, μαχαίρια κ.ἄ. Ὅπλιζοντας μ' αὐτά τό θαυμαστό του χέρι προχωρεῖ στήν κατάκτηση τῆς ζωῆς. Ἄν ζεῖ κοντά σέ ποτάμια, ψαρεύει μέ ἀγκίστρι ἀπό κόκαλο ζώων, πού μέ τόν καιρό τό χρησιμοποιεῖ σάν νέο ὕλικό γιά ἐργαλεῖα κ.ἄ. Ἄλλο ὕλικό τοῦ προσφέρουν καί τά κέρατα τῶν ζώων.

Κατοικία. Τέχνη

Ἡ παγωνιά τόν ὑποχρεώνει νά ἀναζητήσει κατοικία στά σπηλαιο. Στήν τελευταία ψυχρή περίοδο, αὐτή πού διαρκεῖ ἀπό τά 40000 χρόνια π.Χ. ὡς τά 10000 π.Χ. περίπου, ἐκδηλώνεται ὁ ἄνθρωπος ὡς καλλιτέχνης. Τίς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς ἀπραξίας σκαλίζει ἢ ζωγραφίζει μέ στίς σκοτεινές σπηλιές, μέ ἐκπληκτική φυσικότητα, σκηνές ἀπό κυνήγι (μέ ἀνθρώπους καί ζῶα, ἢ κοπάδια ἀπό τάρανδους κ.ἄ.).

Ἡ ἀνακάλυψη τῆς φωτιάς

Τό μεγαλύτερο ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα σ' αὐτή τήν ἐποχή, ὕστερ' ἀπό τήν ὀμιλία, εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τῆς φωτιάς. Κάποιοι κεραυνός κάποτε θά τοῦ τήν ἀποκάλυψε. Πῶς, ὅμως, ὕστερα κατόρθωσε νά τήν ἀνάψει μόνος του; Τρίβοντας ἄραγε τά ξύλα μεταξύ τους;

Θρησκεία

Τότε γεννιοῦνται οἱ πρῶτες θρησκευτικές ἰδέες μέσα του κι ἀρχίζει ἡ *λατρεία τῶν νεκρῶν*. Ἡ πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμό ἀπό τά 40000 π.Χ. κι ὕστερα.

3. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στό τέλος τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου ἀλλάζει ριζικά ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ἐποχή ἐγκαινιάζεται στόν πολιτισμό. Οἱ τάρανδοι καί τά μαμμούθ μεταναστεύουν πρὸς τούς πόλους. Ἀκολουθοῦν πολλές βροχές κι ἀπό τά νερά σχηματίζονται οἱ λίμνες τῆς Εὐρώπης. Τότε ἡ πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας θά ἐγίνε λίμνη, λένε οἱ γεωλόγοι.

Ὁ κατακλυσμός ἦταν γεγονός κοσμογονικό· σημειώθηκε καί στήν Εὐρώπη καί στήν Ἀσία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ὥστε ἀπό τότε ἀρχίζει νά λειτουργεῖ ἡ μνήμη τῶν λαῶν καί στίς παραδόσεις τους μένει ἡ θύμηση τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀπό κεῖ καί πέρα τό κλίμα γίνεται σταθερό.

Ἀρχίζει ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς

Τότε σημειώνεται ἡ μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση, πού διάπλατα ἀνοίξε τό δρόμο στήν πρόοδο. Ὁ ἄνθρωπος *λυτρώνεται ἀπό τήν ἀγωνία τῆς πείνας*. Ἀρχίζει νά καλλιεργεῖ τή γῆ. Ἐξημερώνει μερικά ζῶα (σκύλο, πρόβατο, κασίκα, χοῖρο, γαῖδούρι), ἀπο-

Ιστορικά μεγαλιθικά κατασκευάσματα που βρίσκονται στο Στόουνχέντζ της νότιας Αγγλίας. Θεωρούνται πως είναι υπολείμματα μεγάλων κατασκευών που έγιναν στην Έποχή του Χαλκού. Οι όρθιες πέτρες είναι τοποθετημένες σε δύο κύκλους - λέγονται κρο-
μέλι.

κτᾶ κοπάδια καί ζεῖ πιά σέ συνοικισμούς, μαζί μέ ἄλλους ἀνθρώπους. Ἀγαπάει καί δένεται μέ τό κομμάτι τῆς γῆς πού καλλιεργεῖ (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). Ἀρχίζει νά ὑφαίνει κι ἔξασφαλίζει ἔτσι τό ντύσιμό του. Φτιάχνει πηλόκτιστες καλύβες κι ἀργότερα μικρά σπιτάκια μέ λίθινα θεμέλια, γιά νά κατοικήσει.

Βασικό ὑλικό γιά τά ἐργαλεῖα μένει πάλι ἡ πέτρα. Τώρα ὁμως χρησιμοποιεῖται ἐκτός ἀπό τόν πυριτόλιθο (στήν Ἑλλάδα ὑπάρχουν κοιτάσματα του στήν Καλαμπάκα κοντά) καί ὁ ὄψιανός (σκληρή ἠφαιστειακή λάβα) πού χωρίζονται εὐκόλα οἱ πυρῆνες του σέ κοφτερές λεπίδες. Ἐξακολουθεῖ φυσικά ἡ χρήση τοῦ ξύλου καί τοῦ κόκαλου ὡς ὑλικῶν γιά τήν κατασκευή ἐργαλείων, ὄπλων, σκευῶν, κοσμημάτων κι ἄλλων ἀντικειμένων. Τήν πέτρα ξέρουν πιά νά τήν κατεργαστοῦν καί νά λειάνουν τήν ἐπιφάνειά της. Τελειοποιοῦνται γι' αὐτό τά ἐργαλεῖα καί πληθαίνουν τά εἶδη τους. Στά ἀγγεῖα δίνουν ὠραία σχήματα καί ζωγραφίζουν τά τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα ἀγαματάκια ἀπό πηλό καί πέτρα: (εἰδῶλια). Τά περισσότερα παριστάνουν μιά γυναικεία μορφή παχύσαρκη. Εἶναι ἡ θεά τῆς γονιμότητας.

Οἱ πρῶτες ἀνθρώπινες ὁμαδικά ἐγκαταστάσεις (συνοικισμοί), διαπιστώθηκε πως έγιναν στήν Ἀσία. Στό Τζάρμο τῆς Βορ. Μεσοποταμίας, ἰδρύονται τά πρῶτα χωριά τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι φύτρωνε μόνο του ἕνα εἶδος ἄγριου σιταριοῦ. Παρατήρησαν πως εἶχε σπόρους. Τούς μάζεψαν καί τούς ἐσπειραν δοκι-

Ἐργαλεῖα. Σκεύη.
Εἰδῶλια

Οἱ πρῶτοι
συνοικισμοί. Ἡ
πρῶτη πόλη

Κεφάλι αλόγου πού χλιμιντρίζει. Προέρχεται από τό σπήλαιο του Μάς ντ' Αζλ. Βρίσκεται στο Μουσείο του Saint Germain στην Γαλλία.

μαστικά καί σέ λίγους μήνες βλάστησαν καί πρόβαλε στήν έπιφάνεια τό φυτό πού τούς έδωσε πολλαπλάσιο καρπό, άπ' ό,τι είχαν σπείρει. Έτσι άρχισε εκεί, γιά πρώτη φορά στόν κόσμο, ή καλλιέργεια τής γής.

Στήν Ίεριχώ έγινε ή πρώτη πόλη, μέ σπίτια, δρόμους κανονικούς, άποθήκες γιά τρόφιμα. Τήν περιτριγύρισαν οί κάτοικοί της μέ τειχη, γιά τήν άμυνά της άπό τούς έχθρους. Όλα αυτά βεβαιώθηκαν άπό τίς άνασκαφικές έρευνες.

Πήλινο άγγείο μέ δίχρωμη διακόσμηση, καφέ καί κόκκινη, επάνω στό φυσικό χρώμα του πηλού. Βρέθηκε στή Θεσσαλία, στό Διμήνι - κοντά στό Βόλο - καί εκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

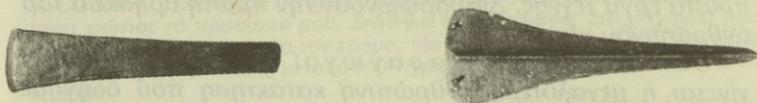
Μέ τό πέρασμα τών χρόνων γκρεμίστηκαν οί τοίχοι τών σπιτιών, ό άνεμος έφερνε άδιάκοπα σκόνη πού σκέπαζε τά έρείπια, κι έτσι σιγά-σιγά, όλα χάθηκαν άπό τήν έπιφάνεια τής γής. Έκει πού άλλοτε υπήρχαν άνθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανείς μικρούς λόφους άπό χάμα, πού δέν ξεχωρίζουν πάντα άπό τούς φυσικούς λόφους.

Ή Νεολιθική έποχή δέν τελειώνει παντού τόν ίδιο καιρό. Στήν Άσία ή περίοδος αυτή κλείνει νωρίτερα άπ' ό,τι στήν Εύρώπη,

-στήν Ελλάδα, στά 2600 π.Χ. Στήν άλλη Εύρώπη όμως εξακολουθεῖ ἀκόμη καί στή δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε στήνονται ἐκεῖ μερικά παράξενα πέτρινα μεγαλιθικά μνημεῖα, πού τά λέμε σήμερα: ντολ- μέν (ἐπίπεδη πέτρα), *μνχίρ* (μακριά πέτρα) καί *κρομλέχ*. Εἶναι κατα- σκευασμένα ἀπό μεγάλες πέτρες, καί γιά τό στήσιμό τους θά ἐργά- στηκαν πολλοί ἄνθρωποι μαζί. Ὅρισμένα ἀπ' αὐτά εἶναι ταφικά μνημεῖα. Στήν Εύρώπη ἔχουν βρεθεῖ ἀφθονά, στήν Ἀγγλία καί στή Γαλλία.] *μυθ.*

4. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ μετάλλου ἀπό τόν ἄνθρωπο εἶναι ἀκόμη ἀποφασιστικό βήμα γιά τήν πρόοδό του. Παίρνει, σιγά-σιγά, τή θέση τῆς πέτρας, καί εὐκολύνει ἀφάνταστα στήν καθημερινή ζωή. Ὁ ἄνθρωπος μέ τόν καιρό μαθαίνει νά τό λιώνει στή φωτιά, καί νά τοῦ δίνει τό σχῆμα πού θέλει. Φτιάχνει μ' αὐτό ἕνα πλῆθος ἐργαλεῖα, ὄπλα, σκεύη καί κοσμήματα.

Ἐγχειρίδιο καί σμίλη χάλκινα, ἀπό τάφους τῆς Νάξου. Χρονολογοῦνται στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ. Ἐκτίθενται στό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Τά πρῶτα μέταλλα πού γνώρισε ὁ ἄνθρωπος ἦταν τό χρυσάφι καί ὁ χαλκός. Πολύ σύντομα ἔμαθε τήν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μέ τόν κασσίτερο καί κατασκεύαζε ἔτσι τόν ὀρείχαλκο (μπρούντζο), πού εἶναι στερεώτερος καί γι' αὐτό πιό εὐχρηστος.

Τά μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρῶτα στήν Ἀνατολή. Δέν τά γνώρισαν ὁμως ταυτόχρονα ὅλοι οἱ λαοί. Σήμερα, ὑπάρχουν φυλές καθυστερημένες πού ζοῦν ἀκόμη στήν Ἐποχή τοῦ Λίθου (Ὠκεανία, Ν. Ἀφρική). Τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ ἀρχίζει ἡ ἱστορική περίοδος ὀρισμένων λαῶν πού βρίσκουν τή γραφή, καί ἀνθίζουν στήν Ἀνατολή οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Ἀργότερα, μετά τό 1500 π.Χ., ἀρχίζει ἡ Ἐποχή τοῦ Σιδήρου σέ ὀρισμένους λαούς. Στήν ἀρχή τόν εἶχαν οἱ ἄνθρωποι γιά πολῦτιμο μέταλλο. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ σιδήρου ἐγίνε ἀφορμή νά ἐκτοπισθεῖ μέ τόν καιρό τελειῶς ἡ πέτρα ὡς ὑλικό γιά ἐργαλεῖα καί ὄπλα.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταλλουργίας στήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ συν- ταιριάζεται μ' ἕνα ἄλλο γεγονός, πού εἶχε πολλές συνέπειες στήν Εὐρώπη, στήν Ἀσία καί στήν Ἀφρική. Μεταξύ 2000 καί 1200 π.Χ.

φτάνουν οι πρώτοι Ίνδοευρωπαϊοί και σκορπίζονται κυρίως κοντά στο Μεσογειακό χώρο (σ' αυτό τό χρονικό διάστημα κατεβαίνουν και στόν τόπο μας οι πρώτες έλληνικές φυλές).

Ή γνωριμία τών μετάλλων οδήγησε στήν ανάγκη νά φροντίζουν οι άνθρωποι νά τά προμηθεύονται από τούς τόπους όπου έβγαιναν. Έτσι συστηματοποιήθηκαν οι πρώτες έμπορικές ανταλλαγές στόν κόσμο (είχαν αρχίσει από τή Νεολιθική Έποχή).

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οί Παλαιολιθικοί: (τροφοσυλλέκτες, κυνηγοί, ψαράδες, χωρίς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τή φωτιά, αναπτύσσουν τήν όμιλία.

Φτιάχνουν τά πρώτα σκεύη και έργαλεία. Φιλοτεχνούν τά πρώτα έργα τέχνης. Διαμορφώνουν τήν πρώτη θρησκεία του ανθρώπινου γένους.

Οί Νεολιθικοί: (παραγωγοί τής τροφής). Τότε γίνεται ή μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση πού οδήγησε γρήγορα στήν πρόοδο: αρχίζει τό γεωργικό στάδιο στή ζωή τών ανθρώπων κι αναπτύσσεται ή κτηνοτροφία. Έξημερώνονται όρισμένα ζώα και χρησιμοποιούνται ποικιλότερα από τόν άνθρωπο. Έγκαινιάζεται ή ομαδική ζωή, γίνονται οι πρώτοι συνοικισμοί. Για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ό πηλός (για άγγεία, αγαλματάκια, στολίδια κ.ά.). Αρχίζει ή ύφαντική. (Οί πρώτοι οργανωμένοι συνοικισμοί στόν κόσμο: στό Τζάρμο. Ή πρώτη πόλη πού έγινε στόν κόσμο: ή Ίεριχώ).

Ή Έποχή τών Μετάλλων: Οί πρώτοι ιστορικοί λαοί αρχίζουν τή δραστηριότητά τους. Τά μέταλλα εύκολύνουν πολύ τήν καθημερινή ζωή. Τελειοποιούνται τά έργαλεία και τά σκεύη, μαζί όμως και τά όπλα. Από τήν ανάμειξη του χαλκού μέ τόν κασίτερο γίνεται νέο μείγμα μετάλλου, στερεώτερο: ό όρείχαλκος (μπρούντζος). Μετά τό 1500 π.Χ. αρχίζει ή Έποχή του Σιδήρου σέ μερικές περιοχές.

Δημιουργούνται τά πρώτα κράτη τής Ιστορίας.

Στήν Ελλάδα φτάνουν οι πρώτοι Έλληνες.

Τό χρυσοσκέπαστο φέρετρο του φαραώ Τουταγχαμών, που ο τάφος του βρέθηκε άθικτος. Γι' αυτό όλοι οι καλλιτεχνικοί θησαυροί, που είχαν τοποθετηθεί ως νεκρικά δώρα στο νεαρότατο φαραώ (18 ετών πέθανε), διατηρήθηκαν σε πολύ καλή κατάσταση και είναι από τά καλύτερα δείγματα της αιγυπτιακής τέχνης. Μουσείο Καΐρου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Τό κλίμα, ή γεωγραφική θέση, ή ύπαρξη νερού καί ή συν-ακόλουθη εύφορία τής γής στους τόπους όπου έζησε κάθε λαός, έπαιξαν βασικό ρόλο στή διαμόρφωση τών πρώτων μεγάλων πολιτισμών.

Μιά ματιά στό χάρτη δείχνει πώς οι πρώτοι πολιτισμοί αναπτύχθηκαν στήν Ανατολική Μεσόγειο καί στή Δυτική Άσία. Έκεί, τό κλίμα είναι ζεστό καί σέ όρισμένα σημεία υπάρχει άφθονη γή για καλλιέργεια, φτάνει νά τή γονιμοποιήσει τό νερό μέ τήν εύλογία του. Είναι εύνοϊκές οι συνθηκες για τή δημιουργία μεγάλων γεωργικών κρατών.

Δύο είναι αυτές οι περιοχές: ή Μεσοποταμία καί ή Αίγυπτος.

Άκόμη, στή Νοτιοδυτική Άσία, αντικρίζοντας τή Μεσόγειο, υπάρχει μία στενή παράλιακή λουρίδα γής καί, πίσω της, άπέραντη άπλώνεται ή έρημος: είναι ή Συρία καί ή Παλαιστίνη. Ο τόπος αυτός ήταν ό φυσικός σύνδεσμος καί τό μοναδικό πέρασμα από τή Μεσοποταμία πρós τήν Αίγυπτο. Σ' αυτό τόν παραλιακό χώρο, όπως καί στήν Κρήτη, άπέναντι, οι συνθηκες ήταν κατάλληλες για νά αναπτύξουν οι κάτοικοί τους γρήγορα τή ναυτική τέχνη καί τό εμπόριο. Έτσι άνθισαν οι πολιτισμοί τής Μινωικής Κρήτης καί τής Φοινίκης.

Όλόκληρος ό άλλος ήπειρωτικός χώρος τής ΒΑ. Άφρικής καί τής ΝΔ. Άσίας, πέρα από τά βουνά, ήταν άνυδρος καί τρομερά ζεστός, άπέραντη έρημος.

Στά ύψίπεδα, στα βόρεια τής Μεσοποταμίας, όπως καί στα όρεινά τής Άραβίας, υπήρχαν νομαδικοί λαοί που ζούσαν από τήν κτηνοτροφία. Η ζωή τους ήταν δύσκολη. Συχνά τους άπειλούσε ή πείνα. Λαχταρούσαν γι' αυτό τά αγαθά τών πολιτισμένων λαών, γι' αυτό κι έκαναν συχνές επιδρομές στα πεδινά. Υπήρξαν ή μόνιμη άπειλή τών πρώτων μεγάλων πολιτισμών καί συχνά έγιναν άφορμή περιπετειών καί αναστατώσεων. Όμως, ή ιστορία δέ σταματάει τό δρόμο της. Μέσ' από τίς καταστροφές καί τά έρείπια που σφράγισαν τή ζωή καί τή δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμών, άλλοι λαοί ξεπήδησαν. Αυτοί, παίρνοντας ό,τι καλύτερο είχαν προσφέρει οι προηγούμενοι πολιτισμοί, έδωσαν μέ τή σειρά τους τή δική του προσφορά ό καθένας για τήν εξέλιξη τής άνθρωπότητας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι μιά ἀπό τίς πῖο παράξενες χῶρες στὸν κόσμo: στενόμακρη λουρίδα γῆς ὅπου δέ βρέχει σχεδόν ποτέ. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βουνά, στὸ νότο, προχωρεῖ ὡς τὴ Μεσόγειο, σέ μῆκος πολλῶν χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος της εἶναι ἐλάχιστο. Δεξιά κι ἀριστερά, στὰ νότια, τὴν κλείνουν βράχοι ἀπὸ γρανίτη. Ἀνατολικά καὶ δυτικά ὑπάρχει ἡ ἀπέραντη ἔρημος [ἡ λιβυκὴ καὶ ἡ ἀραβικὴ], πού θά τὴν εἶχε μάλιστα καταβροχθίσει, ἂν δέν τὴν ἔβρεχε ἀπὸ τὴ μίαν ἄκρη της ὡς τὴν ἄλλη, κυλώντας καταμεσῆς της, τὸ σωτήριο ποτάμι ὁ Νεῖλος, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ βουνά τῆς Ἀβησσυνίας. Ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Ἡρόδοτος, πού εἶχε ταξιδέψει ἐκεῖ, ὀνόμασε τὴν Αἴγυπτο «δῶρο τοῦ Νεῖλου».

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

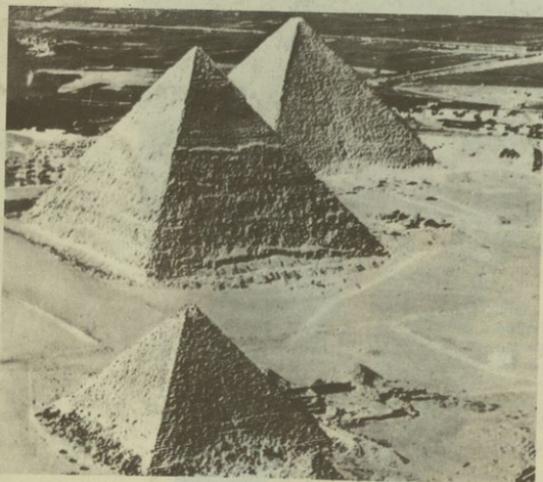

Ο Νείλος και η σημασία του για την Αίγυπτο

Στήν εξοδό της προς τή Μεσόγειο, ή γή φαρδαίνει λίγο κι έκει άκριβώς τό ποτάμι, πρίν χυθεί στή θάλασσα, διακλαδίζεται σάν βεντάλια σχηματίζοντας τό Δέλτα. Ὁ Νείλος είναι ὁ ζωοδότης τῆς Αἴγυπτου. Κάθε χρόνο, μέσ στήν άνυπόφορη ζέστη πού κυριαρχεῖ στόν τόπο, ύστερ' άπό τίς μεγάλες βροχές στά ύψίπεδα τῆς Ἀβησσυνίας, τό ποτάμι φουσκώνει καί πλημμυρίζει τό μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, άπό τόν Ἰούνιο ὡς τόν Ὀκτώβριο. Ὁ αν τραβηχτούν τά νερά, έχει κατακαθίσει στή γή ἕνα στρώμα λασπερό πού είναι πλουσιότατο λίπασμα. Ἀκολουθεῖ ὕστερα ή σπορά πού άποδίδει άφάνταστα, γι' αυτό κι ή Αἴγυπτος στήν άρχαιότητα ἦταν ἕνας άπό τούς σιτοβολώνες τῆς Εὐρώπης, ἕνα μεγάλο γεωργικό κράτος. Στά νερά τοῦ ποταμοῦ ζοῦσαν κροκόδειλοι, ἵπποπόταμοι καί διάφορα ψάρια. Στίς ὄχθες του, μέσ στά καλάμια, στούς λωτούς καί στούς παπύρους, πλήθος ἦταν τά πουλιά. Ὁ Νείλος χρησίμευε καί ὡς συγκοινωνιακό καί μεταφορικό μέσο.

Τά δέντρα σπάνιζαν στήν Αἴγυπτο - ἔλειπε γι' αυτό ή ξυλεία. Ὑπῆρχε, ὁμως, ἄφθονη πέτρα άπό τούς βράχους πού ἐκλειναν τή χώρα, δεξιά κι άριστερά. Μ' αὐτήν ἐφτιαξαν οἱ άρχαῖοι Αἴγύπτιοι τά μεγάλα τους μνημεῖα. Στήν ἔρημο ὑπῆρχαν ἄγρια ζῶα: λιοντάρια, τσακάλια καί ὕαινες.

Γρήγορα οἱ άρχαῖοι Αἴγύπτιοι ἐξημέρωσαν τό γαῖδουρί καί τό βόδι.

Οἱ τρεῖς μεγάλες πυραμίδες τοῦ Χέ-οπα, τοῦ Χεφρήνου καί τοῦ Μυκερίνου. Ἡ πρώτη είναι στό βάθος κι έχει 146 μ. ὕψος καί 2.500 κυβ. μέτρα ὄγκο. Πρόκειται γιά τό πῖο γιγάντιο λιθινο ἔργο πού έχει γίνει στήν άρχαιότητα. Στή μέση, προβάλλει ή πυραμίδα τοῦ Χεφρήνου, πού στήν κορυφή της διατηρεῖ τήν άρχική της ἐπένδυση άπό πλάκες, προσεκτικά τοποθετημένες καί λειασμένες. Ἡ πυραμίδα τοῦ Μυκερίνου είναι στό πρώτο πλάνο. Καί τά τρία μεγαλο-τρεπέστατα αὐτά μνημεῖα ὑψώνονται στό βάθος μιάς κοιλάδας πού βρίσκεται στήν άριστερή ὄχθη τοῦ Νείλου, στό σημείο άκριβώς πού ἀρχίζει τό Δέλτα. Ἐκεῖ κοντά βρισκόταν ή άρχαία Μέμφις καί ὑπάρχει τό σημερινό Κάιρο. Στό βάθος, δεξιά κι άριστερά, διακρίνονται τά μικρά σπιτάκια τῆς Γκίζας.

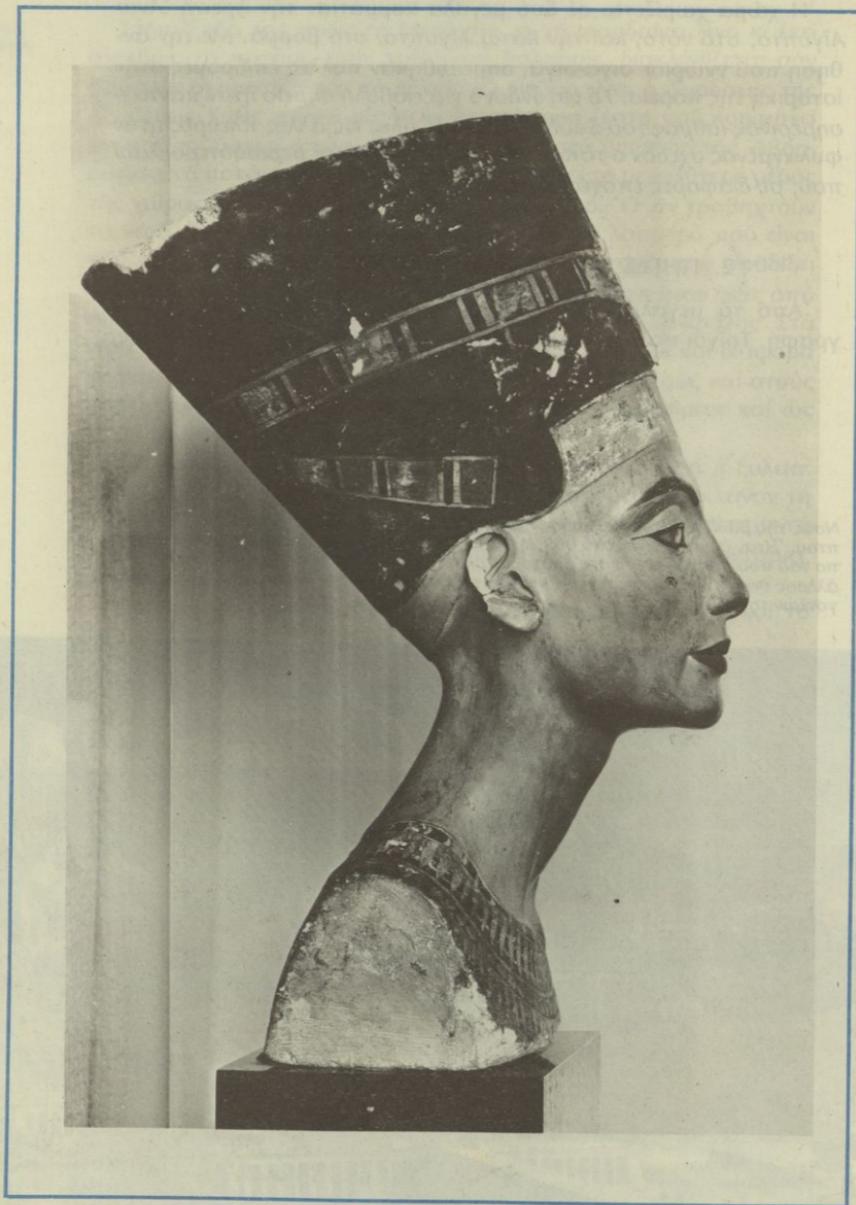
Η χώρα χωρίζεται σε δυο μεγάλα κομμάτια: την ὀρεινή Ἄνω Αἴγυπτο, στό νότο, καί τήν Κάτω Αἴγυπτο, στό βορρά. Μέ τήν ἀν-
θηση πού γνώρισε σιγά-σιγά, σημειώθηκαν πολλές ἐπιδρομές στήν
ιστορική της πορεία. Τό ἐπικίνδυνο γιά εἰσβολή σημείο ἦταν πάντα ὁ
σημερινός ἰσθμός τοῦ Σουέζ, γιατί ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες πλευρές ἦταν
φυλαγμένοι σχεδόν ὁ τόπος. Ἀπό κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοί
πού, σέ διάφορες ἐποχές, κυρίευσαν τή χώρα.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἀπό τά μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῶν Αἰγυπτίων στάθηκε ἡ
γραφή. Τοῖχοι πολλοί, ναῶν καί τάφων, εἶναι κατάγραφοι. Ὅμως,

Ναός τῆς βασίλισσας Χατσεπσουτ στήν Κοιλιάδα τῶν Βασιλέων στή Θήβα τῆς Αἴγυ-
πτου. Ἦταν ἀφιερωμένος στό θεό Ἄμμωνα. Φαίνεται μόνο ἡ πρόσοψη ἀπό τό γιγάν-
τιο ναό πού προχωρεῖ μέσ στό βράχο. Μερικά τμήματά του ἦταν ἀφιερωμένα σέ τρεῖς
ἄλλους θεούς. Χρησίμευε ὁ ναός καί γιά τίς νεκρικές τελετές τῆς βασίλισσας καί τῶν
γονέων της.

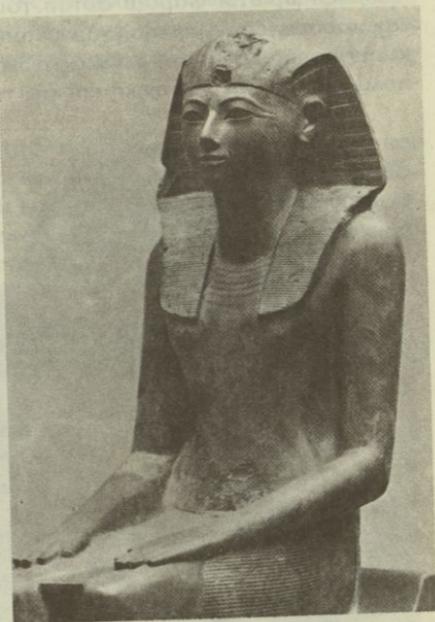
ή γλώσσα είχε ξεχαστεί με τό σβήσιμο του αϊγυπτιακού πολιτισμού. Μόνο τό 1822 ένας Γάλλος, ό Σαμπολλιόν, κατόρθωσε, άφου μελέτησε χρόνια μία τρίγλωσση επιγραφή νά άποκρυπτογραφήσει τά αϊγυπτιακά ιερογλυφικά. Άπό τότε, έγιναν γνωστά πολλά στοιχεία για τήν ιστορία του τόπου, γιατί διαβάστηκαν πλήθος επιγραφές χαραγμένες σε κτίρια και σ' άλλα μνημεία. Σέ πατύρους έγγραφαν οι βασιλικοί γραφείς τά κατορθώματα των φαραώ ή διάφορες λεπτομέρειες της ιστορίας τους. Άκόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικά κείμενα, μάγια κ.ά. που κατατοπίζουν στις ιδέες και στις άνησυχίες των Αϊγυπτίων.

Ειδικός κλάδος της άρχαιολογίας, ή Αϊγυπτιολογία, καταγίνεται με τή μελέτη του Αϊγυπτιακού πολιτισμού.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι άρχαιοι Αϊγύπτιοι ήταν ένα κράμα λαών κι είναι άκόμη άγνωστη ή προέλευσή τους. Γύρω στά 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τά σημεία εκείνα που στις πλημμύρες του Νείλου δέν τά σκέπαζαν τά νερά.

Τό επάνω μέρος από καθιστό άγαλμα της βασίλισσας Χατσεψουσούτ. Παρατηρήστε τή ζωντάνια του προσώπου της και τά άτομικά της χαρακτηριστικά. Τό άγαλμα ήταν τοποθετημένο στον τάφο της, γι' αυτό, κι έπρεπε νά της μοιάζει, έτσι ώστε, όταν ή ψυχή της θά επιχειρούσε νά βρεί τό σώμα, νά τή βοηθήσει τό άγαλμα νά βρεί τον τάφο. Βρίσκεται στό Μνητροπολιτικό Μουσείο της Ν. Υόρκης.

Τό κεφάλι της βασίλισσας Νεφερτίτης. Σύζυγός της ήτο ό 'Άμένοφισ ό Δ'. Άντιπροσωπευτικό δείγμα της έξοχης τέχνης των άρχαίων Αϊγυπτίων στην προσωπογραφία. 14ος αϊ. Κρατικό Μουσείο του Βερολίνου. Ζωγραφισμένος άσβεστόλιθος.

Οι κάτοικοι ήταν χωρισμένοι σέ φυλές. Καθεμιά είχε τό δικό της χώρο, τόν άρχοντά της καί σύμβολο καί προστάτη της τό *τοτέμ* (ένα ιερό ζώο, φυτό ή άντικείμενο). Άνάμεσα στίς φυλές άρχισαν, μέ τόν καιρό, διαμάχες, ύστερα συγκρούσεις έντονότερες, ώσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: τής *Άνω Αιγύπτου καί τής Κάτω Αιγύπτου* [μέ τό κόκκινο στέμμα].

Τέλος ό Μήνης, γύρω στά 3000 π.Χ., ένωσε όλόκληρη τή χώρα καί δημιούργησε έτσι τό πρώτο κράτος στόν κόσμο.

Τρείς είναι οι μεγάλες φάσεις στήν ιστορία τής αρχαίας Αιγύπτου:

1. Άρχαίο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). Η πρωτεύουσά του, ή *Μέμφις*, βρισκόταν στήν άρχή του Δέλτα, κοντά στό σημερινό Κάιρο. Σ' αυτή τήν εποχή τό κράτος απλώνεται ώς τόν πρώτο καταρράκτη, κυριεύεται ή Νουβία (έβγαζε χρυσάφι) καί ή περιοχή του Σινά (ύπήρχε χαλκός). Μεγάλα έργα γίνονται τότε: ναοί, ανάκτορα καί τεράστιοι επιβλητικοί τάφοι: οι μεγάλες πυραμίδες στήν Γκίζα. Στό τέλος αυτής τής περιόδου σημειώνονται πολλές έσωτερικές άναταραχές.

2. Μέσο Βασίλειο. Ίδρύεται κατόπιν τό *Μέσο Βασίλειο*, μέ πρωτεύουσα τή *Θήβα*, στήν Άνω Αίγυπτο (2000 π.Χ. περίπου ώς τά 1580). Οι πρώτοι φαραώ αυτού του βασιλείου ήταν σπουδαίοι. Φρόντισαν γιά τή διοίκηση, όργάνωσαν συστηματικά τήν καλλιέργεια τής γής κάνοντας μεγάλα άρδευτικά έργα κι ενδιαφέρθηκαν πολύ γιά τήν άρχιτεκτονική καί τήν τέχνη. Στά τελευταία διακόσια

Ή φαραώ Τούθμωσις ό Γ'. Βρέθηκε στό Καρνάκ. Είναι από πρασινωπό σχιστόλιθο καί βρίσκεται στό Μουσείο του Καίρου.

χρόνια της περιόδου κυριεύουν την Αίγυπτο οι Ύκωσ (νομαδικός λαός που ήρθε από την Άσία κι έφερε μεγάλες καταστροφές). Οί δικοί τους άρχηγοί γίνονται φαραώ.

3. Νέο Βασίλειο. Οί άρχοντές του (1580-1100 π.Χ.) έλευθέρωσαν τή χώρα. Αύτοί έδωξαν τούς Ύκωσ. Διατήρησαν τή Θήβα ώς πρωτεύουσα.

Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αυτή τήν περίοδο κι αξιόλογοι φαραώ βασιλεύουν (Τούθμωσις Γ', Άμένοφις Δ', Ραμής Β'). Σ' αυτή τήν εποχή γίνεται ή πρώτη γυναίκα-βασιλίσα τής χώρας (ή Χατοεπισούτ). Δημιουργείται στόλος, άναπτύσσεται πολύ τό έμπόριο καί, γιά νά έξασφαλιστούν οί πρώτες ύλες (ξυλεία από τό Λίβανο, χαλκόσ από τό Σινά καί τήν Κύπρο), κυριεύεται ή γειτονική περιοχή τής Άσίας, ώς τόν Εϋφράτη, καί ή Κύπρος. Σπουδαία έργα κατασκευάζονται καί σ' αυτή τήν πολύ σημαντική εποχή τής αιγυπτιακής ιστορίας (μεγάλοι ναοί στό Λουξορ καί στό Καρνάκ). Τότε ζει καί ο φαραώ *Τουταγχαμών*, πού ο τάφος του διατηρήθηκε άθικτος, γι' αυτό καί έφερε στό φώς άμέτρητους θησαυρούς.

Τό 13ο αί. συγκρούονται οί Αιγύπτιοι μέ τούς Χετταίους, τούς νικούν στό Καντές (τό 1294) καί τούς άναγκάζουν νά περιορίσουν τήν έξάπλωσή τους. Οί «λαοί τής θαλάσσης», τέλος, έπιδρομείς δηλ. πού άναστάτωσαν τό 12ο αί. τήν Άνατολική Μεσόγειο, υποχρεώνουν τούς Αιγυπτίους νά έγκαταλείψουν τίς περισσότερες κτήσεις τους στήν Άσία.

Άπό τόν 11ο αί. ή ιστορία τής Αιγύπτου είναι γεμάτη ταραχές καί εισβολές. Γιά ένα διάστημα οί ιερείς έπωφελούνται από τήν παροδική έξασθένηση τών φαραώ καί παίρνουν εκείνοι τήν έξουσία. Ή τελευταία άναλαμπή παρουσιάζεται τήν εποχή του φαραώ *Ψαμμήτιχου*, πού διώχνει τούς Άσσυρίους. Πρωτεύουσα του κράτους είναι τώρα ή Σάις, στό Δέλτα. Έγκαινιάζεται έμπορική έπικοινωνία μέ τούς Έλληνες καί τούς παραχωρείται ή *Ναύκρατις*, ένα σπουδαίο λιμάνι. Έλληνες μισθοφόροι ύπηρετούν στόν αιγυπτιακό στρατό. Λίγο άργότερα, ο φαραώ *Άμασις* δημιουργεί φιλικές μέ ελληνικές πόλεις. Ή μοίρα τής Αιγύπτου όμως είχε πιά βαρύνει. Τό 525 π.Χ. τήν κυριεύουν οί Πέρσες, τό 332 π.Χ. ο Μέγας Άλέξανδρος καί τέλος τό 30 π.Χ. οί Ρωμαίοι.

4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Οί άρχαίοι Αιγύπτιοι ύπήρξαν λαός πολύ έργατικός. Ένα πλήθος στοιχεία γιά τίς καθημερινές τους άσχολίες εικονίζουν οί τοιχογραφίες τών τάφων καί τ' άνάγλυφα*. Ζούσαν βασικά από τήν

Καλλιέργεια.
Ψάρεμα

καλλιέργεια τῆς γῆς, γι' αὐτό ἡ ζωὴ τους ὀλόκληρη κρεμόταν ἀπὸ τὸ Νεῖλο καὶ τὶς πλημμύρες του. Αὐτὸς πότιζε καὶ λίπαινε τὰ χωράφια τους. Αὐτὸς τοὺς χάριζε τὴ σοδειὰ δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι ἄλλα εἶδη τροφῆς (ψάρευαν μὲ δίχτυ, κυνηγοῦσαν στὶς ὄχθες του). Ἔπρεπε νὰ δουλεύουν ἀδιάκοπα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δημητριακὰ, καλλιεργοῦσαν τὸ λινάρι κι εἶχαν δέντρα ὄπωροφόρα καὶ λαχανόκηπους. Κατασκεύαζαν ἕνα εἶδος μπίρας, μὲ τὴ ζύμωση τοῦ κριθαρένιου ψωμιοῦ μὲς στὸ νερό. Ἦταν τὸ συνηθισμένο ποτὸ τῶν λαϊκῶν τάξεων. Κρασί εφερναν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό· ἦταν ὅμως ἀκριβό, γι' αὐτό καὶ τὸ ἔπιναν μόνον οἱ πλούσιοι. Στὶς ὄχθες τοῦ Νεῖλου μάζευαν παπύρους καὶ λωτούς. Στὰ σπίτια τους εἶχαν κότες, χῆνες, πάπιες. Διατηροῦσαν καὶ κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, κασίκες καὶ βόδια (τὸ ἄλογο μόνο τὸ 1700 π.Χ. τὸ γνῶρισαν στὴν Αἴγυπτο).

* Ἄλλες ἀσχολίες τῶν κατοίκων

Ὅταν τραβιόνταν τὰ νερά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, χρειαζόταν νὰ γίνεταί προσεχτικὴ συντήρηση τῶν ἀύλακιῶν, καὶ νὰ ἀνοίγονται νέα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐπιθεωροῦνται ὀλοένα τ' ἀναχώματα πού θὰ συγκρατοῦσαν τὴ ζωοδότρα λάσπη τοῦ ποταμιοῦ. Γιὰ τὶς κακὲς χρονιές, ἔπρεπε νὰ ἔχουν προβλέψει ν' ἀποθηκεύσουν νερό σὲ δεξαμενές. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπολογίζουν ἀδιάκοπα τὶς ἐποχές, νὰ προβλέπουν καὶ νὰ μετροῦν. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι παράξενο πού ἀπὸ νωρὶς ἀνάπτυξαν τὴ γεωμετρία κι ἔμαθαν νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν.

* Ἀνάπτυξη διοικητικοῦ συστήματος

Γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἔργων ἔπρεπε νὰ ἐργάζονται πολλοὶ μαζί, γι' αὐτὸ τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τὴν εἶχε τὸ κράτος, κι ἀπὸ νωρὶς χρειάστηκε ν' ἀναπτυχθεῖ σοβαρὸ διοικητικὸ καὶ ὀργανωτικὸ σύστημα. Οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγρότες στὶς γεωργικὲς ἐργασίες καί, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τὸ ποσοστὸ πού ὁ φαραὼ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ συγκομιδὴ. Σκληρὲς τιμωριές εἶχαν προβλεφθεῖ γιὰ ὅσους ἐκρυβαν τὸ εἰσόδημά τους.

Τὰ αἴγυπτιακὰ κείμενα δίνουν ἔντονη τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας πού κυρίευε τὴ χώρα τὶς κακὲς χρονιές, ὅταν ἐπεφταν σκουλήκια καὶ κατέστρεφαν τὴ σοδειά, ὅταν οἱ ἵπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὅ,τι ἀπόμεινε. Ἄλλος κίνδυνος ἦταν τὰ ποντίκια ἢ οἱ ἀκρίδες, οἱ φοβερὲς πληγὲς τῶν γεωργικῶν κρατῶν, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τους δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἔπρεπε, τὸν καιρὸ πού τὸ ποτάμι πλημμυρίζε, νὰ ἐργάζονται ὑποχρεωτικὰ στὰ μεγάλα ἔργα πού κατασκεύαζαν οἱ φαραῶ.

Οἱ χωρικοὶ ἔμεναν σὲ καλύβια μὲ λιγοστὰ ἐπιπλα – τὰ τελείως ἀπαραίτητα – καὶ ζοῦσαν πολὺ ἀπλά. Ἀντίθετα, τῶν πλουσιῶν οἱ κατοικίες ἦταν λαμπρές κι ἡ ζωὴ τους κυλοῦσε μὲς στὴν καλοπέραση καὶ στὶς διασκεδάσεις.

Οί τεχνίτες είχαν μικρά ιδιωτικά εργαστήρια. Πολλοί άλλοι όμως, οί καλύτεροι, εργάζονταν και έμεναν μόνιμα σέ ειδικά συγκροτήματα τών άνακτόρων, γιατί οί φαραά είχαν και τή μεγάλη βιοτεχνία και τό έμπόριο στά χέρια τους. 'Η καθημερινή παραγωγή ήταν καθορισμένη κι έπρεπε ό καθένας νά άποδίδει. Σκληρή τιμωρία περιμενε τούς όκνηρούς.)

Βιοτεχνία και
έμπόριο

5. Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ

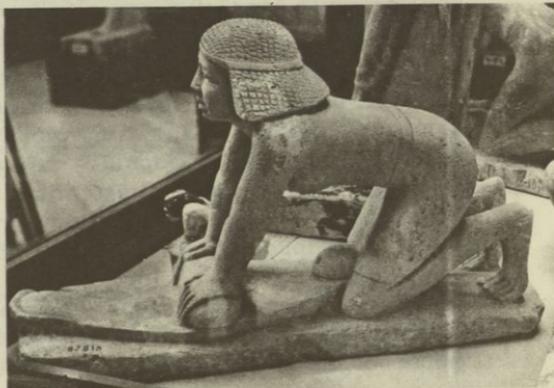
Κεφαλή τής αιγυπτιακής κοινωνίας ήταν ό φαραά. Πίστευαν πώς ήταν γιός θεού, θεός κι αυτός ό ίδιος, κι από κείνον εξαρτιόταν ή εύημερία του τόπου. 'Ως θεός έξουσίαζε τά πάντα, και τή γή τής Αιγύπτου και τούς ανθρώπους. 'Εκείνος κατεύθυνε τήν οικονομική της ζωή κι ήταν ό άνώτατος δικαστής. Ζούσε μέσ στό άνάκτορό του περιστοιχισμένος από πλήθος άυλικούς, ποικίλους άξιωματούχους και άνώτερους άξιωματικούς. Σέ περίπτωση πολέμου ό φαραά όδηγούσε τό στρατό στή μάχη. 'Ο φαραά ήταν άπόλυτος κύριος στήν Αίγυπτο κι έθεωρείτο θεός, γι' αυτό όνομάζουμε τό κράτος αυτό θεοκρατικό*.

'Ο Φαραά

'Ηταν τόσο πολλές και πολύμορφες οί δικαιοδοσίες του φαραά, ώστε για τήν επίβλεψη τών διαφόρων εργασιών στό άπέραντο κράτος του, ήταν άπαραίτητος μεγάλος αριθμός άνώτατων άξιωματούχων (διοικήτες έπαρχιών, οικονομικοί ύπάλληλοι, έπιστάτες τών βασιλικών βιοτεχνιών, έπιστάτες τών κρατικών άποθηκών, κ.ά.π.). Οί εύγενείς, συγγενείς του φαραά, συχνά έπαιρναν μεγάλες θέσεις και κάποτε άποκτούσαν σημαντική δύναμη. Σέ πολεμικές περιόδους οί άνώτεροι άξιωματικοί έπαιρναν μεγάλη αίγλη. Στόν

Εύγενείς, 'Ιερείς,
'Ανώτατοι
κρατικοί
ύπάλληλοι,
Γραφείς

'Η μικρογλυπτική σέ διάφορα ύλικά, πέτρα, εύλο, χαλκό κ.ά., άναπτύχθηκε έξαιρετικά στήν Αίγυπτο, όπου συνήθιζαν πολύ νά τοποθετούν μέσ στους τάφους τους οί φαραά κάθε είδους άγαματάκια πού παρίσταναν επαγγελματίες τεχνίτες ή στρατιώτες. Τά εύρήματα αυτά μάς δίνουν διαφωτιστικές πληροφορίες για τά επαγγέλματα και τήν καθημερινή ζωή γενικά. Στήν εικόνα κορίτσι πού άλέθει σιτάρι στό χερόμυλο. Βρίσκεται στό Μουσείο του Κάιρου κι είναι καμωμένο από πωρόλιθο.

κύκλο τῶν ἰσχυρῶν ἀνήκαν καί οἱ γραφεῖς, πού κατεῖχαν σπουδαία θέση στά ἀνάκτορα, ὅπου ὑπῆρχαν εἰδικές σχολές γιά τήν ἐκπαίδευσή τους. Συχνά γίνονταν τόσο ἰσχυροί ὥστε ἀνέβαιναν σέ ὑψίστα ἀξιώματα. Γενικά, στήν ἀρχαία Αἴγυπτο, ἕνα άτομο πού γνώριζε τή δύσκολη ἱερογλυφική γραφή, ἦταν δυνατό νά κατορθώσει πολλά πράγματα, ἂν εἶχε μεγάλες φιλοδοξίες. Στήν ἱστορία τῆς Αἴγυπτου πολλές φορές εὐγενεῖς, ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι ἤ ἀξιωματικοί ἔφθασαν νά διεκδικήσουν τό θρόνο ἀπό τό φαραῶ.

Στό θεοκρατικό* καθεστῶς φυσικό εἶναι νά ἔχουν μεγάλη δύναμη οἱ ἱερεῖς. Στήν Αἴγυπτο ἦταν πολλοί κι εἶχαν ἰσχύ καί μεγάλο πλοῦτο. Αὐτοί ἦταν ἐξάλλου ὁ σύνδεσμος τοῦ λαοῦ μέ τό βασιλιά-θεό του. Ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, ἀξιωματικοί καί ἄλλοι ὑπάλληλοι, κυρίως ὅμως οἱ ἱερεῖς, ἀποκτοῦσαν κτήματα ἀπό δωρεές τῶν φαραῶ. Ἀπό τήν κάθε εἶδους ἰδιοκτησία οἱ ἱερεῖς εἶχαν μεγάλα εἰσοδήματα, ὅπως φαίνεται ἀπό στοιχεῖα πού δίνουν οἱ γραπτές πηγές. Ἀναφέρεται πῶς τό 13ο αἰ. π.Χ. οἱ ἱερεῖς κατεῖχαν τά 45/100 τῆς αἴγυπτιακῆς γῆς, 169 πόλεις καί πάνω ἀπό 100.000 δούλους.

Οἱ ἱερεῖς εἶχαν τό σεβασμό τοῦ λαοῦ· σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἱερεῖς μεγάλων θεῶν ἀπόκτησαν τόση δύναμη, ὥστε ἔγιναν ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλο τοῦ φαραῶ. Ἔτσι, γύρω στά 1400 π.Χ., γιά νά ἀντιμετωπίσει τό πανίσχυρο ἱερατεῖο ἕνας φαραῶ – ὁ Ἄκενατόν – ἐπιχείρησε νά κάμει πολιτική καί θρησκευτική ἐπανάσταση. Δέν ἐπέτυχε ὅμως τό σκοπό του. Ἡ ἐπιρροή τῶν ἱερέων ἔμεινε ἀμείωτη. Μέσ στήν πρώτη χιλιετία π.Χ. ἄρκετοί ἱερεῖς ἔγιναν φαραῶ.

Οἱ στρατιῶτες ἀποτελοῦσαν χωριστή τάξη (τό ἐπάγγελμά τους ἦταν κληρονομικό). Τό κράτος τούς παραχωροῦσε γῆ γιά καλλιέργεια. Συνήθως ἦταν ξένοι, κυρίως ἀπό τή Νουβία, κι ὁ πληθυσμός δέν τούς συμπαθοῦσε ιδιαίτερα.

Τῆ μεγάλη μάζα τήν ἀποτελοῦσε ὁ λαός, πού ἐργαζόταν εἴτε στά χωράφια, εἴτε στά διάφορα ἐργαστήρια, τά βασιλικά ἢ κάποια ἀξιωματούχων. Οἱ Αἴγυπτιοι ἦταν λαός πειθαρχικός καί ἡμερος, δέν ἦταν ὅμως εὐτυχεῖς. Ἡ ζωή τους περνοῦσε μέσ στή στέρηση συνήθως, παρ' ὅλο πού ἐργάζονταν πολύ σκληρά. Ὅταν δέν δούλευαν στά κτήματα, ἔπρεπε νά παίρνουν μέρος σέ ὀμαδικές ἐργασίες πού πρόσταζαν οἱ φαραῶ – κατασκευή νῆων, πυραμίδων, διαφόρων ἄλλων ἔργων. Οἱ λαϊκές τάξεις κατοικοῦσαν σέ πηλόκτιστες καλύβες. Φόρεμά τους καθημερινό ἦταν ἕνα «ζῶμα» γιά τούς ἄντρες, κι ἐφαρμοστό μακρῦ φουστάνι γιά τίς γυναῖκες, λινό συνήθως.

Οἱ δούλοι, τέλος, ἦταν αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ εἶχαν χάσει τήν ἐλευθερία τους ἀπό χρέη. Ὁ φαραῶ τούς χρησιμοποιοῦσε σέ διάφορες δουλειές ἢ τούς δώριζε σέ δικούς του ἀνθρώπους.

Λαός – Δούλοι

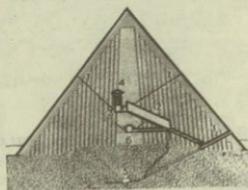
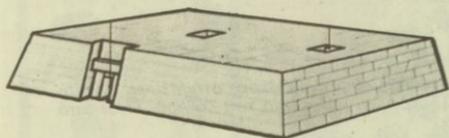
Οι γραφείς ήταν σπουδαία πρόσωπα στην αιγυπτιακή κοινωνία. Έτσι, ακόμη και στα ανάκτορα ήταν απαραίτητοι, και άποκτούσαν συχνά μεγάλη επιρροή. Στην εικόνα άγαλμα άγνωστου γραφέα, με πολύ δυνατή έκφραση στο πρόσωπο. Καθισμένος σταυροπόδι, έχει ανοίξει τον πάπυρο εμπρός του, έτοιμος να γράψει ό,τι θά του προστάξουν. Βρίσκεται στο Μουσείο του Καΐρου.

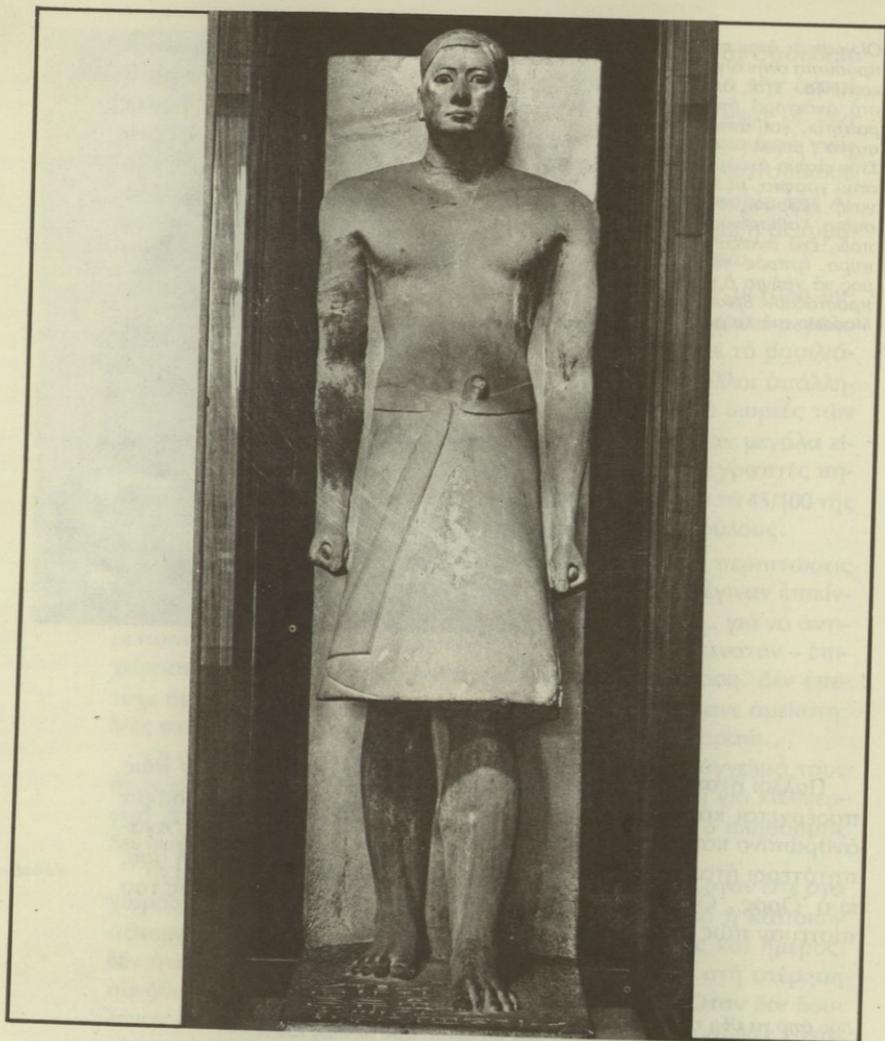

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πολλοί ήταν οι θεοί των Αιγυπτίων. 'Απ' αυτούς πίστευαν πώς προέρχεται κάθε καλό ή κακό. Τους παρίσταναν συχνά με σώμα ανθρώπινο και κεφάλι ζώου. Κάθε πόλη είχε τό δικό της θεό. 'Αγαπητότεροι ήταν ό 'Οσιρις, θεός του Νείλου και των νεκρών, ή 'Ισις κι ό 'Ωρος. 'Ο Ρά ήταν ό μεγαλύτερος, ό θεός του ήλιου· γιός του πίστευαν πώς ήταν ό φαραώ.

Δύο από τά είδη τάφων τής αρχαίας Αιγύπτου. 'Αριστερά, μασαμπάς (έχει υπόγειο θάλαμο γιά τό νεκρό, και, χωριστά, ιερό μέ δική του είσοδο). Δεξιά, τομή πυραμίδας.

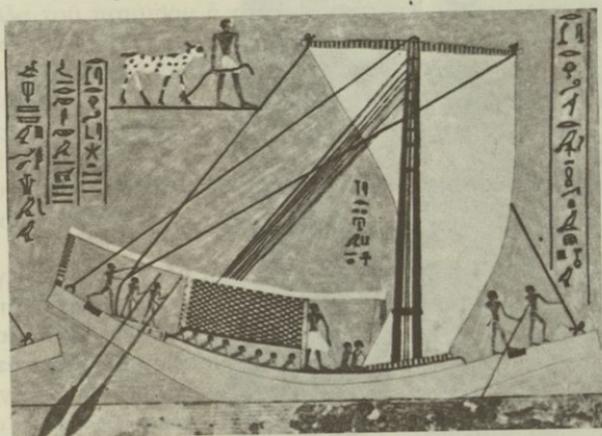

Θαυμάσιο για τή ζωντάνια του άγαλμα του Ρά-νούφερ, άρχιερέα στή Μέμφι. Προέρχεται από τόν τάφο του στή Σάκκαρα. Σήμερα, στό Μουσείο του Καΐρου. Είναι από πωρόλιθο, καί διατηρεῖ ἴχνη από χρώμα.

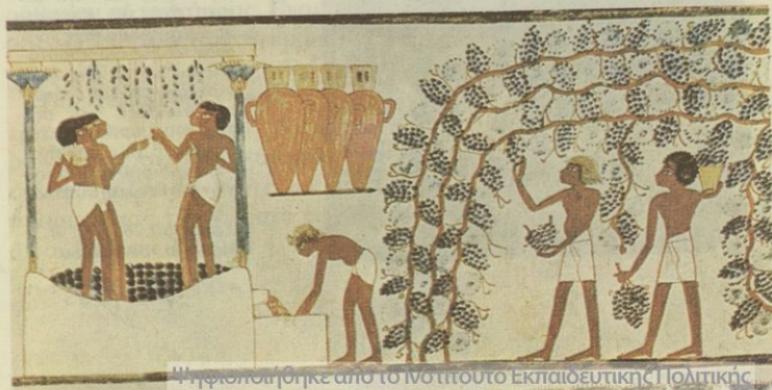
Νόμιζαν ακόμη πώς ύστερ' από τό θάνατο ή ζωή συνεχίζεται, στόν άλλο κόσμο, αν δέν καταστραφεί τό σώμα. Αυτό στάθηκε εξάλλου ή φοβερή άγωνία του ανθρώπου σ' όλόκληρη τήν αιγυπτιακή ιστορία κι έγινε άφορμή νά καθιερωθούν ειδικές ταφικές συνήθειες. Γιά νά μή χαλάσει τό σώμα, έπρεπε νά τό βαλσαμώσουν, πράγμα πού στοίχιζε πολύ κι ήταν πολύ συχνά άδύνατο γιά τούς φτωχούς. Ή διαδικασία τής σωστής ταρίχευσης κρατούσε εβδομήντα μέρες. Ύπάρχαν όμως και άπλούστεροι τρόποι, πίο φθηνοί. Νομίζοντας πώς ή ζωή συνεχίζεται, έβαζαν μέσ στους τάφους έπιπλα, σκεύη, τροφές, εργαλεία, καθώς και μικρά άγάλματα πού παρίσταναν τούς δούλους. Αυτόι και στόν άλλο κόσμο θά έξυπηρετούσαν τούς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλος,

Πιστή στήν άθανασία τής ψυχής. Ταφικές συνήθειες

Καράβι τής περιόδου του 'Αρχαίου Βασιλείου. Προέρχεται από τοιχογραφία στο μασαμπά του Καγιεμάνκ στή Γκίζα (μασαμπάς στά άραβικά σημαίνει πάγκος). Σε τέτοιους τάφους έθαβαν τούς μεγάλους άξιωματούχους στήν Αίγυπτο.

Τμήμα τοιχογραφίας από τόν τάφο του Νάκτ, ιερέα του 'Αρμωνα στή Θήβα. 'Αριστερά, πατητήρι σταφυλιών' στό κέντρο, ό νέος πού μαζεύει τό κρασί βάζοντάς το σε άμφορείς (φαίνονται μερικοί πάνω άπ' αυτήν). Δεξιά: συγκομιδή σταφυλιών.

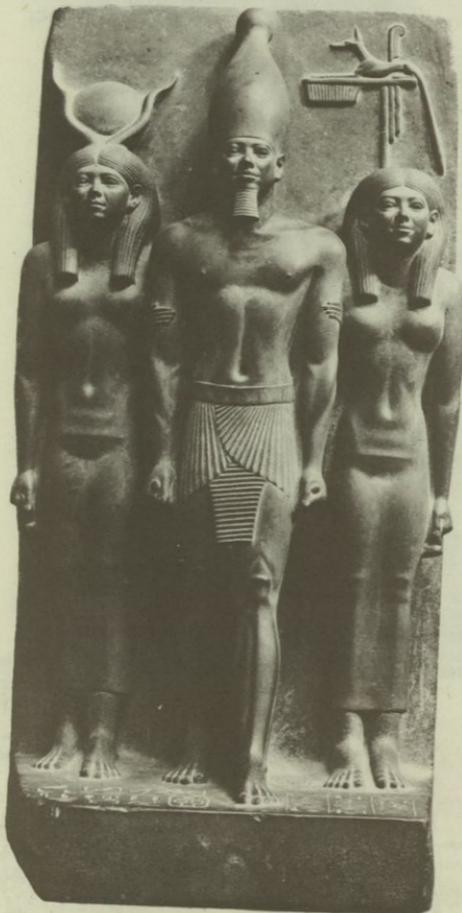

Η ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στους τοίχους εικόνιζαν τό περιβάλλον πού ἤθελε νά ἔχει καί στόν ἄλλο κόσμο ὁ νεκρός.

Τάφοι

Οἱ πλουσιότεροι καί ιδιαίτερα οἱ φαραῶ, ἐπιθυμώντας νά ἔχουν καί στόν ἄλλο κόσμο τίς ἀνέσεις τῆς ζωῆς, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καί τούς γέμιζαν μέ ἀφθονα πλοῦτη. Γιά νά παραπλανήσουν τούς τυμβωρύχους, πού γιά νά ἀρπάξουν τά ἀγαθά τους, θά κατέστρεφαν ἴσως καί τίς μούμιες τους, διαρύθμιζαν στό ἐσωτερικό ἓνα κρυφό δωμάτιο, γιά τό λείψανό τους, ἐνώ τοποθετοῦσαν ψεύτικα φέρετρα σέ ἄλλους χώρους. Ἀπό τήν ἀρχαία ἐποχή, ὁ πλοῦτος τῶν τάφων τράβηξε τούς τυμβωρύχους, γι' αὐτό ἀπογυμνώθηκαν οἱ πλουσιότεροι τάφοι.

Ὁ φαραῶ Μυκερίνος ἀνάμεσα στή θεά Ἀθώρ (ἀριστερά) καί τήν τοπική θεά τῆς Κυνόπολης. Καί οἱ δύο θεές κρατοῦν τό φαραῶ προστατευτικά μέ τό ἓνα τους χέρι (διακρίνεται ἡ ἀκρὴ τῆς παλάμης τους στά δύο του μπράτσα). Στή βάση τοῦ γλυπτοῦ εἶναι χαραγμένο τό ὄνομα τοῦ Μυκερίνου καί ὁ τίτλος του.

Ἔργο τοῦ 26ου αἰ. π.Χ.
Μουσείου τοῦ Καΐρου.

7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Αρχιτεκτονική
καί Ζωγραφική

Τά μνημεία τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐκπληκτικά. Ἀπό τὰ μεγάλα παλάτια τῶν φαραῶν δέ διατηρήθηκε κανένα ἴχνος. Φαίνεται πῶς τόσο αὐτά, ὅσο καί οἱ ἰδιωτικές κατοικίες χτίζονταν ἀπὸ πῆλινες πλίνθους.

Τεράστιοι τάφοι καί πελώριοι ναοὶ μὲ «δάση ἀπὸ κολόνες» δείχνουν τὴν ἐπίδοση τῶν Αἰγυπτίων στὴ μνημειακὴ* ἀρχιτεκτονική, προβάλλοντας τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ μεγάλο καί τὸ αἰώνιο, ὅπως ἐξἄλλου τὸ ἀπαιτοῦσε καί ἡ θρησκεία τους. Καί τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ἦταν ἰδρυμένα γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ τόπου, μὲ τὴν ἀπέραντη ἔκταση, ὑπαγόρευε τίς μεγάλες κατασκευές. Χρησιμοποίησαν κίονες μὲ κιονόκρανα ἰδιότυπα πού τὰ ἐμπνεύσθηκαν ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ παπύρου ἢ τῆς φοινικιάς καί τὰ ἄνθη τοῦ λωτοῦ. Ναοὶ καί τάφοι εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ πλῆθος ἀπὸ παραστάσεις καί στοὺς τοίχους ὑπάρχει, γραμμένη στὴν αἰγυπτιακὴ γραφὴ (ιερογλυφικά), ὀλόκληρη ἡ ἱστορία διαφόρων βασιλέων κτλ. Στὶς ζωηρὲς καί πολύχρωμες παραστάσεις τῆς αἰγυπτιακῆς ζωγραφικῆς καί στ' ἀνάγλυφα*, μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσει ἀμέτρητες πτυχές τῆς καθημερινῆς ζωῆς καί τῶν ἔργων ὀλόκληρου αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

Ἡ γλυπτικὴ σέ ξύλο ἢ πέτρα εἶχε μεγάλη ἀνάπτυξη κι ἔδωσε ωραιότατα ἔργα, μεγάλα καί μικρά, ἀνάγλυφα καί ὀλόγλυφα. Γλυπτικὴ

Μέσα στοὺς τάφους ἔβαζαν ἀγάλματα, πού ἔπρεπε γιὰ λόγους θρησκευτικῶν νὰ μοιάζουν στὸ νεκρὸ. Σέ κάθε ἀγαλμα προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ παύσει νὰ μοιάζει στὸ συγκεκριμένο ἄτομο πού παρίστανε. Πολλὲς φορές ζωγράφιζαν τὰ ἀγάλματα, γιὰ νὰ δώσουν μάλιστα ζωηρότητα στὴν ἔκφραση, ἔβαζαν τὰ μάτια ἀπὸ ἄλλα ὑλικά.

Ἀξιοσημείωτη στάθηκε ἡ μεταλλουργία καί ἡ σφραγιδογλυφία*.

Λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνία τῆς Αἰγύπτου δέν ἄφησε πολλὰ βιβλία πίσω της, γιατί ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς δέν ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφραστοῦν μ' αὐτὴν πολλοὶ ἄνθρωποι. Ἐλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σέ παπύρους. Εἶναι θρησκευτικά, λυρικά καί λαϊκὲς διηγήσεις. [Τὸ Βιβλίον τῶν Νεκρῶν, Ὕμνοι, Ἡ Σάτιρα τῶν Ἐπαγγελμάτων].

Παρακολουθώντας τίς πλημμύρες τοῦ Νείλου ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς τρίτης χιλιετίας, ἀκόμη, ὄρισαν τὸ πρῶτο ἡμερολόγιο (τῶν 365 ἡμερῶν). Κατόπιν, παρακολουθώντας τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν χωρὶς τὸ χρόνο σέ μῆνες καί ἐβδομάδες. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς, τέλος, προσέχοντας τὴ σκία στὸ διάστημα τῆς ἡμέρας προσδιόριζαν τὴν ὥρα. Βρῆκαν, ἔτσι, τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιο.

Στήν Αίγυπτο αναπτύχθηκε πολύ ή 'Ιατρική και, για πρώτη φορά στήν ιστορία του κόσμου, διακρίθηκε σέ διάφορους κλάδους.

'Η ταρχέυση έδωσε τήν εύκαιρία νά αποκτήσουν γνώσεις ανατομίας. Οί Αιγύπτιοι γιατροί ήταν σπουδαίοι στήν άρχαιότητα και τούς καλούσαν μάλιστα συχνά σ' άλλα μέρη τής 'Ανατολής, γιά νά τούς συμβουλευθούν. 'Από κείμενα τών παπύρων βλέπουμε τρόπους θεραπείας πού άκολουθούσαν ή διαγνώσεις πού έκαναν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. 'Η Αίγυπτος είναι τό πρώτο μεγάλο γεωργικό και θεοκρατικό* κράτος στήν 'Ιστορία.

2. 'Αρχοντας άπόλυτος ήταν ό φαραώ, πού λατρευόταν ως θεός και στή θέλησή του υπάκουαν όλοι.

3. 'Η κοινωνία ήταν χωρισμένη σέ τάξεις, μέ τεράστια διαφορά ζωής μεταξύ τους. Τό άτομο δέν είχε καμιά έλευθερία ούτε και ιδιαίτερη σημασία. Τή ζωή κατεθύνει ό θεός φαραώ, καθώς και οι ιερείς κι οι άνώτατοι κρατικοί υπάλληλοι, πού εκφράζουν τίς έπιθυμίες του και επιβάλλουν τή θέλησή του.

4. Πίστευαν σέ πολλούς θεούς και στήν άθανασία τής ψυχής.

5. Οί Αιγύπτιοι ήταν λαός ήμερος και πολύ εργατικός. 'Ανέπτυξαν άξιοσημείωτα τίς τέχνες και τίς επιστήμες.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ενα παλιό αιγυπτιακό αίνιγμα λέει:

«Τί είναι αυτό πού γιά τρείς μήνες μοιάζει μέ λαμπρό μαργαριτάρι, τρείς μήνες έχει κατάμαυρο δέρμα, άλλους τρείς μήνες είναι μιά πρασινωπή πέτρα και άλλους τρείς μήνες σιλπνό χρυσάφι»;

— Τό έδαφος τής Αιγύπτου τίς τέσσερις εποχές του χρόνου.

2. 'Ενα άρχαίο αιγυπτιακό τραγούδι ύμνει τό ζωοδότη ποταμό, τό Νείλο:

«Χαίρε, Νείλε, σύ πού παρουσιάστηκες σ' αυτή τή γή και πού έρχεσαι ειρηνικά, γιά νά δώσεις τή ζωή στήν Αίγυπτο! Ποτίσεις τή γή παντού, θεέ τάν καρπών, κύριε τών ψαριών, πλάστη του σταριού, δημιουργέ του κριθαριού... Μόλις ύψωθούν τά νερά σου, ή γή γεμίζει από χαρά, οι άνθρωποι γελούν... 'Ο Νείλος φέρνει τίς έξοχες συγκομιδές, χαρίζει όλα τά καλά, δίνει διαλεχτές κι ευχάριστες τροφές. Βγάξει χορτάρι γιά τά ζώα κι ό,τι χρειάζεται γιά τίς θυσίες στους θεούς... Δέν του στήνουν άγάλματα ούτε τόν ύμνον μέ

λέξεις γεμάτες μυστήριο, δέν ξέρει κανείς από πού έρχεται. Κι ωστόσο κυβερνά σά βασιλιάς πού οι νόμοι του ισχύουν γιά όλη τή γή, πίνει τά δάκρυα απ' όποια μάτια κι αν κυλούν, και σκορπίζει απλόχερα τήν καλοσύνη του».

(Μετ. Α.Κ.)

3. Άρχαιο αίγυπτιακό κείμενο γιά τά καθήκοντα τού παιδιού στή μητέρα του:

«Ο Θεός σου τήν έδωσε. Όταν γεννήθηκες εκείνη έγινε σκλάβο σου στήν πραγματικότητα. Οι κόποι οι πιά άχάριστοι ποτέ δέ στενοχώρησαν τήν καρδιά της, έτσι πού νά τή φέρουν στό σημείο νά πει: «Και ποιά ή ανάγκη νά τό κάμω αυτό;» Όταν πήγαινες στό σχολείο γιά νά μάθεις γράμματα, εκείνη στεκόταν κοντά στό δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμί και μπίρα από τό σπίτι. Και τώρα πού μεγάλωσες και πού παντρεύεσαι και θεμελιώνεις δική σου οικογένεια, νά θυμάσαι πάντα, αδιάκοπα, όλες τίς φροντίδες πού πήρε γιά λογαριασμό σου ή μητέρα σου, έτσι πού νά μήν τήν κάμεις ποτέ νά βαρυκομήσει και νά σηκώσει τά χέρια της πρós τό Θεό, γιατί θά 'ταν βαριά ή κατάρα της».

(Μετ. Α.Κ.)

4. Οι ειδικότητες στήν ιατρική:

«Η ιατρική είναι διαχωρισμένη κατά τόν έξής τρόπο: κάθε γιατρός θεραπεύει μιά μόνο άρρώστια κι όχι περισσότερες. Όλα τά μέρη είναι γεμάτα από γιατρούς, γιατί άλλοι είναι γιατροί γιά τά μάτια, άλλοι γιά τό κεφάλι, άλλοι γιά τά δόντια, άλλοι γιά τήν κοιλιά κι άλλοι γιά τίς «άφανείς άρρώστιες» (έννοεί τά «νοσήματα έσωτερικής παθολογίας», όπως λεμε σήμερα).

Ήροδότου, Ίστορία Β, 84 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

επιπλέον

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Διαβασμο.

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ Μεσοποταμία θά ἦταν, ὅπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἔρημος, ἀν δέν τήν εἶχε κι αὐτήν εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας τήν ἀνάμεσα σέ δύο μεγάλα ποτάμια, τόν *Τίγρη* καί τόν *Εὐφράτη*. Σύννορά τῆς ἔχει τήν Ἀρμενία (στό βορρά), τίς ἐρήμους τῆς Συρίας καί τῆς Ἀραβίας (στά δυτικά καί στό νότο) καί τό Ἰράν (στ' ἀνατολικά).

Ἡ χώρα χωρίζεται στήν *Κάτω Μεσοποταμία* ἢ *Χαλδαία*, στενότερη καί πιό εὐφορη, καί στήν Ἄνω Μεσοποταμία, ὅπου μόνο κοντά στά ποτάμια ἦταν δυνατή ἡ ζωή. Ἡ βορειότερη περιοχή, ἡ Ἀσσυρία, εἶναι ὀρεινή.

Τά δύο ποτάμια γονιμοποιοῦσαν τή γῆ τῆς μέ τίς ἐτήσιες πλημύρες τους. Ἐδῶ, ὁμως, δέ γίνονταν τόσο κανονικά ὅλα, ὅπως στήν Αἴγυπτο. Ἄν δέ ρυθμιζόταν, ἀπό νωρίς, καλό ἀρδευτικό* σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θά ἦταν σκεπασμένες ἀπό ἔλη κι ἄλλες θά ἔμεναν τελείως ἄγονες. Ἄν ποτιζόταν ὁμως σωστά, ἡ συγκομιδή ἦταν πραγματικός θησαυρός. Ἐβγαίνε ἀφθονο σιτάρι καί κριθάρι. Ἡ Μεσοποταμία, ὅπως καί ἡ Αἴγυπτος, ἦταν μεγάλο γεωργικό κράτος.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ

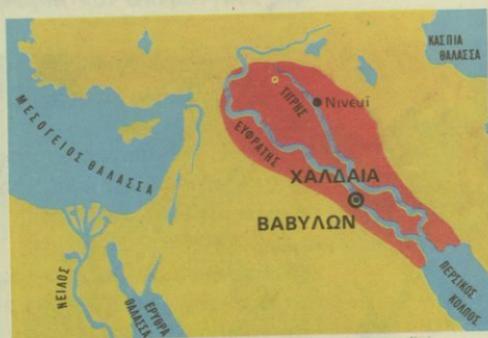
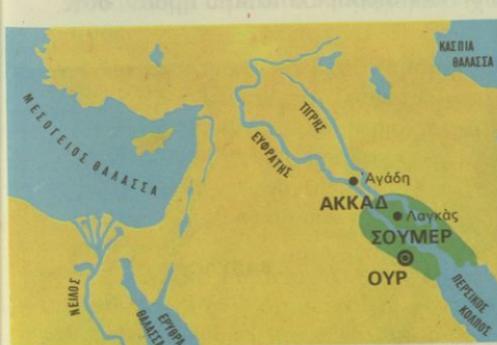

Τό λάβαρο της Ούρ. Σκηνές από τὰ ανάκτορα καί τήν καθημερινή ζωή στή χώρα.

Τά δέντρα ἦταν σπάνια· μονάχα χουρμαδιές ὑπῆρχαν πολλές. Πλήθος τὰ ἄγρια ζῶα – ὄναγροι* καί λιοντάρια – πολύ γρήγορα ἀνάγκασαν τούς κατοίκους νά ἐπιδοθοῦν στό κυνήγι.

Ἡ πέτρα λείπει ὀλότελα ἀπό τή χώρα (ἐκτός ἀπό τὰ ὄρεινά). Ἔτσι, θέλοντας νά χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιοῦσαν τοῦβλα, ἕνα ὑλικό σχετικά πρόσκαιρο, γιατί εὐκόλα χαλαίει. Πάνω σέ πήλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν οἱ κάτοικοι στήν ἀρχαιότητα νά γράφουν τήν παράξενη γραφή τους, τή σφηνοειδή.

Ἄνοιχτή ἡ χώρα ἀπ' ὅλες τίς πλευρές, τράβηξε μέ τόν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἀρπακτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γι' αὐτό οἱ ἐπιδρομές ἦταν πολύ συχνές καί γενικότερες ἀναστατώσεις καί καταστροφές σημειώθηκαν στό πέρασμα τῶν αἰώνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας ήταν ως τό 1840 γνωστός μόνο από στοιχεία που έδιναν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι κι οι Έλληνες συγγραφείς και η Άγια Γραφή. Ο Γάλλος Μποττά, τότε, ανακάλυψε στη βόρεια Μεσοποταμία ένα μεγάλο αρχαίο ανάκτορο. Κάθε χνάρι της αρχαιότητας είχε χαθεί από την επιφάνεια, εξαιτίας του ευθρυπτού οικοδομικού υλικού που είχε χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των ανακτόρων και των άλλων κτιρίων, κι ή άμμος είχε σκεπάσει τά χαλάσματα μέ τόν καιρό.

Ύστερ' από τόν Μποττά, ό Βρετανός Λάγιαρντ αποκάλυψε τά έρείπια τής Νινευί, τής πρωτεύουσας τής αρχαίας Άσσυρίας. Χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα άκατανόητα, σέ σφηνοειδή γραφή, βρέθηκαν τότε. Ήταν τό πλουσιότατο άρχείο του βασιλιά Άσσυρμπανιπάλ.

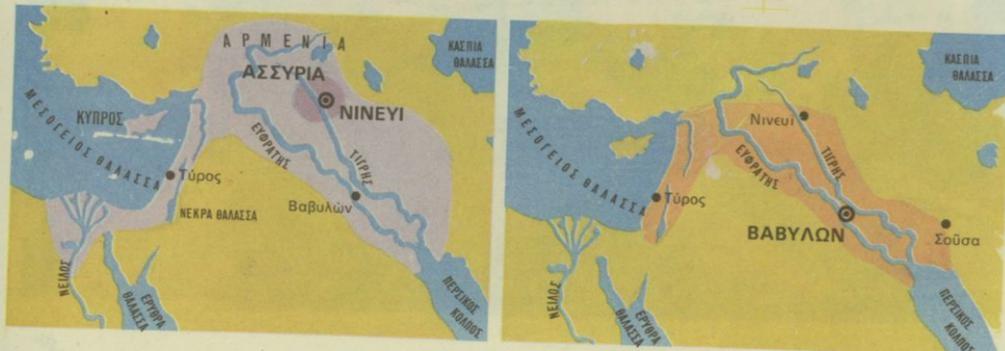
Οί προσπάθειες τών αρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοί πάσχισαν νά διαβάσουν τήν άγνωστη γλώσσα. Στό μεταξύ άλλες αρχαιότητες ήρθαν στό φώς, νέες πινακίδες, πλήθος αγάλματα και ανάγλυφα.*

Ο Γερμανός Γκρότεφεντ, τέλος, κατόρθωσε νά αποκρυπτογραφήσει τή γλώσσα και, μέ τήν ανάγνωση τών άμέτρητων κειμένων, αποκάλυφθηκε στίς λεπτομέρειές του ένας μεγάλος πολιτισμός. Γεννήθηκε, έτσι, νέος κλάδος τής αρχαιολογίας, ή Άσσυριολογία*.

3. ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Τήν τέταρτη χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στή Ν. Μεσοποταμία, κοντά στόν Περσικό κόλπο, ανάμεσα στόν Τίγρη και τόν Εύφρατη (στή Χαλδαία), ένας αξιοθαύμαστος λαός άφάνταστα πολυμήχανος και δημιουργικός: οί Σουμέριοι. Δέν ξέρουμε από πού ήρθαν, ούτε

Σουμέριοι

Σκηνή από τή ζωή τών κτηνοτρόφων στή Μεσοποταμία. "Όπως καί στήν Αίγυπτο, μπορεί κανείς νά γνωρίσει αντιπροσωπευτικά τήν καθημερινή ζωή καί τίς ασχολίες τών κατοίκων από τά έργα τέχνης πού έχουν σωθεί. Στήν εικόνα: κατασκευή βούτυρου (2900-2460 π.Χ.).

σέ ποιά φυλή ἀνήκαν. Ὁ πολιτισμός ὅμως πού δημιούργησαν εἶχε τεράστια ἐπίδραση στή μοίρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καί στήν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ του.

Στήν ἀρχή ζούσαν, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι, χωρισμένοι σέ διάφορες μικρές ἀνεξάρτητες περιοχές. Στίς πόλεις τους σημειώθηκαν κυριολεκτικά θαύματα. Μεγάλα παλάτια καί ιδιότυποι ναοί (τά ζυγκουράτ) ἰδρύθηκαν. Κάθε πόλη τιμοῦσε τό δικό της θεό, πού εἶχε στήν ἰδιοκτησία του κτήματα καί κοπάδια ζώων. Οἱ ἡγεμόνες ἦταν θεϊκά πρόσωπα κι αὐτοί ἔπρεπε νά γνιοάζονται γιά τή συντήρηση τών ναῶν. Αὐτοί ἐπέβλεπαν τήν καλή λειτουργία τών καναλιῶν, γιά τό πότισμα τῆς γῆς. Μόνον ἔτσι ἦταν δυνατό νά ἐξασφαλιζέται πλούσια συγκομιδή σ' αὐτά τά γεωργικά μεγάλα κράτη τῆς ἀρχαιότητας.

Τό ἀνήσυχο κι ἐφευρετικό μυαλό τών Σουμερίων βρῆκε ἀξιοθαύμαστες λύσεις γιά τή βελτίωση τῆς ζωῆς. Αὐτοί ἀνακάλυψαν τόν τροχό καί τόν χρησιμοποίησαν στήν ἄρδευση τών χωραφιῶν. Κατόρθωσαν ἔτσι νά κάμουν τή χώρα τους ἀληθινή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», μέ ὠραία καλοποτισμένα χωράφια καί ἀπέραντους κήπους.

Ἀναγκασμένοι νά βροῦν τρόπο νά ὑπολογίζουν τό χῶρο, σύντομα προόδευσαν στή *Γεωμετρία* καί τήν *Ἀριθμητική*, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Πρῶτοι οἱ Σουμεριοί τελειοποίησαν τό ἀλῆτρι, ἀνάπτυξαν τή *μεταλλουργία* καί βρῆκαν τρόπο νά φτιάχνουν βούτυρο ἀπό τό γάλα. Στάθηκαν ἐργατικός κι ἐξαιρετικά ἐπινοητικός λαός. Αὐτοί πρῶτοι χρησιμοποίησαν τό τοῦβλο γιά τήν κατασκευή μνημειακῶν* κτιρίων.

Γρήγορα χρησιμοποίησαν *γραφή* (μέ χαρακτῆρες *σφηνοειδείς*) πού διαδόθηκε, ὅπως καί τ' ἄλλα τους ἐπιτεύγματα, γοργά στήν ὑπόλοιπη χώρα καί σ' ὀλόκληρη τή Δυτική Ἀσία. Ἐγραφαν τά παράξενα σύμβολά τους πάνω σέ πήλινες πινακίδες, πού τίς ξέραι-

ναν στον ήλιο. Στίς ανασκαφές τών σουμεριακῶν πόλεων βρέθηκαν χιλιάδες ἀπ' αὐτές.

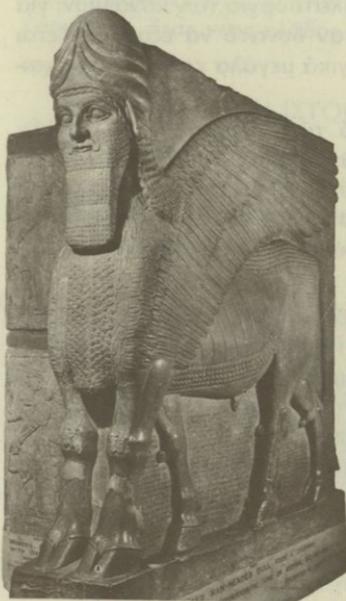
Ἦταν ἀνάγκη νά ξέρουν νά λογαριάζουν σωστά καί νά ἔχουν ὀρισμένα μέτρα, γιά τήν τεράστια ἐμπορική τους κίνηση. Τό «πόδι» ὁ «πῆχυς», τό «τάλαντο» κι οἱ ὑποδιαίρέσεις του εἶναι δικές τους ἐφευρέσεις. Νωρίς, ἄφησαν τό ἀνταλλακτικό ἐμπόριο καί *χρησιμοποίησαν τό πρῶτο εἶδος νομισμάτων στόν κόσμο*: χρυσάφι κι ἀσήμι σέ ράβδους ἢ δαχτυλίδια πού τά σφράγιζαν, γιά νά εἶναι σίγουρο τό βάρος καί ἡ καθαρότητα τοῦ ὕλικου.

Ἡ χώρα τους δέν ἔχει μέταλλα. Ταξίδευαν ἔτσι σ' ἄλλα μέρη (Ἰνδίες, Καύκασο, Μ. Ἀσία) γιά νά προμηθευτοῦν πρῶτες ὕλες καί πολύτιμες πέτρες.

Οἱ ἄρχοντές τους ἀγαποῦσαν φοβερά τήν πολυτέλεια, ὅπως ἔδειξαν οἱ ανασκαφές τών τάφων τους. Ἔβαζαν μέσα κάθε εἶδους ἀγαθά καί πολύτιμα στολίδια, ἔργα τῆς ἐξοχῆς τέχνης τους, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Ἐδῶ ὅμως γινόταν καί κάτι ἀνατριχιαστικό. Ὅταν

Πτερωτός ταῦρος, χαρακτηριστικός φρουρός στήν πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Μεσοποταμίας.

Ἡ κορυφή τῆς στήλης πού παριστάνει τό βασιλιά Χαμμουραμί ὄρθιο ἐμπρός ἀπό τό θεό ἥλιο Σαμάς, πού κάθεται κρατώντας τό σκήπτρο μέ τό δεξί του χέρι. Ἡ στήλη εἶναι ἀπό βασάλτη καί βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

πέθαινε ο βασιλιάς, έθαβαν μαζί του, άφου τούς στραγγάλιζαν πριν, τή βασίλισσα κι όλη τους τήν άκολουθία, μαζί μέ τά ζώα και τούς σκλάβους του παλατιου.

Μές στήν τρίτη χιλιετία, διάφοροι σημιτικοί λαοί άπό τίς έρήμους τής Άραβίας εισβάλλουν στή Μεσοποταμία. Στήν άρχή ίδρυσαν πόλεις (Μάρι, Άγάδη, Κίς) στα βόρεια τής Χαλδαίας, γρήγορα όμως ήρθαν σε σύγκρουση μέ τούς Σουμερίους. 'Ο Σημίτης βασιλιάς Σαργκόν ο Α' κατόρθωσε νά κυριαρχήσει και νά δημιουργήσει τό πρώτο βασίλειο τής Μεσοποταμίας, μέ πρωτεύουσα τό Άκκάδ (2350 π.Χ.). Οί Σουμερίοι έχασαν τήν έλευθερία τους κι έσβησαν σιγά-σιγά. 'Ο πολιτισμός τους όμως διαδόθηκε στους Άκκάδιους, κι ό,τι είχαν άνακαλύψει έμεινε κτήμα του ανθρώπινου γένους.

Άκκάδιοι

Άλλα κύματα άπό Σημίτες ήρθαν κι έγκαταστάθηκαν σε λίγο στή χώρα. Γύρω στα 1700 π.Χ. ο σπουδαιότερος βασιλιάς τής περιόδου, ο Χαμμουραμί, κατόρθωσε νά ένώσει όλόκληρη τή Μεσοποταμία σ' ένα κράτος, μέ πρωτεύουσα τή Βαβυλώνα. Ήταν άπόλυτος άρχοντας, όπως κι οί φαραώ, και διοικούσε μέ τούς υπαλλήλους του. 'Οργάνωσε τή διοίκηση και καθιέρωσε τήν πρώτη συστηματική νομοθεσία.

Χαμμουραμί.
Νομοθεσία

Στήν εποχή του κατασκευάζεται ή τεράστια διώρυγα μεταξύ Κίς και Περσικού κόλπου. Τότε γράφεται και τό έπος του ήρωα Γκιλγκαμές.

Άπό τό 16ο ως τό 12ο αι. π.Χ. άδιάκοπες εισβολές σημειώνονται κι ή χώρα βρίσκεται σε μεγάλη άναστάτωση.

Κυριαρχούν στο τέλος οί Άσσύριοι, πολύ σκληρός λαός που κα- τοικούσε στα όρεινά τής Βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμούν άστα- μάτητα. Οί στρατοί τους κατεβαίνουν άπό τό βορρά. Κυριεύουν όλόκληρη τή Μεσοποταμία, τό Έλάμ, τή Συρία κι ένα μέρος τής Αίγυπτου. Πρωτεύουσα γίνεται ή Νινευί, όπου συγκεντρώνονται άμέτρητα πλούτη άπό τίς κυριευμένες χώρες. Πλήθος παραστάσεις σε άνάγλυφα* και οί άφθονες γραπτές πηγές πληροφορούν για τήν πολεμική τέχνη των Άσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικά άρματα κι άναδείχθηκαν ιδιοφυείς στίς πολιορκίες πόλεων, μέ τίς ειδικές μηχανές που είχαν έπινοήσει. 'Οργάνωσαν συστηματική κατασκο- πεία. Ζώντας για τόν πόλεμο άποκλειστικά, τελειοποίησαν κάθε του λεπτομέρεια.

Άσσύριοι
(1150-612 π.Χ.)

Οί ύποταγμένοι λαοί δέν μπόρεσαν ν' άνεχθούν τή σκληρή αυτή κυριαρχία για πολύ. Έτσι, οί Βαβυλώνιοι ξεσηκώθηκαν τελικά και συμμαχώντας μέ τούς Μήδους (λαό τής άρίας φυλής που κατοι-

Νέο Βαβυλωνιακό
Βασίλειο (612-538
π.Χ.)

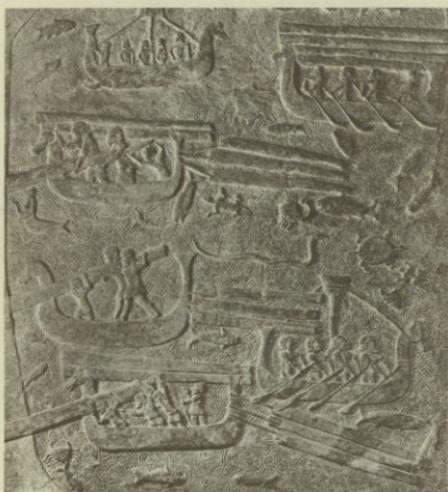
κούσε στό Δυτ. Ίράν), κατέστρεψαν τή Νινευί (612) καί κατέλυσαν τό κράτος τών Ἀσσυρίων. Πρωτεύουσα ἔγινε πάλι ἡ Βαβυλώνα, πού στολίστηκε μέ τόσο μεγάλα καί ὠραία κτίρια, ὥστε ἔμεινε περίφημη στήν ἱστορία γιά τόν πλοῦτο καί τή μεγαλοπρέπειά της κι οἱ κρεματοί της κήποι θεωρήθηκαν ἕνα ἀπό τά ἐφτά θαύματα στόν κόσμο.

Τήν ἐποχή πού βασιλεῦει ὁ Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τά Ἱεροσόλυμα. Τότε, παίρνει τούς Ἑβραίους στή «βαβυλώνια αἰχμαλωσία». Τό 538 π.Χ. ὁ βασιλιάς τών Περσῶν Κύρος, κυριεύει τή Βαβυλώνα κι ὁλόκληρη ἡ Μεσοποταμία γίνεται ἐπαρχία τῆς Περσίας.

4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ – ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ὅπως καί στήν Αἴγυπτο, ἡ μεγάλη μάζα τών κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας ἦταν ὑποχρεωμένη νά ἐργάζεται ἀδιάκοπα. Κύρια φροντίδα τους ἦταν τό καλό καί ὀργανωμένο πότισμα τών χωραφιῶν, γι' αὐτό τό κράτος φρόντισε ἐξαρχῆς νά ἐπιβλέπει σοβαρά τίς ἀρδευτικές* ἐργασίες κι ἡ νομοθεσία ὄρισε διάφορες σχετικές διατάξεις, προβλέποντας αὐστηρές ποινές γιά τούς παραβάτες.

Ἐκτός ἀπό τό κριθάρι καί τό σιτάρι, ἕνα μέρος τῆς τροφῆς τό

Δεξιά: Σουμέριος ἀρπιστής. Πήλινο ἀνάγλυφο, ἕνα ἀπό τά πολλά, πού δείχνουν τήν ἀγάπη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ γιά τή μουσική. Ἀριστερά: Μεταφορά ξύλων στό ποτάμι, μέ τό χαρακτηριστικό στό σχῆμα καράβι τῆς Μεσοποταμίας (ἔργο τοῦ 721-705 π.Χ.)

έδινε ή φοινικιά. Έτρωγαν τίς κορφές του δέντρου κι από τό χυμό του έφτιαχναν ένα είδος ποτού. Χρησιμοποιοῦσαν, ακόμη, τό ξύλο του για έπιπλα και μέ τά κλαδιά του σκέπαζαν τίς μικρές καλύβες πού κατοικοῦσαν. Μέ τίς ίνες του, τέλος, ὕφαιναν.

Μέ τήν κτηνοτροφία έξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο και μαλλί για νά φτιάχνουν ὕφασματα.

Οί τεχνίτες στίς πόλεις ήταν επιδέξιοι μεταλλουργοί κι ὑπῆρχαν μικρές βιοτεχνίες πού κατασκεύαζαν έπιπλα, κοσμήματα και ὕφασματα μάλλινα και βαμβακερά.

Μέ τήν τεράστια ανάπτυξη πού σημείωσε τό εμπόριο, πλῆθος караβάνια κυκλοφοροῦσαν από τή μίαν ἄκρη τῆς χώρας στήν ἄλλη, ενώ σέ ξένους τόπους είχαν ιδρύσει εμπορικές συνοικίες στίς πόλεις.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Κορυφή τῆς κοινωνίας ήταν ὁ βασιλιάς πού έξουσίαζε τά πάντα. Στή θέλησή του ὑπάκουαν εὐγενείς και λαός. Ζοῦσε μεγαλόπρεπα στό τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος από πολυάριθμους αὐλικούς.

Οί εὐγενείς κι οί ἱερεῖς ἀποτελοῦσαν χωριστή τάξη.

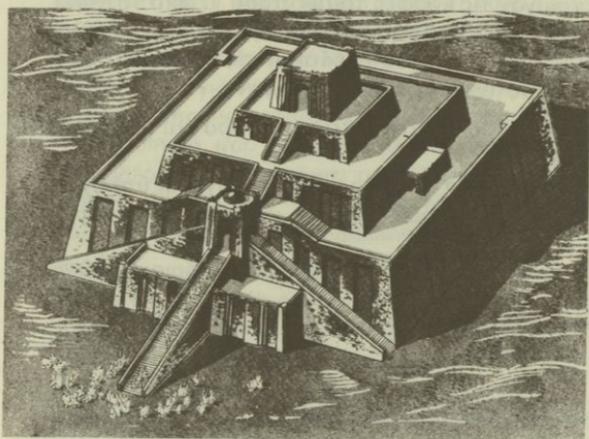
Ἡ μεγάλη μάζα του λαοῦ διακρινόταν σέ ἐλεύθερους (γεωργούς ή τεχνίτες) και δούλους. Ἡ δομή τῆς κοινωνίας δείχνει πώς ή Μεσοποταμία ήταν κράτος θεοκρατικό*, ὅπως και ή Αἴγυπτος.

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ γῆ, τό νερό, ὁ ἀέρας, ὁ ἥλιος, τό φεγγάρι ήταν για τούς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Ἐπ' αὐτά τά στοιχεία κρεμόταν ή ζωή τους, τά λάτρευαν κι επιζητοῦσαν ὀλοένα τή βοήθειά τους. Ἐκτός ὁμως ἀπ' αὐτές τίς θεότητες, πού ήταν ὀεβαστές σ' ὀλόκληρη τή χώρα, κάθε πόλη είχε τό δικό της προσάτη θεό, πού προσπαθοῦσε νά τόν επιβάλει γενικά, ὅταν κυριαρχοῦσε πάνω στίς ἄλλες. Ἐτσι, ὅταν σχηματίσθηκε τό πρῶτο βαβυλωνιακό κράτος, πρῶτος θεός ἀνακηρύχθηκε ὁ *Μαρνούκ*, ὁ προστάτης θεός τῆς Βαβυλώνας. Ἐργότερα, οί Ἀσσύριοι ζήτησαν νά επιβάλουν τόν ἄγριο πολεμικό θεό τους, τόν Ἀσσοῦρ, προσάτη τῆς Νινευί.

Πίστευαν ἀκόμα σέ ἡμίθεους. Ὁ ἀγαπητότερος ήταν ὁ *Γκιλγκαμές*, ένα πρόσωπο ἀνάλογο μέ τόν Ἡρακλή στήν ἀρχαία ἐλληνική μυθολογία.

Εἶχαν τήν ἰδέα πώς ή μοίρα του ἀνθρώπου είναι ἀξειδιάλυτα δεμένη μέ τόν ἀστερισμό πού κυριαρχοῦσε στό στερέωμα τήν ὥρα πού γεννήθηκε. Παρατηροῦσαν, λοιπόν, ὥρες πολλές οί ἀστρολό-

Ἀναπαράσταση
Ζιγκουράτ τῆς Οὐρ.
Ὁ πύργος τῆς Βα-
βέλ, πού ἀναφέρει ἡ
Ἁγία Γραφή, φαίνε-
ται πῶς θά ἦταν ἓνα
τέτοιο κτίριο.

γοι στὸν καθαρὸ νυχτερινὸ οὐρανὸ τὴν κίνηση τῶν ἀστρῶν καὶ πί-
στευαν ὅτι μπορούσαν νὰ προφητεύσουν τὸ μέλλον πού περίμενε
τόν καθένα.

Βασιλιάς, εὐγενεῖς καὶ ἀπλοὶ θνητοὶ φοβόνταν τοὺς θεοὺς, γιατί
τὴν ὥρα τῆς ὀργῆς τοὺς μπορούσαν νὰ ἐξαπολύσουν τὰ μεγαλύ-
τερα δεινὰ ἐναντίον τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Σέ κάποια τέτοια
στιγμὴ, οἱ θεοὶ ἔστειλαν τὸν Κατακλυσμὸ, πού ἡ μνήμη του ἦταν
πολύ ἔντονη στοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας.

Πίστευαν πῶς κι οἱ ἀρρώστιες προέρχονταν ἀπὸ κακοὺς δαίμο-
νες γι' αὐτὸ καὶ φρόντιζαν μὲ διάφορα φίλτρα, πού ἔπιναν οἱ ἄρρω-
στοι, νὰ τίς διώξουν ἀπὸ τὸ κορμὶ τους. Μὲ τελετές, θυσίες καὶ
πολύμορφες προσφορὲς οἱ ἀνθρωποὶ ὄλων τῶν τάξεων, κι οἱ βασι-
λιάδες ἀκόμη, ἀναζητοῦσαν μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἱερέων τὴν προστα-
σία καὶ τὴν εὐμένεια τῶν θεῶν. Ὅσο γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, τὸν πί-
στευαν σάν τόπο σκοτεινὸ, γεμάτο σκόνη καὶ στενοχώρια.

Ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ βάραινε πολὺ στὴν ὑπαρξη
τῶν ἀνθρώπων, γιατί καμιὰ ἀνακούφιση δέν τοὺς πρόσφερε στὴ
ζωή, οὔτε ἄφηνε χῶρο γιὰ ἐλπίδα, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο. Γι' αὐτὸ
οἱ μάγοι κι οἱ ἀστρολόγοι – σ' αὐτοὺς κατέφευγαν ὅλοι – εἶχαν με-
γάλῃ ἐπίδραση, κι ἡ δεισιδαιμονία* κυριαρχοῦσε σ' ὅλες τίς κοινωνι-
κὲς τάξεις.

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Σουμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλμα-
τα. Τὰ ἀνάγλυφά* τοὺς δίνουν τὴν πολὺμορφῃ εἰκόνα τῆς καθημε-

ρινης ζωής (ψάρεμα, κυνήγι κ.ά.), κι ή τέχνη τους είναι άξιοσημείωτη.

Τά περισσότερα όμως μνημεία πού διατηρήθηκαν προέρχονται από τ' άσσυριακά παλάτια. Ποικίλες παραστάσεις ζωγραφιστές κι ανάγλυφες στόλιζαν τούς διάφορους χώρους. Άντίθετα από τή σουμεριακή τέχνη, πού εικονίζει τήν ειρηνική ζωή, τίς άσχολίες τών κατοίκων και όρισμένους άρχοντες, ή άσσυριακή τέχνη, σάν γνήσια έκφραση τής ψυχής τών δημιουργών της, προβάλλει καθαρά τόν πολεμικό χαρακτήρα τής ζωής τους.

Άμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι* βρέθηκαν στίς άνασκαφές, στολισμένοι μέ διάφορες σκαλιστές παραστάσεις. Ήταν άπαραίτητοι στό εμπόριο, γιατί μ' αυτούς σφράγιζαν τά διάφορα έμπορεύματα.

Δέ διατηρήθηκαν πολλά έργα λογοτεχνίας. Ή δύσκολη γλώσσα δέ θά εύνοούσε τήν ανάπτυξη της. Σπουδαίο είναι τό έπικό ποίημα «Γκιλγκαμές». Ήχουν διατηρηθει άκόμη μερικοί μύθοι: ή «Διήγηση τής Δημιουργίας» και ό «Κατακλυσμός».

Ή άστρολογία όδήγησε γρήγορα τούς λαούς ν' άποκτήσουν πολλές γνώσεις άστρονομίας και νά είναι σέ θέση νά προβλέπουν τίς έκλείψεις του ήλιου ή του φεγγαριού. Ξέρουμε, σήμερα, πώς χρησιμοποιούσαν τό γνώμονα*, τήν κλεψύδρα*, τόν πόλο* κ.ά. άστρονομικά όργανα. Χώριζαν τό έτος σέ 12 σεληνιακούς μήνες (μέ 29 ή 30 μέρες τόν καθένα), τό μήνα σέ τέσσερις εβδομάδες, αντίστοιχα μέ τίς

Μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή από τήν Ούρουκ (δεξιά). Έργο τής τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Άριστερά: Έξοχο κεφάλι σέ χαλκό, δείγμα τής σπουδαίας χαλκοπλαστικής δημιουργίας τής άκκαδικής περιόδου στή Μεσοποταμία.

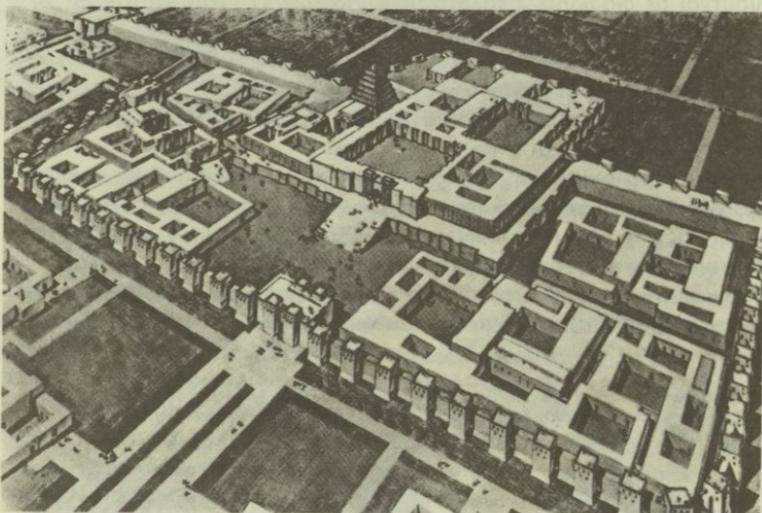

φάσεις του φεγγαριού. Χρησιμοποιούσαν το ηλιακό ωρολόγιο για τον προσδιορισμό της ώρας.

Η χρήση των φίλτρων κι η προσπάθεια να γλιτώσουν από τα «κακά δαιμόνια» που έφερναν τις αρρώστιες, βοήθησαν να αποκτήσουν πολλές γνώσεις πρακτικής ιατρικής και φαρμακευτικής.

Νομοθεσία

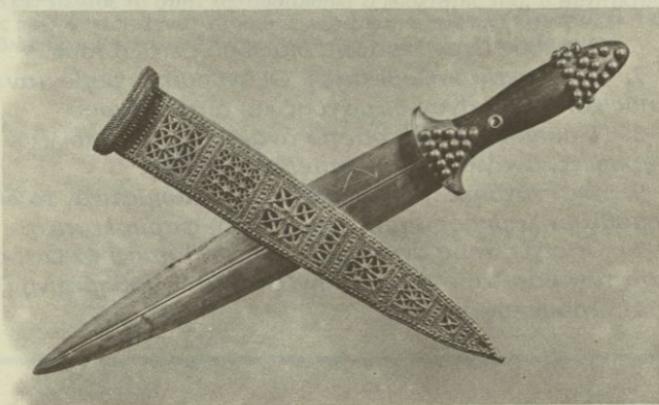
Η νομοθεσία του Χαμουραμπί στάθηκε μεγάλος σταθμός στην ιστορία. Στηριγμένη σε παλαιότερους νόμους των Σουμερίων, ρύθμιζε τις σχέσεις της οικογένειας, τις αγροτικές εργασίες, τη συν-

Αναπαράσταση των βασιλικών ανακτόρων του Σαργκόν στη Χορσαμπάντ. Η πολυτέλεια των βασιλικών παλατιών της Μεσοποταμίας ήταν κάτι το εκπληκτικό. Τα παλαιότερα καταστράφηκαν από πλημμύρες των ποταμών και μόνο των τελευταίων εποχών έχουν διατηρηθεί (στη Νινευί, στη Βαβυλώνα, στη Χορσαμπάντ). Φρόντιζαν να τα χτίζουν σε υψώματα, για να γλιτώνουν από τις πλημμύρες. Ίσχυρά τείχη με ψηλούς πύργους σε κανονικά διαστήματα προστάτευαν το συγκρότημα. Ο χώρος που έπιαναν τα ανάκτορα ήταν τεράστιος σε έκταση και το σύνολο έμοιαζε σαν κάστρο. Έχτιζαν με τούβλα (μόνο στην Άσσυρία χρησιμοποιούσαν την πέτρα). Κάθε κτίριο είχε δική του αύλη, πολλά δωμάτια γύρω, τοίχους χονδρούς, κι ήταν χωρίς παράθυρα με αίθουσες καταστόλιστες. Οι τοίχοι είχαν επένδυση από σμαλτωμένα πολύχρωμα τούβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, άσπρα), όπου εικονίζονταν διάφορες παραστάσεις. Άλλοτε, τούς στόλιζαν με τοιχογραφίες ή ανάγλυφα. Άγριυτα προστάτευαν τις πύλες των παλατιών πελώριοι φτερωτοί ταύροι με ανθρώπινο κεφάλι. Συμβόλιζαν τα αγαθά πνεύματα. Μές στα ανακτορικά συγκροτήματα υπήρχαν ναοί που λέγονταν Ζικουράτ (άλλεπάλληλο τετράγωνο πύργος – ως έφτά –, μικρότερος ό καθέναν από τον προηγούμενο. Στην κορυφή, υπήρχε ο μικρός ναός, που χρησίμευε για να παρατηρούν οι ιερείς την κίνηση των άστεριών. Χιλιάδες πινακίδες αποκαλύφθηκαν μέσα στα παλάτια της Μεσοποταμίας.

Έκλεκτά δείγματα τῆς χρυσοχοϊκῆς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας στὴν τρίτη χιλιετία π.Χ. Πάνω: χρυσό κύπελλο· κάτω: χρυσό ἔγχειρίδιο μέ λαβή ἀπό λάπις-λάζουλι.

τήρηση τῶν καναλιῶν, τὸ ἐμπόριο, τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Εἶναι ἡ πρώτη κωδικοποίησις* νόμων καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στίς νομοθεσίες ἄλλων λαῶν.

Ὁ τρόπος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας τοὺς βοήθησαν ν' ἀναπτύξουν ἓνα εἶδος πρωτόγονης λογιστικῆς, χωρομετρίας, γεωμετρίας κι ἀριθμητικῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν. Διείρεσαν τὸν κύκλο σὲ 360 μοῖρες.

1. 'Ο πολιτισμός αναπτύσσεται στη Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδόν μέ τον αιγυπτιακό. 'Η ζωή τής χώρας εξαρτάται από τήν καλή της ἄρδευση.
2. 'Αλληπάλληλες ἐπιδρομές καί κατακτήσεις σημειώθηκαν στήν ἱστορική πορεία τοῦ τόπου.
3. Πηγὴ γιά τήν ἱστορία της οἱ χιλιάδες πῆλινες πινακίδες σέ σφηνοειδῆ γραφή.
4. Πρῶτοι ἀναπτύσσονται οἱ Σουμέριοι, ἐξαιρετικά ἐπινοητικοί λαός, ἄγνωστος σέ μᾶς καταγωγῆς. Εἶχαν ἐπίδοση στήν τεχνική, ἀλλά καί στήν τέχνη. Ὑστερα ἀπό τούς Σουμερίους, κυριαρχοῦν διάφοροι Σημιτικοί λαοί πού διατηροῦν κι ἀναπτύσσουν ὄ,τι βρῆκαν. Τότε γίνεται ἡ κωδικοποίηση τῶν Νόμων τοῦ Χαμμουραμπί. Οἱ Ἀσσύριοι, πολεμικός λαός, κυριαρχοῦν τό 12ο-7ο αἰ. π.Χ. Τό 612 ἰδρύεται τό Νέο Βαβυλωνιακό βασίλειο πού καταλύεται τό 538.
5. 'Η Μεσοποταμία ὑπῆρξε κράτος γεωργικό καί θεοκρατικό.
6. Οἱ τάξεις εἶχαν τεράστια διαφορά μεταξύ τους.
7. 'Η θρησκεία πολυθεϊστική. Οἱ ἄνθρωποι φοβόνταν τούς θεούς καί κατέφευγαν σέ μάγους καί ἀστρολόγους.
8. Πλουσιότατα τά τεράστια ἀνάκτορα τῶν βασιλέων (τοιχογραφίες, ἀνάγλυφα, σμαλτωμένα τοῦβλα).
9. Ἀναπτύχθηκε ἡ ἀστρονομία, τά μαθηματικά, τό δίκαιο (νομοθεσία Χαμμουραμπί), ἡ ἰατρική, ἡ φαρμακευτική.
10. 'Η τέχνη τους εἶναι μνημειακή καί ἱστορεῖ τά κατορθώματα τῶν βασιλέων ἢ δίνει σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή.
11. Γραφή σφηνοειδῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Περιγραφή τῆς χώρας:

«Στή χώρα τῶν Ἀσσυρίων βρέχει λίγο κι ἀπ' αὐτό τό λίγο τρέφεται ἡ ρίζα τοῦ σπαριοῦ. Ποτίζεται ὁμως ἀπό τόν ποταμό καί ὠριμάζει τό σπαρτό καί δένει τό σιτάρι. Ὅχι, ὅπως στήν Αἴγυπτο, πού τό ἴδιο τό ποτάμι πλημμυρίζει τά χωράφια, ἀλλά ποτίζεται μέ μαγκανοπήγαδα, γιατί ὀλόκληρη ἡ βαβυλωνιακή χώρα, ὅπως κι ἡ αιγυπτιακή, διασχίζεται ἀπό διώρυγες. Ἡ μεγαλύτερη ἀπό τίς διώρυγες αὐτές εἶναι πλωτή καί βλέπει πρὸς τά ἐκεῖ πού βγαίνει ὁ ἥλιος τό χειμῶνα (νοτιοανατολικά). Ἀπό τόν Εὐφράτη χύνεται σ' ἄλλον ποταμό, τόν Τίγρη, πού στίς ὄχθες του ἦταν χτισμένη ἡ πόλη Νινευί. Ἀπ' ὅλες τίς χώρες πού ξέρουμε ἐμεῖς, αὐτή εἶναι ἀσύγκριτα καλύτερη γιά νά παράγει δημητριακοὺς καρπούς. Γιά καλλιέργεια ἄλλων δέντρων οὔτε καί δοκιμάζου, οὔτε συκιά, οὔτε ἀμπελόκλημα, οὔτε ἐλιά. Γιά δημητριακά ὁμως

είναι τόσο καλή, πού γενικά δίνει διακόσια στό ένα κι όταν ή παραγωγή είναι καλή δίνει τριακόσια στό ένα...»

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 193 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Νόμοι τοῦ Χαμμουραμί:

Τό 1901 Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στά Σούσα, πάνω σέ μιά μαύρη πέτρα (2.35 μ. ὕψος) τόν Κώδικα* μέ τούς νόμους τοῦ Χαμμουραμί. Δέν ἦταν τό μόνο μνημεῖο ὅπου ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλά ἀντίγραφα πάνω σέ πήλινες πινακίδες χαραγμένα, κυκλοφοροῦσαν σ' ὀλόκληρη τή χώρα, γιά νά τά συμβουλευόνται καθημερινά οἱ κάτοικοι. Νά μερικοί:

«Ἄν κάποιος δανείστηκε σπόρο καί τό σιτάρι του δέ φύτρωσε, γιατί ἔλειψε τό νερό ἢ γιατί οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τή σοδειά του, τό χρόνο ἐκεῖνο δέ θά ἐπιστρέψει τό σπόρο καί δέ θά πληρώσει τό φόρο.

»Ἄν κάποιος δέ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιών του, καί ἔγινε ζημιά στήν περιοχή ἀπό πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσει ὅλους ἐκείνους πού ζημιώθηκαν ἐξαιτίας του, δίνοντάς τους τό σάρι πού ἔχασαν.»

Ἄν ἕνα παιδί χτυπήσει τόν πατέρα του, θά τοῦ κόψουν τά χέρια.

»Ἄν κάποιος βγάλει τό μάτι ἐνός ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ βγάλουν καί τό δικό του μάτι.

»Ἄν κάποιος ἔσπασε τό μέλος ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θά τοῦ σπάσουν καί αὐτοῦ ἕνα δικό του μέλος.

»Ἄν ἕνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τό σπίτι ἐνός ἀνθρώπου, καί δέν τό ἔφτιασε γερό, καί χάλασε τό σπίτι καί σκοτώθηκε ὁ ἰδιοκτήτης του, ὁ ἀρχιτέκτονας αὐτός πρέπει νά πεθάνει. Ἄν καθῶς γκρεμίστηκε τό σπίτι, σκοτώθηκε ὁ γιός τοῦ ἰδιοκτήτη, θά σκοτωθεῖ, ἀντίστοιχα, ὁ γιός τοῦ ἀρχιτέκτονα.»

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

1. ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Στή δυτική παραλία τής 'Ασίας, πρὸς τή Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ 'Εβραῖοι καί οἱ Φοίνικες, λαοὶ σημιτικοί. Ἡ χώρα τους, στενή λουρίδα ἀνάμεσα στή θάλασσα καί σέ πανύψηλα βουνά, μέ ἀτέλειωτη ἔρημο στά νότια καί τά νοτιοανατολικά, ἦταν τό μοναδικό στεριανό πέρασμα ἀπὸ τή Μεσοποταμία πρὸς τήν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν γι' αὐτό νά ἐξουσιάζουν τούς ἐμπορικούς δρόμους. Ἔτσι, ἡ γεωγραφική θέση τῆς χώρας τους ὄρισε καί τή μοίρα τῆς.

Γιά τελείως διαφορετικούς λόγους, ἡ παρουσία τῶν 'Εβραίων καί τῶν Φοινίκων στήν ἱστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιατί ἔδωσαν, σέ ἄλλο τελείως κύκλο ὁ καθένας, μοναδικά ἐπιτεύγματα.

2. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ

Σήμερα ἔχουμε ὀργανωμένο ἐμπόριο κι ὅποια στιγμή θελήσουμε ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά προμηθευτοῦμε τό πιό σπάνιο προϊόν ἀπὸ τίς μακρινότερες ἄκριες τῆς γῆς. Δέν ἦταν ὅμως πάντα ἔτσι τά πράγματα.

Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιά μεταφορές τά ζῶα, οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε νά φορτώνονται στήν πλάτη τους τά διάφορα εἶδη πού ἤθελαν νά μετακινήσουν ἀπὸ τό ἓνα μέρος στοῦ ἄλλο. Οἱ αἰγυπτιακές τοιχογραφίες εἰκονίζουν παρόμοιες σκηνές. Ἀργότερα χρησιμοποίησαν τά ζῶα, καί, γιά νά λείψει ὁ φοβερός κίνδυνος πού ἀντιμετώπιζαν καθημερινά οἱ πρῶτοι ἐμποροὶ, οἱ μεταφορές γίνονταν μέ καραβάνια. Ἔτσι, πολλοὶ μαζί κατόρθωναν νά τά βγάδουν πέρα μέ τούς ἀπροσδόκητους ἐχθρούς.

Τά πρῶτα μεγάλα γεωργικά κράτη (Αἴγυπτος-Βαβυλωνία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτάρι καί κριθάρι. Χρειάζονταν ὅμως λάδι, ἀρώματα, ξύλο, μέταλλα, δέρμα, μαλλί, λινάρι, πολύτιμες πέτρες. Τά προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρώνονταν στίς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κεῖ στά λιμάνια. Γιά νά γίνουν ὅμως οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νά συνδεθοῦν τά καταναλωτικά κέντρα μέ καραβάνια ἢ μέ τήν ποταμοπλοία καί τή ναυσιπλοία. Οἱ *σημιτικοὶ λαοί, ἀποδείχτηκαν δαιμόνιοι στήν ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου.*

Μόλις πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μέ τήν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μέ τόν κασσίτερο, καλύτερο καί στερεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νά

ταξιδεύουν στους μακρινούς τόπους, όπου ξβγαίνουν αυτά τὰ μέταλλα. Τό λάπις – λάζουλι*, μιά πολύτιμη πέτρα πού ξβγαίνει στό 'Αφγανιστάν, τό έλεφαντόδοντο, τό άλάβαστρο (Αίγυπτος) καί, τέλος, τό ήλεκτρο* (περιοχή τής Βαλτικής) ήταν περιζήτητα ύλικά, όπως τό χρυσάφι, τό άσήμι κι ό χαλκός.

Φοίνικες, 'Εβραίοι καί Κρητικοί πήραν στά χέρια τους τό μεγάλο έμπόριο· τό ναυτικό δαιμόνιο, μάλιστα, τών Φοινίκων τούς έφερε στά μακρινότερα σημεία τής γής, ιδίως από τότε πού οί μεγάλες αυτοκρατορίες τής 'Ανατολής άρχισαν νά έξασθενούν.

Α΄. ΕΒΡΑΙΟΙ

'Αν δέν ύπήρχε κανένα μνημείο τής έβραϊκής ιστορίας, θά ήταν άρκετή ή Παλαιά Διαθήκη, πού τά θαυμαστά πλούσια καί παλούμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια για τή ζωή καί τόν πολιτισμό του έβραϊκού λαού, ως τό 2ο μ.Χ. αί.

Οί 'Εβραίοι δέ δημιούργησαν μεγάλο κράτος. Βασανίστηκαν σκληρά μέ τίς άδιάκοπες μεταναστεύσεις καί περιπέτειες. 'Η σημασία τους, όμως, για τόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας είναι τεράστια, γιατί πρώτοι αυτοί στην ιστορία του κόσμου συνέλαβαν τήν ιδέα ενός θεού πνευματικού, πού μέ βάση τίς έντολές του πρέπει ύπεύθυνα νά ζούν οί άνθρωποι τή ζωή τους.

1. Η ΧΩΡΑ

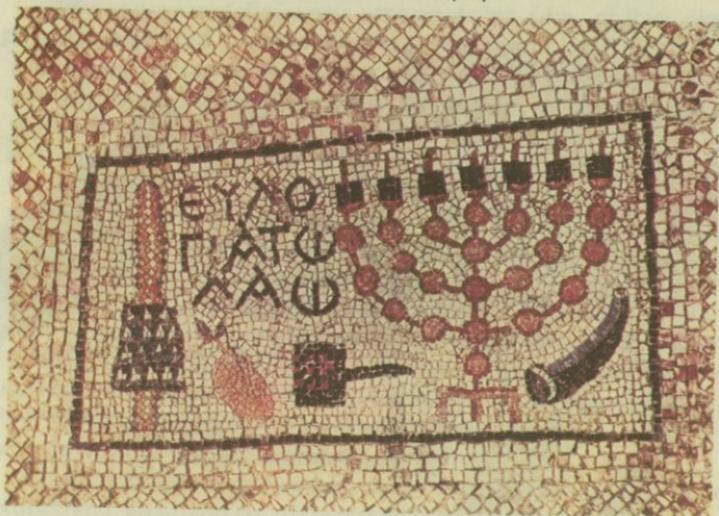
Ἡ Παλαιστίνη χωρίζεται σέ τρεῖς περιοχές ἀπό τά δυτικά πρὸς τά ἀνατολικά: τὴν παραλιακὴ, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Φιλισταῖοι, ἕνας θαλασσινὸς λαὸς πού στάθηκε πάντα ἐχθρικός στοὺς Ἑβραῖους. Τὴν κεντρικὴ, ὄρεινὴ περιοχή πού διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὸ βορρὰ πρὸς τὸ νότο, καὶ τὴν εὐφορὴ κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, μὲ τὴ λίμνη Γενησαρέτ στὸ βορρὰ, καὶ τὴ Νεκρὰ Θάλασσα στὸ νότο.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ Ἑβραῖοι, ἀρχικὰ ἦταν νομαδικός* λαὸς. Μετανάστευαν ὅλο- ἕνα μὲ τά κοπάδια τους, ζώντας σέ σκηνές μιά ζωὴ ἀπλή καὶ ἡμερη- Στὴ Βίβλο, ὅπου ἡ διήγηση ἀρχίζει μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, διακρίνει κανεῖς τί περιπέτειες περνοῦσαν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ νερό μιᾶς πηγῆς ἢ βοσκὴ γιὰ τὰ κοπάδια.

Στὴν ἀρχή, ζοῦσαν, στὴν «Οὐρ τῶν Χαλδαιῶν», ἴσως τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Χαμμουραμί. Μ' ἐντολή τοῦ Θεοῦ, ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ ξεκίνησε μὲ τὴ φυλὴ του, διέσχισαν τὴ Μεσοποταμία, ἀκολουθώντας τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Εὐφράτη, κι ἔμειναν γιὰ ἕνα διάστημα στὴ Χαρράν. Ὑστερα, ὁ Ἀβραάμ ὠδήγησε τὸ λαό του στὴ Χαναάν. Ἐκεῖ ὀνομάστηκαν Ἑβραῖοι («αὐτοὶ πού ἤρθαν πέρ' ἀπὸ τὸ

Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μὲ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή (Εὐλογία τῶν λαῶν) καὶ τὴν ἑβραϊκὴ ἐπιτάφωτὴ λυχνία, ἀπὸ ναὸ τοῦ 5οῦ αἰ. μ.Χ. στὸ Ἰσραήλ.

ποτάμι», δηλ. τόν Εὐφράτη). Ὅταν ἔπεσε πείνα στή γῆ αὐτή, πάλι μ' ἐντολή τοῦ Κυρίου, φεύγει μέ τή φυλή του στήν Αἴγυπτο, γιά ἓνα διάστημα. Ἐπιστρέφοντας στή Χαναάν, κι ἀφοῦ ἔγινε ἀρχηγός ὁ γιός κι ἀργότερα ὁ ἐγγονός τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Ἰακώβ, ἐξακολουθοῦν οἱ Ἑβραῖοι νά ζοῦν νομαδικά.

Ὁ Ἰωσήφ, ἓνας ἀπό τούς γιούς τοῦ Ἰακώβ, εἶχε παράξενη τύχη. Βρέθηκε ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ φαραώ, κι ἔφερε στήν πλοῦσια αὐτή χώρα, τήν οἰκογένειά του μαζί κι ὅλη του τή φυλή, πού ἀπέκτησε στήν Αἴγυπτο μόνιμη ἐγκατάσταση καί ἄφησε τή νομαδική ζωή.

Τό ἐπεισόδιο αὐτό γίνεται τήν ἐποχή πού κυριαρχοῦν στήν Αἴγυπτο οἱ Ὑκῶς. Ὅταν, ὅμως ἐδιώξαν τούς Ὑκῶς οἱ Αἰγύτιοι, οἱ φαραῶ τοῦ Νέου Κράτους τῆς Θήβας κακομεταχειρίστηκαν τούς Ἑβραῖους, πού ὑποχρεώθηκαν, τότε, νά φύγουν κρυφά στήν Παλαιστίνη.

Τή φυγή ἀπό τήν Αἴγυπτο, μέ ἀρχηγό τό Μωυσῆ, τήν ἱστορεῖ τό βιβλίο τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πού ὀνομάζεται «Ἐξοδος». Μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, γλίτωσαν ἀπό τήν καταδίωξη τοῦ φαραῶ. Στό διάστημα τῆς πορείας τους πρὸς τήν Παλαιστίνη, ὁ Θεός ἀποκαλύφθηκε, στήν κορυφή τοῦ ὄρους Σινᾶ, στό Μωυσῆ καί τοῦ ὑπαγόρευσε τούς Νόμους του, τίς Δέκα Ἐντολές. Ἀπό τότε, τίς χάραξαν σέ πλάκες πού τίς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ἓνα κιβώτιο ἀπό κέδρο, τήν «Κιβωτό τῆς Διαθήκης».

Στήν ἔρημο ἀντιμετώπισαν νέες περιπέτειες. Ὁ Μωυσῆς, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τούς σώζει καί πάλι. Πλησιάζουν πιά στή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», τή Χαναάν, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν τελικά.

Οἱ Ἑβραῖοι στήν Αἴγυπτο

Ἐγκατάσταση στή «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας»

Ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ πού ὁ βασιλιάς Σολομών Ἰδρυσε στή Ἱερουσόλυμα. Ὁ ναός περιβάλλεται καί ἀσφαλίζεται ταυτόχρονα ἀπό δύο περιβόλους, πού ὁ καθένας τους ἔχει μιᾶ μεγάλη πύλη εἰσόδου. Στό βάθος ὁ ναός, ὅπου ὑπάρχουν τά ἅγια τῶν ἁγίων κι ἡ κιβωτός.

Οί πόλεμοι δέ σταμάτησαν (1200 - 1000 π.Χ.) τή φορά αὐτή ἀνάμεσα τους (ἦταν χωρισμένοι σέ 12 φυλές - ὅσοι ἦταν οἱ γιοί τοῦ Ἰακώβ). Ὅταν ὁμως ὑπῆρχε ἐξωτερική ἀπειλή, ἐνώνονταν μέ ἀρχηγό τόν *Κριτή**. Οἱ ἀγῶνες μέ τούς Φιλισταίους ἐξακολουθοῦν. Κουρασμένοι ἀπό τίς ἀδιάκοπες ἐχθρικές ἀπειλές οἱ Ἑβραῖοι ἀποζητοῦν τήν ἔνωση μεταξύ τους καί παρακαλοῦν τόν Κριτή Σαμουήλ νά τούς ὀρίσει ἓνα βασιλιά.

Ἀπόκτησαν, ἔτσι, πρῶτο βασιλιά τό Σαούλ, πού σκοτώθηκε σέ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ἦταν ὁ Δαβίδ. Αὐτός ὀργάνωσε τούς Ἑβραῖους σέ κράτος γεωργικό πού κυριάρχησε σ' ὅλη τή Χαναάν. Ὅρισε τά Ἱεροσόλυμα ὡς πρωτεύουσα. Ἐπιβλήθηκε στούς ἐχθρούς, σχημάτισε αὐλή μέ γραφεῖς καί ἀνώτερους ὑπαλλήλους, ἔκαμε τήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιερέα καί ἔφτιαξε στρατό.

Ποιητής ὁ ἴδιος (ὁ Δαβίδ) συνθέτει ἐξοχους ψαλμούς γιά νά ὑμνήσει τό Θεό. Δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τούς βασιλιάδες τῶν ἄλλων λαῶν, πού γνωρίσαμε ὡς αὐτή τή στιγμή. Βασιλεύει στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρίς ὁ ἴδιος νά θεωρεῖται θεός.

Σολομών

Ὅταν ἔγινε βασιλιάς ὁ γιός του Σολομών τό κράτος ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Ὁ Σολομών ἔμεινε περίφημος γιά τή σοφία καί τή δικαιοσύνη του καί τήν τέλεια διοικητική ὀργάνωση πού ἐφάρμοσε. Ἡ ἐμπορική κίνηση στήν ἐποχή του ὑπῆρξε ἀξίωσημείωτη κι ἡ χώρα του συγκέντρωσε ἀμέτρητα πλούτη. Ἐκλείσει ἐμπορική συμφωνία μέ τούς Φοίνικες καί μέ τή βοήθειά τους κατασκεύασε στόλο. Ἰδρυσε λιμάνι στήν Ἐρυθρά Θάλασσα, ὀργανώθηκε ἡ γεωργία στήν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καί στίς ὄχθες τῆς Γενησαρέ μέ καλλιέργειες δημητριακῶν, ὀπωροφόρων, ἀμπελιῶν καί ἐλιῶν. Τά προΐόντα φρόντιζε νά τά ἀνταλλάσσει ὁ Σολομών μέ τούς Φοίνικες παίρνοντας ξυλεία πού ἔλειπε ἀπό τή χώρα.

Οἱ πόλεις μεγάλωσαν καί πλούτισαν μέ τή φροντίδα τοῦ βασιλιά καί στά ἐργαστήριά τους φτιάχνονταν κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδόλιθοι καί ὄπλα. Ἡ χώρα προοδεύει μέ τήν εἰρήνη πού βασιλεύει καί τήν καλή ὀργάνωση.

Μέ τά πλούτη πού συγκέντρωσε ὁ Σολομών ἀπό τό ἐμπόριο, ἔχτισε μεγάλο παλάτι καί τό περίφημο ναό στά Ἱεροσόλυμα. Ἀκόμα, ὀργάνωσε γερό στρατό, μέ πολεμικά ἄρματα καί ἵππικό. Ἐκλείσει τέλος συνθήκες μέ τό Χειράμ τῆς Τύρου, τή βασιλισσα τοῦ Σαβᾶ καί τό φαράώ τῆς Αἰγύπτου.

Ἦστερ' ἀπό τό θάνατό του (930 π.Χ.) ἄρχισαν πάλι οἱ ἐσωτερικές διαμάχες κι οἱ Ἑβραῖοι χωρίστηκαν σέ δύο βασιλεια (τοῦ Ἰσραήλ, στά βόρεια, μέ πρωτεύουσα τή Σαμάρεια - τοῦ Ἰούδα, στά νότια, μέ πρωτεύουσα τά Ἱεροσόλυμα).

Τόν 8ο αἰ. π.Χ. οἱ Προφῆτες (Ἡσαΐας, Ἱερεμίας κ.ἄ.) τῶν

Προφῆτες

Ἑβραίων προσπαθοῦν νά διαφυλάξουν τά ἦθη καί τή σωστή πίστη. Προαναγγέλλουν τήν ἄφιξη τοῦ Μεσσία, πού θά σώσει τόν κόσμον ἀπό τίς ἁμαρτίες, καί προσπαθοῦν νά τονίσουν τό ἀληθινό νόημα τῆς θρησκείας τους. Τό κήρυγμά τους, στίς δύσκολες ὥρες, δυνάμειν τό φρόνημα καί τήν πίστη τῶν Ἑβραίων, κι ἔτσι μέσ στίς ὥρες τῆς σκλαβιάς τους, μαζεύονται στίς συναγωγές, κοντά στούς ἱερεῖς, τοὺς *Ραββίνους*.

Ἀπό τή διαίρεση βγήκαν ὠφελήμενοι οἱ ἐξωτερικοί ἔχθροί. Τό 772 π.Χ. οἱ Ἀσσύριοι κυρίευσαν τό βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τό 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τό Ἱεροσόλυμα καί σέρνει τοὺς Ἑβραίους αἰχμαλώτους στή Βαβυλώνα. Ἐλευθερώνονται μόνο τό 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεύει τή Βαβυλώνα. Δίνει τήν ἄδεια σ' ὅσους ἠθελαν, νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους καί νά χτίσουν πάλι τό μεγάλο ναό. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως δέν ἦταν πιά ἐλεύθερη, εἶχε γίνει «περσική ἐπαρχία».

Βαβυλώνα
αἰχμαλωσία

3. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Οἱ Ἑβραῖοι διακρίθηκαν καί στό ἐμπόριο καί δημιούργησαν νομοθεσία. Κατόρθωσαν νά σχηματίσουν κράτος, μόνον ὅταν τά τεράστια βασίλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τή σημασία τους ἢ ἔσβησαν.

Τό σπουδαιότερο ἐπίτευγμά τους ὑπῆρξε ἡ μονοθεϊστική θρησκεία πού ἴδρυσαν. Ὁ Θεός ἐγίνε ἐννοια ὑψηλή, γεμάτη πνευματικό περιεχόμενο, ἡ δύναμη πού δημιούργησε τόν κόσμον καί διέπει τή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Στήν ἀρχή, ὁ Θεός ἦταν ἡ δύναμη πού τοὺς ἔσωζε ἀπό τοὺς ἐχθρούς καί τοὺς θεοὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους ἐγίνε καθαρά «ἐθνική». Ὁ Κύριος τοὺς ξεχώριζε, ἦταν ὁ «ἐκλεκτός του λαός», – τόν καιρό πού μάχονταν γιά τήν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

Στίς θρησκείες τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀνυπαρκτος σάν ἄτομο, στήν ἐβραϊκὴ ὅμως γίνεται ξεφηνικά, ὑπεύθυνη προσωπικότητα, κι εἶναι στά χέρια του νά διαλέξει τό δρόμο πού θά ἀκολουθήσει στή ζωὴ του. Ξέροντας πῶς ὁ πολιτισμός τῆς ἐποχῆς μας στηρίζεται θεμελιακά στίς χριστιανικὲς ἀρχές, καί τί ὀφείλει ὁ Χριστιανισμός στήν ἰουδαϊκὴ θρησκεία, καταλαβαίνουμε ἀπόλυτα τήν τεράστια σημασία τοῦ ἐβραϊκοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ σημασία τοῦ ἐμπορίου ὑπῆρξε τεράστια γιά τήν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.

2. Οί Έβραιοί κι οί Φοίνικες διακρίθηκαν εξαιρετικά ως έμποροι.

3. Οί Έβραιοί ήταν νομαδικός λαός, οργανωμένος σέ φυλές μέ άρχηγούς τούς Πατριάρχες.

4. Ύστερα από πολλές περιπέτειες, κι αφού εγκαταστάθηκαν γιά 200 χρόνια στήν Αίγυπτο, κατακτούν μέ πολλούς κόπους τήν Παλαιστίνη κι οργανώνονται στό τέλος τού 11ου αι. π.Χ. σέ κράτος γεωργικό καί έμπορικό.

5. Ή μεγαλύτερη έποχή τού έβραϊκού κράτους είναι ή περίοδος τής βασιλείας τού Σολομώντα.

6. Τό 587 π.Χ. ό Ναβουχοδονόσορ πολιορκεί τά Ίεροσόλυμα καί παίρνει αιχμαλώτους τούς Έβραίους στή Βαβυλώνα. Οί Έβραιοί δέν απόκτησαν ποτέ πιά τήν πολιτική τους έλευθερία. Μόνο στήν έποχή μας οργανώθηκαν καί πάλι σέ κράτος.

7. Σημείωσαν επίδοση στό έμπόριο. Ή νομοθεσία τους είναι θεόπνευστη καί ξεχωρίζει, γιατί όρίζει τούς βασικούς ήθικούς κανόνες πού ό άνθρωπος πρέπει νά ακολουθεί στή ζωή του.

8. Ή θρησκεία τους είναι μονοθεϊστική. Λατρεύουν τό Θεό μέ προσευχές καί θυσίες (άρχικά στήν Κιβωτό τής Διαθήκης καί ύστερα στό Ναό τού Σολομώντα). Ή Ίουδαϊκή θρησκεία στάθηκε σημαντική ως ανθρώπινη σύλληψη καί πολύτιμη ως προετοιμασία τού Χριστιανισμού. Έδωσε πολλά στοιχεία καί στή Μωαμεθανική θρησκεία.

Β'. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Καμιάς άλλης χώρας τήν ιστορική πορεία δέν τήν προσδιόρισε τόσο πολύ ή γεωγραφική της θέση, όπως τής Συρίας στήν αρχαιότητα.

Στενόμακρη λουρίδα στεριάς, άπλώνεται σέ μήκος 300 χλμ., στους πρόποδες τού τεράστιου όρεινού όγκου τού Λιβάνου, διαμελισμένη σέ μικρές εύφορες πεδιάδες πού βλέπουν πρός τή θάλασσα. Από τό χώρο της περνούσαν οί έμπορικοί δρόμοι, πού από τήν Άσία όδηγούσαν στήν Αίγυπτο. Μιά σειρά άσφαλισμένα λιμάνια ύπήρχαν στίς άκτές της. (Ή Ούγκαρίτ, ή Βύβλος, ή Σιδών, ή Τύρος).

Τά πάντα στόν τόπο αυτό έσπραχναν άκατανίκητα τόν άνθρωπο νά ταξιδέψει, γι' αυτό κι οί Φοίνικες, έχοντας στή διάθεση ή

τους άφθονη ξυλεία από τούς κέδρους του Λιβάνου γιά τήν κατασκευή καραβιών, δοκίμασαν τήν τύχη τους στή θάλασσα κι έγιναν οί μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τής άρχαιότητας.

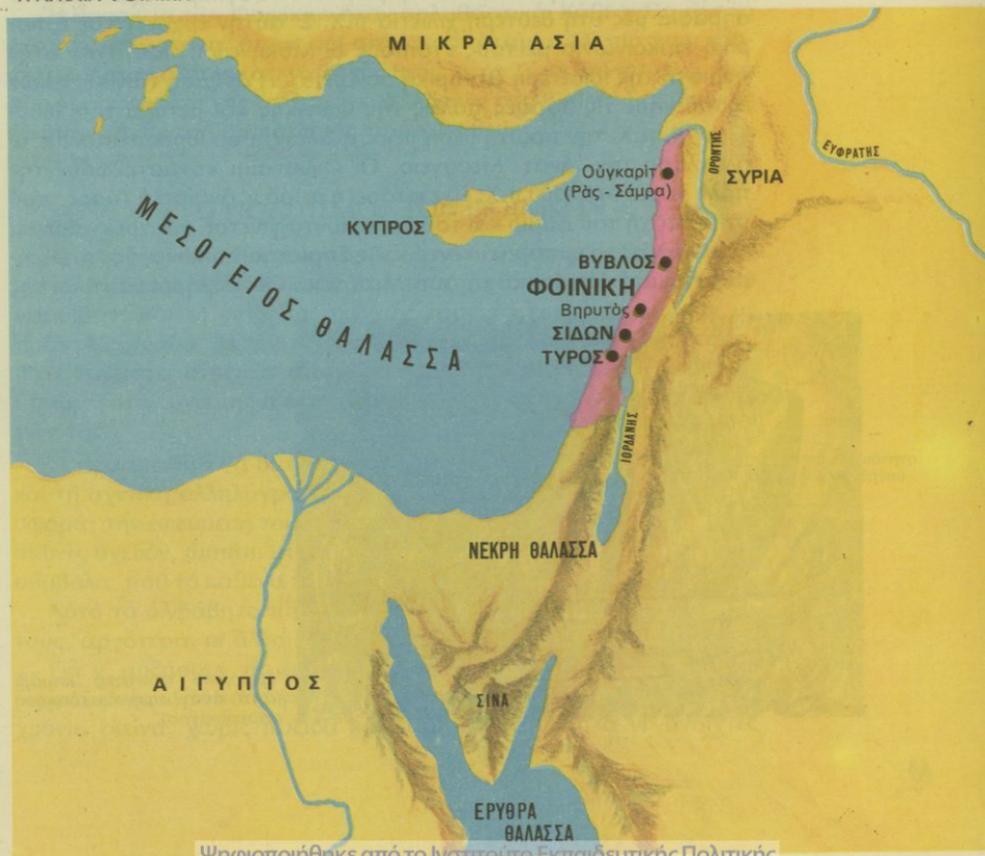
Οί άρχαιοι Φοίνικες ήταν λαός σημητικός. 'Η φύση τής χώρας δέν εύκόλυνε στή δημιουργία ένιαίου κράτους. Κάθε πεδιάδα ήταν ένα μικρό βασίλειο. 'Η ζωή συγκεντρωνόταν έντονη στήν παραλιακή του πόλη. 'Ο βασιλιάς είχε σά χέρια του τήν άπόλυτη έξουσία ή κυβερνούσε μαζί μέ τούς πλούσιους εμπόρους. Οί ιερείς είχαν μεγάλη δύναμη.

Οί κάτοικοι ήταν φιλόπονοι καί δραστήριοι. Καταγίνονταν στίς γεωργικές δουλειές, ψάρευαν, ήταν ναυτικοί ή είχαν μικρά έργαστήρια στίς πόλεις. 'Εκεί κατασκεύαζαν ώραία χάλκινα όπλα, κοσμήματα, έπιπλα, πήλινα άγγεία ή ύφαιναν ύφάσματα καί τά έβασφαιναν ένα βαθύ κόκκινο χρώμα («φοινικοῦν»), γι' αυτό κι οί άρχαιοι

Διοίκηση. 'Ιερείς

'Ασχολίες τών κατοίκων. Τέχνες

Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΟΙΝΙΚΗ

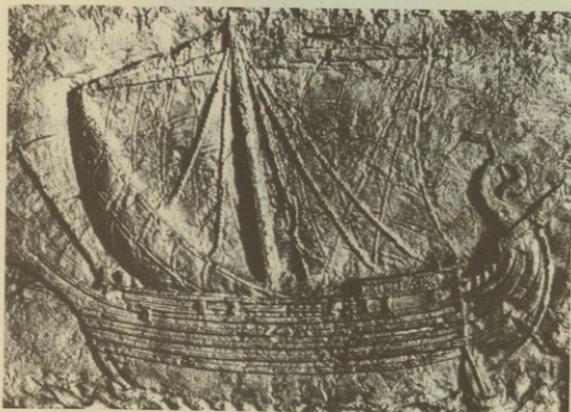

"Έλληνες όνόμασαν όλόκληρη τή χώρα τους Φοινίκη. Τό ύλικό γιά τή βαφή τό έβγαζαν από ένα καχύλι πού ψάρευαν στίς άκτές, τήν πορφύρα, κι είχαν τό μονοπώλιό της σ' όλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Χρησιμοποιώντας τήν άμμο τής παραλίας τους, κατασκεύασαν πρώτοι διάφανα γυάλινα αντικείμενα: κύπελλα και άλλα άγγεία.

Οί Φοινίκες στάθηκαν ύποδειγματικοί έμποροι (ταξιδεύουν «κατ' έμποριάν», γράφει ό 'Ηρόδοτος) κι έχοντας νιώσει καλά τίς ιδιαίτερες προτιμήσεις τών πελατών τους φρόντιζαν νά κατασκευάζονται στή χώρα τους προϊόντα πού θά άρεσαν στόν καθένα.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Μές στήν τρίτη χιλιετία π.Χ. σπουδαία πόλη τής Φοινίκης ήταν ή Γκεμπάλ, πού έμπορευόταν πολύ μέ τήν Αίγυπτο, ανταλλάσσοντας τήν ξυλεία του Λιβάνου μέ τόν πάπυρο (έτσι όνομάστηκε, από τήν πρώτη ύλη πού συγκέντρωνε στό χώρο της, Βύβλος). Ήταν ή κύρια άγορά του παπύρου και τών βιβλίων. Ή Ούγκαρίτ έχει τεράστια σημασία μέ στή δεύτερη χιλιετία π.Χ. Σ' αυτήν έρχονται σέ έμπορική έπικοινωνία μέ τούς ντόπιους οί Μυκηναίοι, πού είχαν στήν περιοχή της ιδιαίτερη έμπορική συνοικία. Ή άνθηση τών Χετταίων έξασθένησε τίς βόρειες πόλεις τής Φοινίκης και μεταξύ του 16ου-13ου αι. π.Χ. τήν πρώτη θέση πήρε ή Σιδών, πού ίδρυσε άποικίες σ' όλόκληρη τήν Ανατ. Μεσόγειο. Οί Φιλισταίοι καταστρέφουν τήν πόλη γύρω στά 1100 π.Χ. Είχε φτάσει ή σειρά ν' άνθισει ή Τύρος, πού στήν έποχή του Δαβίδ και του Σολομώντα γίνεται, γιά τρεις αιώνες, τό μεγαλύτερο έμπορικό κέντρο τής Συρίας κι άπλώνει τίς έπιχειρήσεις της στό Αιγαίο και τή Δυτ. Μεσόγειο. Οί τολμηροί ναυτικοί της

Έμπορικό φοινικικό καράβι (άπό ανάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου).

ιδρύουν αποικίες στην Κύπρο, στη Δυτ. Σικελία και στη Β. 'Αφρική (τήν Καρχηδόνα, τό 814 π.Χ.). Φτάνουν ως την 'Ισπανία και τις Βαlearίδες Νήσους κι έχουν στα χέρια τους τό εμπόριο τών μετάλλων.

'Η μεγάλη της άνθηση μετριάζεται από τόν 8ο αι. π.Χ., όταν αρχίζει ή σπουδαία εξόρμηση τών 'Ελλήνων πρός τή Μεσόγειο κι ή ίδρυση δικών τους αποικιών. Σιγά-σιγά ή Τύρος, χτισμένη σέ δύο όχυρά νησιά, χάνει τή σπουδαιότητά της και τή θέση της παίρνει ή μεγάλη της αποικία, ή Καρχηδών. Αύτή εξουσιάζει πιά τις παλαιές φοινικικές αποικίες στή Σικελία, στην 'Ισπανία και στην 'Αφρική. 'Αφού πάλεψε μέ τούς Ρωμαίους πάνω από 100 χρόνια, έπεσε τελικά στα χέρια τους τό 146 π.Χ.

Οι πόλεις τών Φοινίκων, όπως προβάλλει ή εικόνα τους στις άνασκαφές, ήταν αρκετά μεγάλες κι είχαν σπίτια πολύώροφα.

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

'Η θρησκεία τών Φοινίκων ήταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη είχε τό δικό της προστάτη, όπως και στή Μεσοποταμία. Οι πιο χαρακτηριστικοί ήταν ο Μελκάρτ, ναυτικός θεός, στην Τύρο, ή 'Αστάρτη, θεά τής όμορφιάς και τής αγάπης, κι ο 'Αδωνις στή Βύβλο. Στή Φοινίκη γίνονταν άνθρωποθυσίες πρός τιμή τών θεών.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

'Όπως όλοι οι καθαρά εμπορικοί λαοί στην ιστορία, δανείστηκαν και οι Φοινίκες πολλά στοιχεία από τούς μεγάλους πολιτισμούς πού γνώρισαν, και οι έπιδέξιοι τεχνίτες τους τά έκμεταλλεύθηκαν μέ πολλή έξυπνάδα. 'Η τέχνη τους όμως δέν έχει δικό της χαρακτήρα. 'Έχει δανειστεί στοιχεία από διάφορους άλλους λαούς, χωρίς νά υπάρχει στα έργα της ή άτομική σφραγίδα τών ίδιων τών δημιουργών της.

'Η προσπάθεια νά διευκολύνουν τις εμπορικές τους συναλλαγές και τή σχετική άλληλογραφία, τούς όδήγησε σέ μιá πολύτιμη προσφορά: τήν *εφεύρεση του άλφαβήτου*. 'Αγωνίστηκαν γι' αυτό τρεις αιώνες σχεδόν, ώσπου στό 13ο αι. π.Χ. σχημάτισαν άλφάβητο μέ 22 σύμβολα, πού τό καθένα τους έκφράζει έναν ήχο κι όχι πιά μιá λέξη.

Αυτό τό άλφάβητο πήραν τόν 9ο αι. π.Χ. οι 'Ελληνες κι άπ' αύτους, άργότερα, οι άλλοι εύρωπαϊκοί λαοί.

Γιά ν' αύξήσουν τις εμπορικές τους συναλλαγές, άναζητούσαν διαρκώς νέους τόπους γιά τήν ίδρυση τών πρακτορείων τους. Τά χρόνια εκείνα, χωρίς πυξίδα και καράβια κατάλληλα γι' άνοιχτές

'Η σπουδαιότητα του άλφαβήτου

Χάλκινο άγαλμάτιο φοινικικού θεού (δεξιά). Γυναικεία προτομή του 4ου π.Χ. αί., έργο με φοινικική κι έλληνική επίδραση (άριστερά).

θάλασσες, χρειαζόταν μεγάλος ήρωισμός για να επιχειρήσουν οι άνθρωποι μεγάλα ταξίδια. Ός τά μέσα τής 2ης χιλιετίας π.Χ. ή δραστηριότητά τους άπλώνεται κυρίως στήν Άν. Μεσόγειο· ύστερα περνούν τό Γιβραλτάρ, φτάνουν στήν Άγγλία και δοκιμάζουν τήν τύχη τους στίς δύσκολες θάλασσες τής Βαλτικής. Τέλος, ένας Καρχηδόνιος έφτασε στόν κόλπο τής Γουϊνέας, τόν 6ο π.Χ. αί., και Φοίνικες ναυτικοί έκαμαν σέ τρία χρόνια τόν περίπλου τής Άφρικής για άλογαρισμό του φαραώ Νεκώ.

Ο χαρακτήρας τών άποικιών

Οί περισσότερες φοινικικές άποικίες είναι άπλοί έμπορικοί σταθμοί που είχαν ίδρυθεί με άποκλειστικό σκοπό τήν πώληση τών προϊόντων τής χώρας τους ή τήν προμήθεια πρώτων ύλών.

Δέν ύπήρχε ένδιαφέρον για έξερεύνηση ή κατάκτηση τής ένδοχώρας. Φρόντιζαν, τέλος, να κρατούν μυστικούς τούς θαλάσσιους δρόμους που τραβούσαν, φοβίζοντας όσους δέν είχαν σχετική πείρα, με τρομερές διηγήσεις.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Φοίνικες ήταν σημητικός λαός που ή φύση τής χώρας του τόν έσπρωξε προς τή θάλασσα.

2. Η χώρα ήταν χωρισμένη σέ μικρά βασιλεία, που τά κυβερνούσαν οι βασιλιάδες μαζί με τούς πλούσιους έμπόρους. Άναπτύχθηκαν σημαντικές πόλεις: Βύβλος, Ούγκαρίτ, Σιδών, Τύρος.

3. Ίδρυσαν πολλές έμπορικές άποικίες. Η σπουδαιότερη

ήταν η Καρχηδών (814 π.Χ.) που εξελίχθηκε σε σπουδαία δύναμη.

4. Είχαν τό μονοπώλιο τής πορφύρας, έφτιαχναν ώραϊα όπλα καί κοσμήματα καί πρώτοι κατασκεύασαν διάφανο γυαλί.

5. Ή θρησκεία τους ήταν πολυθεϊστική. Κάθε πόλη είχε τό δικό της προστάτη θεό.

6. Ό πολιτισμός τους δέ στάθηκε πρωτότυπος, διακρίθηκαν όμως ως έμποροι καί τολμηρότατοι θαλασσοπόροι.

7. Σπουδαία τους προσφορά, μέ τεράστια σημασία γιά τόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας, είναι η έφεύρεση του άλφαβήτου.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΕΒΡΑΙΟΙ:

1. Ο Κύριος χαράζει στον 'Αβραάμ τήν πορεία του:

Καί εἶπε ὁ Κύριος στὸν 'Αβραάμ: «Ἄφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο πού θά σοῦ δείξω ἐγώ. Καί θά σέ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθνους καί θά σέ εὐλογήσω καί θά κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ὥστε ὁ καθένας νά μπορεῖ νά εὐλογήσει μ' αὐτό. Καί θά εὐλογήσω ἐκείνους πού σέ εὐλογοῦν καί θά καταραστῶ ἐκείνους πού σέ καταριῶνται. Κι ἀπό σένα θά εὐλογηθοῦν ὅλα τά ἔθνη τῆς γῆς.»

Κι ἔφυγε ὁ 'Αβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πήγε κι ὁ Λώτ. Κι ἦταν ἐβδομήντα πέντε χρονῶν ὁ 'Αβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπό τή Χαράν...

Γένεσις, κεφ. 12 (Μετ. Α.Κ.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ:

1. Οἱ Φοίνικες καί τὰ ταξίδια τους:

«Παραξενεύομαι λοιπὸν μέ κείνους πού μοίρασαν καί χώρισαν τή γῆ σέ Λιβύη, Ἀσία καί Εὐρώπη, γιατί ἡ διαφορὰ μεταξύ τους δέν εἶναι μικρή. Ἡ Εὐρώπη, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἑκτασὴ της, ἐκτείνεται κατὰ μήκος τῶν δύο ἄλλων, ὅσο γιὰ τὸ πλάτος της ὁμως, μοῦ φαίνεται πῶς οὔτε κἀν νά συγκριθεῖ μπορεῖ μαζί τους. Γιατί μόνον ἡ Λιβύη δείχνει ὅτι βρέχεται γύρω-γύρω ἀπὸ θάλασσα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέρος της πού συνορεύει μέ τήν Ἀσία. Πρῶτος τ' ἀπόδειξε αὐτό, ἀπ' ὅσους ἐμεῖς γνωρίζουμε, ὁ Νεκῶς, ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων. Αὐτός, ὅταν σταμάτησε τὸ σκάψιμο γιὰ τή διώρυγα ἀπὸ τὸ Νεῖλο στὸν Ἀραβικὸ κόλπο, ἔστειλε μερικοὺς Φοίνικες μέ τὰ πλοῖα τους, μέ τήν ἐντολή, ἀφοῦ ἀπὸ τίς Ἡράκλειες σήλεις μποῦν σπῆ βόρειο θάλασσα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο νά φτάσουν στὴν Αἴγυπτο. Κίνησαν λοιπὸν οἱ Φοίνικες ἀπὸ τήν Ἐρυθρὰ θάλασσα πλέοντας πρὸς τὰ νότια. Ὅταν ἐρχόταν τὸ φθινόπωρο ἄραζαν σ' ὁποιο μέρος τῆς Λιβύης τύχαινε νά βρεθοῦν, ἔσπερναν τή γῆ καί περίμεναν τὸ καλοκαίρι. Ἀφοῦ θέριζαν τὸ σιτάρι ξεκινοῦσαν πάλι. Ἔτσι πέρασαν δύο χρόνια. Στὸν τρίτο χρόνο πέρασαν ἀπὸ τίς Ἡράκλειες σήλεις κι ἔφτασαν στὴν Αἴγυπτο. Διηγοῦνταν κατόπιν, πράγμα πού ἐγώ δέν πιστεύω μέ κανένα τρόπο, κι ἄς τὸ πιστεύει ὁποῖος θέλει, πῶς περιπλέοντας τή Λιβύη εἶχαν τὸν ἥλιο δεξιά».

Ἡροδότου, «Ἱστορία», Δ 42 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

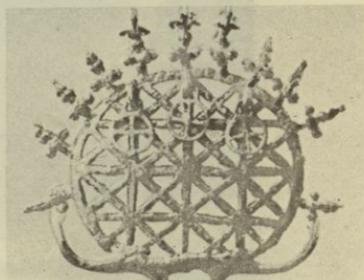
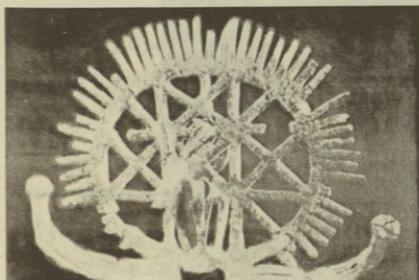
ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Λαός ινδοευρωπαϊκής καταγωγής οί Χετταίοι, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τις πεδιάδες της Μ. 'Ασίας. Συνηθισμένοι άλλοτε στη νομαδική ζωή, με πολλή δυσκολία κατόρθωσαν να προσαρμοστούν στη γεωργική ζωή. 'Η νομοθεσία τους, έπηρεασμένη πολύ από τόν Κώδικα του Χαμμουραμπί, χρειάστηκε να προβλέψει ειδικά γι' αυτό.

'Ιδρυσαν πόλεις, με αξιοθαύμαστη διορατικότητα, στα πίο νευραλγικά σημεία της χώρας τους, στα περάσματα τών μεγάλων δρόμων τών караβανιών. Τίς όχύρωναν με σειρές από τείχη. Πρωτεύουσά τους ήταν ή Χαττούσα μέσα στό μεγάλο τόξο του ποταμού 'Αλυ, όπου στις άνασκαφές αποκαλύφθηκε θησαυρός από έπιγραφές, πού έριξαν φώς σε πολλές πλευρές της ταραγμένης τους ιστορίας. 'Αλλο μεγάλο κέντρο ήταν τό Καρκέμις [στή δεξιά όχθη του Εύφράτη], χτισμένο σε εξαιρετικά σημαντική θέση. Μπορούσε να έλέγχει όλους τούς έμπορικούς δρόμους, πού από τή Μεσοποταμία οδηγούσαν στή Μ. 'Ασία καί στή Συρία. Τρείς σειρές τείχη, με όχύρους πύργους, περιζώναν τήν πόλη, ασφαλίζοντας τόν πλούτο πού συγκεντρωνόταν από τούς φόρους τών караβανιών.

Χαρακτηριστικά δείγματα της μεταλλουργίας των Χετταίων. 'Ο λαός αυτός έδειξε πραγματική ιδιοφυία στην επεξεργασία του σιδήρου, με τόν όποιο κατασκεύαζε ό,τι ήταν δυνατόν (όπλα, σκεύη, χαλινάρια κ.ά.π.).

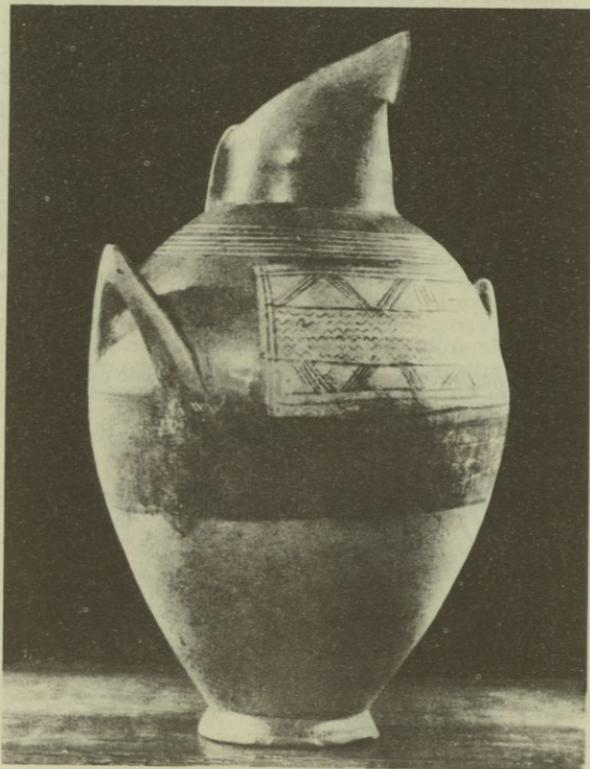

Γιά να εξασφαλιζεται ή διατροφή τών κατοίκων οί Χετταίοι έχτιζαν τίς πόλεις τους κοντά σέ ποτάμια, σέ χώρους μέ κάμπους όλόγυρα.

Οί πόλεις, μακριά ή μιά από τήν άλλη, δέ βοήθησαν στήν ανάπτυξη απόλυτης μοναρχίας. Στήν πρωτεύουσα, τή Χαττούσα, έμενε ό βασιλιάς. Τά άλλα άστικά κέντρα τά κυβερνούσαν άρχοντες, πού είχαν άρκετή άνεξαρτησία. Μόνο σέ περίπτωση πολέμου ένώνονταν όλοι μαζί.

*Απληστοί οί Χετταίοι, συγκεντρώνοντας όλοένα μεγαλύτερα πλούτη, θέλησαν ν' άπλώσουν τήν κυριαρχία τους πρός τή Μεσοποταμία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Συγκρούστηκαν έτσι μέ τούς Βαβυλωνίους, τούς Άσσυρίους καί τούς Αίγυπτίους κι άκολούθη-

Πήλινο άγγείο μέ γεωμετρική διακόσμηση. Χαρακτηριστικό έργο τής κεραμεικής τών Χετταίων, πού στή χώρα τους διασταυρώθηκαν πλήθος επίδράσεις από τούς άνατολικούς πολιτισμούς, από τή Μ. Άσία καί τήν Έλλάδα.

σαν σκληροί και μακροχρόνιοι πόλεμοι, πού, τελικά, όδήγησαν στην έξασθένηση του κράτους και στην εξαφάνισή του. Τήν εποχή πού οι Έλληνες προσπαθούν ν' άπλώσουν τό εμπόριο τους στη Μ. Άσία (13ο αϊ. π.Χ.) έρχονται σέ στενή σχέση μαζί τους. Τό Χεττιτικό κράτος καταρρέει γύρω στά 1200 π.Χ. από επιδρομές Θρακοφρυγικών φυλών.

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Έκτός από τά άλογα, τρέφουν στίς μεγάλες πεδιάδες τής χώρας τους κοπάδια από πρόβατα, βόδια, κασίκες και χοίρους. Από τή στιγμή πού αρχίζουν νά καταγίνονται μέ τή γεωργία, ή πλούσια γή τους δίνει άφθονα δημητριακά, κρασί και μήλα. Οί Χετταίοι ήταν περίφημοι μελισσοκόμοι.

Μεγάλη πηγή πλούτου στάθηκε γι' αυτούς ή *μεταλλουργία*. Από τίς γειτονικές χώρες προμηθεύονταν εύκολα πρώτες ύλες και κατασκεύαζαν περίφημα όπλα χάλκινα και σιδερένια, χαλινάρια κι άλλα είδη σκευής* γιά τ' άλογα, κάνοντας μεγάλη εξαγωγή τους στίς άλλες χώρες (Άίγυπτο, Παλαιστίνη). Αυτόι *χρησιμοποιοούν πρώτοι τό σίδηρο και μαθαίνουν τήν έπεξεργασία του.*

Από τήν τέχνη τών Χετταίων διατηρήθηκαν πολλά ανάγλυφα πάνω στούς βράχους τής χώρας. Παριστάνουν πολεμικές σκηνές, λιοντάρια, άρματα, εικόνες από τή θρησκευτική τους ζωή και παραστάσεις τών ζωόμορφων τρομαχτικών θεών τους. Θυμίζουν άσσυριακά έργα, χωρίς νά έχουν όμως τή λεπτή τους έπεξεργασία.

*Η τέχνη τών Χετταίων

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΙ Η ΓΡΑΦΗ

Έπειδή οι Χετταίοι αναμείχθηκαν μέ τούς παλαιούς κατοίκους τής Μ. Άσίας, στη θρησκεία τους πέρασαν πολλές τοπικές θρησκευτικές άντιλήψεις. Ό βασιλιάς ήταν ό πρώτος ιερέας τής θεάς, γι' αυτό ή θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.

Οί Χετταίοι χρησιμοποίησαν τή σφηνοειδή και μία ιερογλυφική γραφή. Η δεύτερη δέν έχει άκόμη άποκρυπτογραφηθεί.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οί Χετταίοι είναι ίνδοευρωπαϊκός λαός πού έγκαταστάθηκε γύρω στά 2000 π.Χ. στη Μ. Άσία κι αναμείχθηκε μέ τούς ανθρώπους του τόπου.

2. Ίδρυσαν μεγάλες όχυρές πόλεις στά περάσματα τών караβανιών, πλάι στά ποτάμια. Ήτρεφαν άλογα πού τά πουλούσαν έξω από τή χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαίοι μεταλλουργοί κι αυτοί έφεραν τό σίδηρο κι έμαθαν τήν κατεργασία του. Περίφημοι μελισσοκόμοι.

3. Ή θρησκεία τους είχε έθνικό χαρακτήρα.

4. Ή καλλιτεχνική τους διάθεση έκφράστηκε μέ μεγάλα ανάγλυφα, πού παριστάνουν σκηνές κυνηγιού ή πολεμικές.

5. Χρησιμοποιούσαν δύο είδη γραφής: ιερογλυφική και σφηνοειδή. Μόνο ή δεύτερη έχει διαβαστεί.

6. Οί αδιάκοποι πόλεμοι στάθηκαν ή καταστροφή τους.

7. Καταρρέουν γύρω στά 1200 π.Χ.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ο άνθρωπος είναι τό πίο άξιοθαύμαστο αλλά και τό πίο παράξενο πλάσμα στόν κόσμο. Ή Ιστορία του δείχνει πώς έχει άπέραντες δυνατότητες κι είναι σέ θέση νά πραγματοποιήσει εκπληκτικά έργα. Μπορεί, όμως, νά προκαλέσει και άνυπολόγιστες καταστροφές.

Οί πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί πού αναπτύχθηκαν στή γή πρόσφεραν σταθερές βάσεις για τήν πρόοδο τού ανθρώπινου γένους. Είχαν τίς πολύ σημαντικές τους πλευρές, αλλά και τά αδύνατά τους σημεία.

(Και τά δύο μεγάλα γεωργικά και θεοκρατικά* κράτη στήν αρχή τής ιστορίας τού κόσμου - ή Μεσοποταμία και ή Αίγυπτος - σημείωσαν σταθερά βήματα στήν πρόοδο.) Έδωσαν σπουδαία έργα, χάρισαν στό ανθρώπινο γένος μεγάλα δώρα. Έκείνοι όμως πού τά κυβέρνησαν, ένδιαφέρθηκαν νά επιβάλουν μέ κάθε τρόπο τήν πρόσκαιρη παρουσία τους, ένώ χιλιάδες άνθρωποι εργάζονταν σκληρά γι' αυτούς, χωρίς ποτέ νά ένδιαφερθεί κάποιος άλλος για τή δική τους χαρά. Πλάι σ' αυτούς ζούσαν, άκόμη σκληρότερη ζωή, άμέτρητοι δούλοι. Η έκμετάλλεση τού ανθρώπου από τόν άνθρωπο, στάθηκε ένς από τά λυπηρά χαρακτηριστικά τών αρχαίων πολιτισμών.

Οί αδιάκοποι πόλεμοι, από τή στιγμή πού οργανώθηκαν και πλούτισαν τά πρώτα κράτη στή γή, υπέρβησαν ή δεύτερη μεγάλη πληγή τής ανθρωπότητας. Δέν ήταν μόνο οί νομαδικό λαοί πού ή δυστυχία τούς έσπρωχνε νά επιζητήσουν τ' αγαθά τών γεπόνων τους. Ήταν κι οί άτέλειωτες φιλοδοξίες ή ή manía τών ισχυρών τής κάθε εποχής για κυριαρχία στόν κόσμο.

Από τά εκατομμύρια τών ανθρώπων πού έζησαν στούς αιώνες πού γνωρίσαμε ώς τώρα, τί άπόμεινε; Μόνο ό,τι τά εφευρετικά χέρια τους κατασκεύασαν.

Τά λαμπρά παλάτια τών πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σέ έρείπια, οί πανύψηλες πυραμίδες δέν μπόρεσαν νά σώσουν από τή διαρπαγή τά νεκρά σώματα τών φαραών· οί πόθοι τών φιλοπόλεμων Άσσυρίων έσβησαν μαζί μέ τή φθαρτή τους ύπαρξη. Για πολλούς αιώνες, ώσπου νά ξεθαφτούν τά έρείπια όλων αυτών τών πολιτισμών, και τών σπουδαίων άκόμη βασιλέων τά όνόματα είχαν ξεχαστεί.

· Η ανθρωπότητα όμως κέρδισε αφάνταστα από τό μόχθο τόν καθημερινό και τήν προσπάθεια όλων αυτών τών λαών. Ο άνθρωπος πού πρώτος συλλογίστηκε νά φτιάξει και νά χρησιμοποιήσει τόν τροχό, έμεινε ανώνυμος. Η προσφορά του όμως στάθηκε ανυποψίαστα μεγάλη. Τό ίδιο έγινε και μ' όλες τίς ανακαλύψεις και τίς αμέτρητες εφευρέσεις.

Η Ιστορία ακριβοδίκαια καταγράφει τή συμβολή τών λαών στόν πολιτισμό, χωρίς προκαταλήψεις ή συμπάθειες.

Ο τρόπος πού διοικήθηκαν οι μεγάλες αυτοκρατορίες τής Ανατολής κι οι θρησκευτικές ιδέες πού επικράτησαν, στάθηκαν δύο παράγοντες πού εμπόδισαν, βασικά, τό άτομο νά αναπτυχθεί. Μάζες ατέλειωτες κι ανώνυμοι άνθρωποι μόχθησαν γιά νά ύψωσουν πανύψηλους τάφους και τεράστιους ναούς στήν Αίγυπτο, κυριαρχημένοι, βασιλιάς και λαός, από τό φόβο του θανάτου.

Χιλιάδες άλλοι άνθρωποι αγωνίστηκαν, στή Μεσοποταμία, νά στήσουν πελώρια ανάκτορα, Ικανοποιώντας τών άρχόντων τους τή διάθεση γιά μεγαλοπρέπεια. Γιά τόν ίδιο λόγο άμέτρητα πλήθη ανθρώπων σπρώχονταν στόν πόλεμο, τό φοβερό κυνήγι του ανθρώπου από τόν άνθρωπο.

Οι Φοίνικες κυριεύθηκαν από τήν επιθυμία του κέρδους και σ' αυτήν ζόδεψαν όλη τους τήν ενεργητικότητα.

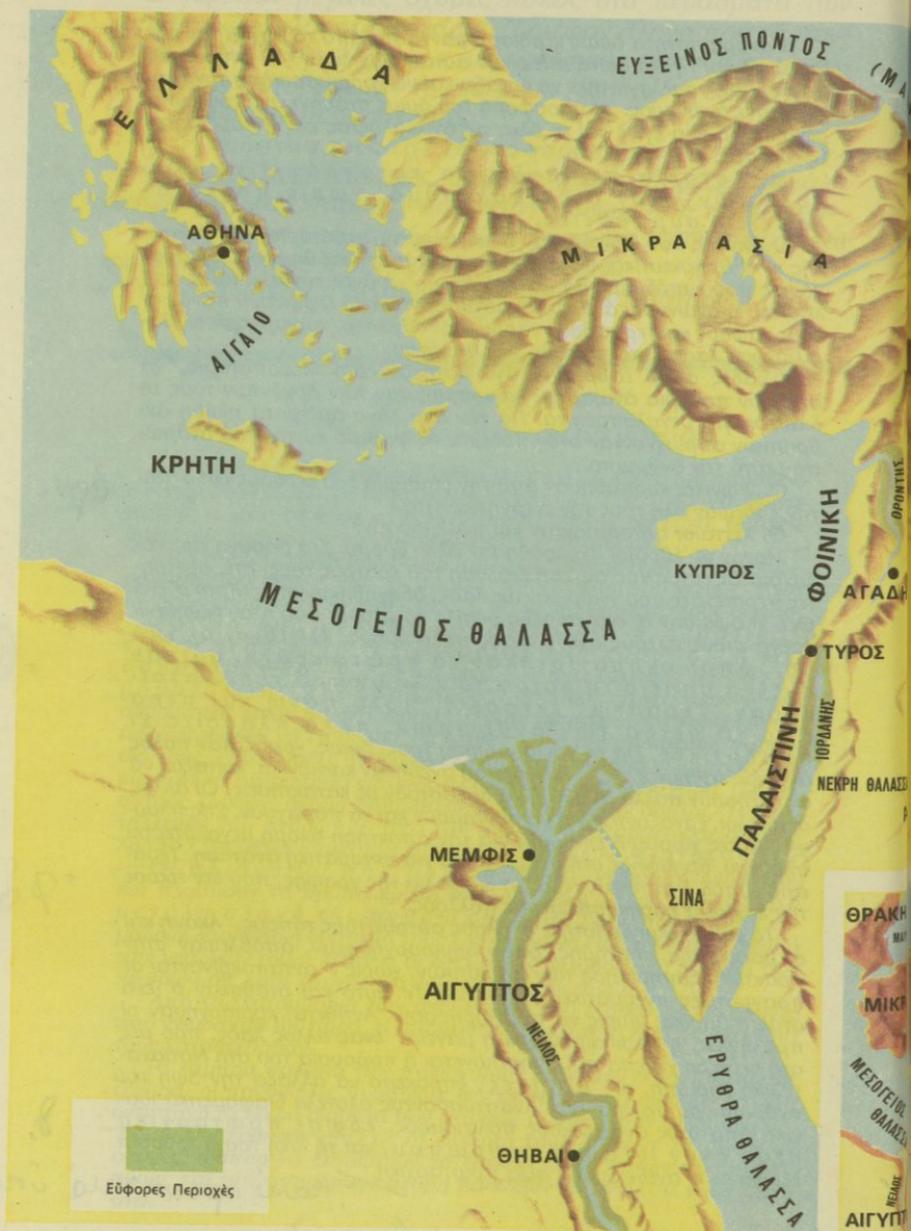
Οι Χετταίοι έμπορεύονταν και πολεμούσαν.

Μόνον οι Έβραίοι άκολούθησαν άλλο δρόμο. Στά βάσανα τής πολυχρόνιας αιχμαλωσίας, στή διάλυση του κράτους τους, στίς αμέτρητες περιπέτειες πού γνώρισαν ως λαός, όδηγήθηκαν στήν πίστη σ' ένα Θεό κι ύψωσαν σ' ένα επίπεδο ύψηλό τό άτομο, πού ήταν εκμηδενισμένο σούς άλλους ανατολικούς πολιτισμούς. Οι ίδιοι οι χώροι, όπου σχηματίστηκαν τά πρώτα κράτη, όρισαν ως ένα σημείο τή μοίρα τών λαών πού τούς κατοίκησαν. Τεράστιες εκτάσεις, πολύ πάνω και πέρα από τά μέτρα τών ανθρώπων, πολύ πλούσιες κι άποδοτικές. Γιά τή γονιμοποίησή τους, όμως, χρειαζόταν πολλές άγώνας καθημερινός, κι έκείνοι πού άνέβηκαν κοινωνικά, κοίταξαν νά άποκτήσουν πολλά αγαθά ή νά δοξαστούν μέ κατακτήσεις. Οι άλλοι, οι πολλοί, εργάζονταν γιά νά συντηρούν και νά παράγουν. Στίς πλούσιες αυτές χώρες, ή επιθυμία γιά τήν άπόκτηση άκόμη μεγαλύτερου πλούτου, δέν άφρασε στή σκέψη χώρο γιά πνευματική άνάταση. Τεράστιο εμπόδιο στάθηκε, τέλος, ή δυσκολία τής γραφής, πού δέν έδωσε τήν εύχέρεια μόρφωσης σούς πολλούς.

Τό άτομο εκμηδενίστηκε σ' όλους αυτούς τούς τόπους. Άκόμη και οι βάσεις τής επιστήμης, όπου δημιουργήθηκαν, άπόβλεψαν στήν πρακτική εξυπηρέτηση τών ανθρώπων, χωρίς ν' ανταποκρίνονται σέ πραγματικές πνευματικές άνησυχίες. Γι' αυτό και στάθηκαν σ' ένα στάδιο βασικό, χωρίς νά προχωρήσουν. Άντίθετα, κυριαρχησαν οι προλήψεις, ή δεισιδαιμονία κι ή μαγεία. Ένας άλλος λαός, πού μέν στή δεύτερη χιλιετία π.Χ., σημειώνεται ή παρουσία του στή Νοτιανατολική Ευρώπη, οι Έλληνες, έπρόκειτο νά αλλάξει τήν όψη του ανθρώπινου πολιτισμού. Άναπτύσσοντας όλότατα διαφορετικά ιδανικά από τούς ανατολικούς πολιτισμούς, έδωσε πρωταρχική θέση στήν ιδέα του ανθρώπου, και τή δική του παρουσία

καί προσέκρινε διαγράμωτο

που είναι τά θετικά και που τά αρνητικά στοιχεία τών ανατολικών

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ζωή παρουσιάζεται στον ελληνικό χώρο από την Παλαιολιθική περίοδο, που δεν είναι ακόμα πολύ καλά γνωστή στον τόπο μας.

Στά Νεολιθικά χρόνια, καθώς η χώρα βρίσκεται, περισσότερο από την άλλη Εύρώπη, κοντά στα μεγάλα ασιατικά και μικρασιατικά κέντρα αυτής της εποχής, σημειώνεται αξιόλογος πολιτισμός και οργανώνονται οι πρώτοι νεολιθικοί συνοικισμοί στον έλλαδικό χώρο.

Πρίν ακόμα φτάσουν οι Έλληνες, στην Έποχή του Χαλκού, πάλι αναπτύσσονται στην Ελλάδα σημαντικοί πολιτισμοί με μεγάλη πρωτοτυπία (ο Μινωικός, ο Κυκλαδικός, ο Πρωτοελλαδικός). Σ' αυτών των πολιτισμών τά επιτεύγματα στηρίχθηκαν οι πρώτες ελληνικές φυλές, όταν κατέβηκαν στον τόπο μας από τό βορρά, και τά δικά τους στοιχεία χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα, όμως, σύμφωνα μέ τό δικό τους χαρακτήρα.

Οί Έλληνες τρύγησαν τούς καλύτερους καρπούς που είχαν δώσει οι παλαιότεροι πολιτισμοί. Έκείνο που τούς χαρακτηρίζει είναι ή δημιουργική αφομοίωση των ξένων στοιχείων, καθώς και ή γρήγορη εξέλιξη που σημειώθηκε στην ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού. «Είναι αδύνατο νά συλλάβουμε σήμερα τή μορφή που θά είχε ο πολιτισμός τής εποχής μας, αν δεν είχαν ύπάρξει οι αρχαίοι Έλληνες κι ή δική τους σφραγίδα δεν είχε ανεξάλειπτα χαραξει μέ θαυμαστό τρόπο τήν πνευματική πορεία τής ανθρωπότητας».

Χρυσό διάδημα μέ δύο σειρές τετράπλευρα πλαίσια. Μεσα στό καθένα εικονίζεται ανάγλυφη φτερωτή σφίγγα. Βρέθηκε στην Έγκωμη τής Κύπρου. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τόπους, ὅπου παρουσιάστηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἓνα μικροσκοπικὸ κομμάτι στεριάς, στὴ ΝΑ ἄκρῃ τῆς Εὐρώπης, περιζωμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ ψηλὰ βουνὰ τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, πού δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους. Τέλος, μεγάλη σειρά ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἠπειρωτικὸ τῆς χώρας. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσης ἐπαιξε τεράστιο ρόλο. Μὲ γέφυρα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἦταν εὐκολότατη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

Τὸ νερὸ ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χεῖμαρροι καὶ τὰ μικρὰ ποτάμια πού τὸ καλοκαίρι ξεραίνονται. Ὅπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχές δὲν εἶναι συχνές. Χρειάζεται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος γιὰ νὰ ποτιστοῦν

Ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Δήλου μὲ τὴ θάλασσα στὸ βάθος καὶ ἀκόμη πρὸ πέρα τὸ νησί Ρήνεα.

Ὁ ναός τῆς Ἀφραίας
στήν Αἴγινα, μέσ στά
πεύκα.

καί ν' ἀποδώσουν οἱ φτενές πεδιάδες, ἐκτός ἀπό τούς εὐφορους κάμπους τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη, κι ὅταν ὅλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὐνοϊκοί, μικρή εἶναι ἡ ἀνταμοιβή τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιατί τό ἔδαφος δέν εἶναι πλούσιο. Καμιά σύγκριση μέ τήν τεράστια γεωργική παραγωγή στήν Ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ στή Μεσοποταμία.

Ζῶα. Στήν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχαν ἀκόμα στήν Ἑλλάδα ἀρκουδες, κάπροι καί ἐλάφια.

Ὅταν ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἦταν σχετικά λιγοστό τό σιτάρι καί τό κριθάρι πού ἐβγαίνει γιά νά θρέψει τούς κατοίκους. Ἡ κτηνοτροφία καί τό ψάρεμα ἔδιναν ἄλλα εἶδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ συκίες, κι ἰδιαίτερα οἱ ἐλιές, τά χαρακτηριστικά καλόδεχτα σημάδια τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου, συμπλήρωναν μέ τά πολύτιμα προϊόντα τους τήν περιορισμένη συγκομιδή.

Τό ὑπέδαφος δέν ἦταν πλούσιο, γι' αὐτό γρήγορα ἐξαντλήθηκαν τά πολύτιμα μέταλλα: ἀσήμι ἀπό τό Λαύριο, χρυσάφι ἀπό τό Παγαῖο καί τή Σίφνο. Ἀντίθετα, τά πυκνά δάση τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Ἡπείρου ἔδιναν ἀφθονή ξυλεία γιά τήν κατασκευή караβιῶν καί γιά ἄλλες ἀνάγκες. Πολλοί τόποιοι, πάλι, ἐβγαζαν μάρμαρα (Πάρος, Θάσος, Νάξος κ.ἄ.).

Ἡ Ζωή ἦταν δύσκολη γιά τόν ἀνθρώπο στήν Ἑλλάδα, ὅπου, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός Ἡρόδοτος, «Ἡ πενία στάθηκε παντοτινή σύντροφος».

Ἄν ἡ γῆ δέν ἦταν εὐφορη, τό κλίμα ἦταν θαυμάσιο. Ξερό καί

Ὁρυκτός
πλούτος

εύκρατο, πρόσφερε στους κατοίκους τή δυνατότητα νά περνούν τόν περισσότερο καιρό τους έξω στό ύπαιθρο.

Ἡ θάλασσα μέ τ' ὁμορφο γαλάζιο χρώμα της, λούζοντας τά παράλια, καλοῦσε ἐπίμονα τούς ἀνθρώπους νά δοκιμάσουν νά ταξιδέψουν στά κοντινά νησιά, πού οἱ ἀπαλές γραμμές τους διαγράφονταν στόν ὀρίζοντα.

Ἡ ἀπέραντη ὁμορφιά τοῦ τοπίου στάθηκε στοιχεῖο πρωταρχικό κι ἐπηρέασε βαθύτατα τούς Ἕλληνες. Λουσιμένη ἡ χώρα τίς περισσότερες ἡμέρες τοῦ χρόνου στό φῶς τοῦ ἡλίου, μέ ἀνείπωτη διαφάνεια στήν ἀτμόσφαιρα – ἰδίως στήν Ἀττική. Μαλακές κι ἀρμονικές οἱ γραμμές καί τῶν ψηλότερων ἀκόμα βουνῶν, ἡμερη κι ἐλκυστική ἡ φύση, μέ ἀτέλειωτη ποικιλία στά χρώματα, τίς γραμμές καί τά σχήματα, καλλιεργοῦσε βαθιά τή σωστή αἴσθηση τῆς ὁμορφιάς καί τῆς ἀρμονίας.

Ἀκόμη, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι παρατηρήσαμε στή Μεσοποταμία καί τήν Αἴγυπτο, στήν Ἑλλάδα ὁ τόπος ἦταν σά μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Δέν τόν ἐκμηδένιζε ὁ ἀπέραντος χώρος.

Διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα τῶν κατοίκων

Ἡ φτώχεια τοῦ ἐδάφους ἴσως νά ἔσωσε τόν Ἕλληνα ἀπό τό φοβερό μόχθο πού βάρυνε καταθλιπτικά στή ζωή τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε, ποτέ ἡ παραγωγή δέ θά ἔφτανε. Ἐπρεπε νά ψάξει νά βρεῖ ἄλλες λύσεις. Γι' αὐτό τό μυαλό του ἦταν σέ ἀδιάκοπη κίνηση. Ἀκόμα, ἔμαθε νά εἶναι ὀλιγαρκῆς καί νά μὴ δένεται μέ ὑλικά ἀγαθά.

Παράλληλα, ἡ διάφανη ἀτμόσφαιρα τοῦ κρατοῦσε ζύπνια καί καθαρή τή σκέψη· τό κλίμα τόν βοηθοῦσε νά ἀσκήσει τήν παρατηρητικότητα του ζώντας στό ύπαιθρο, χωρίς νά τόν ἀποχαυνώνει μέ τή ζέστη. Ἡ θάλασσα, τέλος, μέ τά παιγνιδίσματά της στόν ἥλιο, τοῦ ζυπνοῦσε τήν περιέργεια καί τόν πόθο νά τραβῆξει νά γνωρίσει ἄλλους τόπους.

Κανείς ἴσως λαός, στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, δέ δέθηκε τόσο μέ τό τοπίο ὅσο οἱ Ἕλληνες, πού ἔφτασαν νά τό νιώθουν σάν ζωντανό σύντροφό τους, γεμάτο παλμό καί νόημα.

Ἐλλειψη ἐνότητας

Ἡ ἀδιάκοπη πρόσκληση τῆς θάλασσας ἔκαμε τούς Ἕλληνες ναυτικούς καί ἐμπόρους, κι ἡ διάφανη καί καθαρή ἀτμόσφαιρα, ἡ καθαρότητα στίς γραμμές τοῦ τοπίου καί ἡ ὑψαιότητα τοῦ χώρου ὀδήγησαν στήν ἀντίληψη τοῦ μέτρου καί στή σύλληψη τῆς τέλει ὁμορφιάς. Ὁ φυσικός, ὁμως, διαμελισμός τῆς χώρας ἐμπόδιζε τήν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δημιουργήθηκαν, ἔτσι, πολλά μικρά κρατίδια, πού μάχονταν ὀλοένα μεταξύ τους. Αὐτές οἱ συγκρούσεις στάθηκαν ἡ κακή μοῖρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κι ὀδήγησαν στήν

κατάπτωση τῆς Ἑλλάδας καί στήν κατάκτησή της ἀπό τοὺς Ρωμαίους τὸ 146 π.Χ.

2. ΟΙ ΦΥΛΕΣ

Ἀπὸ τίς ἀνασκαφές καί τίς μελέτες τῶν γλωσσολόγων εἶναι γνωστό σήμερα πῶς οἱ Ἕλληνες ἦταν κλάδος τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κι ἔφτασαν στὸν τόπο μας ἀπὸ τὸ βορρᾶ. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὁμως ἔλεγαν πῶς ἦταν αὐτόχθονες, ὅτι βρέθηκαν δηλ. ἐξαρχῆς στὸν τόπο μας. Αὐτὸ μᾶς ἰστοροῦν οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι.

Οἱ διάφορες ἄλλες φυλές πού κατοίκησαν πρὶν στήν Ἑλλάδα (Πελασγοί, Κάρες, Λέλεγες κ.ἄ.) ὀνομάζονται μ' ἓνα ὄνομα σήμερα: Προέλληνες.

Οἱ Ἕλληνες ἦρθαν σέ διαδοχικά κύματα στήν Ἑλλάδα. Οἱ πρῶτες φυλές πού ἔφτασαν ἦταν οἱ Ἴωνες, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Ἀχαιοί. Ὅλοι τους ἦρθαν ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ.

Πρῶτος καθαρά ἑλληνικός πολιτισμός εἶναι ὁ μυκηναϊκός (1580-1100 π.Χ.), δημιούργημα τῶν Ἀχαιῶν.

Μετά τὸ 1100 π.Χ. σέ ἀλλεπάλληλα κύματα κατέβηκαν οἱ Δωριεῖς. Αὐτοὶ γνώριζαν καί χρησιμοποιοῦσαν τὸ σίδηρο, πού ἄλλαξε τελείως τὴν πολεμικὴ τέχνη. Σταδιακά ἀπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίδρασή τους ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ στήν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας.

3. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Ὁ ἐρχομός κι ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὸν τόπο μας στάθηκε γεγονός μέ κοσμοϊστορικὴ σημασία.

Παλεύοντας σταθερά, μέ δύναμη, ἐπιμονή καί θάρρος ἀκατάλυτο, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, κινώντας ἀδιάκοπα τὸ θαυμαστό νοῦ τους, δημιούργησαν ἓναν πολιτισμὸ μοναδικό, πού ὡς τὴν ἐποχὴ μας ἀκόμα, δίνει πνοή καί τρέφει πνευματικά τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀποκορύφωμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ στάθηκε ὁ «Χρυσοῦς αἰῶν» (5ος π.Χ.).

Τὸν εἶπαν «ἑλληνικὸ θαῦμα» αὐτὸ τὸν πολιτισμὸ πού σημειώθηκε στὴ χώρα μας. Δημιουργοὶ του ὑπῆρξαν οἱ μακρινοὶ μας πρόγονοι, πού ζώντας σ' αὐτὴ τὴν ἴδια γῆ πού ἐμεῖς σήμερα κατοικοῦμε, ἀντικρίζοντας τίς ἴδιες πεδιάδες, τὰ ἴδια βουνά καί τὴν ἴδια θάλασσα, ἀνακάλυψαν τὸ πιὸ σημαντικό στοιχεῖο τῆς ζωῆς, τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο κι ὄρισαν τὴν ἀξία του καί τὴ σωστὴ του θέση στὸν κόσμο.

Τὸ χαμένο στοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς ἄτομο γιὰ πρώτη

Ἡ ἀνάδειξη τῆς
ἀξίας τοῦ ἀτόμου

φορά παίρνει αξία και βρίσκει μιά θέση στή ζωή. Από κεί κι ύστερα, άδέσμευτο πιά, προχωρεί στίς άφάνταστα σπουδαίες και μοναδικές κατακτήσεις πού θά γνωρίσουμε στά έπόμενα κεφάλαια.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ευρήματα
άνασκαφών

Από τήν Έποχή του Χαλκού και τούς διάφορους πολιτισμούς αϋτής τής περιόδου, άφθονα ευρήματα έχουν φέρει στό φώς, έδώ και ένενήντα χρόνια σχεδόν, οί άνασκαφές σέ διάφορα σημεία τής ήπειρωτικής Ελλάδας και τών νησιών.

Ερείπια σπιτιών και παλατιών, τάφοι, όπλα, έργαλεία κι άμέτρητα έργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες γιά τή ζωή, τίς συνήθειες, τίς ασχολίες, τή θρησκεία, τή ανάπτυξη του έμπορίου και τής βιοτεχνίας, άκόμα και γιά τήν πολιτική όργάνωση, καθώς και γιά τήν άκτινοβολία τών πολιτισμών αϋτών και τίς επιδράσεις πού είχαν.

Η σημασία τής
Γραμμικής Β
γραφής

Ένώ γιά τήν Κρήτη υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες από τήν Αίγυπτο, δύο από τά τρία συστήματα γραφής πού άνακαλύφθηκαν στό μεγάλο νησί, ή *Ιερογλυφική* (δίσκος Φαιστού) και ή *Γραμμική Α* δέν έχουν άκόμη διαβαστεί. Μένουν, έτσι, άφωνα *μνημεία* γιά μάς· κείμενα στό τρίτο σύστημα γραφής, στή Γραμμική Β (παρουσιάζεται στήν Κρήτη γύρω στά 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σέ πλήθος πήλινες πινακίδες στήν Κνωσό. Διαβάστηκαν μονάχα τά τελευταία χρόνια (1952). Ο θησαυρός, όμως, όλων τών πινακίδων βεβαιώνει μονάχα πώς ή γλώσσα τους είναι ελληνική (σέ μιά μορφή άρχαιότερη κι από τή γλώσσα του Όμήρου). Οί πινακίδες αϋτές δέν έδωσαν, γιά τήν ώρα, ένα πραγματικό ιστορικό κείμενο, μιά συνεχή διήγηση. Είναι όλες κατάλογοι (ένα είδος από λογιστικά βιβλία) τών άντικειμένων και πολλών άλλων περιουσιακών στοιχείων πού είχαν ήγεμόνες και μεγαλέμποροι τής εποχής. Διαβάζουν, άκόμα, οί ειδικοί πού καταγίνονται μέ τή δύσκολη άνάγνωσή τους, μερικά ελληνικά όνόματα, γνωστά από τόν Όμηρο.

Ένώ τά γραπτά κείμενα τών Χετταίων δίνουν μερικές πληροφορίες γιά τούς Μυκηναίους, ή επιστήμη δέν μπορεί να άρχίσει τήν ελληνική ιστορία ούτε από τά μυκηναϊκά χρόνια, γιατί, αν και οί πήλινες πινακίδες τής Γραμμικής Β γραφής, πού βρέθηκαν κυρίως στήν Πύλο, αλλά και στήν Κνωσό, στίς Μυκήνες και στή Θήβα, είναι γραμμένες σέ μιά παλαιότατη μορφή τής ελληνικής γλώσσας, δέ δίνουν πραγματικές ιστορικές πληροφορίες. Αποτελούν οί περισσότερες καταλόγους διαφόρων αγαθών ή τών ειδικοτήτων τών τε-

χινιτών που εργάζονταν στα μυκηναϊκά ανάκτορα – μερικές που βρέθηκαν σε μεγάλα ιδιωτικά σπίτια, π.χ. στις Μυκήνες, αναφέρουν τις ποσότητες πραγμάτων που υπήρχαν στο σπίτι όπου αποκαλύφθηκαν. Έπομένως, καμιά τους δεν έχει πραγματικό ιστορικό κείμενο συνεχές, χαραγμένο επάνω της.

Οι ιστορικοί όριζουν την αρχή των ιστορικών χρόνων στην Ελλάδα, γύρω στα 1000 π.Χ. Πολλά σημάδια υπάρχουν απ' αυτή την εποχή (στή θρησκεία, στή τέχνη κι άλλου) για την ανάπτυξη και σταθεροποίηση των καθαρά ελληνικών χαρακτηριστικών στις βάσεις, ακριβώς, που εξελίχθηκε, ο κλασικός ελληνικός πολιτισμός.

Αρχή των ιστορικών χρόνων

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η ζωή στον τόπο μας διαιρείται στις παρακάτω περιόδους:

Α'. Προϊστορική περίοδος. Χωρίζεται σε δύο μεγάλες εποχές:

1. Του Λίθου (διαιρείται στην Παλαιολιθική και τη Νεολιθική Έποχή). Τελειώνει γύρω στα 2600 π.Χ.
2. Του Χαλκού (2600-1100 π.Χ.).

Β'. Ιστορική περίοδος. Χωρίζεται σε τέσσερις εποχές:

1. Τη Γεωμετρική, που τελειώνει γύρω στα 700 π.Χ.
2. Τήν Αρχαϊκή, 700-500 π.Χ.
3. Τήν Κλασική, 500-323 π.Χ.
4. Τήν Έλληνιστική, που τελειώνει τό 146 π.Χ., όταν οι Ρωμαίοι κατακτούν όριστικά τήν Ελλάδα.

Προϊστορική
Εποχή

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η φύση του τόπου και η πενία του εδάφους διαμόρφωσαν ιδιότυπα τό χαρακτήρα των Έλλήνων κι επηρέασαν βαθύτατα τόν πολιτισμό τους.

2. Η ελληνική γή διαμελισμένη φυσικά σε μικρές πεδιάδες, εμπόδιζε τήν ενότητα του Έλληνισμού και στάθηκε άφορμή άμέτρητων πολέμων που όδήγησαν στή διάλυση και, τέλος, στήν ξενική ύποδούλωση.

3. Πρίν φτάσουν στήν Ελλάδα οι Έλληνες, κατοικούσαν στον τόπο διάφοροι λαοί άγνωστης προέλευσης: Πελαγοί, Κάρες, Λέλεγες, Κρήτες. Τούς λέμε μ' ένα όνομα: Προέλληνες.

4. Οι Έλληνες άνήκουν στήν ίνδοευρωπαϊκή φυλή κι έφτασαν σε διαδοχικά κύματα στήν Ελλάδα από τό βορρά. Πρώτες φυλές που ήρθαν είναι οι Ίωνες, οι Αιολεΐς και οι Άχαιοί (μετά

τό 2000 π.Χ.), τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τό ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς καί πολλά συγγενικά τους φύλα (1100 π.Χ.), πού ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἐποχή. Χρησιμοποιοῦν τό σίδηρο.

5. Ἡ ἱστορική ἐποχή ἀρχίζει μέ τούς Δωριεῖς. Αὐτοί βάζουν τίς σταθερές βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρά ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνάδειξαν τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καί δημιούργησαν τό «ἐλληνικό θαῦμα».

7. Ἡ Προϊστορική Ἐποχή στήν Ἑλλάδα χωρίζεται σέ δύο μεγάλες περιόδους: Τήν Ἐποχή τοῦ Λίθου (Παλαιολιθική καί Νεολιθική) καί τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ.

8. Ἡ ἱστορική περίοδος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σέ 4 φάσεις: τή Γεωμετρική, τήν Ἀρχαϊκή, τήν Κλασική καί τήν Ἑλληνιστική.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

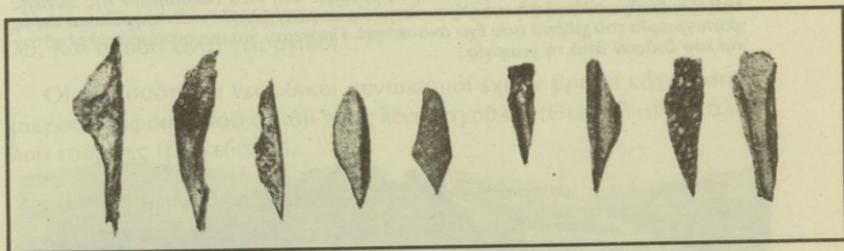
Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

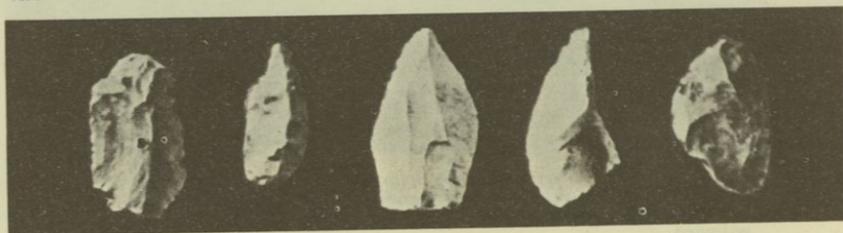
Μόνο τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια, ἰδίως ὁμως ἀπὸ τὸ 1956 κι ὕστερα, ἀποκαλύφθηκαν, μὲ ἔρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἴχνη παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζώων (ρινόκερου, ἐλέφαντα) καὶ ἐργαλείων στὸν τόπο μας.

Εἶναι γνωστὸ πῶς ὑπῆρχαν παγετῶνες στὴν Πίνδο καὶ στὸν Ἑρῦμανθο. Στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία (στὶς ὄχθες τοῦ Πηνειοῦ), στὴ Δυτικὴ Πελοπόννησο, στὴ Σκύρο, ἔξω ἀπὸ τὴ Θήβα, στὴν Κέρκυρα καὶ στὴ Ζάκυνθο, στὸ Κωρύκιο Ἄντρο τοῦ Παρνασσοῦ, ἰδιαίτερα ὁμως στὴν Ἥπειρο (κοντὰ στὴν Πρέβεζα καὶ στὰ Γιάννενα) βεβαιώθηκε πῶς ἔζησαν ἄνθρωποι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια. Κι οἱ ἀνασκαφές φέρνουν κάθε χρόνο στὸ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς δραστηριότητές τους.

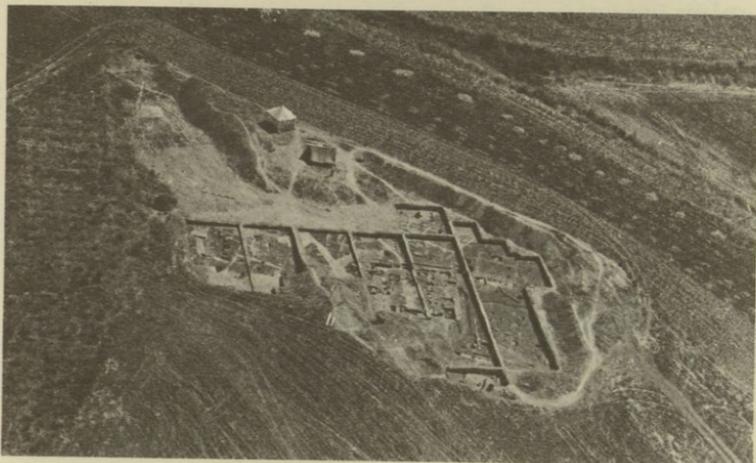
Ἡ Παλαιολιθικὴ Ἐποχὴ

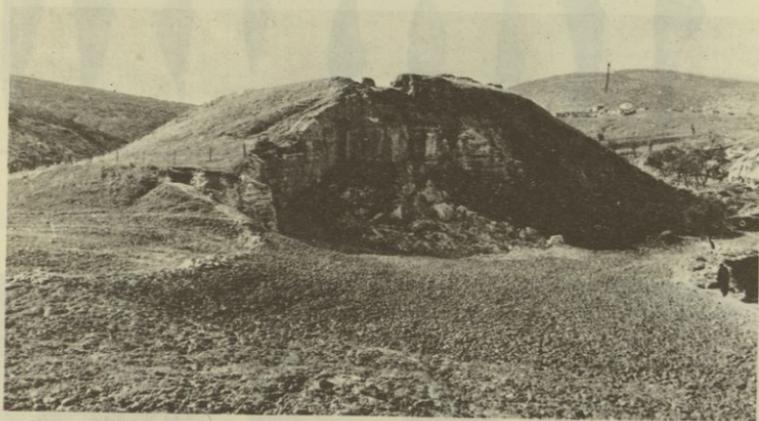
Κοκάλινα ἐργαλεῖα ἀπὸ ἀνασκαφές στὴ Θεσσαλία. Μουσεῖο Βόλου.
Παλαιολιθικὰ λίθινα ἐργαλεῖα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο κοντὰ στὴν Πρέβεζα. Μουσεῖο Ἰωαννίνων.

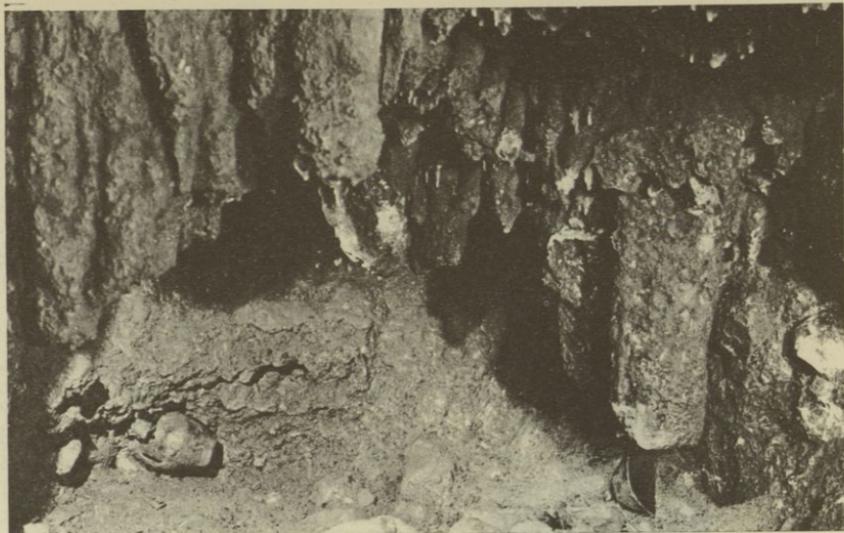
Συνοικισμοί τής Νεολιθικής Έποχής έχουν βρεθεί σχεδόν σ' όλη τήν Έλλάδα. Ο παλαιότερος, σέ ευρωπαϊκό έδαφος, έξακριβώθηκε έξω από τή Βέροια, στή Νέα Νικομήδεια, καί χρονολογείται στήν 7η

Ό παλαιότερος Νεολιθικός συνοικισμός βρέθηκε στή Νέα Νικομήδεια τής Δυτικής Μακεδονίας, κοντά στή Βέροια. Χρονολογείται στήν 7η χιλιετία π.Χ. Στήν εικόνα αεροφωτογραφία τοῦ χώρου πού έχει άνασκαφεί. Πρόκειται γιά συνοικισμό πού οί κάτοικοί του ζούσαν άπό τή γεωργία.

Η Νεολιθική άκρόπολη τοῦ Σέσκλου. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα έξω από τό Βόλο. Στή φωτογραφία διακρίνεται τό σκάψιμο πού έχει γίνει σ' ένα μεγάλο μέρος τοῦ λόφου, γιά νά μελετηθοῦν τά στρώματα τής γής καί νά προκύψουν έτσι συμπεράσματα χρονολογικά.

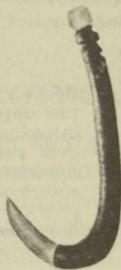
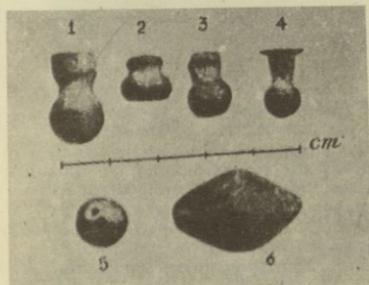

Τμήμα αίθουσας του γεμάτου σταλακτίτες και σταλαγμίτες σπηλαίου της 'Αλεπότρυπας στο Διρό της Μάνης. Πρόσφατες τελείως άνασκαφές αποκάλυψαν ότι μές στο σπήλαιο κατοικούσαν πολλοί άνθρωποι για καιρό, στη Νεολιθική περίοδο. Βρέθηκαν όπλα, σκεύη, εργαλεία και αγαλμάτια λίθινα. Στους τάφους μέσα υπήρχαν σκελετοί. 'Η ζωή στο σπήλαιο αυτό, πού είναι πολύ μεγάλο σε μέγεθος, με διάφορους χώρους πανοραμικούς χάρη στους σταλακτίτες, σταμάτησε άπτοτομα, γιατί ίσως από σεισμό έπεσαν πέτρες πού κάλυψαν τελείως τήν είσοδο του σπηλαίου και όσοι άνθρωποι ήταν μέσα πέθαναν έτσι χωρίς τροφή, νερό και άερα.

χιλιετία. Περίπου σύγχρονος είναι και του Σέσκλου, έξω από τό Βόλο. Καί οι δύο είναι γεωργικοί.

Οί περισσότεροι νεολιθικοί συνοικισμοί έχουν βρεθεί κάτω από μικρούς λόφους, πού άλλου τούς λένε μαγούλες (Θεσσαλία) και άλλου τούμπες (Μακεδονία).

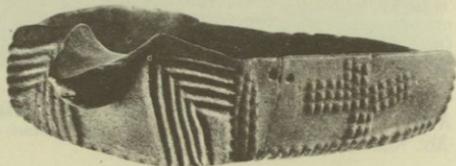
'Αριστερά: Λίθινα σκουλαρίκια (1-4), σφονδύλι (5) από άδράχτι και πεσοός σφενδόνης (6). Στο κέντρο: Κοκάλινο άγκίστρι. Όλα είναι τών Νεολιθικών χρόνων και προέρχονται από άνασκαφές στη Θεσσαλία. 'Εκτίθενται στο Μουσείο του Βόλου. Δεξιά: Νεολιθικό ζωγραφιστό άγγείο, άνοικτό σε τύπο γαβάθας· βρέθηκε σπασμένο σε κομμάτια, κολλήθηκε και συμπληρώθηκε. 'Εκτίθεται στο 'Εθνικό 'Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τά τελευταία χρόνια ανακαλύφθηκαν καί στήν Κύπρου σπουδαίοι Νεολιθικοί συνοικισμοί, στίς βόρειες καί τίς νότιες όροσειρές του νησιού. Όρισμένοι άπ' αούτούς έχουν μελετηθεί λεπτομερειακά. Τής Χοιροκοιτίας κυρίως ό συνοικισμός είναι σπουδαιότατος. Άπό τίς άνασκαφές στήν περιοχή της έξακριβώθηκαν τά όρια του συνοικισμού, τό στρογγυλό σχήμα τών κατοικιών - πληόχτιστες θολωτές καλύβες -, τά σκεύη, τά έργαλεία πού μεταχειρίζονταν οί κάτοικοι, καθώς καί στοιχεία γιά τίς θρησκευτικές τουσ δοξασιές.

Νεολιθικό ειδώλιο άπό γκρίζο άνδεσίτη. Παριστάνει άνθρώπινη μορφή μέ σώμα επίπεδο, όρθογώνιο, καί λαιμό κυλινδρικό. Τό κεφάλι του είναι στρογγυλό μέ χοντροκομμένα τά χαρακτηριστικά του προσώπου. Τά πόδια χωρίζονται μέ κάθετη αλάκωση. Έχει βρεθεί στό σπουδαίο Νεολιθικό συνοικισμό τής Χοιροκοιτίας στήν Κύπρου.

Πρώιμο Νεολιθικό άγγείο άπό γκρίζο άνδεσίτη. Τό σχήμα του είναι σχεδόν όρθογώνιο, ή βάση επίπεδη, κι έχει στή μία του πλευρά έκροή, γιά νά τρέχει τό ύγρό πού θά ύπήρχε μέσ στό άγγείο. Έχει διακόσμηση άνάγλυφη μέ κουκκίδες καί τρίγωνα. Βρέθηκε στή Χοιροκοιτία στήν Κύπρου.

Ειδώλιο του τέλους τής Λίθινης περιόδου καί τών αρχών τής Χαλκής. Έχει σχήμα σταυρού-σχημο, μέ λαιμό στρογγυλό καί ψηλό. Τό κεφάλι είναι κυλινδρικό καί τά χαρακτηριστικά του προσώπου άνάγλυφα. Τά πόδια χωρίζονται μέ κάθετη αλάκωση. Σέ σύγκριση μέ τό προηγούμενο κυπριακό ειδώλιο, φαίνεται ή εξέλιξη του δεύτερου. Βρέθηκε στήν έπαρχία τής Πάφου, στή νότια Κύπρου. Χρονολογείται στήν 3η χιλιετία π.Χ.

Στους Νεολιθικούς συνοικισμούς, ή ζωή έχει τό χαρακτήρα πού παρουσιάζουν καί οι άλλοι συνοικισμοί τής έποχής αύτής σέ άλλους τόπους. Λατρεύεται κι εδώ ή θεά τής γονιμότητας, τά άγγεία έχουν περίπου τά ίδια χαρακτηριστικά (σχήματα καί είδος διακοσμήσεως) καί οι κάτοικοι καταγίνονται μέ τή γεωργία καί τήν κτηνοτροφία. Στην Έλλάδα έχουν βρεθεί ώς σήμερα δύο *μενχίρ*, μεγαλιθικά δηλ. *μνημεία*: ένα στή Θεσσαλία κι ένα στά Δεντρά τής Άργολίδας.

2. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τό 2600 π.Χ. άρχίζει ή χρήση τοϋ χαλκού στήν Έλλάδα. Τότε άκριβώς φτάνει στόν τόπο ένας άγνωστος λαός φέροντας τό χαλκό μαζί του. Γιά 200 χρόνια, σχεδόν, δέ γενικεύθηκε ή χρήση τοϋ μετάλλου αύτοϋ, γι' αύτό κι όνομάζουν τούς δύο πρώτους αιώνας *Χαλκολιθική φάση*, έπειδή έξακολουθούν νά χρησιμοποιούνται τά πέτρινα έργαλεία.

Όρείχαλκος (μπροϋντζος). Στην άρχή μεταχειρίζονταν οι άνθρωποι καθαρό τό χαλκό. Πολύ γρήγορα όμως έμαθαν νά τόν ανακατεύουν μέ κασίτερο, φτιάχνοντας έτσι ένα μέταλλο πιό στέρεο, τόν *ορείχαλκο*.

Μινωικός, Κυκλαδικός, Έλλαδικός πολιτισμός. Στην περίοδο τοϋ Χαλκού παρουσιάζεται στήν Κρήτη ένας σπουδαίος πολιτισμός, ό *πρώτος σημαντικός στήν Εϋρώπη*, ό *Μινωικός*, πού τόν χωρίζουν σέ μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωική καί Ύστερομινωική). Έπηρεασμένος πολύ από τήν Κρήτη, άλλος πολιτισμός, μέ θαυμαστή ιδιοτυπία στήν πρώτη του περίοδο, άνθει στίς Κυκλάδες: ό *Κυκλαδικός*. Τέλος, στήν ήπειρωτική Έλλάδα αναπτύσσεται άλλος αξιόλογος πολιτισμός, ό *Έλλαδικός*, πού χωρίζεται, όπως κι οι άλλοι δύο, σέ τρεις παράλληλες μέ τούς άλλους φάσεις:

Χρονολογία	Μινωικός	Κυκλαδικός	Έλλαδικός
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός	Πρωτοκυκλαδικός	Πρωτοελλαδικός
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός	Μεσοκυκλαδικός	Μεσοελλαδικός
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός	Ύστεροκυκλαδικός	Ύστεροελλαδικός

Α. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η δύναμη κι ό πολιτισμός τής Κρήτης, μέσ στή δεύτερη χιλιετία, ήταν τόσο σημαντικοί, ώστε παρ' όλο πού είχε χαθεί κάθε χνάρι τους γιά χίλια χρόνια, οι ίδιοι οι άρχαιοι Έλληνες, άργότερα, μιλούσαν μέ θαυμασμό γιά τόν ισχυρό βασιλιά τής Κνωσού Μίνωα καί γιά τή ναυτική του δύναμη.

Ὡς τό 1900, πού ὁ Βρετανός ἀρχαιολόγος Σέρ Ἄρθουρ Ἐβανς ἀποκάλυψε τά ἐρείπια τοῦ τεράστιου καί πολυδαίδαλου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ἀνασταίνοντας ἕναν ὠραῖο καί σπουδαῖο πανάρχαιο πολιτισμό, ἡ ὑπαρξή του ἦταν γνωστή μόνο ἀπό τόν Ὅμηρο, ἀπό τίς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων ἱστορικών (Ἡροδότου, Θουκυδίδη) κι ἀπό τίς αἰγυπτιακές πηγές. Ἀπό τότε ὡς σήμερα Ἕλληνες καί ξένοι ἀρχαιολόγοι μέ συστηματικές ἀνασκαφές ἔφεραν ἐπί φῶς πλῆθος στοιχεῖα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἐμπόριο καί
ναυτικό

Ἡ Κρήτη εἶναι νησί εὐφορο μέ πανύψηλα βουνά. Ὅρισμένοι της χῶροι ἔχουν ἀρκετό νερό. Στήν ἀρχαιότητα ἐβγαζε ἄφθονο λάδι, κρασί, λινάρι καί κρόκο.

Ἡ Κρήτη εὐτύχησε νά βρίσκεται πολύ κοντά στίς χῶρες, ὅπου ἀναπτύχθηκαν νωρίς μεγάλοι πολιτισμοί (τήν Αἴγυπτο, τή Συρία καί τή Μ. Ἀσία) καί, καθώς τήν ἐβρεχε ἡ θάλασσα ὀλόγυρα, πολύ γρήγορα οἱ δραστήριοι κάτοικοί της ἀρχισαν νά ταξιδεύουν. Σύντομα, κυριάρχησαν στό Αἰγαῖο καί στήν Ἀνατ. Μεσόγειο, ἐξάγοντας τά φυσικά καί βιοτεχνικά προϊόντα τοῦ νησιοῦ καί φέρνοντας ἀπό τή Δυτική Ἀσία καί τήν Αἴγυπτο χρυσάφι, χαλκό, ὑφάσματα καί πολύτιμες πέτρες. Εἶχαν τήν εὐκαιρία, ταξιδεύοντας, πολλά νά ἴδουν καί νά μάθουν. Ἐξυπνοί καί δραστήριοι ἐπηρεάστηκαν δημιουργικά ἀπό ὅ,τι ἐβλεπαν καί μάθαιναν στούς ξένους τόπους. Εἶναι ἄγνωστη ἡ καταγωγή τοῦ λαοῦ πού κατοίκησε τήν Κρήτη καί ἀνάπτυξε τό σπουδαιότατο πολιτισμό πού ἀπό τόν Ἐβανς καθιερώθηκε νά ὀνομάζεται *Μινωικός*.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Νεολιθική Ἐποχή

Ζωή ἐξακριβώθηκε στήν Κρήτη, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσαν τότε μέσα σέ σπήλαια, ὅπου ζοῦσαν πολλές οἰκογένειες μαζί.

Θρησκεία

Οἱ νεκροί θάβονταν μέσα καί γύρω στά σπήλαια. Λατρευόταν κι ἐδῶ ἡ γνωστή γυναικεία θεά τῆς γονιμότητας, ὅπως καί στήν ἄλλη Ἑλλάδα καί στήν Ἀνατολή. Τό δείχνει μιὰ σειρά ἀπό γυναικεία παχύσαρκα εἰδῶλια πού βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές.

Ἐργαλεῖα

Λίγα πέτρινα πελέκια κι ἀξίνες, ἐργαλεῖα ἀπό κόκαλο κι ἀγγεία ἀπό σκούρο πηλό, μέ χαρακτή διακόσμηση, εἶναι τά εὐρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Νεολιθικοί συνοικισμοί ἐξακριβώθηκαν στήν Κνωσό, στή Φαιστό, στή Σητεία καί ἄλλοι.

Ἡ Νεολιθική περίοδος τελειώνει γύρω στὰ 2600 π.Χ., ὅποτε φτάνει στὴν Ἀνατολική Κρήτη, ἀπὸ τὴ Βόρεια Συρία ἢ τὴ Μικρά Ἀσία, μιὰ νέα ἀγνωστὴ σέ μᾶς φυλὴ, σέ διαδοχικὰ κύματα.

Στὴν Πρωτομινωικὴ περίοδο ἰδρύονται πολλοὶ συνοικισμοὶ στὴν ἀνατολικὴ παραλία τοῦ νησιοῦ, στὴν ἀρχή, κι ἀμέσως ὕστερα στὴν Κεντρικὴ Κρήτη.

Πρωτομινωικὴ
περίοδος

Τμήμα τῆς αἴθουσας τοῦ ἀλαβάστρινου θρόνου στὴ δυτικὴ πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Βρίσκεται στὸ ἰσόγειο (βλ. σχέδ. 2).

Ὁ νέος λαός πού εἶχε φτάσει ἤξερε καλά τή ναυτική τέχνη. Ἦταν εἰρηνικός, φιλοπρόοδος, μέ ἐξαιρετικά καλλιτεχνικά χαρίσματα κι ἔδειξε θαυμαστή ἰκανότητα στήν ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ νησιοῦ. Στίς πιό κατάλληλες θέσεις ὀργάνωσε ἀστικά κέντρα καί σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ἀκόμη καί μικρά, ἀλλά εὐνοϊκά γιά τό ναυτικό, νησάκια.

Γρήγορα κυριαρχεῖ στό Αἰγαῖο καί στήν Ἄνατ. Μεσόγειο, κι οἱ πρῶτες ὕλες πού φέρνει στήν Κρήτη, στά ἐπιδέξια χέρια του γίνονται πραγματικά ἀριστουργήματα. Ἀπό τήν Πρωτομινωική περίοδο ἐκδηλώνονται τά ἀξιοθαύμαστα χαρακτηριστικά τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ κάτοικοι ξεχωρίζουν γιά τήν καλαισθησία καί γιά τήν ἀγάπη στή φύση, πού τούς ἐμπνέει σέ ἀμέτρητα ἔργα τέχνης. Χαρακτηριστικό αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι πῶς στήν ψυχῇ τοῦ μινωικοῦ λαοῦ δέν ὑπῆρχε καταθλιπτικός φόβος οὔτε γιά τούς θεούς οὔτε γιά τό θάνατο, οὔτε γιά τούς συνανθρώπους.

Οἱ Μινωῖτες δέ σχημάτισαν ἐνιαῖο κράτος, ἀλλά κάθε ἀστικό κέντρο ἀποτελοῦσε ξεχωριστή δύναμη μέ δικό του ἄρχοντα.

Ἀμέσως ὕστερα ἀπό τό 2000 π.Χ. ἡ πολιτική δύναμη συγκεντρώνεται στά χέρια βασιλέων, πού χτίζουν μεγάλα ἀνάκτορα στήν Κνωσό, στή Φαιστό, στά Μάλια καί στή Ζάκρο (Ἄνατ. Κρήτη).

Ὁ βασιλιάς εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς θεότητας, κι αὐτός φαίνεται νά ὀρίζει τή ζωή τοῦ τόπου. Στό παλάτι του ὑπάρχουν εἰδικοί χώροι λατρείας καί, σέ τεράστιες ἀποθήκες, συγκεντρώνει τά προϊόντα τοῦ νησιοῦ: λάδι καί δημητριακά. Σ' αὐτό μέσα, τέλος, ἰδρύει

Μεσομινωική
περίοδος.
Ἄνάκτορα

Τά νότια προπύλαια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Πρόκειται γιά τή μνημειακή εἴσοδο πού ὀδηγοῦσε τόν ἐπισκέπτη ἀπό τό διάδρομο τῆς Πομπῆς στόν πρῶτο ὄροφο τῆς δυτικῆς πτέρυγας.

Ὁ «προμαχῶνας» τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς βόρειας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡ κιονοστοιχία του ἔχει ἀναστηλωθεῖ. Πίσω ἀπὸ τοὺς κίονες ἔχει τοποθετηθεῖ ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικῆς τέχνης ἀνάγλυφον παράσταση τοῦ ταύρου πού βρίσκεται σὲ χῶρον μὲ ἐλαιόδεντρα.

σειρὰ ἐργαστηρίων, ὅπου δημιουργικοὶ τεχνίτες ἐργάζονται τὶς πρῶτες ὕλες πού φέρνουν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν.

Γύρω στὰ 1700 π.Χ. φοβεροὶ σεισμοί, ἴσως, γίνονται ἢ αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, τῶν μεγάλων σπιτιῶν, καθὼς καὶ τῶν συνοικισμῶν.

Σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα χτίζονται νέα παλάτια, λαμπρότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Εἶναι πολυώροφα καὶ προσφέρουν κάθε εὐκολία ζωῆς. Διακρίνει κανεὶς σ' αὐτὰ ὄχι μόνον τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς σημαντικὲς ἀρχιτεκτονικὲς τους γνώσεις. Τῶν δευτέρων τούτων ἀνακτόρων τὰ ἐρείπια ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφές.

Ἡ ὕστερη φάση τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου εἶναι ἡ μακρότερη καὶ συνεχιζομένη ἀδιατάρακτη καὶ στήν ἀρχὴ τῆς Ὑστερομινωικῆς περιόδου. Ὁ ἰσχυρὸς ἐμπορικὸς στόλος τῶν Κρητῶν κυριαρχεῖ στὶς θάλασσες. Προϊόντα μινωικὰ φτάνουν σ' ὅλες τὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας, στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σικελία, ἀκόμα καὶ στὴν Ἰσπανία.

Τελειῶς ξαφνικά, ἄλλη φοβερότερη καταστροφή σημειώνεται γύρω στὰ 1450 π.Χ. Εἶπαν πολλοὶ ἐπιστήμονες ὅτι ἡ φοβερὴ εἰκόνα πού παρουσιάζουν τὰ ἀνάκτορα (πέφτουν σὲ ἐρείπια καὶ δυνατὴ φωτιά τὰ ἀποτελεῖσθαι) ὀφείλεται σὲ ἐξωτερικὴ ἐπιδρομὴ, ἴσως καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, πού ἡ δύναμή τους ἔχει αὐξηθεῖ αὐτὰ τὰ χρόνια. Ὁ Ἔβανς ποτὲ δὲν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἀποψη. Ἀπόδωσε τὴν καταστροφὴν σὲ νέο κύμα τρομερῶν σεισμῶν. Ὁ καθηγητὴς Σπυρ. Μαρινάτος ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές του στὴν Κρήτη καὶ στὴ Θῆρα διατύπωσε τὴ θεωρίαν ὅτι ἡ Κρήτη καταστράφηκε ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Σαντορίνης· ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ τὶς νεώτερες ἀνασκαφές.

Ὑστερομινωικὴ
περίοδος.
Ἐμπόριο-Ναυτικόν

Φαίνεται ότι την εποχή αυτή έγινε φοβερή έκρηξη του ήφαιστειού της Θήρας. Ξαφνοοήφαιστειακό υλικό (κίσηρις) και θειάφι έκτοξεύθηκαν σε απόσταση πολλών χιλιομέτρων, ενώ τεράστια παλιρροιακά κύματα σάρωσαν τις βόρειες ακτές της Κρήτης. Συχνά, όπως έχει συμβεί και σε άλλες σχετικές περιπτώσεις, με τους σεισμούς γίνονται και πυρκαγιές. Έτσι καταστράφηκαν τά λαμπρότερα ανάκτορα που κατασκευάστηκαν ποτέ σε ελληνικό έδαφος κι έσβησε ή δύναμη του μινωικού πολιτισμού.

Οι Άχαιοί στην Κρήτη

Γύρω στα 1400 π.Χ. αρχίζουν, σε κύματα διαδοχικά, νά κατεβαίνουν οι Άχαιοί της Πελοποννήσου στην Κρήτη και γίνονται κύριοι της Κνωσού. Δέ χτίζονται πιά νέα ανάκτορα. Ή θαλασσοκρατία των Κρητών έχει σβήσει. Τό εμπόριό τους μαραίνεται και περνάει σ' άλλα χέρια. Γύρω στα 1300 π.Χ. όμως κατασκευάζονται μεγάλα κτίρια, που μοιάζουν μέ τά μυκηναϊκά σπίτια της άλλης Έλλάδας.

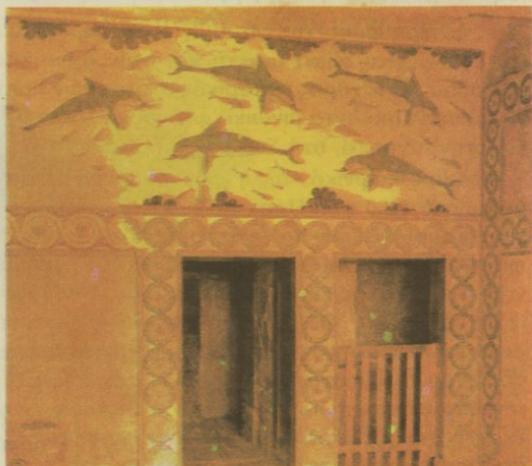
Οι Δωριείς

Στό 12ο αϊ. π.Χ. ή κατάπτωση προχωρεί· ό μινωικός πολιτισμός βαδίζει πρός τή δύση του. Έτσι, όταν γύρω στα 1100 π.Χ. φτάνουν τά πρώτα κύματα των Δωριέων*, τό νησί κυριεύεται χωρίς αντίσταση. Όσοι από τούς κατοίκους δέ θέλησαν νά ύποταχθούν, ζήτησαν καταφύγιο στό όρεινά.

3. Η ΖΩΗ – ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Σέ κάθε μινωικό κράτος ανώτατος άρχοντας είναι ό βασιλιάς

Μέρος από τό μέγαρο της βασίλισσας στην ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσού. Στα δυτικά του δωματίου υπήρχε τό λουτρό μέ τό λουτήρα του. Στόν τοίχο, πάνω από τήν εισόδο του χώρου, μία τοιχογραφία (άναπαράσταση της στο δωμάτιο αυτό σήμερα) μέ δελφίνια. Κομμάτια της βρέθηκαν στις άνασκαφές στο χώρο αυτό.

(από τη μεσομινωική περίοδο). Σε μερικές φάσεις διακρίνει κανείς τόν κυριαρχικό ρόλο της Κνωσού στις άλλες πόλεις της Κρήτης. 'Ο βασιλιάς φαίνεται να κατευθύνει τή ζωή καί τήν κίνηση στό κράτος, όχι όμως μέ τόν απολυταρχικό τρόπο πού είδαμε στήν Αίγυπτο κ.ά. Είναι ό εκπρόσωπος τής θεότητας. Γύρω του ύπάρχει τάξη ευγενών. "Όλοι τους είναι φιλειρηνικοί.

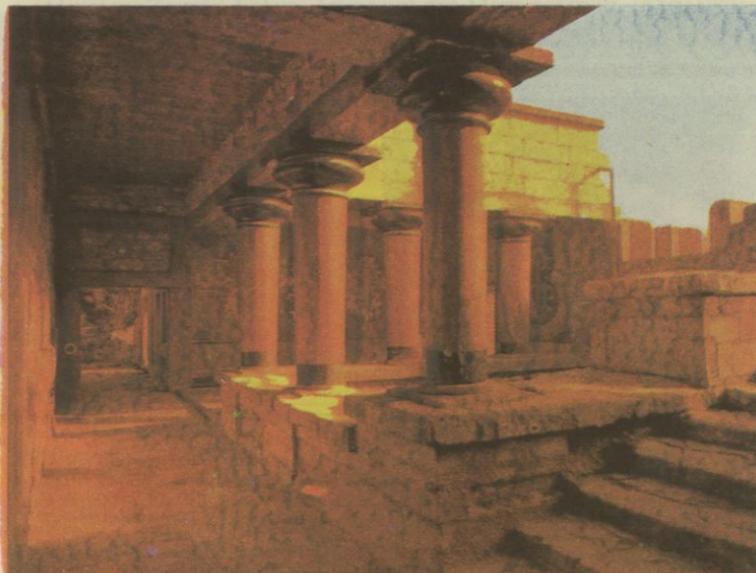
'Ο λαός είναι εργατικός καί φιλοπρόοδος· αγαπάει τήν κίνηση, τό εμπόριο, τό ναυτικό. 'Υπάρχουν σπουδαίοι τεχνίτες.

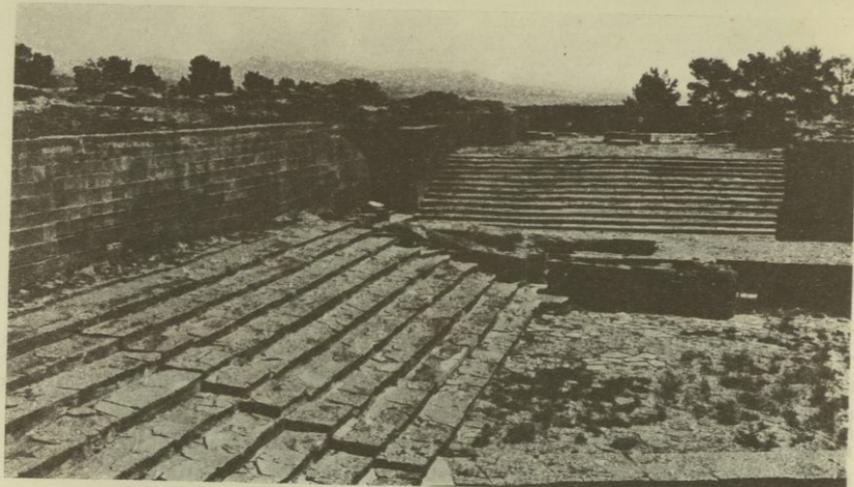
'Ο μινωικός πολιτισμός είναι ό πρώτος στόν κόσμο πού έδωσε μεγάλη θέση στις γυναίκες. Ζούν καί κυκλοφορούν ελεύθερα, όπως κι οί άντρες, φτάνουν μάλιστα νά παίρνουν μέρος σέ επικίνδυνα αγωνίσματα (ταυρομαχίες). 'Η φορεσιά τους είναι περίτεχνη, πολύ πλούσια καί παράξενη. Δέ μοιάζει μέ κανενός άλλου λαού. Στίς τοιχογραφίες τής Κνωσού, όπου εικονίζονται όμιλοι γυναικών, βλέπει κανείς εύκολα τό χαρούμενο πνεύμα πού επικρατούσε στις συζητήσεις τους, τόν έντυπωσιακό τους στολισμό καί τήν ελευθερία πού

'Η θέση τής
γυναίκας

είχαν

'Ανοιχτή αύλή σέ διαμέρισμα τής ανατολικής πτέρυγας του ανάκτορου τής Κνωσού, πού υπολογίζεται ότι θά είχε πέντε όρόφους. 'Αξίζει νά προσέξει κανείς τήν αγάπη γιά τήν πολυχρωμία πού είχαν οί Μινώιτες.

Στά μινωικά ανάκτορα χαρακτηριστικές είναι οι μεγάλες κλίμακες. Της Φαιστού είναι η μεγαλοπρεπέστερη, παρ' όλο που δέν κάνει την εντύπωση που θά έπρεπε, γιατί τό ανάκτορο δέν έχει αναστηλωθεί. Στά ανάκτορα, επίσης, τόσο τής Φαιστού, όσο καί τής Κνωσού, έχουν βρεθεί χαρακτηριστικοί «θεατρικοί χώροι», όπου πιστεύεται ότι θά γίνονταν διάφορες τελεουργίες, μέ κύριο πρόσωπο πάντοτε τόν βασιλέα που θά πρέπει νά ήταν καί ό μέγας άρχιερεύς. Τό τμήμα που εξέχει στό δάπεδο, εμπρός από τό θεατρικό χώρο, λέγεται «πομπική όδος». Υποθέτουν ότι εκεί επάνω περνούσαν διάφορα επίσημα πρόσωπα, παριστάνοντας κάτι. Τό οικοδομικό ύλικό τών μινωικών ανακτόρων ήταν πολύ λίγο στερεό, γι' αυτό καί μέ τούς σεισμούς κατέρρευσαν τά πατώματα. Οι κατασκευές πάντως, είχε προβλεφθεί νά είναι αντισεισμικές, γι' αυτό καί κατά διαστήματα υπήρχαν ξύλινα δοκάρια οριζόντια, τοποθετημένα στους τοίχους.

Άριστερά: Τμήμα τής σειράς τών άλλεπάλληλων αποθηκών στό ανάκτορο τής Κνωσού. Μέσα σέ μεγάλα πιθάρια ή σέ θήκες κάτω στό δάπεδο, διατηρούσαν διάφορα αγαθά που συγκέντρωναν οι βασιλείς σέ είδος. Οι πολλές καί συνεχείς αποθήκες είναι ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά που δέ λείπει ποτέ από ένα μινωικό ανάκτορο.

Δεξιά: Καμαραϊκό άγγείο από τή Φαιστό. Τά άγγεία αυτά είναι χαρακτηριστικά γιά τήν πολυχρωμία τους. Χρησιμοποιείται κόκκινο καί λευκό πάνω στό σκούρο φόντο.

είχαν. Όρισμένα έργα τέχνης, νομίζουν οι αρχαιολόγοι, πώς έχουν γίνει από γυναικεία χέρια.

Ο κόσμος στην Κρήτη αγαπάει πολύ τη μουσική, τό χορό καί τίς ταυρομαχίες.

Ο πολιτισμός αυτός αποπνέει άνεση, χαρά καί κομψότητα.

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

Ο μέγας πλούτος τής Κρήτης δέν είναι αποτέλεσμα τής εϋφορίας μονάχα τής γής τής. Ατρόμητοι οί ναυτικοί τής, διασχίζανε τίς θάλασσες, φέρνοντας από μακρινές χώρες άφθονες πρώτες ύλες στό νησί: μέταλλα πολύτιμα καί ήμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεία κ.ά.

Στά άνακτορικά καί στό ιδιωτικά εργαστήρια γινόταν ή έπεξεργασία τών ύλικών κι άριστουργηματικά έργα παράγονταν, πού τά περισσότερα τά πουλούσαν στίς μεγάλες αγορές του έξωτερικού εκείνης τής έποχής.

Αρχικά έμπορεύονταν μέ τό σύστημα τής ανταλλαγής. Φαίνεται ότι άργότερα χρησιμοποιούσαν μεγάλα κομμάτια χαλκού σέ όρισμένο σχήμα καί βάρος: τά τάλαντα (βρέθηκαν στην Άγ. Τριάδα καί στή Ζάκρο).

Μεταχειρίζονταν ακόμη, όπως καί στή Μεσοποταμία, μεταλλικό

Νόμισμα

Μεγάλο μινωικό πιθάρι, μέ δύο σειρές λαβές, μία έπάνω καί δεύτερη κάτω. Έχει διακόσμηση, πάνω στό φυσικό χρώμα του πηλού, από διπλούς πελέκεις ανάμεσα σέ φυτά καί ρόδακες. Σ' αυτά τά μεγάλα πιθάρια φύλαγαν ύγρά καί στερεά προϊόντα στίς αποθήκες τών άνακτόρων. Τό πιθάρι τής εικόνας βρέθηκε στην Κνωσό καί εκτίθεται στό Μουσείο Άρακλείου.

νόμισμα πρωτόγονο, δηλ. χρυσάφι, άσήμι και χαλκό σε όρισμένο σχήμα και βάρος.

Αριθμητική.
Λογιστική

Τά ύγρά προϊόντα – λάδι και κρασί – τά μετέφεραν σε ειδικούς άμφορείς*· έκλειναν ύστερα τό στόμιό τους μέ ένα κομμάτι πηλό και τό σφράγιζε μέ τό σημά του ό κάθε παραγωγός. Από τίς πήλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ότι χρησιμοποιούσαν δεκαδικό σύστημα στην άρίθμηση και κρατούσαν λογιστικά βιβλία.

Έκτός από τό έμπόριο, υπάρχουν πληροφορίες σε αίγυπτιακά κείμενα πώς άναλάμβαναν και μεταφορές. Έτσι, στην έποχή του φαραώ Τούθμωσι του Γ' (1500-1450 π.Χ.), έκλεισαν συμφωνία μέ τήν Αίγυπτο νά μεταφέρουν εκεί ξυλεία από τό Λίβανο.

Μύθοι.
Μινώταυρος

Στούς μύθους τών άρχαίων Έλλήνων διατηρήθηκε ή μνήμη τής θαλασσοκρατίας τών Κρητών και τής κυριαρχίας τους σε όρισμένα σημεία του έλλαδικού χώρου. Ίδιαίτερα ό μύθος του Θησέα και του Μινώταυρου έτσι πρέπει νά έξηγηθεί.

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Και στή Μινωική Κρήτη λάτρευαν γυναικεία θεότητα (Μητέρα – Φύση, θεά τής γονιμότητας). Σύμβολά της ήταν τό φίδι και τό περιστέρι. Ύπήρχε κι ένας άνδρικός θεός, πλάι της, πού παριστανόταν μικρότερος. Σύμβολά του ήταν ό ταύρος και ό διπλός πέλεκυς.

Σέ παραστάσεις κρητικών σφραγιδολίθων, μέ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανείς ζωόμορφους ή πτηνόμορφους δαίμονες.

Δέν κατασκεύαζαν ναούς. Λάτρευαν τό θεό σε «ιερά κορυφή» (στις κορυφές τών βουνών), σε ειδικούς χώρους μέσ στα ανάκτορα ή στα θέατρα τών παλατιών, μέ σειρά από τελετές.

Ή ταυρομαχία πιστεύεται πώς ήταν εκδήλωση θρησκευτικής λατρείας, όπως κι ό χορός.

Ύπήρχε τάξη ιερέων κι ιερείων. Κεφαλή όλων τους ήταν ή βασιλική οικογένεια.

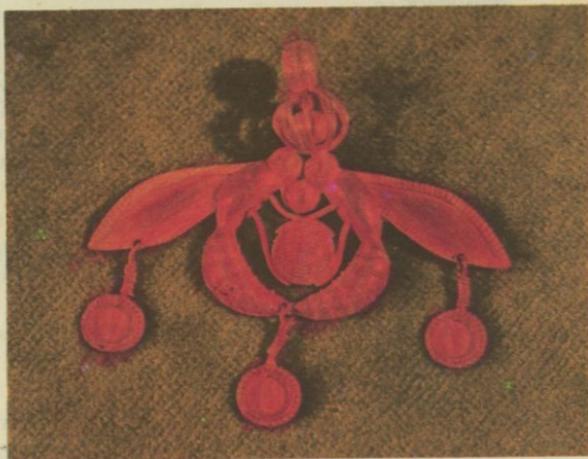
6. Η ΤΕΧΝΗ

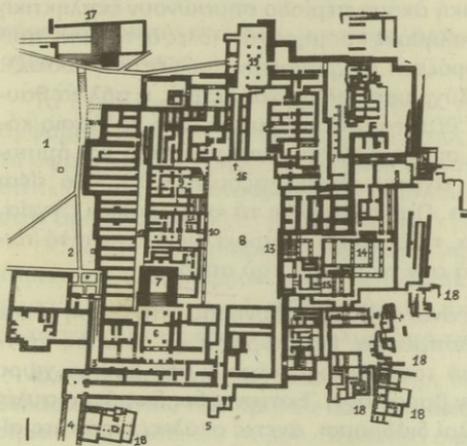
Ή μινωική καλλιτεχνική δημιουργία είναι άξιοθαύμαστη. Δέν υπάρχει κλάδος τέχνης πού νά μή θαυματούργησαν καλλιεργώντας τον. Άγαπούσαν αφάνταστα τή φύση και τά πλούσια χρώματά της, κι αύτήν άπόδωσαν σε κάθε της όψη: τή θάλασσα και τό βασίλειό της, τή γή μέ τά λουλούδια, τά πουλιά και τά ζώα.

Από την Πρωτομινωική ακόμη περίοδο σημειώνουν εκπληκτική επίδοση στη δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (όλες οι τεχνικές που και σήμερα ακόμη εφαρμόζουν οι χρυσοχόοι τους ήταν γνωστές). Άγγεια πέτρινα από πολύχρωμες φλεβωτές πέτρες, ή πήλινα θαυμάσια διακοσμημένα, με θέματα από τό φυτικό ή τό θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια, σφραγιδόλιθοι* από πολύτιμα και ήμιπολύτιμα υλικά (χρυσάφι, άχάτη*, λάπις-λάζουλι* κ.ά.), όλα είναι άληθινά κομψοτεχνήματα. Περίφημα είναι τά «καμαραϊκά» άγγεια. Μιά κατηγορία άπ' αυτά, τά όνομάζουν «ώοκέλυφα», γιατί τά τοιχώματά τους είναι λεπτά σάν τό τσόφλι του αυγού.

Η άρχιτεκτονική τους είναι σπουδαία. Συνδυάζει την άνεση με την πολυτέλεια και τή μεγαλοπρέπεια. Πολυώροφα, με τρία ως πέντε πατώματα, τά ανάκτορά τους σκαρφαλώνουν στο φυσικό χώρο (στο λόφο), χωρίς νά τόν βαραίνουν. Έκατοντάδες δωμάτια, αΐλες μεγάλες και μικρές, πολλοί διάδρομοι, άνετες σκάλες, τεράστιες αίθουσες, βεράντες, όλα καταστόλιστα έσωτερικά με τοιχογραφίες και ανάγλυφα*, κι έξωτερικά οι σκάλες με πλήθος λουλούδια, στή μία τους πλευρά, δίνουν εικόνα όλοζώντανη του χαρακτήρα και της λεπταίσθητης διάθεσης της μινωικής τέχνης. Εΐχαν, ακόμη, τέλειο άποχετευτικό σύστημα κι από τά παλάτια τους δέν έλειπαν ούτε τά μπάνια (ήταν ειδικές αίθουσες), ούτε άλλος κανένας χώρος άπ' όσους σήμερα χρησιμοποιούμε.

Κόσμημα χρυσό έξαιρετικής πραγματικά τέχνης, που βρέθηκε κοντά στο ανάκτορο των Μαλίων στην Κρήτη. Παριστάνονται δύο μέλισσες που αφήνουν μία σταγόνα μέλι στην κερήθρα. Ο καλλιτέχνης τίς τοποθέτησε συμμετρικά, στα δεξιά και στ' άριστερά της κερήθρας, που δηλώνεται με δίσκο κοκκιδωτό. Τό κόσμημα πιστεύουν οι ειδικοί, πως θά πρέπει νά άνήκε σέ σπουδαίο πρόσωπο, που ζούσε στο ανάκτορο των Μαλίων. Έκτίθεται στο Μουσείο Έρακλείου.

Σχέδ. 1. Κάτοψη του πολύπλοκου ανάκτορου της Κνωσού, που στή μνήμη των Έλλήνων των ιστορικών χρόνων έμεινε γνωστό ως λαβύρινθος. Το σχέδιο αντιπροσωπεύει στή μορφή που είχαν τά ανάκτορα πριν από τήν καταστροφή του 1400 π.Χ. 1: Δυτική αύλη, 2: Δυτικό πρόπυλο, 3: Διάδρομος Πομπής, 4: Υπόστυλη κλίμακα, 5: Νότια είσοδος, 6: Νότιο πρόπυλο, 7: Σκάλα που οδηγεί στόν πρώτο όροφο, 8: Κεντρική αύλη, 9: Αίθουσα του άλαβάστρινου θρόνου, 10: Τριμερές ιερό, 11: Θησαυροφυλάκιο του ιερού, 12: Διάδρομος των δυτικών αποθηκών, 13: Μεγάλο κλιμακοστάσιο, 14: Στοά κιονοστοιχιών, 15: Μέγαρο τής βασιίσσας, 16: Πρός τό βόρειο πρόπυλο, 17: Θεατρικός χώρος, 18: Σπίτια, 19: Τελωνείο.

Ο χαρακτήρας τής μινωικής τέχνης

Η ζωγραφική τους δημιουργία, όπως εκφράζεται στίς τοιχογραφίες, είναι πραγματικό άριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων κι όμορφιάς.

Γεμάτη φαντασία καί δύναμη είναι ή μινωική τέχνη καί άποδίνει τό κάθε θέμα μέ τέλεια φυσικότητα (νατουραλιστική*), στήν περίοδο τής μεγάλης τής άκμης.

Σχέδ. 2. Αναπαράσταση μέρους τής πρόσοψης (πρός τήν κεντρική αύλη), τής δυτικής πτέρυγας του ανάκτορου. Άριστερά: ή πρόσοψη του τριμερούς ιερού. Δεξιά: είσοδος στήν αίθουσα του άλαβάστρινου θρόνου. Βλέπε άρ. 9 του σχεδίου 1.

Ἐκτός ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική, πού ἔδωσε πολυδαίδαλα κτίσματα, σ' ὅλες τίς ἄλλες τους ἐκδηλώσεις οἱ Κρήτες καλλιτέχνες δείχνουν ἀγάπη γιά τήν κομψότητα, τή φυσικότητα. Δέν ἀγαποῦν τό μνημειακό* ἀντίθετα ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους λαούς πού γνωρίσαμε ὡς αὐτή τή στιγμή. Κι ἦταν φυσικό αὐτό, ἐφ' ὅσον ἡ Κρήτη δέν ἔχει τίς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄν ἡ τέχνη εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιά τήν ἐκφραση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, στή μινωική τέχνη τό κάθε ἔργο ἀναδίνει τή χαρά τῆς ζωῆς, τήν εὐγένεια καί τή λεπτότητα.

Οἱ Κρήτες πήραν πολλά στοιχεῖα ἀπό τούς ἄλλους πολιτισμούς (Αἴγυπτο, Ἀνατολή). Τά διαμόρφωσαν, ὅμως, στά μέτρα τους καί δημιούργησαν τό δικό τους κόσμο. Οἱ ἀτέχιστες πόλεις τους δείχνουν ὄχι μόνο τή φιλειρηνική τους διάθεση, ἀλλά καί τή δύναμη πού εἶχαν καί τήν ἀσφάλεια πού τούς χάριζε τό πλῆθος τῶν караβιῶν τους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στόν ἑλληνικό χῶρο, τήν Ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ ἀνθίζουν τρεῖς πολιτισμοί μέ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ὁ Ἑλλαδικός, ὁ Κυκλαδικός κι ὁ Μινωικός, ὁ σπουδαιότερος ἀπ' ὅλους, πού εἶχε μεγάλη ἐπίδραση καί στούς ἄλλους δύο.

2. Στήν Κρήτη πρωτοπαρουσιάζεται ζωή, μεταξύ 6000-5000 π.Χ. Οἱ κάτοικοι τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ζοῦν ἀπλοϊκά μέσα σέ σπήλαια καί λατρεύουν τή γυναικεία θεά τῆς γονιμότητας.

3. Ἡ λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἐκδηλώνεται ἀπό τήν πρώτη του φάση, τήν Πρωτομινωική.

4. Μεγάλα ἀνάκτορα χτίζονται σέ δύο περιόδους: Τά πρῶτα, μετά τό 2000 π.Χ., κι ἀκόμη μεγαλύτερα ὕστερα ἀπό τό 1700 π.Χ.

5. Στήν Πρωτομινωική περίοδο ἰδρύονται ἀστικά κέντρα.

6. Στή Μεσομινωική περίοδο ἐπικρατεῖ ἡ βασιλεία.

7. Στό Μινωικό πολιτισμό κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη γιά τή φύση, ἡ χαρά τῆς ζωῆς καί λείπει κάθε εἴδους φόβος. Εἶναι μιά βασική διαφορά τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' ὅλους τούς προηγούμενους.

8. Εἶναι ἀγνωστη ἡ προέλευση τοῦ λαοῦ πού δημιούργησε τό Μινωικό πολιτισμό.

9. Κεφαλή τῆς μινωικῆς κοινωνίας εἶναι ὁ βασιλιάς, πού

κατευθύνει κάθε έκδήλωση στή ζωή τοῦ κράτους του. Ὑπάρχει τάξη εὐγενῶν καί ἱερέων. Ὁ λαός είναι εἰρηνικός καί φιλοπρόοδος.

10. Είναι ὁ πρῶτος πολιτισμός στόν κόσμο πού ἔδωσε ἴση θέση στίς γυναῖκες.

11. Μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Εἰσάγουν πρῶτες ὕλες καί τίς ἐπεξεργάζονται. Ἐξάγουν γεωργικά προϊόντα καί τά θαυμαστά ἔργα τῆς βιοτεχνίας τους. Οἱ πρῶτοι ναυτικοί στόν κόσμο.

12. Λατρεύουν τή θεά τῆς γονιμότητας.

13. Ἀξιοσημείωτη είναι ἡ τέχνη τους. Ἀναπτύσσουν μέ πραγματική ἰδιοφυΐα ὅλους τούς κλάδους. Ἀγαποῦν τό κομψό, τό χαρούμενο, τό πολύχρωμο καί τή φυσικότητα. Τά ἀνάκτορά τους είναι ὑπόδειγμα ἀνεσης καί μεγαλοπρέπειας. Σημαντική ἡ ἀνάπτυξη τῆς ζωγραφικῆς.

Ἡ μινωική τέχνη ἀποπνέει τή χαρά τῆς ζωῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ὁ θαυμασμός τοῦ Ἑλληνα γιά τήν πατρίδα του:

«Στῆς περήφανης γιά τ' ἄλογά της τῆς χώρας
ἔχεις, ἔνε, ἐρθεῖ στά πιά ὁμορφα τά μέρη
μέσ σ' ὅλη τή γῆ, στόν ἄσπρο Κολωνό μας,
ὅπου πιά ἀπ' ἄλλου συχνάζοντας τ' ἀηδόνι
γλυκομυρίζεται σέ ὀλόχλωρα ρουμάνια
μέσα στόν πυκνό κισσό βαθιά κρυμμένο
καί στό ἀπάτητο τοῦ θεοῦ τ' ἅγιο δάσος
τό μυριόκαρπο, τ' ἀνήλιαγο κι ἀπ' ὅλες
τίς χειμωνιές ἀπάνεμο τίς μπόρες.

.....
Κάθε μέρα ἐδῶ μέ τή δροσιά ἀπ' τά οὐράνια
ἠριοφούντωτος ὁ νάρκισσος ἀνθίζει
κι ὁ χρυσοξανθος ὁ κρόκος γιά τίς δυό μας
τίς τρανές θεές παλαικό στεφάνι·
κι οὐδέ οἱ ἀκοίμητες ποτέ δέ λιγοστεύουν
ἀπ' τοῦ Κηφισοῦ τό ρέμα, οἱ βρυσομάνες
νά στριφογυρνοῦν, μά πάντα ὅλες τίς μέρες
τά καθάρια των νερά καθώς κυλοῦνε
πιάνουν γρήγορα τούς κάμπους νά καρπίζουν
τῆς πλατύστηθης γῆς...».

Σοφοκλή, «Οἰδίπους ἐπί Κολωνῶν» (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

2. Οι γνώσεις του Ἡροδότου γιά τούς Πελασγούς:

«Δέν μπορῶ νά πῶ θετικά ποιὰ γλώσσα μιλοῦσαν οἱ Πελασγοί. Ἄλλά ἂν πρέπει νά βγάλουμε συμπεράσμα ἀπό τούς Πελασγούς πού ὑπάρχουν ἀκόμα καί κατοικοῦν τήν πόλη Κρότωνα, ἀπάνω ἀπό τούς Τυρρηνοῦς, ... καθώς καί ἄλλες πόλεις Πελασγικές πού ἄλλαξαν ὄνομα, ἂν ἀπ' αὐτά, λοιπόν, πρέπει νά βγάλουμε συμπεράσμα, οἱ Πελασγοί θά μιλοῦσαν γλώσσα βαρβαρική» (ἐννοεῖ ὄχι ἑλληνική).

Ἡροδότου, Ἱστορία Α, 57 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

1. Ὁ Ὅμηρος γιά τήν Κρήτη:

«Ὁμως καί πάλε θά σ' τό πῶ τό πού ρωτᾶς νά μάθεις.
Εἶναι μιά γῆς κατάμεσα τοῦ μελανοῦ πελάγου,
ἡ Κρήτη, ἡ ὠρία κι ἡ παχιά κι ἡ τριγυρολουσμένη.
Κατοίκους ἔχει ἀρίθμητους, καί χώρες ἐνενήντα.
Κάθε λαός κι ἡ γλώσσα του. Ζοῦν Ἀχαιοί στόν τόπο,
ζοῦνε νησιώτες Κρητικοί, παλικαριᾶς ξεφτέρια,
καί Κύδωνες, καί Δωρικοί, καί Πελασγοί λεβέντες.
Κί' εἶν' ἡ Κνωσό, χώρα τρανή, πού ὁ Μίνωας τοῦ μεγάλου
τοῦ Δία σύντροφος ἐννιά κι ἐννιά κυβέρναε χρόνους...».

Ὅμηρου, «Ὀδύσσεια» Τ (Μετ. Ἀ. Ἐφταλιώτη)

2. Ὁ Θουκυδίδης γιά τό Μίνωα:

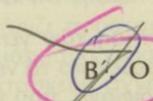
«Ὅταν ὁμως ἀπόκτησε ὁ Μίνωας ναυτικό, ἔγινε ἡ θαλασσινή συκοινωνία ἐυκολότερη (γιατί αὐτός ξεκαθάρισε τούς κακούργους ἀπό τᾶ νησιά, πού στά περισσότερά τους ἔστειλε ἀποίκους) κι ὅσοι κατοικοῦσαν κοντά στή θάλασσα ἄρχισαν νά λογαριάζουν περισσότερο πῶς ν' ἀποκτήσουν περιουσία καί ζοῦσαν μέ πιά μόνιμο τρόπο. Καί μερικοί ἔχτισαν τεχνά γύρω στίς πολιτείες ὅταν ἄρχισαν νά πλουταίνουν περισσότερο ἀπό πρῖν. Γιατί, ἐπειδή ὅλοι πεθυμοῦσαν τά κέρδη, οἱ κατώτεροι ὑπόμεναν νά δουλεύουν τούς ἰσχυρούς, κι αὐτοί πάλι μέ τή δύναμη καί τά περίσσια χρήματά τους ὑπόταζαν τίς μικρότερες πόλεις καί τίς ἔκαναν ὑποταχτικές τους. Κι ὅταν καταστάλαξαν στόν τρόπο τοῦτο τῆς ζωῆς, πού ἐπικράτησε στά περισσότερα μέρη, ὕστερ' ἀπό καιρό, ξεκίνησαν νά κυριέψουν τήν Τροία».

Θουκυδίδης, «Ἱστορία» Α, 8 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

3. Ὁ Ἀπολλόδωρος γιά τό Μίνωα:

«... Αὐτός ἦταν ἄνθρωπος ἀπό χαλκό, κι ἄλλοι λένε πῶς ἦταν ταῦρος, εἶχε μιά φλέβα πού ἀπλωνόταν ἀπό τόν αὐχένα του ὡς τούς ἀστραγάλους. Στήν ἄκρη τῆς εἶχε ἕνα καρφί χάλκινο σφηνωμένο...».

Ἀπολλοδώρου, «Βιβλιοθήκη» Γ, 140 (Μετ. Π. Πετριδῆ)

Β' Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἕνας τελείως ἰδιότυπος πολιτισμός, στήν πρώτη του φάση, κυρίως (2600-2000 π.Χ.) ἀποκαλύφθηκε γύρω στά τέλη τοῦ περασμέ-

Λίθινη πυξίδα σφαιρική με
χαρακτή, γεμάτη φαντα-
σία, διακόσμηση. Βρέθηκε
σε νεκροταφείο της Πάρου.
Χρονολογείται στην 3η χιλι-
ετία π.Χ. Έκτίθεται στην
Κυκλαδική αίθουσα του
Εθνικού Μουσείου.

νου αιώνα από τό μεγαλύτερο Έλληνα αρχαιολόγο, τό Χρ. Τσούντα, πού είναι κι ό πρώτος καί ό κυριότερος έρευνητής του. Έκείνος του έδωσε καί τήν όνομασία *Κυκλαδικός*.

Άπό τότε οι άνασκαφές πού εξακολουθούν άκόμη καί σήμερα, φέρνουν όλοένα νέα δείγματα τής δραστηριότητας τών κατοίκων τών Κυκλάδων, χωρίς άκόμη, νά έχει σχηματισθεί γενική εικόνα του πολιτισμού τους.

Ζωή έξακριβώθηκε, τελευταία, σέ μερικά άπό τά νησιά στή Νεολιθική περίοδο. Όμως, ή πρωτοτυπία του Κυκλαδικού πολιτισμού σημειώνεται στην πρώτη περίοδο τής Έποχής του Χαλκού. Ύστερα άπό τό 2000 π.Χ. ή έξάπλωση τών Κρητών κι άργότερα τών Άχαιών, στή Μυκηναϊκή περίοδο, φέρνει τόσες επιδράσεις στά νησιά, ώστε κάθε δικό τους παλαιό χαρακτηριστικό ύποχρεια κι ή καθαρά κυκλαδική τέχνη έξαφανίζεται.

Οί Κυκλαδίτες ύπήρξαν περίφημοι ναυτικοί κι αυτοί πρώτοι βρήκαν τό καράβι πού μπορεί νά ταξιδέψει στην άνοιχτή θάλασσα. Διασχίζοντας έτσι όλα τά πέλαγα έμπορεύονταν μέ πολλούς λαούς.

Τά νησιά ήταν πλούσια σέ όρυκτά: χρυσάφι κι άσήμι στή Σίφνο, κι άφθονο μάρμαρο στή Νάξο καί στην Πάρο. Του λευκού αυτού ύλικού ή χρήση χαρακτηρίζει τήν πρώτη φάση του Κυκλαδικού πολιτισμού, συναρπαστική για τήν πρωτοτυπία καί τήν όμορφιά.

Τέλος, ή Μήλος, σταυροδρόμι στή συνάντηση τών γειτονικών πολιτισμών, Μινωικού καί Έλλαδικού, πρόσφερε άπό τά νεολιθικά χρόνια άφθονο τό σκληρό πέτρωμά της, τόν όψιανό, πού τόν χρησιμοποιούσαν για τήν κατασκευή έργαλείων, όπλων, άκόμη καί άγγείων στην Κρήτη.

Μαρμάρινο άγαλμάτιο όρθιου άνδρα πού παίζει διπλόν αυλό. Στηρίζεται πάνω σε μικρή βάση. Ή μορφή συγκρατεί τόν αυλό με τά χέρια, σε μιά στάση γεμάτη έλευθερία. Βρέθηκε στήν Κέρο, ένα μικρό νησί κοντά στήν Άμοργό. Τό μάρμαρό του είναι παριανό. Έκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Στόν ίδιο τάφο με τόν αυλητή έχει βρεθεί ό άρπιστής τής εικόνας. Ή μορφή έχει όλα τά χαρακτηριστικά τής κυκλαδικής τέχνης - προσέξτε τή σχηματική απόδοση τού κεφαλιού. Ό άρπιστής κάθεται σε περίτεχνο θρόνο. Τόσο αυτό τό άγαλμάτιο, όσο και ό αυλητής είναι τολμηρά έργα καλλιτεχνικά τής 3ης χιλιετίας π.Χ. Είναι κατασκευασμένο από μάρμαρο τής Πάρου. Έκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

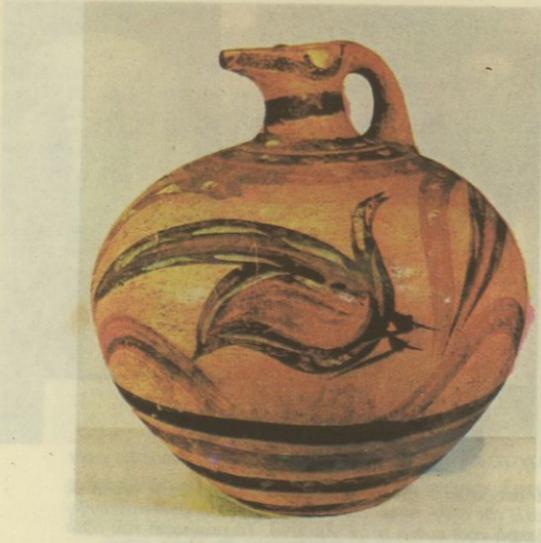
Λίθινο κυκλαδικής τέχνης κεφάλι, σε φυσικό σχεδόν μέγεθος. Σώζεται μονάχα αυτό και ό λαιμός από τό άρχικό μεγάλο άγαλμα.

Στό πρόσωπο, όπου εκδηλώνονται πλαστικά τό στόμα και τά αυτιά - μιά λεπτομέρεια σχεδόν άσυνήθιστη στα άγαλμάτια τά κυκλαδικά - διατηρούνται ίχνη από χρώμα, με τό όποιο είχαν άποδοθεί άλλοτε όρισμένες λεπτομέρειες τού προσώπου. Είναι από παριανό μάρμαρο και βρέθηκε στήν Άμοργό. Πρόκειται για έξαιρετικού ένδιαφέροντος έργο τής κυκλαδικής περιόδου (3η χιλιετία π.Χ.). Έκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τέχνη

Οί κάτοικοι τών Κυκλάδων σημείωσαν έξαιρετική επίδοση και στή μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνούσαν ακόμα μαρμάρινα άγάλματα, με τύπο μοναδικό στήν ιστορία τής τέχνης, πού θυμίζουν έργα γλυπτικής τής έποχής μας. Παριστάνουν τά περισσότερα μιά γυναικεία θεότητα. Τά έβάζαν στούς τάφους πιστεύοντας πώς ή παρουσία τους χάριζε προστασία στό νεκρό.

Τό μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολύ από τούς Κυκλαδίτες και για τήν κατασκευή ήγγείων και σκευών, σε χαρακτηριστικά σχήματα στήν Πρωτοκυκλαδική περίοδο. Τότε, κατασκευάζονται και ιδιότυπα άγγεία από σκούρο καστανό πηλό, με χαρακτή διακόσμηση.

Πήλινο ἀγγείο - ἀπό τούς ειδικούς ὀνομάζεται πρόρους, γιὰ τὸ στόμιό του ἔχει κατάληξη κατάλληλη γιὰ νὰ χύνεται τὸ ὑγρὸ πού ὑπάρχει μὲς στὸ ἀγγείο. Βρέθηκε στὶς ἀνασκαφές τοῦ Ἀκρωτηριῶ τῆς Θήρας κι εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σὲ τύπο παράστασης ἀγγείο, γιὰ τὰ πολὺχρῶμα πουλιὰ πού εἶναι ζωγραφισμένα στὰ τοιχώματά του. Χρονολογεῖται γύρω στὰ 1500 π.Χ. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Μιά σειρά ἀπ' αὐτά, μέ σχῆμα παράξενο (τὰ τηγανοειδῆ), ἀνάμεσα σέ πλῆθος σπειροειδῆ κοσμήματα πού παριστάνουν τῆ θάλασσα, ἔχουν χαραγμένο στὸ κέντρο ἓνα καράβι, σχῆμα γνῶριμο κι ἀγαπητό στοὺς Κυκλαδίτες.

Ἔχει τελειῶς δική του πρωτότυπη μορφή, μέ χαρούμενο νησιώτικο χρῶμα.

Η ΘΗΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ

Πρόσφατες ἀνασκαφές πού ἔγιναν ἀπὸ τὸ διαπρεπῆ Ἑλληνα ἀρχαιολόγο Σπ. Μαρινάτο (1967-1974) στὸ Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας ἀποκάλυψαν τὴν ἄκρη μιᾶς πόλης πού ἡ ζωὴ της σταμάτησε ξαφνικὰ γύρω στὰ 1500 π.Χ. ἀπὸ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τοῦ νησιοῦ. Κίσηρη καὶ τέφρα κατακάλυψαν ἀπὸ τότε τὰ πάντα στὴν πόλη αὐτή, πού μόνο στὴν ἐποχὴ μας ἄρχισε ἡ συστηματικὴ ἀποκάλυψή της.

Παντοῦ, ὅπου προχώρησε ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα - συνεχίζεται ἀκόμη - ἦρθαν στὴν ἐπιφάνεια τοῖχοι σπιτιῶν πού εἶναι καλοχτισμένα κι ἔχουν δύο ἢ τρία πατώματα. Ἔχουν ἀκόμη πόρτες καὶ παράθυρα μέ λίθινες παραστάδες καὶ ὑπέρθυρα. Τὸ εἶδος τοῦ κτισίματος πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν - πελεκητές πέτρες σὲ ψευδοισόδομο* σύστημά, μέ «ξυλοδεσιές» (παρεμβαλλόμενα ξύλα δηλαδῆ), - δείχνει μινωικὴ ἐπίδραση.

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ σπίτια εἶχαν θαυμάσιες τοιχογραφίες στοὺς τοίχους τους, μὲ πλούσια χρώματα καὶ μὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα θέματα: παιδικὴ πυγμαχία, ἀντιλόπες, κυανοπίθηκοι σὲ φυσικὸ μέγεθος πού κινούνται ζωηρὰ μέσα σὲ θάμνους, χελιδόνια πού πετοῦν στὸν οὐρανὸ καὶ χαιρετιοῦνται μεταξύ τους – ἡ Τοιχογραφία τῆς Ἐνοπιᾶς –, τοπίο μὲ νερά πού κυλοῦν ἀνάμεσα στοὺς πολὺχρωμους βράχους, ψαράδες μὲ ὀρμαθοῦς ψάρια στὸ χέρι.

Τέλος, σημαντικώτατη εἶναι μιὰ «μικρογραφικὴ τοιχογραφία» (μινιατούρα), πού εἰκονίζει «ναυτικὴ ἐκστρατεία». Σὲ μιὰ συνεχὴ ζώνη μὲ ζωηρὸ κόκκινο, γαλάζιο, μαῦρο καὶ κίτρινο χρῶμα, ὁ καλλιτέχνης ζωγράφισε μιὰ παράσταση μὲ πολλὰ πρόσωπα, καράβια μὲ ἐπιβάτες, μιὰ πόλη μὲ λόφο στὸ βάθος. Στὸ ἀκρωτήριο ὅπου καταλήγει ὁ λόφος πλέουν καράβια σὲ δύο παράλληλες γραμμές. Ἐνα ἀπὸ τὰ καράβια κινεῖται μὲ ἀνοιγμένα τὰ πανιά, στὰ ὑπόλοιπα διακρίνονται κωπηλάτες. Πρόκειται γιὰ μιὰ ὀλόκληρη ἱστορία πού ἀφηγεῖται ὁ τεχνίτης, ἴσως κάποιον ἱστορικὸ γεγονὸς πού δὲν τὸ ἔχει προσδιορίσει ἢ δὲν τὸ ταύτισε ἀκόμη ἢ ἐπιστήμη.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ μιὰ τοιχογραφία μεγάλου μήκους πού ἔχει ὀλόσωμες γυναῖκες σὲ φυσικὸ μέγεθος περίπου. Ἀπ' αὐτές,

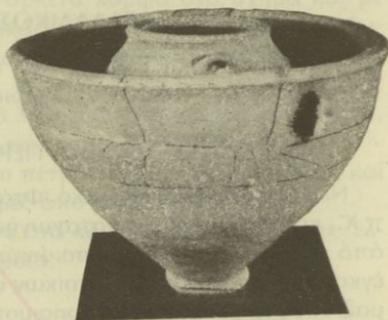
Τὸ σπουδαιότερο ὡς τὴν ὥρα εὑρημα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Θήρας, στὴ θέση Ἀκρωτήρι, εἶναι οἱ ἀφθονοὶ τοιχογραφίες, μεγάλωγραμμες ἀλλὰ καὶ μικρογραφικές, καθὼς καὶ τὰ στοιχεῖα πού ἔχει ὡς αὐτὴ τῆ στιγμῆ δώσει ἡ μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν κτιρίων, πού διατηροῦν τίς πόρτες καὶ τὰ παράθυρά τους. Στὴν εἰκόνα μας ἡ μεγαλύτερη τοιχογραφία πού παρουσιάζει πουλιὰ νά πετοῦν ἀνάμεσα σὲ κόκκινα κρῖνα, πού φυτρῶνουν σὲ βράχους μὲ τελείως παράξενα σχήματα. Ὅπως φαίνεται στὴ φωτογραφία, ἀπὸ τῆ μεγάλη αὐτὴ τοιχογραφία διατηρήθηκε ὀλόκληρη ἡ παράσταση τοῦ ἐνὸς τοίχου καὶ μέρος ἀπὸ ἄλλους δύο ἀκόμη. Γύρω στὰ 1500 π.Χ. Ἐκτίθεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τοιχογραφία σέ φυσικό σχεδόν μέγεθος. Παριστάει ψαρά που κρατεί στά χέρια του από έναν όρμαθό ψάρια. Τό σώμα του είναι ζωγραφισμένο ζωηρό κόκκινο, ενώ στά μαλλιά του, εκτός από τούς μαύρους βοστρύχους, υπάρχουν καί οι γαλάζιες τούφες. (Παραβάλετε σχετικά τήν πρώτη χρωματιστή εικόνα του βιβλίου αούτου στή σελ. 4). Γύρω στά 1500 π.Χ.

Παράξενο πήλινο σκεῦος με χοντρά τοιχώματα που βρέθηκε στην Τίρυνθα. Έρμηνεύεται ως «ψυκτήρ» (δηλ. παγωνιέρα). Στο εσωτερικό αγγείο, που είναι ενιαίο κάτω με το εξωτερικό, βάζανε τὰ ὑγρὰ που ήθελαν νὰ κρυώσουν – κρασί μάλ- λον. Κατόπιν, στὸν κενὸ χῶρο που μεσολαβεῖ, μεταξύ τοῦ ἐξωτερικοῦ αγγείου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοπο- θετοῦσαν χιόνι ἢ πολὺ κρύο νερό. Μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο παγώ- νουν ἀκόμη σήμερα στὴν περιοχή τῶν Χανίων τῆς Κρήτης κρασί καὶ διάφορα ἄλλα ποτὰ τὸ καλοκαίρι, φέρνοντας χιόνι ἀπὸ τὰ βουνά. Βρίσκεται τὸ αγγείο αὐτό, που χρο- νολογείται στους Πρωτοελλαδικούς χρόνους, στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μου- σεῖο τοῦ Ναυπλίου.

ἄλλες κινοῦνται ζωηρά, ἄλλες στρέφουν καὶ κοιτάζουν κάτι, μιά μάλιστα βγάζει ἓνα ἀγκάθι ἀπὸ τὸ πόδι της.

Σὲ μιά ἀποθήκη με τρεῖς χῶρους βρέθηκε πλῆθος ἀπὸ αγγεία. Τὸ τοπικὸ ἐργαστήρι τῆς Θήρας ἐβγαζε ἐνδιαφέροντα αγγεία με ὠραία χρώματα καὶ παραστάσεις, με φανερές, ὅπως καὶ στὶς τοιχογραφί- ες, μινωικὲς ἐπιδράσεις. Πολλὰ αγγεία ἔχουν εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὴν Κρή- τη.

Ἀπὸ τὴν εἰκόνα που σχηματίζει κανεὶς ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ χῶρο, φαίνεται πῶς στή Θήρα, στὴν πόλη που ἀνασκάπτεται, ὑπῆρχε, πρὶν γίνει ἡ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου, μεγάλη δραστηριότη- τα. Οἱ κάτοικοι ἦταν γεωργοὶ καὶ ψαράδες. Καλλιεργοῦσαν σιτηρά καὶ ὄσπρια, ἐβγαζαν λάδι ἀπὸ τίς ἐλιές, εἶχαν κοπάδια ἀπὸ πρό- βατα καὶ κασίκες καὶ ψάρευαν με δίχτυα. Καταγίνονταν ἐπίσης με τὴ μεταλλουργία, ὕφαιναν καὶ ζύγιζαν με μολυβένια σταθμά. Φιλο- τεχνοῦσαν ὁμορφα πῆλινα καὶ λίθινα αγγεία. Οἱ παραστάσεις πάνω στὰ αγγεία τους δείχνουν συχνὰ ἀξιόλογο καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο.

Ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή, μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ χρόνων ἀνασκαφῆ, δέν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ τὸ παραμικρότερο πολῦτιμο ἀντικείμενο, πράγμα που δείχνει, ἐφ' ὅσον δὲ βρέθηκε καὶ ἴχνος ἀπὸ σκελετὸ ἀνθρώπου ἢ ζώου, ὅτι οἱ κάτοικοι προειδοποιήθηκαν ἀπὸ ὀρισμένα σημάδια – σεισμούς ἢ ἄλλα – πῶς ὑπῆρχε κίνδυνος μεγάλος, γι' αὐτὸ καὶ πρό- λαβαν νὰ φύγουν παίρνοντας ὅ,τι πολῦτιμο εἶχαν μαζί τους.

Γ'. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στήν ήπειρωτική Ελλάδα, από τό 2600 π.Χ. αναπτύσσεται πολιτισμός πού τόν ονομάζουν Έλλαδικό.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2600-2000 π.Χ.

Νέος λαός φέρνει τό χαλκό. Φτάνει στήν Ελλάδα, γύρω στά 2600 π.Χ., κι είναι άγνωστης καταγωγής κι αυτός. Πιστεύουν πώς ήρθε από τή Μ. Ασία, χρησιμοποιώντας σάν γέφυρα τίς Κυκλάδες. Ή έγκατάσταση τών νέων κατοίκων φαίνεται ειρηνική. Αυτόι έφεραν μαζί τους τό χαλκό, πού ή χρησιμοποίησή του άλλαξε τό ρυθμό τής ζωής.

Νέα κύματα από έπιδρομείς, ίσως στά τέλη τής Πρωτοελλαδικής περιόδου, όταν είχαν οργανωθεί όρισμένα αστικά κέντρα, ανάγκασαν τους ανθρώπους νά όχυρωθούν μέ ισχυρά τείχη (Αίγινα, Λέρνα κ.ά.).

Οί συνοικισμοί χτίζονται σέ φυσικά ύψώματα, μέ τά σπίτια κοντά τό ένα στό άλλο. Είναι άπλά, σέ σχήμα όρθογώνιο ή καμπυλόγραμμο, έχουν πέτρινα θεμέλια, ενώ οί τοίχοι τους κατασκευάζονται μέ πλίθρες. Στή Λέρνα καί στήν Τίρυνθα έχουν βρεθεί καί μεγαλύτερα οικοδομήματα (κατοικίες ή χώροι γιά λατρεία).

Αναπαράσταση τής όχυρωμένης ακρόπολης του Διμηνίου στη Θεσσαλία, κοντά στό Βόλο. Η εικόνα αποδίδει τή μορφή πού είχε ή ακρόπολη στά τέλη τής 3ης χιλιετίας. Αείζει νά προσέξει κανείς τους άλλεπάλληλους όχυρωματικούς περιβόλους καί νά ιδεί ότι κανένας ή είσοδος δέν άντιστοιχεί, γιά λογους άσφαλείας, μέ τού άμέσως έσωτερικότερου. Ο έπιτιθέμενος έχθρός θά έπρεπε νά κυριεύσει μέ πολύ κόπο κάθε περιβόλο, ως ότου φτάσει στόν κεντρικό πυρήνα τής ακρόπολης, όπου βρισκόταν τό μέγαρο του ήγεμόνα, καί όπου θά γινόταν ή τελική αντίσταση.

Τά άγγεία είναι άπλά, άλλά άρκετά κομψά στό σχήμα καί μέ λεπτά τοιχώματα. Χαρακτηριστικά είναι μερικά μέ στόμιο πού θυμίζει πούλι (ραμφόστομα ή σαλτιέρες). Στίς άνασκαφές έχουν βρεθεί καί λίγα μετάλλινα άγγεία.

Οί κάτοικοι εξακολουθοΰν νά λατρεύουν τή γυναικεία θεότητα, τά ειδώλιά της όμως (πέτρινα ή πήλινα) σχηματοποιοΰνται.

Τά έργαλεία καί τά όπλα είναι πέτρινα ή μετάλλινα: σφύρες καί πελέκια, σμίλες, μαχαίρια κι αίχμές άπό βέλη.

Ύπάρχει έπικοινωνία ανάμεσα στά κέντρα τής ήπειρωτικής Έλλάδας μέ τίς Κυκλάδες καί τήν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. 2000-1580 π.Χ.

Στήν άρχή αΰτής τής έποχής φτάνουν οί πρώτοι Έλληνες (Ίωνες, Αιολείς, Άχαιοί) στόν τόπο μας. Είναι λαός τής Ίνδοευρωπαϊκής φυλής, μέ πολιτισμό κατώτερο άπ' αΰτόν πού κυριαρχοΰσε ώς τότε στόν έλληνικό χώρο.

Είναι γεροί, δυνατοί, μέ μυαλό καθαρό καί όργανωμένο. Άπό τούς παλαιούς κατοίκους έμαθαν πολλά, άφομοίωσαν όμως εκείνα πού ταίριαζαν στό χαρακτήρα τους.

Σ' αΰτά τά χρόνια σημειώνεται πολύ σπουδαία τεχνική πρόοδος. Τά άγγεία δέν πλάθονται πιά μέ τά χέρια, άλλά μέ τόν τροχό* καί ψήνονται στόν κλίβανο*.

Οί Άχαιοί είναι φυλή πολεμική καί χρησιμοποιεί τό άλογο. Φτασμένοι άπό τό βορρά οί Έλληνες είναι συνηθισμένοι νά έχουν στά σπίτια τους έστία καί νά κατασκευάζουν τίς στέγες τών σπιτιών τους όχι έπίπεδες, άλλά δίριχτες, γιά νά τρέχουν τά νερά τής βροχής

Μεσοελλαδικό άγγείο μεγάλο σέ μέγεθος, καί ιδιότυπο στό σχήμα. Έχει στενή βάση, πολύ φαρδιά γάστρα, δύο λαβές στήν κορυφή της καί λαιμό ψηλό καί άνοιχτό. Τό άγγείο είναι πήλινο καί έχει ζωγραφισμένα γεωμετρικά σχέδια. Έχει βρεθεί στήν Έϋτροση τής Βοιωτίας καί εκτίθεται στό Άρχαιολογικό Μουσείο τής Θήβας.

καί νά μήν τίς καταστρέφει τό χιόνι. Ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ τους δέν εἶναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν ὅμως τά σπίτια καί τά ἀγγεῖα τους γιά τήν ὀργάνωση στό σχῆμα.

Σπίτια. Χτίζονται ὀρθογώνια στό σχῆμα. Ἀντιπροσωπευτικός τους τύπος εἶναι τό *μέγαρο* μέ μικρή εἴσοδο ἀνοιχτή ἐμπρός (τή στηρίζουν δύο κολόνες) καί τετράπλευρο τό κύριο δωμάτιο, μέ ἐστία στό κέντρο. Ἡ πόρτα εἶναι συνήθως στόν ἄξονα τοῦ κτιρίου. Παράλληλα, κατασκευάζονται καί τώρα τά καμπυλόγραμμα τῆς προηγούμενης περιόδου (ἀψιδωτά).

Ἀγγεῖα. Τά ἀγγεῖα τους (τά λένε μινιακά) εἶναι μονόχρωμα, σταχτιά ἢ κιτρινωπά. Δίνουν τήν αἴσθηση πώς μιμνῶνται μέταλλα. Ξεχωρίζουν γιά τό *στέρεο σχῆμα*, τή *γερή καί σταθερή βάση*, ἀλλά καί τήν ἀναλογία στά διάφορα τμήματά τους.

Τάφοι. Εἶναι ἀτομικοί ἢ ὀμαδικοί. Βάζουν ἐκεῖ μέσα ἐλάχιστα κτερίσματα* (1-2 ἀγγεῖα, μικρά μαχαίρια ἢ κοσμήματα).

Δέν ξέρουμε καλά τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς περιόδου. Κρίνοντας κανεῖς ἀπό τά εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, δέ θά ὑποψιαζόταν τήν ἐκπληκτική ἀνάπτυξη πού θά ἀκολουθοῦσε.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἰδιότυπος, συναρπαστικός πολιτισμός ἀναπτύσσεται στίς Κυκλάδες μεταξύ 2600-2000 π.Χ. Χαρακτηριστικά τά παράξενα μαρμάρινα εἰδώλιά του. Οἱ Κυκλαδίτες πρῶτοι κατασκεύασαν καράβια γιά ἀνοιχτές θάλασσες.

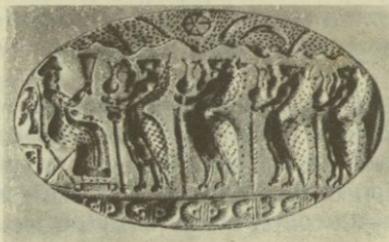
2. Μεγάλο καλλιτεχνικό κέντρο ἀποκαλύπτεται μέ ἀνασκαφές στή Θήρα. Σπουδαία ἡ ἀρχιτεκτονική καί ἡ ζωγραφική (τοιχογραφίες) τῆς περιοχῆς.

3. Στόν ἑλλαδικό χῶρο, στήν Πρωτοελλαδική περίοδο, λαός ἀγνωστος προέλευσης φέρνει τό χαλκό. Κατασκευάζει μεγάλα οἰκοδομήματα, κομψά ἀγγεῖα, χρυσά κοσμήματα καί ἄλκινα ὄπλα καί σκεύη.

4. Στή Μεσοελλαδική περίοδο φτάνουν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί). Χαρακτηριστικό τους εἶναι τό λογικό καί ὀργανωμένο σχῆμα στά σπίτια καί τά ἀγγεῖα. Σ' αὐτή τήν ἐποχή ἀρχίζει νά χρησιμοποιεῖται στήν Ἑλλάδα ὁ κεραμεικός τροχός κι ὁ κλίβανος, κι ἐπικρατεῖ στήν ἀρχιτεκτονική ὁ τύπος τοῦ *μεγάρου*. Εἰσάγεται τό ἄλογο.

Δ. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

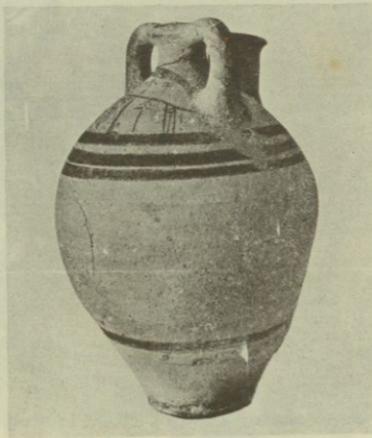
Αφού σταθεροποιήθηκαν στον ελληνικό χώρο οι Άχαιοί, γύρω στα 1580 π.Χ. άρχίζει ή άνθηση νέου πολιτισμού, με ισχυρότατες επιδράσεις από τή μινωική Κρήτη. Στη διάρκεια του οι άνθρωποι που τόν θεμελίωσαν θά άποκτήσουν συνείδηση του έαυτού τους και θά φανούν, καθαρά πιά, τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τής ελληνικής φυλής.

Σφενδόνη από χρυσό δαχτυλίδι, όπου παριστάνεται τελετουργική σκηνή, με σκοπό νά προκληθεί εύφορία: τέσσερις λεοντοκέφαλοι δαίμονες με είδικά γιά σπονδές άγγεϊα προχωρούν προς τή θεά, που σηκώνει ψηλά ένα σκεύος καλυκόσχημο, τελετουργικού κι αυτό χαρακτήρα. Έχει βρεθεί στήν Τίρυνθα. 15ος π.Χ. αϊ.

1. ΠΗΓΕΣ

Μυκηναϊκός ονομάζεται ό πολιτισμός τής ήπειρωτικής Έλλάδας, στήν Έστεροελλαδική περίοδο. Δέν παρουσιάζει μεγάλη διαφορά από τόπο σέ τόπο, πήρε όμως τ' όνομά του από τή Μυκήνες, τό λαμπρότερο κι ισχυρότερο κράτος τής έποχής, που πρώτο άνασκάφτηκε κι έγινε γνωστός έτσι ό θαυμαστός αυτός πολιτισμός. Έ Μυκηναϊκή περίοδος διαρκεί από τό 1580-1100 π.Χ.

Μυκηναϊκός άμφορέας ψευδόστομος: τό ένα στόμιο μεταξύ των δύο λαβών είναι κλειμένο, ενώ τό άλλο, που εξέχει, είναι άνοιχτό. Στόν ώμο του άγγείου άριστερά, πάνω από τίς τρεις όριζόντιες γραμμές διακρίνονται 4 σημεία σέ γραμμική Β γραφή. Βρέθηκε στήν Έλευσίνα και έκτίθεται στό εκεί τοπικό άρχαιολογικό Μουσείο. Πολλοί παρόμοιοι άμφορείς ψευδόστομοι και μεγάλοι στό μέγεθος έχουν βρεθεί στή Θήβα (έκτίθενται στό Μουσείο της).

Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἑνὸς Γερμανοῦ μεγαλεμπόρου, τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, ποῦ ἀφοῦ πραγματοποίησε τὸ μεγάλο πόθο τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στὴ Μ. Ἀσία κί ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὕστερα τίς ἀνασκαφές στὴν Ἑλλάδα, μέ σκοπό νά βρεῖ τίς μεγάλες πόλεις ποῦ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

Ὡς τὴ στιγμή ποῦ ὁ Σλήμαν βρῆκε τοὺς βασιλικούς τάφους στίς Μυκῆνες (1876), κανεῖς εἰδικός δέν πίστευε στὴν ὕπαρξη τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Νόμιζαν ὅλοι πῶς τὰ πρόσωπα, τὰ γεγονότα κί ἡ εἰκόνα τῆς ζωῆς ποῦ ὀλοζώντανη καί συναρπαστική παρουσιάζουν τὰ ὀμηρικά ποιήματα ἦταν δημιουργήμα τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου ποιητῆ.

Μέ τὴν ἀνήσυχη φαντασία καί τὴν παιδική πίστη τοῦ Σλήμαν ἕνας νέος πολιτισμός βγῆκε στό φῶς, ποῦ ἡ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα του προκάλεσε τὸ θαυμασμό κί ἔδωσε ἀφορμὴ σέ Ἕλληνες καί σέ ξένους ἀρχαιολόγους καί τὴν ἔρευνα τῆς «πολύχρυσης Μυκῆνης» (ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ Ὅμηρος) νά συνεχίσουν ὡς τίς μέρες μας,

Χρυσά ποτήρια, ἀσημένιο ρυτὸ σέ σχῆμα ταυροκεφαλῆς μέ χρυσά κέρατα, χρυσή μάσκα καί χάλκινα ἐγχειρίδια. Τόσο αὐτά, ὅσο καί ἡ χρυσὴ φιάλη πάνω ἔχουν βρεθεῖ στούς «κάθετους» τάφους τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν, γνωστούς καί ὡς βασιλικούς τάφους. Ἡ χρυσοχοικὴ καί γενικά ἡ μικροτεχνία σέ πολῦτιμα καί ἡμιπολύτιμα ὕλκα ἦταν ἐξαιρετικὰ προοδευμένη, πιστεῦται μάλιστα πῶς Μινωῖτες τεχνίτες ἐργάστηκαν πολλὰ ἀπὸ τὰ πολῦτιμα εὐρήματα τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Γενικά ἡ τέχνη τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου βρίσκεται σέ ἀξιοθαύμαστο ἐπίπεδο, ποῦ προκαλεῖ σήμερα τὴν ἐκπλήξη. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

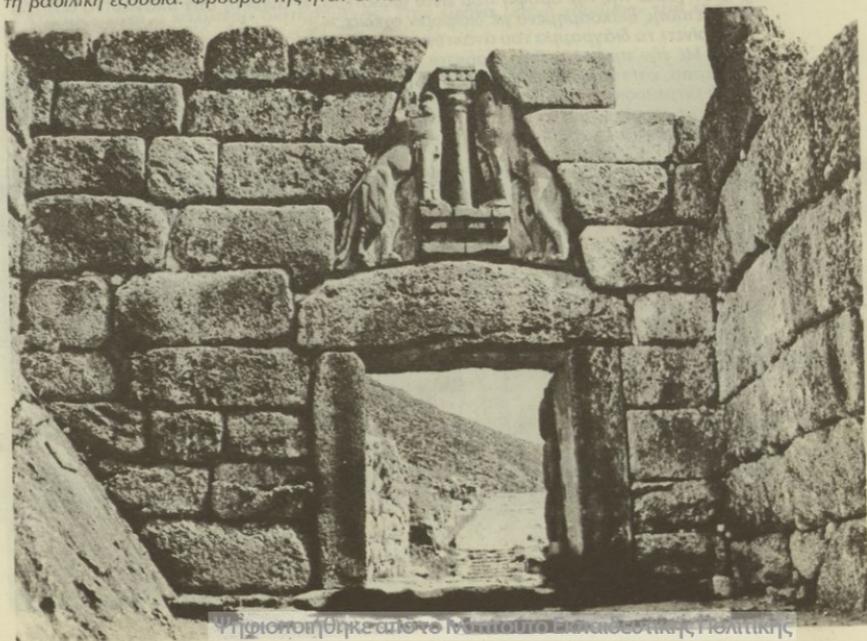

κι άλλους τόπους νά μελετήσουν μέ ανασκαφικές ἐργασίες. Σπουδαῖος ἐρευνητής τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Χρ. Τσουντας.

Ἐνῶ στό Μινωικό πολιτισμό μιλήσαμε γιά τρία εἶδη γραφῆς, στά μυκηναϊκά ἀνάκτορα καί σέ μεγάλα σπίτια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνακαλύφθηκαν πολλές πήλινες πινακίδες (κυρίως στήν Πύλο) γραμμένες στή γραμμική Β γραφή – ὅπως καί στήν Κνωσό. Δέ δίνουν ὅμως ἱστορικές πληροφορίες, ὅπως ἔχουμε τονίσει παραπάνω. Γι' αὐτό κι οἱ λεπτομέρειες τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, κυρίως τῶν γεγονότων πού σημειώνονται στούς δύο τελευταίους του αἰῶνες, δέν εἶναι μέ θετικότητα γνωστές.

Ὁ Ὅμηρος πηγὴ γιά τὸ μυκηναϊκὸ πολιτισμό. Ἄν ἔχουμε μιὰ ζωντανὴ ἰδέα τῆς ἐποχῆς, αὐτὸ τὸ ὀφείλουμε στά ὁμηρικὰ ποιήματα (τὴν Ἰλιάδα καί τὴν Ὀδύσεια), πού γραμμένα τέσσερις σχεδὸν αἰῶνες ὕστερ' ἀπὸ τὸ σβῆσιμο τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, δίνουν μιὰ γενικὴ εἰκόνα γεγονότων καί σπουδαίων προσώπων, στη-

Ἡ Πύλη τῶν Λεόντων στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Οἱ πελώριες πέτρες πού ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ γιά τὴν πύλη, ἀλλὰ καί γιά τὸ τείχος, προκαλοῦσαν κατάπληξη καί στούς ἴδιους τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, γι' αὐτὸ καί τὰ ἔλεγον Κυκλώπεια, ἔργα δηλ. τῶν Κυκλώπων. Ἀξίζει νά προσέξει κανεὶς τὴν πελώρια πέτρα πού ἀποτελεῖ καί τὸ ἀνώφλι τῆς πύλης. Στὸ τρίγωνο – τὸ λένε ἀνακουφιστικό – πού σχηματίζεται πάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, καί τὸ ἀφῆναν ἐπίτηδες κενό, γιά νά μὴν πιέζεται ἀπὸ ἄλλο βῆρος, τοποθετοῦσαν μιὰ πλάκα. Στὴν πύλη τῶν Μυκηνῶν ἡ πλάκα εἶναι ἀνάγλυφη καί παριστάνει δύο λέαινες – λείπουν τὰ κεφάλια τους. Παριστάνονται ἀντιμέτωπες – μεταξὺ τους ὑπάρχει ἕνας μικρὸς κίονας, πού σύμφωνα μέ τὴν ἀποψη τῶν ἀρχαιολόγων εἰκονίζει τὴ βασιλικὴ ἐξουσία. Φρουροὶ τῆς ἦταν οἱ λέαινες.

ριγμένη στις άναμνήσεις πού οι μεταγενέστεροι Έλληνες είχαν γιά τή μυκηναϊκή περίοδο.

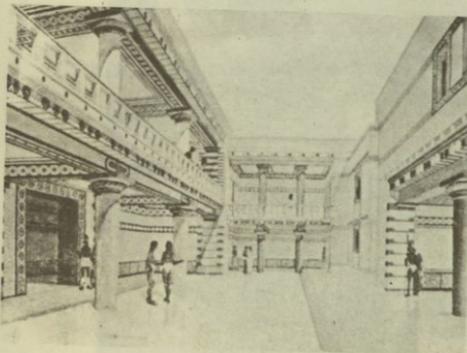
2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

Σειρά από μεγάλα ανάκτορα, χτισμένα πάνω σέ όχυρές ακροπόλεις καί προστατευμένα από ισχυρότατα τείχη, είναι σήμερα γνωστά, έκτός από τίς Μυκήνες, στήν Τίρυνθα, στήν Άσίνη, στήν Πύλο, στή Θήβα, στήν Άρνη (Γλά Βοιωτίας), στήν Ίωλκό (στό Βόλο τής Θεσσαλίας).

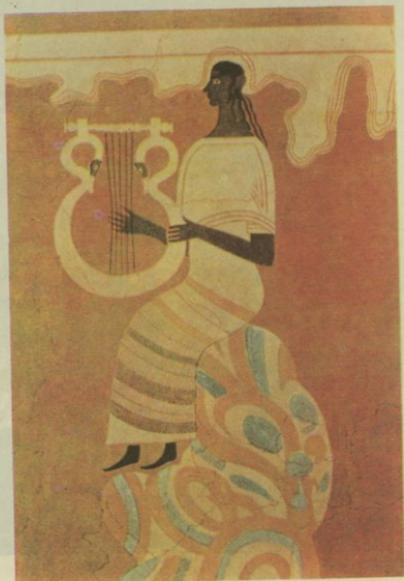
Κεντρικός πυρήνας τών μυκηναϊκών ανακτόρων είναι πάντα τό μέγαρο μέ τή χαρακτηριστική έστία στό κέντρο του καί τό πρόπυλο έμπρός, πού βγάζει σέ μιά ύπαίθρια αύλή. Δεξιά κι άριστερά άπλώνονται άλλα διαμερίσματα.

Τά ανάκτορα τής μυκηναϊκής έποχής είναι μεγάλα κτίρια, όχι όμως πολυώροφα σάν τά μινωικά. Υποθέτουν οι ειδικοί ότι θά είχαν δύο πατώματα. Τούς έσωτερικούς τοίχους στόλιζαν πολύχρωμες τοιχογραφίες.

Στά δύο σχέδια αυτά, βλέπει κανείς τίς αναπαραστάσεις τής αύλής του κεντρικού ανακτόρου τής Πύλου. Δεξιά διακρίνεται ό ένας κίονας, ό έσωτερικός, του Προπύλου. Άριστερά εκεί πού στέκονται δύο μορφές, φαίνονται οι δύο κίονες μεταξύ τών παραστάδων τής εισόδου του «μεγάρου». Όπως μπορεί νά καταλάβει κανείς καί από αυτή τήν αναπαράσταση, μονάχα οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι τό κτίριο είχε τουλάχιστον δύο όρόφους, στό έσωτερικό δέ τών κτιρίων, όροφές καί τοίχοι ήταν γεμάτοι μέ ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Στο δεύτερο σχέδιο εικονίζεται ή αναπαράσταση τής αίθουσας του θρόνου. Προσέξτε τήν έστία στό κέντρο, τούς τέσσερις κίονες πού στήρίζουν γύρω τής τήν όροφή πού είναι ψηλότερα, κι ανοικτή στό πλάγια. Τό δάπεδο ήταν επίσης διακοσμημένο μέ διάφορα σχέδια. Συγκρίνετε τό διάγραμμα του ανακτόρου τής Πύλου, μέ τό ανάκτορο τής Κνωσού (σελ. 104). Μέ τήν πρώτη ματιά, φαίνεται ή διαφορά μεταξύ τους. Τό πολυδαίδαλο του δεύτερου, καί τό πολυώροφο ταυτόχρονα, στό μινωικό ανάκτορο· καί ή άπλούστερη, αλλά εντυπωσιακή πάντως εικόνα του πρώτου, πού έχει κι αυτό τή δική του μεγαλοπρέπεια, χωρίς όμως νά χάνεται ό άνθρωπος στό χώρο του καί νά του δημιουργείται ή εντύπωση του λαβύρινθου.

Ἀναπαράσταση ἀπὸ τοιχογραφία πού ὑπῆρχε στὴν Αἴθουσα τοῦ Θρόνου, τοῦ ἀνακτόρου τῆς Πύλου – γνωστοῦ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο γιατί ἐκεῖ βασιλεῦε ὁ γλυκὸς «Πυλίων ἀγορητῆς», ὁ Νέστωρ, πού τόσο συνετό και συμπαθητικὸ τὸν παρουσιάζει ἡ Ἰλιάδα. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων λαῶν γιὰ τὴ μουσική εἶναι κάτι πού ἔχει ἐξακριβωθεῖ ἀπὸ πολλὰ ἀνάγλυφα μνημεῖα τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, τὴν εἶδαμε στὸν αὐλητὴ καὶ τὸν ἀρπιστὴ τῆς Κέρου στὶς Κυκλάδες· ἀναμφισβήτητη εἶναι στὴ Μινωικὴ Κρήτη – πάλι ἀπὸ παραστάσεις σὲ τοιχογραφίες – καὶ ἐδῶ σὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου, σὸ «μέγαρο», στὴν Αἴθουσα τοῦ Θρόνου εἰκονίζεται ὁ λυράρης, ἄνδρας μὲ σκούρο δέρμα, καθισμένος σ' ἓνα σχηματοποιημένο βράχο, ἐνῶ μὲ τὰ χέρια του κρατᾷ τὴ λύρα παίζοντας μὲ τὰ δάχτυλά του κάποιο οκοπὸ στὶς χορδές της. Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Χώρας Τριφυλίας.

Ὁ καλύτερα διατηρημένος θολωτὸς τάφος στὶς Μικῆνες, γνωστός ὡς τάφος τοῦ «Ἀτρέως». Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν τάφων ἔχει ἓνα μακρὸ χτιστὸ καὶ στὶς δύο πλευρές «δρόμο», σὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, καὶ ἀπὸ μιά πύλη, μὲ ἀνακουφιστικὸ τρίγωνο ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι της, μπαίνει ὁ ἐπισκέπτης σὸ θάλαμο ὅπου θάβονταν οἱ νεκροί. Ὁ τάφος τοῦ «Ἀτρέως» ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κύριο θάλαμο, πού σκεπαζόταν μὲ θολωτὴ στέγη κυκλική κι εἶχε χάλκινους ρόδακες γιὰ διακόσμηση στοῦς τοίχους, εἶχε κι ἓνα μικρὸ θαλαμίσκο σὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ θαλάμου. Μετὰ τὴν ταφὴ, τάφος καὶ «δρόμος» καλύπτονταν μὲ χώμα, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐκόλα προσπίτοι. Σχηματιζόταν ἔτσι ἓνας τεχνητὸς λοφίσκος. Στὶς Μικῆνες ἔχουν βρεθεῖ ἑννέα παρόμοιοι τάφοι. Τοῦ «Ἀτρέως» εἶναι ὁ καλύτερα διατηρημένος. Στὴν εἰκόνα μας ὁ «δρόμος» τοῦ τάφου αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς ἀκρόπολης τῆς Μυκηναϊκῆς Τίρυνθος. Ἡ καλύτερα διατηρημένη «σύριγγα», δηλ. ἐσωτερικός σκεπαστός διάδρομος μέσ στή τείχη.

Κυκλώπεια τείχη

Ὁ βασιλιάς κατοικεῖ στήν ἀκρόπολη, ὅπου ἐκτός ἀπό τά ἀνάκτορά του ἔχουν ξεχωριστές ἐπαύλεις μερικοί συγγενεῖς του.

Ἀντίθετα ἀπ' ὅτι συμβαίνει στήν Κρήτη, ψηλά καί γερά τείχη, μέ μεγάλο πάχος καί πύλη πού τήν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τίς μυκηναϊκές ἀκρόπολεις. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τίς πελώριες πέτρες πού εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν κατασκευή τους. Τά εἶπαν γι' αὐτό Κυκλώπεια, γιατί μονάχα ὄντα ὑπερφυσικά, σάν τούς Κύκλωπες, πίστευαν πώς θά ἦταν δυνατό νά μετακινήσουν καί νά χτίσουν αὐτούς τούς τεράστιους ὀγκόλιθους.

3. ΤΑΦΟΙ

Τρία εἶναι τά εἶδη τῶν τάφων αὐτῆς τῆς περιόδου:

α. Οἱ *κάθετοι*, ἀπλοί τετράπλευροι λάκκοι μέ χτιστά τοιχώματα ἀπό πέτρες (ὅπως μέσ στήν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω τοποθετοῦσαν πέτρινες στήλες διακοσμημένες.

β. Οἱ *λαξευτοί ἢ θαλαμωτοί*, σκαμμένοι στό μαλακό βράχο μιᾶς πλαγιάς. Ἐχουν συνήθως στενόμακρο διάδρομο ἐμπρός, πού ὀδηγεῖ στό θάλαμο, ὅπου γινόταν ἡ ταφή.

γ. Οἱ *θολωτοί*, μνημειακά* κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σέ σχῆμα κυψέλης, μέ κανονικά λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρός ἔχουν κι αὐτοί στενόμακρο διάδρομο μέ χτιστές πέτρες, ἀνοιχτόν ἐπάνω. Μετά τήν ταφή σκέπαζαν μέ χῶμα διάδρομο καί θάλαμο καί σχη-

Ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ θαλαμωτοῦ τάφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰ. π.Χ., ποῦ βρέθηκε σέ μιὰ πλαγιά τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου στήν Ἀθήνα. Ἐτσι ἀκριβῶς πρόβαλε ὁ τάφος μέ τά νεκρικά του δῶρα ὅταν ἀνοίχτηκε. Δεξιὰ κι ἀριστερά ὑπάρχουν θρανία μέ ἀγγεῖα δεξιὰ, ἐνῶ στή γωνία ἀριστερά καί ἐμπρός ἀπό τό πεζούλι, διακρίνεται τό ἀνοίγμα καί ἡ λίθινη πλάκα ποῦ τό σκέπαζε. Ἐκεῖ μέσα θαβόταν ὁ νεκρός. Ἡ ἀναπαράσταση βρίσκεται στό Μουσεῖο τῆς Ἀγορᾶς, στό ἰσόγειο τῆς Στοᾶς Ἀτάλου.

ματιζόταν ἔτσι ἓνας μικρός τεχνητός λόφος. Οἱ θολωτοί τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπό τήν ἀρχαιότητα «θησαυροί».

Πλήθος ἀπό κτερίσματα* κάθε λογιῆς: κοσμήματα, ὄπλα, χρυσές προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα, πῆλινα ἀγαλματάκια καί πλήθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στό φῶς οἱ ἀνασκαφές τῶν μυκηναϊκῶν τάφων.

4. Η ΤΕΧΝΗ

Οἱ Ἕλληνες τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικά, στήν ἀρχή, ἀπό τή γνωριμία τῆς μινωικῆς τέχνης, ποῦ τή μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στίς πόλεις τους ἔργα τῆς ἀτόφια.

Ἡ Ἕλληνικός κόσμος ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά ἐκφραστεῖ μέ τήν κρητική ἀμεριμνησία. Στή μεγαλόνησο φόβος ἀπό ἐχθρούς δέν ὑπῆρχε. Στίς ἑλληνικές πόλεις, ὅμως, τῆς Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου, ὁ κίνδυνος ὀλοένα αὐξάνει καί ἡ ἀπειλή τῶν συνανθρώπων ἦταν αἰσθητή σέ κάθε στιγμή. Οἱ γερά ὄχυρα μῆνες ἀκροπόλεις εἶναι ἡ ζωντανότερη μαρτυρία. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζοταν ἀγρυπνη προσοχή, καθημερινή ἀσκηση καί σκληρή προσπάθεια γιά τή διατήρηση τῶν ἀγαθῶν του. Αὐτή τήν αἴσθηση δίνει κι ἡ μυκηναϊκή τέχνη· αὐτός εἶναι ὁ ἰδιαίτερός της χαρακτήρας.

Τά εὐρήματα τῶν τάφων τῆς περιόδου δείχνουν ἐκπληκτική ἐπίδοση σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοῖα, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφική, γλυπτική, ἐπεξεργασία τῆς πέτρας,

*Άριστερά: Χρυσό κύπελλο θαυμάσιο στο σχήμα και στο περίγραμμα. Βρέθηκε στον πέμπτο τάφο της ακρόπολης των Μυκηνών. Χρονολογείται στα μέσα του 16ου αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.
Δεξιά: Χρυσό ποτήρι, που μαζί με άλλο παρόμοιο στο μέγεθος και στο σχήμα βρέθηκαν σε θολωτό τάφο στο Βαφειό της Λακωνίας. Στην εικόνα παριστάνεται ταύρος, που ενώ έτρεχε έχει πιαστεί σε δίχτυ που υπήρχε ανάμεσα σε δύο δέντρα. Θαυμάσιο δείγμα της Κρητομυκηναϊκής τέχνης, στον τομέα της χρυσοχοϊκής. 15ος π.Χ. αι. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.*

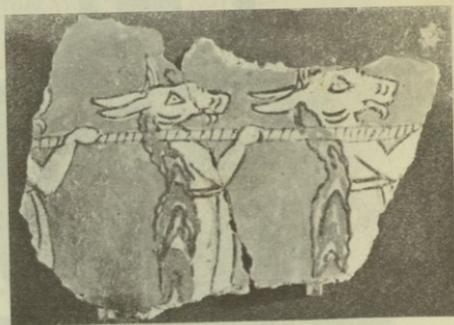
ελεφαντοκόκαλου κ.ά. υλικών. Έξαιρέτα έργα είναι τά εγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια, που στη λεπίδα τους υπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες με άλλα πολύτιμα υλικά, προσαρμοσμένα στο χαλκό.

5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Ή εξάπλωση των Άχαιών. Από τό τέλος του 15ου αι. π.Χ., έχοντας κυριαρχήσει οι Άχαιοί στην ήπειρωτική Ελλάδα, δοκιμάζουν την τύχη τους στη θάλασσα. Παίρνουν την Κνωσό, στα 1400 π.Χ. παράλληλα, φτάνουν στη Ρόδο και στην Κω, στην Κύπρο και προχωρούν προς τά παράλια της Μ. Άσίας. Ίδρύουν κι εκεί εμπορικούς σταθμούς κι όλοένα επιζητούν ν' άπλωθούν περισσότερο.

Έχουν πιά τόση δύναμη οι Άχαιοί, ώστε είναι σε θέση νά ανοίγουν επίσημες σχέσεις με τή μεγάλη δύναμη της εποχής, τούς Χετταίους. Πινακίδες που βρέθηκαν στο ανάκτορο της πρωτεύουσάς τους, της Χαττούσας, μιλούν γιά τό «βασιλέα των Άχιγιάβα», που ό ισχυρός Χετταίος βασιλιάς, ένας από τούς δυνατότερους της εποχής, τον όνομάζει «άδελφό» του, μιλώντας με σεβασμό γι' αυτόν. Σε άλλη πινακίδα, ό βασιλιάς των Άχαιών θεωρείται ίσος με τούς με-

Σχέσεις με
Χετταίους

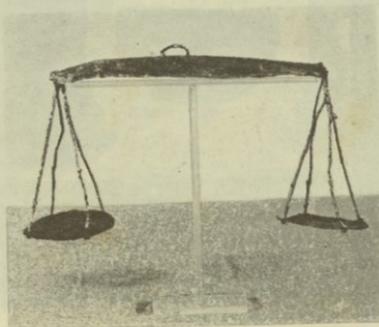

Άριστερά: Θαυμάσιο σκεύος από όρυκτό κρύσταλλο (όρεία κρύσταλλο τό λένε επι-στημονικά) σέ τύπο «καραβιού» μέ έκροή δεξιά και κεφάλι πάτιας άριστερά (έτσι είναι πολύ συχνά ή πλήρη τών άρχαίων караβιών). Βρέθηκε στό βασιλικό περίβολο πού άποκαλύφθηκε τό 1952 έξω από τήν άκρόπολη τών Μυκηνών. Τέλος 17ου ή άρχές 16ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.
 Δεξιά: Κομμάτι από «μικρογραφική τοιχογραφία» πού άποκαλύφθηκε σ' ένα σπίτι μέσ στην άκρόπολη τών Μυκηνών. Παριστάνονται θεότητες (δαίμονες), πού φορούν στό κεφάλι προσωπίδες γαίδουριών. 13ος αϊ. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

γάλους ήγεμόνες τής έποχής (Αιγύπτου, Άσσυρίας κ.ά.). Άλλού φαίνεται πόσο καλόδεχτα ήταν τά δώρα του στην αύλή τών Χετ-ταίων.

Οί καλές αυτές σχέσεις κρατούν έναν αιώνα σχεδόν, τό 13ο π.Χ. Άπό τήν έποχή αυτή έχουμε και τό τελευταίο χεττιτικό σχετικό κεί-

Άριστερά: Χρυσή μικρή ζυγαριά πού βρέθηκε στον 3ο τάφο τής άκρόπολης τών Μυκηνών. Θυμίζει τή ζυγαριά πού εικονίζεται στό άγγείο τής σελ. 129. Οί ειδικοί πιστεύουν πώς ίσως άποτελεί ένδειξη ότι υπήρχε ή πίστη τής ψυχοστασίας στους Μυκηναίους. 1450-1400 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.
 Δεξιά: Έλεφάντινο χτένι μέ διπλή σειρά από σφίγγες ανάγλυφες στό πάνω μέρος και στις δύο πλευρές του. Βρέθηκε σέ θολωτό τάφο σά Σπάτα τής Άττικής. 13ος αϊ. π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Μυκηναϊκά αγγεία – ψευδόστομοι άμφορείς – από τη Ρόδο. Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου.

μενο, όπου ο Χετταϊός βασιλιάς παραπονιέται στον «άδελφό» του για κάποια έπιδρομή Άχαιών.

Οι Μυκηναϊοί και
ή Κύπρος

Η Κύπρος είναι ή σπουδαιότερη άποικία των Άχαιών, γύρω στα 1230 π.Χ., όπως δείχνουν οι πρόσφατες ανασκαφές στην πόλη Έγκωμη. Η κατεργασία του χαλκού που υπήρχε άφθονος στο νησί, έδωσε την εύκαιρία να άποκτήσει μεγάλη σημασία ή Κύπρος.

Άχαιοί και
Αίγυπτος

Κάποιοι Άχαιοί, τέλος, θά είναι οι «Άχαιβάσα» των αιγυπτιακών έπιγραφών, που μέ τους «λαούς της θάλασσας» εισβάλλουν στην Αίγυπτο, στο τέλος του 13ου αϊ. «Τά νησιά ήταν άνάστατα, όπως και οι ήπειροι», γράφει χαρακτηριστικά μία αιγυπτιακή έπιγραφή για την έποχή αυτή.

Άλαβάστρινο άγγείο, άνπιπροσωπευτικό δείγμα της εξαίρετης έργασίας και πείρας των Μυκηναϊών τεχνιτών στην έπεξεργασία της πέτρας. Έχει τρεις πρόσθετες λαβές σε σχήμα S. Βρέθηκε στον 4ο τάφο της άκρόπολης των Μυκηνών. Μέσα του 16ου αϊ. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο 12ος αιώνας π.Χ. είναι η δύσκολη εποχή των Μυκηναίων. Καταλύεται, όπως είδαμε, το χεττιτικό κράτος. Η Αίγυπτος αρχίζει να λυγίζει σοβαρά. Οι μεγάλες παλαιές εμπορικές αγορές αφανίστηκαν ή χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχούν, που έφεραν αναστάτωση στην ισορροπία που υπήρχε ως τότε. Το εμπόριο των Αχαιών δέχεται αποφασιστικό χτύπημα. Του λείπουν οι αγορές κι οι δρόμοι κλείνουν. Πριν από το τέλος του αιώνα, τελείως ξαφνικά, όλα τα μυκηναϊκά ανάκτορα στην Ελλάδα καταστρέφονται από φοβερή φωτιά κι αφανίζεται η δύναμη των βασιλέων τους.

Στά 1100 π.Χ. άλλο σκληρότερο κι όριστικό γεγονός έφερε νέα εποχή: οι Δωριείς και άλλα συγγενικά τους φύλα αρχίζουν να κατεβαίνουν στη Νότια Ελλάδα. Έγκαινιάζεται η Έποχή του Σιδήρου.

Ο ΤΡΩΣ

6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Πριν από εκατό χρόνια πίστευαν πως ο Τρωικός πόλεμος ήταν παραμύθι, πλασμένο από τον Όμηρο. Ο Σλήμαν φέρνοντας στο φως τα ερείπια του Ιλίου (Τροίας) στά 1870, έδειξε πως ήταν πραγματικότητα ο μύθος. Έννιά πόλεις, χτισμένες ή μιά πάνω στην

Σύμπλεγμα ολόγλυφο δύο γυναικών και ενός μωρού (πρόκειται ίσως για δύο θεές και ένα μικρό θεό). Βρέθηκε στην ακρόπολη των Μυκηνών, χρονολογείται στις αρχές του 13ου αιώνα π.Χ. και αποτελεί εξαιρετικό δείγμα της αξιοθαύμαστης τεχνικής στο έλεφαντοστόν των Μυκηναίων λεπτοουργών. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λύρα από έλεφαντοστόν. Στη βάση της έχει ανάγλυφες σφίγγες (φανταστικά όντα με κεφάλι γυναικας και σώμα λιονταριού). Βρέθηκε στο θολωτό τάφο του Μενιδίου Αττικής και χρονολογείται στο 13ο αιώνα π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἐξάιρετος πήλινος πίθος με παράσταση του Δούρειου Ἴππου.
7ος π.Χ. αἰ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Μυκόνου.

ἄλλη, ἀποκαλύφθηκαν στίς ἀνασκαφές πού συνεχίστηκαν ἀργότερα, καί προσδιορίστηκε μέ ἀκρίβεια ποιά ἀπό αὐτές ἦταν ἡ Τροία τῆς ἐποχῆς τοῦ Πριάμου.

Ἀναφέρεται σάν αἰτία τοῦ πολέμου, ἀπό τόν Ὅμηρο, ἡ ἄρπαγή τῆς Ὠραίας Ἑλένης, ἀπό τόν Πάρη, γιό τοῦ Πριάμου. Ὅλα τά μυκηναϊκά κράτη ἔνωσαν τίς δυνάμεις τους κι ἐκστράτευσαν μέ ἀρχηγό τό δυνατότερο βασιλιά, τόν Ἀγαμέμνονα, γιά νά πάρουν πίσω τήν Ἑλένη.

Μυκηναϊκός αμφοροειδής κρατήρας που βρέθηκε σε τάφο στην Έγκωμη της Κύπρου. Παριστάνεται, δεξιά, ο Ζεύς που κρατεί την πλάστιγγα της μοίρας, εμπρός από το άρμα των πολεμιστών, που ετοιμάζονται να ξεκινήσουν για τη μάχη. Μιά σχετική σκηνή υπάρχει στην Ίλιάδα. Αρχές του 14ου αϊ. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Η θέση της Τροίας όμως ήταν νευραλγική για το εμπόριο των Άχαιών προς το ΒΑ Αιγαίο και τον Εύξεινο. Μήπως σκοπός των αρχαίων ήταν να καταλάβουν όρισμένα σημεία της Μ. Ασίας; Ποιά ήταν η πραγματική αφορμή του πολέμου;

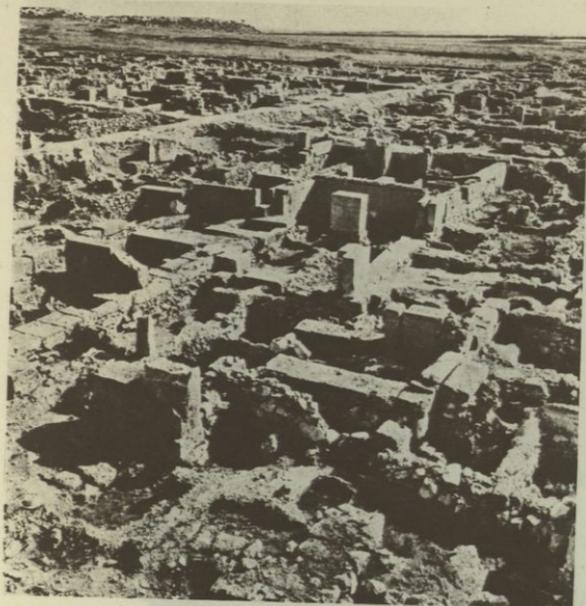
Η αρχαία ελληνική παράδοση τοποθετούσε τον Τρωικό πόλεμο στα 1184 π.Χ., την εποχή δηλ. που οι Άχαιοί αγωνίζονταν να βρουν αγορές και να εξασφαλίσουν τους εμπορικούς τους δρόμους, που έκλειναν ολοένα απ' όλες τις κατευθύνσεις. Οι τελευταίες ανασκαφές της Τροίας έδειξαν πώς ο πόλεμος έγινε τό 13ο αϊ.

Μέ τον Τρωικό πόλεμο θέλησαν οι Άχαιοί να εξασφαλίσουν τό πέρασμα των στενών του Έλλησπόντου, απαραίτητων για την προμήθεια βασικών ειδών διατροφής και πλήθους από πρώτες ύλες; Θεωρούσαν αναγκαίο ν' αποκτήσουν πρακτορεία στη σπουδαία εμπορική θέση της Τροίας; Πάντως, η αίματηρή εκείνη επιχείρηση δέν ωφέλησε πολύ, γιατί οι ανασκαφές έδειξαν ότι δέν υπάρχει εγκατάσταση Έλλήνων εκεί, μετά τον πόλεμο.

Ε'. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στην Έποχή του Χαλκού η Κύπρος απόκτησε ξεχωριστή σημασία. Η γεωγραφική της θέση προσδιόρισε τή μοίρα της. Τοποθετημένη στό σταυροδρόμι των θαλάσσιων εμπορικών δρόμων, ανάμεσα στην ήπειρωτική Έλλάδα, τίς Κυκλάδες και τήν Κρήτη από τη

Γεωγραφία

Γενική άποψη τής άνασκαφής τής Μυκηναϊκής πόλης τής Έγκωμης στήν Κύπρο, όπου, όπως και στό Κίτιο, γινόταν ή έπεξεργασία του χαλκού, που έβγαινε από τά πλούσια στό είδος μεταλλεία του νησιού. Η πόλη περιβαλλόταν από τείχος, είχε τέσσερις πύλες προσανατολισμένες στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, και ιδιαίτερη έντύπωση έκαμε στή μελέτη του χώρου τό γεγονός ότι είχε φαρδιούς δρόμους που διασταυρώνονταν κανονικά. Στο κέντρο τής πόλης ύπήρχαν δημόσια κτίρια και τό ιερό του θεού του Χαλκού.

μιά μεριά, τή Μ. Άσία, τή Συρία, Παλαιστίνη κι Αίγυπτο από τήν άλλη, στάθηκε χώρος που ευνόηθηκε πολύμορφα από τήν άδίακοπη έπικοινωνία μέ τό έξωτερικό.

Οί κάτοικοι τής ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι, επειδή όμως ύπήρχαν στό νησί πλούσια κοιτάσματα χαλκού, μόλις άρχισε νά χρησιμοποιείται αυτό τό μέταλλο, κατάγιναν ιδιαίτερα μέ τήν εκμετάλλευσή του και πλούτισαν, όπως φαίνεται από τίς άνασκαφές των τάφων τής έποχής αυτής, που περιέχουν άφθονα χρυσά κι άσημένια κοσμήματα.

Άλλη άφορμή πλούτου κι άκόμη μεγαλύτερης άνθησης του έμ-

Άγγείο πήλινο - κρατήρας - του τέλους τής Μυκηναϊκής περιόδου. Είναι γνωστό ως «άγγείο των πολεμιστών», από τήν παράσταση που εικονίζεται επάνω του. Παριστάνονται στρατιώτες όπλισμένοι που ξεκινούν γιά τόν πόλεμο. Φορούν κνημίδες, θώρακα, περικεφαλαία, άσπίδα, και από τό δόρυ τους κρέμεται τό δισάκι τους. Στήν άκρη άριστερά μιά γυναίκα μορφή που χαιρετάει μέ κίνηση του δεξιού χειριού τής. Βρέθηκε σ' ένα σπήλι μέσ στον περίβολο τής άκρόπολης των Μυκηνών. 13ος π.Χ. αι.

πορίου στάθηκε ή ανάπτυξη τής ναυτιλίας, γιατί τό νησί είχε άφθονη ξυλεία γιά τήν κατασκευή καραβιών.

Οί Κύπριοι στήν Έποχή του Χαλκού είχαν άρχικά πολλές σχέσεις μέ τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Άργότερα, μέσ στή δεύτερη χιλιετία, ανάπτυξαν στενές σχέσεις μέ τήν Αίγυπτο καί τήν Κρήτη, άπ' όπου γινόταν εισαγωγή έργων μικροτεχνίας (πολλά άπ' αυτά άποκαλύπτονται σήμερα στούς τάφους τής Κύπρου).

Μεγάλη άκμή παρατηρείται στό νησί, στή Μυκηναϊκή εποχή. Τότε φτάνουν οί Έλληνες στήν Κύπρο. Η σπουδαιότερη πόλη τής περιόδου είναι ή Έγκωμη. Πρόκειται γιά μία πραγματική πόλη, μέ όργανωμένο πολεοδομικό* σχέδιο. Δρόμοι πού διασταυρώνονται κάθετα διασχίζουν τό χώρο τής καί περνούν έμπρός άπό τά δημόσια κτίρια. Δυνατά τείχη μέ πύργους τήν άσφαλίζουν άπό κάθε κίνδυνο.

Πρίν έρθουν οί Έλληνες στό νησί, οί Κύπριοι, όπως δείχνουν τά άγγεία τής Έποχής του Χαλκού, ενώ έχουν δική τους καλλιτεχνική αντίληψη, έπηρεάζονται άπό τήν τέχνη τής Μ. Ασίας, κι ύστερα άπό τή Συρία. Αφομοιώνουν όμως στό τέλος τίς ξένες επιδράσεις.

Οί ειδικοί πιστεύουν πώς άπό τίς άρχές του 15ου αϊ. π.Χ. ή Κύπρος πλήρως φόρο ύποτελείας* στούς φαραώ τής Αιγύπτου, πού τήν εποχή αυτή ήταν πολύ δυνατοί. Η αιγυπτιακή έπιβολή συνεχίστηκε ως τό 14ο αιώνα (ό φόρος δινόταν σέ είδος - σέ μετάλλευμα).

Ύστερ' άπό τήν έγκατάσταση τών Έλλήνων στό νησί, μιλήθηκε ή έλληνική γλώσσα στήν Κύπρο, καί διαδόθηκε ή έλληνική θρησκεία καί οί συνήθειες.

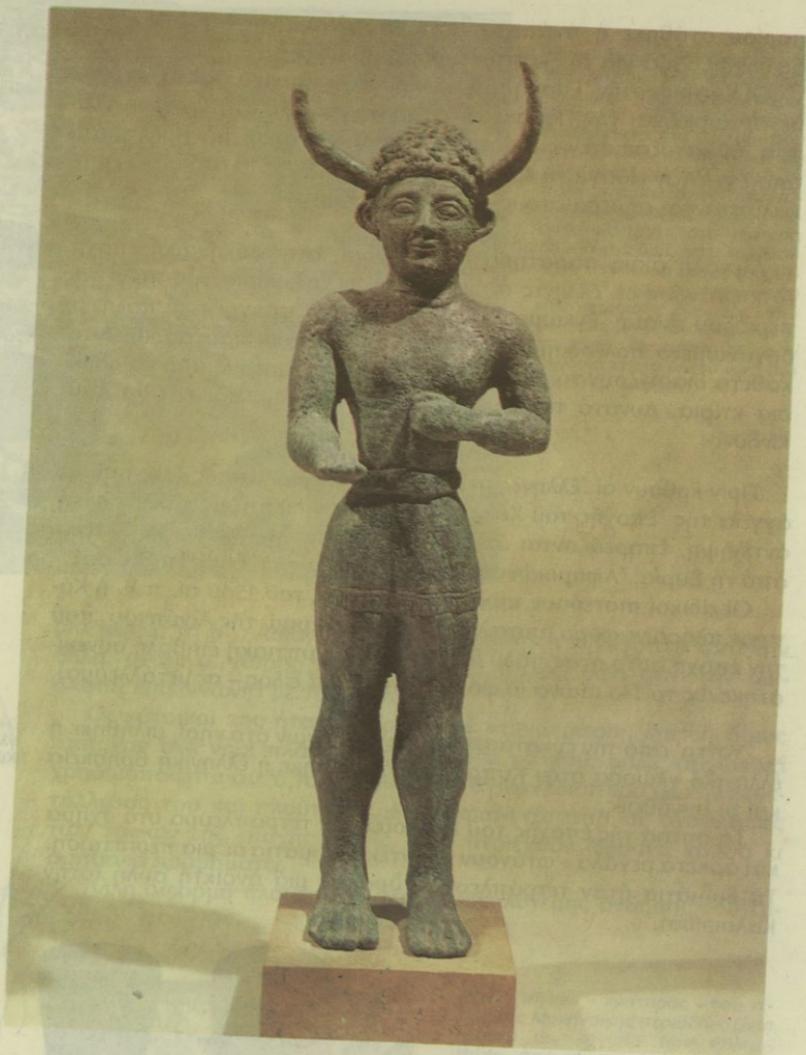
Τά σπίτια τής εποχής του Χαλκού ήταν τετράπλευρα στό σχήμα καί άρκετά μεγάλα - φτάνουν τά έντεκα δωμάτια σέ μία περίπτωση. Τά δωμάτια ήταν τετράπλευρα γύρω σέ μία άνοικτή αύλή (στήν Καλοψίδα).

Οί Έλληνες στήν
Κύπρο

Η έλληνική
γλώσσα στήν
Κύπρο

Χάλκινες κνημίδες, άπαραίτητο άμυντικό όπλο γιά τούς Μυκηναίους πολεμιστές. Βρέθηκαν σέ τάφο τής εποχής αυτής στήν Καλλιθέα, τοποθεσία κοντά στήν Πάτρα. 13ος π.Χ. αϊ. Άρχαιολογικό Μουσείο Πατρών.

Τό χάλκινο άγαλμάτιο του θεού του Χαλκού. Βρέθηκε στην Έγκωμη της Κύπρου και είναι γνωστό ως ό Κεραιάτης της Έγκωμης. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Τά άγγεία είχαν έπιφάνεια στυλπνή κόκκινη στήν άρχή ή διακόσμηση μέ χαρακτές γραμμές, άνάγλυφες παραστάσεις ή πλαστικές* μορφές από ζώα. Άργότερα, συνηθίζονταν ζωγραφιστά γεωμετρικά κοσμήματα πάνω σέ έπιφάνεια άσπρη, κόκκινη ή μαύρη. Μέ τήν άφιξη τών Έλλήνων σκορπίζονται στό νησί τά γνωστά μυκηναϊκά άγγεία πού τά φέρνουν από τήν Ελλάδα ή τά κατασκευάζουν στήν Κύπρο.

Οί τάφοι τής έποχής είναι σπήλαια άνοιγμένα στίς πλαγιές τών λόφων, ή κυκλικοί, σκαμμένοι στό βράχο. Άργότερα, συνηθίζονται οί θαλαμωτοί. Στήν Έγκωμη έχει βρεθει κι ένας χριστός θολωτός τάφος.

Η γραφή τών Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ήταν συλλαβική. Τά σύμβολά της έχουν βρεθει χαραγμένα πάνω σέ άγγεία καί πήλινες πινακίδες. Τήν όνομάζουν κυπρομινωική.

Η Κύπρος δέν πήρε μέρος στόν Τρωικό πόλεμο. Άναφέρεται μονάχα (στόν Όμηρο) πώς ό βασιλιάς της Κινύρας έστειλε στόν Άγαμέμνονα τό θώρακα, πού ό ήρωας φορούσε στίς μάχες.

Γραφή

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός είναι ό πρώτος μεγάλος πολιτισμός πού δημιούργησαν οί Έλληνες. Έχει πολλές μινωικές επιδράσεις (1600-1100 π.Χ.).
2. Πηγές του εκτός από τά άνασκαφικά εύρήματα είναι: α) οί πινακίδες σέ Γραμμική Β γραφή, β) τά όμηρικά έπη (γράφτηκαν τέσσερις αιώνες μετά τήν έξαφάνισή του).
3. Χτίζονται μεγάλα άνάκτορα σέ λόφους όχυρωμένους μέ ισχυρότατα τείχη (τά Κυκλώπεια).
4. Τρία τά είδη τών τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), όπου οί νεκροί θάβονται μέ πλήθος κτερίσματα.
5. Η τέχνη είναι αξιοθαύμαστη. Άρχικά, πολύ έπηρεασμένη από τήν κρητική. Αναπτύσσονται όλοι οί κλάδοι: αρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, χρυσοχοία, μεταλλοτεχνία, μνημειακή ζωγραφική. Χαρακτηριστικό τους ή πειθαρχημένη όργάνωση στή διακόσμηση. Θέματα άγαπητά: τό κυνήγι καί οί πολεμικές σκηνές.
6. Σπουδαία ή έξάπλωση του μυκηναϊκού έμπορίου από τό 15ο αϊ. κι ή διείσδυση τών Μυκηναίων στή Μ. Άσία, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτο, Ν. Ιταλία καί Σικελία.
7. Ο Τρωικός πόλεμος (13ος αϊ. π.Χ.) ύπήρξε ιστορικό γεγονός, όπως αποκάλυψαν οί άνασκαφές του Σλήμαν. Μιά

από τις τελευταίες προσπάθειες των Μυκηναίων που φθίνουν είναι να εξασφαλίσουν τό εμπόριό τους. Τά μυκηναϊκά κέντρα καταστρέφονται φοβερά στό τέλος του 12ου αι. π.Χ. Ἡ κάθοδος του δευτέρου ἑλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τήν Ὑστερομυκηναϊκή περίοδο.

8. Στήν Κύπρο δημιουργήθηκε μέγάλος πολιτισμός στήν Ἐποχή του Χαλκοῦ. Ἡ θέση του νησιοῦ ἔγινε ἀφορμή τῆς μεγάλης ἐμπορικής καί ναυτικής κίνησης του τόπου. Ὑπῆρχαν σπουδαῖα κοιτάσματα χαλκοῦ καί μέ τήν ἐκμετάλλευσή του κατάγιναν οἱ κάτοικοι, ἐκτός ἀπό τήν γεωργία καί τήν κτηνοτροφία. Ἡ ἀφθονη ξυλεία του νησιοῦ βοήθησε στήν ἀπόκτηση ναυτικοῦ.

9. Ἡ τέχνη τῶν Κυπρίων ἐπηρεάστηκε ἀρχικά ἀπό τή Μ. Ἀσία κι ὕστερα ἀπό τή Συρία, οἱ ἐπιδράσεις ὡστόσο αὐτῶν τῶν χωρῶν ἀφομοιώθηκαν.

10. Οἱ Ἕλληνες φτάνουν στήν Κύπρο στή μυκηναϊκή περίοδο καί διαδίδουν τή γλώσσα, τή θρησκεία καί τίς συνήθειές τους. Τό σπουδαιότερο κέντρο τῆς ἐποχῆς στάθηκε ἡ Ἐγκωμη, μία πόλη μέ μεγάλα σπίτια, μέ ἴσιους δρόμους, μέ τείχη κλπ.

11. Τά σπίτια ἔχουν σχῆμα τετράπλευρο.

12. Τά ἀγγεῖα μονόχρωμα στήν ἀρχή ἤ μέ χαρακτή διακόσμησης. Ἀργότερα στολίζουν τήν ἐπιφάνειά τους μέ γεωμετρικά κοσμήματα. Ὅταν φτάνουν οἱ Ἕλληνες διαδίδονται τά μυκηναϊκά ἀγγεῖα.

13. Ἡ γραφή τῶν Κυπρίων στά μυκηναϊκά χρόνια ἦταν συλλαβική καί τήν ὀνομάζουν κυπρομινωική.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τροία – Τρωικός πόλεμος:

«Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μιά-μιά πολιτεία χωριστά, κι ὅσοι ἔσμιγαν συναμεταξύ τους, κι ἀργότερα που ὀνομάστηκαν ὅλοι ἔτσι, δέν ἔκαναν τίποτα ὅλοι μαζί πρὶν ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο, ἐπειδή ἦταν ἀδύνατοι καί δέν ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους. Ἀλλά καί γι' αὐτή τήν ἐκστρατεία συγκεντρώθηκαν, ταξιδεύοντας τό περισσότερο ἀπό τή θάλασσα».

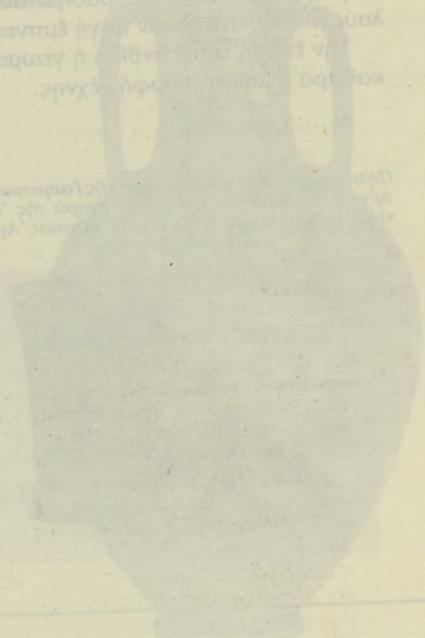
Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 3 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Ὁ Κινύρας, ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου, χάρισε θῶρακα στόν Ἀγαμέμνονα:

Κι ἐβόησε τῶν Ἀχαιῶν ν' ἀρματωθοῦν ὁ Ἀτρεΐδης· καί μέ χαλκόν ἀστραφτερόν ὁ ἴδιος ὀπλιζόταν.

Τὰ σκέλη πρώτα μέ λαμπρές κνημίδες ἔζωσ' ὅλα
ὅπου ἐθηλοκύνονταν μέ ὀλάργυρες περόνες.
Τό στήθος σκέπασ' ἔπειτα μέ θώρακα ὅπου δῶρον
φιλοξενίας ἄλλοτε τοῦ ἔδωκε ὁ Κινύρας,
ὅτι τό μέγα ἄκουσμα στήν Κύπρον εἶχεν φθάσει
πού ἄρμηνιζαν οἱ Ἀχαιοί ν' ἀνέβουν εἰς τήν Τροίαν·
ὄθεν ἐφιλοδώρησεν αὐτός τόν βασιλεῖα
καί δώδεκα εἶχε ὁ θώρακας κλωστής ἀπό χρυσάφι,
δέκ' ἀπό μαύρο χάλυβα κι εἴκοσι κασισιτέρου
καί δράκοντες χαλυβικοί τρεῖς ἀπό κάθε μέρος
ὡς τόν λαίμον ἀπλώνονταν, ὡς Ἴριδες πού ὁ Δίας
σταίνει στά νέφη φοβερό σημάδι στους ἀνθρώπους.

Ὀμήρου, «Ἰλιάδα» Λ 15-28 (Μετ. Ἰ. Πολυλά)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

Ο έρχομός των Δωριέων* και διαφόρων άλλων συγγενικών τους φύλων δημιούργησε πολλές άναστατώσεις στον ελληνικό χώρο κι άλλαξε τή μορφή τής ζωής των κατοίκων. Ή κάθοδός τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά. Αυτοί γενίκευσαν τή χρήση του σιδήρου στον τόπο.

Πολλοί από τούς κατοίκους τής Ελλάδας, σέ διαδοχικά κύματα, μετανάστευσαν πρὸς τά νησιά του Αιγαίου και τή μικρασιατική παραλία ιδρύοντας μιά σειρά από νέες ελληνικές πόλεις.

Στίς άρχές του 8ου π.Χ. αι. ένας σπουδαίος ποιητής, ὁ Όμηρος, γράφει τά δύο περίφημα έπη του: τήν 'Ιλιάδα και τήν 'Οδύσσεια, πού ήταν έθνικά και θρησκευτικά ταυτόχρονα ποιήματα. Αύτά τά έπη είχαν βαθύτατη επίδραση στους άρχαίους Έλληνες και για πολλούς αιώνες στάθηκαν πηγή έμπνευσης σέ καλλιτέχνες και ποιητές.

Τήν εποχή αυτή άνθίζει ή γεωμετρική τέχνη, πού είναι ή πρώτη καθαρά ελληνική μορφή τέχνης.

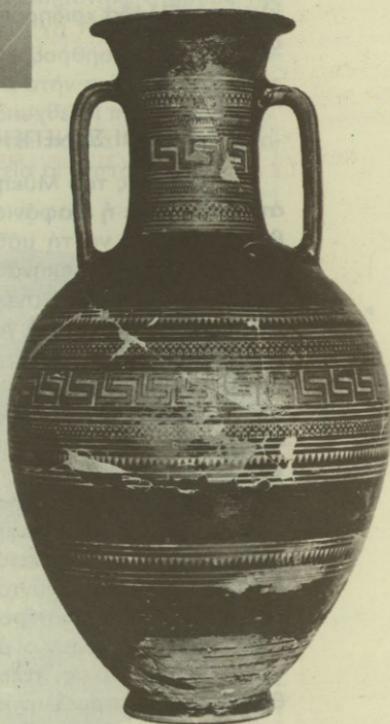
Πήλινα παπουτσάκια από τάφο τής Γεωμετρικής περιόδου. Βρέθηκαν στό χώρο όπου άργότερα ιδρύθηκε ή 'Αρχαία 'Αγορά τής 'Αθήνας. Προσέξτε πόσο περιποιημένο είναι τό σχήμα τους. Μουσείο τής 'Αρχαίας 'Αγοράς, στή Στοά 'Απτάλου στήν 'Αθήνα.

Άμφορέας με απλή γραμμική διακόσμηση που συνήθίζεται στο τέλος των Μυκηναϊκών χρόνων και στην αρχή των Γεωμετρικών. Τέλος 12ου - αρχές 11ου π.Χ. αι. Βρέθηκε στην Αθήνα.

Γεωμετρικός άμφορέας πλήνως με μεγάλες ζώνες μαύρες στη διακόσμησή του. Ο τεχνίτης ζωγραφίζοντας τόσο μαύρο στο άγγείο θέλει να απομνημθεί χάλκινο. Χαρακτηριστική είναι η πρόθεσή του να χωρίσει σε ζώνες τη διακόσμηση - σκούρες και άλλες με γεωμετρικά σχέδια επαναλαμβανόμενα. Υπάρχει μία αυστηρή αρμονία στο σχήμα του αγγείου, που είναι ανάγκη για να τό καταλάβει κανείς να προσέξει τό περίγραμμά του. Κάθε μέρος του αγγείου: ή βάση, ή γάστρα, οί ώμοι, οί λαβές, ο λαιμός και τό στόμιο με τά εξέχοντα χείλη, φαίνονται καθαρά και είναι σαφής ή λειτουργία τους. Αξίζει να προσέξει κανείς, βλέποντάς τα τά αγγεία αυτά στα Μουσεία, τό σπληνό τους μαύρο χρώμα. Ο μαϊανδρος, σε πολλές ποικιλίες, είναι τό χαρακτηριστικό κόσμημα του ελληνικού γεωμετρικού ρυθμού. 9ος π.Χ. αι. Μουσείο Κεραμικού.

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΙΩΝ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τήν εποχή πού αρχίζει νά κατεβαίνει τό τελευταίο έλληνικό φύλο, οί Δωριείς*, στήν Έλλάδα, γενικότερη άναστάτωση και μετακινήσεις λαών σημειώνονται στή Βαλκανική και στή νότια Ευρώπη.

Μετά τή φοβερή καταστροφή τών μυκηναϊκών κέντρων, ό Έλληνισμός θά είχε κινδυνεύσει, άν δέ δυνάμωνα ξανά, μέ τό νέο αίμα. Ή έξάπλωση τών Δωριέων δέν πραγματοποιήθηκε άμέσως. Χρειάστηκαν σχεδόν δύο αιώνες και σ' αυτό τό διάστημα, ώσπου νά έρθει πάλι ίσορροπία, έγιναν πολλές μεταβολές στή χώρα. Ολόκληρη ή Έλλάδα «σιδηροφορούσε», κατά τήν έκφραση του Θουκυδίδη.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

Μέ τό τέλος του Μυκηναϊκού κόσμου σημειώθηκε ένα γεγονός άπροσδόκητο: ή έξαφάνιση τής Γραμμικής γραφής Β. Δύσκολη καθώς ήταν, γιά νά τή μάθει κανείς, δέν είχε μεγάλη διάδοση. Θά ύπήρχαν και στά μυκηναϊκά παλάτια και στά σπίτια τών μεγάλων άστών γραφείς, πού χάνοντας τούς κυρίους τους έφυγαν σ' άλλους τόπους. Έτσι, ή γραφή γιά δύο αιώνες ξεχάστηκε στήν Έλλάδα.

Άπό τόν 9ο π.Χ. αι. παρουσιάζεται νέα γραφή, άλφαβητική όμως, πού οί Έλληνες τήν έμαθαν από τούς Φοίνικες, αλλάζοντας στό φοινικικό άλφάβητο κάποια σύμβολα γιά ν' άποδώσουν τά φωνήεντα. Ή πρώτη χρησιμοποίηση του άλφαβήτου θά έγινε στίς πόλεις τής Ίωνίας.

Μεγάλες πολιτικές αλλαγές σημειώθηκαν σ' όλη τή χώρα. Έγκαταλείπονται οί παλαιοί άγροτικοί συνοικισμοί (κώμες), κι οί κάτοικοί τους πηγαίνουν νά έγκατασταθοϋν σέ μία πόλη. Τά γεγονότα αυτά άρχίζουν νά σημειώνονται από τό δέκατο αιώνα. Καταργείται ή βασιλεία στίς περισσότερες πόλεις, πρós τό τέλος τής περιόδου, και τήν εξουσία παίρνουν οί άριστοι (οί άριστοκράτες).

Μέ τούς Δωριείς, τέλος, διαμορφώνεται βασικά ή μορφή τής θρησκείας. Ή προελληνική θεά τής γονιμότητας παύει νά είναι ή

κυρίαρχη θεότητα. Οι θεοί ανεβαίνουν, τώρα, στον Όλυμπο, και πρώτος ανάμεσά τους είναι ο Ζεύς, *άνδρική θεότητα* πιά. Ίδρύονται *χωριστοί ναοί*, πλάι ή πολύ κοντά στα παλαιά μυκηναϊκά παλάτια. Τέλος, αρχίζει νά διαφαίνεται ο *άνθρωποκεντρικός χαρακτήρας* που πήρε αργότερα ο έλληνικός πολιτισμός.

Πολλοί από τους παλαιούς κατοίκους υποτάχθηκαν στους Δωριείς, που τελικά σταμάτησαν και κυριάρχησαν στο μεγαλύτερο κομμάτι της Πελοποννήσου. Στην *Άττική* δέν εγκαταστάθηκαν, κι αυτό τό τόνιζαν οι *Άθηναίοι*, πάντοτε. Στή Λακωνική, ή εγκατάσταση των Δωριέων υπήρξε περισσότερο σκληρή και τελείως ιδιότυπη.

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ»

Ήρωας τής δωρικής φυλής έγινε ο *Ήρακλής*. Αιώνες μετά τήν εγκατάσταση των Δωριέων στήν Ελλάδα, πλάστηκε ο *μύθος* τής επιστροφής των παιδιών του στή γενέθλια γή τους. Σύμφωνα μ' αυτόν, δέν ήταν επιδρομείς οι Δωριείς, αλλά βοήθησαν τους άπογόνους του *Ήρακλή* νά εγκατασταθούν ξανά στήν πατρογονική τους χώρα, τήν Πελοπόννησο, άπ' όπου είχαν διωχθεί οι πρόγονοί τους.

Πίσω άπό τό *μύθο* μπορεί νά κρύβονται πολλά ιστορικά γεγονότα και ίσως δίνουν διαφωτιστικά στοιχεία οι λεπτομέρειές του.

Ο Ήρακλής

Στήν Κρήτη, στο *Ίδαίο Άντρον* (σπήλαιο) έχει βρεθεί μιά σειρά από περίτεχνα έργασμένες χάλκινες μεγάλες ασπίδες, που ορισμένες τουλάχιστον, μέ τον πλούτο του κοσμημάτων τους θυμίζουν περιγραφές ανάλογων αντικειμένων στον *Όμηρο*. Είναι γνωστό πώς ή μεταλλουργία στους Γεωμετρικούς χρόνους βρισκόταν σε άρκετή άνθηση. Οι ασπίδες του *Ίδαίου* - δώρα πιστών σε θεότητες (τά ιερά τους) - είναι άπό τά ωραιότερα και πιο εντυπωσιακά δείγματα τής χαλκοπλαστικής τής Γεωμετρικής περιόδου. *Αρχαιολογικό Μουσείο Ήρακλείου Κρήτης*.

Έλεφάντινο ἀγαλματάκι θεοτή-
τας γυμνῆς, μέ τό χαρακτηρι-
στικό κυλινδρικό κάλυμμα τῆς
κεφαλῆς – τόν πόλο. Προσέξτε
τήν ὁμοιότητα πού ὑπάρχει
ἀνάμεσα σ' αὐτή τή μορφή καί
τίς μορφές στό γεωμετρικό ἀγ-
γείο τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. στή σελ.
148. Αὐτή ἐδῶ, μάλιστα, ἔχει
μεγαλύτερη πλαστικότητα (τά
στρογγυλέματα τοῦ ἀνθρώπι-
νου σώματος) καί τονισμένο τό
ζωηρό καί φωτεινό βλέμμα μέ
τά πελώρια μάτια. Γύρω στό 750
π.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μου-
σεῖο.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων προκάλεσε πολλές μετακινήσεις στόν ἑλληνικό χῶρο. Πρῖν ἀκόμα φτάσει ἡ δωρική φυλή, ἀπό τό 13ο αἰ., οἱ Ἀχαιοί εἶχαν ἐπιζητήσει νά ἰδρῦσουν ἐμπορικά πρακτορεῖα στίς ἀκτές τῆς Μ. Ἀσίας καί στό νησιά.

Ὡσπου νά κυριαρχήσει ἡ νέα φυλή στόν ἑλληνικό χῶρο δημι-
ουργήθηκαν ἀνωμαλίες κι ἀναστατώσεις. Τό ἐμπόριο μέ τό ἐ-
ξωτερικό σταμάτησε· τά ἑλληνικά καράβια δέν ταξίδευαν πιά. Κα-
θώς οἱ θάλασσες ἐλευθερώθηκαν ἀπό ἀνταγωνιστές, ἔγιναν σχεδόν
θαλασσοκράτορες οἱ Φοίνικες. Μέ τά καράβια τους ἔφταναν ὡς τήν

Ἑλλάδα, καί πολλά δίδαξαν στούς ἀπομονωμένους Ἕλληνες (ἀπό τόν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοί ἔφερναν, τώρα πιά, στόν ἑλληνικό χῶρο ὑφάσματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλά κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καί στολίδια.

Οἱ κάτοικοι, τώρα, ἔπρεπε μόνο ἀπό τήν καλλιέργεια τῆς γῆς νά ἐξοικονομοῦν τή ζωή τους. Οἱ καλοί τεχνίτες δέ βρῖσκανε πλούσιους ἀγοραστές γιά τά ἔργα τους· ἔτσι ἔφυγαν κι αὐτοί.

Ὅσοι ἀπό τούς παλαιούς κατοίκους δέν μπόρεσαν νά ὑποφέρουσαν τήν περιορισμένη αὐτή ζωή, σέ διαδοχικά κύματα, ἀπό τό 10ο αἰ. π.Χ., σηκώνονται καί φεύγουν ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀναζητώντας ἄλλοῦ γῆ γιά ἐγκατάσταση ὀριστική. Ἄρχισε ἔτσι μιά κίνηση πρὸς τήν Ἀνατολή τοῦ ζωτικότερου καί πιό θαρρετοῦ στοιχείου ἀπό τόν παλαιό πληθυσμό.

Ἡ δυτική παραλία τῆς Μ. Ἀσίας θύμιζε ἀφάνταστα τό ἑλληνικό τοπίο κι ἡ γῆ τῆς ἦταν πλουσιότερη. Εἶχε ἀκόμη καί τόν ἴδιο φυσικό διαμελισμό, εὐνοώντας τό σχηματισμό μικρῶν κρατιδίων. Γι' αὐτό ἐκεῖ καί στά κοντινά νησιά ἀναζήτησαν χῶρους γιά ἐγκατάσταση πλῆθος Ἕλληνες.

Ἀπό τή Θεσσαλία καί τή Βοιωτία κύματα πληθυσμοῦ, οἱ Αἰολεῖς, φτάνουν στή Μυτιλήνη καί στήν ἀπέναντι μικρασιατική παραλία, τήν περιοχή τῆς Τρωάδας. Ἀπό κεῖ, ἀργότερα, θά ἀπλωθοῦν νοτιότερα καί θά ἰδρῦσουν σειρά ἀπό πόλεις: τή Μύρινα, τή Σμύρνη, τήν Κύμη κ.ἄ.

Ἀποικοί ἀπό τήν Ἀττική, τή Φωκίδα, τήν Εὐβοία, τήν Ἀργολίδα, ἀκόμη κι ἀπό τήν Πύλο τῆς Μεσσηνίας, φτάνουν στή Χίο, στή Σάμο καί στήν ἀπέναντι παραλία. Στούς τόπους αὐτούς ἰδρυσαν, σταδιακά, τίς κατοπινές δώδεκα μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας Κλαζομενές, Φώκαια, Ἐφεσο, Μίλητο κ.ἄ.

Μακριά ἀπ' τήν ἀρχική τους πατρίδα οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας μέ λαούς ξένους πίσω τους, νιώθανε τήν ἀνάγκη νά ἔχουν κάποια σχέση μέ τούς συμπατριῶτες τους. Ἰδρυσαν στό ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης ἱερό τοῦ Ποσειδώνα κι ὅλοι μαζί συγκεντρώνονταν, μιά φορά τό χρόνο, γιά νά γιορτάσουν τά Πανιώνια – θρησκευτική καί ἐθνική γιορτή τῶν Ἰώνων.

Τά ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Δωριέων πού κατέβαιναν στήν Ἑλλάδα, πᾶνω ἀπό δύο αἰῶνες, δημιούργησαν νέα στενότητα στό χῶρο. Εἶχαν πιά συνηθίσει οἱ παλαιότεροι τή θάλασσα κι ἔτσι πολλοί ἐγκαταλείπουν τή χώρα. Φεύγοντας ἀπό τήν Πελοπόννησο, φτάνουν στή Θήρα, στή Μήλο, στήν Κρήτη, στήν Κῶ καί στή Ρόδο.

Μετανάστευση
Ἑλλήνων στήν
Ἀνατολή

Αἰολικές ἀποικίες

Ἰωνικές ἀποικίες

Δωρικές ἀποικίες

Πέρασαν στο νότιο τμήμα της μικρασιατικής παραλίας, στην Κνίδο και στην Άλικαρνασσό. Ίδρυσαν κι οι Δωριείς άποικοι δικό τους κοινό ιερό του Απόλλωνα, στο Τριόπιο ακρωτήριο.

Οι συνέπειες αυτής της κίνησης στάθηκαν ανυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικοί κι έξυπνοι οι άποικοι, βρίσκοντας γη πλούσια κι όρους ζωής θαυμάσιους, αναπτύσσονται εκπληκτικά. Ξύπνιος ο νοῦς τους, φιλοπερίεργος, ἐκτός ἀπό τό ἐμπόριο εἶχε κι ἄλλες ἀνησυχίες. Ἀνοίγοντας ἐπικοινωνία μέ τούς λαούς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπογόνους τῶν μεγάλων παλαιῶν πολιτισμῶν, πολλά εἶχαν νά μάθουν. Ἀφομοιώνοντάς τα, μέ τόν καιρό, ἀνάπτuξαν δικό τους ἀξιόλογο πολιτισμό. Εἶχαν νικήσει τή ζωή καί τίς ἀμέτρητες δυσκολίες τῆς. Πάλευαν ὅμως, γιά χρόνια, μ' ἓνα ἐχθρό πολύ ἰσχυρό: τή νησταλία γιά τήν παντοτινά χαμένη πατρίδα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οἱ Δωριεῖς ριζώνουν σέ διάστημα δύο αἰῶνων στήν Ἑλλάδα. Ἔρχονται ἀπό τό βορρά.

2. Ἐγκαινιάζεται μ' αὐτούς ἡ Ἐποχή τοῦ Σιδήρου.

3. Μεγάλες μεταβολές συμπίπτουν μέ τήν παρουσία τους:

α. Κατάλυση τῆς βασιλείας, πρὸς τό τέλος τῆς περιόδου, κι ἄνοδος τῶν ἀριστοκρατῶν στήν ἐξουσία, β. Ἐξαφάνιση τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς, γ. Δημιουργία τῶν πρώτων πόλεων, δ. Βασική διαμόρφωση στή θρησκεία. Ἰδρύονται χωριστοί νοοὶ γιά τούς θεούς.

4. Τό ἐξωτερικό ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία σταματοῦν. Στή θάλασσα κυριαρχοῦν οἱ Φοίνικες τούς πρώτους αἰῶνες τῆς δωρικής κατάκτησης.

5. Ὅσοι ἀπό τούς παλαιούς κατοίκους δέν ὑποτάχθηκαν, συνέχισαν, ὅπως καί πρὶν, νά φεύγουν ἀπό τήν Ἑλλάδα γιά τή Μ. Ἀσία, καί τά νησιά. Ἐκεῖ, μέ τόν καιρό δημιουργήθηκαν τρεῖς ὁμάδες ἑλληνικῶν πόλεων: οἱ αἰολικές, οἱ ἰωνικές καί, τέλος, οἱ δωρικές.

6. Τόν 9ο αἰ. π.Χ. νέο εἶδος γραφῆς ἐγκαινιάζεται: τό ἀλφabetικό. Τό μαθαίνουν ἀπό τούς Φοίνικες προσθέτοντας κι ἄλλα γράμματα γιά τήν ἀπόδοση τῶν φωνηέντων.

7. Ὁ μῦθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἡρακλειδῶν πλάστηκε πολύ ἀργότερα ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στήν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Η 'Ελλάς έσιδηροφόρει:

«Γιατί τόν παλιό καιρό τόσο οί 'Ελληνες όσο και οί βάρβαροι πού κατοικούσαν τήν ήπειρο κοντά στή θάλασσα, άφότου άρχισαν συχνότερα νά περνούν μέ καράβια ό ένας ενάντια σόν τόπο του άλλου, τό γύρισαν στή ληστεία, έχοντας άρχηγούς άντρες πού δέν ήταν βέβαια από τούς πιά άσημαντους, για τό ίδιο τους τό κέρδος, και για νά βρουνε συντήρηση για τούς πιά αδύνατους, και πέφτοντας άπάνω σέ πολιτείες ανοχύρωτες, πού ήταν μάλλον συμπλέγματα από χωριά, λεηλατούσαν και κέρδιζαν έτσι τό περισσότερο βίος τους, εφόσον τέτοια δουλειά δέ λογιζόταν άκόμα ντροπή, άλλ' άπεναντίας τούς έδινε και κάποια δόξα... όλόκληρη ή 'Ελλάδα σιδηροφορούσε μέ ύώρακες και άσπίδες, επειδή κατοικούσαν σέ ανοχύρωτους συνοικισμούς και δέν πήγαινε κανείς στίς άλλες πολιτείες χωρίς κίνδυνο, κι ό τρόπος αυτός τής ζωής, νά είναι άρματωμένοι πάντα, τούς ήταν συνήθεια, όπως είναι σήμερα στους βαρβάρους».

Θουκυδίδη, «'Ιστορία» Α, 5-6 (Μετ. 'Ελλης Λαμπρίδη)

2. 'Ο άποικισμός:

... «Οί Δωριείς πάλι, όγδόντα χρόνια μετά τά Τρωικά κυρίεψαν τήν Πελοπόννησο μαζί μέ τούς 'Ηρακλείδες. Μέ μεγάλη δυσκολία και ύστερ' από πολόν καιρό, άφου ήσύχασε ή 'Ελλάδα και καταστάλαξαν μέ μόνιμη ασφάλεια χωρίς νά μετακινούνται πιά οί πληθυσμοί, άρχισε νά στέλνει έξω άποικίες, και τίς μέν 'Ιωνικές πόλεις και τίς περισσότερες από τίς νησιωτικές τίς άποίκισαν οί 'Αθηναίοι... Και όλ' αυτά χτίστηκαν μετά τά Τρωικά...».

Θουκυδίδη, «'Ιστορία» Α, 12 (Μετ. 'Ελλης Λαμπρίδη)

ερωτήσεις

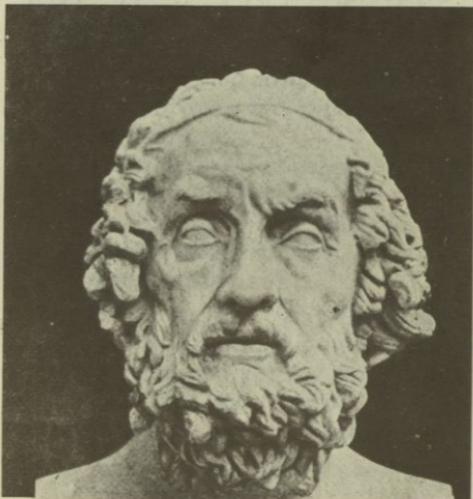
Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Φεύγοντας για πάντα από τήν Ἑλλάδα, ἐκτός ἀπό λιγοστά κινητά ἀγαθά, ἔπαιρναν μαζί τους οἱ Ἕλληνες στή Μ. Ἀσία ἕναν κόσμο ὁλόκληρο ἀπό παραδόσεις καί συνήθειες, ἀπό παλαιούς μύθους. Οἱ Ἴωνες, μάλιστα, εἶχαν ὀλοζώντανα στή μνήμη τους τά κατορθώματα τῶν παλαιῶν ἡρώων, πού πῆραν μέρος στόν πόλεμο τῆς Τροίας. Πολλές διηγήσεις ἀπ' αὐτές σχετίζονταν μέ τίς ἀλλοτινές τους πατρίδες. Ἄλλοι, μέσα στήν οἰκογένειά τους, εἶχαν προγόνους πού ἀγωνίστηκαν, ἀκόμη παλαιότερα, γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἀχαιῶν στά μικρασιατικά παράλια.

Οἱ ραψῶδοί

Στούς νέους χώρους ὅπου κατοίκησαν, κράτησαν τίς ἴδιες συνήθειες, τόν ἴδιο τρόπο ζωῆς. Ἡ πῖο ἀγαπητή τους διασκέδαση ἔγινε τό ἄκουσμα ὄλων ἐκείνων τῶν ἀξέχαστων ἱστοριῶν, πού πλανόδιοι τραγουδιστές, οἱ *ραψῶδοί*, γυρίζοντας ἀπό πόλη σέ πόλη, στίς γιορτές καί στά πανηγύρια, ἤ στίς αὐλές τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων, τραγουδοῦσαν γιά τά κατορθώματα τῶν μεγάλων ἡρώων στοῦς ἦχος τῆς λύρας τους.

Προτομή τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῶν αἰώνων, τοῦ Ὀμήρου. Τό ἔργο πρέπει νά ἔχει γίνει μετά τόν 4ο π. Χ. αἰ., στήν ἐποχή πού ἐνδιαφέρονται πολύ οἱ καλλιτέχνες νά ἀποδώσουν τά πραγματικά χαρακτηριστικά τοῦ εἰκονιζόμενου. Προσεῖτε πόσο τά μάτια εἶναι ἀψυχα, γιατί ὁ γλύπτης ἤθελε νά τονίσει τήν τυφλότητα τοῦ ποιητῆ. Μουσεῖο Σβερῖν (Γερμανία).

Στις αρχές του 8ου π.Χ. αι. ένας μεγαλόπνοος ποιητής, ο Όμηρος, έγραψε τό ωραιότερο έπος πού έχει ως σήμερα ιδει τό φώς τής ημέρας σ' όλόκληρο τόν κόσμο.

Ό Όμηρος

Χρησιμοποιώντας όλα αυτά τά παλαιά τραγούδια, τά γεμάτα ήρωικά κατορθώματα, δεμένα μέ τόν Τρωικό πόλεμο, σύνθεσε τήν 'Ιλιάδα (15.693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τού 'Αχιλλέα τό θυμό, όταν άδικημένος από τό βασιλιά 'Αγαμέμνονα άποτραβήχτηκε από τόν πόλεμο, μέ συνέπειες πολύ φοβερές γιά τό έλληνικό στρατόπεδο. Γύρω άπ' αυτό τό κεντρικό γεγονός, πλέκονται άμέτρητες διηγήσεις κι άριστουργηματικά διαρθρώνονται πλήθος έπεισόδια τού πολέμου γύρω στά τείχη τής Τροίας, όπου θεοί κι άνθρωποι άγωνίζονται γιά ένα τέλος.

Τό δεύτερο όμηρικό έπος, ή 'Οδύσεια (12.110 τίχοι), περιγράφει τίς άφάνταστες περιπέτειες τού ήρωα-βασιλιά τής 'Ιθάκης, πού δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ώσπου ν' άξιωθεί νά γυρίσει πίσω στήν πατρίδα του από τόν πόλεμο. 'Η άκατανίκητη νοσταλγία γιά τό νησί του κυριαρχεί στό ποίημα όλόκληρο, πού έκφράζει, ίσως,

'Ο πλούσιος κόσμος σέ κάθε του πτυχή, πού περιγράφει ό Όμηρος μέ τόση λεπτομέρεια, από τό τέλος άκόμη τών γεωμετρικών χρόνων ύπήρξε πηγή έμπνευσης γιά τούς άγγειογράφους, σ' όλη τήν άρχαιότητα, όσο φιλοτεχνούνταν άγγεία μέ ζωγραφιστές παραστάσεις. Στήν εικόνα μας έρυθρόμορφο άγγείο - οι μορφές και διάφορες λεπτομέρειες έχουν άφεθεί στό φυσικό χρώμα τού πηλού, ενώ ή επιφάνεια τού υπόλοιπου είναι ζωγραφισμένη μέ μαύρο χρώμα - φιλοτεχνημένο στήν 'Αττική, γύρω στά 430 π.Χ., πού παριστάνει τόν 'Οδυσσέα στό κέντρο, καθισμένο σ' ένα βράχο στόν Κάτω Κόσμο. Δεξιά, εικονίζεται ό 'Ερμής, μέ τό φτερωτό μυτερό καπέλο, τά φτερωτά πέδιλα και τό κηρύκειο στό άριστερό του χέρι. 'Αριστερά, ό νεκρός σύντροφος τού 'Οδυσσέα 'Επώνωρ (είχε σκοτωθεί καθώς έφευγαν από τό σπήϊ τής Κίρκης).

καί τή νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν πού ζώντας αἰῶνες στήν πλούσια μικρασιατική γῆ, θά εἶχαν τήν ἴδια λαχτάρα μέ τόν Ὀδυσσεά: νά τούς δοθεῖ ἡ χαρά ν' ἀντικρίσουν «καί τόν καπνό μονάχα ν' ἀνεβραίνει ψηλά ἀπό τό τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καί νά πεθάνουν».

Τά δύο αὐτά ἄφταστα σέ ὁμορφιά καί ἀπλό μεγαλεῖο τραγοῦδια δέν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μονάχα γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνες. Μέσα τους κλεινόταν ὀλόκληρη ἡ παλαιά τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοί τους, περιγράφονταν τά ἔργα τῶν ἡρώων τους: ἦταν ἕνα ἔθνικό, καί, μαζί, θρησκευτικό ποίημα, ἔξοχο σέ ποιότητα.

Σ' ὀλόκληρη τήν ἀρχαιότητα αὐτά τά δύο ἔπη θά πρωτοδιάβάζαν οἱ Ἕλληνες, μικρά παιδιά ἀκόμη στό σχολεῖο, κι αὐτά θά τούς διαμόρφωναν τό θρησκευτικό συναίσθημα, τό χαρακτήρα καί τίς ιδέες γιά τίς εὐγενικές πλευρές τῆς ζωῆς. Αὐτά θά ἔδιναν φτερά στή φαντασία τους καί θά τούς καλλιεργοῦσαν τήν καλαισιωσία.

Αἰῶνες πολλούς ἀργότερα, ὁ στρατηλάτης Μέγας Ἀλέξανδρος θά κοιμᾶται μέ τήν Ἰλιάδα κάτω ἀπ' τό προσκέφαλό του, λαχτώντας νά βρεθεῖ κάποιος ἄλλος Ὀμηρος, στή σύντομη ἀλλά συγκλονιστική ζωή του, γιά νά γράψει τή δική του ἱστορία. Τό ἀθάνατο ἔπος θά τόν ἐμπνέει στό μεγάλο του ἔργο.

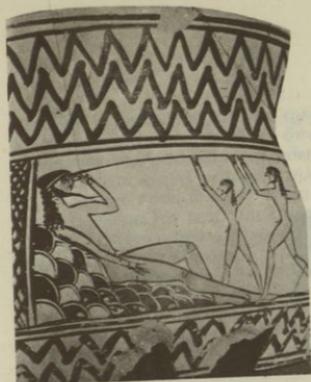
Τά ἔπη αὐτά στάθηκαν, ἀκόμα, πλούσια πηγή ἐμπνευσης σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς τέχνης, ὡς τό σβήσιμο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ὅμως κι ἀργότερα, ἀπό τότε πού γνώρισε ἡ Εὐρώπη, στά νεώτερα χρόνια, τόν Ὀμηρο, πλῆθος ἀπό ποιητές καί καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικά τή φαντασία τους χάρη στίς ἐπικές διηγήσεις καί στούς ἥρωές τους.

Καί μόνο τά ὁμηρικά ποιήματα ἂν εἶχε δώσει ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, θ' ἄξιζε μέ σεβασμό κι ἀγάπη νά μελετᾶει ὁ κόσμος τήν ἱστορία της. Κι ὅμως ἦταν ἡ ἀρχή τῆς προσφοράς της στήν ἀνθρωπότητα.

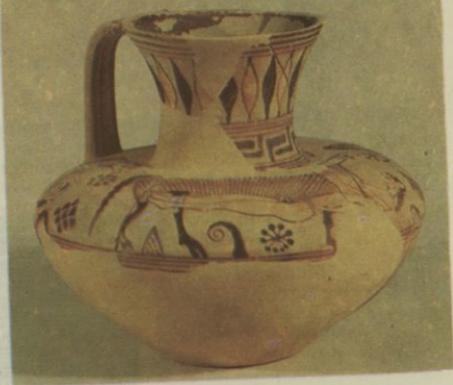
2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Γράφοντας ὁ Ὀμηρος γιά τούς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιά τά τελευταῖα χρόνια δηλ. τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στηρίχτηκε μόνο στίς ἀναμνήσεις πού ὑπῆρχαν στά παλαιότερα τραγοῦδια ἀπ' αὐτή τήν περίοδο. Καί τά δύο ἔπη δέν εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ἀπλά ποιήματα. Μέσα σ' αὐτά καθρεφτίζεται ἡ καθημερινή ζωή, οἱ ἀσχολίες, οἱ συνήθειες, ἡ θρησκεία κι ἡ τέχνη ἀκόμα ἐνός ὀλόκληρου πολιτισμοῦ. Εἶναι φυσικό στίς πηγές πού τόν εἶχαν ἐμπνεύσει, νά μή δινόταν κάθε πτυχή τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, συνθέτοντας τό ἔργο του ὁ Ὀμηρος, χρειάστηκε νά συμπληρώσει ἐκεῖνος πολλά κενά μέ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ ἐπίδραση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν

Άριστερά: Λεπτομέρεια από αγγείο τών ἀρχαϊκῶν χρόνων πού εἰκονίζει τήν τύφλωση τοῦ Πολύφημου ἀπό τούς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεῆ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Ἀργούς. 7ος π.Χ. αἰ.

Δεξιά: Μικρό ἀττικό αγγείο (ὄλλη) μέ παράσταση κριαριοῦ, κάτω ἀπ' τήν κοιλιά τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει ἓνας ἀπό τούς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεῆ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Αἴγινας. 7ος π.Χ. αἰ.

Λεπτομέρεια ἀπό τόν περίφημο κρατήρα τοῦ Εὐφρονίου, πού πρόσφατα ἔγινε γνωστός. Στήν κύρια ὄψη τοῦ αγγείου παριστάνεται ὁ Σαρπηδῶν νεκρός, νά τόν παίρνουν ὁ Ὑπνος κι ὁ Θάνατος. Προσέξτε τό θαυμάσιο σχέδιο τῆς παράστασης καί τήν ἐξαιρετή ὁμορφιά τοῦ ξανθοῦ νέου· τό αἷμα τρέχει ἀκόμη ποτάμι ἀπό τίς πληγές του. Τελευταία δεκαετία τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Μητροπολιτικό Μουσείο Ν. Ὀρκης. Τό ὄνομα τοῦ αγγειογράφου διακρίνεται ἐπάνω δεξιά.

Μεγάλος πηλινος γεωμετρικός άμφορέας. Βρέθηκε στο Δίπυλο - κοντά στην πόλη δηλαδή της αρχαίας Αθήνας, όπου υπήρχε μεγάλο νεκροταφείο, τό επίσημο της πόλης, για πολλούς αιώνες. Πρόκειται για μνημειακό έργο που είχε τή θέση επιτύμβιου «σήματος» (άγάλματος ή στήλης). Ο ρυθμός βρίσκεται πλέον στην άνθησή του. Παρατηρήστε πόση φαντασία έχει ο καλλιτέχνης, που κατορθώνει με ελάχιστα σχήματα να γεμίσει τήν τεράστια επιφάνεια του πελώριου αυτού άγγείου (ύψος 1.62 μ.) Είναι έκπληκτική ή άφαιρετική ικανότητα του τεχνίτη στό γεωμετρικό άγγείο. Με δύο-τρεις χαρακτηριστικές γραμμές κατορθώνει να δώσει συνοπτικά τό θέμα - πουλί, ζωο. Καί ή ανθρώπινη μορφή έχει δοθεί με γεωμετρικό τρόπο. Ένα τρίγωνο άνεστραμμένο είναι ο θώρακας του άντρα, μία εύθεια γραμμή ο λαιμός του, όπου επικάθεται τό στρογγυλό περίπου κεφάλι, που στό κέντρο του έχει μία εδαφόχρωμη - στό χρώμα του πηλού - κυκλική επιφάνεια, με μία κουκκίδα στό κέντρο, μαύρη, που δηλώνει τό μάτι. Η μέση είναι λεπτότατη, ένα τρίγωνο άκόμη άποτελεί τούς γλουτούς καί κατόπιν ψηλά καί μακριά προβάλλουν τά πόδια.

Γιά τήν τέχνη τής μυκηναϊκής περιόδου είναι έκπληκτική ή βοήθεια που προσφέρουν τά όμηρικά ποιήματα. Πολλά από τά εύρήματα τών ανασκαφών σε χώρους του μυκηναϊκού πολιτισμού θυμίζουν τόσο πολύ τίς περιγραφές ανάλογων άντικειμένων, ώστε δίνουν τήν έντύπωση πώς τά είχε ιδεί ο ίδιος ο ποιητής.

Γενικά, οί μυκηναϊκές άναμνήσεις συνταιριάζονται με στοιχεία τής γεωμετρικής εποχής στον Όμηρο, έτσι, που χρειάζεται πολλή προσοχή, άν θελήσει κανείς να τόν χρησιμοποιήσει για πηγή τής μυκηναϊκής περιόδου.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Η γεωμετρική τέχνη είναι ή πρώτη γνήσια ελληνική τέχνη, δημιούργημα του λαού που σχηματίστηκε από τήν άνάμειξη τών Άχαιών με τούς Δωριείς.

Ονόμασαν Γεωμετρική τήν τέχνη καί τήν εποχή ολόκληρη, γιατί τά περισσότερα έργα που έχουν σωθεί από τότε, πηλίνα άγγεία κυρίως, ξεχωρίζουν για τή διακόσμησή τους: ποικιλία γεωμετρικών σχεδίων σε διάφορους σχηματισμούς καί παραλλαγές.

Τά άγγεία είναι καλοφτιαγμένα, με στέρεο αλλά καί άρμονικό σχήμα. Τά αισθάνεται κανείς να στηρίζονται γερά στη βάση τους καί να έχουν τέλειες αναλογίες. Στη διακόσμηση, ή έλευθερία τής μινωικής τέχνης καί ή σχετική τής μυκηναϊκής έξαφανίζονται. Έχει κανείς τήν έντύπωση ότι τά γεωμετρικά σχήματα, τακτοποιημένα σε διάφορες ζώνες, άκολουθούν άυστηρή πειθαρχία.

Τόσο πολύ άποφεύγουν τό έλεύθερο σχεδίασμα, ώστε τούς κύκλους ή τά ήμικύκλια τά φτιάχνουν με διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, σ' άμέτρητη ποικιλία, άργότερα μαίανδροι πολύμορφοι απλώνονται στην επιφάνεια του άγγείου. Άργούν να ζωγραφίσουν ζωα καί πουλιά, ή τόν άνθρωπο, κι όταν τό δοκιμάζουν, κι αυτών τό σχήμα δίνεται με γεωμετρικά σχέδια.

Τά αγάλματα, ὅσα ἔχουν σωθεῖ, εἶναι μικρά στό σχῆμα. Ξεχωρίζουν γιά τή στερεότητα στή μορφή καί γιά τήν ἀγρυπνη ματιά. Τούς λείπει ὁμως ἡ πλαστικότητα. Οἱ ἀναλογίες στά διάφορα μέρη τοῦ σώματος δέν εἶναι, ἀκόμη, σωστές.

Κατασκευάζονται πῆλινα, χάλκινα καί ἐλεφάντινα μικρά αγάλματα ἀνθρώπων καί ζώων, πλήθος χάλκινα σκευή, λέβητες, πόρτες, περόνες, κράνη, χρυσά διαδήματα κι ἄλλα κοσμήματα.

Τά κτίρια πού σώθηκαν δείχνουν ἀρχιτεκτονική ἀπλή. Αὐτή τήν ἐποχή κατασκευάζεται ὁ ναός τῆς Ὁρθίας Ἄρτεμης στή Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Τό ἐξαγωγικό ἐμπόριο, πού ἔδινε ζωή καί πλοῦτο στή χώρα, σταμάτησε, ὅπως εἶδαμε, γιά τρεῖς σχεδόν αἰῶνες, κι ἡ ζωή τῶν κατοίκων περιορίστηκε μόνο στίς γεωργικές δουλειές καί τήν κτηνοτροφία. Ἡ πειρατεία ἔγινε γενικός κανόνας καί κανεῖς δέν τή λογάριάζε γιά ντροπή. Ἦταν ἀνάγκη.

Ἀνάμεσα στό 10ο καί τόν 9ο αἰ. π.Χ. διαμορφώθηκαν οἱ πόλεις. Ἦταν ἀπαραίτητη αὐτή ἡ ἀλλαγὴ, γιάτί πολλοί κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τούς παραγωγούς, καθώς μετέφεραν τά ἐμπορεύματά τους σ' αὐτά τά ἀνήσυχια χρόνια. Οἱ πόλεις ἰδρύθηκαν κοντά στίς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ἄλλοτε, οἱ ἀνθρωποὶ σ' ἓνα εἶδος ἀγορᾶς, γιά τήν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

Πῆλινο ὁμοίωμα ἱεροῦ. Στήν κάτοψη του εἶναι ὀρθογώνιο, μέ δυό τετράγωνα πεσσούς στήν πρόσοψη καί δῶμα ἐπάνω, σκεπασμένο μέ δίρριχτη στέγη. Ἐμπρός ἔχει ἐξώστη. Τά γεωμετρικά σχέδια πού ὑπάρχουν στήν ἐξωτερική του ἐπιφάνεια, τό χρονολογοῦν στόν 8ο αἰῶνα π.Χ. Βρέθηκε στό ἱερό τῆς Ἑρας στό Ἄργος. Τό ἔργο δίνει μιᾶ εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν πρώτων ναῶν στήν Ἑλλάδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πού μιμοῦνται τό σχῆμα τῶν σπιτιῶν. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Ἡ ἀλλαγὴ δὲν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὀρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλαιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δὲν ὑπάρχει τοῦς πρώτους αἰῶνες. Κάθε ἄνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἢ τὴν κτηνοτροφία καὶ φτιάχνει μόνος του τὰ εἶδη πού χρειάζονται στο σπίτι. Τό ἴδιο κι οἱ γυναῖκες· ἀκόμη κι οἱ βασιλίσσες ὑφαίνουν, γνέθουν καὶ καταγίνονται μὲ τίς σπιτικές δουλειές.

Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καὶ ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται καὶ ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμεικῆς ἡ ἐξέλιξη συνεχίζεται ὁμαλὰ.

Μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν, πού οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι κτερίσματα*, ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

Ἡ βασιλεία, ὅσο ὑπάρχει, δὲν εἶναι ἀπόλυτη στὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλιάς κυβερνάει μαζί μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστους». Τοὺς καλεῖ σέ συμβούλιο γιὰ νὰ πάρουν ἀποφάσεις, πού ἀνακοινώνονται στο δῆμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ὀμηρος. Ἡ σύναξη τοῦ λαοῦ, πού καθιερώνεται σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, θὰ ἐξελιχθεῖ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐξουσία.

Τὸ πολίτευμα

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ Ὀμηρος σάθηκε ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς καὶ ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὰ ἔπη του ἦταν ἓνα εἶδος Ἀγίας Γραφῆς γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

2. Ἀτέλειωτη πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἔχουν περιορισμένη ἀξία σὰν ἱστορικὴ πηγή.

3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη ἐκφράζει ἓνα νέο πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καὶ πειθαρχία. Τὸ ὄνομά της προέρχεται ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, πού στολίζονται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.

4. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀπλὴ καὶ περιορισμένες οἱ ἐργασίες στὴ γεωργία καὶ στὴν κτηνοτροφία. Πληγὴ τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγὴ, πού καθιερώνεται ἀπὸ ἀνάγκη καὶ δέ θεωρεῖται ντροπὴ.

5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζί μὲ τὴ στάχτη στοὺς τάφους βάζουν ἀφθονα κτερίσματα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ὁ θεός Ἥφαιστος φτιάχνει τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα:

«Σκληρὸ χαλκόν, κασσίτερον, πολύτιμο χρυσάφι,
καὶ ἀσήμι βάνει στήν φωτιά, κατόπιν μέγ' ἄμόνι
εἰς τὸν κορμὸν τοποθετεῖ καὶ στό δεξιὸν τοῦ χέρι
σφύραν ἀδράχνει δυνατὴν, καὶ τὸ διλάβι στ' ἄλλο.
Κι ἐπλασε πρῶτα δυνατὴν ἀσπίδα καὶ μεγάλην
ὄλην μέ τεχνη καὶ τριπλὸν λαμπρὸν τριγύρω κύκλον,
μέ πέντε διπλές ἔγινεν ἡ ἀσπίδα καὶ σ' ἐκείνην
λογιῶν εἰκόνες ἐπλαθε μέ τῆ σοφῆ του γνώση.
Τὴν γῆν αὐτοῦ, τὸν οὐρανόν, τὴν θάλασσαν μορφῶναι
τὸν ἥλιο τὸν ἀκούραστον, γεμάτο τό φεγγάρι,
τ' ἀστέρια ὅπου τὸν οὐρανὸν ὀλοῦθε στεφανώνου,
τὴν δύναμιν τοῦ Ὀρίωνος, Ἰάδες, Πηλιάδες,
τὴν Ἄρκτον, πού καὶ ἄμαξαν καλοῦν καὶ αὐτοῦ γυρίζει
πάντοτε, τὸν Ὀρίωνα ἀσάλευτα τηράντας,
ἡ μόνη πού τ' Ὀκεανοῦ τό λουῖσμα δέν γυωρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ἀνθρώπων πολιτείες
καλές· στή μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι
νυφάδες ἀπ' τὰ γονικά συνόδευαν στήν πόλη...
κι ἀγόρια κεῖ στριφογυρνοῦν εἰς τὸν χορὸ τεχνίτες,
αὐλοί, κιθάρες ἀντηχοῦν στήν μέση κι οἱ γυναῖκες
ὀλόρθες εἰς τὰ πρόθυρα θωροῦσαν κι ἐθαυμάζαν...».

Ὁμήρου, «Ἰλιάδα» Σ, 474-495 (Μετ. Ι. Πολυλά)

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

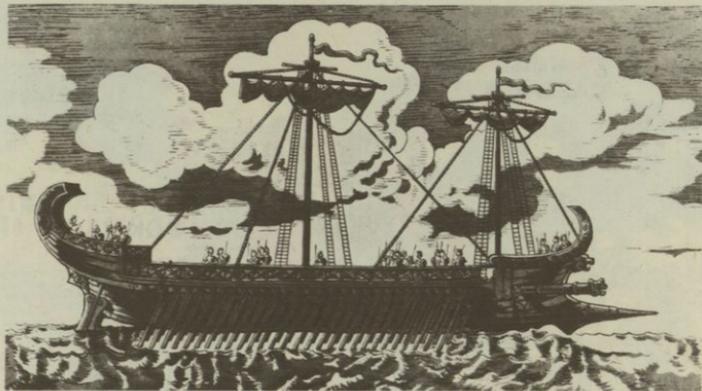
Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (800-500 π.Χ.)

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός στάθηκε ένα από τα θαυμαστότερα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων. Σέ χρονικό διάστημα δυο αιώνων τά σύνορα του Έλληνισμού απλώθηκαν, έξω από τήν Ελλάδα, από τή Μαύρη Θάλασσα ως τήν παραλία τής Β. Αφρικής, κι από τή βορειότατη Μ. Ασία ως τήν Ιταλία καί τήν παραλία τής Ισπανίας.

Η αλλαγή τής ζωής στίς πόλεις, μέ τή σπουδαία ναυτική καί έμπορική κίνηση πού αναπτύχθηκε, δημιούργησε πολλά προβλήματα έσωτερικά. Πραγματοποιήθηκε γι' αυτό σταδιακά σειρά από πολιτειακές μεταβολές. Σ' αυτή τήν εποχή γράφονται καί οι πρώτες νομοθεσίες στίς ελληνικές πόλεις καί αναπτύσσονται αξιοθαύμαστα ή φιλοσοφία, ή λογοτεχνία καί ή τέχνη.

Δυό πόλεις, μέ διαφορετική φυσιογνωμία ή καθεμία, ξεχωρίζουν στόν ελληνικό χώρο: ή Σπάρτη καί ή Αθήνα.

Αναπαράσταση από τριήρη, δηλαδή καράβι μέ τρείς σειρές κουτιά, ταχύπλοο. Πρώτοι οι Κορίνθιοι έφτιαξαν τριήρεις.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Ο βασικός πυρήνας στην πανάρχαιη ελληνική κοινωνία ήταν το γένος. Ήταν ομάδα από συγγενικές οικογένειες με ιδιαίτερο όνομα. Κατάγονταν από κοινό πρόγονο και είχαν κοινές λατρείες. Αρχηγός αναγνωριζόταν ο μεγαλύτερος στην ηλικία, κι όλοι υπάκουαν σ' αυτόν. Εκείνος παρακολουθούσε τη ζωή, τις ασχολίες και το φέρισιμο όλων των μελών του γένους. Τακτοποιούσε τις διαφορές τους κι ήταν μαζί και θρησκευτικός αρχηγός στις ιεροτελεστίες που γίνονταν γύρω από την οικογενειακή έστια. Στενή αλληλεγγύη υπήρχε ανάμεσα στα μέλη κι ο ξένος πού θά προσβαλε ένα απ' όλα, είχε ν' αντιμετωπίσειλόκληρο τό γένος. Άν για άνοσια συμπεριφορά ή γι' άλλο παράπτωμα διωχνόταν ένα μέλος από τό γένος του, δέν υπήρχε φοβερότερη τιμωρία. Καμιά προστασία δέν είχε πιά, όλοι τόν περιφρονούσαν κι ήταν από κεί και πέρα «άνθρωπος χωρίς προγόνους και οικογενειακή έστια». Πολλά γένη μαζί άποτελούσαν τή φυλή. Προστάτης της ήταν ένας θεός.

Ο Β' ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Οι μεγάλες φυλές (Ίωνες – Δωριείς) ξεχώριζαν μεταξύ τους και από τή μορφή τής ελληνικής γλώσσας πού μιλούσαν, τή διάλεκτο. Κοινές θρησκευτικές γιορτές, κοινοί πρόγονοι, κοινή διάλεκτος ήταν τά χαρακτηριστικά πού ένωναν μέ στενούς δεσμούς τά μέλη κάθε φυλής στήν αρχαία Έλλάδα.

2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ – ΚΡΑΤΗ

Η δημιουργία τών πόλεων άνοιξε νέους όρίζοντες στους Έλληνες. Οί χώροι, όπου άλλοτε συγκεντρώνονταν κάθε τόσο οί άνθρωποι γιά τήν ανταλλαγή τών προϊόντων μεταξύ τους, οί αγορές κοντά στίς ακρόπολεις, έγιναν τά κέντρα τών πόλεων. Έκει ίδρυσαν τούς ναούς τών θεών. Διαμορφώθηκε άκόμη ό χώρος τής έμπορικης αγοράς και ό χώρος γιά τή συγκέντρωση τών πολιτών.

Οί κάτοικοι έγκαταστάθηκαν γύρω από τίς ακρόπολεις. Άρκετοί άλλοι έξακολούθησαν άκόμη νά κατοικούν στήν ύπαιθρο (κοντά στά χωράφια ή τ' άμπέλια τους, ή κοντά στή θάλασσα, όπου καταγίνονταν μέ τό ψάρεμα). Έξακολούθησε δηλαδή νά υπάρχει εκτός από τό κέντρο, τήν πόλη, κι ένας αριθμός από χωριά («δήμους»). Σέ μερικές περιπτώσεις πόλη και χωριά αποτελούσαν τό ίδιο κράτος, πού τ' όνομά του, τό επαιρνε από τήν πρωτεύουσα, όπως θά τή λέγαμε σήμερα. Έτσι, όταν μιλάμε γιά τήν Άθήνα στήν αρχαιότητα, έννοούμε ολόκληρη τήν Άττική.

Κάθε πόλη-κράτος είναι τελείως ανεξάρτητη από τίς άλλες, συ-

Αρχαϊκός ναός στήν ακρόπολη του Σελινούνα στή Σικελία.

χνά μάλιστα πολεμούν μεταξύ τους. Συνήθως υπάρχει φιλική διάθεση ανάμεσα στις πόλεις που ανήκουν στην ίδια φυλή (ιωνικές, δωρικές).

Η δημιουργία των πόλεων στην ήπειρωτική Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα του φυσικού διαμελισμού της χώρας και έργο των βασιλέων της εποχής. Αργότερα, οι μεγάλες πόλεις-κράτη θά αποκτήσουν στρατό, νομοθεσία και νόμισμα δικό τους. Έγιναν, δηλαδή, σωστά κράτη, αλλά μικροσκοπικά σέ έκταση.

Διάφορες πόλεις-κράτη στην Ελλάδα. Στην Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ή Σπάρτη, τό Άργος, ή Κόρινθος, ή Σικυών (κοντά στό σημερινό Κιάτο) κ.ά. Στην Κεντρική Ελλάδα σημειώνουν γρήγορη ανάπτυξη ή Αθήνα και τά Μέγαρα. Στην Εύβοια, τέλος, ή Χαλκίδα κι ή Έρέτρια. Παράλληλα, στή Μ. Άσία οι άλλοτινες άποικίες (Μίλητος, Σάμος, Έφεσος, Χίος, Φώκαια) έχουν μεγαλώσει κι αντιμετώπιζουν άρκετά προβλήματα έσωτερικά. Μερικές από αυτές τίς πόλεις-κράτη θά παίξουν σπουδαίο ρόλο στό δεύτερο άποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Η δημιουργία της πόλης-κράτους πρόσφερε ασφάλεια στους κατοίκους, άνεση για τήν κίνηση του έμπορίου και όδηγήσε στην δημιουργία νέων πόρων ζωής. Είχε όμως και μερικές δυσάρεστες συνέπειες. Η κυριότερη ήταν οι διαμάχες και οι διάφορες ζυμώσεις, που τίς προκάλεσαν εκείνοι που είχαν ή ήθελαν να πάρουν τήν έξουσία.

Όσοι δέν πετύχαιναν τό σκοπό τους ή τούς παραμέριζαν οι άλλοι, σχημάτιζαν, μέ τόν καιρό, τή μερίδα των δυσανεστημένων και κάποια στιγμή αισθάνονταν επιτακτική τήν ανάγκη να ζητήσουν άλλοι μόνιμη εγκατάσταση. Η γή πάλι, όσο αύξαινε ό πληθυσμός, δέν έφτανε για όλους. Χρειάζονταν νέοι «κλήροι».

Στις πόλεις έξάλλου ή έμπορική κίνηση κι ή βιοτεχνία που αναπτύχθηκαν πρόβαλαν νέες ανάγκες: ό πληθυσμός αύξήθηκε πολύ, τά προϊόντα της βιοτεχνίας πλήθαιναν κι όσα περίσσειαν ήταν ανάγκη να απορροφηθούν σέ άλλες αγορές. Όταν άρχισαν τά μακρινά ταξίδια, δημιουργήθηκε ή ανάγκη ν' αποκτήσουν οι έμποροι σταθερές και μόνιμες αγορές στό έξωτερικό, για να προμηθεύονται και τά είδη διατροφής που έλειπαν στον τόπο τους, και τίς πρώτες ύλες τίς απαραίτητες για να δουλέψουν οι βιοτέχνες.

Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχική δύναμη και τόλμη, για να ξεκινήσουν μέ τά μικρά караβάκια της εποχής και, διασχίζοντας άγριες θάλασσες, να κατακτήσουν άλλους τόπους για να στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αυτό πολύ βοήθησε τό φιλοπεριεργό του Έλληνα, ή

αγάπη γιά τήν περιπέτεια, ό πόθος γιά τό καλύτερο καί τό έμφυτο θάρρος του.

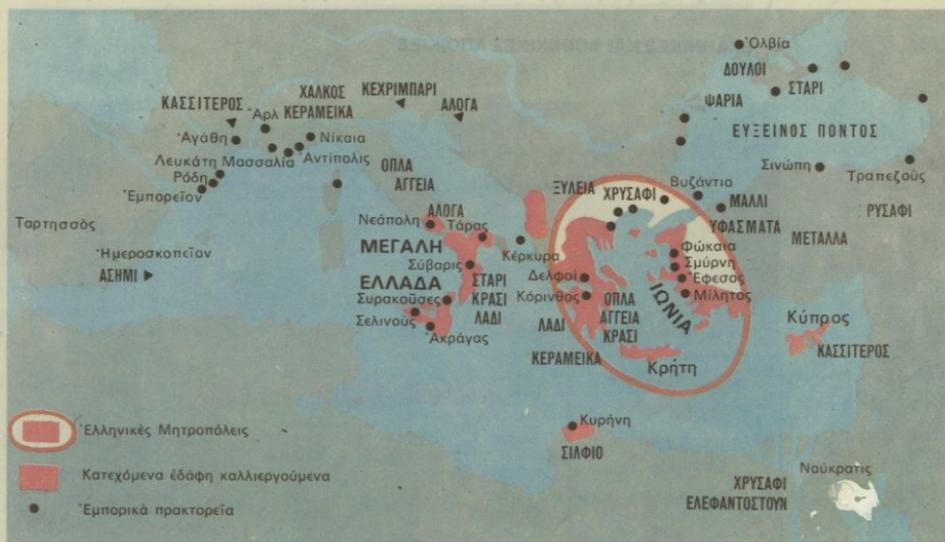
4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

“Όσοι αποφάσιζαν ν’ αφήσουν τά πατρικά χώματα, δέν έφευγαν άδέσποτοι. Ή διαφορά στό δεύτερο άποικισμό είναι πώς παρουσιάστηκε τής κάθε νέας άποικίας ή ίδρυση σάν προσπάθεια κρατική, πού τήν όργάνωσε καί τή βοήθησε ή ίδια ή γενέθλια πόλη.

Στήν περίοδο του δεύτερου άποικισμού, πού συνεχίζεται έντονα καί τόν έβδομο αιώνα, είναι έκπληκτική ή θέση πού πήρε τό *Μαντείο των Δελφών*. Πρίν ξεκινήσουν οί άποικοι, έπίσημα ή πόλη ρωτούσε τή γνώμη τής Πυθίας, πού συχνά όριζε καί τό χώρο τής νέας εγκατάστασης κι έδινε τίς γενικές κατευθύνσεις. Άκόμη κι οί πρώτες δυσκολίες πού συναντούσαν οί άποικοι, μέ τή βοήθεια του Άπόλλωνα έβρισκαν τή ρύθμισή τους.

Ή άποστολή τής άποικίας γινόταν μέ τρόπο πανηγυρικό. Ή πόλη όριζε τόν *οικιστή*, τόν άρχηγό τής άποστολής (ήταν συνήθως ένας σπουδαίος άνθρωπος από παλαιά οικόγένεια, έξυπνος καί

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

δραστήριος), ακόμη και τις οικογένειες που θά εφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρές γιορτές πρίν ξεκινήσουν οι άποικοι, κι από τό βωμό τής «μητρόπολης» (τής πόλης τους που τούς έστειλε) έπαιρναν μαζί τους τό *ιερό πυρ*, που άσβηστο θά έκαίγε στό βωμό που θά ίδρυναν άμέσως στή νέα πόλη.

Σχέση
μητρόπολης και
άποικίας

Είχαν σχέση μητέρας και κόρης, όχι όμως δυναστική, γιατί ή άποικία ήταν ανεξάρτητη πόλη. Ύπήρχε φυσικά βαθύς σεβασμός για τή μητρόπολη και ίσχυε πνεύμα άμοιβαίας βοήθειας, σέ περίπτωση που κάποια από τίς δύο αντιμετώπιζε σοβαρό κίνδυνο. Οι άποικοι έπαιρναν μέρος στίς μεγάλες θρησκευτικές γιορτές τής μητρόπολης, κι όταν τύχαινε νά ίδρύσουν, αυτοί πιά, νέα άποικία, τής πρόσφεραν τό δικαίωμα νά διαλέξει εκείνη τόν οικιστή. Είχαν τόση έλευθερία στή σχέση μεταξύ τους, ώστε, σέ περίπτωση διαφωνίας, έφταναν κάποτε και σέ σύγκρουση. Αυτό, όμως, τό θεωρούσαν δείγμα άσέβειας. Συνήθως, ένωσαν δικούς τους έχθρούς τούς αντίπαλους τής μητρόπολης.

Οί Έλληνες
άποκτούν
συνείδηση τής
ένότητας τής
φυλής

Οί ζενιτεμένοι άποικοι έφερναν μαζί τους όλόκληρο τόν κόσμο τών παραδόσεων, τή θρησκεία, τίς συνήθειες και τόν παλαιό τρόπο τής ζωής. Ή νοσταλγία τούς δημιουργούσε στενότερη προσκόλληση στή γενέθλια γή. Καθώς μάλιστα ζούσαν μέ ξένους λαούς γύρω τους, για πρώτη φορά απόχτησαν οι Έλληνες συνείδηση τής *ένότητας τής φυλής τους* και έθνική περηφάνια. "Ο,τι δέν είχαν αι-

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΟΙΝΙΚΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

σθανθεί κατοικώντας αιώνες ολόκληρους στην Έλλάδα, τό κατάλαβαν μόνο όταν ξεριζώθηκαν και βρέθηκαν ξένοι ανάμεσα σ' άγνωστους ανθρώπους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Χαρακτηριστική δύναμη στην έλληνική κοινωνία τό «γένος».
2. Στούς βασιλείς όφείλεται ό σχηματισμός τής πόλης-κράτους.
3. Αιτίες του δεύτερου άποικισμού είναι: έντονες έσωτερικές διαμάχες, αύξηση του πληθυσμού, στενότητα τής γής, ανάγκη έξασφάλισης σταθερών χώρων γιά τήν προμήθεια πρώτων ύλών, τό φιλοπερίεργο, τό ρισκοκίνδυνο κι ή ανάγκη γιά τήν περιπέτεια.
4. Ό Έλληνισμός μέ συστηματική και γενναία προσπάθεια κατορθώνει ν' άπλωθει, σχεδόν μέσα σέ δυό αιώνες (80-70 αι. π.Χ.), στίς παραλίες ολόκληρου του τότε γνωστού κόσμου, δημιουργώντας πληθος νέα κέντρα από τή Μαύρη θάλασσα ως τήν Ίσπανία και τή βόρεια παραλία τής Αφρικής.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Στήν περίοδο του δευτέρου αποικισμού οι περισσότερες αποικίες ήταν *ἀποικίες για εγκατάσταση*: οι αποικοί, δηλαδή, πήγαιναν να βρουν γη, κληρο· αυτές εξελίχθηκαν σε πόλεις. Σε πολύ μακρινά μέρη, χωρίς ασφάλεια, όπου όμως η προσέγγιση των ελληνικών караβιών ήταν απαραίτητη για την προμήθεια πρώτων υλών, ίδρυσαν ένα είδος εμπορικών πρακτορείων, όπως θα λέγαμε σήμερα. Αυτές είναι οι *ἀποικίες για ἐκμετάλλευση*. Σ' αυτή την κατηγορία ἀνήκουν κι οι περισσότερες φοινικικές ἀποικίες.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ

Ήταν τόσο η σημασία των στενών του Έλησπόντου, ώστε από πολύ νωρίς έγινε αγώνας ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις για την εξασφάλιση της κατοχής τους. Στήν επιχείρηση αυτή ξεχώρισαν δύο πόλεις: η *Μίλητος* και τα *Μέγαρα*.

Ακράτητη η *Μίλητος*, καθώς είχε αυξηθεί η δύναμή της, κατέλαβε στα Στενά την ανατολική ακτή της Προποντίδας. Σε σπουδαίες θέσεις ίδρυσε την *Κύζικο* και την *Άβυδο*. Προχωρώντας στον Εύξεινο Πόντο οι *Μιλήσιοι* εγκαταστάθηκαν στη *Σινώπη* και στην *Τραπεζούντα*. Οι κάτοικοι των *Μεγάρων* κατόρθωσαν να εγκατασταθούν, πάλι, σε καιρίες θέσεις στα *Στενά* (*Χαλκηδόνα*, *Σηστό*, *Βυζάντιο*). Δεν είναι παράξενο που την ίδια έξοχη θέση διάλεξε, αιώνες πολλούς αργότερα, ο αυτοκράτορας Μεγ. Κωνσταντίνος για πρωτεύουσα της Χριστιανικής Αυτοκρατορίας. Στή Μαύρη Θάλασσα ίδρυσαν οι *Μεγαρείς* τη *Μεσημβρία* στη δυτική της ακτή, και την *Ποντοηράκλεια* στη νότια.

Οι κάτοικοι της *Φώκαιας* πέτυχαν τό μερίδιό τους στα *Στενά* ιδρύοντας τη *Λάμψακο*.

Μέσα σε λίγες δεκαετίες, όλα τα παράλια του Ευξείνου γέμισαν με νέες ελληνικές πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Οι κάτοικοι της Χαλκίδας, με γέφυρες τη Σκιαθό και τη Σκόπελο, αποίκισαν τη Χαλκιδική σε τέτοιο σημείο, ώστε ολόκληρη η χερσόνησος πήρε τ' όνομά τους. Η Έρετρια ίδρυσε εκεί την *Παλλήνη* κι η Κόρινθος την *Ποτίδαια*.

Νόμισμα τῆς Γέλας, ἑλληνικῆς ἀποικίας στή Σικελία. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

Νόμισμα τοῦ Σελινούντα. 5ος π.Χ. αἰ. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

8. ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στήν Κάτω Ἰταλία καί στή Σικελία πρὸς τό τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἰδρύθηκαν, ἔτσι, ὁ Τάρας καί ἡ Κύμη (ἡ ἴδρυσή της ἔχει τεράστια σημασία, γιατί τό ἀλφάβητο της μητρόπολης Κύμης στήν Εὐβοία, ἀπ' αὐτή τήν πόλη διαδόθηκε σ' ὅλοκληρη τήν Ἰταλία· τό χρησιμοποίησαν οἱ Ῥωμαῖοι κι αὐτό μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικοὶ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καί οἱ Ἀμερικανοί).

[Στή Σικελία ιδρύουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα κι οἱ Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκησαν τήν Κέρκυρα καί τίς ἀκτές τῆς Β. Ἠπείρου, ἔχτισαν τίς Συρακοῦσες (743 π.Χ.), τή σπουδαιότερη ἑλληνική πόλη-κράτος στή Σικελία. Ἄλλες πόλεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καί τῶν νησιῶν ιδρύουν τήν Κατάνη, τή Νάξο, τό Σελινούντα (628) καί ἀργότερα τόν Ἀκράγαντα (580), τή δεύτερη σπουδαία ἑλληνική πόλη στό νησί].

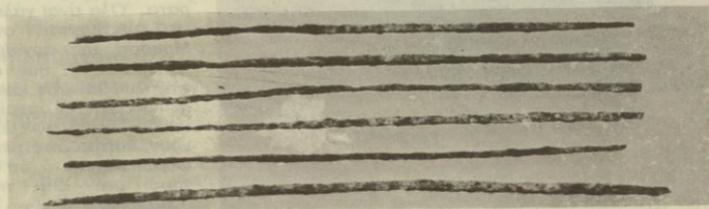
Κάτοικοι τῆς Φώκαιας, ἀπό τήν Ἰωνία ξεκινώντας, ἴδρυσαν τή Μασσαλία, πού μέ τή σειρά της ἔγινε μητρόπολη μιᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στά παράλια τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἰσπανίας (Νίκαια, Ἀντίπολις κ.ἄ.). Μέ τήν καλοδιαλεγμένη τους θέση τῆς ἐξασφάλισαν τό ζωτικό της ἐμπόριο.

Οἱ Μιλήσιοι, στά 620 π.Χ., παίρνουν τήν ἄδεια ἀπό τό φαραῶ

Στή Δυτ. Μεσόγειο

Στή Β. Ἀφρική

Πρωτόγονο εἶδος νομίσματος στήν ἀρχαία Ἑλλάδα: Ὀβελοὶ σιδερένιοι. Νομισματική Συλλογή Ἀθηνῶν.

Ψαμμήτιχο νά ιδρύσουν τή Ναύκρατι, σπουδαῖο λιμάνι στό Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου κι ἄλλες πόλεις ἑλληνικές ἀπόχτησαν πρακτορεία.

Οἱ κάτοικοι τῆς Θήρας, τέλος, ἔφτασαν στήν Κυρήνη, κι ἀπό κει ἀπλώθηκαν στά παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

Στήν ἀποικιακή τους ἐξάπλωση οἱ Ἕλληνες ἦρθαν ἀντιμέτωποι, χωρίς νά φτάσουν σέ σύγκρουση, μέ τούς Φοίνικες, πού διατήρησαν τά δικα τους ἐμπορικά κέντρα στή ΒΔ. Σικελία καί στήν Ἴσπανία. Ἡ μεγάλη τους ἀποικία, ἡ Καρχηδών, στή Β. Ἀφρική, ἦταν προορισμένη νά γράψει ἀργότερα δική της μεγάλη ἱστορία.

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακή ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιά τήν ἱστορική πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίξαν ξαφνικά – μαζί παρουσιάστηκαν καί νέα προβλήματα – κι ἡ ζωή στίς καινούριες πόλεις καί στίς μητροπόλεις πῆρε ἄλλο ρυθμό.

[Ἀλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπό τόν πολύ ἤ τόν δυσαρεστημένο πληθυσμό κι ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν, μπόρεσαν νά προκόψουν.]

Ἄνθισε πολύ τό ἐμπόριο, γιατί ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τρο-

Κράνος, θύρακας, κνημίδα καί αἰχμές ἀπό δόρατα. Ὅλα εἶναι χάλκινα. Ἐκτίθενται στό Μουσεῖο τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ στίς ἀνασκαφές ἐκεῖ. (Οἱ ἀρχαῖοι συνήθιζαν νά ἀφιερώνουν, ὕστερα ἀπό νικηφόρες μάχες, τά ὄπλα τους στό Δία τῆς Ὀλυμπίας).

Φάλαγγα όπλιτών.
 Προσέξτε τό νεαρό
 αὐλήτή, πού κρα-
 τώντας με τά δύο
 του χέρια τό διπλό
 αὐλό παίξει τό έμβρα-
 τήριο (τόν παιάνα).
 Στούς ήχους του όρ-
 μούσαν οί πολεμι-
 στές έναντίον του
 άντιπάλου. Οίνοχόη
 φιλοτεχνημένη στήν
 Κόρινθο, μεγάλο
 άγγειοπλαστικό κέν-
 τρο στόν 8ο-6ο αί-
 ώνα π.Χ. Μουσείο
 τής Βίλλα Τζούλια
 στή Ρώμη.

φίμων και πρώτων ύλών για τή βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σί-
 δερο, χρυσάφι, έλεφαντόδοντο, μαλλί), με άποτέλεσμα νά σημει-
 ωθει έκπληκτική ανάπτυξη της. Μεγάλη στάθηκε επίσης ή εξαγωγή
 τών προϊόντων της στίς άποικίες.

Έγινε ανάγκη γρήγορα νά κατασκευαστεί νέος τύπος καραβιού,
 μεγαλύτερος, για τή μεταφορά έμπορευμάτων, ή όλκάς. Άκόμη, σ'
 αυτά τά χρόνια, χρειάστηκε νά όριστούν μέτρα και σταθμά και για
 πρώτη φορά κόπηκε νόμισμα στίς πόλεις τής Μ. Άσίας (τόν 6ο αι.
 π.Χ.) ταυτόχρονα με τή γειτονική Λυδία.

Αυτά τά χρόνια, για τήν προστασία του, κάθε κράτος όργάνωσε
 στρατό από πεζούς, τή φάλαγγα τών όπλιτών.

Ή πατροπαράδοτη ελληνική πενία σχεδόν εξαφανίστηκε με τή
 μεγάλη ανάπτυξη, και στίς μεγάλες πόλεις νέα ισχυρή τάξη δημι-
 ουργήθηκε: ή άστική. Τήν άποτελούσαν οί βιοτέχνες, οί έμποροι και
 οί ναυτικοί.

Στή Μ. Άσία, οί Έλληνες γνώρισαν τούς μεγάλους πολιτισμούς
 τής Άνατολής και με τ' άνοιχτό τους μυαλό πήραν πολλές γνώσεις,
 γέμισε ό νους τους από πλήθος νέες παραστάσεις κι ό πνευματικός
 τους όρίζοντας πλάτυνε άφάνταστα.

Ή ευμάρεια πού επικράτησε, ιδιαίτερα στίς πόλεις τής Μ. Άσίας,
 δημιούργησε μεγάλες πνευματικές άνησυχίες. Εκεί άνθίζει τό έπος κι
 εκεί γεννιέται ή φιλοσοφία και ή ιστορία. Άνάλογη άκμή πνευματική
 σημειώνεται και στίς ελληνικές πόλεις κι οί τέχνες αναπτύσσονται με
 γοργό ρυθμό.

Ζώντας στίς νέες πόλεις οί Έλληνες τής Κάτω Ήταλίας και τής
 Σικελίας έρχονται σε έπαφή με τούς ίθαγενείς πληθυσμούς και τούς

Έπος.
 Φιλοσοφία.
 Ήστορία

Έλληνική
 επίδραση στούς
 νέους τόπους

ἐπηρεάζουν μέ τίς συνήθειες καί τόν ώραίο τρόπο τῆς ζωῆς τους, μέ τή θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν τους, μέ τήν τέχνη τους. Ἀπό τήν Κύμη, εἶδαμε, διαδίδεται τό ἀλφάβητο στήν Ἰταλία. Ἐνα σημαντικό μέρος τῆς χώρας πλημμύρισε ἀπό πόλεις, ὅπου μιλιόνταν τά ἑλληνικά, ἰδρύθηκαν ἱερά τῶν ἑλληνικῶν θεῶν καί κυριαρχοῦσε ὁ ἑλληνικός πολιτισμός. Ὀνομάστηκε, ἔτσι, ἡ Κάτω Ἰταλία Μεγάλη Ἑλλάδα.

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Στόν πρῶτο ἀποικισμό, εἶχαν οἱ Ἕλληνες αἰσθανθεῖ, στίς ξένες χώρες, γιά πρώτη φορά ἐνότητα μεταξύ τους· τώρα, τούς κυριεῦει πραγματική περηφάνια γιά τό ἔθνος καί τούς συμπατριῶτες τους. Χαίρονται κάθε ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ τους πού, ἐλεύθερα, συγκινεῖ κι ἐπηρεάζει τούς ξένους τόσο, ὥστε νά τόν μιμοῦνται χωρίς νά τούς τό ἐπιβάλλουν οἱ ἴδιοι. Γιά πρώτη φορά καθιερώνεται ἡ ὀνομασία Ἕλληνες, καί ξεχωρίζουν ἔτσι ἀπό τούς «βαρβάρους» (ὄσους δέ μιλοῦν ἑλληνικά).

Ἡ Ἰταλία πρόσφερε πλούσια γῆ κι ἀνοίξε σπουδαίους ὀρίζοντες στό ἐμπόριο. Ἡ γωνιμία ὄμως μέ τήν Ἀνατολή καί μέ τήν Αἴγυπτο στάθηκε ἀποκαλυπτική. Ὅλα τά ἐπιτεύγματα τῶν παλαιῶν μεγάλων πολιτισμῶν γίνονται κτῆμα τῶν Ἑλλήνων, πού γνωρίζουν νέες παραστάσεις, κι ἀποκτοῦν νέες γνώσεις καί ιδέες. Τό θαυμαστό εἶναι πῶς τίς ἀφομοίωσαν καί τίς χρησιμοποίησαν μέ τελείως δική τους ἔκφραση, ἀπό δῶ καί πέρα, καί οἱ ἀποικίες καί οἱ μητροπόλεις.

Ὅταν ἄρχισε ὁ δεῦτερος ἀποικισμός, κανεῖς δέ θά μπορούσε νά ὑποψιασεῖ τήν ἔκταση πού θά ἔπαιρνε, τί νέους κόσμους θά ἀνοίγε καί τί πνοή θά πρόσφερε στόν Ἑλληνισμό.

Ἄν στήν περίοδο τῆς Γεωμετρικῆς τέχνης σταθεροποιοῦνται τά ἑλληνικά χαρακτηριστικά, στά ἀρχαῖα χρόνια ἀρχίζει νά θεμελιώνεται τό κατοπινό μεγαλεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μέσα σέ δύο αἰῶνες τά ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπλώνονται σ' ὅλη τήν παραλία τῆς Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου.

2. Πλήθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργοῦνται, πού παίρνουν ἀπό τούς νέους χώρους ὑλικά ἀγαθά καί διαδίδουν σ' αὐτούς τόν πολιτισμό τους.

3. 'Ο δεύτερος αποικισμός είχε τεράστιες συνέπειες: οικονομικές, κοινωνικές και πνευματικές.

4. Οί Έλληνες συνειδητοποιούν την ένότητα τής φυλής τους και ξεχωρίζουν τόν έαυτό τους από τούς βαρβάρους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Η Κυρήνη, άποικία τής Θήρας, στήν 'Αφρική:

«Στίς μέρες λοιπόν του Βάττου, του οικιστή, που βασίλεψε σαράντα χρόνια, και στίς ημέρες του γιού του του 'Αρκεσίλαου, που βασίλεψε δεκάξι χρόνια, ο άριθμός των κατοίκων τής Κυρήνης ήταν ο ίδιος με τόν άριθμό των άποίκων που σάλθηκαν εκεί άπ' τήν άρχή. Μά επί του τρίτου βασιλιά... ή Πυθία παρακίνησε με χρησμό όλους τούς Έλληνες ν' άνεβούν στα πλοία και νά πάνε νά κατοικήσουν μαζί με τούς Κυρηναίους στή Λιβύη, γιατί οί Κυρηναίοι τούς προσκαλοΰσαν εκεί με τήν υπόσχεση νά ξαναμοιράσουν τή γή· ο χρησμός που τούς έδωσε ήταν αυτός: «Όποιος έρθει στήν πολυπόθητη Λιβύη μετά τή μοιρασιά τής γής, του λέω πώς πικρά θά μετανιώσει άργότερα».

Ήροδότου, 'Ιστορία Δ, 159 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. [Ο Θουκυδίδης γιά τόν άποικισμό:

«Από τούς Έλληνες πρώτοι οί Χαλκιδείς έπλευσαν από τήν Εϋβοια με τό Θουκλέα ως οικιστή και έκτισαν τή Νάξο και Ίδρυσαν βωμό του 'Αρχηγέτη 'Απόλλωνα, που βρίσκεται και σήμερα έξω από τήν πόλη και σ' αυτόν προσφέρουν πρώτα θυσία οί θεωροί, όταν έρχονται από τή Σικελία. Τίς Συρακούσες έκτισε τήν έπόμενη χρονιά ο 'Αρχίας από τήν Κόρινθο, ένας από τούς 'Ηρακλείδες, άφου έδιωξε τούς Σικελούς από τό νησάκι, όπου βρίσκεται ή έσωτερική πόλη, που τά τείχη της δέ βρέχονται τώρα πιά από τή θάλασσα· με τό πέρασμα του καιρού τειχίστηκε ή πόλη και έγινε πολυάνθρωπη. Πέντε χρόνια μετά τή θεμελίωση των Συρακουσών ξεκίνησαν από τή Νάξο ο Θουκλής και οί Χαλκιδείς και άφου έδιωξαν ύστερ' από πόλεμο τούς Σικελούς, έκτισαν τούς Λεοντίους κι ύστερα τήν Κατάνη...»].

Θουκυδίδη, «'Ιστορία» ΣΤ, 3 (Μετ. Π. Ξιφαρά)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Από την αρχαιότητα ως σήμερα δέν υπάρχει πολίτευμα, πού, στίς γενικές του γραμμές, νά μήν εμφανίστηκε στήν αρχαία Έλλάδα.

Οί απόλυτες μοναρχίες στά τεράστια κράτη τής Ανατολής ή οί όλιγαρχίες τών πλουσίων εμπόρων στή Φοινίκη έβησαν μαζί μέ τά ίδια τά κράτη. Οί πολλοί ποτέ δέν απόκτησαν συνείδηση άτομων πού θά ζητούσαν δικαιώματα. Άγνοώντας όλότελα τήν έννοια τής ατομικής ελευθερίας έμειναν μάζες σιωπηλές κι έργατικές. Στήν Έλλάδα, όχι μόνο ελευθερώνεται τό άτομο – γιά πρώτη φορά στήν ιστορία του κόσμου – αλλά αποκτά και συνείδηση τής ελευθερίας του. Γι' αυτό κι ήρθε στιγμή πού πρόβαλε τήν απαίτηση νά άκουσται ή γνώμη του, νά πάρει μέρος στή διοίκηση.

2. ΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Μοναρχία

Τόν παλιό καιρό, τίς τύχες τών ανθρώπων όριζε ό βασιλιάς. Τό πολίτευμα αυτό τ' όνομάζουμε *μοναρχία*. Στήν Έλλάδα, κοντά στό βασιλιά ύπήρχαν ισχυροί, οί «άριστοι», πού κυβερνούσαν μαζί του. Βασιλιάς και άριστοι είχαν μεγάλη κτηματική περιουσία και κανείς δέ συλλογίζόταν, τά πρώτα χρόνια, νά τούς παραμερίσει ζητώντας νά πάρει μέρος στή διοίκηση. Ή ανάπτυξη τών πόλεων όμως κλό- νισε σιγά-σιγά αυτή τήν ίσοροπία.

Όλιγαρχικό πολίτευμα

Ή συγκέντρωση τών ανθρώπων στίς πόλεις όδήγησε στά περισσότερα μέρη στή μείωση τής βασιλικής δύναμης, και σιγά-σιγά πήραν τήν έξουσία στά χέρια τους οί πλούσιοι γαιοκτήμονες, οί «άριστοι». Τό πολίτευμα από μοναρχικό έγινε *όλιγαρχικό*, πέρασε δη-

Ή αρχαιότερη σωζόμενη σέ πλάκες χαραγμένη, νομοθεσία τής πόλης τής Κρήτης Γόρτυνας. Σήμερα όλο τό λίθινο αυτό ύλικό βρίσκεται έντοιχισμένο στό θέατρο τής μεταγενέστερης πόλης.

λαδή ή δύναμη από τόν ένα στους περισσότερους, πού πάλι όμως ήταν οι λίγοι.

Από τή στιγμή πού μέ τόν άποικισμό και τήν εφεύρεση του νομίματος σημειώνουν ανάπτυξη τό εμπόριο κι ή ναυτιλία, και ή βιοτεχνία γίνεται σχεδόν βιομηχανία, πολλές ζυμώσεις άρχισαν. Η καλλιέργεια τής γής δέν άπόδινε τόσο, όσο, οι νέοι τομείς τής δραστηριότητας πού αναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, νέα τάξη, «ή άστική», από τους πλουσίους εμπόρους και βιομηχάνους πού, έχοντας περιουσία σέ χρήμα και νιώθοντας τή δύναμή τους, άρχισαν νά ζητούν νά πάρουν μέρος στή διοίκηση. Έτσι, άρχισε περίοδος έσωτερικών αναστατώσεων στις έλληνικές πόλεις.

Η διαμάχη ανάμεσα στους νέους πλουσίους και τους παλαιούς άριστοκράτες γινόταν όλοένα έντονότερη, γι' αυτό και στις περισσότερες πόλεις, όταν έφτασαν στό άπροχώρητο, οι παλαιοί εύγενείς ύποχώρησαν και τό πολίτευμα από άριστοκρατικό (όπου διοικούν οι εύγενείς), γίνεται *τιμοκρατικό* (όπου τήν έξουσία έχουν οι οικονομικά ισχυροί).

Ταυτόχρονα, οι άνθρωποι στις πόλεις (ό *δήμος*) πού δούλευαν στις βιοτεχνίες, στό εμπόριο και στά καράβια, καθώς και οι γεωργοί πού σέ δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν και έχασαν τά μικρά κτήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτούς νόμους, κι ή φωνή τους όλοένα δυνάμυνε.

Η αναστάτωση πού επικρατούσε ήταν μεγάλη, γιατί καμιά τάξη δέν ήθελε νά ύποχωρήσει. Χρειαζόταν, όμως, κάποια λύση. Ανάθεσαν, έτσι, σέ ανθρώπους σοφούς μέ πείρα και γνώση, στους *νομοθέτες*, νά συντάξουν νόμους, γιά νά συμβιβάσουν τις μεγάλες διαφορές.

Οι νομοθέτες όρισαν τόν τρόπο τής διακυβέρνησης, τής άπνομής τής δικαιοσύνης, και ρύθμισαν τις ύποχρεώσεις των πολιτών. Μεγάλοι νομοθέτες στήν Αθήνα ήταν ό Σόλων και ό Δράκων.

Οι άπαιτήσεις όμως ήταν πολλές και καμιά τάξη δέν ίκανοποιήθηκε από τή νομοθεσία. Ο λαός εξακολουθούσε νά είναι δυσαρεστημένος. Οι έσωτερικοί άγώνες συνεχίστηκαν. Σέ όρισμένες πόλεις, μερικοί φιλόδοξοι άριστοκράτες κατόρθωσαν παίρνοντας τό λαό μέ τό μέρος τους νά ανέβουν στήν έξουσία, παραμερίζοντας και τους άριστοκράτες και τους πλουσίους. Τους όνόμασαν *τυράννους* οι άρχαιοι. Παρ' όλο πού έκαμαν πολλά έργα, βοήθησαν τό εμπόριο και τή γεωργία και προστάτευσαν τις τέχνες και τά γράμματα, γρήγορα έγιναν άντιπαθητικοί στους πολίτες. Έτσι τό καθεστώς αυτό σέ καμιά έλληνική πόλη δέ συνεχίστηκε πέρα από τρεις γενιές.

Τιμοκρατία

Νομοθέτες

Τυράννοι

Ύστερα από τήν κατάλυση τής τυραννίας, σέ μερικές πόλεις σταθεροποιήθηκε τό άριστοκρατικό πολίτευμα, ενώ σ' άλλες πήρε ό δημόμος (οί πολλοί) στά χέρια του τή διοίκηση, κι ιδρύθηκε ή δημοκρατία.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Άπό τή στιγμή πού οι άρχαιοί Έλληνες άπόκτησαν τά μέσα νά ζήσουν καλά, άκολούθησαν όλότελα διαφορετικό δρόμο άπ' ό,τι οι μεγάλες παλαιές αύτοκρατορίες τής Άνατολής. Έκει, ή προσπάθεια γιά επέκταση σέ νέες χώρες δέν είχε ξεκινήσει άπό άνάγκη, όπως στήν Έλλάδα. Ύπαγορευόταν άπό τήν επιθυμία ν' αύξηθει ή δύναμη κι ό πλούτος τών άρχόντων. Αύτός ήταν ό σκοπός τών κατακτήσεων κι αυτό ζητούσαν ύποτάσσοντας τίς ξένες χώρες.

Η δραστηριότητα τών Έλλήνων έκδηλώθηκε διαφορετικά. Άναζήτησαν νέους χώρους γιά έγκατάσταση. Οί περισσότεροι άποικιοί έφυγαν δυσσαρεστημένοι γιά πολιτικούς λόγους άπό τή γενέθλια γή. Πάλεψαν σκληρά γιά ν' άποκτήσουν νέες έστίες. Άπό τή στιγμή όμως πού ριζωσαν καί βρήκαν ό,τι ζητούσαν, δέν έστρεψαν τά μάτια τους άχόρταγα σέ νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν νά καλυτρέψουν τήν ίδια τους τή ζωή, καί, βελτιώνοντας τό πολίτευμά τους, νά ρυθμίσουν τή θέση του άτόμου στήν πόλη πού ήταν όλόκληρος ό κόσμος του. Οί Έλληνες άποικιοί, όπως είδαμε, ήρθαν σ' έπαφή μέ άλλους λαούς γειτονικούς. Άγόραζαν τά προϊόντα τους, ποτέ όμως δέν επιζήτησαν νά κυριαρχήσουν μέ τή βία σ' αυτούς. Άντίθετα, όταν σταθεροποιήθηκαν στίς νέες πατρίδες τους, πλούσια ή άκτινοβολία του πολιτισμού καί του τρόπου τής ζωής τους άντικαθρεφτίστηκε στούς «βαρβάρους».

Όταν γνώρισαν τήν εϋμάρεια, αντί γιά κατακτητική διάθεση, μέσ στήν ψυχή τους ξύπνησε ένας κόσμος όλόκληρος άπό πνευματικές άνησυχίες. *Γιά πρώτη φορά, στήν ιστορία του κόσμου, άναρωτήθηκαν οι άνθρωποι γιά τήν άρχή τής ζωής, προσπαθώντας νά βρουν μιάν άπόκριση λογική, παραμερίζοντας τά παλιά παραμύθια πού είχαν θρέψει αιώνες άτέλειωτους τήν ανθρωπότητα.* Έτσι, γεννήθηκαν οι πρώτες επιστημονικές άνησυχίες, ή φιλοσοφία κι άκόμη, έκτός άπό τό έπος, ή λυρική ποίηση κι ή ιστορία.

Θά ήταν, ίσως, όλότελα διαφορετική ή μοίρα του Έλληνισμού, άν είχαν νιώσει σταθερά οι Έλληνες τήν άνάγκη νά ένωθούν μεταξύ τους. Δέν επιζήτησαν κατακτήσεις σέ ξένες χώρες. Σ' όλο όμως τό διάστημα τής ιστορικής τους πορείας στήν άρχαιότητα, δέ σταμάτησε ή μιά ελληνική πόλη νά μάχεται τήν άλλη - ίδίως οι γειτονικές - καί νά φτάνουν σέ πολέμους μεταξύ τους. Μόνο σέ πολύ δύσκολες

ώρες, και τότε προσωρινά, ενώθηκαν οι ελληνικές πόλεις. Οι λίγες φωνές μεγάλων ανθρώπων που μίλησαν, στην αρχαιότητα, για συνένωση του Έλληνισμού, δέ βρήκαν απήχηση.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η αρχαία Ελλάδα πρόσφερε όλες τις μορφές των πολιτευμάτων που υπάρχουν ως σήμερα.
 2. Στην Ελλάδα ανακαλύφθηκε η αξία του ατόμου κι ιδρύθηκε η δημοκρατία.
 3. Μés στην αρχαϊκή περίοδο, ύστερα από πολλές έσωτερικές ζυμώσεις, τό πολίτευμα εξελίσσεται από τή μοναρχία στή δημοκρατία.
 4. Σταθμός σύντομος ή ύπαρξη των τυράννων, που δέν αγαπήθηκαν όμως και δέν είχε συνέχεια τό καθεστώς που προσπάθησαν νά επιβάλουν.
 5. Η έλλειψη ενότητας στάθηκε τό μεγάλο μειονέκτημα του Έλληνισμού.
-

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Έκτός από τη Σπάρτη, πού θά παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερειακά τήν ιστορία της, στήν αρχαϊκή περίοδο είναι μεγάλη ή ανάπτυξη πού σημειώνουν τρεις πόλεις: τό Ἄργος, ἡ Σικυών καί ἡ Κόρινθος.

Ἀρκαδία, Μεσσηνία καί Ἀχαΐα, γιά τελείως διαφορετικούς λόγους ἢ καθεμίᾳ ἀπό αὐτές τίς τρεῖς περιοχές, δέ γνώρισε ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη. Ἡ Ἀρκαδία, ὄρεινῆ χώρα, κλεισμένη μέ βουνά ψηλά ἀπό τόν ἄλλο χῶρο, ἔμεινε καθυστερημένη, ὅπως καί ἡ Ἀχαΐα. Μικρές πόλεις (Μαντίνεια, Τεγέα) ἢ καί συνοικισμοί ἀσήμαντοι (κῶμες) ἀναπτύχθηκαν στό χῶρο τῆς καθεμιᾶς, χωρίς καμιᾶ ἀκτινοβολία. Ἡ Μεσσηνία, πάλι, νωρίς τράβηξε ἀρπакτικές τίς διαθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν μέ τό πλοῦσιο ἔδαφος της, γι' αὐτό καί δέν μπόρε-

Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ἡ πόλις τῆς Κόρινθου ἦταν ἡ ἀρχαία Κόρινθος. Ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ἡ πόλις τῆς Κόρινθου ἦταν ἡ ἀρχαία Κόρινθος. Διατηροῦνται ἑπτὰ μονάχα ἀπό τίς μονόλιθες κολόνες του. Πρὶν ἀπό τό ναό, πού βλέπει ὁ ἐπισκέπτης σήμερα, εἶχε κτισθεῖ ἄλλος παλαιότερος, ὅπως δείξανε οἱ ἀνασκαφές. Λατρευόταν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων ἐκεῖ. Ὁ ναός πού διατηρεῖται στή θέση αὐτή σήμερα εἶναι ἓνα ἀπό τά ἐλάχιστα μνημεῖα πού διασώθηκαν, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοί τό 146 π.Χ. κατέστρεψαν τήν Κόρινθο. Ἔγινε τόν 6ο αἰ. π.Χ. χαρακτηριστικό ἔργο τῆς δωρική ἀρχιτεκτονική.

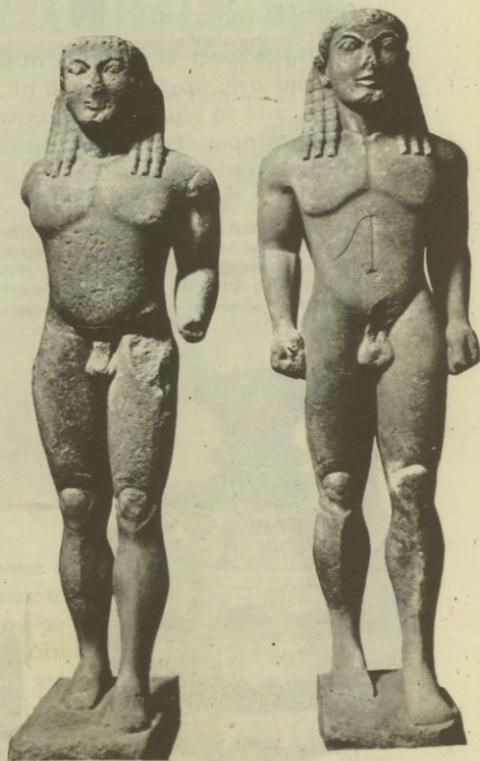

σε, ύποδουλωμένη, ν' αναπτυχθεί αυτόνομα. Ακολούθησε αναγκαστικά τό δρόμο τών Σπαρτιατών.

Τό Ἄργος σημειώνει ἐξαιρετική ἀνάπτυξη μετά τή δωρική κατάκτηση κι οἱ βασιλιάδες του κυριαρχοῦν σ' ὅλοκληρη τήν Ἀργολίδα. Πρὶν ἢ Σπάρτη ἀπλώσει τήν ἐπιρροή της, εἶναι τό πρώτο κράτος τῆς Πελοπόννησου. Ὀνομαστός ἔμεινε ὁ Φεῖδων (7ος αἰ. π.Χ.), ὁ βασιλιάς πού πρώτος ὄρισε τά μέτρα καί τά σταθμά στή χώρα (τά φειδώνεια). Ἀπό κεί τά πήραν κι οἱ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις. Ἡ φήμη του γιά πολλούς αἰῶνες ἔμεινε ζωντανή στή μνήμη τών Ἑλλήνων.

Ἡ Σικυών σημειώνει ἐξαιρετική ἄνθηση στήν ἀρχαϊκή περίοδο, ὅταν παίρνουν στά χέρια τους τήν ἐξουσία τύραννοι ἀπό τήν οἰκογένεια τών Ὀρθαγοριδῶν. Ὁ τύραννος Κλεισθένης τή διοικεῖ στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στή

Σπουδαίو ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, φιλοτεχνημένο ἀπό τόν Ἀργεῖτη γλύπτη Πολυμήδη. Εἶναι χαρακτηριστικά ἀγάλματα τῆς Δωρικῆς τεχνοτροπίας, πού ἀποδίδει στερεό καί καλοστημένο τό σῶμα, βαριά τά μέλη, κοντό σχετικά τό κορμί, τονισμένος τούς μῦνες καί πλατύ τό κρανίο, μέ χαμηλό μέτωπο. Παριστάνονται τά δύο ἀδελφία, Κλεόβις καί Βίτων, γιοί μιᾶς ἱέρειας τῆς Ἥρας, πού κάποτε, καθώς ἀγοῦσαν νά φτάσουν τά βόδια πού ἔσερναν τό ἄρμα τῆς στοῦ Ἱερό, ὅπου θά βριστόναι ἡ γιορτή τῆς θεᾶς, βλέποντάς τιν οἱ γιοί τῆς στενοχωρημένη καί γεμάτη ἀγωνία, ζήτησαν οἱ ἴδιοι στό ἄρμα καί τό ἔσυραν ὡς τό Ἱερό. Ἡ πράξη αὐτή, γιά τούς ἀρχαίους, ἦταν πολύ μεγάλη θυσία, γιὰ τό ζέψιμο ἐθεωρεῖτο συμβολικά στέρση τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ἔφτασαν, ἔτσι, στό Ἱεραῖο, τά ἀγόρια ὀδηγώντας τό ἄρμα τῆς μητέρας τους, ὁ κόσμος πού βρισκόταν ἐκεῖ γιά τή γιορτή τούς ἐπευφήμησε. Κουρασμένα τά δύο ἀγόρια ἔπεσαν νά κοιμηθοῦν στό ἄσος τῆς θεᾶς. Τότε ἡ μητέρα τους, βλέποντας πόσο πολύ εἶχαν γίνει δακτυλοδεικτούμενα τά παιδιά τῆς, παρακάλεσε τή θεά νά τούς δώσει τή μεγαλύτερη εὐτυχία. Καί τά δύο παιδιά βυθίστηκαν, ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, σέ ἕναν ὑπνο βαθύτατο, ἀπό τόν ὁποῖο δέν ζύπνησαν ποτέ. Ἐφυγαν ἀπό τή ζωή, τήν ἄρα πού ὅλοι μιλοῦσαν γι' αὐτά, νέοι, χωρίς νά γνωρίσουν ἀρρώστια, ἐνῶ σ' αὐτά τους ἀνηχούσαν ἀκόμη οἱ ἐπευφημίες τοῦ πλήθους. Τό ἔργο τοῦ ἀφιέρωσαν οἱ Ἀργεῖτες στό Ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα στούς Δελφοῦς. Γύρω στό 600 π.Χ. Μουσεῖο Δελφῶν.

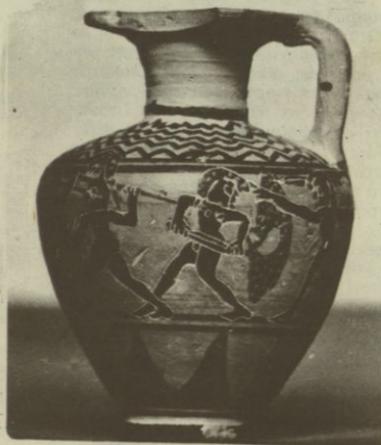
Σικυώνα όπου η κεραμική και η χαλκοπλαστική άνθισαν άξιοσημείωτα.

Ἡ Κόρινθος. Ἡ σπουδαία γεωγραφική θέση τῆς Κορίνθου ὀρισε καί τή μοίρα τῆς στήν ἀρχαϊκή περίοδο. Πῆρε μεγάλο μέρος στό δεύτερο ἀποικισμό, κι ἀπό τήν ἐποχή πού ἀνοιξαν ἀγορές στή Μεγάλη Ἑλλάδα, καθώς ἦταν ἀνάγκη νά μεταφέρονται προϊόντα ἀπό τίς μικρασιατικές πόλεις στήν Ἱταλία κι ἀντίθετα, κι ἐπειδή τό πέρασμα τοῦ Μαλέα μέ τίς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιά τά μικρά καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μέ τά δυό τῆς λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.

Τά καράβια μποροῦσαν νά πλευρίζουν στό ἀνατολικό τῆς λιμάνι, τίς Κεγχρεές, νά ξεφορτώνουν ἐκεῖ τά ἐμπορεύματα κι ὕστερα, πλοῖα καί ἀγαθά, νά μεταφέρονται στό Λέχαιο, τό ἄλλο λιμάνι, στόν Κορινθιακό, γιά νά τραβήξουν ἀπό κεῖ γιά τό Ἴόνιο πέλαγος καί τήν Ἱταλία. Ἡ Κόρινθος ἀναπτύχθηκε πολύ τόν καιρό πού τήν κυβέρνησαν οἱ τύραννοι.

Περιάνδρος. Ὁ τύραννος αὐτός, γιός τοῦ Κύψελου, πού εἶχε τήν ἐξουσία στίς ἀρχές τοῦ βου αἰ., ἔδωσε τεράστια ἀνάπτυξη στήν πόλη, πού τή γέμισε κυριολεκτικά μέ πλῆθος ναούς, μεγάλα κτίρια κι ἐργαστήρια. Ἐκαμε τήν Κόρινθο τό μεγαλύτερο κέντρο τῆς ἐποχῆς, καί γιά νά διευκολύνει τίς μεταφορές, κατασκεύασε ἕνα δρόμο

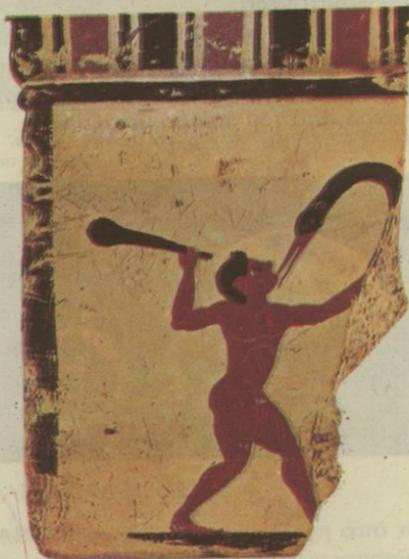
Δύο κορινθιακά ἀγγεῖα: οἰνοχόη καί ἀρύβαλλος. Τό α' τοῦ 600 π.Χ., τό β' τοῦ 680 π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου. Ἡ κορινθιακή ἀγγειογραφία καί ζωγραφική ὑμνήθησαν ξεχωριστά ἀπό τοῦς ἀρχαίους. Ἡ Κόρινθος στοῦς ἀρχαίκοῦς χρόνους γνώρισε τόσο μεγάλη ἀκμή καί ἀπόκτησε τέτοιο πλοῦτο, ὥστε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης – σέ ὅλους τοῦς κλάδους – νά θεωρεῖται φυσική.

Αριστερά: Τμήμα του Διόλκου της Κορίνθου. Ξεχωρίζουν καθαρά οι αύλακώσεις που έχουν αφήσει πάνω του τα αρχαία άμαξια, που τά χρησιμοποιούσαν για τή μεταφορά των εμπορευμάτων από τό ένα λιμάνι τής Κορίνθου στό άλλο. Πιστεύεται σήμερα πώς ό Διόλκος έγινε τήν περίοδο τής βασιλείας του τυράννου Περιάνδρου.

Μικρός πήλινος βωμός μέ ζωγραφική παράσταση του μύθου τών Πυγμαίων μέ τούς γερανούς. Διατηρείται μόνο τό μικρό αυτό κομμάτι, ένδιαφέρον έργο τής κορινθιακής ζωγραφικής. 6ος αί. π.Χ. Μουσείο αρχαίας Κορίνθου.

μεγάλο, τό Διόλκο, από τό Σαρωνικό στόν Κορινθιακό κόλπο. Ό δρόμος αυτός, στρωμένος μέ μεγάλες πελεκητές πέτρες, είχε ειδικά αύλακία για νά σέρονται πάνω του τά άμαξια που μετέφεραν τά καράβια (ένα μεγάλο του μέρος έχει άποκαλυφθει σέ άνασκαφές).

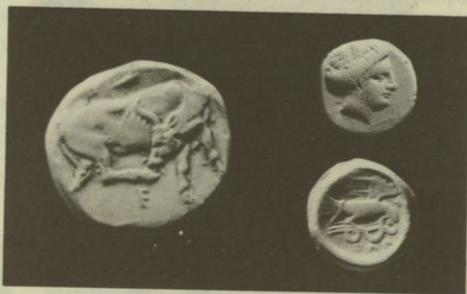
Ό Περιάνδρος διοίκησε τήν πόλη για 44 χρόνια κι έμεινε όνομαστός στήν αρχαιότητα για τή λαμπρότητα τής αύλης του, για τά μεγάλα έργα που κατασκεύασε και για τά πολύτιμα δώρα που έστειλε στα μεγάλα ελληνικά ιερά. Στήν εποχή του τά Ίσθμια, οι

μεγάλοι αγώνες που γίνονταν στο ιερό της Ισθμίας προς τιμή του Ποσειδώνα, πήραν τεράστια αίγλη. Θεωρήθηκε ένας από τους έφτά σοφούς της αρχαίας Ελλάδας κι η φήμη του διατηρήθηκε για αιώνες.

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

Καί οι δύο πόλεις αναπτύχθηκαν γρήγορα και με τις αποικίες τους σταθεροποίησαν τη δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικά κέντρα και οι δύο έστειλαν άφθονα τά προϊόντα τους στον έξω κόσμο. Στόν 7ο αί. π.Χ., έξοντώθηκαν κυριολεκτικά, νικητές και νικημένοι, στό φοβερό πόλεμο που ξέσπασε ανάμεσά τους για τό Ληλάντιο πεδίο (τή μεγάλη πεδιάδα ανάμεσά τους), τότε που, όπλα σημειώνει χαρακτηριστικά ό ιστορικός Θουκυδίδης, ή Ελλάδα μοιράστηκε σέ δύο στρατόπεδα.

Τά όπλα (ένα είδος σπαθιά) τής Χαλκίδας και τά άγγεία τής Έρετρίας σκορπίζονταν σ' όλες τές άγορές του κόσμου. Η άκμή που σημείωσαν στήν πρώτη φάση τής αρχαϊκής περιόδου, κάμφθηκε ύστερα από τόν πόλεμο μεταξύ τους.

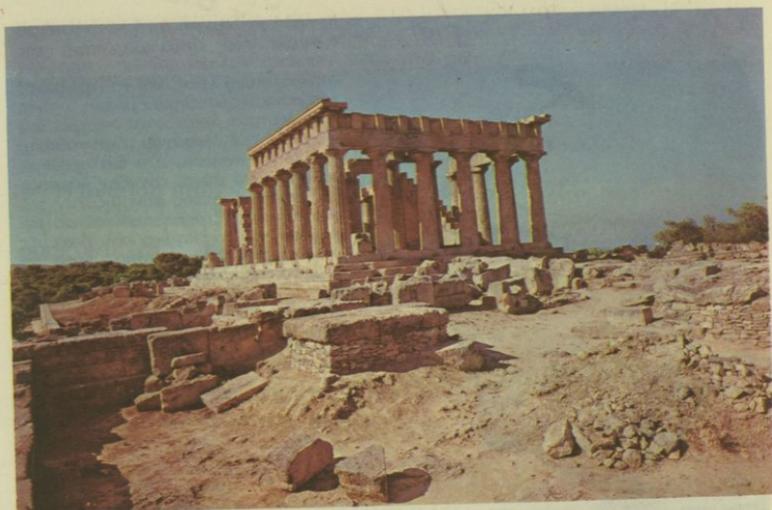

Άριστερά: Η μιά όψη από νόμισμα τής Έρετρίας. Δεξιά: Οι δύο όψεις νομίσματος τής αρχαϊκής Χαλκίδας. Βρίσκονται όλα στή Νομισματική Συλλογή Άθηνών.

3. Η ΑΙΓΙΝΑ

Ξερό κι άγονο νησί ή Αίγινα, προικίστηκε μέ έξαιρετικά καθαρή άτμόσφαιρα και σπουδαία θέση στό Σαρωνικό. Η έλλειψη φυσικών προϊόντων έσπρωξε ωρίς τούς Αιγινήτες στή θάλασσα κι έγιναν άτρόμητοι ναυτικοί, που ταξίδευαν σ' όλες τές έλληνικές θάλασσες μεταφέροντας πλήθος προϊόντα. Κέρδιζαν έτσι πολλά πλούτη.

Όνομαστοί καλλιτέχνες εργάστηκαν στά έργαστήριά της, όπου χρησιμοποιήθηκαν εκατοντάδες δούλοι. Τό νόμισμά της, οι περίφημες «χελώνες», κυκλοφορούσε από τή Μ. Άσία και τόν Εύξεινο ως τήν Αίγυπτο, τήν Κρήτη και τές Κυκλάδες.

Ἡ ναός τῆς Ἀφαίας στήν Αἴγινα. Ἀποψη ἀπό τά ἀνατολικά. Ἔργο τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς Αἴγινας στίς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

4. Τά Μέγαρα

Ἡ πόλη πλούτισε μέ τόν ἀποικισμό καί μέσ στόν 7ο αἰ. ἀναπτύσσεται πολύ, τήν ἐποχή πού τύραννός της ἦταν ὁ Θεαγένης. Ἐχοντας στενοῦς δεσμούς μέ τό δωρικό κόσμο, ἰδιαίτερα μέ τήν Κόρινθο, ποτέ δέ στάθηκε φιλική ἀπέναντι στήν Ἴωνική Ἀθήνα. Τελικά ἔφτασαν σέ σύγκρουση οἱ δύο πόλεις γιά τήν κυριαρχία στή Σαλαμίνα καί νίκησε ἡ Ἀθήνα, ὅπως θά δοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

Μίλητος. Ὑπῆρξε ἡ σπουδαιότερη καί ἡ πιό ἀξιόλογη ἀπό τίς μεγάλες πόλεις τῆς Ἴωνίας. Σ' αὐτήν ὀδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι δρόμοι τοῦ ἐμπορίου, ἀπό τήν Ἀνατολή κι ἀπό τά λιμάνια της ξεκινοῦσαν πλῆθος καράβια γιά τίς πολλές τῆς ἀποικίες στόν Εὐξεινο (γύρω στίς 80), γιά τήν Αἴγυπτο καί τή Δ. Μεσόγειο. Σημείωσε μεγάλη ἀκμή στά γράμματα καί τίς τέχνες. Στή γῆ της ἀναπτύχθηκε γιά πρώτη φορά ἡ φιλοσοφία, κι ἡ πόλη στολίστηκε μέ ὁμορφα κτίρια καί ναούς. Δέν εὐτύχησε, ὡστόσο, ὅπως κι οἱ ἄλλες ἰωνικές ἀποικίες, νά μείνει ἐλεύθερη, γιατί τόσο αὐτή, ὅσο κι οἱ ἄλλες ἀποικίες δέ θέλησαν νά ἐνωθοῦν, ὅταν παρουσιάστηκε, φοβερός, ὁ περσικός κίνδυνος. Παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ τυράννου τῆς Σάμου

6.ος αιώνας

Κεφαλή περμιστή από τό ανατολικό
 αέτωμα του αρχαϊκού ναού τής
 Άφαιάς. Τό αέτωμα καταστράφηκε
 από κεραυνό ίσως, καί τά αγάλματά
 του άντικαταστάθηκαν μέ νέα - ατό
 τά τελευταία βρίσκονται σήμερα στό
 Μουσείο του Μονάχου (Γλυπτοθήκη)
 -, ενώ τά παλαιά, ό,τι διατηρήθηκε
 δηλαδή από αυτά, άνοιξαν λάκκους
 οί Αιγινήτες, όπως συνηθίζόταν γιά
 άφιέρωματα Ιερών που καταστρέ-
 φονταν, καί τά έθαψαν εύλαβικά μέ
 στήν περιοχή του Ίερού. Αύτά τά
 γλυπτά του ναού τής Άφαιάς βρέθη-
 καν σέ άνασκαφές στις άρχές του αί-
 ώνα μας. Τό κεφάλι τής εικόνας μας,
 έργο γύρω στά 510 π.Χ., ύπάρχει στο
 Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τό κεφάλι από τό
 άγαλμα τής θεάς Άθη-
 νάς, κεντρικής μορφής
 καί στά δύο αέτωματα
 του ναού τής Άφαιάς
 στην Αίγινα. Πρόκειται
 γιά τό δεύτερο αέτωμα,
 που κατασκευάστηκε
 μετά την καταστροφή
 του πρώτου. Γλυπτο-
 θήκη του Μονάχου.
 Γύρω στά 490 π.Χ.

Πολυκράτη, πού κατάλαβε πρώτος τόν κίνδυνο, οί έλληνικές πόλεις τής Μ. Άσίας δέ μόνοιασαν καί, μιά-μιά, έπεσαν στά χέρια τών Περσών.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

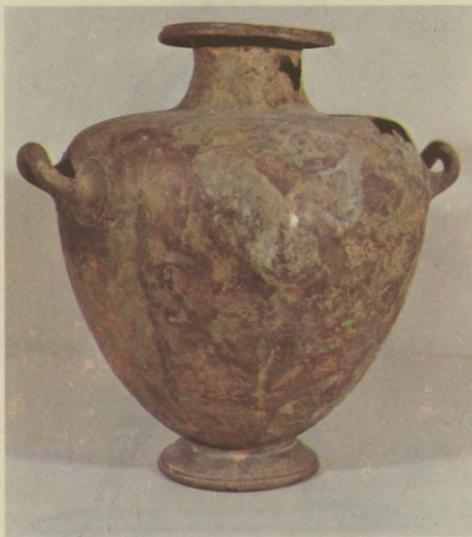
Ή άνθηση πού σημείωσαν οί έλληνικές πόλεις τής Κάτω Ίταλίας καί Σικελίας ήταν έκπληκτική. Καθεμιά τους υπήρξε ολόκληρος κόσμος καί έστία πνευματικής, έμπορικής καί καλλιτεχνικής άκμής. Τόποι πλούσιοι σέ γεωργικά προϊόντα, χωρίς άνταγωνισμό μέ τούς ξένους λαούς, σ' όλη τήν άρχαίκή περίοδο, έδωσαν τήν ευκαιρία στους κατοίκους τους, ήρεμα καί κανονικά, νά αναπτυχθούν καί κάθε πόλη νά γίνει ένα σπουδαίο κέντρο πολυάνθρωπο όπου, έκτός από τούς έμπόρους, πλήθος οί καλλιτέχνες, οί ποιητές κι οί σοφοί έφταναν γιά νά έγκατασταθούν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Άμέσως ύστερα από τήν άποικιακή έξάπλωση οί πόλεις τής Ελλάδας άνθίζουν έκπληκτικά.

2. Ξεχωριστή θέση πήρε ή Κόρινθος. Μεγάλο πλούτο άπόκτησε ή Αίγινα μέ τό ναυτικό της.

Χάλκινη ύδρια καλοδιατηρημένη. Στήν πάνω όψη του στομίου της έχει άφιερωτική έπιγραφή πού δείχνει πώς ήταν άνάθημα στό Δία Έλλάνιο, πού λατρευόταν στήν κορυφή του Όρους στήν Αίγινα. Ή ύδρια έχει δύο λαβές οριζόντιες καί μία κάθετη επάνω, πού δέ φαίνεται στή φωτογραφία. Έργο του 6ου π.Χ. αί. Μουσείο Αίγινας.

3. Οί πόλεις τῆς Εὐβοίας, Χαλκίδα κι Ἐρέτρια, σημειώνουν μεγάλη ἀκμή στήν τέχνη καί στό ἐμπόριο. Μεγάλο χτύπημα γι' αὐτές στάθηκε ὁ πόλεμος γιά τό Ληλάντιο πεδίο.

4. Τεράστια ἡ πνευματική κι ἡ καλλιτεχνική κίνηση στίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Μ. Ἑλλάδας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ Κόρινθος:

«Λένε μάλιστα πώς πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι κατατιάστηκαν μέ τά προβλήματα τῶν καραβιῶν ἀπάνω-κάτω ὅπως τό κάνουνε σήμερα ὅλοι, καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα τά Ἑλληνικά μέρη στήν Κόρινθο σκαρώθηκαν τριήρεις. Φαίνεται μάλιστα πώς γιά τούς Σαμίους ἕνας Κορίνθιος ναυπηγός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, κατασκεύασε τέσσερα πολεμικά πλοῖα. Πᾶνε τριακόσια χρόνια πού ὁ Ἀμεινοκλῆς πῆγε στή Σάμο... Γιατί ἐπειδὴ οἱ Κορίνθιοι εἶχανε χτίσει τήν πόλη τους ἀπάνω στόν Ἴσθμό, ἀνέκαθεν κρατοῦσαν τό ἐμπόριο, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες τά παλιά χρόνια, καί οἱ μέσα καί οἱ ἔξω ἀπό τήν Πελοπόννησο, ἐπικοινωνοῦσαν ἀναμεταξύ τους ἀπό τή στεριά μᾶλλον παρά ἀπό τή θάλασσα, καί περνοῦσαν κατ' ἀνάγκη ἀπό τό μέρος τους, κι ἔτσι ἔγιναν οἱ Κορίνθιοι πολύ πλούσιοι καί ἰσχυροί μέ τόν πλοῦτο τους... Ἀφότου οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νά ταξιδεύουν ἀπό τή θάλασσα, ἀπόχτησαν οἱ Κορίνθιοι καράβια καί ξεκαθάρισαν τούς πειρατές δίνοντας ἔτσι εὐκαιρία γιά ἐμπορικές συναλλαγές. Ἐκαναν ἔτσι διπλά ἰσχυρή τήν πολιτεία τους εἰσπράττοντας χρήματα κι ἀπό τά δύο».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 13 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Ἀπό τό πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως κι ἔμειναν σύμβολο αἰώνιο ἑνός ἰδιαίτερου τρόπου ζωῆς πού καθιερώθηκε καλλιέργησε μέ πίστη, καί μέ συνέπεια ἀκολούθησε σ' ὅλη τήν ἱστορική της πορεία: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα.

Στάθηκαν δύο μεγάλα πρότυπα οἱ δύο τόσο διαφορετικές αὐτές πόλεις, κι ὅσο κι ἂν θαυμάσει κανεῖς τῆς Ἀθήνας τήν ἐκπληκτική προσφορά, δέν μπορεί νά μή σταθεῖ γεμάτος σεβασμό μπροστά στήν ψυχική δύναμη, στήν εὐγένεια καί στό αὐστηρό μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν.

Α΄. Η ΣΠΑΡΤΗ

Ἀπό τοὺς Δωριεῖς* πού κατάκλυσαν τήν Πελοπόννησο, μιά ομάδα προχωρώντας στό νότο, στή Λακωνική, ἴδρυσε στή βαθιά κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα τή Σπάρτη.

Πανύψηλα βουνά ἐκλείναν τή χώρα, ἀνατολικά καί δυτικά, κι ἡ θάλασσα, γιά τή μακρινή ἐκείνη ἐποχή, δέν ἦταν πολύ κοντά. Ὡστόσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα

Χάλκινο ἀγαλματάκι πολεμιστῆ, ἐξαιρετο σέ καλλιτεχνική ποιότητα καί μέ ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς πλαστικῆς, ὅπως ἐξελίχθηκε στή Λακωνική. ἄρ. π.Χ. αἰ. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

ἀναπτύχθηκε, κι ἄνθισε στό χῶρο της τό ἐμπόριο κι ἡ βιοτεχνία. Ἀπό τόν ἔξω σόσμο ἄφθονες ἔφταναν οἱ πρῶτες ὕλες (ἐλεφαντό-δοντο, ἤλεκτρο*, χαλκός, σίδηρο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιά νά γίνουν στά ἐπιδέξια χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλήθος κομφοτεχνή-ματα καί ὄπλα πού, μαζί μέ τά ὁμορφα ἀγγεῖα της, πλημμύριζαν τίς ξένες ἀγορές ἀπό τή Μ. Ἀσία (τή Λυδία) ὡς τήν Ἴταλία (στήν Ἑτρουρία). Τούς πρῶτους αἰῶνες ἡ Σπάρτη φαίνεται νά ἦταν γε-μάτη κίνηση καί δραστηριότητα, ἀνοιχτή σέ πλούσιες ἐπιδράσεις.

Ὑστερα ἀπό δύο ἐπίμονους καί σκληρούς πολέμους μέ τούς Μεσσηνίους, ἀλλάζει μέ τόν καιρό τελείως ὁ ρυθμός τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορική κίνηση μέ τό ἐξωτερικό σταματάει, ἡ βιοτεχνία περιορίζε-ται κι ἡ Σπάρτη διαμορφώνεται σέ κλειστό στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολίτες της καταγίνονται μόνο μέ τίς στρατιωτικές ἀσκήσεις καί τόν πόλεμο.

Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καί ἡ καθημερινή ζωή, ὡς τίς παραμικρές της λεπτομέρειες, ὀρίζεται ἀπό τήν αὐστηρή νομοθεσία. Χαρακτηριστικό τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μέσ στή στρατιωτική μονάδα. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νά εἶναι σέ κάθε στιγμή ἔτοιμος νά ὑπερασπίσει τήν πατρίδα του ἀπό ἑσωτερική ἢ ἐξωτερική ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Εἰλωτες. Οἱ Δωριεῖς* πού κατέβηκαν στή Λακωνία ὑποδούλω-σαν τούς παλαιούς κατοίκους, μοιράστηκαν μεταξύ τους τά κτή-ματα σέ ἴσα μερίδια (κλήρους) καί τούς ὑποχρέωσαν νά τά καλλιερ-γοῦν. Ἡ τάξη αὐτή, οἱ *Εἰλωτες*, ἦταν πάντα πολύ μεγαλύτερη ἀπό

Μικροσκοπικά φτωχικά χαρίσματα στοὺς θεούς, ἀπό μολύβι. Ἦταν τό μόνο ἀφι-έρωμα πού εἶχαν τή δυνατότητα νά προσφέρουν οἱ δυστυχισμένοι Εἰλωτες. Εἶναι πολύ σημαντικά γιά τούς ἀρχαιολόγους, γιατί ἔχουν μεγάλη ποικιλία στίς παραστάσεις τους καί ἀφθονα διακοσμητικά θέματα, ἀναμνήσεις ἀπό τήν τέχνη τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων στήν περιοχή.

τους Σπαρτιάτες, γι' αυτό και ζούσε κάτω από τή σκληρή τους επίβλεψη, χωρίς κανένα δικαίωμα, κοντά στά κτήματα πού καλλιεργούσαν. *Ἡ Ζωή τῶν Εἰλώτων ἦταν στή διάθεση τῶν Σπαρτιατῶν.*

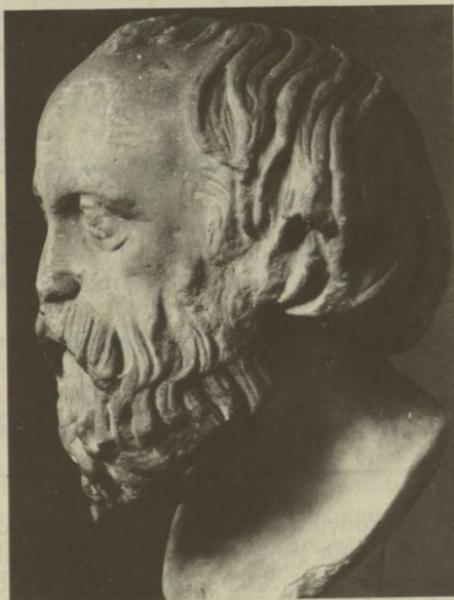
Πολίτες Σπαρτιάτες. Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ πολίτες Σπαρτιάτες δηλ., ἦταν οἱ μόνοι πού εἶχαν πολιτικά δικαιώματα. *Μοναδική τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καί μόνιμη ἀπειλή ἡ ἐξέγερση τῶν Εἰλώτων.*

Γι' αυτό δέν ἔκαναν καμιά δουλειά, ἀλλά καταγίνονταν μόνο μέ τίς στρατιωτικές ἀσκήσεις.

Περίοικοι. Ἐνα μέρος τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἀποτελοῦσε τήν τάξη τῶν *Περιοίκων*. Αὐτοί ἦταν ἐλεύθεροι πολίτες, ζούσαν γύρω ἀπό τή Σπάρτη σέ συνοικισμούς καί καταγίνονταν μέ τό ἐμπόριο καί τή βιοτεχνία. Πολιτικά δικαιώματα δέν εἶχαν. Ὑποχρεώνονταν μόνο νά στρατεύονται.

2. Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ἡ Ζωή στή Σπάρτη πῆρε μορφή πού δέν τή συναντοῦμε σέ καμιά ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό τῆς στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νά μείνουν φυλετικά καθαρῶν καί νά διατηρήσουν τήν κυριαρχία, λίγοι αὐτοί

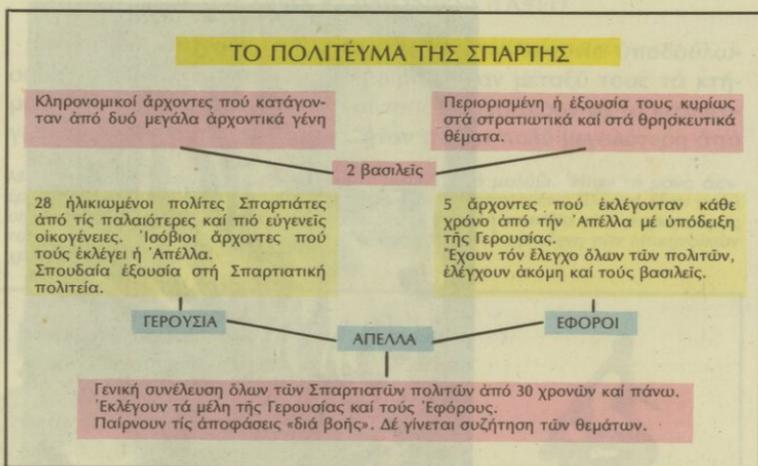
Προτομή τοῦ μυθικοῦ νομοθέτη τῆς Σπάρτης Λυκούργου. Ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἔργου τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νύ-Κάρλαμπεργκ Κοπεγχάγης.

ἀπέναντι στό πληθος τών δυσαρεστημένων Ειλώτων. "Υστερα, μά-
λιστα, ἀπό τό δεύτερο Μεσσηνιακό πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμός
τών κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικά κι ὁ κίνδυνος ἐξέγερσης
τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νά κρατήσουν γερά τό ζυ-
γό, ἔπασαν οἱ ἴδιοι θύματα τῆς ἰδιότυπης νοοτροπίας τους καί ὑπο-
δουλώθηκαν σ' αὐτή τήν ἀνάγκη. Ὁ φόβος τών Ειλώτων τούς
ἀνάγκασε νά κλείσουν τήν πόλη τους καί νά διαμορφώσουν πάνω σέ
αὐτοσχεδιαστικούς κανόνες τή ζωή τους.

Ἡ παράδοση ἀποδίδει τή νομοθεσία τους στό Λυκοῦργο, ἕνα
πρόσωπο σχεδόν μυθικό. Σήμερα, ὅμως, πιστεύεται πώς ἡ Σπάρτη
σταδιακά διαμορφώθηκε σέ στρατιωτικό κράτος κι ἡ νομοθεσία της
ὀλοκληρώθηκε τόν 6ο αἰ. π.Χ., τήν ἐποχή πού ἐξησε ὁ Χίλων ὁ Λακε-
δαίμονιος, ἕνας ἀπό τούς ἐφτά Σοφούς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Ἡ Σπάρτη εἶχε δύο βασιλεῖς ὡς τό τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Ἦταν
ἀνώτατοι θρησκευτικοί καί στρατιωτικοί ἄρχοντες καί τό ἀξίωμά
τους ἦταν κληρονομικό. Εἶχαν κληρο μεγαλύτερο καί διπλή μερίδα
στό συσσίτιο καί στό πολεμικά λάφυρα. Ὁ ἕνας βασιλιάς ὀδηγοῦσε
τό στρατό στόν πόλεμο.

Τήν πραγματική ὅμως ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ πέντε Ἐφοροι, πού
ἄλλαζαν κάθε χρόνο. Εἶχαν τήν ἐπίβλεψη τοῦ κράτους καί τό δικαί-
ωμα νά τιμωροῦν ἀκόμη καί τούς βασιλεῖς. Αὐτοῖ ἀποφάσιζαν γιά

Κάνανε έναν οί Σπάρτε. ότι:

Όλα τὰ σπουδαία ζητήματα. Έφορος μπορούσε νά εκλεγεί κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.

Γερουσία. 28 γεροντες (πάνω από 60 χρονών) από τις παλαιότερες οικογένειες αποτελούσαν μαζί με τους 2 βασιλείς τή Γερουσία. Ήταν ισόβιοι άρχοντες, δίκαζαν τις ύποθέσεις φόνου και προετοίμαζαν τὰ θέματα πού θά άνακοινώνονταν στή συνέλευση του λαού, πού λεγόταν 'Απέλλα.

Στή συνέλευση του λαού ('Απέλλα) έπαιρναν μέρος όλοι οι πολίτες Σπαρτιάτες πού ήταν πάνω από 30 χρονών. 'Αποφάσιζαν «διάβιοής», χωρίς νά συζητούν τὰ διάφορα προβλήματα πού άπασχολούσαν τό κράτος. 'Η 'Απέλλα άνακήρυσσε τὰ μέλη τής Γερουσίας και τούς 'Εφόρους.

Τό πολίτευμα τής Σπάρτης, ιδιότυπο στήν ούσία του, διατηρήθηκε άπαράλαχτο ως τό τέλος τής ιστορίας της. Συντηρητικοί στή φύση τους οι Σπαρτιάτες, άντιπαθούσαν κάθε άλλαγή και, έπιζητώντας νά έξουσιάσουν τό μέλλον, άπόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθούσαν άκόμη και ύποστήριζαν τὰ όλιγαρχικά πολιτεύματα και στίς άλλες χώρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Τά παιδιά έπρεπε νά συνηθίζουν στήν άπλή ζωή, στήν άδιάκοπη άσκηση, στή σκληραγωγία και στήν ύπακοή. Ήταν άκόμη άνάγκη νά νιώθουν άκατάλυτη άφοσίωση στήν πατρίδα τους και άγάπη γιά τούς συνομηλίκους, τούς άύριανούς συμπολεμιστές.

Γ' αυτό ζούσαν όλοι μαζί σέ ομάδες (άγέλες) και τήν έπίβλεψη τους είχαν οι παιδονόμοι.

'Η μόρφωσή τους ήταν πολύ άπλή. Διάβαζαν τὰ όμηρικά ποιήματα και μάθαιναν πολεμικά τραγούδια και χορούς. Βασική γραμμή στήν άνατροφή ήταν νά τούς έμπνεύσουν τυφλή ύπακοή στους νόμους και στίς διαταγές του κράτους, θαυμασμό γιά τήν άνδρεία, περιφρόνηση γιά τό θάνατο και σεβασμό γιά τούς γεροντότερους.

Μιά από τις μεγαλύτερες άρετές πού προσπαθούσαν νά τούς καλλιεργήσουν ήταν ή άγάπη γιά τή συντομία στήν έκφραση (λακωνισμός).

Γιά νά γίνουν καλοί στρατιώτες, έπρεπε νά άποκτήσουν άντοχή στους φυσικούς πόνους, και, γιά ν' άντιμετωπίζουν τις δυσκολίες έπισιτισμού στίς έκστρατείες, τούς έδιναν λίγη τροφή, πού ήταν άνάγκη νά τή συμπληρώνουν μόνοι τους, άρπάζοντας κρυφά ό,τι τους έλειπε. Ήταν, ώστόσο, φριχτή ντροπή νά τούς άνακαλύψουν.

Τά παιδιά κοιμόνταν πάνω σέ καλάμια, πού μόνα τους έκοβαν στίς όχθες του Εύρώτα, και φορούσαν έλάχιστα φορέματα, τὰ ίδια

για νά τους
βαρβαλουνή
νά τους άφάνοι
άρετελευθερους
και τούς
υπερωσαν.
το
είγμα
σε
Σπαρτιατική
ισοφία.

χειμώνα καί καλοκαίρι. Καλλιεργούσαν στενή άλληλεγγύη κι αγάπη μεταξύ τους.

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Είκοσι χρονών γίνονταν στρατιώτες, κι από αυτή τήν ηλικία ώς εξήντα χρονών κοιμόνταν – δεκαπέντε μαζί – σέ σκηνές κι έτρωγαν σέ κοινά *συσσίτια*. Τό φαγητό τους ήταν άπλό. Τό πιο συνηθισμένο ήταν ό «μέλας ζωμός», Ζουμί από χοιρινό κρέας μέ ξίδι. Γυμνάζονταν όλοένα καί πήγαιναν στό κυνήγι. Τριάντα χρονών μπορούσαν νά παντρευτούν, πήγαιναν όμως σπάνια σπίτι τους. Άπαγορευόταν νά καταγίνονται μέ όποιαδήποτε έργασία. Οί Είλωτες καλλιεργούσαν τή γή κι αυτοί έδιναν ύποχρεωτικά τά μέσα γιά νά ζούν οι οικογένειες τών Σπαρτιατών, καθώς καί τό μερίδιο τών πολιτών στά συσσίτια.

Ή πολυτέλεια, ή σπατάλη, ή φιλοχρηματία θεωρούνταν άτιμωτικά έλαττώματα. Τό νόμισμά τους ήταν σιδερένιο, βαρύ, μέ λίγη αξία. Χρυσά καί άσημένια νομίσματα δέν ύπήρχαν στή Σπάρτη.

Ή δύσκολη αυτή ζωή είχε επιβληθεί από τους νόμους. Χρειάζόταν μεγάλη ψυχική δύναμη νά τήν άκολουθήσει κανείς, γι' αυτό καί δέν έπιτρεπόταν στους ξένους νά μείνουν καιρό στή Σπάρτη (ξενηλασία), ούτε στους πολίτες νά πηγαίνουν σ' άλλα μέρη, γιά νά μή συγκρίνουν τή δική τους ζωή μέ τή ζωή τών υπόλοιπων Έλλήνων.

Ό άδιάκοπος φόβος εξέγερσης τών Είλωτων έκαμε τους Σπαρτιάτες νά μή θέλουν τίς μακρινές έκστρατείες.

Πήλινο όμοίωμα δαίμονα, μέ μορφή γεροντική, γεμάτη ρυτίδες. Βρέθηκε στό Ίερό τής Όρθίας Άρτεμις στή Σπάρτη. 6ος π.Χ. αϊ. Άρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Κράτος στρατιωτικό ή Σπάρτη ήταν ανάγκη να διαμορφώσει ανάλογα και τό χαρακτήρα τών γυναικών, πού έπαιρναν τήν ίδια ανατροφή μέ τούς άντρες κι είχαν μεγάλη θέση στήν κοινωνία. Τίς σέβονταν κι άκουγαν τή γνώμη τους. Γεννώντας και μεγαλώνοντας άνθρώπους για τόν πόλεμο, έπρεπε να γίνουν σκληρές κι αυτές και να πιστεύουν πάνω από όλα στήν πατρίδα. Πνίγοντας τό μητρικό τους φίλτρο, παράγγελλαν στους γιούς, αλλά και στους άντρες τους, ξεπροβοδίζοντας τους για τόν πόλεμο, τό περίφημο «ή τάν ή επί τās», δηλαδή ή να γυρίσουν νικητές μέ τά όπλα στό χέρι ή να τούς φέρουν νεκρούς. Έμειναν περίφημες στήν ιστορία για τήν περηφάνια και τή γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Οί Σπαρτιάτες, πρώτοι στήν Έλλάδα, όργάνωσαν τό πεζικό σε σπουδαία μαχητική δύναμη. Χρησιμοποιοΰσαν όπλα άμυντικά κι όπλα επίθετικά. Αυτοί πρώτοι δημιούργησαν τή *φάλαγγα*, ένα γερό σώμα, μέ τούς όπλίτες τακτικά παραταγμένους, τόν ένα πλάι στόν άλλο, σε άρκετό βάθος και πλάτος, έτσι πού ό έχθρός να μην μπορεί να τό διασπάσει. Στή μάχη προχωρούσαν στους ήχους τών αυλών. Πολεμικό τους έμβαστήριο ήταν ό *παιάνας*.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Από τότε πού οι Σπαρτιάτες έκλεισαν τήν πόλη τους στόν έξω κόσμο κι άφοσιώθηκαν στα στρατιωτικά, δεν άνάπτυξαν ούτε τίς τέχνες ούτε τά γράμματα.

Άφησαν πίσω τους αιώνιο παράδειγμα, τίς άρετές πού άγωνίστηκαν να καλλιεργήσουν: *φλογερή φιλοπατρία, άνδρεία, σεβασμό στους νόμους και στους άρχοντες, λιτότητα στή ζωή και στήν όμιλία, αυταπάρνηση και περηφάνια. Έδωσαν άνθρώπινους τύπους άξι-οθαύμαστους.*

Πρόσφεραν πολύ ώραιες ιδέες και πρόβαλε ή ιστορία τους άξι-οθαύμαστες άνθρώπινες μορφές. Η συμβολή τους, όμως, στόν πολιτισμό τής ανθρωπότητας ύστέρησε, γιατί οι ίδιοι περιφρόνησαν τή ζωή. Πάσχισαν να είναι ή πρώτη πόλη στήν Έλλάδα, ή πιό δυνατή. Δεν τό κατάφεραν ως τό τέλος του άρχαίου κόσμου. Τό παράδειγμά τους, όμως, έμεινε μοναδικό και αιώνιο.

9. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Στήν άρχαϊκή περίοδο οι Σπαρτιάτες, εκτός από τούς δύο Μεσο-

σθνιακούς πολέμους (8ο και 7ο αι. π.Χ.) έκαμαν κι άλλη σειρά από αγώνες μέσ στην Πελοπόννησο. Χτύπησαν τό Άργος και τήν Άρκαδία, κι έτσι πρόσθεσαν κι άλλους χώρους στην κυριαρχία τους (Κυρουρία, Κύθηρα, Θυρέα). Τέλος, υποχρέωσαν τίς περισσότερες περιοχές και τίς μεγάλες πόλεις νά συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας τήν έλευθερία τους. Η συμμαχία αυτή ονομάστηκε Πελοποννησιακή κι ανάδειξε τή Σπάρτη στή μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην Έλλάδα. Είναι ή πρώτη σοβαρή προσπάθεια γιά συνένωση των ελληνικών πόλεων και στάθηκε πολύτιμη στην αντιμετώπιση του φοβερού κινδύνου που απείλησε τον Έλληνισμό στίς αρχές του 5ου αι. π.Χ.: τής εισβολής των Περσών. Στή συμμαχία ανήκαν ή Ήλεια κι ή Άρκαδία, ή Κόρινθος, τά Μέγαρα και ή Αίγινα. Τό Άργος και ή Άχαΐα δέν προσχώρησαν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η πόλη-κράτος τής Σπάρτης υπήρξε δημιούργημα των Δωριέων.
2. Βασικό τους χαρακτηριστικό ή επιθυμία νά επιβληθοῦν στους Έλλωτες που υποδούλωσαν.
3. Τό πολίτευμά τους στάθηκε ιδιότυπο. Ήταν διπλή βασιλεία κληρονομική. Τήν έξουσία όμως είχαν στά χέρια τους οι πέντε Έφοροι, που εκλέγονταν μέσα από τους πολίτες.
4. Η άνατροφή αγοριών και κοριτσιών ήταν αυστηρή κι επιζητούσε νά χαλυβδώσει τήν ψυχή και νά δώσει γερούς και γενναίους στρατιώτες.
5. Οι σπαρτιατικές αρετές στάθηκαν υποδειγματικές. Έδωσε ή πόλη τους ώραΐα ανθρώπινα παραδείγματα. Η βασική τους όμως επιδίωξη κι ή άφοσίωσή τους στον πόλεμο τους στέρησε τή χαρά τής ζωής. Άγωνίστηκαν γιά πρόσκαιρα άποτελέσματα.
6. Τόν 6ο αι. π.Χ. ή Σπάρτη οργανώνει τήν Πελοποννησιακή συμμαχία και γίνεται ή μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην Έλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Έξετάζοντας (ο Κροΐσος) έβρισκε ότι τήν πρώτη θέση (στην Έλλάδα) τήν είχαν οι Λακεδαιμόνιοι κι οι Άθηναίοι. Οι πρώτοι από τή δωρική φυλή κι οι άλλοι από τήν Ιωνική. Πραγματικά αυτοί οι λαοί ήταν οι πιο ξακουσμένοι».

Ήροδότου, Ίστορία Α, 56 (Μετ. Α Θεοφίλου)

2. Παράξενες όψεις τής σπαρτιατικής άγωγής:

«Τά παιδιά κλέβουν μέ τόση προφύλαξη, ώστε λένε κάποτε κάποιος έκλεψε μία μικρή άλεπού και τήν έκρυβε στό φόρεμά του, και τό ζώο του κατασπάραζε τήν κοιλιά μέ τά νύχια και τά δόντια του· τό παιδί όμως, γιά νά μήν τό νιώσουν (οί άλλοι), ύπόμεινε τούς πόνους και πέθανε».

Πλουτάρχου, «Βίος Λυκούργου», κεφ. 18 (Μετ. Α. Κ)

3. Ό λακωνισμός:

«Μάθαιναν τά παιδιά νά μεταχειρίζονται λόγο, όπου ή χάρη νά είναι συνυφασμένη μέ πικρία και νά εκφράζουν πολύ νόημα μέ λίγες λέξεις... έτσι μέ λίγες και άπλές λέξεις, πολλή και έξαιρετική σκέψη νά εκφράζουν, αναδεικνύοντας μέ τή σιωπή τά παιδιά άποφθεγματικά και μαθημένα νά άπαντούν...»

Πλουτάρχου, «Βίος Λουκούργου», κεφ. 19 (Μετ. Α.Κ.)

Β΄. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Ή χώρα είναι λεπτόγεως*, όπως τήν έλεγαν οί άρχαίοι. Λιγοστή ή συγκομιδή, όσο έντατικά κι άν καλλιεργηθεί ή γή, και τά ποτάμια της, ό Ήλιός, ό Κηφισός κι ό Ήριδανός, τό καλοκαίρι ξεραίνονταν σχεδόν. Έβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σύκα και τό πολύτιμο λάδι πού πρόσφερε τό αγαπημένο δέντρο τών Άθηναίων, ή ελιά.

Οί λίγες δυνατότητες τής χώρας έσπρωξαν νωρίς τούς κατοίκους πρός τή θάλασσα. Τό ναυτικό τούς άνοιξε τούς έμπορικούς δρόμους κι έτσι πήρε ζωή ή βιοτεχνία τους.

Άπό τή στιγμή εκείνη, είδαμε, άρχισαν κι οί διαμάχες στό έσωτερικό, ανάμεσα στις διάφορες τάξεις. Όλοι οί άγώνες κι οί συγκρούσεις στην Άθήνα στάθηκαν σ' ένα επίπεδο. Δέ χύθηκε αίμα. Κι όλες οί μεταβολές πού σημειώθηκαν, όδήγησαν στό τελειότερο πολίτευμα πού γνώρισε ό κόσμος, στή δημοκρατία, πού στόν 5ο αιώνα πήρε τήν ιδανικότερή της έκφραση.

Οί Σπαρτιάτες, περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους, ύποδούλωσαν τούς παλαιούς κατοίκους, γιά νά ύποδουλωθούν οί ίδιοι, μέ τή σειρά τους, στό μάταιο άγώνα πού σ' όλη τους τήν ιστορία μόχησαν νά πραγματοποιήσουν.

Οί Άθηναίοι, τό ίδιο περήφανοι γιά τή δική τους ιωνική καταγωγή, πήραν άλλο δρόμο. Ζώντας ελεύθερα, χωρίς φόβο κι άγωγία, μπορώντας νά χαρούν τή φύση και τήν όμορφιά της, έχοντας καιρό νά παρατηρήσουν τόν κόσμο γύρω τους και νά στοχαστούν, κέντρο τής προσοχής τους έκαμαν τόν άνθρωπο. Καί τή δική του

Διαφορά
Σπαρτιατών και
Άθηναίων

Όλοι αυτοί οι παμπάλαιοι μύθοι, άπήχηση ιστορικῶν γεγονότων μέ άγνωστες λεπτομέρειες γιά μᾶς, σχηματίζουν τήν άρχή τῆς ιστορίας τῶν Ἀθηνῶν στήν αρχαιότητα.

Ἡ Ἀθήνα
πόλη-κράτος

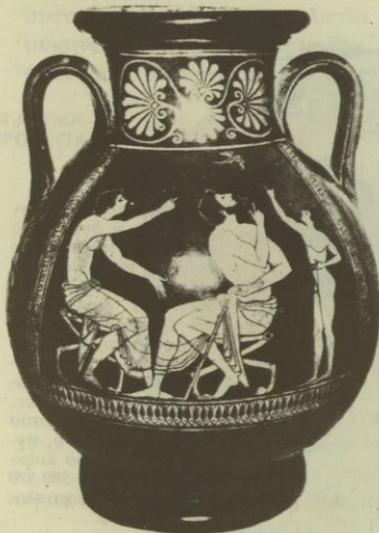
Ἀθήνα λέγοντας έννοοῦμε ολόκληρη τήν Ἀττική. Ἐξω από τό κέντρο, τήν πόλη, εξακολούθησαν νά ζοῦν οἱ άγρότες, οἱ ναυτικοί, οἱ ξυλοκόποι κι οἱ φαράδες στίς περιοχές ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νά ἐργαστοῦν. Ἡ ἄξια, ὅμως, τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἰθρέα συνοψίζεται στό γεγονός, πῶς από τότε κάθε κάτοικος τῆς Ἀττικῆς ὅπου κι ἄν κατοικοῦσε, στό κέντρο ἢ στά χωριά, ἦταν πολίτης Ἀθηναῖος, ὅπως κι ὄλοι οἱ ἄλλοι πού ἔμεναν μέσ στήν πόλη.

Ἔτσι, ἐξαρχῆς, εἶναι διαφορετικό τό ξεκίνημα τῆς Ἀθήνας. Ἡ πόλη εἶναι ἀπλῶς τό κέντρο, δέν εἶναι, ὅπως στή Σπάρτη, ὁ κυρίαρχος σ' ὄλη τήν ἄλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Τῆ βασιλεία ὁμαλά τῆ διαδέχτηκε στήν Ἀθήνα ἡ ὀλιγαρχία. Ὁ βασιλιάς, πού ἦταν ισόβιος στήν αρχή, ἔμενε στήν ἐξουσία ὕστερα γιά δέκα χρόνια. Στό τέλος, ἄλλαζε κάθε χρόνο.

Οἱ ἄριστοκράτες πήραν τήν ἐξουσία στά χέρια τους καί από τήν τάξη τους βγαίνανε οἱ ἄνωτατοι ἄρχοντες, ἡ κυβέρνηση: οἱ ἔννεα ἄρχοντες δηλαδή. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ὀνομαζόταν ἄρχων-βασιλεύς,

Ἐρυθρόμορφο ἄττικό ἀγγεῖο μέ παράσταση δύο ἀνδρικών μορφῶν, ἑνός ἄριστου καί ἑνός νέου πού κάθονται σέ δίφρο (ἀναδιπλούμενο κάθισμα). Πίσω από τόν ἄριστο ἄνδρα, ἕνα παιδί γυμνό ἀπλώνει τό χέρι του, ὅπως καί οἱ δύο ἄλλοι, πρὸς ἕνα χελιδόνι. Ἀπό τήν ἐπιγραφή πού ὑπάρχει πάνω στό ἀγγεῖο φαίνεται πῶς χαιρετίζουν τό πρῶτο χελιδόνι, καλωσορίζουν τήν ἀνοιξη πού ἐρχεται. Καλοδιατηρημένη ἐρυθρόμορφη πελική (εἶδος ἀμφορέα γιά ταφική χρήση). 510-500 π.Χ. Βρίσκεται στό Μουσείο τοῦ Λένινγκραντ.

κι ήταν ο ανώτερος θρησκευτικός άρχων. Ήταν ή θύμηση του παλαιού πρώτου άρχοντα. Οί άλλοι ήταν: ο πολέμαρχος, ο επώνυμος καί οί έξι θεσμοθέτες.

Ο επώνυμος έδινε τ' όνομά του στό έτος, κι είχε καθήκοντα διοικητικά. Ο πολέμαρχος φρόντιζε τό στρατό καί τήν άμυνα του κράτους. Οί έξι θεσμοθέτες παρακολουθοΰσαν τήν τήρηση τών νόμων, πού όσο ήταν άγραφοι, αυτοί τούς διατύπωναν στά δικαστήρια.

Πλαί στους έννέα άρχοντες υπήρχε επίσης ένα συμβούλιο από ευγενείς, ο Άρειος Πάγος. Ύστερα από τό 682 π.Χ., τόν αποτελοΰσαν όσοι είχαν γίνει πρίν άρχοντες. Τά μέλη του ήταν ισόβια. Έργο τους είχαν τόν έλεγχο τών άρχόντων καί τή φροντίδα για τή διατήρηση τών παραδόσεων. Πρότειναν τούς νέους άρχοντες κάθε χρόνο καί δίκάζαν τίς υποθέσεις φόνου, εμπρησμού καί «φαρμακείας» (δηλητηρίασης). Συνεδρίαζαν στόν Άρειο Πάγο, στό μικρό λόφο στά δυτικά τής Ακρόπολης, πού τούς έδωσε καί τό όνομά τους.

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ – ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Τήν έξουσία είχαν, έτσι, στά χέρια τους οί άριστοκράτες. Μέ τή διαμόρφωση τών νέων τάξεων: εμπόρων, ναυτικών καί βιοτεχνών πού πλουτίσαν, δημιουργήθηκαν άπαιτήσεις. Η νέα τάξη τών πλουσίων (οί άστοί) ήθελε νά παίρνουν κι αυτοί μέρος στή διοίκηση.

Ταυτόχρονα, ο πολύς λαός δυσφορούσε μέ τούς άριστοκράτες, ιδίως στό θέμα τής άπνομής τής δικαιοσύνης. Σοβαρά παράπονα είχαν πολλοί άγρότες πού χρεώθηκαν σέ δύσκολες χρονιές κι είχαν γίνει δούλοι. Όσοι δέν είχαν άλλη περιουσία δανείζονταν ως τότε μέ έγγύηση τήν άτομική τους έλευθερία. Άν δέν κατάφερναν νά ξεχρεωθούν, ο δανειστής τούς έπαιρνε δούλους. Οί δυσαρεστημένοι όλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο κι ή κατάστασή γινόταν πολύ στενόχωρη.

Ο Κύλων ήταν ένας ευγενής, αγαπητός στό λαό, γιατί υπήρξε όλυμπιονίκης. Κοίταξε νά εκμεταλλευτεί τήν ευκαιρία καί νά γίνει τύραννος (ήταν γαμπρός του τυράννου τών Μεγάρων Θεαγένη). Κατέλαβε μέ μερικούς όπαδούς του τήν Ακρόπολη (636 π.Χ.) κι έτοιμάστηκε νά πάρει τήν έξουσία. Άμέσως οί άριστοκράτες οργανώθηκαν έναντίον του. Αυτός δραπέτευσε στά Μέγαρα. Έγινε, τότε, μία φοβερά άνόσια πράξη. Τούς όπαδούς του, παρ' όλο πού πρόσφυγαν ίκέτες στό βωμό τών Εϋμενίδων, τούς σκότωσαν. Η πράξη αυτή ονομάστηκε Κυλώνειο άγος. Οί πρωταίτιοι (ή οικογένεια τών Άλκμεωνιδών) έξορίστηκαν, κι από τήν Κρήτη έφεραν τό μάντη Έπιμενίδη νά εξαγνίσει τήν πόλη. Τότε οί κάτοικοι τών Μεγά-

ρων βρήκαν εύκαιρία και πήραν τή Σαλαμίνα, γιά νά έκδικηθούν δῆθεν τή σφαγή τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνα.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Ἐπειδή οἱ ταραχές σημείωσαν μεγάλη ἔνταση τό 624 π.Χ., οἱ εὐγενεῖς πρότειναν θεσμοθέτη τό Δράκοντα, ἕναν εὐγενή, γιά νά γράψει τούς νόμους. Ἐτσι ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, ὀρίστηκαν ὅμως ποινές τόσο σκληρές πού, ἀπό τότε ὡς σήμερα, λέγοντας *δρακόντεια μέτρα*, ἐννοοῦμε τά πολύ αὐστηρά. Οἱ πλοῦσοι δέν ἱκανοποιήθηκαν διόλου, οὔτε κι ὁ λαός.

Ἐτσι, τό 594 π.Χ., ἀναθέτουν οἱ Ἀθηναῖοι σ' ἕναν κοσμογυρισμένο ἔμπορο, παλαιόν ἀριστοκράτη, ποιητή καί ἕναν ἀπό τούς ἐφτά σοφούς, τό Σόλωνα, νά ρυθμίσει τή νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

Ὁ Σόλων δύο χρόνια πρίν, εἶχε κατορθώσει νά ἐνθουσιάσει τόσο μέ τούς στίχους του τούς Ἀθηναίους, ὥστε νά πάρουν πίσω ἀπό τούς Μεγαρεῖς τή Σαλαμίνα, ἀπαραίτητη γιά τήν ἐμπορική τους κίνηση. Εἶχε γίνει γι' αὐτό κοσμαγάπητος. Πῆρε μιά σειρά ἀπό σωτήρια μέτρα καί ἡ νομοθεσία του ἦταν προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιμαχόμενων μερίδων. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, κοίταξε νά «συναρμόσει τή βία καί τή δίκη».

Σεισάχθεια. Ἦταν τό πρῶτο του μέτρο· ἡ ἀπαλλαγὴ δηλαδή τῶν πολιτῶν ἀπό τά χρέη τους. Ἐλευθέρωσε μέ χρήματα τῆς πόλης ὅσους εἶχαν γίνει δούλοι γιά χρέη, κι ἀπαγόρευσε νά δανειζονται ἀπό κεῖ καί πέρα μέ ἀντίβαρο τήν προσωπική τους ἐλευθερία. Βοήθησε μέ εἰδικούς νόμους τίς μεσαῖες τάξεις.

Τέλος, γιά νά παῦσει ἡ κυριαρχία τῶν εὐγενῶν, ἄλλαξε τήν παλαιά διάκριση σέ τάξεις ἀνάλογα μέ τήν καταγωγή. Ὅρισε *τά καθήκοντα καί τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, μέ βάση τό εἰσόδημά τους*. Δημιούργησε, ἔτσι, τέσσερις τάξεις: τούς πεντακοσιομέδιμνους*, τούς τριακοσιομέδιμνους (ἱππεῖς), τούς διακοσιομέδιμνους (ζευγίτες) καί τούς θῆτες* (αὐτούς πού εἶχαν ἐλάχιστα εἰσοδήματα).

Ἄρχοντες γίνονταν ὅσοι ἀνήκαν στίς δύο πρῶτες τάξεις. Οἱ διακοσιομέδιμνοι μπορούσαν νά πάρουν μόνο κατώτερα ἀξιώματα, κι οἱ θῆτες ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τούς φόρους. Οἱ δύο πρῶτες τάξεις εἶχαν καί ὑποχρεώσεις οἰκονομικές. Ἐπρεπε νά προσφέρουν χρήματα γιά διάφορα κρατικά ἔργα καί πλήρωναν φόρους. Ὅλοι στρατεύονταν.

Στή διοίκηση διατήρησε τούς 9 ἄρχοντες καί περιόρισε τή δύ-

Δικαιώματα καί
ὑποχρεώσεις

Βουλή· Ἐκκλησία
τοῦ Δήμου

αίσιμον² της
ναμη του 'Αρείου Πάγου. Δημιούργησε όμως και νέες εξουσίες:

α. Τή Βουλή των τετρακοσίων (έπαιρναν μέρος 100 πολίτες από κάθε φυλή). Έργο της ήταν να σκέπτεται και να προτείνει στη γενική συνέλευση όλων των 'Αθηναίων πολιτών (στην Έκκλησία του Δήμου) τά διάφορα θέματα που απασχολούσαν τό κράτος.

β. Στην Έκκλησία του Δήμου (έπαιρναν μέρος όσοι ήταν πάνω από είκοσι χρονών).

Τέλος, για τήν καλύτερη άπονομή τής δικαιοσύνης, όρισε νέο δικαστήριο, τήν 'Ηλιαία, με 6.000 μέλη (τά 1.000 ήταν αναπληρωματικά).

Δίνοντας λαμπρό παράδειγμα, άφου τέλειωσε τή νομοθεσία, έγινε και πάλι άπλός πολίτης, προβάλλοντας για πρώτη φορά τήν άξία του άπλου πολίτη. Για να μην του ζητούν, μάλιστα, άλλαγές, έφυγε για δέκα χρόνια από τήν 'Αθήνα.

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Παρά τά μέτρα του Σόλωνα καμιά τάξη δέν ίκανοποιήθηκε άπολύτως. Οί εύγενείς δυσανεστήθηκαν, γιατί έχασαν τά προνόμιά τους. Οί πλούσιοι έπειδή άπλως εξισώθηκαν με τούς εύγενείς. Ό λαός άνακουφίστηκε βέβαια με τή σεισάχθεια, ζητούσε όμως να μοιραστεί ξανά ή γή (άναδασμός), για ν' άποκτήσουν κτήματα οί φτωχοί γεωργοί.

Στό μεταξύ, έπειδή και πάλι οί ταραχές συνεχίζονταν, ένας εύγενής, ο Πεισίστρατος, έξυπνος και δραστήριος, κατόρθωσε κι άναγνωρίστηκε άρχηγός των λαϊκών τάξεων, και με τή βοήθειά τους πήρε τήν έξουσία στα 561-560 π.Χ. Παρ' όλο που άκολούθησε έξυπνη και συμβιβαστική πολιτική, δυό φορές τόν άπομάκρυναν από τήν 'Αθήνα. Κατόρθωσε όμως και πήρε ξανά τήν έξουσία ως τά 528-527 που πέθανε.

Ίκανοποίησε τούς άγρότες διατηρώντας όρισμένους από τούς νόμους του Σόλωνα. Δήμευσε τά κτήματα των εύγενών που έφυγαν κρυφά ή έξορίστηκαν, και τά μοίρασε στους φτωχούς γεωργούς. Τούς έδωσε και δάνεια για να τά καλλιεργήσουν. Έκαμε δρόμους και διευκόλυνε τήν άπονομή τής δικαιοσύνης με τά περιοδεύοντα δικαστήρια που ίδρυσε.

Όργάνωσε τό στρατό κι έκαμε πλήθος από κοινωφελή έργα (ύδραγωγείο). Τέλος, ίδρυσε ναό τής 'Αθηνάς στην 'Ακρόπολη, τό θέατρο του Διονύσου, άρχισε τήν κατασκευή του ναού του 'Όλυμπίου Διός στην 'Αθήνα, και προστάτευσε τά γράμματα και τίς τέχνες. Ρύθμισε τόν έορτασμό των Παναθηναίων και φρόντισε να καταγραφούν τά έπη του 'Ομήρου. Στο έξωτερικό, φρόντισε να

100
500
500

ἀναπτυχθούν αγορές για την απορρόφηση των προϊόντων της αθηναϊκής βιοτεχνίας και να καταληφθεί τό Σίγειο στά στενά του Έλλησπόντου. Άνοιξε πλήθος εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της Μ. Ασίας, της Ιταλίας και της Αιγύπτου.

Ίππίας

Στήν εποχή του σημειώθηκε μεγάλη άνηση. Πεθαίνοντας άφησε τό γιό του Ίππία διάδοχό του. Ή κατάσταση όμως άλλαξε. Οί Άθηναίοι είχαν κουραστεί από τή διοίκηση ενός μόνον ανθρώπου, κι ό Ίππίας δέν είχε τήν ίδια συμπεριφορά μέ τόν πατέρα του. Από τό 514 π.Χ. μάλιστα πού δολοφονήθηκε από δύο ευγενείς Άθηναίους (τόν Άρμόδιο και τόν Άριστογείτονα), ό αδελφός του Ίππαρχος, ό Ίππίας έγινε καχύποπτος και κατάντησε σωστός τύραννος, μέ τή σημερινή έννοια τής λέξης.

Γι' αυτό τό 510 π.Χ. επαναστάτησαν οι Άθηναίοι και μέ τή βοήθεια τών Σπαρτιατών έδιωξαν τόν Ίππία, πού κατέφυγε στήν αύλή του βασιλιά τών Περσών.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Ό Κλεισθένης, πού ύστερα από τούς τυράννους έγινε προστάτης του δήμου, είναι ό θεμελιωτής τής αθηναϊκής δημοκρατίας.

Θεμελιώνεται ή δημοκρατία

100 δήμοι. 10 φυλές

Χώρισε, λοιπόν, τήν Άττική σέ 100 δήμους, και μέ δέκα δήμους ανάμεικτους από τό άστν*, τήν παραλία και τή μεσόγαια δημιούργησε καθεμιά από τις νέες 10 φυλές. Τό Μαντείο τών Δελφών όρισε τούς γενάρχες τους. Έτσι, κάθε Άθηναίος άνήκε στό δήμο πού κατοικούσε και στήν αντίστοιχη φυλή. Τά μέλη τών παιαίων γενών σκόρπισαν έτσι σέ διάφορους δήμους και ή συνοχή τους διαλύθηκε.

Όρισε Βουλή από 500 μέλη (50 από κάθε φυλή.). Ή Έκκλησία του Δήμου έγινε σώμα πανίσχυρο. Ή δύναμη, έτσι, πέρασε στά χέρια του λαού.

Οί βουλευτές έβγαιναν μέ κληρο κι έπρεπε να έχουν περάσει τά 30. Διοικούσαν αυτοί τό κράτος, από 36 μέρες οι βουλευτές κάθε φυλής (πρυτανεύουσα φυλή). Μέ κληρο πάλι όριζόταν καθημερινά ό Πρόεδρος (λεγόταν Έπιστάτης τών Πρυτάνεων).

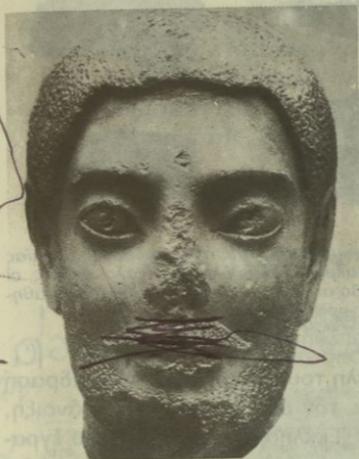
Γιά να μπορούν μάλιστα οι φτωχοί να εκλέγονται, όρίστηκε να σιτίζονται οι βουλευτές, όσο διοικούσαν, στό Πρυτανείο*.

Ή Βουλή έτοίμαζε τά σχέδια τών Νόμων πού συζητούσε ή Έκκλησία του Δήμου.

Οί 10 στρατηγοί

Τέλος, ό Κλεισθένης δημιούργησε νέο αξίωμα, τούς 10 στρατηγούς, πού εκλέγονταν για ένα χρόνο.

Γιά να λείπει ό φόβος τών τυράννων, πού είχαν επιβληθεί στη-

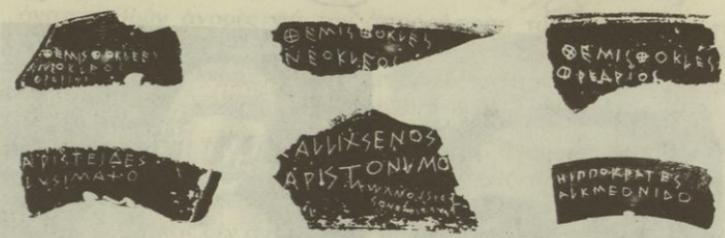

Αριστερά: Πιστή απόδοση των χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου δεν υπάρχει στην αρχαιότητα, ως το τέλος του 4ου π.Χ. αι. Τόσο η αρχαϊκή, όσο και η κλασική τέχνη δεν γνώρισαν το πραγματικό πορτραίτο. Σε μερικά σπουδαία έργα αυτών των δύο περιόδων, αφιερωμένα σε μεγάλα ιερά, αναγνωρίζουν οι αρχαιολόγοι μερικές προσωπικότητες της εποχής. Το κεφάλι αυτό, από τα ψραιοτέρα του τέλους της αρχαϊκής περιόδου, πιστεύουν ότι εικονίζει τον Πεισίετρατο. Κρατικά Μουσεία Βερολίνου.

Δεξιά: Τό άγαλμα παριστάνει έφιππο νέο και λέγεται « Ιππέας Ραμπέν », από τό όνομα του πρώτου συλλέκτη που τό απόκτησε. Μαζί με ένα δεύτερο όμοιο - σώζονται μερικά κομμάτια του στο Μουσείο της Ακροπόλεως στην Αθήνα - , αποτέλούσε ένα σύμπλεγμα που είχε αφιερωθεί στην Αθηνά, στο ιερό της πάνω στην Ακρόπολη, λίγα χρόνια πριν από την κατάλυση της τυραννίας. Νομίζουν ορισμένοι αρχαιολόγοι πώς τό σύμπλεγμα των δύο ίππέων θά εικόνιζε δύο από τούς γιούς του Πεισιετρατού, νικητές σε ίππικούς αγώνες - στο κεφάλι φορεί στεφάνι ό ίππέας, δείγμα πώς έχει νικήσει. Έτσι, τό έργο αφιερώθηκε στην Ακρόπολη.

Μετόπη από τό « Ηρακλέους » των Αθηναίων στους Δελφούς. Ο Ηρακλής και ή Κερυνίτις έλαφος. Έργο του τέλους του 6ου π.Χ. αι., δημιούργημα άπικου καλλιτέχνη. Μουσείο Δελφών.

Σειρά από όστρακα έξοστρακισμού, που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές της αρχαίας 'Αγοράς στην 'Αθήνα. Όπως μπορεί να διακρίνει κανείς όλοι οι μεγάλοι άνδρες, οι γνωστοί για την πολιτική τους δράση στον 5ο αι. π.Χ., έξοστρακίστηκαν ή προτάθηκαν για έξοστρακισμό. Μουσείο αρχαίας 'Αγοράς στη Στοά 'Αττάλου.

Μέγιστος
 Η καθεστώς του Πηλοπία Νυκτα
 ρίζοντας τη δύναμή τους στη μεγάλη τους φήμη και στην επίδραση που είχαν στους πολίτες, θέσπισε τον όστρακισμό. Κάθε άνοιξη, συγκεντρώνονταν οι πολίτες στην 'Εκκλησία του Δήμου και έγραφαν πάνω σ' ένα όστρακο (κομμάτι από άγγείο) τό όνομα εκείνου που θεωρούσαν επικίνδυνο για τό καθεστώς, γιατί είχε αποκτήσει μεγάλη έπιρροή στους πολίτες και ήταν δυνατόν να τους παρασύρει. 'Όποιου τό όνομα ήταν γραμμένο πιά πολλές φορές, τον έξορίζαν για δέκα χρόνια από την πόλη.

Η δημοκρατία που καθιέρωσε ο Κλεισθένης έδινε δύναμη στους πολίτες και πρόσφερε τη δυνατότητα ανάδειξης των καλύτερων στα ανώτατα αξιώματα, χωρίς προκατάληψη καταγωγής και πλούτου.

Μετοίκοι

Αντίθετα από τους Σπαρτιάτες, οι 'Αθηναίοι δέχονταν ελεύθερα ξένους στη χώρα τους (τους μετοίκους). Τους έδιναν τό δικαίωμα να εγκατασταθούν και να απασχολούνται με τό εμπόριο, χωρίς όμως να μπορούν να αποκτήσουν ιδιοκτησία ή να έχουν πολιτικά δικαιώματα. Τό εμπόριό τους έτσι αναπτυσσόταν όλο και περισσότερο με τά νέα μέτρα.

Πολιτική ισορροπία

Στά τέλη του 6ου αι. π.Χ. η 'Αθήνα δέν έχει τη φήμη της Σπάρτης. 'Απόκτησε, όμως, κάτι πολύ σπουδαίο. Βρήκε την πολιτική της ισορροπία. Σταμάτησαν πιά οι ταραχές κι η αναστάτωση και ήρμησαν οι πολίτες. Η νέα κατάσταση έδωσε στην πόλη πολλή δύναμη και σταθερότητα, όπως φάνηκε καθαρά στους Μηδικούς πολέμους.

Διαχείριση

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Οι αρχές της 'Αθήνας βυθίζονται στο σκοτάδι της προϊστορίας.

2. Ἡ Ἀθήνα ἀκολούθησε τελείως διαφορετικό δρόμο ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν ἱστορική της πορεία.

3. Στὴν Ἀθήνα μιὰ σειρά ἀπὸ κοινωνικὲς ἀλλαγές ὀδήγησαν ἀναίμακτα ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.

4. Ἰδρυτὴς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἦταν ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.)

Ἡ ΠΟΛΗ – ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

— «Λεπτόγεια». Λιγοστό νερό καὶ μικρὲς πεδιάδες. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ ζωὴ του ὁ πληθυσμός, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἄρχισε νὰ καταγίνεται μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία, ποὺμποροῦσε νὰ ἀναπτυχθεῖ, ἀφοῦ ἡ χώρα ἔχει καλὰ φυσικὰ λιμένα καὶ θέση εὐνοϊκὴ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, γιατί βλέπει πρὸς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τίς μικρασιατικὲς ἀκτές.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

— Ἀρχικὰ ἡ Ἀττικὴ ἦταν χωρισμένη σὲ διάφορες μικρὲς κώμες.

— Ὁ Θεσεύς πραγματοποιοῖ τὸ «Συνοικισμό».

— Καταργεῖται ἀργότερα ἡ βασιλεία καὶ παίρνουν τὴν ἐξουσία οἱ «ἀριστοί» (ἀριστοκρατία).

624 π.Χ. Νομοθεσία Δράκοντα.

594 π.Χ. Νομοθεσία Σόλωνα.

560-527 π.Χ. Πεισιστρατος τύραννος.

527-514 π.Χ. Ἰππίας καὶ Ἴππαρχος τύραννοι.

514 π.Χ. Δολοφονία Ἰππαρχου.

510 π.Χ. Κατάρριση τῆς τυραννίας στὴν Ἀθήνα. Διῶχουν τὸν Ἰππία.

508 π.Χ. Μεταρρύθμιση Κλεισθένη.

ΝΟΜΟΙ ΣΟΛΩΝΑ

— Κανεῖ δέ γίνεται πιά δούλος γιὰ χρέη. «Σεισάχθεια»

— Χωρίζονται οἱ πολῖτες σὲ 4 τάξεις, ἀνάλογα μὲ τὸ ἐτήσιο εἰσόδημά τους.

— Ὀρίζονται ἀνάλογα καὶ τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν.

— Διατηροῦνται οἱ 9 ἄρχοντες.

— Περιορίζεται ἡ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

— Ἰδρύονται:

α. Βουλὴ τῶν 400 (100 ἀπὸ κάθε φυλῆ).

β. Ἐκκλησία τοῦ Δήμου (ὅλοι οἱ πολῖτες ἡλικίας πᾶν ἀπὸ 20 χρονῶν).

γ. Ἠλισία. 6.000 μὲλη (5.000 + 1.000). Προέρχονται ἀπὸ τὸ δήμο. Σκοπὸς τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ ἡ καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ

— Χωρίζεται ἡ Ἀττικὴ σὲ 100 δήμους καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πολῖτες σὲ 10 φυλές.

— Ὅλες οἱ φυλές παίρνουν μέρος στὸ πλοῦ σπουδαῖο πολιτικὸ σάμα, τὴ Βουλὴ τῶν 500 (50 ἀπὸ κάθε φυλῆ, κάθε χρόνο).

— Κάθε φυλὴ ἐκλέγει ἕναν ἀπὸ τοὺς δέκα στρατηγούς, ἀπὸ τὰ μέλη της.

— Οστρακισμός.

— Ἠλισία (μεγάλο δικαστήριο ἀπὸ 6.000 μὲλη – 5.000 κανονικά καὶ 1.000 ἀναπληρωματικά, ποὺ συνεδριάζουν σὲ τμήματα, ἀπὸ 500 μὲλη).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τὰ σημάδια τῶν θεῶν στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας.
«Στὴν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἐρεχθεῖα τοῦ λεγόμενου «γηγενοῦς». Μέσα σ' αὐτὸν βρίσκονται μιὰ ἐλιά καὶ πηγὴ γλυφοῦ νεροῦ, ποὺ ὅπως λένε

οι Ἀθηναῖοι, τὰ ἔβαλαν ἐκεῖ ὁ Ποσειδῶν καί ἡ Ἀθηνᾶ, σά μαρτυρία τῆς φιλικίας τους γιά τήν κατοχή τῆς χώρας. Αὐτή ἡ ἐλιά μαζί μέ τό ἄλλο ἱερό κάηκε ἀπό τούς βαρβάρους (τούς Πέρσες)...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Η, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου).

2. Τό Κυλῶναιο ἄγος:

«Ὁ Κύλων ἦταν τά παλιά χρόνια Ἀθηναῖος Ὀλυμπιονίκης ἀπό εὐγενική γενιά καί μέ μεγάλη ἐπιρροή· εἶχε πάρει γυναίκα του τήν κόρη τοῦ Θεαγένη ἀπό τά Μέγαρα, πού τόν καιρό ἐκεῖνο ἦταν τύραννος τῶν Μεγάρων. Ὅταν ζήτησε χρησμό στούς Δελφούς, τόν πρόσταξε ὁ θεός νά καταλάβει τήν ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας τήν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς τοῦ Δία. Αὐτός λοιπόν παίρνοντας στρατό ἀπό τό Θεαγένη, καί ἀφοῦ ἔπεισε καί τούς φίλους του νά τόν ὑποστηρίξουν, ὅταν ἦρθαν τά Ὀλύμπια, ἡ γιορτή τῆς Πελοποννήσου, ἔπιασε τήν ἀκρόπολη μέ τό σκοπό νά γίνει τύραννος... Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, μόλις τό κατάλαβαν ὄρμησαν ἀπό τά χωράφια ὅλοι μαζί ἐναντία τους καί στρατοπέδευσαν γύρω ἀπό τήν ἀκρόπολη καί τήν πολιορκοῦσαν... Οἱ πολιορκημένοι μαζί μέ τόν Κύλωνα ἦταν σέ πολύ κακή κατάσταση, γιατί τούς ἔλειπαν ἡ τροφή καί τό νερό. Ὁ Κύλων, λοιπόν, καί ὁ ἀδελφός του καθρθωσαν νά δραπετεύσουν, οἱ ἄλλοι ὅμως ζορισμένοι ἀπό τήν πείνα, μερικοί μάλιστα εἶχαν πεθάνει, κάθισαν στό βωμό πού εἶναι μέσα στήν ἀκρόπολη σάν ἰκέτες. Οἱ Ἀθηναῖοι βλέποντάς τους νά πεθαίνουν μέσα στό ἱερό, τούς ἐσηύκωσαν μέ τήν ὑπόσχεση πώς δέ θά τούς κάμουν κακοί, καί σάν τούς πῆραν μακριά, τούς σκότώσαν... καί ἀπ' αὐτό ὀνομάζονταν καταραμένοι κι ἀφορεσμένοι τῆς θεᾶς κι ἐκεῖνοι πού τόκαμαν κι ὅλη τους ἡ γενιά».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Α, 126 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τήν πιο παράξενη διαμόρφωση. Ἄν καί ἦταν πολυθεϊστική, ξεχωρίζει ὀλοτέλα ἀπό τίς θρησκείες ὄλων τῶν ἄλλων λαῶν πού γνωρίσαμε ἄς τώρα.

Οἱ Ἕλληνες δέν εἶχαν ἱερό βιβλίο, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, πού νά ὀρίζει τούς κανόνες τῆς πίστεως τους. Οἱ θεοί ζοῦσαν στήν ψυχή τῶν ἀνθρώπων· κεντρίζοντας τή φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλεύθερη ὑπόσταση μέ τή βοήθεια τῆς ποίησης, καί μορφή μέ τή *σμίλη* καί τό *χρωστήρα* τῶν καλλιτεχνῶν.

Ἄν ὁ Ὅμηρος ἔδωσε τήν περιγραφή τῶν θεῶν στά ἔπη του, ἕνας ἄλλος ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, ἕνα αἶώνα ἀργότερα, ἔγραψε τή γενεαλογία τους, στή «Θεογονία» του.

Πρόσχαρη καί φωτεινή ἡ ἑλληνική φύση δέ γεννοῦσε φόβο στόν ἄνθρωπο. Τά πάντα ὀλόγυρα ἦταν ὀμορφα. Γι' αὐτό κι οἱ θεοί ἦταν κι αὐτοί ὀμορφοί. Καί καθὼς στήν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμός πού ἀναπτύχθηκε εἶχε τόν ἄνθρωπο κέντρο του (ἄνθρωποκεντρικός), κι οἱ θεοί πῆραν ἀνθρώπινη μορφή.

ἽΩραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατότεροι ἀπό τοὺς ἀνθρώπους καί ἀθάνατοι ἦταν οἱ θεοί τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοί κατοικοῦσαν στόν Ὀλυμπο· ἔτρωγαν ἀμβροσία κι ἔπιναν νέκταρ. Δέν ἦταν τέλειοι· τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα: θύμωσαν, ζήλευσαν, ἐνιωσαν ἔχθρα ἢ συμπάθεια γιά μερικούς ἀνθρώπους. Τό παράξενο ὀμως εἶναι πὼς ποτέ ἢ ἀντίληψη αὐτή δέν ἐνόχλησε τήν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα, χαίρονταν τίς ἱστορίες τῶν θεῶν καί μέ πολλή ἀγάπη τίς ἀπεικόνιζαν στή γλυπτή διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Τρεῖς γενιές θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνική μυθολογία*, πῆραν διαδοχικά, μέ μεγάλους ἀγῶνες μεταξύ τους, τήν κυριαρχία στόν κόσμο: ὁ Οὐρανός καί ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καί ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καί ἡ Ἥρα. Τοῦ Δία ἡ προσπάθεια νά πάρει τόν Ὀλυμπο στάθηκε ἡ πιο δύσκολη καί πολύχρονη, γιατί ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἄγριους γιούς τοῦ Οὐρανοῦ. Ἡ *Γιγαντομαχία* ἦταν ἕνα ἀπό τά ἀγαπητά θέματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καί κάποιες σκηνές της δέν ἔλειπαν, σχεδόν ποτέ, ἀπό τή διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Ὁ Ζεύς ἐγκαταστάθηκε στὸν Ὀλυμπο, τὸ ψηλότερο ἐλληνικὸ βουνό, πού ἡ κορυφή του χάνεται συχνά στὰ σύννεφα. Ἐκεῖ κολούσε τοὺς ἄλλους θεοὺς σέ συμβούλια, κι ἀπὸ κεῖ, κυριαρχοῦσε τὸν κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν θύμωσε, ἔριχνε τὴν ἀστραπή καὶ τὸν κεραυνό μέ τὸ δυνατό του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπίορκους ἀνθρώπους. Ἦταν προστάτης τῶν ξένων (ἡ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἐλληνικὴ ἀρετή). Ἡ Ήρα, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

Ἡ κόρη του, ἡ Ἀφροδίτη, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρό τῶν κυμάτων. Ἦταν θεὰ τῆς ὀμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄντρας τῆς ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ Ἥφαιστος, πού κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεύς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ Ἑστία, ἀδελφή τοῦ Δία, προστάτευε τὸ σπίτι. Ὁ Ἄρης ἦταν ἀγριὸς πολεμικὸς θεός, ἐνῶ ὁ Ἀπόλλων, ὁ φωτερός θεός τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὀδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὸν πολιτισμό. Ἡ ἀδελφή του, ἡ Ἄρτεμις, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυνήγι στὰ δάση. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγῆκε ἀνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα της. Ὁ πανέξυπνος Ἑρμῆς, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ὁδοιπόρους. Αὐτὸς παράδινε τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στὸ Χάροντα (ψυχοπομπός).

Στὴ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ Δήμητρα, θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη τῆς ἡ Περσεφόνη, γυναίκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμενε ἓνα διάστημα τοῦ χρόνου μαζί της, στὸν Πάνω Κόσμο.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τοῦ Δία ἀπὸ τίς ἀνασκαφές στὴ Δωδώνη. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατώντας τὸν κεραυνό μέ τὸ δεξιὸ χέρι. Ἐτοιμάζεται μάλιστα νά τὸν ἐκσφενδονίσει. Τὰ γερά πόδια στηρίζουν τὸ μῦθος σῶμα τοῦ θεοῦ. Προσεῖτε πόσο τὸ ἀπλωμένο ἀριστερό χέρι ἰσορροπεῖ τὴ μεγάλη πρῆψη στάση τοῦ Δία. Συγκρίνετε τὴ στάση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ μέ τοῦ Ποσειδώνα στὴ σελ. 204. Γύρω στὰ 460 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσείο.

Ἐξαιρετῆς ποιότητας ἀνάγλυφο (ἀπὸ τὸ λεγόμενο θρόνο Ludovisi), ποῦ παριστάνει τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὰ κύματα. Καθὼς ἡ θεὰ ἀναδύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα, δύο γυναικεῖες μορφές, οἱ Ὠρες, τὴ βοηθοῦν. Γύρω στὰ 470 π.Χ. Μουσεῖο Θερμῶν στὴ Ρώμη.

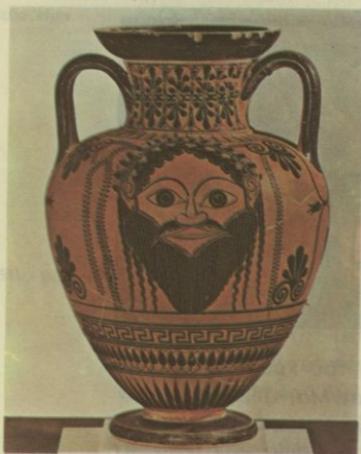
Ὁ Διόνυσος ἦταν ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς. Μὲ χορούς ἀπὸ Σατύρους, Σιληνοὺς καὶ Μαινάδες, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τὴ γῆ σκορπίζοντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Ὁλόκληρη ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δέντρα, τὰ ποτάμια κι οἱ Οἱ Νύμφες

Χάλκινο ἀγαλμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θεὰ φορεῖ τὸ μεγαλόπρεπο κράνος τῆς καὶ τὴν αἰγίδα στὸ στήθος τῆς. Στὸ ἀριστερὸ χεῖρ ἔχει κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ χεῖρ τὸ δόρυ. Στὴ βάση τῆς ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ἡ Μελισσῶ μ' ἀφιέρωσε στὴν Ἀθηνᾶ, ὡς δεκάτη». Τὸ ἔργο, γεμάτο δύναμη καὶ ἔκφραση, ἔχει γίνει στὴν Ἀττικὴ, γύρω στὰ 450 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἔγινε καὶ ἡ κοῦκουβάγια αὐτὴ – σύμβολο τῆς Ἀθηνᾶς –, ποῦ στάθηκε σὲ ψηλὴ βάση κοντὰ στὸ Ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτεμις, πάνω στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μελανόμορφος ἀμφορέας με ζωγραφισμένο προσωπίο του Διονύσου. Βρέθηκε στην Ταρκουίνια της Έτρουρίας κι εκτίθεται στο Έκει Μουσείο. Γύρω στα 525 π.Χ.

Ο Έρμης με τό κηρύκειο στο χέρι. Λεπτομέρεια από μελανόμορφο κρατήρα, πού ζωγράφισε ο Άθηναίος ζωγράφος Έξηκίας. Βρέθηκε στην αρχαία Άγορά. Έργο τού 525 π.Χ. Μουσείο αρχαίας Άγοράς στη Στοά Άπτάλου.

Μεγάλο ανάγλυφο πού προέρχεται από τό Έρό της Έλευσίνας. Παριστάνεται άριστερά, σέ ιερατική σάση, ή Δήμητρα πού με τό άριστερό της χέρι κρατεί τό ψηλό της σκήπτρο. Μέ τό δεξί της εδινε στον Τριπόλεμο, τό γιό του βασιλιά της Έλευσίνας, μιá δέσμη σάχχα πού εκείνος τά παραλάμβανε με τό δεξί του χέρι. Η δέσμη παριστανόταν χρυσή. Πίσω από τό νεαρό πρίγκιπα εικονίζεται χαριτωμένη, κρατώντας τό θύρσο, ή Περσεφόνη. Έργο γύρω στα 440 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο. Περιγράψτε τά φορέματα των δύο θεών.

πηγές ήταν γεμάτα *Νύμφες*, και κάθε ήχος στή φύση ήταν έκδη-
λωση τής δικής τους παρουσίας.

Τή θάλασσα ὄριζε ὁ *Ποσειδῶν*, και πλήθος κόρες του, οἱ *Νηρη-
ίδες*, ἀπό τά βάθη τής θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τά
ἄγρια κύματα.

Ποσειδῶν-Νηρηίδες

Στόν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο και σκοτεινό τόπο, εἶχε τήν
κυριαρχία ὁ *Πλούτων*, πού ἦταν ἀδελφός κι αὐτός τοῦ *Δία*. Ἕνας
γέρος σκληρός, ὁ *Χάρων*, ἔφερνε τίς ψυχές μέ τή βάρκα του, ἀπό
ἕνα ποτάμι (τόν Ἄχέροντα) στήν εἴσοδο τοῦ Ἄδη, πού τή φύλαγε
ἕνας φοβερός σκύλος, ὁ *Κέρβερος*.

Πλούτων

Πολλές ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πώς ὑπῆρχαν. Αὐτές
πού ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

Μελανόμορφη λακωνική κύλικα.
Παριστάνεται δεξιά ὁ Προμη-
θεύς πού τοῦ τρώει τό συκώτι ὁ
ἀετός - προσέξτε πώς τρέχει τό
αἷμα ἀπό τήν πληγή του. Ἄρι-
στερά, ὁ Ἄτλας στηρίζει τόν οὐ-
ρανό, πιμωρημένος κι αὐτός
ἀπό τό Δία. Γύρω στό 560 π.Χ.
Μουσεῖο Βατικανού.

2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Κατώτεροι ἀπό τούς θεούς και πάνω ἀπό τούς ἀνθρώπους
ἦταν οἱ ἡμίθεοι ἢ ἥρωες. Τούς ἀπόδιναν ἐκπληκτικά κατορθώματα
και πολλές βασιλικές οἰκογένειες στήν Ἑλλάδα τούς θεωροῦσαν
προγόνους τους.

Πολύ σπουδαῖος ἦταν ὁ Ἡρακλῆς, ἥρωας Πανελλήνιος, πού ἀφοῦ
τέλειωσε τούς δώδεκα «ἄθλους» του, ὕστερα ἀπό τό θάνατό του,
τόν δέχτηκαν οἱ Οὐράνιοι θεοί στόν Ὀλυμπο.

Ὁ μέγανος ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ὁ *Θησεύς*, ἦταν πρόσωπο σε-
βάσμιο ἀλλά και πολύ ἀγαπητό. Ὁ *Βελλεροφόντης* πού σκότωσε τή
Χίμαιρα ἀνεβασμένος στό φτερωτό του ἄλογο, τόν Πήγασο, ὁ *Περ-
σεύς*, ὁ γιός τοῦ *Δία* και τῆς θνητῆς *Δανάης*, ὁ *Ίάσων* κ.ἄ. εἶχαν
κάμει ἐξαιρετικά κατορθώματα.

Ἡ *Μοίρα* βάρυνε παράξενα στή ζωή μερικῶν ἡρώων. Ἔτσι,

Ξύλινος ζωγραφιστός πίνακας, σπάνιο εύρημα για τόν ελληνικό χώρο όπου τό ξύλο δέ διατηρείται, εξαιτίας τής υγρασίας του εδάφους. Παριστάνεται σκηνή θυσίας: δεξιά, ό βωμός, πρós τόν όποίο προχωρεί μία γυναίκα μέ καλάθι προσφορών στό κεφάλι. Πίσω της, ακολουθεί ένας μικρός πού όδηγεί τό ζώο για τή θυσία. Πίσω δύο μορφές άκόμη, πού κρατούν ή μία λύρα και ή άλλη παίζει τόν αυλό. Παρατίσω δύο γυναικείες μορφές, μέλη τής ομάδας τών λατρευτών πού πρόκειται νά κάμουν τή θυσία. Βρέθηκε στό σπήλαιο του Πισά στή βόρειο Κορινθία. Έργο του 6ου π.Χ. αι. Εκτίθεται στό Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

στούς αιώνας. Οί μύθοι αυτοί παράλλαζαν από πόλη σέ πόλη. Στάθηκαν ή κύρια πηγή έμπνευσης και των ποιητών και των καλλιτεχνών, ως τά τέλη του αρχαίου κόσμου.

4. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οί Έλληνες στήν αρχαιότητα δέν κατάλαβαν ποτέ πόσο ύπερτατη ανάγκη ήταν νά ένωθούν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ. 158) ότι μέ τό δεύτερο άποικισμό αισθάνθηκαν πώς άνηκαν στήν ίδια οικογένεια και μέ περηφάνια δέχτηκαν αυτό τό αίσθημα. Σκορπισμένοι στά κρ άσπεδα τής Μεσογείου, λίγοι, ελάχιστοι, «σ' ένα χώρο πού τά μέσα τής έπικοινωνίας, τά δύσκολα κι άργά, τόν έκαναν νά μοιάζει άπέραντος, είχαν ανάγκη νά διατηρούν τή συνοχή τους και νά καλλιεργούν τό αίσθημα τής κοινής τους καταγωγής. Μόνον έτσι μπορούσαν ν' άντέχουν στήν άπόσταση, στήν ξενιτιά, στό έχθρικό ή ξένο περιβάλλον και ν' άντιμετωπίζουν τούς κινδύνους».

Δέν ύπήρχε ώραιότερη εύκαιρία από τούς Πανελλήνιους αγώνες για τή συνάντηση των σκόρπιων Έλλήνων.

Οί μεγαλύτεροι ήταν οί Όλυμπιακοί, πού γιορτάζονταν κάθε πέμπτο χρόνο στό σεβαστό ιερό του Δία, στήν Όλυμπία. (Η πρώτη Όλυμπιάδα γίνηκε τό 776 π.Χ.). Μέσ στό Στάδιό της συναντιόταν τό γενναίότερο και ευγενέστερο άνθος τής ελληνικής νεολαίας, για ν' άγωνιστεί έναν αγώνα ευγενικό πρós τιμή του πρώτου των θεών.

Όλυμπιακοί αγώνες

Τό άπέριπτο στάδιο - χωρίς λίθινα καθίσματα - τής Όλυμπίας, όπως διαμορφώθηκε στον 4ο π.Χ. αϊ. Στο βάθος, άριστερά, διακρίνεται ο ποταμός Άλφειός.

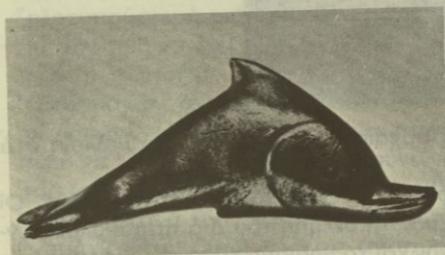
(Οί άρχαίοι ποτέ δέν άγωνίστηκαν γιά ρεκόρ, όπως συμβαίνει στους άθλητικούς άγώνες τής έποχής μας). Έκεί μαζεύονταν νά χαρουν τό θέαμα άνθρωποι από τίς μακρινότερες άκριες του Έλληνισμού καί οι έπίσημοι αντίπρόσωποι των διαφόρων πόλεων.

Στά πλαίσια των άγώνων γίνονταν κι άλλες πνευματικές έκδηλώσεις. Έτσι, στήν Όλυμπία, μετά τους Περσικούς πολέμους, διάβασε γιά πρώτη φορά μέρη από τίς «Ίστορίες» του ο Έρόδοτος.

Χάλκινο άγαλμάτιο δρομέα από τό Ίερό τής άρχαίας Όλυμπίας. Στο πόδι του είναι χαραγμένη ή επιγραφή: Δίος είμι, δηλ. είμαι του Δία. Φαίνεται πώς είναι άφιέρωμα άθλητή στο Δία. Έργο του 6ου π.Χ. αϊ. Μουσείο άρχαίας Όλυμπίας.

Σκηνή πάλης με θαυμάσια κυριολεκτικά σύνθεση. Λεπτομέρεια από παναθηναϊκό αμφορέα, που αποκαλύφθηκε σέ άνασκαφές στην Έρέτρια. Έργο του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

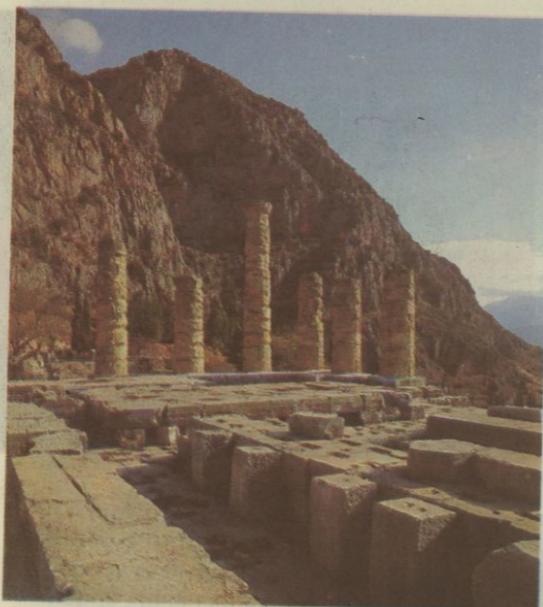
Χάλκινο δελφίνι από τίς άνασκαφές στό Έερό του Ποσειδώνα στην Ίσθμία. Έργο του 6ου π.Χ. αϊ. Μουσείο άρχαίας Κορίνθου.

Γιά νά συγκεντρωθοϋν στην ήμερη όλυμπιακή κοιλάδα οί Έλληνες, σταματοϋσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος· γινόταν έκεχειρία. Δινόταν ή εύκαιρία νά σμίξουν έχθροί καί φίλοι, συχνά μάλιστα νά κλειστοϋν καί διάφορες συμφωνίες ανάμεσα στίς πόλεις.

Στή Νεμέα, στοϋς Δελφούς καί στην Ίσθμία, οργανώθηκαν αντίστοιχοι μεγάλοι αγώνες (Νέμεα, Πύθια, Ίσθμια), τόποι κι αύτοί συνάντησης τών Έλλήνων καί νέα εύκαιρία νά νιώσουν έθνική περηφάνια τόσο οί ξενιτεμένοι, όσο καί οί κάτοικοι τών πόλεων τής Έλλάδας.

5. ΤΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Ή ζωή ποτέ δέν περνάει χωρίς άγωνίες κι άνησυχίες. Τό άγνωστο άναστατώνει τόν άνθρωπο, γι' αυτό καί παλεύει νά βρει τρόπο νά τό ξεπεράσει. Άδύνατη ή ανθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' όλους τούς πολιτισμούς, κάποιες παρηγορίες. Ύπήρξαν θεοί πού

Ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα
στούς Δελφούς, ὅπως δια-
τηρεῖται σήμερα, ἔργο τοῦ
4ου αἰ. π.Χ.

στά ιερά τους πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι θά μάθουν τό μέλλον: στά μαντεῖα.

Δωδώνης

Τό παλαιότερο ἑλληνικό μαντεῖο ἦταν τοῦ Δία στή Δωδώνη. Οἱ ἱερεῖς (οἱ Σελλοί) ἐκεῖ μάντευαν τή θέληση τοῦ Δία παρακολουθώντας τό πέταγμα τῶν πουλιῶν καί τό θρόισμα τῶν φύλλων τῆς ἱερῆς φηγοῦ*.

Δελφῶν

Τό μαντεῖο ὅμως μέ τή μεγαλύτερη ἀκτινοβολία ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνα στούς Δελφούς. Ὁχι μόνον Ἕλληνες, ἀλλά καί ξένοι βασιλεῖς (π.χ. ὁ Κροῖσος τῆς Λυδίας) ζητοῦσαν τούς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ

Ὀμφαλός λίθινος, στολισμένος μέ ἀνάγλυφες ταινίες («ἀγρηνός»). Παρόμοιοι ὀμφαλοί, πολλοί ἀπ' αὐτοῦς ἀκόσμητοι, ἄλλοι μέ ἕναν ἀέτο δεξιά κι ἀριστερά, ὑπῆρχαν πολλοί στό τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα στούς Δελφούς. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐκτίθεται στό Μουσεῖο τῶν Δελφῶν.

Πυθία, καθισμένη σέ χάλκινο τρίποδα και μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τά συγκλονιστικά της λόγια, πού οί ιερείς τά κατάγραφαν κι έδιναν ύστερα στους πιστούς τούς χρησμούς.

Υπήρχαν κι άλλα μαντεία: ένα από τά σημαντικότερα ήταν του 'Απόλλωνα στην Κλάρο, κοντά στην Έφεσο τής Μ. 'Ασίας.

Ιερά Θεραπευτών
Θεών

Σπουδαία θέση στή ζωή τών αρχαίων είχαν και τά ιερά τών θεραπευτών θεών, πού χάριζαν τήν υγεία στους άρρωστους και βασανισμένους ανθρώπους: τό περιφημότερο ήταν του 'Ασκληπιού στην Έπίδαυρο. Σπουδαίο θεραπευτικό κέντρο υπήρξε, στην αρχαία 'Αττική, τό 'Αμφιάρειο: τό είχαν στην έπιστασία τους οί κάτοικοι του 'Ωρωπού. Τά ιερά αυτά γνώρισαν μεγάλη άνθηση από τόν 4ο π.Χ. αι. και ύστερα.

6. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

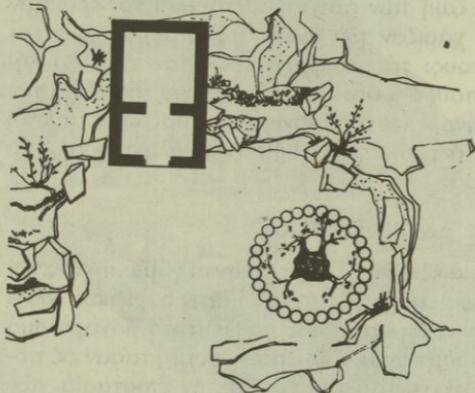
Τά μεγάλα θρησκευτικά κέντρα τά φρόντιζαν οί γύρω πόλεις. Οί σχέσεις μεταξύ τους όμως δέν ήταν πάντα ιδιαίτερα φιλικές, γιατί ζηλοτυπούσαν ή μιά τήν άλλη και ήθελε καθεμιά γιά λογαριασμό της τήν τιμή νά έχει τήν έπιστασία του ιερού (έτσι έφτασαν σέ πόλεμο οί 'Ηλείοι μέ τούς γείτονες Πισάτες γιά τήν έπιστασία τών 'Ολυμπιακών αγώνων). Άλλού οί κοινές συναντήσεις στάθηκαν ήμερότερες και είχαν σπουδαία άποτελέσματα, γιατί βοήθησαν πολύ νά γίνει ένα είδος φιλικής συνεννόησης ανάμεσα στις πόλεις, πού έκτός από τά θρησκευτικά προβλήματα, μπορούσαν έτσι νά λύνουν μεταξύ τους και άλλα ζητήματα: πολιτικά, έμπορικά κ.ά. Σχηματιζόνταν συμβούλια μέ αντιπροσώπους τών πόλεων, πού συνεδρίαζαν στά ιερά μιά ή δυό φορές τό χρόνο. Οί συνελεύσεις

Ή Θόλος τών Δελφών. 'Αξιόλογο κτίριο μέ μυστηριακό χαρακτήρα, όπως όλα τά κυκλικά κτίρια τής αρχαίας 'Ελλάδας. Έργο του 4ου αι. π.Χ. Βρίσκεται στο 'Ιερό τής Προναίας 'Αθηνάς στους Δελφούς.

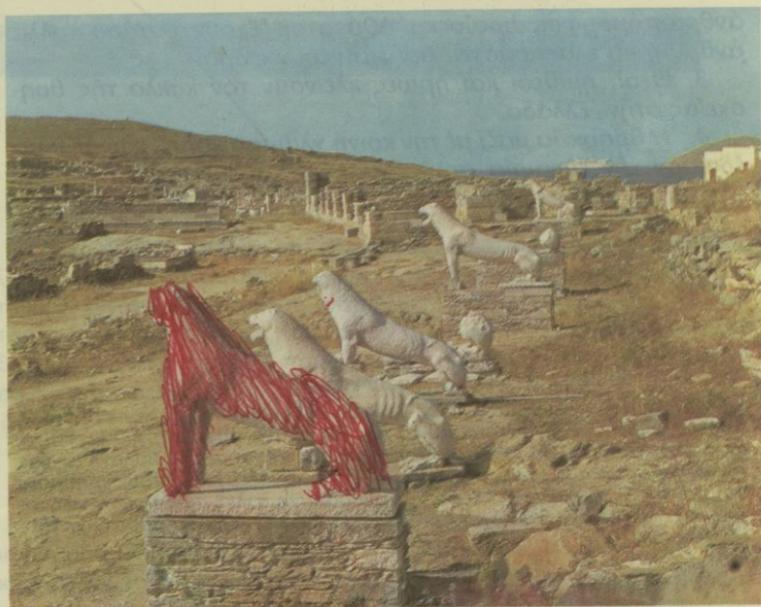
Τό Μαντείο του Δία στή Δωδώνη, στήν πρόωμη φάση του. Δεξιά διακρίνεται ή ιερή φηγός, μέ τή σειρά τών χαλκίνων τριπόδων ολόγουρά της. Ἀριστερά, ή Ἱερά Οἰκία. Κάτω, ή κάτοψη τοῦ χώρου.

αυτές ονομάστηκαν Ἀμφικτυονίες. Σπουδαιότερες ἦταν τών Δελφῶν (τήν ἀποτελοῦσαν 12 ἔθνη) καί τῆς Δήλου (μέ μεγάλη ἀκτινοβολία στόν κόσμο τών Ἰώνων).

Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας. Ἔτσι διατηρεῖται σήμερα τό μεγάλο κτίριο, ὅπου γίνονταν οἱ νυκτερινές τελετές τών μυστῶν κατά τή διάρκεια τών Ἐλευσινίων Μυστηρίων.

Ἡ πομπικὴ ὁδὸς μὲ τὰ ἀρχαῖα λιοντάρια, στὸ Ἱερό τῆς Δήλου. Τὰ κολοσσιαῖα ζῶα, φύλακες τοῦ χώρου, εἶναι χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ναξιακῆς πλαστικῆς πού στοὺς ἀρχαίους χρόνους σημεῖωσε μεγάλη ἀνάπτυξη.

7. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ὁ Ἑλληνισμὸς ποτὲ δὲ γνώρισε τὴ χαρὰ τῆς ἑνώσεως. Ἡ συνείδηση ὅμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς (ὄμαιμον), ἡ κοινὴ γλῶσσα (ὁμόγλωσσον) κι οἱ συνήθειες, ἡ κοινὴ θρησκεία (ὁμόθρησκον), οἱ μεγάλοι ἀγῶνες πού ὅλοι μαζί γιόρταζαν, οἱ συγκεντρώσεις στὰ ἱερά κι οἱ τελετές τῶν Μυστηρίων σιγά-σιγά ὀδήγησαν στὴ συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, πού οἱ ἴδιοι περηφανεύονταν νὰ τὴν τονίζουν, καλώντας «βάρβαρο» ὅποιον δὲ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τους.

Στὴν ἀρχαῖκή περίοδο ἐπικράτησε τὸ ὄνομα Ἑλληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μὲς στὴν ἀρχαῖκή περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.
2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι

άνθρωπόμορφοι, ώραϊοι καί άθάνατοι. Έχουν ώστόσο πολλά άνθρωπινα έλαττώματα. Δέν έμπνέουν φόβο.

3. Θεοί, ήμίθεοι καί ήρωες κλείνουν τόν κύκλο τής θρησκείας στήν Ελλάδα.

4. Η θρησκεία μαζί μέ τήν κοινή γλώσσα καί τά κοινά έθιμα έδωσαν τήν εύκαιρία στους Έλληνες νά συνειδητοποιήσουν τήν ένότητα τής φυλής τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Πώς ιδρύθηκε τό μαντείο τής Δωδώνης:

«Οί μάντισσες τής Δωδώνης... λένε...: Δυό μαύρα περιστερία πέταξαν από τή Θήβα τής Αιγύπτου, καί τό ένα από αυτά πήγε στή Λιβύη, καί τό άλλο στή Δωδώνη. Τό τελευταίο τούτο κάθισε πάνω σέ μιά βαλανιδιά (άπ' τόν ψίθυρο τών φυλλωμάτων τής ιερής βαλανιδιάς έβγαζαν τούς χρησμούς στό μαντείο τής Δωδώνης) κι είπε μέ ανθρώπινη λαλιά πώς πρέπει νά γίνει εκεί μαντείο τού Δία: τά λόγια αυτά τά θεώρησαν γιά θεία προσταγή καί τά έξετέλεσαν».

Έροδότου, Έστορία Β, 55 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

2. Δέν μπορούσαν οί γυναίκες νά παρακολουθοΰν τούς Όλυμπιακούς αγώνες:

«Λένε ότι κάποτε μιά ήλικιωμένη γυναίκα έφτασε στό Στάδιο τής Όλυμπίας καί μαζί μέ τούς άντρες στάθηκε καί κοίταξε εκείνους πού αγωνίζονταν· κι όταν τήν ένιωσαν οί Έλλανοδίκες, πώς έτόλμησε νά ρθει στό Στάδιο, (λένε πώς) άποκρίθηκε: μά σέ ποιάν άλλη γυναίκα έχει δώσει τέτοια εύκαιρία ό θεός, γιά νά καυχείται, πώς έχει πατέρα, τρεις αδελφούς Όλυμπιονίκες καί τώρα αγωνίζεται ό γίός της;».

Αισχίνη, Έπιστ. IV, 5 (Μετ. Α. Κ.)

Η ΑΡΧΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μεγάλη ήταν η άνθηση τής τέχνης τόν 7ο καί 6ο αί. π.Χ. στήν 'Ελλάδα. Πλήθος έργαστήρια σ' όλες τίς πόλεις, σέ μητροπόλεις καί έποικίες, έντατικά δουλεύουν, παράγοντας άριστουργήματα. Δέν υπάρχει κλάδος τής τέχνης πού νά μήν παρουσίασε έκπληκτική εξέλιξη στήν αρχαϊκή περίοδο, πού είναι τό προανάκρουσμα κι ή προετοιμασία τής μεγάλης έποχής: τού 5ου αί. π.Χ., τού χρυσού αιώνα στήν αρχαία 'Ελλάδα.

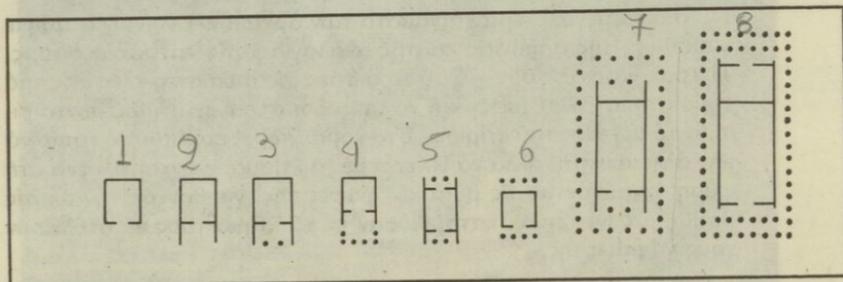
1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Άπό τή στιγμή πού ιδρύθηκαν οι νέες πόλεις, ένιωσαν τήν ανάγκη οι άνθρωποι νά τιμήσουν τούς προστάτες θεούς τους, μέ ιδιαίτερα κτήρια, τούς ναούς, αφιερωμένους άποκλειστικά στή λατρεία τους.

Δύο τύποι ναών διαμορφώθηκαν στήν αρχαϊκή περίοδο: ό δωρικός κι ό Ιωνικός. Βασικό τους χαρακτηριστικό ήταν ή μορφή τού κίονα καί ή έξωτερική διαμόρφωση τού κτιρίου. Πολύ σύντομα οι

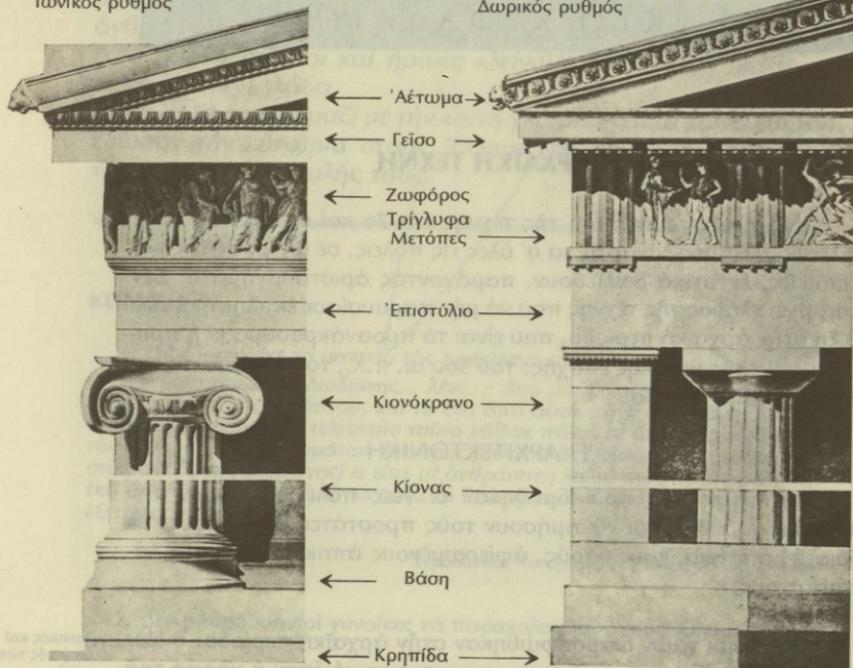
Ίωνικός καί Δωρικός τύπος ναού

Ή εξέλιξη τού αρχαίου ναού. Αρχικά, ένα άπλό τετράπλευρο δωμάτιο χρησιμεύει γιά τή φύλαξη τών ιερών αντικειμένων καί γιά τήν τοποθέτηση τού ξόανου τού θεού. Κατόπιν επεκτείνονται οι πλάγιοι τοίχοι (παραστάδες). Στο τρίτο σχέδιο εικονίζεται ό ναός, άπλός έν παραστάσι, δηλ. μέ δύο κίονες στήν πρόσοψη μεταξύ τών παραστάδων. Στο τέταρτο σχέδιο φαίνεται ό πρόστυλος ναός. Στο πέμπτο, ό διπλός ναός έν παραστάσι, δηλ. μέ δύο κίονες έμπρός καί δύο στήν πίσω πλευρά τού κτιρίου. Τό έκτο σχέδιο δείχνει ναό άμφιπρόστυλο, μέ πρόσταση δηλ. έμπρός καί πίσω. Τό έβδομο σχέδιο εικονίζει ναό περίπτερο, μέ γύρω-γύρω κίονες δηλαδή. Τέλος, τό όγδοο σχέδιο δείχνει ναό δίπτερο, μέ δύο σειρές κίονες.

Ίωνικός ρυθμός

Δωρικός ρυθμός

Οἱ δύο ἑλληνικοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ καὶ τὰ διάφορα μέρη τους.

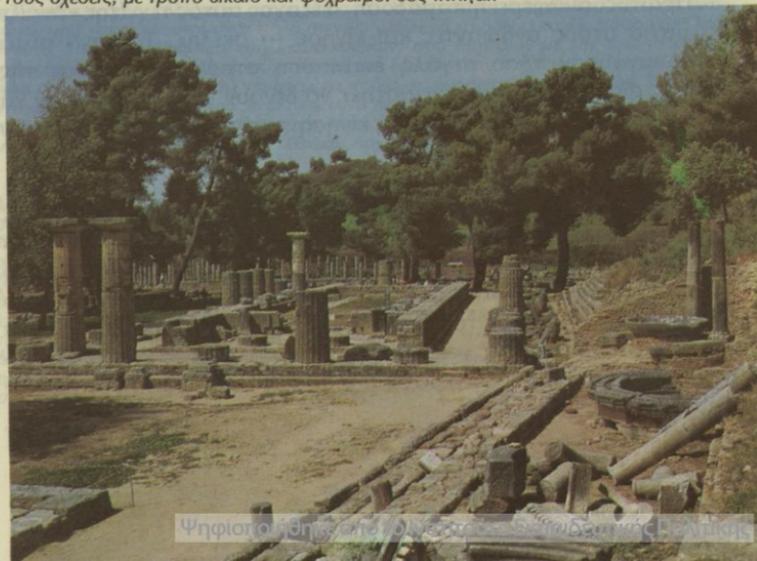
ναοὶ στολίστηκαν μὲ ἀνάγλυφες διακοσμήσεις, ὅπου δόθηκε ἡ εὐκαιρία στὴ φαντασία τῶν καλλιτεχνῶν νὰ παραστήσουν μὲ θαυμαστό τρόπο τοὺς μύθους τῶν θεῶν.

Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἴσθηση τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἀναλογίας στὶς κατασκευές τους. Ἦξεραν νὰ διαλέγουν γιὰ τὰ ἱερά τους τίς ὠραιότερες καὶ τίς πιὸ χαρακτηριστικὲς θέσεις· καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πὼς συνταίριαζαν τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου μὲ τὸ γύρω χῶρο, ἔτσι ποῦ τὸ τοπίο νὰ μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλὰ νὰ δένεται μὲ τὸ κτίσμα. Ζώντας ὁλοένα στὴ φύση, ἀκούγοντας τίς μυστικὲς φωνές της, νιώθοντάς την ὡς τίς βαθύτερες ἴνες τους, κατόρθωσαν μὲ τὰ κτίριά τους νὰ στολίζουν τοὺς χώρους της.

Οι άρχαίοι ναοί, όπως και η πλαστική (ανάγλυφα και αγάλματα), αλλά και τα αρχιτεκτονικά γλυπτά ήταν χρωματισμένα. Έτσι, το δυνατό φως του ήλιου δε χτυπούσε κατευθείαν πάνω στο άσπρο χρώμα του μαρμάρου, ώστε να τυφλώνεται ο θεατής από την έντονη λευκότητα του υλικού. Στην εικόνα μας, γωνία της ανωδομής ναού δωρικού ρυθμού, όπου φαίνεται ο χρωματισμός των διαφόρων μελών του κτιρίου. Η αναπαράσταση έγινε με βάση χρώματα η ίχνη τους, που διατηρήθηκαν σε διάφορα σίρια της αρχαιότητας. Στο επιστύλιο διακρίνεται μία άσπίδα. Υπήρχε συνήθεια, όταν κέρδιζαν οι άρχαίοι μία σπουδαία νίκη, να αφιερώνουν τις άσπίδες από τα λάφυρα σε ένα ιερό. Έτσι, ο Μ. Άλέξανδρος, μετά τη νίκη του στο Γρανικό, έστειλε 300 άσπίδες στο Ίερό της Αθηνάς στην Ακρόπολη των Αθηνών. Ορισμένες από αυτές τοποθετήθηκαν πάνω στο επιστύλιο του Παρθενώνα.

Ο ναός της Ήρας στην αρχαία Όλυμπία, ένας από τους παλαιότερους δωρικούς ναούς της Πελοποννήσου, δωρικός περίπτερος. Οι κίονες του ξύλινου στην αρχή, κάθε φορά που καταστρέφονταν τους άλλαζαν με άλλους πύρινους, γι' αυτό και τα κιονόκρανά τους, δεν έχουν όλα την ίδια μορφή. Το τοπίο της Όλυμπίας με την ήρεμη κοιλάδα της ήταν τό καταλληλότερο για την εγκαθίδρυση της λατρείας του πρώτου των θεών, του Δία, που έφερε την ειρήνη στους ανθρώπους και ρύθμιζε τις μεταξή τους σχέσεις, με τρόπο δίκαιο και ψύχραιμο. 6ος π.Χ., αι.

2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Όρθια και καθιστά αγάλματα

Η τέχνη της Αιγύπτου έδωσε στους Έλληνες τό πρώτο θάμπωμα. Τά πελώρια αγάλματα πού αντίκρισαν στά μεγάλα της ιερά, άκίνητα, μεγαλόπρεπα κι έπιβλητικά, τούς έκαμαν μεγάλη έντύπωση. Χρησιμοποίησαν τά πρότυπα πού είδαν: τό όρθιο άνδρικό άγαλμα πού έχει τό άριστερό πόδι έμπρός, θέλοντας νά δείξει πώς κινείται, ότι περπατάει, καί τόν καθιστό σοβαρό κι ιερατικό τύπο.

Τρείς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μέ άπαραλλάχτο τρόπο οί Αιγύπτιοι σκάλιζαν τά έργα τους, πού όμως έμειναν δεμένα μέ τό βαρύ τους ύλικό, τήν πέτρα, άκίνητα, μέ τά μάτια τους άπλανή, βυθισμένα σέ μιά έσωτερική συλλογή.

Μές στόν έβδομο αιώνα, δοκιμάζουν οί γλύπτες στήν Έλλάδα τή δύναμή τους στήν πέτρα, γιά νά πλάσουν τών θεών τους τά αγάλματα, δίνοντάς τους ανθρώπινη όψη. Χρησιμοποιούν στήν άρχή μαλακές πέτρες (τόν πωρόλιθο) πού λαξούνταν εύκολότερα, κι ύστερα τό μάρμαρο. Ξεκινούν μετρημένα, χωρίς νά έπιζητούν τήν ποικιλία. Δουλεύουν άδιάκοπα τούς ίδιους τύπους, τήν ίδια στάση, μέ μοναδική φιλοδοξία νά τελειοποιήσουν ό,τι βρήκαν οί προγενέστεροί τους καλλιτέχνες.

Κούροι-Κόρες

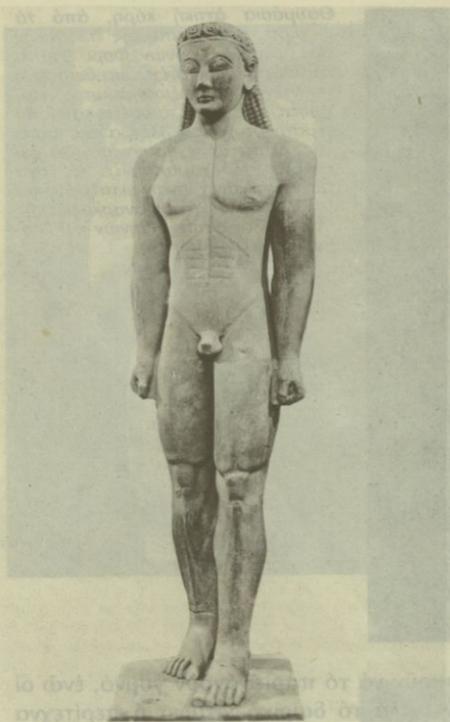
Δίνουν σέ δύο στάσεις τίς μορφές: καθιστές ή όρθιες, γεμάτες όμως δύναμη καί ζωή. Φτιάχνουν σ' όλη τήν αρχαϊκή περίοδο τούς κούρους καί τίς κόρες. Ύπήρχε τέτοιος έσωτερικός παλμός στά έργα, ώστε οί άνθρωποι βλέποντάς τα έμεναν θαμπωμένοι, καί πλήθος ιστορίες έπλασαν γύρω άπό τούς καλλιτέχνες πού τά δημιούργησαν.

Ό Δαίδαλος

Πρώτος, άναφέρει ή παράδοση, ό έξοχος αυτός τεχνίτης «άνοιξε τά μάτια στους άνδριάντες καί κίνησε τά σκέλη». Τά έργα αυτά δημιουργούσαν τόσο μεγάλη έντύπωση στους ανθρώπους τής έποχής ώστε είπαν πώς χρειάστηκε νά δένουν τά αγάλματα γιά νά μή φύγουν. Τόση ήταν ή ζωή κι ή κίνηση, πού πλούσιες άναδίνονταν άπό τά έργα.

Η εξέλιξη τής μορφής τών αγαλμάτων

Τό κορμί είναι, στήν άρχή, δοσμένο χωρίς σωστές άναλογίες, χωρίς τέλεια τή γνώση τής άνατομίας. Γρήγορα όμως ξεπερνούν κι αυτή τή δυσκολία, γιατί, παρατηρώντας μέ μεγάλη προσοχή γύρω τους οί καλλιτέχνες στίς παλαιότερες τούς άθλητές, μαθαίνουν τά μυστικά τής άνατομίας του ανθρώπινου κορμιού. Έτσι, τά ελληνικά ιερά σέ όλες τίς πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικά, άπό αγάλματα μικρότερα ή μεγαλύτερα, γεμάτα παλμό καί ζωή, άφιερώματα τών πιστών.

Ὁ κολοσσαῖος κούρος τοῦ Σουνίου, ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πύρινα ἀγάλματα ποῦ κατασκευάστηκαν σὲ μεγάλο μέγεθος στὴν Ἀττικὴ. Τὸ ἀριστερὸ τοῦ ποδὶ ἀπλώνεται ἔμπρός, σὰν νὰ ἐτοιμάζεται τὸ ἀγαλμα νὰ περπατήσει. Τὰ χέρια του εἶναι, μὲ τίς παλάμες κλειστές, κολλημένα στοὺς μηρούς. Οἱ ὦμοι εἶναι ὑπερβολικὰ πλατιοί, ἐνῶ τὰ πλευρά καὶ οἱ γλουτοὶ εἶναι πολὺ στενοί. Ἄξιζει νὰ προσέξει κανεὶς πόσο γερὰ καὶ δυνατὰ εἶναι τὰ πόδια τῶν ἀρχαϊκῶν κούρων, ποῦ θυμίζουν μὲ τὴν πρώτη ματιὰ σχετικὲς ἐκφράσεις τοῦ Ὀμήρου, ποῦ καὶ στὰ δύο ἔπη του φαίνεται νὰ ἐκτιμᾷ ἰδιαιτέρως στοὺς νέους ἄνδρες, τὰ γεροδεμένα πόδια, τὸ στήριγμα τοῦ σώματος. Τὰ μάτια σὸ πρόσωπο εἶναι πελώρια, ἐνῶ τὰ μαλλιά πέφτουν πίσω καλοχτενισμένα. Ἐμπρός, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, ὑπάρχει μιὰ σειρά ἀπὸ τελείως σχηματικούς βοστρύχους. Ἀττικὸ ἔργο μεταξὺ 620-610 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Δεξιά: ὁ τελευταῖος γνωστός κούρος τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ ἔγιναν στὴν Ἀττικὴ. Ἄξιζει νὰ τὸν συγκρίνετε μὲ τὸν κούρο τοῦ Σουνίου, γιὰ νὰ δεῖτε μέσα σὲ 130 περίπου χρόνια πόσο προόδευσε ἡ πλαστικὴ στὴν Ἑλλάδα, δίνοντας ὄγκο καὶ ὠστές ἀναλογίες σὸ σῶμα καὶ στὰ ἄκρα, ὑψώνοντας τὸ λαιμὸ, προσέχοντας τὴν ἔκφραση τοῦ κεφαλοῦ καὶ ἐλευθερώνοντας τὰ χέρια ἀπὸ τοὺς μηρούς. Στὴ βάση, ὅπου τὸ ἀγαλμα εἶχε προσαρμοσθεῖ μὲ μολύβι χυτὸ, διακρίνονται τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ποῦ δίνει τὸ ὄνομα τοῦ εἰκονιζόμενου νέου: ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟ(Υ). Πρόκειται γιὰ τὸ ἐπιτύμβιο ἀγαλμα τοῦ Ἀριστοδίκου, ποῦ βρέθηκε στὴν Ἀνάβυσσο τῆς Ἀττικῆς. Τὰ ἀγάλματα τῶν κούρων παριστάνουν, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἓνα ἰδιαίτερο γνώρισμα, θεοὺς, θνητοὺς ἢ καὶ νεκροὺς. Εἶναι δηλαδὴ, ἐπιτύμβια, λατρευτικὰ ἢ ἀφιερωτικὰ. Γύρω σὲ 490 π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Θαυμάσια άπτική κόρη, από τά ώραιότερα δείγματα τής πλαστικής τών αρχαϊκών χρόνων. Φορεί χιτώνα καί ιμάτιο πού τά έχει διευθετήσει ό καλλιτέχνης μέ αξιοσημείωτες πτυχωσεις. Άεΐζει νά προσέξει κανείς τό γεμάτο στοχασμό βλέμμα τής κοπέλας. Λείπει τό λεγόμενο αρχαϊκό χαμόγελο, πού χαρακτηρίζει τά έργα τών αρχαϊκών χρόνων μεταξύ 560 καί 500 π.Χ. Βρέθηκε στίς άνασκαφές τής Άκροπόλεως τών Άθηνών καί έκτίθεται στό εκεί Μουσείο.

Τό άνδρικό σώμα προτιμούν νά τό παριστάνουν γυμνό, ένώ οι γυναικείες μορφές φορούν άπλά τό δωρικό χιτώνα ή περίτεχνα πτυχωμένο τόν ιωνικό. Χρησιμοποιούν καί χρώματα πάνω στό μάρμαρο, γιά νά σημειώνουν τίς κόρες τών ματιών, τά μαλλιά καί διάφορες λεπτομέρειες στά φορέματα.

Είναι θαυμαστό πόσο κάθε μεγάλη πόλη στήν κυρίως Έλλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στόν έξω Έλληνισμό άφοσιώθηκε καί σημείωσε σημαντική άπόδοση στήν καλλιτεχνική δημιουργία.

Παράλληλα μέ τά άγάλματα, αναπτύσσουν καί τοῦ ανάγλυφου* τή δύσκολη τεχνική. Στήν άρχή είναι πολύ έλαφρό· μέ τόν καιρό όμως, ιδίως στά αιώματα τών ναών, βαθαίνοντας, θά σημειώσει τέτοια έξέλιξη, ώστε όλόγλυφα στό τέλος έργα θά συνθέτουν τίς μυθολογικές σκηνές πού άπεικονίζονται.

Ή Κρήτη, ή Πελοπόννησος, ή Άττική, τά νησιά τοῦ Αίγαίου, οι πόλεις τής Μ. Άσίας καί τής Μεγάλης Έλλάδας γεμίζουν άγάλματα, γλυπτά καί ναούς.

Δύο μεγάλοι τεχνίτες στή Σάμο, τόν 6ο αϊ. π.Χ. (ό Ροϊκος καί ό Θεόδωρος) θά βρουν τόν τρόπο νά φτιάχνουν χυτά χάλκινα άγάλματα, γεγονός πού θά δώσει φτερά στή χαλκοπλαστική.

*Ανάγλυφο

Άριστερά: ο Κεραύνιος Ζεύς, έργο κυπριακό, γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 5ου. Ο θεός, ντυμένος με μακρύ χιτώνα, θά κρατούσε τον κεραυνό με το δεξί του χέρι, έτοιμος να τον πετάξει. Έχει επίδραση ιωνική που ξεχωρίζει καθαρά στο βλέμμα του, κυρίως όμως στο χαμόγελό του. Βρέθηκε στο Κίτιο, και έκτίθεται στο Κυπριακό Μουσείο της Λευκωσίας.

Δεξιά: χάλκινο άγαλμάτιο ίππεία από τη Δωδώνη. Έργο κορινθιακής τέχνης γύρω στα 550 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Κάτω: μιά πλευρά βάσης κούρου με ανάγλυφες παραστάσεις. Εικονίζεται ένα παιγνίδι, που θυμίζει πολύ το χόκεϊ των Βρετανών. Έργο των αρχών του 5ου αι. π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Λεπτομέρεια από άετμα κπρίου πού ύπηρεε στήν Άκρόπολη τών αρχαϊκών χρόνων. Παριστάνεται ό λεγόμενος «τρισώματος δαίμων», ένα παράξενο φανταστικό όν, με τρία κεφάλια καί σώματα ως τή μέση, πού από κεί καί κάτω καταλήγουν σέ ούρές τριών συμπλεκόμενων φαρϊών. Τό σύμπλεγμα είναι από πωρόλιθο καί έχει έντονα χρώματα, πράσινο καί κόκκινο. Άπό τίς τρεις μορφές πού κρατούν στά χέρια τά σύμβολά τους (δειχνοντας τή δυνατότητα του τρισώματος δαίμονα, του Νηρέα δηλαδή, νά μεταμορφώνεται διαρκώς), ή μία κρατεί μία δέσμη με κυματιστό χάραγμα, πού υποδηλώνει τό νερό· ή άλλη ένα πουλί πού σημαίνει τόν αέρα, καί ή τρίτη μιάν άλλη δέσμη πού δηλώνει τή φωτιά. Είναι χαρακτηριστική ή έξαιρετη ζωντανία στα πρόσωπα τών μορφών, από τίς όποιες ή δεξιότερη στρέφεται φιλικότατα προς τό θεατή. Τό άετμα σόλιζε άγνωστο ναό στήν Άκρόπολη. Έργο του 570 π.Χ. Μουσείο Άκροπόλεως.

3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ή εξέλιξη τής βιοτεχνίας κι ό συναγωνισμός πού δημιουργήθηκε για τήν εξαγωγή τών προϊόντων της στίς έλληνικές πόλεις, έδωσαν άνθηση στήν κεραμεική. Οι καλλιτέχνες πλούτιζαν όχι μόνο τά σχήματα τών άγγείων, αλλά καί τή ζωγραφιστή τους διακόσμηση. Άπό αυτή τήν τελευταία μάλιστα είναι πολύ εύκολο νά ιδεί κανείς τίς επιδράσεις πού οι Έλληνες είχαν από τούς ξένους τόπους πού γνώρισαν.

Τό πλήθος τών φανταστικών ζών καί τών παράξενων μορφών πού άπεικονίζει ή τέχνη τών ανατολικών πολιτισμών, ύστερα από τό 700 π.Χ. κατακλύζουν τήν Έλλάδα. Τά μοτίβα αυτού του είδους κυριαρχούν έτσι στήν άγγειογραφία* τών πρώτων δεκαετιών του 7ου αι. π.Χ. (γι' αυτό λένε ανατολιζουσα αυτή τή φάση τής τέχνης). Γρήγορα όμως ή σκέψη τών καλλιτεχνών γύρισε στήν όμορφιά τών έλληνικών μύθων, κι αυτών τά επεισόδια καταπάστηκαν νά ζωγραφίσουν οι άγγειογράφοι.

Στήν αρχή, οι παραστάσεις ζωγραφίζονται με μαύρο χρώμα πάνω στον πηλό. Οι λεπτομέρειες στίς μορφές αποδίδονται με χάραγμα καί χρησιμοποιείται βοηθητικά τό άσπρο καί τό βυσσινί χρώμα (μελανόμορφος ρυθμός) στήν Άττική.

Μελανόμορφος
ρυθμός

Μεγάλος κυκλαδικός κρατήρας από τή Μήλο. Ξεχωρίζει για τό ψηλό διάτρητο πόδι του. Στο λαμό του εικονίζεται μονομαχία δύο ήρώων – οι μητέρες τους στέκονται πίσω τους, γεμάτες αγωνία για τήν τύχη τών παιδιών τους στόν άγώνα. Στήν κεντρική ζώνη, στή γάστρα του άγγελου, βλέπει κανείς τήν Άρτεμη πού κρατεί από τά κέρατα ένα έλάφι. Έχει έρθει για νά προύπαντήσει τόν άδελφό της τόν Απόλλωνα πού φτάνει στή Δήλο τήν άνοιξη από τή χώρα τών Υπερβορείων, όπου έμενε στήν περίοδο του χειμώνα. Μαζί του, πάνω στό άρμα, δύο Μούσες. Γύρω στό 640 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

Πολύ σύντομα, όμως, όλόκληρη ή επιφάνεια τών άγγείων θά σκεπαστεί μέ μαύρο σιλιπνό βερνίκι και μόνο οι μορφές στίς παραστάσεις θά προβάλουν ρόδινες, άφημένες στό χρώμα του πηλού και πλουτισμένες μέ μαύρες γραμμές, για νά δοθούν οι λεπτομέρειες (έρυθρόμορφος ρυθμός).

Έρυθρόμορφος
ρυθμός

Ή κεραμική τής Άττικής έφτασε σέ θαυμαστή τελειότητα, και μέσ στόν έκτο αιώνα τά άγγεία της έγιναν περιζήτητα σ' όλο τόν τότε γνωστό κόσμο, όπως δείχνουν, σήμερα, οι άνασκαφές. Μ' αυτό τόν τρόπο, έριξε στή σκιά τήν άγγειοπλαστική παραγωγή τής Κορίνθου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στήν άρχαϊκή περίοδο όλοι οι κλάδοι τής τέχνης σημειώνουν άδιάκοπη εξέλιξη κι άνθίζουν έξαιρετικά.

2. Στήν Άρχιτεκτονική διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ό δωρικός κι ό ιωνικός.

3. Στήν Πλαστική γίνονται, για πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα άγάλματα, άρχικά από μαλακό πουρί κι ύστερα από μάρμαρο. Παλαιότερα έφτιαχναν ξύλινα άγάλματα, τά ξόανα, πού τό φθαρτό υλικό τους δέ βοήθησε νά διατηρηθούν. Δύο τύποι άγαλμάτων δημιουργούνται: ό κοῦρος και ή κόρη. Οι καλλιτέχνες δέν έπιζητούν τήν πρωτοτυπία αλλά τήν τελειοποίηση τής μορφής.

4. Ή Κεραμική, έπηρεασμένη πολύ, στήν άρχή, από τήν Άνατολή στή διακόσμηση τών άγγείων, δίνει έργα μέ παραστάσεις φτερωτών ζώων, φανταστικῶν πουλιῶν κτλ. (άνατολίζουσα). Δύο ρυθμοί άναπτύσσονται στήν άρχαία περίοδο: ό μελανόμορφος πρώτα, κι ύστερα ό έρυθρόμορφος. Έκπληκτική είναι ή άνθηση τής κεραμικής στήν Άττική.

Μελανόμορφο αγγείο που διατηρήθηκε σ' αυτό τον τύπο σ' όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Γνωστό ως παναθηναϊκός αμφορέας, δινόταν ως βραβείο στους νικητές των αγώνων στα Παναθήναια. Είχε μέσα λάδι από τις ιερές ελιές της Αθηνάς. Στην μία όψη, όπως εδώ, παριστάνονταν η Αθηνά πάνοπλη, ενώ εμπρός της μία επιγραφή με φορά από πάνω προς τα κάτω, γράφει: βραβείο για τους αγώνες προς τιμή της Αθηνάς, δηλ. τα Παναθήναια (ΤΩΝ ΑΘΕΝΕΘΕΝ ΑΘΛΩΝ). Στην πίσω πλευρά υπήρχε συνήθως παράσταση του ιδιαίτερου αγωνίσματος στο οποίο είχε νικήσει ο αθλητής (βλ. σελ. 207). Έργο του 570-560 π.Χ. Βρετανικό Μουσείο.

Υδρία πρωτοαττική, που βρέθηκε στη θέση 'Ανάτορος της Αθήνας (κοντά στο Π. Φάληρο). Πρόκειται για νεκρικό αγγείο, όπως φαίνεται από τα φιδία που περιβάλλουν το λαιμό, τα χείλη και τις λαβές. Στο λαιμό παράσταση χορού: έφτά νέοι και τέσσερις κόρες χορεύουν πιασμένοι χέρι-χέρι, όπως στους σημερινούς λαϊκούς χορούς. Ο πρώτος από τους νέους παίζει την πεντάχορδη λύρα. Στα χέρια τους κρατούνε κλαδιά. Ο χορός ίσως ήταν συνυφασμένος με θρησκευτική γιορτή. Στη γάστρα του αγγείου κυριαρχούν τα νέα στοιχεία τα φερόμενα από την Άνατολή (γι' αυτό ο ρυθμός λέγεται γενικότερα «ανατολίζων»): Δύο λοντάρια τοποθετημένα αντίθετικά έχουν ένα ανθέμιο στη μέση. Όλογυρα πουλιά και φυτά υποβάλλουν την ιδέα ενός κατάφυτου χώρου. Η εποχή αυτή, ξεφεύγοντας από την αυστηρή πειθαρχία του γεωμετρικού ρυθμού, αποζητεί τον νατουραλισμό. Γύρω στα 700 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Χαρακτηριστικό αρχαϊκό αγγείο, του λεγόμενου «ελεύθερου ζωγραφικού ρυθμού». Έχει σχήμα οινόχους και εικονίζει πουλί που τσιμπάει με το ράμφος του ένα ψάρι. Τα αγγεία αυτά έχουν διακόσμηση με χρώμα καστανό, μαύρο και κόκκινο, πάνω στην επιφάνεια που έχει κτηρινικό επίχρισμα. Έργο του 6ου αι. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ήσιόδος-«Θεογονία». Ένας μεγάλος ποιητής, ο Ήσιόδος, στὸν 7ο αἰ. π.Χ. θὰ δώσει συστηματικά, μὲ τρόπο ἀληθινὰ συγκλονιστικό, τὴ γενεαλογία καὶ τοὺς μύθους τῶν θεῶν σ' ἓνα ἐξοχο μεγάλο ποίημα: τὴ *Θεογονία*.

Διδακτικό ἔπος. Ὁ ἴδιος ποιητής, ξεπερνώντας τὸ ἠρωικό ἔπος, θὰ στρέψει *πρῶτος* τὴν προσοχή τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στὴν ἀπλή καθημερινή ζωή, στὶς ἀγωνίες, στοὺς κόπους καὶ στὶς μικροχαρές της. Λαχταρώντας τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐπρέπεια, στὴν ἐπιθυμία του νὰ συμβουλευθεῖ τὸν ἀδελφό του γιὰ τὸ σωστό τρόπο ζωῆς, θὰ δημιουργήσει τὸ *διδακτικό ἔπος*, μὲ τὸ θαυμάσιο ἔργο του: *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*.

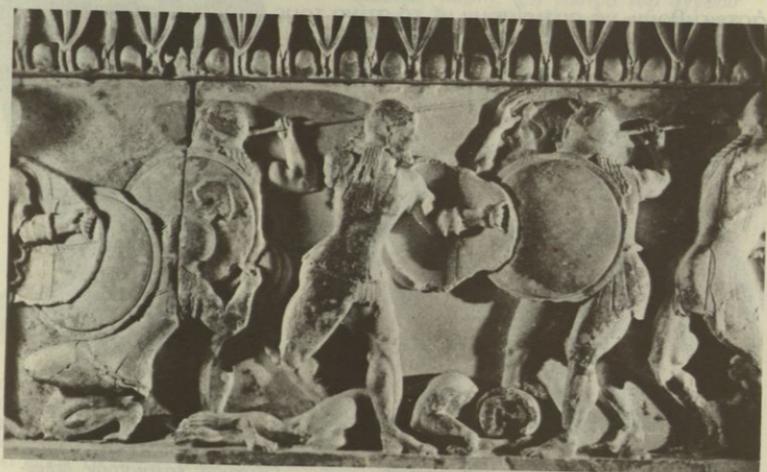
Λυρική ποίηση. Οἱ ἀνθρωποὶ στὶς ἰωνικές πόλεις, στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, στὴ Σπάρτη καὶ ἀλλοῦ θὰ νιώσουν τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσουν ποιητικά γιὰ τίς χαρές τῆς ζωῆς καὶ τίς λύπες της, γιὰ τίς λαχτάρεις, τίς ἀγωνίες καὶ τίς ἀγάπες τους (*ὠδή*). Θὰ τοὺς γεννηθεῖ ἡ ἰδέα νὰ ἀστείευθοῦν, νὰ σατιρίσουν μὲ τὸ στίχο τους (*Ἰαμβος*), νὰ συνοδεύσουν μ' αὐτόν τοῦ κρασιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὸ χορὸ (*χορικό ἄσμα*).

Μελανόμορφη κύλικα μὲ παράσταση τοῦ θεοῦ Διονύσου πού πλέει στό πέλαγος, ἐνῶ στό καράβι του μὲ τὰ πινιά τὸ κατάρτι βλάστησε κλήμα καὶ γέμισε σταφύλια ὁ χῶρος. Ὀλόγυρα κολυμποῦν δελφίνια. Θαυμάσιο ἀπτικό ἔργο γύρω στὰ 535 π.Χ. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Ἐξηκία. Μουσεῖο Μονάχου.

Γυναικείο αγαλμάτιο επίπεδικό, με
 εξαιρετικά μακρύ σώμα. Έχει γίνει
 από άσβεστόλιθο. Με τό δεξί χέρι ή
 μορφή, που φορεί στο κεφάλι της κυ-
 λινδρικό χαμηλό κάλυμμα, κρατεί ένα
 άνθος. Φοράει περιδέριο και σκου-
 λαρίκια. Έργο κυπριακής τέχνης
 μεταξύ 600-500 π.Χ. Έθνικό Αρχαι-
 ολογικό Μουσείο.

Πλάκα από τή ζωφόρο του «θησαυρού» των Σιφνίων στους Δελφούς. Τά ανάγλυφα
 αυτά του κπρίου είναι από τά σπουδαιότερα των αρχαϊκών χρόνων. Έδώ εικονίζεται
 σκηνή Γιγαντομαχίας: 'Ο θεός Άρης πολεμάει με δύο Γιγαντες. 'Ο «θησαυρός» χρο-
 νολογείται γύρω στά 525 π.Χ. Μουσείο Δελφών.

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στήν ιστορία του πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη η ποίηση. Ύστερα, σημειώνεται η ανάπτυξη της πεζογραφίας.

Στίς μεγάλες πόλεις της Ίωνίας, και πάλι, εμφανίσθηκε ο πεζός λόγος. Μές στον 6ο αι. π.Χ., όταν πιά έχουν οργανωθεί οι πόλεις-κράτη, δημιουργήθηκε άμεση ή ανάγκη να γυρίσουν πίσω στα περασμένα οι άνθρωποι, να θυμηθούν τις παλαιότερες γενιές, τους προγόνους τους, να σημειώσουν οι άρχοντες την καταγωγή τους.

Άρχισαν να κρατιούνται κατάλογοι με τά ονόματα των άρχόντων, των ιερέων, των ιερειών και των νικητών στους αγώνες. Γράφτηκαν οι νόμοι στίς διάφορες πόλεις. Έμποροι και ναυτικοί κρατούσαν σημειώσεις για τίς ποικίλες παρατηρήσεις που έκαναν στα ταξίδια τους, για τίς σκέψεις τους, για τίς νέες τους γνώσεις.

Ίστοριογραφία. Λογογράφοι. Έτσι έκαμε την εμφάνισή της η ιστοριογραφία, κι εκείνοι που έγραψαν τίς πρώτες ιστορίες ονομάστηκαν λογογράφοι. Ο σημαντικότερος είναι ο Έκαταϊος ο Μιλήσιος.

Ήταν άνθρωποι πολυταξιδεμένοι και μέ πολλές γνώσεις. Έπειδή αυτοί έγραψαν για πρώτη φορά ιστορία, ανάμεσα στα διάφορα γεγονότα ανακάτευαν κι αρκετούς μύθους. Η σημασία τους ώστόσο είναι τεράστια, γιατί αυτοί χάραξαν τό πρώτο βήμα στην προσπάθεια της ανθρωπότητας να διατηρήσει μέ κείμενα τή μνήμη της.

Γεωγραφία. Οι πρώτοι λογογράφοι κατάγιναν και μέ τή γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας την ιστορία της πόλης τους, τή γεωλογία των άρχόντων της κ.ά. Τά δύο έργα του Έκαταϊού είναι ή «Περιήγηση της γής» (ένα είδος Γεωγραφίας) και οι «Γενεαλογίες».

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στήν αρχαϊκή περίοδο παίρνει τεράστια ανάπτυξη ο ελληνικός πολιτισμός.

2. Στίς πόλεις της Ίωνίας, στα νησιά και στην κυρίως Ελλάδα θά γεννηθούν νέα είδη ποίησης, που θά τραγουδήσουν τά ανθρώπινα συναισθήματα: τίς ατομικές χαρές και τίς λύπες, τίς αγωνίες και τούς ένθουσιασμούς ή τούς φόβους των ανθρώπων. Θά δημιουργηθεί έτσι ή *λυρική ποίηση* και θ' αναπτυχθούν οι διάφορες κατηγορίες της.

3. Η ανάπτυξη του διθυράμβου θά οδηγήσει στη διαμόρφωση του δράματος.

4. Στίς ιωνικές πόλεις της Μ. Ασίας θά παρουσιαστεί, για πρώτη φορά, ή *ιστορία*.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. 'Ο ποιητής Θέογνις ύμνει τό θεό 'Απόλλωνα:

«'Ω βασιλιά, γιέ τής Λητώς, τέκνο του Δία, ποτέ δέ θά σέ λημονήσω
ἀρχίζοντας ή τελειώνοντας,
ἀλλά πάντοτε σένα πρώτο καί τελευταίο καί στή μέση
θά σέ τραγουδήσω· καί σύ εισάκουσέ με
καί δίνε μου ἀγαθά».

('Απόδοση Α.Κ.)

2. Οί γενεές τών θεών:

«Τραγουδιστή, ἀπ' τίς Μούσες ἄς ἀρχίσουμε, πού ὕμνολογώντας τόν
πατέρα Δία, εὐφραίνουν τή μεγάλη του ψυχή στά δώματα τοῦ 'Ολύμπου,
λαλώντας καί τά τωρινά καί τά μελλούμενα καί περασμένα, μέ τή φωνή
ἐναρμόνια ζυγισμένη· καί τό τραγούδι τους ἀκούραστορέει ἀπ' τά στόματα
γλυκό· ἀναγαλλιάζουνε τά δώματα τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη
στῶν θεαινῶν τήν ἀνθινη φωνή καθώς σκορπάει· κι ἀντιλαοῦν οἱ χιονο-
σκέπαστες κορφές τοῦ 'Ολύμπου καί τά δώματα τῶν ἀθανάτων. Κι αὐτές
ἀθάνατη τοξεύοντας φωνή, πρώτα τό γένος τό σεβάσμιο τῶν θεῶν μέ τό
τραγούδι τους δοξάζουν ἀπό 'Ξαρχῆς, αὐτούς πού ἡ Γῆ κι ὁ Οὐρανός, ὁ
μέγας γέννησαν κι ἐκείνους πού ἀπ' αὐτούς γεννήθηκαν θεοί, τῶν ἀγα-
θῶν δοτήρες. Κατόπιν τους, τόν Δία, τόν πατέρα τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώ-
πων, κι ὅταν ἀρχίζουν τό τραγούδι τους οἱ θεῖνες κι ὅταν τό τελειώνουν τόν
ἔμνοῦνε, πόσον ἀνώτερος ἀπ' τούς θεούς εἶναι καί μέγιστος στή δύναμή
του. Ὑστερα πάλι τῶν ἀνθρώπων τή γενιά καί τή γενιά τῶν φοβερῶν Γιγάν-
των ψάλλοντας, τοῦ Δία εὐφραίνουν τήν ψυχή στά δώματα τοῦ 'Ολύμπου,
οἱ Μούσες οἱ 'Ολύμπιες, τοῦ Δία πού κραταί τήν καταγιδα οἱ θυγατέρες...»

'ΗΣίοδου, «Θεογονία» 36-47 (Μετ. Π. Λεκατσῶ)

3. 'Ο 'ΗΣίοδος δίνει συμβουλές στόν ἀδελφό του τόν Πέρση:

«Μά ἐσύ, Πέρση, νά ὑπακούεις στό δίκιο καί νά μήν ἀγαπάς τήν αὐθαι-
ρεσία· γιατί ἡ αὐθαιρεσία εἶναι βλαβερή στόν κοινό ἀνθρώπο· μά·κι ὁ μέγα-
λος δέν μπορεῖ εὐκόλα νά τή βαστάει καί λυγαί κάτω ἀπό τό βῆρος τής,
ὅταν πέσει σέ ἀπειροσκεψίες· προτιμότερος εἶναι ὁ δρόμος πού περνάει ἀπό
τό ἄλλο μέρος πρὸς τή δικαιοσύνη. Ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγαλύτερη δύναμη
ἀπό τήν αὐθαιρεσία νά βγεῖ στό τέλος νικήτρια· κι ὁ ἄμυαλος τό μαθαίνει
αὐτό, ὅταν πάθει. Γιατί ἀμέσως ὁ 'Ορκος τρέχει ξοπίσω στίς ἀδίκες κρίσεις».

'ΗΣίοδου, «Ἔργα καί Ἡμέραι» στ. 213-222 (Μετ. Σπ. Φίλιππα)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

(5ος - 4ος αι. π.Χ.)

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στή Μ. Ἀσία τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφή μέ δύο σημαντικούς λαούς, πού διαδοχικά πῆραν στήν κυριαρχία τους τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις: τοὺς Λυδούς, ἕνα πλουσιότατο ἀλλά λιγόζωο κράτος, καί τοὺς Πέρσες, πού τόν 6ο αἰώνα ἔστρεψαν τά βλέμματά τους πρὸς τή Μ. Ἀσία καί θέλησαν, τελικά, νά κατακτήσουν ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα.

Στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἐνωμένες οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀντιμετωπίζουν λαμπρά τόν φοβερό Περσικό κίνδυνο. Ἡ νίκη αὐτή πρόβαλε ἰδιαίτερα τήν ἀξία τῆς Ἀθήνας, πού ὀργανώνει μετά τήν λήξη τῶν Περσικῶν πολέμων μεγάλη συμμαχία μέ πολλές ἑλληνικές πόλεις.

Ὡστόσο, ἡ ἐνότητα στόν Ἑλληνισμό δέν πραγματοποιήθηκε, μέ ἀποτέλεσμα, παρ' ὅλη τήν ἀφάνταστη ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τόν 5ο αἰ. π.Χ. (ξεχώρισε ἰδιαίτερα ἡ προσφορά τῆς Ἀθήνας) νά ξεσπάσει ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.).

Ἡ σύγκρουση αὐτή στάθηκε καταστροφική γιά τόν Ἑλληνισμό, πού χτυπήθηκε βαρύτερα καί, οὐσιαστικά, δέν ξανάφτασε ποτέ στήν παλαιά του ἀκμή.

Οἱ συνέπειες φάνηκαν μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅταν ὕστερα ἀπό τήν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς Θήβας, καί πάλι ἡ ἀσυνεννοησία ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις ὀδήγησε στήν παρακμή τους. Ὡστόσο, τά γράμματα καί οἱ τέχνες ἐξακολούθησαν νά ἀνθίζουν.

Λεπτομέρεια ἐρυθρόμορφου ἀγγείου (κύλικας) μέ παράσταση σχολείου. Δεξιᾶ ὁ δάσκαλος διδάσκει γράμματα τό μικρό μαθητή πού στέκει ὄρθιος ἐμπρός του. Στήν ἀκρῆ, καθιστός σέ ἀναδιπλούμενο κάθισμα, ὁ παιδαγωγός τοῦ παιδιοῦ, πού τό πηγαينوφέρειν ἀπό τό σπίτι στό σχολεῖο. Ἀριστερά, μάθημα μουσικῆς. Ἔργο τοῦ ἀγγειογράφου Δούρη. Γύρω στά 480 π.Χ. Μουσεῖο Βερολίνου.

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

Α'. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

«Είναι σωστός Πακτωλός», λένε ακόμα σήμερα πολλοί όταν θέλουν νά τονίσουν πόσο αποδοτική είναι μιά επιχείρηση. Γιατί όμως, καί ποιός ήταν ο Πακτωλός; Ένα μικρό αλλά θαυμαστό ποτάμι, πού στήν άμμο του υπήρχαν «ψήγματα» από χρυσάφι στήν άρχαιότητα. Τά νερά του περνούσαν από χώματα μέ κοιτάσματα χρυσασφιοϋ πού τό παρέσυραν στήν άμμο. Σήμερα, τά κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά.

Ο Πακτωλός βρισκόταν στή Λυδία, μιά περιοχή, πού άπλωνόταν στά ανατολικά περίπου τών ιωνικών άποικιών τής Μ. Άσίας. Οί κάτοικοί της ήταν Ίνδοευρωπαίοι καί μόνο τόν 7ο αί. π.Χ. κατόρθωσαν νά σχηματίσουν ένα μεγάλο αλλά έφήμερο κράτος, πού άπλώθηκε σ' όλόκληρη τή Μ. Άσία, εκτός από τά παράλια, όπου είχαν ιδρυθεί οί ελληνικές πόλεις. Ήταν τότε βασιλιάς ο Γύγης, πού τά πλούτη του τά ανάθυμάται ο Παριανός ποιητής Άρχιλόχος στά τραγούδια του.

Η Λυδία ήταν χώρα ευφορη καί πλούσια σέ μέταλλα· εκμεταλλεύοταν ακόμη τούς έμπορικούς δρόμους, πού από τήν καρδιά τής Άσίας οδηγούσαν στή μικρασιατική παραλία.

Έτσι, ήταν φυσικό νά έρθει σέ έπαφή μέ τούς λαούς τής Μεσοποταμίας καί μέ τούς Έλληνες. Από τή γνωριμία αυτή ώφελήθηκε ιδιαίτερα κι ο λαός της, συγκεντρώνοντας πολύ χρυσάφι, φιλοπρόοδος κι εργατικός καθώς ήταν, κατάγινε καί μέ τίς τέχνες. Τά ώραία προϊόντα τής βιοτεχνίας του (πολύχρωμα ύφάσματα καί χαλιά) ήταν περιζήτητα στίς ξένες χώρες.

Πρωτεύουσα τής Λυδίας ήταν οί Σάρδεις, όμορφη καί όχυρή πόλη κοντά στή Σμύρνη, πού έμειναν θρυλικά τά πλούσια ανάκτορά της.

Ο Κροΐσος

Τή μεγαλύτερή της άκμή γνώρισε ή χώρα τήν έποχή πού τήν κυβερνούσε ο βασιλιάς Κροΐσος (560-546). Έκείνος μεγάλωσε πολύ τό κράτος του κι άπόκτησε δύναμη, πλούτο καί φήμη παραμυθένια. Ένδιαφέρθηκε πολύ για τό έμπόριο, πού συντελούσε στήν ανάπτυξη τής χώρας του, για νά άνταποκριθεί μάλιστα στίς άνάγκες του, έκοψε νομίσματα. Ο ίδιος ήταν μεγάλος θαυμαστής του έλληνικού πολιτισμού, μιλούσε ελληνικά καί στήν αύλή του, πού τή

χαρακτήριζε ανατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νά προσκαλεί σοφούς από τήν Ἑλλάδα.

Τήν ἐποχή τῆς βασιλείας του, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη στή Λυδία, ὥστε πολλοί τῆς κάτοικοι ξέρουν τήν ἑλληνική γλώσσα, σέβονται τούς ἑλληνικούς θεούς καί συμβουλεύονται τά μαντεία τους.

Στό λαμπρό του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νά φιλοξενήσει τόν Ἀθηναῖο Σόλωνα, καί ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ὁ Κροῖσος, ὅσο κι ἂν θαύμαζε τόν ἑλληνικό πολιτισμό, δέν μπόρεσε νά νοιώσει τή βαθύτερή του οὐσία, τήν ἀπλότητα καί τήν ἀνθρωπιὰ του. Μέ τούς θησαυρούς του δοκίμασε νά θαμπώσει τόν Ἑλληνα σοφό, πού στήν ψυχή του ἀναδεύονταν εὐγενικές ιδέες μονάχα καί δέν ἔδινε σημασία στά υλικά ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ἐπειδή τά θεωροῦσε ὑπόβαθρο καί ὄχι σκοπό τῆς.

Ὁ ἴδιος αὐτός βασιλιάς ἔστειλε πλούσια δῶρα στά ἑλληνικά ἱερά (στό ναό τῆς Ἀρτέμις στήν Ἐφεσο) καί ζητοῦσε χρησμούς ἀπό τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Μ' ὅλο τό θαυμασμό πού ὁ Κροῖσος εἶχε γιά τόν Ἑλληνισμό, δέ δίτασε νά ἔρθει σέ σύγκρουση μέ τίς μικρασιατικές ἑλληνικές πόλεις γιά νά ἐπεκτείνει τή χώρα του. Τίς ὑποχρέωσε, ἔτσι, νά τοῦ πληρώνουν φόρο καί νά ἀναγνωρίσουν τήν κυριαρχία του. Λογάριαζε μάλιστα νά προχωρήσει καί στά ἑλληνικά νησιά, γιὰ νά κάμει τή χώρα του μεγάλη ναυτική δύναμη.

Τά σχέδιά του ὁμως ματαιώθηκαν, μέ τήν ἐμφάνιση ἐνός μεγάλου βασιλιᾶ στή γειτονική Περσία, τοῦ Κύρου, πού τήν ἴδια ἐποχή, ἀφοῦ κυριάρχησε στή χώρα τῶν Μήδων, θῆλῆσε νά ἀπλώσει τήν ἐξουσία του καί στή Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσά τους στάθηκε μοιραία. Ὅχι μόνο νικήθηκε ὁ Κροῖσος, ἀλλά κι ὁλόκληρο τό βασιλείο του διαλύθηκε κι ἔγινε περσική ἐπαρχία.

Κροῖσος καί Σόλων

Ὁ Κροῖσος κυριεύει τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας

Κατάλυση τῆς Λυδίας ἀπό τοῦς Πέρσες τό 546 π.Χ.

Κιονόκρανο μέ δύο ταύρους γοναπιστούς, ἀπό τό ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στό Σούσα. Σήμερα βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

ἄνωπιά ;
ἐπιχειρήματα ;
ἐρασιμα

Β . ΟΙ ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Όταν οι ινδοευρωπαϊκές φυλές, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., μετανάστευσαν προς τό νότο, ένα μεγάλο κύμα τους εγκαταστάθηκε στο δυτικό μέρος του μεγάλου όροπεδίου του Ιράν, πού από την Κασπία θάλασσα φθάνει ως τόν Περσικό κόλπο. Η χώρα βρίσκεται στ' ανατολικά της Μεσοποταμίας. Τά άφθονα λιβάδια της πρόσφεραν κάθε εύκολία στους νεοφερμένους, πού άχώριστη συντροφιά τους είχαν τό άλογο.

Στά βορινά κατοίκησαν οι *Μήδοι*: στά νότια, οι *Πέρσες*. Καί οι δύο περιοχές είναι εύφορες, γι' αυτό καί γρήγορα οι κάτοικοι συνήθισαν στήν άγροτική ζωή.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

Η παλαιότερη ιστορία της χώρας χάνεται στήν όμίχλη της προϊστορίας.

Τόν 8ο μόλις π.Χ. αιώνα, βρίσκουμε τούς Μήδους χωρισμένους σέ μικρές ήγεμονίες, νά πληρώνουν φόρο ύποτελείας στους Άσσυρίους. Στά τέλη του ίδιου αιώνα ξεσηκώνονται καί άποκτούν τήν άνεξαρτησία τους.

Πρωτεύουσα έγιναν τά *Έκβάτανα*, όπου χτίστηκε τό παλάτι του βασιλιά, κι ή πόλη όχυρώθηκε μέ έφτά σειρές τείχη. Σέ λίγο οι Μήδοι κυρίευσαν τήν Περσία καί, τήν έποχή του βασιλιά Κυαξάρη, συνεννοημένοι μέ τούς Βαβυλωνίους, εισβάλλουν μαζί στήν Άσσυρία καί καταστρέφουν τήν πρωτεύουσά της, τή Νινευί (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Γιά λίγα χρόνια τό κράτος των Μήδων μεγάλωνε, γιά νά συνόρειψει τελικά, στόν ποταμό Άλυ, μέ τή Λυδία. Στή ζωή κρατήθηκε ως τά 550 π.Χ., όταν οι Πέρσες επαναστάτησαν καί μέ άρχηγό τόν έξυπνότατο καί δραστήριο Κύρο κατόρθωσαν ν' άποκτήσουν τήν άνεξαρτησία τους, καί ύποτάσσοντας τούς Μήδους ίδρυσαν τό Περσικό κράτος.

Ο βασιλιάς Κύρος έδωσε μεγάλη πνοή στό Περσικό κράτος, κι ή κατακτητική του manía τόν έσπρωξε νά κινηθεί εναντίον των Βαβυλωνίων, αφού πρίν νίκησε τόν Κροίσο καί κατέλαβε τή Λυδία (μαζί καί τίς έλληνικές πόλεις της Μ. Άσίας). Κυρίευσε χωρίς δυσκολία τή χώρα τους καί έδωσε άδεια στους Έβραίους νά γυρίσουν πίσω στήν Παλαιστίνη, πού έγινε κι αυτή περσική έπαρχία μετά τήν κατάλυση

Κύρος (550-528 π.Χ.)

Ο τάφος του Κύρου στους Πασαργάδες, 6ος αι. π.Χ. Προσέξτε πώς ο τάφος είναι ολόκληρο οικοδόμημα, ιδρυμένο σε ψηλή βαθμιδωτή βάση.

του Βαβυλωνιακού κράτους. Τα σύνορά του έτσι έφθασαν ως την Αίγυπτο. Πρωτεύουσα του κράτους έκαμε τους Πασαργάδες.

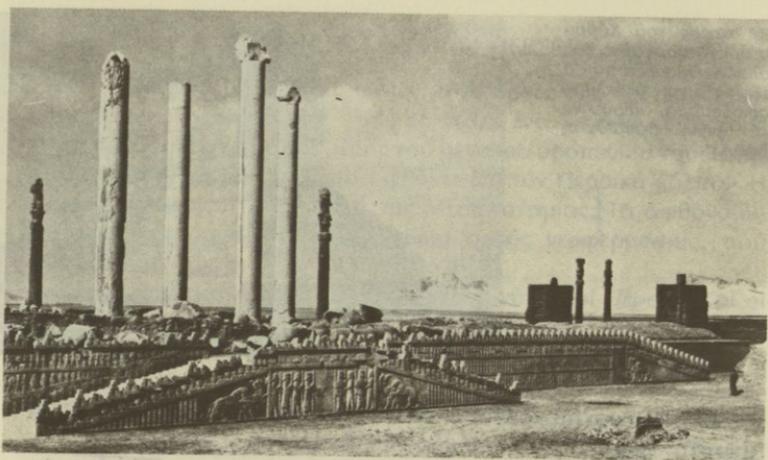
Οί διάδοχοί του, ποτισμένοι με την ίδια αγάπη για κυριαρχία, θέλησαν να μεγαλώσουν ακόμη περισσότερο τό τεράστιο κράτος τους. Άκολούθησαν, δηλαδή, ιμπεριαλιστική* πολιτική. Κυρίευσαν, έτσι, την Αίγυπτο, τή Λιβύη και τήν Κυρηναϊκή.

Τόν καιρό πού έγινε βασιλιάς ο Δαρείος ο Α' (521-485), οι Πέρσες έχοντας κυριαρχήσει σ' ένα μεγάλο μέρος τής Άσίας, θέλησαν να προχωρήσουν και στην Εύρώπη. (Τό κράτος τους είχε τόση δύναμη, πλοΰτη και φήμη, ώστε θά πίστευε κανείς πώς θά ήταν αδύνατο να σκεφτεί οποιοσδήποτε λαός να τούς φέρει αντίσταση).

Πρώτο εμπόδιο και όριστικό, σ' αυτή τήν εξάπλωση προς τή Δύση, στάθηκε ή Έλλάδα. Στόν τελείως άνισο άγώνα πού έπιχείρησαν οι Πέρσες, ο Έλληνισμός όχι μόνο δέ λύγισε, αλλά σταμάτησε όριστικά τήν πορεία τους προς τήν Εύρώπη. Ύστερα άπ' αυτό, ή Περσική αυτοκρατορία συνέχιζε τή ζωή της ως τήν εποχή πού ένας περίφημος Έλληνας κατακτητής, ο Μέγας Άλέξανδρος, τήν κυρίευσε.

3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ο βασιλιάς. Η Περσική αυτοκρατορία ήταν απόλυτη μοναρχία, όπως τα άλλα μεγάλα κράτη τής Ανατολής πού γνωρίσαμε. Η ζωή κι ή περιουσία των υπηκόων ήταν στή διάθεση του βασιλιά. Ζώντας σε πολυτελέστατα ανάκτορα, πλουσιότατος, χάρη στους άμέτρητους φόρους πού συγκέντρωνε από τούς κατακτημένους λαούς και τούς υπηκόους του, περιστοιχιζόταν από πολυάριθμη αΰλη, κι ήταν γιά τόν πολύ κόσμο άπρόσιτος. Όποιος τόν αντίκριζε, γονάτιζε, κι έσκυβε εμπρός του.

Τά ερείπια του ανακτόρου των Περσών βασιλέων στην Περσέπολη. Κατασκευάστηκε από το Δαρείο και τον Ξέρξη και διατηρήθηκε ως την εποχή της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Έμπρός διακρίνεται η διπλή κλίμακα που η πρόσοψή της διακοσμείται με ανάγλυφα που παριστάνουν τους φρουρούς, και ζώα που επίσης θεωρούνται φύλακες του παλατιού. Στο δεύτερο πλάνο υψώνονται ελάχιστοι κίονες, από τους 72 που στήριζαν τη μεγάλη αιθουσα της υποδοχής των ανακτόρων. Στο βάθος, οι θύρες των διαμερισμάτων του Δαρείου.

Λεπτομέρεια από τη μνημειακή κλίμακα των ανακτόρων στην Περσέπολη. Σε κάθε σκαλί αντιστοιχεί ένας άνδρας που φέρνει δώρα στο Μέγαλο Βασιλέα. Είναι χαρακτηρισική η ποικιλία στις κινήσεις, θεληματική, για να αποφεύγουν τη μονοτονία στην επίσημη αυτή στάση που παριστάνονται οι δωροφόροι. Στην καλλιτεχνική σύλληψη της σκηνής υπάρχει έντονη η επίδραση της τέχνης των Μικρασιατών Έλλήνων κι όχι πιά των Ασσυρίων.

Σατραπείες. Ὁ Κύρος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀπέραντης αὐτῆς αὐτοκρατορίας, πού σύντομα ἀπλώθηκε ἀπὸ τὴν Ἰνδία ὡς τὴν Κασπία, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κυρηναϊκή, στάθηκε ὁ *μεγάλος κατακτητής*. Ὁ Δαρείος ὁ Α΄ ὑπῆρξε ὁ *ὀργανωτὴς* τοῦ κράτους, γιατί κατάλαβε πὺς διαφορετικά θά ἦταν ἀδύνατο νά διατηρήσει στὴν ἐξουσία του τοὺς ποικίλους ὑπηκόους του. Ἐνδιαφέρθηκε, ἔτσι, γιὰ τὴ διοίκηση καὶ χώρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ περιφέρειες, τὴς *σατραπείες*. Τὴ διοίκησή τους ἀνάθεσε σὲ ἕναν εὐγενῆ Πέρση, τὸ *σατράπη*, πού μαζί μέ τὸ βασιλικὸ γραμματέα καὶ τὸ στρατιωτικὸ διοικητὴ ἀντιπροσώπευαν τὴν ἐξουσία του.

Ἐπιθεωρητές. Ἐπειδὴ, ὅμως, ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά του, τὰ Σοῦσα, ἦταν πολὺ μεγάλη κι εὐκολὰ καλλιεργοῦσε ὁ κάθε σατράπης τὸν ἐγωισμό καὶ τὴ διάθεση νά γίνει ἀνεξάρτητος, ὑπῆρχαν ἐπιθεωρητές, «τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιά τοῦ βασιλιᾶ», πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τὴν κυριαρχία περιοδεύοντας σ' ὅλες τὴς σατραπείες.

Στάθηκε ἀνάγκη γιὰ τὸ Περσικὸ κράτος ἡ κατασκευή *δρόμων*, γιὰ νά διευκολύνεται ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, καθὼς καὶ ἡ κίνηση τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, πού μέ τὰ γρήγορα ἄλογά τους μποροῦσαν νά βρίσκονται, σὲ συντομώτατο διάστημα, ὅπου ἦταν ἀνάγκη. Ἡ «βασιλικὴ ὁδός», πού ἀπὸ τὰ Σοῦσα ἔφερνε στὴς Σάρδεις, εἶχε μῆκος 2.400 χιλιόμετρα.

Κάθε σατράπης ἔπρεπε, τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, νά στέλνει ταχτικά τοὺς καθορισμένους φόρους σὲ χρήματα ἢ σὲ εἶδη τοῦ βασιλιᾶ. Σὲ περίπτωση πολέμου, εἶχαν ὀριστεῖ οἱ ὑποχρεώσεις σὲ στρατό ἢ καράβια, πού κάθε περιοχὴ ἔπρεπε νά προμηθεύσει.

Τὸ νόμισμα. «Ὁ Μέγας Βασιλεὺς», ὅπως τὸν ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἐνδιαφερόταν ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἐμπόριο. Περισσότερο ἀπὸ καθετὶ τὸν ἐνοίαζε ἡ ταχτικὴ εἰσπραξη τῶν φόρων κι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων του. Ὁ Δαρείος ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα, τοὺς περίφημους «*δαρειακοὺς*», ὄχι ὅμως σὲ πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ. Χωρὶς ἐξαίρεση, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας προτιμοῦσαν νά συγκεντρώνουν τὸ χρυσάφι στ' ἀνάκτορά τους (γι' αὐτὸ, ὅταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κυρίευσε τὴν περσικὴ πρωτεύουσα, βρῆκε ἀμέτρητους θησαυροὺς στὰ βασιλικά παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' ὅλη τὴν καλὴ του ὀργάνωση τὸ Περσικὸ κράτος εἶχε ἀρκετὲς *ἀδυναμίες*:

Ἡ ἀπολυταρχικὴ διοίκηση κι ἡ δεσποτικὴ νοοτροπία τῶν βασιλέων δημιουργοῦσε εὐνοίες μεταξύ τῶν εὐγενῶν, καὶ συχνὰ ἐπιβαλ-

λόταν ή γνώμη εκείνων πού κολάκευαν πιά έπιτήδεια τό μονάρχη. Οί σατράπες υπέβλεπαν ό ένας τόν άλλον.

Ή έκταση του Περσικού κράτους ήταν τεράστια, γι' αυτό κι οι σατράπες τών μακρινών περιοχών συχνά έπαναστατούσαν ή συγκρούονταν μεταξύ τους.

Οί λαοί πού άνήκαν στό άπέραντο κράτος ήταν τελείως διαφορετικοί (μέ άλλη γλώσσα, ξεχωριστή θρησκεία και διαφορετικές συνήθειες), χωρίς τήν παραμικρότερη αίσθηση ένότητας μεταξύ τους. Έχοντας χάσει τήν έθνική τους έλευθερία, δέν ένιωθαν κανένα δεσμό μέ τήν ύπόσταση τής αυτοκρατορίας, γι' αυτό κι ή άγωνιστική τους διάθεση στους πολέμους ήταν πολύ περιορισμένη.

Στίς πολεμικές έπιχειρήσεις, ό βασιλιάς ήταν ύποχρεωμένος νά χρησιμοποιεί στρατιωτικά σώματα άπό διάφορες έθνικότητες και μέ διαφορετική άγωγή, στολή και συνήθειες.

Οί Πέρσες, σάν ήπειρωτικός λαός, δέν είχαν πείρα στό ναυτικό, γι' αυτό κι ήταν άναγκασμένοι νά στηρίζονται στους ύπηκόους τους: στους Φοίνικες, στους Αίγυπτίους και στους Έλληνες τής Μ. Ασίας.

Ή ιδιότυπος αυτός χαρακτήρας του Περσικού κράτους όδήγησε άναγκαστικά τους άρχοντες σέ μερικές ύποχωρήσεις, γιά νά διατηρηθεί ή συνοχή τών λαών πού τό άποτελούσαν.

Δέν υπήρχε στην Περσία ή σκληρότητα πού χαρακτηρίζει τους Άσσυρίους. Όταν οι ύπηκοοι πλήρωναν ταχτικά τους φόρους ή τά δώρα πού ζητούσε ό βασιλιάς, κι έμεναν ήσυχοι, τό κράτος δέν τους ένοχλούσε. Κάθε ύπήκοος τής Περσίας μπορούσε νά λατρεύει όποιο θεό ήθελε, και κανείς δέν τόν έμπόδιζε νά ζει σύμφωνα μέ τίς ιδιαίτερές του συνήθειες. Αυτή ή άνοχή, γιά πρώτη φορά, παρουσιάζεται σέ αυτοκρατορία τής άρχαιότητας. Έτσι, ή ύποδούλωση δέν ήταν φοβερά αισθητή και δέν υπήρχε στην Περσία τό μίσος πού άλλα μεγάλα κράτη έκαμαν τους κατακτημένους λαούς νά αισθάνονται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ή περσική τέχνη δέν έχει καμιά πρωτοτυπία. Έξυπνα δανείστηκε πολλά στοιχεία άπό τους παλαιότερους πολιτισμούς, πού τά προσάρμοσε στό χαρακτήρα τής ζωής και τών άναγκών του κράτους.

Ή θρησκεία. Τό πρωτότυπο στοιχείο στον περσικό πολιτισμό είναι ή θρησκεία. Ένα βιβλίο ειδικό, ή Ζέντ Άβέστα, δίνει τήν εικόνα τής. Τό περιεχόμενό τής διαμορφώθηκε άπό ένα ιστορικό πρόσωπο, τό σοφό Ζαρατούστρα, πού έζησε τόν 7ο ή τόν 6ο αι. π.Χ.

Πίστευαν, ότι στον κόσμο υπάρχουν δυό μεγάλες δυνάμεις, τό

Καλό και τό Κακό, πού παλεύουν αδιάκοπα ποιό νά κυριαρχήσει. Θεός του Καλού είναι ο θεός του φωτός και της ζωής, ο 'Ορμούσδ' του Κακού ο σκοτεινός 'Αριμάν. Πότε ο ένας και πότε ο άλλος υπερισχύει, καθώς η ζωή συνεχίζεται. Ύψιστη υποχρέωση του ανθρώπου είναι νά βοηθήσει στην τελική νίκη του Καλού, καλλιεργώντας μέσα του ό,τι καλό και χρησιμο. Πρέπει νά είναι τίμιος κι άγνος, νά λείπει πάντα την άλήθεια και νά αγαπάει τή δικαιοσύνη.

Η ζωή του ανθρώπου κρίνεται από τή συμβολή του σ' αυτό τον άγώνα. Άν μείνει ενάρτεος, ή ψυχή του, ύστερα από τήν κρίση του 'Ορμούσδ, πετάει στο χώρο όπου κυριαρχεί αιώνια ευτυχία. Τούς άδικους ανθρώπους, πού έγιναν όργανα του 'Αριμάν, οι Πέρσες τούς άφηναν, όταν πέθαιναν, νά τούς κατασπαράξουν τά άγρια πουλιά. Δέν ήθελαν ούτε νά τούς θάψουν, ούτε νά παραδώσουν τά κορμιά τους στη φωτιά, γιά νά μη λερωθούν τά δυό αυτά άγνά στοιχεία (ή φωτιά και ή γή).

Οι Πέρσες πήραν από τούς Άσσυρίους τή γραφή (τή σφηνοειδή), όπως και πολλά άλλα πολιτιστικά στοιχεία. Οι γραφείς τους όμως άπλοποίησαν πολύ τό σύστημα και κατόρθωσαν μέ τριάντα περίπου σύμβολα νά έξυπηρετούνται. Στην άπλοποιημένη αυτή γραφή συντάσσονταν τά διατάγματα, πού έξαιτίας τής φύσης του κράτους (τό άποτελούσαν ποκίλοι λαοί) ήταν άνάγκη νά μεταφρασθούν στις διάφορες εθνικές γλώσσες των λαών της αυτοκρατορίας.

Η γραφή

Η λατρεία των Περσών δέ γινόταν σέ ναούς, αλλά στο ύπαιθρο, όπου πάνω στους βωμούς οι ιερείς τους, οι «Μάγοι», άναβαν φωτιά (Πυρολατρεία). Η περσική θρησκεία ξεχωρίζει από τίς δοξασίες όλων των ανατολικών πολιτισμών γιά τήν άνώτερή της ήθική, κι επηρέασε μεταγενέστερες θρησκείες.

Πυρολατρεία.
«Μάγοι»

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Λυδοί, Μήδοι και Πέρσες υπήρξαν ίνδοευρωπαϊκοί λαοί.
2. Των Λυδών ή εμφάνιση σημειώνεται τόν 7ο αϊ. π.Χ. Πλούσιο κράτος, αλλά εφήμερο, ήρθε σέ στενή έπαφή μέ τόν ελληνικό πολιτισμό, κυριάρχησε στις μικρασιατικές ελληνικές πόλεις και άφησε πίσω του τή φήμη των άμύθητων θησαυρών των βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ο Κροΐσος, ο τελευταίος βασιλιάς. Στην εποχή του ή Λυδία ύποτάχθηκε στους Πέρσες.

3. Μήδοι καί Πέρσες κατοικοῦν στό εὐφορο Ἴράν. Λαός νομαδικός ἄλλοτε, ὑπῆρξαν περίφημοι γιά τό ἵππικό τους.

4. Ἀρχικά οἱ Μήδοι σχηματίζουν κράτος. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος (555-528), μέγας κατακτητής ἐνάνει ὀλόκληρη τή χώρα, ὑποτάσσει τή Λυδία καί τή Μεσοποταμία. Ὁ Δαρείος ὁ Α΄ ὀργανώνει τήν Περσία σέ σατραπείες, φτιάχνει δρόμους καί κόβει νόμισμα.

5. Ἡ Περσική αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κράτος ἱμπεριαλιστικό*. Ἡ διοίκηση, ὅμως, ἦταν ἀνεκτική. Ἡ κυριαρχία τῶν Περσῶν στός κατακτημένους λαούς δέν ἦταν τυραννική.

6. Τό κράτος τό ἀποτελοῦσαν λαοί μέ διαφορετική θρησκεία, γλώσσα καί συνήθειες. Τοῦ ἔλειπε ἡ ἐθνική συνοχή.

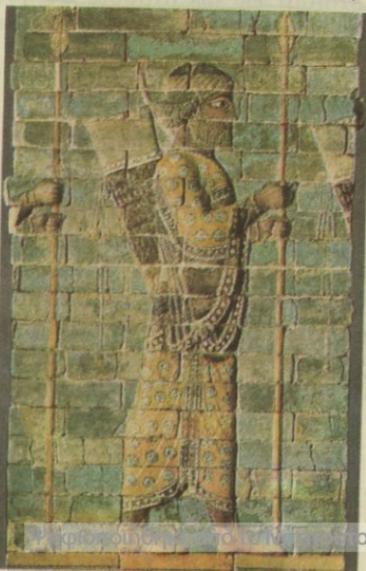
7. Ὁ πολιτισμός τῶν Περσῶν δανείστηκε πολλά στοιχεῖα ἀπό τοὺς παλαιότερους λαούς. Ἀνώτερου ἠθικοῦ ἐπιπέδου ἦταν ἡ θρησκεία του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ συνήθειες τῶν Περσῶν:

«Οἱ Πέρσες, καθώς ξέρω, ἔχουν τά ἐξῆς ἔθιμα: Δέ συνηθίζουν νά κάνουν ἀγάλματα, ναοὺς καί βωμοὺς, καί θεωροῦν μωροὺς ἐκεῖνους πού τά κάνουν, γιατί, κατά τή γνώμη μου, δέν πιστεύουν, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνθρωπόμορφοι (μέ μορφή δηλ. ιδιότητες ἴδιες κι ἀνάγκες μέ τοὺς ἀνθρώπους). Ἐχουν τή συνήθεια ν' ἀνεβαίνουν στά ψηλότερα βουνά καί νά προσφέρουν θυσίες στό Δία (ταυτίζει ἐδῶ τό Δία μέ τόν Ὀρμουσδ) καί ὀνομάζουν Δία τό θάλο ὄλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουν θυσίες καί στόν ἥλιο καί στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καί στοὺς ἀνέμους. Στήν ἀρχή μόνο σ' αὐτούς τοὺς θεοὺς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπό τοὺς Ἀσσυρίους καί τοὺς Ἀραβες νά θυσιάζουν καί στήν Ἀφροδίτη Οὐρανία...».

Ἡροδότου, Ἱστορίαι Α, 131 (Μετ. Α. Θεοφίλου)

Ἀνάγλυφο σέ σματωμένα τοῦβλα. Ἡ λεγόμενη «ζωφόρος τῶν τοξοτῶν» προέρχεται ἀπό τά Σούσα. Σήμερα στό Μουσείο τοῦ Λούβρου. 5ος π.Χ. αἰ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Στίς αρχές του 5ου αιώνα ολόκληρος ο ελληνικός κόσμος αντιμετώπισε ένα θανάσιμο κίνδυνο: τήν απειλή τών Περσών, πού, θέλοντας ν' άπλωθοῦν στό Αίγαίο καί νά βάλουν πόδι στην Εὐρώπη, γύρεψαν νά υποδουλώσουν τήν Ἑλλάδα.

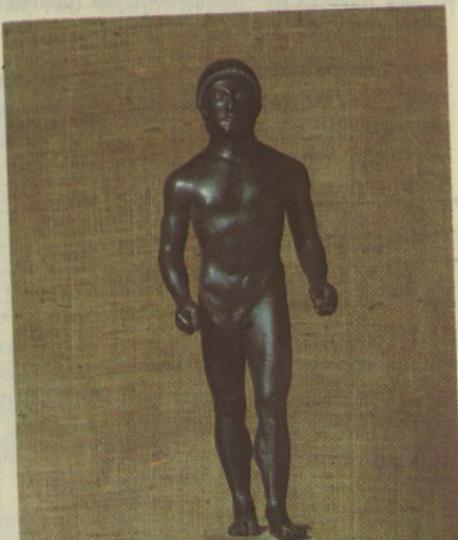
Ἄν οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νά φέρουν ἕνα νέο μήνυμα στόν κόσμο καί νά δώσουν πρωτόφαντα πρότυπα ζωῆς, εἶναι γιατί ἔμειναν ἐλεύθεροι καί νίκησαν, τότε, τούς Πέρσες. Ποιά θά ἦταν ἡ μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητας κι ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ της, ἂν δέν εἶχαν κερδίσει αὐτή τή μεγάλη νίκη; Τί θά ἦταν σήμερα ὁ κόσμος, ἂν εἶχε λείψει ἡ προσφορά πού ἡ Ἑλλάδα πραγμάτωσε μέσ στόν 5ο αἰώνα;

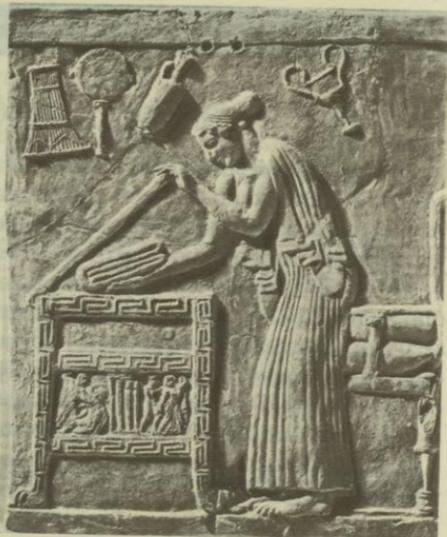
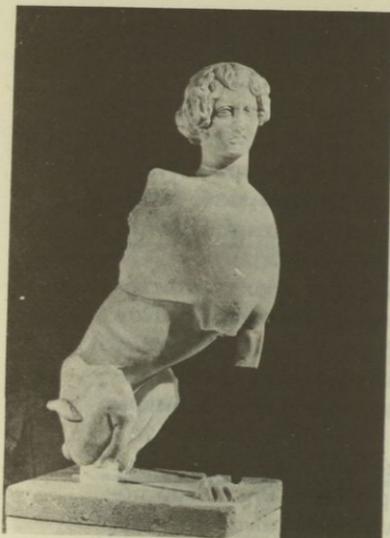
Στό δραματικά ἄνισο ἀγώνα τών μικρῶν ἐλληνικῶν κρατῶν μέ τήν ἀπέραντη καί πάμπλουτη αὐτοκρατορία διακρίθηκαν δύο πόλεις: ἡ Σπάρτη κι ἡ Ἀθήνα. Τόν «μέχρι θανάτου» ἀγώνα τῆς Σπάρτης ἦταν φυσικό νά τόν περιμένει κανείς μέ τά ἰδανικά πού εἶχαν ἀναπτύξει οἱ πολῖτες της. Τῆς Ἀθήνας ὅμως ἡ παρουσία σ' αὐτούς τούς πολέμους ἐκάλυψε τά πάντα, ἀκόμα καί τή Σπάρτη. Οἱ ἥρωικοί πολῖτες της, ὕστερα ἀπό φριχτά δεινά, κέρδισαν μέ τό θάρρος, μέ τήν αὐτοθυσία καί μέ τήν ἀγάπη τους γιά τήν ἐλευθερία τήν πρώτη θέση στόν ἐλληνικό κόσμο.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὅταν ἕνα κράτος βάλει πρόγραμμά του τήν ἀδιάκοπη ἐπέκταση

Μικρός χάλκινος κούρος ἀπό τήν Ἀκρόπολη τών Ἀθηνῶν. Παριστάνει ἀθλητή μᾶλλον, πού κρατεῖ στά χέρια του ἀπό ἕνα δόρυ. Πρόκειται γιά ἕνα πολύ σπουδαῖο καί καλοδιατηρημένο ἀπτικό ἔργο, πού θά φιλοτεχνήθηκε στά τέλη τοῦ 6ου ἢ στίς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Προσεῖτε καί περιγράψτε λεπτομερειακά τήν ἀπόδοση τοῦ κορμοῦ, συγκρίνοντας τὸ ἀγαλμάτιο αὐτό μέ τόν Κούρο τοῦ Σουσίου.

Μαρμάρινο άγαλμα σφίγγας. Βρέθηκε στην Αίγινα, στη θέση Κολώνα. Στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποίησαν πολύ τη σφίγγα ως επίστεψη σε επιτύμβιες στήλες, ή τήν έστηναν μόνη της πάνω σε μία βάση. Πρόκειται για ένα φανταστικό όν, με κεφάλι γυναίκας και σώμα λιονταριού. Τη θεωρούσαν φύλακα της εισόδου του Άδης, ή φρουρό του τάφου. Η σφίγγα που εικονίζεται στη φωτογραφία είναι ένα από τα ωραιότερα έργα του είδους, ή τέχνη της είναι εξαιρετη – προσέξτε λεπτομερειακά τό εκφραστικό πρόσωπό της. Έχει φιλοτεχνηθεί γύρω στά 450 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο τής Αίγινας.

Πήλινος πίνακας με ανάγλυφη παράσταση γυναικωνίτη. Μιά γυναίκα βγάζει ένα ύφασμα από μία κασέλα, που οι πλευρές της έχουν ανάγλυφες παραστάσεις. Πίσω της, υπάρχει ένας μεγαλόπρεπος θρόνος. Στόν τοίχο, κρέμονται, από τά άριστερά προς τά δεξιά, ένας κάλαθος, ένας καθρέφτης, μία λήκυθος κι ένας κάνθαρος. Έργο γύρω στά 470 π.Χ. Έθνικό Μουσείο του Τάραντα (στήν Ιταλία).

των συνόρων του, γίνει δηλαδή ιμπεριαλιστικό*, σπάνια συνειδητοποιεί που και πότε πρέπει να σταματήσει τις κατακτήσεις. Οί Πέρσες έχοντας κυριαρχήσει σ' ένα μεγάλο μέρος τής Ασίας και τής Αφρικής στά τέλη του 6ου αι. π.Χ., έστρεψαν τά μάτια τους στη Δύση και θέλησαν να γίνουν κύριοι στους θαλάσσιους έμπορικούς δρόμους του Αιγαίου, και να περάσουν στην Εύρώπη [για να αποκτήσουν τά μεταλλεία του Παγγαίου και τής Δακίας].

Ήταν δυνατοί και πλούσιοι. Η μικρή Ελλάδα ήταν εμπόδιο στό δρόμο τους. Και ξεκίνησαν να τήν κατακτήσουν.

Αφορμή των πολέμων ήταν ή ξαφνική επανάσταση στις ιωνικές πόλεις τής Μ. Ασίας.

Όταν νικήθηκε ο Κροΐσος και καταλύθηκε τό κράτος των Λυδών,

Κατάλυσε όλα τα κράτη της η Ασία, εξαργύρωσε ενα-
ντίον των βασιλέων των εθνών, μ' έναν δόλο πωτέλλης
των μ' επέμενε σεις επιτακτικές σου, **Σκευομα-
υρατοριμά βασιλιά**

οι μικρασιατικές ελληνικές πόλεις, ή μία ύστερα από την άλλη, με
δραματικές συνθήκες, έπεσαν στα χέρια των Περσών, χωρίς να κα-
τορθώσουν να ένωθούν σέ κοινό αγώνα έναντίον τους.

Ο περσικός
ζυγός στις
ελληνικές πόλεις
της Μ. Ασίας

Τό 514 π.Χ. ο Δαρείος όργάνωσε έκστρατεία για νά κατακτήσει

τή χώρα των Σκυθών, πού κατοικούσαν πέρα από τό Δούναβη, στή
Νότιο Ρωσία, κι όριζαν τούς έμπορικούς δρόμους από τόν Εύξεινο

καί τό στόμιο του ποταμού, πρós τό έσωτερικό της Εύρώπης. Στή

Δακία υπήρχαν, έξάλλου, μεταλλεία χρυσαφιού, πού ό βασιλιάς
των Περσών έπιθυμούσε ν' άποκτήσει τήν κυριότητά τους. 'Ο Μιλ-
τιάδης, ό τύραννος της Θρακικής Χερσονήσου, κι οι τύρανοι των
Ιωνικών πόλεων υπόχρεώθηκαν νά τόν συνοδεύσουν σ' αυτή τήν
έκστρατεία πού σημείωσε μεγάλη άποτυχία. Έκινδύνευσε άκόμη κι
ό Δαρείος, πού μόνο χάρη στή βοήθεια του 'Ισθιαίου, του τυράννου
της Μιλήτου, σώθηκε.

'Ο βασιλιάς των Περσών κίνησε νά γυρίσει πίσω στή χώρα του· ό
στρατηγός του όμως Μεγάβαζος, μ' έντολή του, έκαμε φόρου ύπο-
γελεϊς* τίς ελληνικές άποικίες του Έλλησπόντου, τή Θράκη καί τή
Μακεδονία ως τό Στρυμόνα.

Ο Δαρείος
έναντίον των
Σκυθών

Πήλινα ειδώλια (άγαλ-
ματάκια) γυναικών, ά-
πό τή Βοιωτία. Εικονί-
ζονται τή σπηγή πού
καταγίνονται μέ σπι-
κές δουλειές: ζύωμα ή
άλεσμα σπαριού. Γύρω
στά μέσα του 5ου π.Χ.
αι. Προέρχονται από τή
Βοιωτία καί βρίσκονται
στό Μουσείο του Λού-
βρου (στό Παρίσι).

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

Ο Δαρείος χρωστούσε στον Ίστιαίο, τόν τύραννο τής Μιλήτου, τή ζωή του. Δέν τόν εμπόδιζε, ώστόσο, ή εύνωμοσύνη του αὐτή νά τόν ὑποψιασθεῖ, ὅταν τοῦ τόν κατηγορήσαν. Γι' αὐτό τόν πήρε μαζί του σά Σούσα δῆθεν γιά σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τόν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

Ἀντικαταστάτης τοῦ Ίστιαίου στή Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρός του Ἀρισταγόρας. Αὐτός ὁμως βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση ἀπέναντι στό βασιλέα, ὅταν ἀπέτυχε ή περσική ἐκστρατεία στή Νάξο, πού τήν εἶχε ὁ ἴδιος συμβουλέψει.

Σκεφτόταν μάλιστα νά ἀποστατήσῃ, ὅταν ταχυδρόμος ἀπό τά Σούσα, σταλμένος ἀπό τόν Ίστιαίο, τοῦ παράγγειλε νά τό κάμει. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στή Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τίς τυραννίδες στήν ἄλλη Ἰωνία», ὅπως γράφει ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος πού περιγράφει τούς Περσικούς πολέμους, καί κίνησε γιά τή Σπάρτη νά ζητήσει βοήθεια, «γιατί εἶχε ἀνάγκη ἀπό συμμαχία δυνατή».

Οἱ Σπαρτιάτες δέν ἀγαποῦσαν τίς μακρινές ἐκστρατείες. Ὑπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν' ἀποστατήσουν οἱ Εἰλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριά ἀπό τή θάλασσα ἦταν ή πρωτεύουσα τής Περσίας (τρεις μῆνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. Ἔτσι, ὁ Ἀρισταγόρας πήγε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόνισε τήν ὑποχρέωσή της νά βοηθήσῃ τούς Ἴωνες, πού εἶχαν ἰδιαίτερους δεσμούς μέ τούς Ἀθηναίους.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νά στείλῃ ή Ἀθήνα εἴκοσι πλοῖα. Μαζί μέ αὐτά ἐφτάσαν στήν Ἰωνία καί πέντε ἀκόμη πού ἔστειλε ή Ἐρέτρια.

Οἱ Ἴωνες χτύπησαν τήν πρωτεύουσα τής σατραπείας, τίς Σάρδεις, καί τή κυρίευσαν· ἐνώ ὁμως πολιορκοῦσαν τούς κλεισμένους στήν ἀκρόπολη Πέρσες, πυρκαγιά πού ἀπλώθηκε ξαφνικά στήν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καί ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καί ναοί κήκαν στίς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὁμως κυνήγησαν τούς Ἕλληνες καί τούς νίκησαν κοντά στήν Ἐφεσο.

Ὑστερα ἀπ' αὐτό τό ἐπεισόδιο, οἱ Ἀθηναῖοι κι οἱ Ἐρετριεῖς ἀπογοητευμένοι μπήκαν σά πλοῖα τους καί γύρισαν στήν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας στήν τύχη τους τούς ξεσηκωμένους Ἴωνες. Ἡ ἐπανάσταση συνεχιζόταν καί ἀπλώθηκε καί στίς ἑλληνικές πόλεις στόν Ἑλλησποντο.

Ἡ εἶδηση τῆς ἀποστασίας ἐξόργισε ἀπερίγραπτα τό Δαρεῖο, πού ὀρκίστηκε νά «ἐκδικηθεῖ τήν Ἀθήνα. Παράγγειλε γι' αὐτό σ' ἕνα τοῦ δούλου νά τοῦ λέει, κάθε φορά πού καθίξε γιά φαγητό, νά θυμάται τούς Ἀθηναίους».

Ἡ βοήθεια
Ἀθῆνας καί
Ἐρέτριας στούς
Ἴωνες τῆς Μ.
Ἀσίας

Μέμνησο τῶν Ἀθηναίων

Στό νησάκι έξω από τή Μίλητο, τή Λάδη, ό περσικός στόλος νίκησε τούς έπαναστατημένους Ίωνες (494 π.Χ.) και κατέστρεψε τό στόλο τους. Σέ λίγο κυριεύτηκε ή άνηθήρ Μίλητος, και οί κάτοικοί της πουλήθηκαν δουλοι. Μιά σπουδαία πόλη άφανίστηκε.

Ναυμαγία τής
Λάδης (494 π.Χ.)

Οί Άθηναίοι πόνεσαν πολύ γιά τή συμφορά. Όταν, σέ λίγο, παίχτηκε στό θέατρο τό δράμα «Μιλήτου άλωσις» του ποιητή Φρυνίχου, οί πολίτες ξέσπασαν σέ κλάματα βλέποντας στή σκηνή τίς συμφορές των Μιλησίων. «Και ή πόλη καταδίκασε τόν ποιητή σέ χίλιες δραχμές πρόστιμο, γιατί τούς θύμισε τίς δικές τους συμφορές, και του άπαγόρευσαν άλλη φορά τήν παράσταση του έργου», σημειώνει ό Ήρόδοτος, μ' αυτή τήν ευκαιρία.

Οί υπόλοιπες έλληνικές πόλεις κυριεύτηκαν μέ τή σειρά από τούς Πέρσες, κι οί κάτοικοί τους τιμωρήθηκαν παραδειγματικά. Ή αναστάτωση αυτή έφερε τήν οικονομική καταστροφή στον Έλληνισμό τής Μ. Ασίας και στάθηκε ή άφορμή γιά τήν επίθεση των Περσών εναντίον τής Ελλάδας.

Άποτυχία τής
Ίωνικής
επανάστασης

3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ (492 π.Χ.)

Τόν πληγωμένο έγωισμό του Δαρείου και τό θυμό του εναντίον

Μέμνησο των Αθηναιων

Μέμνησο των Αθηναίων

Χάλκινος καλοδιατηρημένος καθρέφτης, που στηρίζεται πάνω σέ άγαλμάτιο κομψής γυναικείας μορφής, πατώντας σ' ένα άνθემιο, που έχει δεξιά κι άριστερά από έναν Έρωπιδέα. Ή γυναίκα πατεί σέ στρογγυλή βάση μέ τρεις βαθμίδες. Πρώτη είκοσιπενταετία του 5ου π.Χ. αι. Τέχνη τής Πελοποννήσου - μύλλον κορινθιακού εργαστηρίου. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

τῶν Ἀθηναίων, πού τόλμησαν νά βοηθήσουν τήν ἰωνική ἐπανάσταση, τά ὑποδαύλιζε ὁ Ἴππίας πού εἶχε καταφύγει στήν περσική αὐλή. Πίστευε πῶς θά γινόταν ξανά τύραννος στήν Ἀθήνα, ἂν ἡ πατρίδα του ἐπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν.

Τό 492 ἄρχισε ὁ φοβερά ἄνισος ἀγώνας, πού κατάληξή του ἦταν ἡ λαμπρή, ἀλλά ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ γαμπρός τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μέ πολύ στρατό καί στόλο πέρασε στόν Ἑλλήσποντο καί προχώρησε ἀπό τή Θράκη στή Μακεδονία. Τά περσικά καράβια παρακολουθοῦσαν τό στρατό. Οἱ τρικυμίες ὁμως στόν Ἄθω ἔγιναν αἰτία νά καταστραφοῦν πολλά καράβια καί νά πνιγοῦν τά πληρώματά τους. Μή μπορώντας νά προχωρήσει ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπισσμένος στήν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπή στήν ἑλληνική ἱστορία εἶχε φτάσει. Μαζί εἶχε σημάνει καί ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιά σειρά ἀπό διαλεχτούς ἄνδρες, πού πῆραν τήν τύχη τους στά χέρια τους, τήν ἀνάδειξαν ὡς πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς της μιάν ἀφάνταστα λαμπρή νίκη.

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ

(490 π.Χ.)

Ὁ Δαρείος δέν μπορούσε νά ξεχάσει τήν προσβολή πού τοῦ εἶχαν κάμει οἱ ἄγνωστοί του, ὡς ἐκείνη τή στιγμή, Ἀθηναῖοι. Πιστεύοντας πῶς εἶναι ἀκαταμάχητος, κίνησε δεύτερη ἐκστρατεία, ὀρίζοντας τώρα ἀρχηγούς τό Δάτη καί τόν Ἀρταφέρνη. Θά τοὺς συνόδευε ὁ γερασμένος πιά Ἴππίας. Τή φορά αὐτή ὁμως διάλεξαν ἄλλο δρόμο.

Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ Δαρείος εἶχε στείλει κήρυκές του στήν Ἑλλάδα νά ζητήσουν «γῆ καί ὕδωρ», σημάδια ὑποταγῆς. Πολλές πόλεις δέχλιασαν καί δήλωσαν ὑποταγή. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμως κι οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τῆς ἐκστρατείας, πού ἄρχισε τήν ἀνοιξη τοῦ 490, ἦταν ἡ Ἐρέτρια κι ἡ Ἀθήνα. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς εἶχε διατάξει νά τίς καταστρέψουν καί νά τοῦ φέρουν δούλους τοὺς κατοίκους τους. Πλήθος στρατός ἀπό τίς φόρου ὑποτελεῖς* περιοχές ἔφτασε στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κι ἐπιβιβάστηκε σέ 600 καράβια στή Σάμο. Χωρίς νά πειράξουν τήν ἱερή Δήλο, καταστρέψανε οἱ Πέρσες τή Νάξο· ἀπὸ κεῖ ἐπλευσαν πρὸς τήν Ἐρέτρια.

*Ἐρέτρια

Ὁ φόβος εἶχε κυριαρχήσει στίς περισσότερες ἑλληνικές πόλεις· στήν ἴδια τήν Ἐρέτρια στάθηκε ἀδύνατο νά μονοιάσουν οἱ πολῖτες.

Τρέμοντας, πολλοί ήταν έτοιμοι νά ανοίξουν τίς πύλες τῆς πόλης χωρίς αντίσταση. Ἔτσι, οἱ Ἀθηναῖοι πού εἶχαν ἐρθεῖ γιά βοήθεια, ἀναγκάστηκαν νά φύγουν.

Ἡ πόλη ἔπεσε στά χέρια τῶν Περσῶν ὕστερα ἀπό ἕξι μέρες πολιορκία. Κατασκάφτηκαν τά ἱερά της, ἡ φωτιά ἀφάνισε τά σπίτια καί οἱ κάτοικοί της ἐξανδραποδίστηκαν*.

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

Ὁ περσικός στόλος, ὕστερα ἀπό τό χαλασμό τῆς Ἐρέτριας, τράβηξε ἀπέναντι, γιά τήν παραλία τοῦ Μαραθῶνα, ἀκολουθώντας τή συμβουλή τοῦ Ἴππία. Ὁ γιός τοῦ Πεισιστράτου εἶχε τή μάταιη πεποίθηση πῶς οἱ παλαιοί φίλοι τοῦ πατέρα του, οἱ *Διάκριοι**, πού κατοικοῦσαν στίς παραφές τῆς Πεντέλης, θά τόν βοηθοῦσαν, ὅταν μάθαιναν πῶς ἔφτασε μαζί μέ τούς Πέρσες.

Σ' αὐτή τήν περίσταση οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ἔδειξαν τήν ἀξία τους κι ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντικρύσουν κατά πρόσωπο τό φοβερό κίνδυνο. Τό δημοκρατικό τους πολίτευμα τούς εἶχε κάμει νά βιώσουν, πάνω ἀπό καθετί ἄλλο, τήν ἀναντικατάστατη ἀξία τῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτό καί ἀποφασισμένοι ὄρμησαν νά τήν προστατεύουν μέ κάθε θυσία.

Οἱ δέκα στρατηγοί ἔστειλαν τόν *ἡμεροδρόμο** Φειδιππίδη, πού ἔφτασε τρέχοντας σέ διάστημα δυό ἡμερῶν στή Σπάρτη, γιά νά ζητήσει τή βοήθειά της. Πρώτη δυσκολία: οἱ Σπαρτιάτες δέν μπορούσαν νά ἐκστρατεύσουν πρὶν γίνει πανσέληνος, γιά λόγους καθάρᾶ θρησκευτικούς.

Τό θάρρος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀθήνας δέ λύγισε. Ἐ' ἀντιμετώπιζαν *μόνοι τους* τόν κίνδυνο, μέ τίς 10.000 στρατό πού μπορούσαν νά παρατάξουν. Στή δύναμη αὐτή προστέθηκαν αὐθόρμητα 1.000 Πλαταιεῖς. *Τῆ συμπαράσταση αὐτή δέ θά τήν ξεχνούσαν ποτέ οἱ Ἀθηναῖοι.* Αὐτές οἱ 11.000 στρατιῶτες ἔπρεπε νά πολεμήσουν μέ 50.000 περίπου ἐχθρούς.

Οἱ δέκα στρατηγοί δέν ἦταν σύμφωνοι ἄν ἔπρεπε νά δώσουν τή μάχη οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθῶνα, ὅταν ἡ ψυχρή λογική ἔλεγε πῶς ἦταν ἀδύνατο νά κερδίσουν μέ πενταπλάσιους σχεδόν ἐχθρούς ἀπέναντί τους. Τήν περίσταση ἔσωσε τό ἀκαταδάμαστο θάρρος κι ἡ ἔξοχη στρατηγική ικανότητα τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ παλαιοῦ τυράννου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου πού εἶχε καταφύγει στήν Ἀθήνα.

Ἐκεῖνος ἐπιδίωξε, σέ ἄλλεπάλληλα συμβούλια μέ τούς ἄλλους στρατηγούς, νά δοθεῖ ἡ μάχη στό Μαραθῶνα, καί τό κατόρθωσε παίρνοντας στό τέλος μέ τό μέρος του τόν πολέμαρχο Καλλίμαχο. Στά συμβούλια αὐτά φάνηκε ἡ τεράστια ικανότητα τοῦ Μιλτιάδη, κι

Μιλτιάδης

είναι συγκινητικό πόσο αναγνώρισαν τήν ανωτερότητά του οί άλλοι στρατηγοί – ένας απ' αυτούς ήταν και ο δίκαιος Ἀριστείδης. Πρόθυμα ὁ καθένας τοῦ παραχωροῦσε τήν ἡμέρα τῆς στρατηγίας του (σύμφωνα μέ τό νόμο ἔπρεπε νά ἀλλάζουν κάθε ἡμέρα). Ἔτσι, ὁ Μιλτιάδης ἔμεινε ὁ μόνος πού κατεῦθνε τόν ἀγώνα. Ξέροντας καλά τήν τακτική τῶν Περσῶν στόν πόλεμο, ρύθμισε τόν τρόπο τῆς παράταξης τῶν Ἀθηναίων, ἀπλώνοντας τούς στρατιώτες του στό πλάτος τῆς περσικῆς παράταξης. Μόνον ἔτσι θά μπορούσαν νά τά βγάλουν πέρα μέ τήν πενταπλάσια περσική δύναμη.

Ὁ τρόπος τῆς παράταξης

Οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἐλάχιστοι, γι' αὐτό ὁ Μιλτιάδης ἀναγκαστικά ἀραίωσε καί ἀδυνάτισε σέ βάθος τό κέντρο τῆς παράταξης, ἐνῶ ἐνίσχυσε τά δύο ἄκρα. Μόλις δόθηκε τό σύνθημα γιά ἐπίθεση, οἱ Ἀθηναῖοι μέ τούς Πλαταιεῖς ὄρμησαν ἀκράτητοι ἐναντίον τῶν Περσῶν καί αὐτοί «πρῶτοι ἀπό τούς Ἕλληνες ἀντίκρισαν ἀτάραχοι τήν περσική ἐνδυμασία κι ἐκείνους πού τή φοροῦσαν. Μέχρι τότε, καί τ' ὄνομα μόνον τῶν Μήδων προκαλοῦσε τρόμο στούς Ἕλληνες», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος σ' αὐτό τό σημεῖο τῶν Ἱστοριῶν του.

Τό κέντρο τῆς ἑλληνικῆς παράταξης, ἀδύνατο καθώς ἦταν, ὑποχώρησε, τά δύο ἄκρα ὁμως, ἀφοῦ χτύπησαν μέ φοβερή ὀρμή τούς ἐχθρούς, πού ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν ἐξαλλοί, ἐνώθηκαν καί κυνήγησαν ὡς τήν παραλία τούς ἀντιπάλους. Ἐξί χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στό πεδίο τῆς μάχης καί 192 Ἀθηναῖοι. Ἐφτά περσικά πλοῖα κυριεύτηκαν. Στό σκληρό ἀγώνα σκοτώθηκε κι ὁ γενναῖος πολέμαρχος Καλλιμάχος.

Οἱ Πέρσες τραβοῦν γιά τό Φάληρο

Μέ ἀφάνταστη βία ἐπιβιβάστηκαν οἱ Πέρσες στά καράβια τους καί τράβηξαν ἀμέσως γιά τό Φάληρο, πιστεύοντας πώς θά ἐβρισκαν τήν Ἀθήνα ἀνυπεράσπιστη. Τό μήνυμα τῆς ὑπέροχης νίκης τό ἔφερε στήν πόλη ἕνας ὀπλίτης. Ἐφτασε τρέχοντας στήν ἀγορά κι ὑψώνοντας τό χέρι του φώναξε τό «Νενικήκαμεν» καί σωριάστηκε νεκρός.

Ὅταν οἱ Πέρσες ἔφτασαν μέ τά καράβια τους στό Φάληρο, ὁ στρατός τῶν Ἀθηναίων, μέ διαταγή τοῦ Μιλτιάδη πού ὑποπτεύθηκε τό περσικό σχέδιο, εἶχε φτάσει ἐγκαιρα στό Κυνόσαργες*, παρ' ὅλη τήν τρομαχτική κόπωσή του μετά τή μάχη. Ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νά φύγουν οἱ ἐχθροί.

Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν στήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔπρεξαν τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες, ἦταν πολύ ἄργά. *Τήν ἐλευθερία τῆς ἡ Ἑλλάδα τή χρωστοῦσε στούς Ἀθηναίους.* Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν χάσει μιά λαμπρή εὐκαιρία. «Ζήτησαν νά ἀντικρίσουν τό πεδίο τῆς μάχης, γι' αὐτό πήγαν στό Μαραθῶνα. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, συγχαίρηκαν τούς Ἀθηναίους γιά τό ἔργο τους καί γύρισαν στήν πατρίδα τους», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φρόντισαν γιά τούς νεκρούς. Τούς τίμησαν ιδιαίτερα θάβοντάς τους στό πεδίο τῆς μάχης κι ὄχι στό «*Δημόσιο Σῆμα**» στόν Κεραμεικό, τό ἐπίσημο νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια. Χωριστά θάφτηκαν σ' ἕναν τύμβο οἱ Ἀθηναῖοι, σέ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καί σέ τρίτο οἱ δοῦλοι.

Ἐνα μέρος ἀπό τά λάφυρα ἀφιερώθηκε στή θεά Ἀθηνᾶ. Ὁ Μιλτιάδης, ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μέ δύο ἀνδριάντες. Ὁ ἕνας στήθηκε στήν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στό σύμπλεγμα ἀπό δεκατρία ἀγάλματα πού οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἀργότερα στό ἱερό τῶν Δελφῶν, ἀναμνηστικό τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτήρας τῆς Ἑλλάδας, γιατί αὐτός πρῶτος διέλυσε τό θρόλο τῶν Περσῶν, καί, σώζοντας τήν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί της τό σπουδαῖο πολιτισμό, πού ἡ πόλη αὐτή ἀνάπτυξε μέσ στόν αἰῶνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Ἡ δόξα του δέν κράτησε πολύ. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας πού συμβούλεψε νά κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στήν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἔβαλαν, γι' αὐτό, τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδή δέν ἦταν σέ θέση νά τό πληρώσει, τόν ἐκλείσαν στή φυλακή, ὅπου πέθανε πολύ γρήγορα ἀπό μιά πληγή πού εἶχε πάρει στήν Πάρο.

Στό μεταξύ, στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη διαμάχη μεταξύ τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατικῶν πού νοσταλγοῦσαν τήν ἐξουσία, καί τῶν δημοκρατικῶν πού ἤθελαν νά ξεκαθαρίσουν τά ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καί νά δυναμώσουν τήν πόλη.

Τιμή στους
νεκρούς του
πολέμου καί στο
Μιλτιάδη

ἀριστοκρατ
δημοκρατ

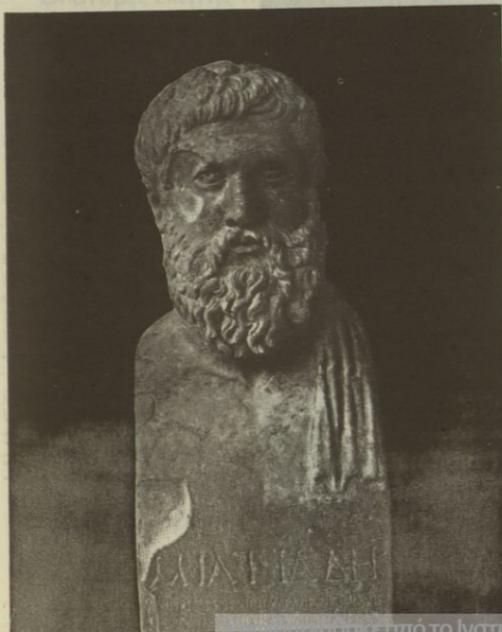
Μιλτιάδης

ἄλλοι

Τό ἀτυχο τέλος
τοῦ Μιλτιάδη

ἄλλοι

Μιλτιάδης

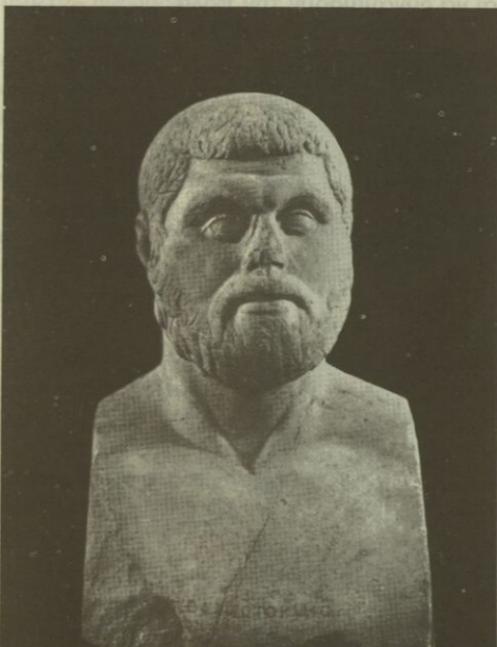

Μαρμάρινο πορταῖτο τοῦ
Μιλτιάδη. Μουσεῖο Ρα-
βέννας.

Δύο σημαντικοί πολιτικοί παρουσιάζονται σ' αυτή τήν περίοδο, από καλή γενιά και οι δύο: ο 'Αριστείδης κι ο Θεμιστοκλής.

"Όσο συντηρητικός κι έχθρος τής αλλαγής ήταν ο πρώτος, τόσο φιλοπρόοδος, ανήσυχος κι άποφασιστικός ήταν ο δεύτερος. Μέ τήν εκπληκτική διορατικότητά του ο Θεμιστοκλής είχε καταλάβει πώς οι Πέρσες δε θα έγκατέλειπαν τήν ιδέα να κατακτήσουν τήν 'Ελλάδα, γι' αυτό προσπάθησε να πείσει μέ κάθε τρόπο τούς 'Αθηναίους να ναυπηγήσουν τό γρηγορότερο αξιόλογο στόλο. Τά περσικά καράβια εξέσπευον άρμένιζαν στό Αιγαίο, και στά χέρια τους είχαν τήν Αίγυπτο και τό στόλο της. "Ονειρό του ήταν να δοξαστεί και βαθιά του επιθυμία να κάμει τήν 'Αθήνα μεγάλη ναυτική δύναμη, πρώτη στήν 'Ελλάδα. Αυτός υπήρξε όχι μόνον ο εισηγητής του ναυτικού προγράμματος τής 'Αθήνας, αλλά κι εκείνος πού φρόντισε τήν πραγματοποίησή του. Σάν έξυπνος πολιτικός, ήξερε πότε πρέπει να υποχωρεί, πού να επιμένει και πότε, ακόμη και τεχνάσματα να μεταχειρίζεται, για να κατορθώνει αυτό πού πίστευε σωστό. 'Η δική του παρουσία έσωσε τήν 'Ελλάδα ολόκληρη από τήν τρίτη περσική εισβολή, κι ανάδειξε τήν 'Αθήνα σε μεγάλη ναυτική δύναμη προετοιμάζοντας τό κατοπινό της μεγαλείο.

'Η πόλη είχε πλουτίσει από τήν πρόσφατη εκμετάλλευση τών μεταλλείων του Λαυρίου. Έτσι, είχε τά οικονομικά μέσα να ναυπηγήσει στόλο. Οι άριστοκρατικοί όμως κι ο άρχηγός τους, ο 'Αριστείδης

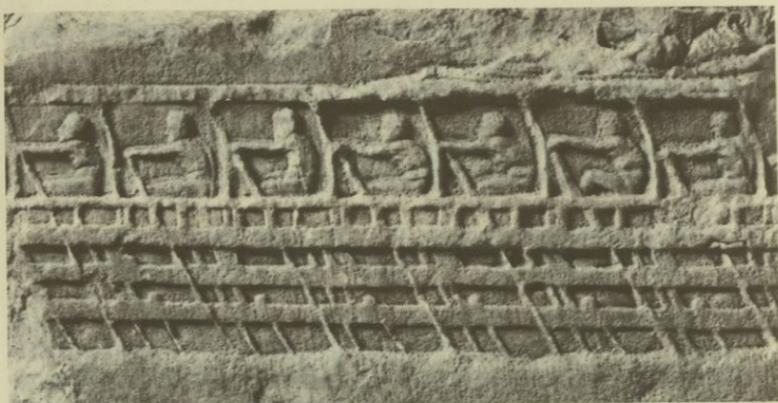

Ένεπίγραφο μαρμάρινο πορτραίτο του Θεμιστοκλή. Βρέθηκε στην Όσπα, επίγειο της αρχαίας Ρώμης (και της σημερινής), και εκτίθεται στο εκεί Μουσείο. 'Ο Θεμιστοκλής έχει πολύ ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, και είναι πρόβλημα αν τό έργο αυτό πραγματικά αποδίδει τή φυσιογνωμία του σπουδαίου 'Αθηναίου πολιτικού, γιατί στήν εποχή του δέν ενδιαφέρονταν οι καλλιτέχνες για τήν προσωπογραφία. 'Οπωσδήποτε, σε αυτό τό έργο, έχουν επίδραση οι αρχές πού επικράτησαν σε μεταγενέστερες περιόδους τέχνης στήν αρχαία 'Ελλάδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τό ναυτικό πρόγραμμα του Θεμιστοκλέους εφαρμόζεται (483 π.Χ.)

Έδωσε τήν 'Αθήνα στον Περσικό τήν έπιθυμία να κάμει τήν 'Αθήνα μεγάλη ναυτική δύναμη

Ἀθηναϊκὴ τριήρης. Κομμάτι ἀναγλύφου, ὅπου ξεχωρίζουν οἱ τρεῖς σειρές τὰ κουπιὰ. Ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Σῶζονται δύο ἀκόμη κομμάτια τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, πού τελευταία διατυπώθηκε ἡ ἀποψη πῶς παρίστανε τὴν τριήρη μὲ 25 κωπηλάτες, τὸν καπετάνιο καὶ δύο ἄλλες μορφές στό κατάστρωμα, καὶ δεξιά, σὲ μεγάλο μέγεθος, τὸν ἥρωα τῆς Ἀττικῆς Πάραλο – τὸ ὄνομά του εἶχε τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἱερά πλοῖα τῆς Ἀθήνας. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

δης, δὲ συμφωνοῦσαν. Ἔβρισκαν πῶς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει κι ἔτρεμαν τὸν ἐξοπλισμό, πού θὰ ἔδινε δύναμη στό δῆμο καὶ θὰ αὐξαινε τίς ἀπαιτήσεις του. Μόνο ἀπὸ τὸ 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νὰ ἐφαρμόσει τὸ πρόγραμμά του, ὅταν ἐξοστρακίστηκε ὁ Ἀριστείδης καὶ σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

Οἱ ἄνδρες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν βαθύτατη ἀξιοπρέπεια. Φεύγοντας ὁ Ἀριστείδης, ἐξόριστος, γιὰ τὴν Αἴγινα, δὲν ἀκούστηκε νὰ παραπονηθεῖ. Ὑψωσε μόνο τὰ χέρια του στὸν οὐρανὸ κι εὐχήθηκε «νά μὴν ἔχει ποτέ πιά ἡ πατρίδα τὴν ἀνάγκη του».

Ἐπεισε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τὴ ναυπήγηση μεγάλων καραβιῶν, μὲ τρεῖς σειρές κουπιὰ (τριήρεις), καὶ μὲ τὴ θαυμαστή του ὀξυδέρκεια διάλεξε τὸν Πειραιά γιὰ ναῦσταθμο κι ἄρχισε τὴν ὀχύρωσή του. Ἔτσι, μέσα σὲ τρία χρόνια, ἡ Ἀθήνα ἀπόκτησε διακόσια καινούρια καὶ δυνατὰ πολεμικὰ καράβια.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.)

Ὁ Δαρεῖος πέθανε τὸ 486, ἐνῶ ἔκανε νέες προετοιμασίες γιὰ ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα. Ὁ γιός του ὁ Ξέρξης συνέχισε τὴν προσπάθεια καί, τὸ 480, ὀδηγώντας ὁ ἴδιος ἀτελείωτο πλῆθος ἀπὸ στρατό, πέρασε τὸν Ἑλλησποντο, μὲ σχέδιο νὰ τραβῆξει ἀπὸ τὴ στεριά στὴν Κάτω Ἑλλάδα, ἐνῶ 1.200 τριήρεις τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὅλοι οἱ λαοὶ οἱ ὑποταγμένοι στοὺς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν στρατό ἢ καράβια.

Ἀνωτερότητα
τοῦ Ἀριστείδη

Όταν μαθεύτηκε ο αριθμός του περσικού στρατού, οι καρδιές των Ελλήνων, σε αρκετές πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικά. Τόσο μεγάλη στρατιά δέν είχε καν άκουσσει ως τότε. Πώς θά τά ξεβγαζαν πέρα οι μικρές τους πόλεις; Έτσι πέρασαν οι Πέρρες τή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία, χωρίς νά συναντήσουν αντίσταση. Πολλές πόλεις «εμήδισαν», δήλωσαν δηλαδή ύποταγή στους Πέρρες.

Τό συνέδριο στήν
Ίσθμία

Γιά πρώτη φορά οι Έλληνες κατάλαβαν πώς μόνο ή ένωση κι ή κοινή άμυνα θά τους έσωζαν. Έτσι, μέ πρωτοβουλία τής Σπάρτης, αντιπρόσωποι από 31 πόλεις τής Ελλάδας συνεδρίασαν στήν Ίσθμία, στο ιερό του Ποσειδώνα. Πήραν αποφάσεις γιά τό πώς θά ενεργήσουν κι όρισαν άρχηγούς στον κοινό άγώνα τους Σπαρτιάτες, σε στεριά καί σε θάλασσα. Έστειλαν άκόμη νά ζητήσουν τή βοήθεια τής Κέρκυρας καί των πόλεων τής Σικελίας.

Σέ λίγο έμαθαν οι Έλληνες πώς ό Ξέρξης είχε φτάσει άνενόχλητος στή Θεσσαλία. Γι' αυτό σκέφτηκαν νά αντισταθούν στα στενά των Θερμοπυλών μέ τό πεζικό τους, καί τά ελληνικά καράβια νά περιμένουν στο άκρωτήριο τής Εύβοιας, τό Άρτεμίσιο, ώστε νά μήν αφήσουν τόν περσικό στόλο νά μπει στο Μαλιακό κόλπο άνενόχλητος, άκολουθώντας τό τεράστιο στράτευμα.

Ό Ξέρξης καί πάλι έστειλε στίς ελληνικές πόλεις άπεσταλμένους, ζητώντας «γή καί νερό». Οι Θεσσαλοί καί οι Βοιωτοί, έκτός από τους Πλαταιείς καί τους Θεσπιείς, δήλωσαν ύποταγή. «Κι οι Έλληνες που ανάλαβαν τόν πόλεμο εναντίον των βαρβάρων έκαμαν τόν έξής όρκο», προσθέτει ό Ηρόδοτος. «Όλοι εκείνοι που ένώ ήταν Έλληνες παραδόθηκαν στον Πέρση, χωρίς νά έξαναγκαστούν, άμα ήσυχάσουν τά πράγματα, θά πληρώσουν τό δέκατο των λαφύρων στο θεό των Δελφών».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (480 π.Χ.)

Άν τίποτα άλλο δέ θυμιζε σήμερα τήν ιστορία τής αρχαίας Ελλάδας, κι έμενε μόνο στή μνήμη των ανθρώπων ή έκπληκτική θυσία των Σπαρτιατών στίς Θερμοπύλες, θά ήταν άρκετό σημείο τής μεγαλοσύνης του έθνους.

Σ' αυτή τήν περίπτωση καταξιώθηκε* ή σπαρτιατική άγωγή. Ένώ τό πλήθος των Περσών προχωρούσε από τή Θεσσαλία προς τό νότο, έφτά χιλιάδες Έλληνες συγκεντρώθηκαν στίς Θερμοπύλες. Άρχηγός τους ήταν ό βασιλιάς τής Σπάρτης Λεωνίδας. Σκοπός τους νά φυλάξουν τά στενά καί νά έμποδίσουν τους έχθρους νά τά περάσουν.

«Μολών λαβέ»

Φτάνοντας κοντά ό Ξέρξης, παράγγειλε στο Λεωνίδα νά παρα-

δοθει. Κατάπληκτος άκουσε τήν άπάντηση πού του έφεραν οί κήρυκές του: «Μολών λαβέ*».

Τέσσερις μέρες περίμενε μέ τήν έλπίδα πώς οί Έλληνες θά άλλαζαν γνώμη· τήν πέμπτη πρόσταξε νά αρχίσει ή επίθεση. Γρήγορα, όμως, διαπίστωσε, πώς ό στρατός του θά ήταν άδύνατο νά διαβεί τή στενότατη θέση κι ότι οί γενναίότεροί του στρατιώτες θά θερίζονταν, λίγοι-λίγοι.

Ή προδοσία του έδωσε τή λύση στή φοβερή θέση πού βρέθηκε. Κάποιος Έλληνας από τήν περιοχή, ό Έφιάλτης, «ελπίζοντας νά λάβει μεγάλη άμοιβή από τό βασιλιά», γράφει ό Ήρόδοτος, μαρτύρησε άλλο πέρασμα από ένα μονοπάτι πού θά οδηγούσε τόν περσικό στρατό στά νάυτα τών Έλλήνων. Ή πληροφορία ήταν σωστή. Κι όταν ό Λεωνίδας έμαθε τί είχε συμβεί, ζήτησε από τούς άλλους Έλληνες νά μή μείνουν, γιά νά μπορέσουν νά υπερασπιστούν σ' άλλη περίπτωση τό έθνος. Έκείνος κι οί τριακόσιοι Σπαρτιάτες του, πιστοί στους νόμους τής πατρίδας τους, θά έμεναν νά πέσουν εκεί όπου τάχθηκαν. Οί άλλοι έφυγαν.

Τό έκπληκτικό όμως είναι πώς οί 700 πολίτες από τίς Θεσπείες τής Βοιωτίας δέν άκουσαν τή συμβουλή του Λεωνίδα. Στάθηκαν στό πλευρό τών Σπαρτιατών, άποφασισμένοι νά τούς ακολουθήσουν στήν τραγική θυσία, πού κανείς νόμος τής πόλης τους δέν τούς επέβαλλε.

Ό άγώνας, σάμα μέ σάμα, στάθηκε φοβερός. Άποφασισμένοι νά πληρώσουν άκριβά τή ζωή τους οί Έλληνες, κοίταξαν νά φθείρουν όσο περισσότερο μπορούσαν τούς έχθρούς. Πολέμησαν ήρω-

Έξαιρετος κορμός από άγαλμα σέ φυσικό μέγεθος, πού παρίστανε πολεμιστή μέ κράνος, γυμνό στό σώμα. Είναι γνωστό ως «Λεωνίδας». Βρέθηκε στή Σπάρτη και εκτίθεται στό εκεί Μουσείο. Έργο μαρμάρينو, έξαιρετης πλαστικότητας, φιλοτεχνημένο στήν πρώτη πενηταετία του 5ου π.Χ. αί.

ικά κι έπεσαν ένας-ένας, ώς τόν τελευταίο, αφήνοντας αιώνιο παράδειγμα τήν αυτοθυσία πού έδειξαν και τήν άφοσίωση στους νόμους τής πατρίδας.

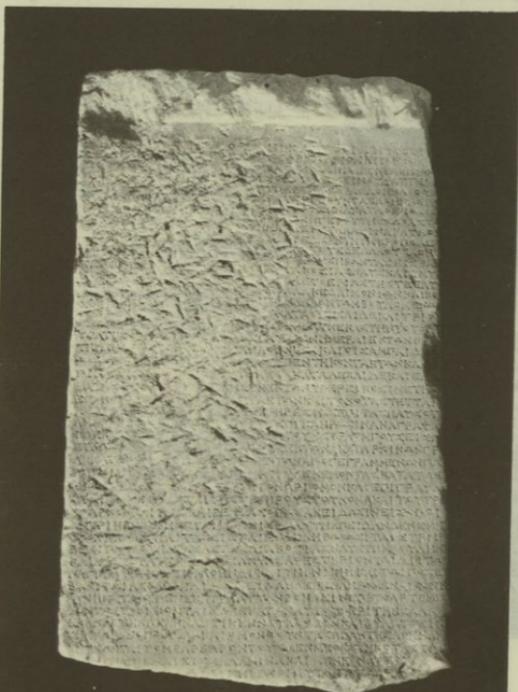
Ο ποιητής Σιμωνίδης έγραψε τό συγκλονιστικό έπίγραμμα πού χαράχτηκε στό μνημείο, πού έστησαν στόν τόπο τής θυσίας οί άλλοι Έλληνες: « Έσύ, διαβάτη, πού περνάς, πές εις τή Σπάρτη κάτω, πώς είμαστε θαμμένοι εδώ, πιστοί στό θέλγημά της».

Τό ήρωικό παράδειγμα τών 300 τού Λεωνίδα άφησε άσβηστη μέσ στους αιώνες τή μνήμη τής Σπάρτης.

9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (480 π.Χ.)

Ο περσικός στόλος μέ πολύ κόπο και μέ μεγάλες φθορές από τίς τρικυμίες πού βρήκε στήν περιοχή, κάτω από τό Θερμαϊκό, παρακολουθούσε τήν κάθοδο τού στρατού. Τά 300 ελληνικά καράβια, πού οδηγούσαν ό Σπαρτιάτης Εύρυβιάδης κι ό Θεμιστοκλής, τού έκοβαν τό δρόμο κι ήταν εμπόδιο στή συνέχιση τής πορείας του.

Έτσι έγινε ή ναυμαχία στό Άρτεμίσιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μέ τή μάχη στίς Θερμοπύλες. Νέες απώλειες έφερε στή δύναμη τών Περσών και νέα κόπωση στά πληρώματα τών καραβιών τους.

Η απόφαση πού, μέ τήν υπόδειξη τού Θεμιστοκλή, πήραν οί Άθηναίοι στήν Έκκλησία τού Δήμου («ψήφισμα»), νά εκκενωθεί ή πόλη (καθώς οί Πέρσες, μετά τή μάχη τών Θερμοπυλών, κατέβαιναν πρός τήν Άττική), για νά γλιτώσουν από τό κίνδυνο οί πολίτες, χαράχτηκε σέ μαρμαρίνη πλάκα. Από αυτήν σώθηκε ένα αντίγραφό της, χαραγμένο άργότερα - τόν 4ο αί. π.Χ. - και ίδρυμένο στήν Τροιζήνα, πού όπως είναι γνωστό, μέ μεγάλη προθυμία και μέ συγκινητικά μέτρα βοήθησε τότε τούς Άθηναίους στή δύσκολη περίσταση πού αντιμετώπιζαν. Στήν Τροιζήνα φιλοξενήθηκαν τά γυναικόπαιδα τής Άθήνας, όταν άδειασαν τήν πόλη τους. Βρέθηκε στήν Τροιζήνα. Σήμερα, στήν Έπιγραφική Συλλογή Αθηνών.

Ἄφου χτυπήθηκαν μέ τούς Πέρσες οἱ Ἕλληνες, κανονικά καί πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τὴν περιοχή τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στὴ Σαλαμίνα.

«Πολλὰ πλοῖα ἑλληνικά χαθήκανε καί πολλοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικά καί βάρβαροι. Ὑστερα ἀπὸ τέτοιον ἰσόπαλο ἀγῶνα χωρίστηκαν τὰ δύο μέρη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ὁ ἀμέτρητος στρατός τοῦ Ξέρξη προχωροῦσε σκορπίζοντας τὴ συμφορά. Περνώντας ἀπὸ τίς Θεσπιές καί τίς Πλαταιές τίς παράδωσε στὴ φωτιά.

Ὅταν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πυθία τί ἔπρεπε νά κάμουν στὴν περίπτωση αὐτή, ὁ χρησμός ἦταν φοβερός. «Ἡ καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατί μεγάλες καταστροφές προμνηοῦσε, κι ἔλεγε πῶς μόνο τὰ «ξύλινα τείχη θά ἔσωζαν τὴν πόλη». Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε τὴν ἔρμηνεία: τὰ καράβια ἦταν τὰ ξύλινα τείχη. Οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νά φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη. Ἀρχισε, ἔτσι, μιὰ θλιβερὴ ἔξοδος: γυναῖκες, παιδιά καί γέροι ἀνέβηκαν στὰ καράβια καί πήγαν πρόσφυγες στὰ γειτονικά νησιά (Σαλαμίνα καί Αἶγινα) καί στὴν Τροιζήνα.

Ἡ ἔξοχη στάση πού κράτησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ πολεμικὸ συμβούλιο καί στὴν ἐκκένωση τῆς πόλης τους εἶχε ἐξαιρετικὸ μεγαλεῖο: μ' ὄλο πού εἶχαν τὴ μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη, δέχτηκαν, γιὰ νά μὴ χαλάσει ἡ ὁμόνοια στὸν κοινὸ ἀγῶνα, νά ὀριστεῖ ἀρχηγός τοῦ στόλου Σπαρτιάτης. Ἡ πόλη ἐπίσης ἄδειασε ἀδιαμαρτύρητα καί γρήγορα, γιατί ὄλοι οἱ πολῖτες αἰσθάνονταν σιγουριά, ξέροντας πῶς ἡ τύχη τους βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλῆ, πού ἀναδείχτηκε ἀξιοθαύμαστος στρατηγός. Ἐνῶ οἱ περισσότεροι Ἀθηναῖοι ἔφυγαν, ἐλάχιστοι, παρερμηνεύοντας τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας, ὑψωσαν πρόχειρο ξύλινο τείχος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα καί περίμεναν. Μαζί ἦταν κι οἱ ταμίες τοῦ ναοῦ.

Ἡ πόλη παραδόθηκε στὶς φλόγες ἀπὸ τούς Πέρσες. Σέ λίγο ἀκολούθησε τὴν ἴδια τύχη κι ἡ Ἀκρόπολη, ὅπου γενναιότατα ἀγωνίστηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν κλειστεῖ μέσα. «Οἱ ἐχθροὶ ριχτήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφοῦ τίς ἀνοίξαν, σκοτώσανε τούς ἱκέτες: κι ὅταν τούς στρώσανε ὄλους καταγῆς νεκρούς, διαρπάξανε τὸ ναὸ καί πυρπολήσανε τὴν Ἀκρόπολη», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ)

Οἱ δύο στόλοι βρίσκονταν πιά στὰ νερά τῆς Σαλαμίνας. Ἡ κατάσταση, ὁμως, στὴν ἑλληνικὴ παράταξη παρουσίαζε τεράστιες δυσ-

κολίες. Οί αρχηγοί τών πελοποννησιακῶν δυνάμεων δέν ἤθελαν νά πολεμήσουν στή Σαλαμίνα. Λαχταροῦσαν νά βρεθοῦν κοντά στίς πόλεις τους, γιά νά τίς ὑπερασπίσουν ἄν κινδύνευαν, γιατί ὁ περσικός στρατός προχωροῦσε πρὸς τόν Ἴσθμό. Φοβόνταν μὴν ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τόν τεράστιο ἐχθρικό στόλο στά στενά, ἀκίνητοποιηθοῦν ἐκεῖ, καί μείνουν ἀβοήθητοι οἱ δικοὶ τους.

Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε διπλή καί βασανιστική ἔγνοια μέσ στήν καρδιά του. Τά δυστυχησμένα γυναικόπαιδα τῶν Ἀθηναίων βρίσκονταν τά περισσότερα στή Σαλαμίνα καί στήν Αἴγινα. Εἶχαν ἀφήσει μέ πόνο μά καί μέ περηφάνια τήν Ἀθήνα, χωρίς νά ἀκουστεῖ διαμαρτυρία, καί, πρόσφυγες στά δύο νησιά, δέν ἤξεραν ἄν θά ξανάβλεπαν πιά τήν ἀγαπημένη πόλη. Ἄν ὁ ἑλληνικός στόλος ἐφευγε ἀπὸ τή Σαλαμίνα γιά τόν Ἴσθμό, θά ἔπεφταν ἀνυπεράσπιστοι στά χέρια τῶν ὀργισμένων Περσῶν, πού εἶχαν ἐρειπώσει κιόλας τήν Ἀθήνα. Ἀκόμη μεγαλύτερη ἀγωνία ἔδινε στόν ἔξοχο στρατηγὸ καί πολιτικό, πού τή στιγμή ἐκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ἡ βεβαιότητα πὼς οἱ ἑλληνικές δυνάμεις, λίγες ἀπέναντι στόν περσικό στόλο, ἄν ἀγωνίζονταν στήν ἀνοιχτὴ θάλασσα μέ ἀντιπάλους τά γρήγορα φοινικικά πλοῖα, πού εἶχαν ἐξαιρετά γυμνασμένα πληρώματα, δέν εἶχαν ἐλπίδα νά νικήσουν. Τό ναυτικό τῆς Ἀθήνας, πού ἀποτελοῦσε τή μεγαλύτερη δύναμη στόν ἑλληνικό στόλο, εἶχε βαριά πλοῖα, καί ναῦτες πού δέν εἶχαν προλάβει ν' ἀσκηθοῦν καλά, γιατί τό ναυτικό πρόγραμμα ἦταν τελείως πρόσφατο.

Ἄν ὅμως νικοῦσαν οἱ Πέρσες στή ναυμαχία, σέ λίγο δέ θά ὑπῆρχε ἐλεύθερη ἑλληνική πόλη. Τά πελοποννησιακά κράτη δέ θά ἦταν δυνατὸ νά συγκρατήσουν τόν ἀμέτρητο στρατὸ τοῦ ἐχθροῦ, καί τό τεῖχος πού ὑψωσαν βιαστικά στόν Ἴσθμό πολλοὶ Πελοποννήσιοι μέ τό Σπαρτιάτη στρατηγὸ Κλεόμβροτο, ἀδελφὸ τοῦ ἡρωικοῦ Λεωνίδα, ἦταν μάταιη ἐπιχείρηση.

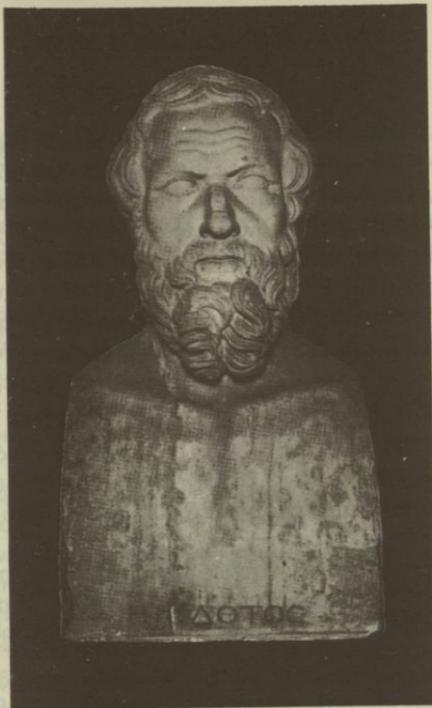
Στά πολεμικά συμβούλια, ὁ Θεμιστοκλῆς κατόρθωσε νά πείσει τέλος τό Σπαρτιάτη ναύαρχο Εὐρυβιάδη, μόνον ἀφοῦ ἀπειλήσε, πὼς ἄν δέν ἀκουγόταν ἡ γνώμη του, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἀποτραβιόνταν ἀπὸ τόν ἀγῶνα καί μέ τά καράβια τους θά πήγαιναν νά ζητήσουν ἄλλοῦ πατρίδα.

Εἶχε φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή. Ἡ παρουσία τῶν Περσῶν, πού βρίσκονταν πλάι στόν ἑλληνικό στόλο γέμιζε τρόμο τήν ψυχὴ τῶν ναυάρχων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Τό ἀκαταδάμαστο θάρρος, ἡ διορατικότητα, ἡ γενναιότητα κι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔσωσαν τήν Ἑλλάδα, τότε, καί μαζί τῆς τόν ἑλληνικό πολιτισμό.

Ἡ ναυμαχία θά δινόταν τήν ἄλλη μέρα. Ὁ δαιμόνιος Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε μήπως τήν τελευταία στιγμή, ἄν κι εἶχαν πάρει ὄλο

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἱστορικός τῶν
Περσικῶν πολέμων. Μουσεῖο
Νάπολης (Ἰταλία).

οἱ Ἕλληνες μαζί τήν ἀπόφαση, φύγουν πολλά ἑλληνικά πλοῖα γιά
τήν Πελοπόννησο πρὶν ἀπό τά χαράματα.

Ἀναγκάστηκε γι' αὐτό νά χρησιμοποιήσει δύσκολο τέχνασμα.
Ἔστειλε κρυφά τόν ἔμπιστο δούλο του Σίκινο στόν Ξέρξη νά τοῦ
παραγγεῖλει «φιλικά», πῶς ἔπρεπε νά ἀποκλείσει μέ τά καράβια του
τό στενό τῆς Σαλαμίνας, γιατί οἱ Ἕλληνες εἰτοιμάζονταν νά φύγουν
καί θά ἔχανε τήν εὐκαιρία νά τοὺς νικήσει πέρα γιά πέρα. Οἱ Πέρσες
πίστεψαν τό μήνυμα καί ἐνῶ ἀκόμη ἦταν σκοτάδι ἔφτασαν στό
ἄνοιγμα τοῦ στενοῦ. Τήν ἴδια ὥρα ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ τους,
ἀποβιβαζόταν στήν Ψυττάλεια.

Ἐκείνη τήν κρίσιμη νύχτα παρουσιάστηκε στό Θεμιστοκλή κι ὁ
Ἄριστείδης, πού κατόρθωσε νά φύγει ἀπό τήν Αἴγινα μ' ἓνα μικρό
καράβι, νά ξεγλιστρήσει ἀνάμεσα ἀπό τά ἐχθρικά πλοῖα καί νά βρεῖ
τό Θεμιστοκλή. Τοῦ εἶχε δοθεῖ ἔξαφνα, ὅπως καί σέ ἄλλους ἐξορί-
στους, ἀμνηστία κι ἀφοῦ ἀνάγγειλε πῶς οἱ Πέρσες πλησίαζαν, δή-
λωσε ὅτι ἦταν πρόθυμος νά ἀγωνιστεῖ, αὐτή τή στιγμή τοῦ ὑπέρτα-
του κινδύνου, ὅπου τοῦ ὄριζαν, ξεχνώντας τίς παλαιές διαμάχες.

Μόλις ξημέρωσε, ἄρχισε ἡ σύγκρουση. Ἀπό τό Αἰγάλεω ψηλά ὁ
Ξέρξης, καθισμένος σέ θρόνο πού εἶχε διατάξει νά τοῦ στήσουν εἰ-
δικά γιά τήν περίσταση, περίμενε νά ἴδει τήν ἐξέλιξη τῆς ναυμαχίας.

Χίλια πλοῖα περίπου καί γύρω στοὺς 300.000 ἄντρες εἶχαν οἱ
Πέρσες. Οἱ Ἕλληνες 378 καράβια (180 ἦταν τῆς Ἀθήνας).

Τό τέχνασμα τοῦ
Θεμιστοκλέους.
Σίκινος

Ὁ Ἄριστος ἴδης

Μόλις δόθηκε τό σύνθημα, στούς ἤχους τῶν παιάνων, ὄρμησαν τά ἑλληνικά καράβια πάνω στά περσικά, πού λίγα-λίγα χιμοῦσαν νά μποῦν μέσ στά στενά. Ἡ γενναιότητα κι ἡ τέχνη πού ἔδειξαν οἱ Αἰγινήτες κι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦτες, ἐμψύχωσαν ὄλους τούς Ἕλληνες. Ὑστερα ἀπό μερικές ὥρες, πλῆθος ἀπό σπασμένα ξύλα караβιῶν καί πτώματα τῶν ἐχθρῶν γέμιζαν τήν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Πολλά ἀπό τά περσικά πλοῖα, στήν προσπάθειά τους νά φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν μέ ἄλλα δικά τους, πού ἔρχονταν πίσω καί διαλύονταν. Ἡ καταστροφή ἦταν φοβερή. Ὁ ἑλληνικός στόλος εἶχε κερδίσει νίκη ἀφάνταστα λαμπρή.

Ὁ δαιμόνιος Ἀθηναῖος πρότεινε νά καταδιώξουν τά περσικά καράβια καί νά καταστρέψουν τά γεφύρια στόν Ἑλλήσποντο, ἀπ' ὅπου θά περνοῦσε τό περσικό πεζικό. Δέν εἰσακούστηκε. Γιά νά εἶναι ὁμως σίγουρος, πῶς ὁ στρατός τῶν Περσῶν θά ἔφευγε τό γρηγορότερο, ἔστειλε ξανά τό Σίκινο στόν Ξέρξη νά τοῦ παραγγείλει, «φιλικά δῆθεν καί πάλι», πῶς ἦταν ἀνάγκη νά περάσουν τό ταχύτερο οἱ Πέρσες τόν Ἑλλήσποντο, γιατί οἱ Ἕλληνες θά χαλάσουν τό γεφύρια.

Ἀπογοητευμένος ὁ Ξέρξης ἀπό τή συμφορά, πίστεψε καί πάλι τό μήνυμα τοῦ Θεμιστοκλή. Βιαστικά γύρισε πίσω μέ τό στρατό του ἀποδεκατισμένο ἀπό τίς κακουχίες, τίς ἀρρώστιες καί τίς στερήσεις. Πίσω του ἄφησε τό Μαρδόνιο μέ 300.000 στρατό νά ξεχειμωνιάσει στή Θεσσαλία, ἐτοιμάζοντας τήν ἐπίθεση γιά τόν ἐρχόμενο χρόνο.

Ὁ ἴδιος ὁ Μέγας Βασιλεὺς, τάλαιπωρημένος ἀφάνταστα, ὅταν ἔφτασε στόν Ἑλλήσποντο, βρῆκε τίς γέφυρες χαλασμένες ἀπό τίς ἄγριες τρικυμίες. Πέρασε στήν ἀπέναντι ἀκτὴ πάνω σ' ἓνα θλιβερό καραβάκι. Τά ὄνειρά του γιά νά κυριαρχήσει στήν Ἑλλάδα τά ἔβλεπε νά σβήνουν. Ὁ στόλος του μετέφερε στήν Ἀσία τά λείψανα τῆς μεγάλης στρατιάς, πού ὅταν λίγους μῆνες πρὶν ἐμφανίστηκε στήν Ἑλλάδα, εἶχε σπείρει τόν τρόμο καί τόν πανικό. Ἡ μικρὴ κι ἀσήμαντὴ Ἑλλάδα, πού πίστευε ὅτι θά ἔπεφτε στά χέρια του καί μόνο στό ἄκουσμα τῆς ἀριθμητικῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ του, τοῦ εἶχε ξεφύγει, ὅπως καί πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια στόν πατέρα του.

12. ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ἐνωμένοι γιά πρώτη φορά οἱ Ἕλληνες ἀγωνίστηκαν καί νίκησαν στή Σαλαμίνα. Πολέμησαν μέ ἄφταστη γενναιότητα τήν ὥρα τῆς συγκρούσης. Ἡ ἐκπληκτικὴ ὁμως αὐτὴ ἐπιτυχία ἦταν κυρίως ἔργο ἐνός μονάχα ἀνδρα, τοῦ Θεμιστοκλή. Ἐκεῖνος μέ τίς συμβουλές καί τίς ἐπιτυχημένες ἐνέργειές του εἶχε ὀδηγήσει στή νίκη.

Αὐτός ὀραματίστηκε τήν κατασκευή τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καί

πρόβλεψε την επανάληψη της περσικής επίθεσης. Αυτός οργάνωσε το σχέδιο της ναυμαχίας, αυτός επίσης σκέφτηκε και πραγματοποίησε τα τεχνάσματα που έσπρωξαν τον Ξέρξη να ενεργήσει, όπως ήταν βολικό στα σχέδιά του. Στη σύνεση, στην επιμονή, στην υπομονή και στην ευφύια του χρωστούσε ολόκληρη ή Ελλάδα τη σωτηρία της.

Ύστερα από την φυγή των Περσών, όλοι οι Έλληνες μιλούσαν για κείνον. Οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες τον κάλεσαν στην πόλη τους, όπου τον έτιμησαν εξαιρετικά. Τό βραβείο που του πρόσφεραν για τη σύνεσή του ήταν ένα στεφάνι ελιάς και, μαζί, του χάρισαν ένα ωραίο άρμα. Όταν έφυγε, τριακόσια παλικάρια τον συνόδεψαν ως τα σύνορα της Λακωνικής.

Η ωραιότερη μέρα της ζωής του, όπως έλεγε αργότερα ο ίδιος, ήταν η μέρα που μπαίνοντας στο στάδιο της Όλυμπιας, για να παρακολουθήσει τους αγώνες, αντίκρισε τον ξεαλλο ένθουσιασμό του πλήθους. Οι θεατές σταμάτησαν ξαφνικά να προσέχουν τ' αγωνίσματα κι όλοι σηκώθηκαν και τον καταχειροκρότησαν, χαρακτηρίζοντάς τον σωτήρα του έθνους.

Την ίδια εποχή που κερδήθηκε η ναυμαχία στη Σαλαμίνα, ένα άλλο μεγάλο γεγονός έγινε στη Δύση. Οι Καρχηδόνιοι, μεγάλοι ανταγωνιστές των Ελλήνων της Σικελίας, θέλησαν να χτυπήσουν τις ελληνικές πόλεις του νησιού. Ο Γέλων, ο τύραννος των Συρακουσών, με τον πεθερό του Θήρωνα, τύρανο του Ακράγαντα, ανάλαβαν τον αγώνα. Έτσι, όταν πολιορκήθηκε από τους Καρχηδονίους η πόλη Ίμερα, με τη βοήθεια που έστειλαν ο Γέλων κι ο Θήρων, οι κάτοικοί της κέρδισαν λαμπρή νίκη. Ο αρχηγός των Καρχηδονίων Αμίλκας σκοτώθηκε, κι ο στόλος του πυρπολήθηκε. Με την επιτυχία αυτή σώθηκαν οι Έλληνες της Δύσης.

Η νίκη των
Ελλήνων στην
Ίμερα

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ' όλη τη δόξα που κέρδισαν οι Αθηναίοι, ύστερα από τη δεύτερη ελληνική νίκη, οι Σπαρτιάτες δέν πικράθηκαν. Στην Ελλάδα έπαυσαν να έχουν εκείνοι μόνο τη φήμη της πρώτης πόλης. Κάθε Έλληνας, μετά τις νίκες στο Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα, πλάι στο όνομα της Σπάρτης σκεφτόταν και τό όνομα της Αθήνας.

Στό μεταξύ, η περσική απειλή δέν είχε παύσει να υπάρχει. Πολυάριθμος έχθρικός στρατός βρισκόταν στη Θεσσαλία κι είχε για σύμμαχους τούς ίδιους τούς Θεσσαλούς και τούς Θηβαίους.

Ο Μαρδόνιος, κατάπληκτος από την αγωνιστική διάθεση των Αθηναίων, προσπάθησε να τούς πάρει μέ κάθε τρόπο μέ τό μέρος του. Τούς υποσχέθηκε την ήγεμονία ολόκληρης της Ελλάδας και

μεγάλη αποζημίωση για την καταστροφή που είχαν προξενήσει στην πόλη τους οι Πέρσες, αν συμμαχούσαν μαζί του.

Οι περσικές προτάσεις έγιναν από τον 'Αλέξανδρο, βασιλιά της Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οι Σπαρτιάτες την αποστολή του, βιάστηκαν να στείλουν κι αυτοί δικούς τους άπεσταλμένους στην 'Αθήνα, μήπως λυγίσουν οι δυστυχημένοι πολίτες της. 'Επειδή δεν κατόρθωσαν να καλλιεργήσουν τη γη τους οι 'Αθηναίοι, με τη φοβερή περιπέτεια που πέρασε ο πληθυσμός, και την έρείπωση της πόλης, προσφέρθηκαν οι Σπαρτιάτες ν' αναλάβουν μαζί με τους συμμαχούς τους τη διατροφή των αθηναϊκών οικογενειών, όσο θα κρατούσε ο πόλεμος. 'Εμπρός στους Σπαρτιάτες πρέσβεις, ύστερα από πρόταση του 'Αριστείδη, οι περήφανοι εκείνοι άνθρωποι αποκρίθηκαν στον άπεσταλμένο του Μαρδονίου πώς «όσο ο ήλιος πηγαίνει και ξανάρχεται τον ίδιο δρόμο του, ποτέ δε θα συμμαχήσουμε με τον Ξέρξη· αλλά θα του αντίστακόμαστε υπερασπίζοντας κι έχοντας βοηθούς μας τους θεούς και τους ήρωες, που εκείνος χωρίς φόβο τους έκαψε τους ναούς και τ' αγάλματα».

'Αμέσως ύστερα άπάντησαν και στους Λακεδαιμονίους πώς «δέν υπάρχει τόσο πολύ χρυσάφι στη γη πουθενά, ούτε χώρα τόσο υπέροχη στον πλούτο και στην όμορφία, που έμεις γι' αυτά τά καλά θα δεχτούμε να πάμε με τό Μηδο και να υποδουλώσουμε την 'Ελλάδα». Μέ περηφάνια άρνήθηκαν, ύστερα, την πρόταση να αναλάβουν τη διατροφή τους οι Λακεδαιμόνιοι κι οι σύμμαχοί τους. Τό μόνο που ζήτησαν ήταν «να ξεκινήσει γρήγορα στρατός, γιατί τους φαινόταν ότι δε θα ήταν μακριά ο καιρός, που ο βάρβαρος θα παρουσιαζόταν και πάλι, εισβάλλοντας στην 'Αττική, μόλις έπαιρνε την είδηση πώς δέν είχαν σκοπό να κάμουν τίποτα από όσα τους ζητούσε».

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)

'Η άρνηση των 'Αθηναίων δέν άπέλειπε τό Μαρδόνιο που άρχισε τό μεταξύ να κατεβαίνει από τη Θεσσαλία προς τά κάτω.

Γιά δεύτερη φορά οι 'Αθηναίοι έγκαταλείψαν την πόλη τους με την άπόφαση ν' αντίσταθουν και πάλι στους βαρβάρους, αν χρειάζóταν και χωρίς τη σπαρτιατική βοήθεια, που άκόμη δέν είχε φανεί.

Οι νέες προτάσεις του Πέρση στρατηγού στους 'Αθηναίους συνάντησαν νέα άρνηση. 'Ετσι, βάδισε εναντίον της 'Αθήνας και την «κυρίευσε έρημη», όπως γράφει ο 'Ηρόδοτος. Παράδωσε στη φωτιά και στην καταστροφή ό,τι είχε άπομείνει όρθιο: «τείχη ή κατοικία ή ναό, όλα τά έριξε και τά σώριασε καταγής».

'Η περηφάνεια των 'Αθηναίων

Οι Σπαρτιάτες έφτασαν, τέλος, με αρχηγό τό βασιλιά *Παυσανία*. Μαζί τους ήρθε βοήθεια κι από άλλες πόλεις τής Πελοποννήσου. Σ' αυτή τή δύναμη ένώθηκαν και 8.000 Αθηναίοι όπλίτες. Ο στρατός του Μαρδονίου, αφού άφησε τήν Αθήνα, στρατοπέδευσε στήν πεδιάδα των Θηβών, κοντά στον ποταμό Άσωπό, γιά νά μπορεί ν' αναπτυχθεί τό ίππικό του. Άπέναντί τους παρατάχθηκαν οι ελληνικές δυνάμεις (70.000 περίπου).

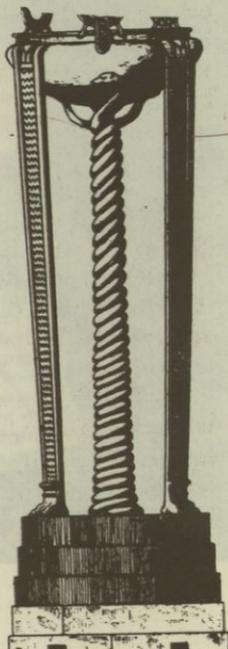
Στή μάχη πού άρχισε, ύστερα από άναμονή δέκα ήμερών, τή νίκη και πάλι τήν κέρδισαν οι ελληνικές δυνάμεις. Οι Πέρσες άγωνίστηκαν μέ γενναιότητα, οι Έλληνες όμως στάθηκαν άκαταμάχητοι, γιάτι πολεμούσαν γιά τή σωτηρία τής ίδιας τής χώρας τους.

Τά λάφυρα στό πεδίο τής μάχης ήταν πολλά και πλούσια. Ένα μέρος τους προσφέρθηκε στους θεούς: στό Δία τής Όλυμπίας και στον Ποσειδώνα τής Ισθμίας. Στους Δελφούς έστησαν χρυσό τρίποδα πάνω σέ χάλκινη βάση, πού τή σχημάτιζαν οι κορμοί τριών φιδιών. Πάνω τους σκάλισαν τά όνόματα των ελληνικών πόλεων πού πήραν μέρος στον άγώνα έναντιον των βαρβάρων.

Ο Παυσανίας πρότεινε νά κηρυχθεί ιερός τόπος τό πεδίο τής μάχης, και ό ποιητής Σιμωνίδης έγραψε ξανά ένα θαυμάσιο έπίγραμμα: «Άν ή μεγαλύτερη άρετή είναι νά πεθαίνει κανείς παλικαρία, αυτό ξεχωρα τό χάρισε σέ μάς ή τύχη. Γιάτι στήν προσπάθειά μας νά δώσουμε τήν έλευθερία στήν Ελλάδα, πέσαμε και πήραμε τήν άγέραστη δόξα».

Η ελληνική νίκη

Σχεδιαστική άναπαράσταση του μεγάλου χάλκινου τρίποδα, πού είχε χρυσό λέβητα και λίθινο στήριγμα, τους κορμούς τριών περιστρεφόμενων φιδιών πού τά κεφάλια τους στήριζαν τό λέβητα. Πάνω στό λίθινο αυτό στήριγμα χαραχτηκαν τά όνόματα όλων των ελληνικών πόλεων πού πήραν μέρος στους άπελευθερωτικούς πολέμους έναντιον των Περσών. Τό έργο μεταφέρθηκε μετά τό τέλος των αρχαίων χρόνων στήν Κωνσταντινούπολη, όπως και πολλά άλλα έργα, γιά διακόσμηση τής νέας πόλης, και σήμερα σώζονται έλάχιστα κομμάτια από τό λίθινο στήριγμα.

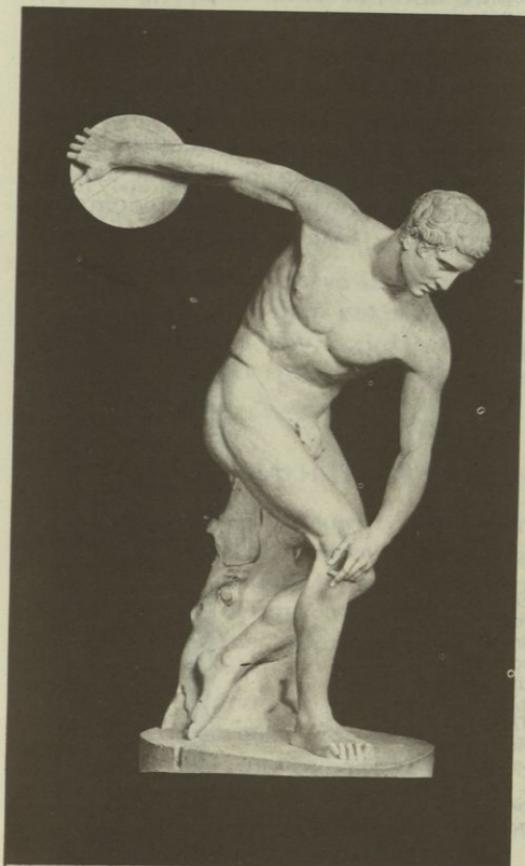
Ύστερα από τή μάχη τών Πλαταιῶν, δέν πάτησε πιά περσικό πόδι στήν Ἑλλάδα.

15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ (479 π.Χ.)

Τήν ἴδια μέρα πού οἱ ἑλληνικές πεζικές δυνάμεις μάχονταν στίς Πλαταιές, στή Μυκάλη, ἀπέναντι στή Σάμο, ὁ ἐνωμένος ἑλληνικός στόλος, μέ ἀρχηγούς τόν Ἀθηναῖο *Ξάνθιππο* καί τό Σπαρτιάτη *Λεωτυχίδη*, νίκησε μεγάλη περσική δύναμη στή στεριά κι ἔκαψε τόν ἐχθρικό στόλο.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

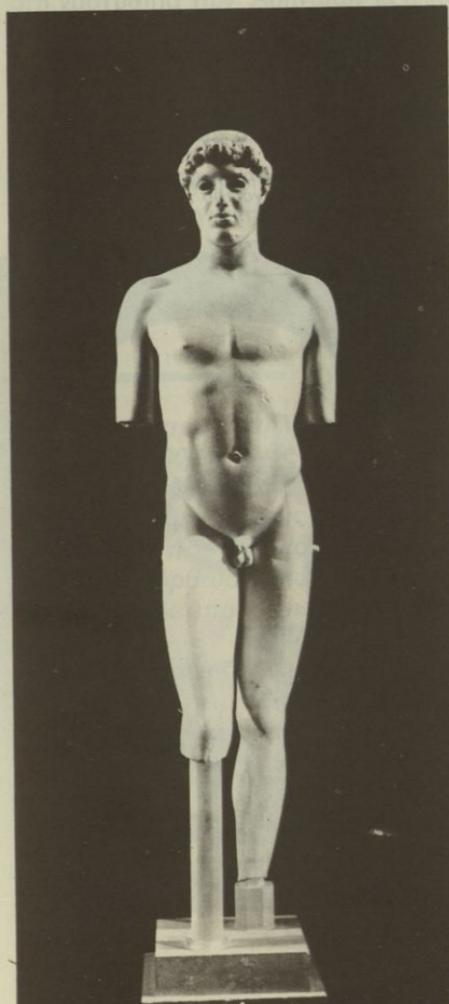
Οἱ Περσικοί πόλεμοι στάθηκαν γιά τόν Ἑλληνισμό ἕνα γεγονός μέ τεράστια σημασία, πού τ' ἀποτελέσματά του παρουσιάστηκαν κα-

Λίθινο ἀντίγραφο τοῦ περίφημου χάλκινου πρωτοτύπου τοῦ γλύπτη Μύρων, τοῦ Δισκοβόλου. Ὁ ἀθλητής παριστάνεται τή στιγμή ἀκριβῶς πού ἐτοιμάζεται νά ρίξει τό δίσκο, κι ἔτσι ὁ καλλιτέχνης ἔχει ὀλη τήν εὐκαιρία νά τονίσει τήν ἔνταση τῶν μελῶν του. Τό ἀντίγραφο τοῦ χαμένου πρωτοτύπου βρίσκεται σήμερα στό Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στή Ρώμη. Ἔργο τοῦ λεγόμενου «αὐστηροῦ ρυθμοῦ», πού ὁ Μύρων ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς σπουδαιότερους ἐκπροσώπους του.

θαρά στή διάρκεια του 5ου αί., τήν εποχή δηλαδή πού σημειώνεται ή πίο δημιουργική περίοδος καί σταθεροποιείται ένας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Μιά χούφτα άνθρωποι αντίσάθηκαν στή μεγαλύτερη καί πλουσιότερη αυτοκρατορία τής εποχής καί νίκησαν. Οί πόλεμοι αὐτοί ἔδειξαν πόσο μικρή σημασία ἔχει ή ἀριθμητική ὑπεροχή στό στρατό, ἂν δέ θερμαίνει τίς ψυχές τῶν ἀγωνιστῶν ή φιλοπατρία καί ή ἀγάπη γιά τήν ἐλευθερία. Ἡ Περσική αυτοκρατορία ἔστειλε σέ ἄλλη ἥπειρο ἕνα στρατό μωσαϊκό, πού τόν ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες ἀπό κάθε κατακτημένο κράτος. Δέν ὑπῆρχε συνοχή μεταξύ τους, κι οὔτε πολεμοῦσαν γιά ἰδανικά. Μοιραῖα διαλύθηκε ή τεράστια ἐκείνη δύναμη στήν ἀπόφαση τῶν λιγοστῶν Ἑλλήνων νά ἀγωνιστοῦν γιά

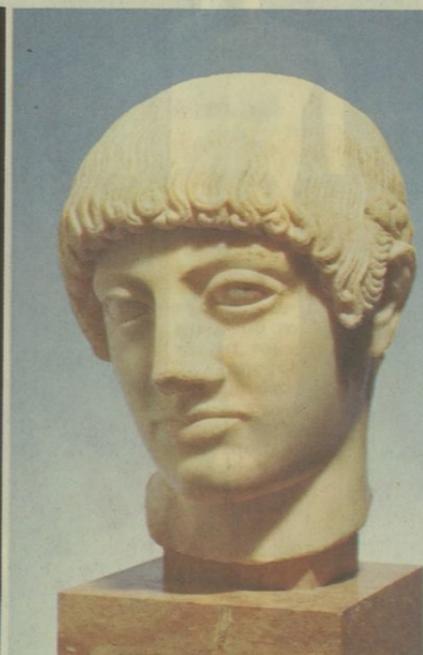
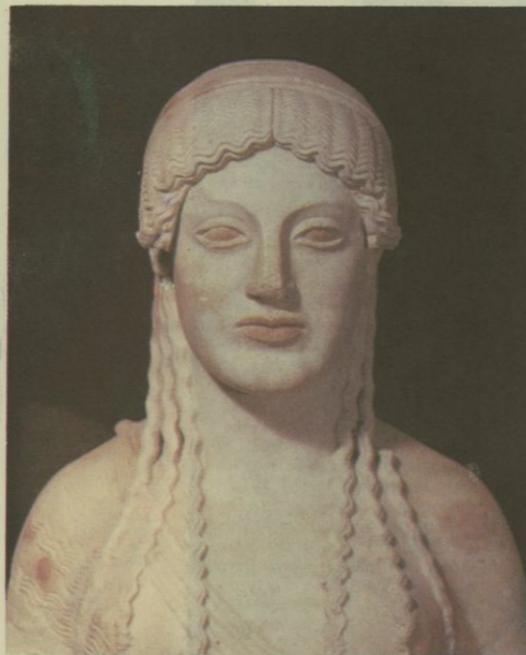
Τό «παιδί τοῦ Κριτίου». Ἄγαλμα νεαροῦ ἐφήβου, ἔργο πρωτότυπο, σέ μάρμαρο, τοῦ περίφημου γλύπτη Κριτίου – ἦταν ὁ ἕνας ἀπό τοὺς δύο πού φιλοτέχνησαν μετά τή φυγή τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα, τό σύμπλεγμα τῶν Τυραννοκτόνων, πού στήθηκε στήν Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν. Στό ἄγαλμα αὐτό φαίνεται ή ἐλαφριά μελαγχολία πού καθρεφτίζεται σά πρόσωπα μετά τοὺς Περσικούς πολέμους. Κυρίως, ὅμως, ἀξίζει νά προσέξει κανεῖς τήν ἀλλαγὴ στή στάση τοῦ σώματος, συγκρίνοντας αὐτό τό ἔργο μέ τόν Κούρο Ἀριστόδικο, ἕνα ἔργο τοῦ 490 π.Χ. Τώρα, βγαίνει ἐμπρός τό δεξί, κι ὄχι τό ἀριστερό πόδι, καί τό κορμί ζυγίζεται κανονικά ὡς τό τελευταῖο μέλος του, ὕστερα ἀπό τή στάση αὐτῆς ἀνάπαυσης. Κάθε λεπτομέρεια τοῦ σώματος ἀποπνέει δύναμη κι ὀλόκληρο τό ἔργο ξεχωρίζει γιά τήν τέλεια πραγματικά ἐργασία του. Ἔργο τοῦ 480 π.Χ. περίπου. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

νά διατηρήσουν τά μικρά κράτη τους, καί γιά νά μή χάσουν τήν ελευθερία τους, ένα μεγάλο αγαθό εξαφανισμένο στήν ψυχή τών στρατιωτών του Δαρείου, του Ξέρξη καί του Μαρδονίου.

Οί λίγοι, έτσι, νίκησαν τούς πολλούς. Τό πίο σπουδαίο είναι ή περηφάνια κι ή αυτοπεποίθηση πού οί "Έλληνες απέκτησαν, ύστερα από αὐτή τήν ανέλπιστη ἐπιτυχία. "Ενωσαν τήν ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους, καί μ' αὐτό τόν ψυχικό πλοῦτο προχώρησαν καί δημιούργησαν τό μεγάλο αἶώνα στήν πολιτική, στήν τέχνη καί στή γράμματα.

"Αν ή "Ελλάδα χανόταν τότε, δέ θά ἔβλεπε ποτέ ή ἱστορία τοῦ κόσμου τό θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἵωνα, πού ἀκόμη καί σήμερα, πλάι

Ἡ «κόρη τοῦ Εὐθύδικου» (ἀριστερά) καί ὁ «ξανθός ἔφηβος» (δεξιά), δύο ἀριστουργηματικά ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, μέ τό χαρακτηριστικό, κάπως συνοφρυωμένο, ὄφος τῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιά ἔργα ἐξαιρετικῆς ποιότητας: ή κόρη ὀνομάζεται συμβατικά ἔτσι, γιατί ἐκεῖνος πού τήν ἀφιέρωσε στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν στή θεά Ἀθηνᾶ, λεγόταν Εὐθύδικος, ὅπως φαίνεται ἀπό τό κάτω μέρος τοῦ ἔργου, πού διατηρεῖται, μέ τήν ἐνεπίγραφη βάση του. Ὁ ἔφηβος, είναι τό κεφάλι ἐνός κούρου τῆς ἐποχῆς, σέ φυσικό μέγεθος. Ὀνομάστηκε ξανθός, γιατί ὅταν βρέθηκε χρύσιζαν τά μαλλιά του, ἀπό τά ἴχνη τοῦ χρώματος πού εἶχαν βάλει στήν ἀρχαιότητα στό κεφάλι του, γιά νά δείξουν πώς τά μαλλιά του ἦταν ξανθά. Ἔργα τοῦ τέλους τῆς δευτέρης δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

στis ύψηλές ιδέες τής χριστιανικής θρησκείας, θρέφει τόν πολιτισμό τής έποχής μας (τόν έλληνοχριστιανικό). Στους γεμάτους αυτόθυσία αγώνες τών Έλλήνων στους Περσικούς πολέμους χρωστάει ó Εύρωπαϊκός πολιτισμός τεράστια όφειλή.

‘Η ‘Αθήνα πρόσφερε πάνω άπ’ όλες τίς πόλεις τότε. Σά νά ένηλικιώθηκε ξαφνικά κι ένωσε ποιά ήταν ή άποστολή της στόν κόσμο, μέ μεγάλη σοβαρότητα κι αίσθημα ευθύνης πήρε ήγετική θέση και κατόρθωσε νά άνταποκριθεί θαυμαστά στήν τόσο κρίσιμη περίσταση.

Καλύτερα άπό καθετί άλλο ή τέχνη τών τριάντα χρόνων μετά τούς Περσικούς πολέμους άντικατοπτρίζει αυτή τήν έντονη άλλαγή στή νοοτροπία τών ‘Αθηναίων κι όλων τών Έλλήνων. Τά τριάντα χρόνια μεταξύ 479-450 π.Χ. τά λένε στήν ιστορία τής Τέχνης *αύστηρό ρυθμό*. ‘Η άλλαγή είναι φανερή: Τό κορμί στά αγάλματα στερεώνεται πιά μέ άλλο τρόπο σέ μία στάση φυσική και ζυγισμένη. Τό χαμόγελο χάνεται άπό τά πρόσωπα, αντίθετα μέ τήν προηγούμενη περίοδο, τότε πού άκόμη κι όταν ήταν πληγωμένος ή έτοιμοθάνατος ó άνθρωπος, χάραζε στή μορφή του τό «άρχαικό» μειδίαμα. Αύστηρή συλλογή και συγκέντρωση χαρακτηρίζει τήν έκφραση στά πρόσωπα τών αγαλμάτων και τών άλλων γλυπτών τής έποχής, πού είναι γεμάτα χυμό, φλόγα και δύναμη.

‘Ο ρόλος τής ‘Αθήνας

‘Ο αύστηρός ρυθμός (479-450)

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Μιά σειρά άπό λαμπρές νίκες στό Μαραθώνα (490), στή Σαλαμίνα (480) και στίς Πλαταιές (479) γλίτωσαν τούς Έλληνες άπό τό φοβερό Περσικό κίνδυνο.

2. Στίς συγκρούσεις μέ τούς Πέρσες φάνηκε ή άξία τών ‘Αθηναίων, πού αρχικά μέ τό Μιλτιάδη κι ύστερα μέ τό Θεμιστοκλή κατόρθωσαν και τούς Έλληνες νά βοηθήσουν νά κερδίσουν τίς λαμπρές νίκες, και τό γόητρο τής πόλης τους νά ύψώσουν.

3. ‘Αξέχαστη έμεινε μέσ στους αιώνες ή θυσία του Λεωνίδα μέ τούς 300 Σπαρτιάτες του στή μάχη τών Θερμοπυλών.

4. Οι αγώνες εναντίον τών Περσών δυνάμωσαν τό φρόνημα τών Έλλήνων. Ένωμένοι προσωρινά ξεφυγαν τόν κίνδυνο. Μιά χούφτα ανθρώπων κατόρθωσε και νίκησε άπέραντη άυτοκρατορία, μόνο γιατί ήθελε νά ζήσει ελεύθερη κι είχε τό αίσθημα πώς μάχεται για νά σώσει τήν πατρίδα πού ύπεραγαπούσε.

5. Ἡ αὐτοπεποίθηση κι ἡ περηφάνια πού δημιούργησε ἡ νίκη, ὀδήγησαν στό θαῦμα τοῦ πέμπτου αἰώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ χαρακτήρας τῷ Θεμιστοκλῆ:

«Φαίνεται πώς τὰ πολιτικά τράβηξαν τὸ Θεμιστοκλῆ γρήγορα καί ζωηρά, καί ἔντονη ὀρμή τὸν κυρίεψε γιὰ τὴ δόξα... κι ἦταν τόσο παράφορος γιὰ τὴ δόξα... ὥστε νέος ἀκόμα, ὅταν ἐγινε ἡ μάχη ἐναντίον τῶν βαρβάρων στό Μαραθῶνα καί διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτὸς φαινόταν σκεπτικός πολλές φορές, καί τίς νύχτες ἔμεινε ἀγρυπνος, δέν πῆγαινε στά συνηθισμένα συμπόσια κι ἔλεγε σέ κείνους πού τὸν ρωτοῦσαν κι ἀποροῦσαν γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς του, πώς δέν τὸν ἀφηνε νά κοιμηθεῖ τὸ τρίτοιο τοῦ Μιλτιάδη. Γιατί οἱ μὲν ἀξιοί νόμιζαν πώς ἡ ἴπτα τῶν βαρβάρων στό Μαραθῶνα ἦταν τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς πώς ἦταν ἡ ἀρχὴ μεγαλύτερων ἀγώνων καί γι' αὐτοὺς ἐτοίμαζε πάντοτε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὸ συμφέρον ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας...».

Πλουτάρχου, «Βίος Θεμιστοκλέους», κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται βιαστικά:

«Τείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιτεία τους, μέσα σέ λίγο διάστημα καί εἶναι φανερό ἀκόμα καί τώρα πώς τὸ χτίσιμο ἐγινε βιαστικά. Γιατί ἡ πρώτη σειρὰ ἀπὸ κάτω εἶναι ἀπὸ λογιῆς-λογιῆς πέτρες, πού ἐδῶ κι ἐκεῖ δέν εἶναι ταιριασμένες κολλητὰ, ἀλλὰ βαλμένες ὅπως τίς ἔδιναν οἱ βοηθοί, καί μῆτταν στό τεῖχος πολλές στήλες ἀπὸ τάφους κι ἄλλες δουλεμένες πέτρες. Γιατί ὁ περίγυρος τοῦ τεῖχους ἐγινε μεγαλύτερος καί βγῆκε ἐξῶ ἀπὸ τὴν πολιτεία καί γι' αὐτὸ βιαστικά τὰ μετακίνησαν ὅλα ἀλογάριαστα. Ὑστερα πρόσταξε ὁ Θεμιστοκλῆς νά χτίσουν καί τὰ ὑπόλοιπα μέρη στό τεῖχι τοῦ Πειραιᾶ (πού εἶχε γίνε ἀρχὴ πρωτύτερα ὅταν ἦταν γιὰ ἓνα χρόνο ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας πρῶτος), γιατί πίστευε πώς ἡ τοποθεσία ἦταν κατάλληλη ἀφοῦ εἶχε τρία φυσικά λιμάνια καί πώς τώρα πού εἶχανε γίνε ναυτικοί θά συντελοῦσε πολὺ νά δυναμώσει ἡ Ἀθήνα (γιατί πρῶτος αὐτὸς τόλμησε νά πει πώς πρέπει νά πιασοῦν ἀπὸ τὴ θάλασσα) καί ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἀνάπτυξε παράλληλα τὸν Πειραιᾶ μέ τὴν Ἀθήνα.»

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 93 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΘΗΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Ὁ μεγάλος ἀγώνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων εἶχε τὴν τελευταία στιγμή ἐνώσει τοὺς Ἕλληνας. Ὅταν ὁμως ἦρθε ὁ καιρὸς τῆς εἰρήνης, κάθε σπουδαία ἑλληνική πόλη-κράτος θυμήθηκε τὰ παλιὰ κι εἶδε τίς ἄλλες πόλεις ὄχι σὰ μονάδες τοῦ ἴδιου ἔθνους, ἀλλὰ σὰν ἀντιπάλους. Κι ἐνῶ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους στάθηκε μιά στιγμή ἐκπληκτική στὴν ἱστορία τους, μὲ συνέπειες ἀνυπολόγιστα μεγάλες, ἡ ἔλλειψη ἐνότητας, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ ἔξοχο φεγγοβόλημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὁδήγησε σὲ ἀτελείωτη σειρά ἐμφυλίων πολέμων, πού τελικὰ πλήγωσαν ἀνεπανόρθωτα τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια συντριψαν ὅ,τι εἶχαν μὲ τόση πνοή καί μὲ τόση προσπάθεια δημιουργήσει.

Στὰ πρῶτα πενήντα χρόνια – τὴ λαμπρὴ Πεντηκονταετία – ἡ Ἀθήνα πῆρε τὴν ἡγετική θέση καί πρόβαλε τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», δημιουργώντας μὲ τὸ μεσουράνημά της τὸν «χρυσὸν αἰῶνα».

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ – ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

Οἱ Ἀθηναῖοι, θαμπωμένοι κι οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροή πού ἀπόκτησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων στὰ νησιά καί στὴ Μ. Ἀσία, πού βρισκόταν ἀκόμα στὴν κατοχὴ τῶν Περσῶν.

Στὸ πρόγραμμα αὐτό, γιὰ ἐλάχιστο διάστημα, ἠγήθηκαν οἱ Σπαρτιάτες. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πausanία τὰ ἑλληνικὰ καράβια ἐλευθέρωσαν τὰ νησιά στὸ Αἰγαῖο καί τράβηξαν γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν Στενῶν στὸν Ἑλλήσποντο, παίρνοντας τὴ Σηστό κι ὕστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὑστερα ἀπὸ τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλογερά πάντα καί κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελληνία πολιτική καί νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. *Δὲν ἀγαποῦσαν ἐξάλλου ποτὲ τίς μακρινὲς ἐπιχειρήσεις.*

Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθεῖ, κανεὶς ὁμως δὲν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω κι ἂν θ' ἄφηναν τὴν Ἑλλάδα ἡσυχὴ γιὰ καιρό. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπρεπε ν' ἀγρυπνοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους. Γι' αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει κι ἓνας ἀρχηγὸς πού νὰ ὀργανώσει ὅλην αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ Σπαρτιάτες ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καί περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πε-

Ἀπόφαση νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνουν τὴν ἡγεσία

Τό κεφάλι τοῦ χάλκινου ἠνιόχου πού ἐκτίθεται στό Μουσείο τῶν Δελφῶν. Πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά σπουδαιότερα ἔργα τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, πού δείχνει τή θαυμασία ἐπεξεργασία καί τήν ἐξαιρετική δομή τοῦ σώματος σ' αὐτή τήν ἐποχή, ἐνῶ παράλληλα ἀξιοσημείωτο εἶναι τό θαυμάσιο πρόσωπο. Ὁ ἠνιόχος διατηρεῖται ὁλόκληρος - τοῦ λείπει μονάχα τό ἀριστερό χέρι. Στό δεξιό κρατοῦσε τά χαλινάρια τῶν ἀλόγων τοῦ ἄρματος, πού ἔχει χαθεῖ - διατηροῦνται μονάχα τρία πόδια καί οὐρά ἀλόγου. Στό γεμάτο δύναμη θελκτικό πρόσωπό του ἔαφνιάζουν τά θαυμάσια μάτια, πού φιλοτεχνήματα ἀπό διάφορα ὕλικά, ἀποδίδουν τά χρώματα τά πραγματικά τοῦ ματιοῦ, σέ ὄλες τίς ἀποχρώσεις του, καί ταυτόχρονα δίνουν μοναδική ζωντανία στό ἔργο. Πρόκειται γιά τό ἀφιέρωμα τοῦ τύραννου τῆς Γέλας Πολυζάλου, πού νίκησε σέ ἄρματοδρομία στοῦς Δελφούς, τό 475 π.Χ. Ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη Πυθαγόρα τοῦ Ρηγίνου, Ἴσως.

λοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἔχασαν τήν εὐκαιρία κι ἀποφάσισαν νά ἀναλάβουν αὐτοί τήν προστασία τῶν νησιῶν καί τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας. Τούς τό εἶχαν ἐξάλλου ζητήσῃ οἱ τελευταῖες. Ἔτσι οἱ ἐλληνικές πόλεις θά ἦταν ἡσυχες γιά τήν ἐξωτερική τους ἀσφάλεια καί θά μπορούσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στά καθημερινά τους ἔργα.

Ἡ περὶ τῆς
κατασκευῆς
Α' Ἀθηναϊκῆ
συμμαχία

Τό 478/7 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκῆ συμμαχία μέ τήν Εὐβοία, τίς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τίς περισσότερες Κυκλάδες, τή Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καί πολλές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Προποντίδας. Ἔδρα τῆς ὀρίστηκε ἡ ἱερή Δῆλος κι ἀρχηγός ἡ Ἀθήνα.

Στόν Ἀριστείδη, πού τόν εἶχαν ξεχωρίσει οἱ ἄλλοι Ἕλληνες γιά τή λαμπρή του συμπεριφορά στίς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νά ρυθμίσει τίς ὑποχρεώσεις κάθε πόλης. Στή δύσκολη αὐτή ὑπόθεση, ὁ «δίκαιος» Ἀθηναῖος τόσο σωστά τακτοποίησε τά πάντα, ὥστε δέν ἀκούστηκε τό παραμικρό παράπονο.

Ὅλες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἴσες μεταξύ τους στή συμμαχία, τίς ἐπιχειρήσεις μόνο θά τίς κατεύθυνε ἡ Ἀθήνα. Ἄλλες θά ἔδιναν κάραβια (οἱ μεγαλύτερες) κι ἄλλες χρήματα, πού θά φυλάγονταν στό ναό τοῦ Ἀπόλλωνα στή Δῆλο. Ἡ εἰσφορά αὐτή σέ πλοία ἢ χρήματα ἦταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ

Ὀύσιαστικό πρόβλημα στήν ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἀθήνας ἦταν τό ἐμπόριό της πού ὀλοένα ἀνέβαινε. Γι' αὐτό, μέ τό δυνατό της στόλο θέλησε νά ἐλέγχει τούς ἐμπορικούς δρόμους στό Αἰγαῖο

καί στήν Ἀνατολική Μεσόγειο, ἀπό τόν Ἑλλησποντο ὡς τήν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τά περσικά καράβια.

Τόν σπουδαῖο αὐτόν ἀγῶνα τόν ἀνάθεσαν σέ ἕνα μεγάλο στρατηγό, τόν Κίμωνα, γιό τοῦ Μιλτιάδη. Εὐγενικός, γενναῖος καί συνειδητός ὁ Κίμων θεμελίωσε τή ναυτική ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στό χαρακτήρα καί στίς πεποιθήσεις ἀπό τό μεγάλο Θεμιστοκλή, ἀκολούθησε ὡστόσο τήν πολιτική πού χάραξε ἐκεῖνος, μέ πρόγραμμα τήν ἀνάδειξη τῆς Ἀθήνας σέ πρώτη ναυτική δύναμη στήν Ἑλλάδα.

Δική του γραμμή ἦταν ὄχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά ἡ συνεννόηση καί ἡ εἰρηνική συνύπαρξη ἀνάμεσα στίς ἑλληνικές πόλεις. [Ὁ Πλούταρχος, ἕνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τόν ὀνομάζει «ἑλληνικό ἡγεμόνα»]. Κι ἐπειδή πίστευε πως ἔπρεπε νά διατηρήσουν φιλικούς δεσμούς οἱ Ἀθηναῖοι μέ τήν Σπάρτη, ἐργάστηκε πολύ γι' αὐτή τήν ἰδέα.

Ξεκαθάρισε τούς φοβερούς πειρατές τῆς Σκύρου καί μέ μιά σειρά νίκες του ἐξασφάλισε στούς Ἀθηναίους τή συμμαχία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στά παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καθῶς καί ἀρκετῶν πόλεων στά παράλια τῆς Κιλικίας, τῆς Καρίας καί τῆς Παμφυλίας (ὕστερα ἀπό τή θαυμαστή νίκη ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ στόλου, στόν ποταμό Εὐρυμέδοντα, τό 467 π.Χ.). Ἡ τεράστια αὐτή νίκη τοῦ Κίμωνα ἐλευθέρωσε τό Αἰγαῖο ἀπό τούς Πέρσες κι ἔδωσε τήν εὐκαιρία ν' ἀναπτυχθεῖ πολύ τό ἀθηναϊκό ἐμπόριο.

Στήν πολιτική σκηνή τῆς Ἀθήνας, ἐνῶ ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ Θεμιστοκλής, κυριάρχησε ἡ γραμμή τοῦ Κίμωνα, πού συνεργαζόταν στενά μέ τόν Ἀριστείδη (ἀνῆκε κι αὐτός στό ἀριστοκρατικό κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛῆ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

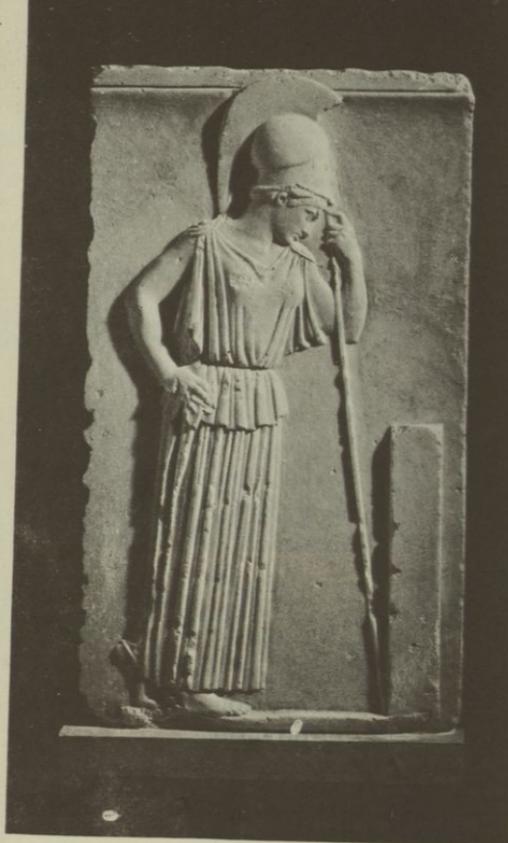
Σκληρή τύχη περίμενε τόν ἐμπνευστή τῆς νίκης τῆς Σαλαμίνας. Μέ τήν ἀφάνταστη διορατικότητά του κατάλαβε πῶς κάποτε θά ἔφτανε ἡ ὥρα νά συγκρουστεῖ ἡ Ἀθήνα μέ τή Σπάρτη. Ἦταν δυό κόσμοι ὀλότελα ἀντίθετοι κι ἡ συνεννόηση μεταξύ τους, ὅσο κι ἂν τήν πίστευε δυνατή ὁ Κίμων, ἦταν γιά τό Θεμιστοκλή ἀπραγματοποίητη. Τό ἀγρυπνο μάτι του, ἐξάλλου, καί τό ξεροχο αἰσθητήριό του τόν προειδοποιούσαν πῶς, γρήγορα, ὄχι μόνο ἡ Σπάρτη, ἀλλά κι ἄλλες ἑλληνικές πόλεις, ἰδιαίτερα τά Μέγαρα κι ἡ Κόρινθος, πού ἡ ἀνθηση τῆς Ἀθήνας τίς ἔριχνε στή σκιά, δέ θά τῆς συγχωροῦσαν τά πρωτεῖα πού τόσο ἀπροσδόκητα εἶχε ἀποκτήσει.

Ἐνῶ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τήν κουρσεμένη τους πόλη, ὁ

Τό πρόγραμμα
τοῦ Κίμωνα

Ἡ νίκη στόν
Εὐρυμέδοντα

Ἡ ὀχύρωση τῆς
Ἀθήνας

Μαρμάρينو ανάγλυφο με παράσταση Ἴθηνᾶς πού φορεῖ τήν περικεφαλαία της καί στηρίζεται στό δόρυ της. Τό βλέμμα της φαίνεται συγκεντρωμένο σέ μιᾶ στήλη χαμηλή πού βρίσκεται πλάι της. Ἐχει δημιουργηθεῖ ἀπορία στούς εἰδικούς τί νόημα ἔχει ἡ συλλογισμένη μορφή τῆς θεᾶς ἀπέναντι σ' αὐτή τή στήλη. Ὑποθέτουν πώς ἴσως εἶναι στήλη μέ ὀνόματα πεσόντων στούς μακροχρόνιους πολέμους πού ἀκολούθησαν τούς ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες, ὡσπου νά ἐλευθερωθοῦν δι' θάλασσο ἀπό τόν Περσικό στόλο. Σ' αὐτούς τούς ἀγῶνες, στούς ὁποίους πρωτοστάτησε ὁ Κίμων, χάθηκαν πολλοί νεαροί Ἀθηναῖοι, γι' αὐτό ὑποτίθεται πώς ἡ ἔκφραση τῆς θεᾶς εἶναι τόσο θλιμμένη. Σύμφωνα μέ ἄλλην ἀποψη, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου τῆς Ἴθηνᾶς εἶναι ἀπλῶς χαρακτηριστική τῆς ἐποχῆς πού κατασκευάστηκε τό ἔργο, καί ἡ θεά ἀπλῶς κοιτάζει τόν «ὄρο» (δηλ. τό λιθο πού προσδιορίζει τά σύνορα τοῦ ἱεροῦ της) ἡ ἔχει βυθιστεῖ στήν ἀνάγνωση τῶν λογαριασμῶν τοῦ ἱεροῦ της. Ὅρισμένοι ἀρχαιολόγοι πιστεύουν πώς ἡ στήλη εἶναι ἀφιέρωμα τῶν τεχνιτῶν πού χτίσανε τό Κιμωνεῖο τείχος, γύρω στά 460 π.Χ. Κοιτάζτε πόσο ὠραία εἶναι ζυγισμένη ἡ παράσταση πάνω στήν ὀρθογώνια πλάκα. Ἡ ἐλαφρά πρὸς τά ἐμπρός γεγῆρτή στάση τῆς θεᾶς καί τό δόρυ ὅπου αὐτή στηρίζεται, σχηματίζουν ἕνα τρίγωνο πού κλείνει μέ τό θαυμάσιο κεφάλι τῆς Ἴθηνᾶς. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Θεμιστοκλῆς πρότεινε νά τήν περιζώσουν μέ τείχος ἰσχυρό, κι ἐκείνη καί τόν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτό τό σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τούς Ἀθηναίους νά ὑψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορότερα, καί μ' ὅποιο ὑλικό ἔβρισκαν ἐμπρός τους, τά τείχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πάει γιά συνεννοήσεις στή Σπάρτη. Εἶδαμε, πώς ὁ ἐξοχος πολιτικός, ὅπου δέν μπορούσε νά ἐπιβάλει τήν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νά τήν πραγματοποιοῖ μέ πλάγια μέσα.

Φτάνοντας στή Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νά συναντηθεῖ μέ τούς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθεῖ μέ τούς συμπολίτες του νά τόν εἰδοποιήσουν, μόλις τό χτίσιμο τῶν τειχῶν θά εἶχε ἀρκετά προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τό μήνυμα, κι ἐπισκέφτηκε τίς ἀρχές τῆς Σπάρτης, στή νέα τους ἀρνηση ἡ ἀπάντηση ἦταν ἔτοιμη: τά τείχη πού θ' ἀσφάλιζαν τήν Ἀθήνα εἶχαν πιά ὑψωθεῖ ἀρκετά.

Τό περιστατικό αὐτό στάθηκε μοιραῖο γιά τό Θεμιστοκλή. Οἱ Σπαρτιάτες δέν τόν συγχώρησαν ποτέ γιά τήν ἀνειλικρίνειά του καί, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τόν ἐκδικήθηκαν.

Τό άστρο του μεγάλου άνθρώπου είχε άρχισει νά γέρνει πρός τή δύση του. Δέν τόν έβγαλαν ποτέ πιά στρατηγό οί συμπατριώτες του, καί στή διαμάχη μέ τούς άριστοκρατικούς έχανε όλοένα. Στο τέλος, κατόρθωσαν οί αντίπαλοί του νά τόν έξοστρακίσουν (471). Μέ πληγωμένη τήν περηφάνια ζήτησε άσυλο στό "Αργος, όπου προσπάθησε, ξεσηκώνοντας τούς δημοκρατικούς εκεί καί σ' άλλες πόλεις τής Πελοπόννησου (Άρκάδες καί "Ηλείους), νά ένοχλήσει τούς Σπαρτιάτες.

Ο Θεμιστοκλής
έξοστρακίζεται
(471 π.Χ.)

Στό μεταξύ, καί τόν Πausανία, τό νικητή τών Πλαταιών, τόν περίμενε ακόμη φοβερότερη τύχη. Κατηγόρηθηκε πώς πρόδωσε τίς άρχές τής Σπάρτης, όταν ήταν στό Βυζάντιο, κι όχι έκαμε προσπάθεια νά συνεννοηθεί μέ τούς Πέρσες, γιά νά τούς παραδώσει τήν "Ελλάδα καί νά τόν αναγνωρίσουν σατράπη της. Άφορμή στάθηκε τό θάμπωμα πού έπαθε ό λιτοδίαιτος Σπαρτιάτης, όταν αντικρίζοντας τόν άφάνταστο πλούτο τών Περσών στό Βυζάντιο έδωσε στον έαυτό του τήν άδεια νά ντύνεται πλούσια καί νά ζει μέ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σέ θάνατο, πρόσφυγε στό ιερό τής Χαλκιοίκου "Αθηνάς, όπου οί συμπολίτες του, άφου έχτισαν τήν πόρτα του κτιρίου (πήρε μέρος στή φριχτή τιμωρία ή μάνα κι ή γυναίκα του), άνοιξαν τή στέγη καί τόν άφησαν νά πεθάνει από τήν πείνα καί τό κρύο.

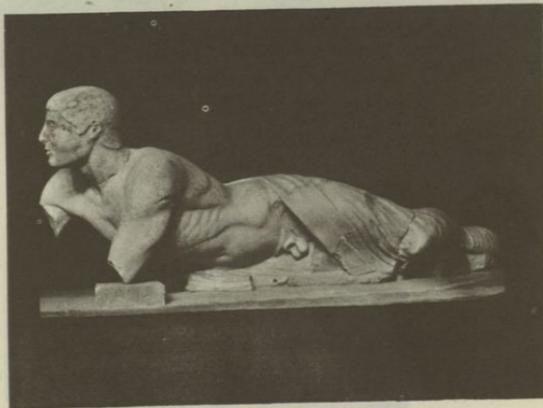
Ο Πausανίας
κατηγορείται

Οί Σπαρτιάτες στήν ύπόθεση του Πausανία βρήκαν εύκαιρία νά αναμείξουν καί τό Θεμιστοκλή. Τόν κατηγόρησαν πώς κάποια γράμματα του προδότη βασιλιά τους ήταν ένοχοποιητικά καί γι' αυτόν.

Άσυλλόγιστα οί "Αθηναίοι τόν καταδίκασαν, τή φορά αυτή, σέ θάνατο. Δέν είχε πιά, ύστερ' άπ' αυτό, πού νά καταφύγει ό Θεμι-

Καταδίκη του
Θεμιστοκλή σέ
θάνατο

Έξαιρετο έργο του άύστηρου ρυθμού. Παριστάνεται ή δεξιά γωνιακή μορφή άπό τό ανατολικό άέτωμα του ναού του Δία στήν "Ολυμπία, πού δέν είναι άλλη άπό τόν παραπόταμο του Άλφειου - αυτός εικονίζεται στήν άριστερή γωνία - τόν Κλαδέο. Τά δύο ποτάμια ύποδήλωναν τό τοπίο όπου διεξαγόταν ή σκηνή πού παριστάνεται στό άέτωμα, δηλ. ή προετοιμασία του μυθικού αγώνα Πέλοπα καί Οινόμαου. Τό σωμα της μορφής έχει μία άξιοθαύμαστη ρευστότητα, άξια γιά νά αποδώσει μέ ανθρώπινο σώμα ένα ποτάμι. Έργο γύρω στά 460 π.Χ. Μουσείο άρχαίας "Ολυμπίας.

στοκλής στην Ελλάδα, όπου σέ κάθε στιγμή κινδύνευε ή ζωή του, ξέφυγε έτσι κι έφτασε στην αλή του βασιλιά των Περσών Άρταξέρξη. Πέθανε λησμονημένος τό 461 π.Χ στή Μαγνησία τής Μ. Άσίας, πού του είχε παραχωρηθεί από τό Μεγάλο Βασιλέα για νά ζει από τά εισοδήματά της.

Ή κατηγορία έναντίον του δέν αποδείχτηκε ποτέ, ή πόλη του όμως στερήθηκε άδικα τίς ύπηρεσίες του. Είναι παράξενο πώς ή δημοκρατική Άθήνα σκληρότερα άπ' όλους μεταχειριζόταν εκείνους, πού μόνο αισθήματα εύγνωμοσύνης έπρεπε νά έμπνέουν στους πολίτες της. Κάθε πολιτικός πού αποκτούσε έπιρροή και φήμη, από τό φόβο πού αισθανόταν ό δήμος, μήπως θελήσει νά εκμεταλλευτεί τήν αίγλη του και γίνει τύραννος, παραμεριζόταν. Αυτό είναι ένα από τά παράξενα χαρακτηριστικά τής άθηναικής δημο-

Σύμπλεγμα μαρμάρينو από τό δυτικό άέτωμα του ναού του Δία τής Όλυμπίας. Καί τά δύο του άετώματα αποτελούν άριστουργηματική έργασία του αούστηρου ρυθμού, πού διατηρήθηκε σέ άρκετά καλή κατάσταση και αποτελεί θαυμάσιο δείγμα των ιδανικών αυτού του ρυθμού. Ή έργασία έχει γίνει από Πελοποννήσιο γλύπτη. Στην εικόνα μας παριστάνεται ή Διδάμεια, ή νύφη πού παντρευόταν ό βασιλιάς των Λατιθών του Πηλίου, ό Περίθους. Στους γάμους του είχε καλέσει και τους Κενταύρους του Πηλίου. Καθώς όμως αυτοί μέθυσαν από τό κρασί του γαμήλιου συμποσίου, χωρίς νά μπορούν νά κυριαρχήσουν σόν έαυτούς, όρμησαν νά άρπάξουν τίς καλεσμένες γυναίκες των Λατιθών, καθώς και τήν ίδια τή νύφη πού παριστάνεται εδώ, καθώς ένας Κένταυρος έχει όρμήσει νά τήν άρπάξει, για νά τήν άνεβάσει στό άλογίσιο σώμα του και νά τήν πάρει μαζί του. Ή Κενταυρομαχία, παλαιότερα, για τους Έλληνες συμβόλιζε τόν άγώνα των ανθρώπων μέ τήν άγρια φύση και τήν προσπάθειά τους νά βελτιώσουν τόν πολιτισμό. Οι Λατίθες συμβολίζουν τους εύγενικούς ανθρώπους, ενώ οι Κένταυροι τήν άγρια φύση. Μετά τους Περσικούς πολέμους, τό νόημα τής Κενταυρομαχίας διαφοροποιείται. Οι Λατίθες συμβολίζουν πλέον τους Έλληνες πού άγωνίσθηκαν έναντίον των πανίσχυρων βαρβάρων (αυτοί προσωποποιούνται από τους Κενταύρους) και τους νίκησαν. Έργο γύρω στό 460 π.Χ. Μουσείο αρχαίας Όλυμπίας.

κρατίας. Πάντως, στην κακοδαιμονία του Θεμιστοκλή πρέπει να έπαιξαν ρόλο και πολιτικά ελατήρια, μυστική δραστηριότητα δηλαδή των πολιτικών του αντιπάλων.

Τόν ίδιο χρόνο μέ τό Θεμιστοκλή πέθανε φτωχότατος ό 'Αριστείδης, κι ή πόλη ανάλαβε νά προικίσει τίς θυγατέρες του. Ήταν μία άλλη μεγάλη μορφή πού δέ γλίτωσε, ώστόσο, τήν πικρία τής εξορίας.

Θάνατος του
'Αριστείδα και του
Θεμιστοκλή

4. Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ Γ' ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μέ τήν πολιτική του Κίμωνα εξασφαλίστηκε σύντομη έσωτερική ειρήνη στην Έλλάδα.

Μετά τή λαμπρή νίκη του στον Εύρυμέδοντα, ή περσική άπειλή είχε πολύ ξεμακρύνει, κι έπειδή όρισμένες ελληνικές πόλεις δυσφορούσαν για τή στάση των 'Αθηναίων, θέλησαν νά φύγουν από τή συμμαχία. Οί πολίτες τής 'Αθηναϊκής Δημοκρατίας είναι παράξενο πώς ποτέ δέν κατόρθωσαν νά νιώσουν πώς ήταν ίσοι μ' αυτούς οί άλλοι Έλληνες. Μ' έντολή του δήμου, ύποχρεώθηκε ό «ελληνικός ήγεμών», ό Κίμων, νά καταπνίξει σκληρά τήν άνταρσία στή Νάξο και στή Θάσο.

'Ο 'Απόλλων, γνωστός ως 'Απόλλων του Κάσσελ γιατί τό καλύτερό του αντίγραφο βρίσκεται σ' αυτή τήν πόλη τής Δυτικής Γερμανίας. Πρόκειται για ένα νεανικό έργο του Φειδία, φιλοτεχνημένο σά τέλη του αύστηρου ρυθμού, πού είχε στηθεί πάνω στην 'Ακρόπολη των 'Αθηνών και παρίστανε τόν 'Απόλλωνα Παρνόπιο, διώκτη του μιάσματος και κάθε είδους μόλυνσης. 'Αέζει νά προσέξετε τή μεγαλειώδη έκφραση του θεού. 'Ο Φειδίας είναι ό «γλύπτης των θεών». Μέ τή θαυμαστή του σμίλη κατόρθωσε νά αποδώσει τή θεϊκότητα στην ανθρώπινη μορφή των θεών.

Τό 464 ξεσηκώθηκαν στή Σπάρτη οί Είλωτες, ύστερα από ένα φοβερά καταστρεπτικό σεισμό. Άκολούθησε ή επανάσταση τών Ειλώτων τής Μεσσηνιας (Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος, 464-455 π.Χ.), πού έφερε τήν πόλη σέ πολύ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οί Σπαρτιάτες τή βοήθεια τών Άθηναίων. Μέ συμβουλή του Κίμωνα δέχτηκαν εκείνοι, όρίζοντας μάλιστα τόν ίδιο ως άρχηγό του έκ- στρατευτικού σώματος. Ή εξέλιξη πού πήρε ή υπόθεση ήταν άπροσδόκητη. Οί επιχειρήσεις δέν πήγαιναν καλά και, κάποια στιγμή, οί Σπαρτιάτες φάνηκαν δύσπιστοι στους Άθηναίους κι έδωσαν έντολή στον Κίμωνα νά επιστρέψει μέ τό στρατό του στήν Άθήνα.

Ο Κίμων, ως εισηγητής τής άποστολής βοηθείας στή Σπάρτη, άντιμετώπισε μεγάλη έχθρότητα μόλις γύρισε στήν Άθήνα. Οί συμ- πολίτες του ένιωσαν βαθιά άγανάκτηση γιά τήν προσβολή πού τούς είχαν κάμει οί Λακεδαιμόνιοι.

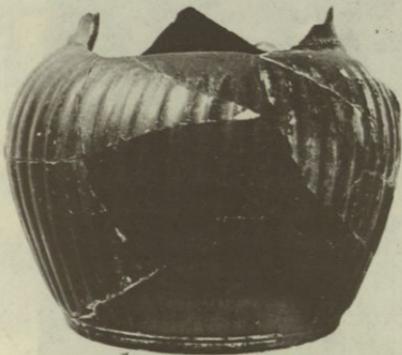
Έτσι, ό Κίμων θεωρήθηκε υπεύθυνος γιά τήν ήθική μείωση πού υπέστη ή Άθήνα.

Όσοι νά κατορθώσουν οί Σπαρτιάτες νά νικήσουν στον πό- λεμο τούς Μεσσηνίους, οί έχθροί του Κίμωνα πέτυχαν νά τόν ξε- στρακίσουν (461).

Στήν Ελλάδα ξεσπασαν σέ λίγο σοβαρές εμφύλιες συγκρούσεις και σ' αυτές αναμείχθηκαν Άθηναίοι, Βοιωτοί, Μεγαρείς, Αίγινητες κ.ά.

Στό μεταξύ, ή άλλοτινή συμμαχική είσφορά κατάντησε μέ τόν καιρό νά γίνει φόρος, πού οί σύμμαχες πόλεις πλήρωναν στήν Άθή-

Μεταφορά του
συμμαχικού
ταμείου στήν
Άθήνα (454 π.Χ.)

Τό κύπελλο (έχει κοπεί στό χείλος) και ό πυθμένας του ίδιου άγγείου, μέ τήν έπιγραφή ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ (είμαι του Φει- δία). Πιστεύεται πώς σέ ώρα άπραξι- ας, ό μεγάλος γλύπτης, πού μετά τό 432 φιλοτέχνησε στήν Όλυμπία τό χρυσε- λεφάντινο άγαλμα του Δία, χάραξε τό όνομά του μέ γράμματα μάλιστα, πού τό σχήμα τους συνηθιζόταν τήν εποχή πού μικρό παιδί πήγαινε στό σχολείο. Μουσείο άρχαιας Όλυμπίας.

να· τό 454 μάλιστα φρόντισαν οί Ἀθηναῖοι, ὕστερα ἀπό μιάν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους στήν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νά μεταφέρουν γιά ἀσφάλεια τό συμμαχικό ταμεῖο ἀπό τή Δῆλο στήν Ἀθήνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στόν Παρθενῶνα).

Στήν ἐπιχείρηση τῆς Αἴγυπτου οί Ἀθηναῖοι ἔχασαν πολλά πλοῖα, δικά τους καί τῶν συμμάχων, γι' αὐτό καί ἀνησύχησαν ζωηρά γιά τό μέλλον τῆς συμμαχίας τους, ἐξαιτίας τῆς ἀνασύστασης τῶν ναυτικών δυνάμεων τῶν Περσῶν. Ὑποχρεώθηκαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό, νά περιορίσουν τήν ἐξωτερική πολιτική τους στήν καταπολέμηση τῶν περσικῶν δυνάμεων, γι' αὐτό κι ἐπιδίωξαν νά συμφιλιωθοῦν μέ τή Σπάρτη. Γιά τήν ἐπίτευξη τῶν δύο αὐτῶν σκοπῶν τό καταλληλότερο πρόσωπο ἦταν ὁ Κίμων.

Μέ εἰσήγηση τοῦ Περικλῆ, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν, οί Ἀθηναῖοι τόν ἀνακάλεσαν ἀπό τήν ἐξορία κι ἀφοῦ μέ δική του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιά πέντε χρόνια ἀνακωχή μέ τή Σπάρτη, τόν ἔστειλαν στήν Κύπρο. Στήν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του ὁμως συνέχισαν τίς ἐπιχειρήσεις καί τό 449 νίκησαν τούς Πέρσες στή Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Τό 448, πάλι μέ τή φροντίδα τοῦ Περικλῆ, πού κυριαρχεῖ πιά ὡς στρατηγός στήν πολιτική ζωῆ τῆς Ἀθήνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μέ τούς Πέρσες, πού ὑπογράφεται στά Σοῦσα. Ἀρχηγός τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλίας, ἀντρας τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα (Καλλίειος εἰρήνη). Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μέ τή συνθήκη τήν ἀνεξαρτησία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

Καλλίειος εἰρήνη
(448 π.Χ.)

Τό ἔτος 445 π.Χ. Ἀθηναῖοι καί Σπαρτιάτες κλείνουν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια (Τριακοντούτις Σπονδαί) μέ τή φροντίδα τοῦ Περικλῆ.

Τριακοντούτις
Σπονδαί

Τήν ἐποχή αὐτή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στό ἐξωτερικό προσπαθοῦν νά ἀπλώσουν τήν ἡγεμονία τους, στό ἐσωτερικό φροντίζουν νά ὀλοκληρώσουν τό δημοκρατικό τους πολίτευμα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Στό διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἀθηναῖοι ἰδρύουν τή μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἐνώθηκαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τά μέλη τῆς συμμαχίας εἶναι ἴσα, σιγά-σιγά ὁμως ἡ ἐγωιστική τακτική τῶν Ἀθηναίων μεταβάλλει τούς συμμάχους σέ φορολογουμένους.

2. Ἡ Ἀθήνα συνέχισε τόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀπό τούς Πέρσες.

3. Μέ τήν αποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλή τειχίζεται ἡ Ἀθήνα.

4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι οἱ ἀρχηγοί τῶν ἀριστοκρατικῶν: ὁ Κίμων καί ὁ Ἀριστείδης.

5. Κύρια πολιτική τοῦ Κίμωνα ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καί ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἀθήνας καί Σπάρτης.

6. Οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοί τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καί Πausανίας) εἶχαν φοβερό τέλος.

7. Τό 448 κλείνεται ἡ Καλλίειος εἰρήνη καί τό 445 οἱ Τριακοντούτεις Σπονδές.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στήν Πεντηκονταετία, οἱ ἐλληνικές πόλεις πηγαίνουν μέ τό μέρος τῆς Ἀθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

«Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ Ἕλληνες) τό βάρβαρο μέ τόν κοινό ἀγῶνα, δέν πέρασαν πολλά χρόνια καί χωρίστηκαν, ἄλλοι μέ τό μέρος τῶν Ἀθηναίων καί ἄλλοι μέ τῶν Λακεδαιμονίων, τόσο οἱ Ἕλληνες πού ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερώθηκαν ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν, ὅσο καί κείνοι πού εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατί αὐτές οἱ δύο πολιτείες πρόβαλαν φανερά σάν οἱ δυνατότερες. Καί ὑπερεῖχε ἡ μιά στή στεριά καί ἡ ἄλλη στή θάλασσα μέ τά καράβια της».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία» Α, 18 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Α'. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Στήν 'Αθήνα, ύστερα από τό θάνατο τοῦ Κίμωνα κι ἀφοῦ εἶχε πιά λείψει ὁ 'Αριστείδης, ἡ παρουσία ἑνός μέγιστου πολιτικοῦ, τοῦ Περικλῆ, πού εἴκοσι πέντε χρόνια συνεχῆα τόν ἐβγαζε ὁ λαός στρατηγό, στερέωσε τή δημοκρατία.

Κυρίαρχο σῶμα στήν 'Αθηναϊκή πολιτεία ἦταν ἡ 'Εκκλησία τοῦ Δήμου, πού συνεδρίαζε κανονικά, ἐκτός ἀπό τίς ἑκτακτες περιστάσεις, δύο φορές τό μήνα στήν Πνύκα ἢ στό Θέατρο τοῦ Διονύσου. Τήν ἀποτελοῦσαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πολίτες τῆς 'Αττικῆς κι ὁ καθένας μπορούσε νά σηκωθεῖ καί νά πει τή γνώμη του. 'Εκεῖ ἀποφασίζονταν ὅλα τά σπουδαῖα ζητήματα κι ἀναδείχνονταν, μέ τή δύναμη τοῦ λόγου τους καί τήν καθαρότητα τῆς σκέψης τους, οἱ ἄνδρες πού διοικούσαν τό κράτος. 'Η 'Εκκλησία ἀποφασίζε ἀκόμη τόν πόλεμο ἢ τήν εἰρήνη καί τήν ὑπογραφή συμμαχιῶν.

Τή μεγαλύτερη δύναμη τήν εἶχαν οἱ δέκα στρατηγοί. Αὐτοί ἦταν οἱ ἀρχηγοί τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου, φρόντιζαν γιά τήν ἀσφάλεια τῆς χώρας καί κατεῦθναν τήν ἐξωτερική πολιτική. 'Ο καθένας τους ἀντιπροσώπευε μιάν ἀπό τίς δέκα φυλές πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Κλεισθένης.

'Η δικαιοσύνη πέρασε ὀριστικά στήν ἐξουσία τοῦ δήμου ἀπό τό 462, πού ὁ 'Αρειος Πάγος, τό παλαιό δικαστήριο τῶν εὐγενῶν, περιορίστηκε νά δικάζει μονάχα ἀδικήματα θρησκευτικά καί τούς φόνους «ἐκ προμελέτης».

Οἱ νόμοι ἐτοιμάζονταν ἀπό τή Βούλη τῶν 500 (ὅπου καί πάλι ἀντιπροσωπευόταν ἀπόλυτα ὁ λαός) καί ψηφίζονταν, ἀφοῦ γινόταν σχετική συζήτηση στήν 'Εκκλησία τοῦ Δήμου.

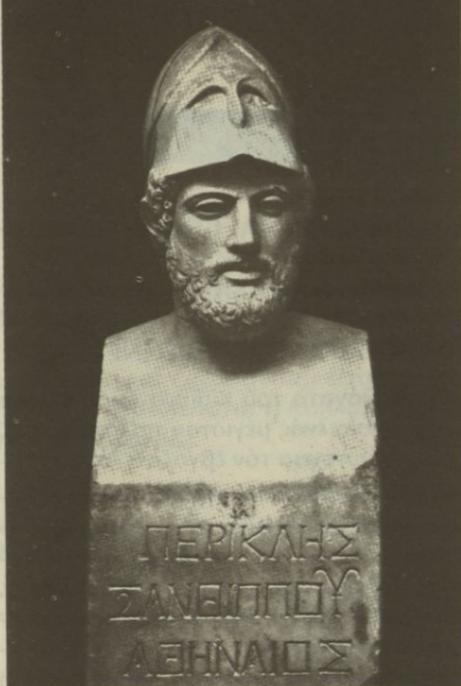
'Ο Περικλῆς ὀλοκλήρωσε τό δημοκρατικό πολίτευμα στήν 'Αθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

'Ηταν τόσο σπουδαῖα ἡ παρουσία του, ὥστε τ' ὄνομά του δόθηκε στή λαμπρότερη ἐποχή τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. 'Εξοχος ρήτορας, ἤρεμος (τόν ἔλεγαν γι' αὐτό 'Ολύμπιο), ἦταν ἄνθρωπος σο-

'Εκκλησία τοῦ Δήμου

Βούλη καί ἐκκλησία

Πορτραίτο του Περικλή. Έρμαϊκή στήλη στο Μουσείο του Βατικανού.

βαρός, στοχαστικός και ήξερε, πάνω απ' όλα, και σταθερή πολιτική γραμμή να χαράζει, και από τό πλήθος των αξίων Ἀθηναίων πολιτῶν νά διαλέγει τούς καλύτερους γιά συνεργάτες του. Εἶχε τή θαυμαστή δύναμη νά πείθει τούς πολίτες μέ τό λόγο του, χωρίς ποτέ νά τούς κολακεύει.

Καταγόταν ἀπό μεγάλη γενιά (γιός τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητῆ τῆς Μυκάλης, καί τῆς Ἀγαρίστης, ἀνιψιάς τοῦ Κλεισθένη). Ἡ μόρφωσή του ἦταν ἐξαιρετική κι ἀγαπώντας τίς πνευματικές συζητήσεις εἶχε στό στενό του περιβάλλον τό φιλόσοφο Ἀναξαγόρα, πού ὑπῆρξε καί δάσκαλός του. Ἀφάνταστα ἐργατικός, παρουσιαζόταν μόνο ὅταν λογάριαζε νά μιλήσει στήν Ἐκκλησία, καί σκοπό τῆς ζωῆς του ἔταξε νά στερεώσει τή δημοκρατία, παρά τήν ἀριστοκρατική του καταγωγή. Ὁ Περικλῆς ὑπῆρξε, ὅπως εἰπώθηκε σωστά, «ἡ ψυχὴ τῆς πόλης του σέ μιά ἐποχὴ πού ἡ πόλη του στάθηκε ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας».

Ἀπό τίς πρώτες του προσπάθειες ἦταν νά ἐπιτρέπεται νά ἐκλέγονται ἄρχοντες ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες. Ἔτσι πέτυχε τήν ἐξίσωση τῶν πολιτῶν, πού χρόνια ὀλόκληρα τή ζητοῦσαν οἱ κατώτερες τάξεις.

Γιά νά βοηθήσει μάλιστα ὄχι μόνο τή συμμετοχὴ στήν πολιτικὴ ἀλλά καί τήν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν φτωχότερων πολιτῶν, μέ πρότασή του στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφασίστηκε νά δίνεται μισθός ἀπὸ τό κρατικὸ ταμεῖο σ' ὅσους ἔπαιρναν δημόσια ἀξι-

ώματα καί, καθιερώνοντας τά θεωρικά (εισιτήρια δωρεάν), έδωσε τήν εύκαιρία στό λαό νά μπορεί νά πηγαίνει στό θέατρο.

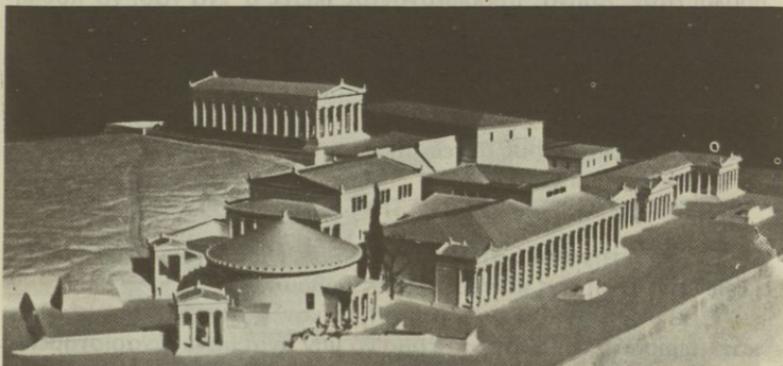
Λειτουργίες. "Όλοι οί πολίτες είχαν ίσα δικαιώματα. "Όρισαν όμως, ανάλογα μέ τόν πλοῦτο τοῦ καθενός καί τίς υποχρεώσεις του, έτσι πού νά έξυπηρετείται τό κράτος, όταν χρειάζοταν νά γίνουν μεγάλα έργα (κατασκευή караβιών, άνέβασμα θεατρικών παραστάσεων, όργάνωση γυμναστικών αγώνων κτλ.). Γι' αυτό, οί πλουσιότεροι υποχρεώθηκαν νά παίρνουν μέρος στίς λειτουργίες (πληρωμή χρημάτων, γιά τούς παραπάνω σκοπούς) καί νά δίνουν, όταν υπήρχε άνάγκη, έκτακτες εισφορές.

3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Άθηναίοι πολίτες. Τήν εποχή τοῦ Περικλή υπάρχουν οί Άθηναίοι πολίτες (πού είχαν γεννηθεῖ από πατέρα καί μητέρα Άθηναίους)· μόνον αὐτοί είχαν δικαίωμα νά ψηφίζουν, κι από αὐτούς βγαίνουν οί άρχοντες καί όλοι όσοι էπαιρναν μέρος στή διοίκηση τής πολιτείας. "Όλοι στά δικαιώματα είναι ίσοι μεταξύ όσων.

Μέτοικοι. Οί μέτοικοι ήταν Έλληνες από άλλες πόλεις, έγκαταστημένοι στήν Άθήνα. Πλήρωναν ειδικό φόρο – τό μετοίκιο – γιά τήν προστασία καί τήν ασφάλεια πού τούς πρόσφερε ή Άθήνα. Δέν

ή δυτική πλευρά τής Άγοράς τών Άθηνών, πού περιλάμβανε τά σπουδαιότερα διοικητικά κτίρια τοῦ χώρου. Ψηλά στό βάθος, εικονίζεται τό λεγόμενο Θησεῖο – ναός τοῦ Ήφαιστου, όπως απέδειξαν οί σχετικές μελέτες. Κάτω, από άριστερά πρὸς τά δεξιά: τό στρογγυλό κτίριο είναι ή Θόλος ή Πρυτανεῖο, όπου γίνονταν διάφορες τελετές θρησκευτικού χαρακτήρα κ. ά. π. Κατόπιν υπάρχει ή εισοδος πού οδηγεί στό Βουλευτήριο, πού τό κτίριό του είναι πίσω άκριβώς από τό πλατυμέτωπο κτίριο μέ τό βωμό εμπρός, πού δέν είναι άλλο από τό Μητρώο, ένα είδος ληξιαρχείου τής άρχαιότητας. Κατόπιν υπάρχουν δύο ναοί – τοῦ Άπόλλωνα καί τής Άθηνάς – καί ύπερα μία μεγάλη στοά σέ σχήμα Π μέ βωμό εμπρός της, ή λεγόμενη Στοά τοῦ Δία. Τά τελευταία χρόνια έχει άποκαλυφθεῖ άλλη μία στοά, πού χρησίμευε ως δικαστήριο, ή Βασιλείος λεγόμενη Στοά. Σ' αὐτήν έγινε ένα μέρος από τή δίκη τοῦ Σωκράτη. Άναπαράσταση. Βρίσκεται στό Μουσείο τής Στοάς Άττάλου.

Τό Βήμα στό λόφο τής Πνύκας στήν 'Αθήνα. 'Εκεί ανέβαιναν, όταν συνεδρίαζε ή 'Εκκλησία τοῦ Δήμου, οἱ διάφοροι ὀμιλητές γιά νά ποῦν τίς απόψεις τους στό πλήθος πού παρακολουθοῦσε τίς συνεδριάσεις.

ἐπιτρεπόταν, ὅμως, νά ἔχουν κτηματική περιουσία ἢ σπίτια. Στόν πόλεμο τούς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

Δοῦλοι. Ἡ πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ δοῦλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιά δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπό δουλεμπόρους.

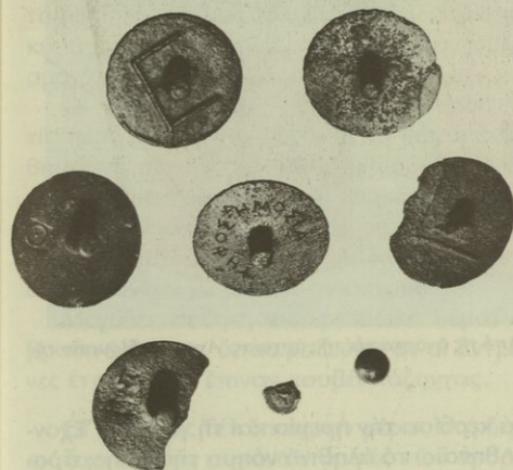
Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτός ἀπό τούς πολίτες καί τό κράτος: σέ ἀστυνομικά καθήκοντα, γιά δεσμοφύλακες, γιά λογιστές, γιά ἐργάτες σέ διάφορες δουλειές (ιδίως στά μεταλλεῖα καί στά λατομεῖα). Ἡ ζωή τους δέν ἦταν ιδιαίτερα σκληρή στήν 'Αθήνα, ὅπου συχνά τούς ἔπαιρναν καί γιά παιδαγωγούς (τίς γυναῖκες γιά παραμάνες), κι ἦταν σάν μέλη τής οικογένειας ἀγαπητά. Στά ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα* τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθρεφτίζεται πολύ ἀντιπροσωπευτικά ἡ στενή σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μέ τήν οικογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλάι ἀπό τό νεκρό ἢ τή νεκρή, πού παραστέκονταν καί ἐξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τή ζωή. Ἀκόμη κάθε ἐφηβος 'Αθηναῖος, ὅπου κι ἂν πήγαινε, εἶχε συνοδεία του ἓνα μικρό δούλο. Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλούς δούλους.

Ἄν τούς κακομεταχειριζόταν ὁ κύριός τους, εἶχαν τό δικαίωμα οἱ δοῦλοι στήν 'Αθήνα, προσφεύγοντας ἰκέτες σ' ἓνα ναό, νά πουληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. Ὅρισμένους τούς νοίκιαζαν οἱ κύριοί τους στό κράτος, εἰσπράττοντας ἓνα μέρος ἀπό τό μισθό τους. Ὁ ἀριθμός τῶν δούλων στήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὑπολογίζουσι ὅτι ἔφτανε τίς 200.000 ψυχές. Σ' ἐξαιρετικές περιστάσεις οἱ 'Αθηναῖοι ἐλευθέρωναν τούς δούλους τους (ἀπελεύθεροι).

4. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αἰ. π.Χ.

Τό χαρακτηριστικό στόν πολιτισμό τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι κάθε ἐκδήλωση εἶχε κέντρο τῆς τόν ἄνθρωπο.

Ὅσα ὑλικά ἀγαθά κι ἂν ἀποκτήσει κανεῖς στή ζωή, πάντα θέλει κάτι περισσότερο, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εἶναι ποτέ εὐχαριστημένος

Δικαστικές χάλκινες ψήφοι.
(Προσέξτε τήν ἐπιγραφή:
ΨΗΦΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ). Οἱ ψή-
φοι ἦταν δύο εἰδῶν: οἱ
ἀθωωτικές, πού ὅπως ἐδῶ
ἔχουν τόν ἐξέχοντα ἀξονά
τους γεμάτο, καί οἱ καταδι-
καστικές, πού εἶχαν τόν
ἀξονα ἀνοικτό. Μουσεῖο
τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

Βάρη μολύβδινα ἢ χάλκινα. Τά ἀνάγλυφα σύμβολα καί οἱ ἐπιγραφές προσδιορίζουν
τό βάρος πού ἀντιπροσωπεύει τό καθένα. Βρέθηκαν στίς ἀνασκαφές τῆς ἀρχαίας
Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Μουσεῖο τῆς Στοᾶς Ἀττάλου.

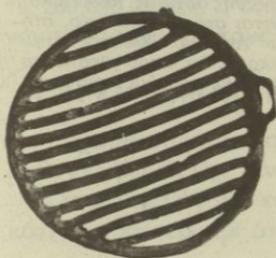
Κλεψύδρα πήλινη τῆς Ἀντιοχί-
δας φυλῆς. Βρέθηκε στίς ἀνα-
σκαφές τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς καί
ἐκτίθεται στό ἐκεῖ Μουσεῖο, στή
Στοά Ἀττάλου. Βλέπετε κάτω
τήν ἐκροή, ἀπ' ὅπου χυνόταν τό
νερό, καθώς μιλοῦσε ὁ ρήτορας.

Μέτρα βάρους για ύγρα είδη. Από τις ανασκαφές της αρχαίας Αγοράς. Μουσείο της Στοάς Αττάλου.

καί νά μήν είναι δυνατό νά κερδίσει τήν ήρεμία καί τή γαλήνη. Έχοντας συλλάβει οί αρχαίοι Αθηναίοι τό ἀληθινό νόημα τής ζωής, προτιμοῦσαν νά χαίρονται τήν κάθε τους ἡμέρα ἀπλά καί εἰρηνικά στό ὑπαιθρο, ἐνῶ τό σπίτι τους ἦταν πολύ ἀπλό μέ λίγα δωμάτια καί ἕναν ὄροφο συνήθως. Τά ἐπιπλα ἦταν λιτά κι αὐτά, ὅπως κι ἡ τροφή τῶν ἀρχαίων: λαχανικά, ἐλιές, παστά ψάρια καί, σπάνια, στίς γιορτές κυρίως καί στίς θυσίες, κρέας ψητό. Στή διασκέδασή τους ἀγαποῦσαν νά πίνουν κρασί, φρόντιζαν ὅμως νά τό ἀνακατεύουν μέ νερό, γιατί ἤθελαν νά κάνουν κέφι χωρίς νά μεθοῦν, γιά νά μήν κινδυνεύουν νά χάσουν τήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά τους.

Τό ντύσιμό τους ἦταν κι αὐτό ἀπλούστατο: ἕνα μακρῦ ἔνδυμα, ὁ χιτώνας, πού τόν φοροῦσαν μέ μιὰ ζώνη στή μέση. Στήν ἀρχαιότητα ἡ κομψότητα στό ντύσιμο ἦταν δείγμα τής καλαισθησίας τοῦ καθενός. Μποροῦσαν, ἀνάλογα μέ τό γούστο τους, νά πτυχώνουν μέ πολλούς τρόπους τό χιτώννα, κυρίως οί Ἴωνες πού μέ τά λινά τους φορέματα ἐφτιαχναν πλῆθος δίπλες. Ἐπάνω φοροῦσαν τό ἱμάτιο, ἕνα μεγάλο, πλατύ καί μακρῦ κομμάτι ὑφασμα μάλλινο, πού τό τύλιγαν στό σῶμα τους πάλι μέ πολλούς τρόπους. Χρησίμευε σάν

Σχάρα πῆλινη πού βρέθηκε στήν περιοχή τής ἀρχαίας Αγοράς τῶν Αθηνῶν, ὅπου ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἕνα πλῆθος ἀπό σκεύη μαγειρείου, πού στό σχῆμα καί στό μέγεθος δέ διαφέρουν διάλου ἀπό τά σημερινά. Μουσείο τής Στοάς Αττάλου.

τό δικό μας πανωφόρι. Στά πόδια φοροῦσαν σαντάλια, κι οί γυναῖκες ἀγαποῦσαν νά βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ἡ μόδα στό χτένισμα ἀλλάζε συχνά, ὅπως καί σήμερα.

Οί Ἕλληνες ἦταν λαός τοῦ ὑπαίθρου. Πολλές ὥρες τῆς ἡμέρας τίς περνοῦσαν στήν Ἄγορά, τό χῶρο ὅπου συγκεντρώνονταν καθημερινά οί πολίτες ἐκεῖ, περιδιαβάζοντας στίς Στοές, συζητοῦσαν γιά τά θέματα τῆς ἡμέρας καί γιά τήν πολιτική. Γυμνάζονταν καθημερινά στά γυμναστήρια. Συχνά περνοῦσαν ἀπό διάφορα καταστήματα, κουρεῖα, μυροπωλεῖα, παπουτσάδικα καί σιδεράδικα, ὅπου συναντιόνταν μέ ἄλλους γνωστούς.

Μεγάλες συζητήσεις, μέ εἰδικό θέμα, γίνονταν στά συμπόσια, βραδινά δεῖπνα, ὅπου μαζεύονταν οί ἄντρες καί ξαπλωμένοι σέ κλίβους ἐτρῶγαν κι ἔπιναν κουβεντιάζοντας.

Οί γυναῖκες δέν ἔπαιρναν μέρος στή δημόσια ζωῆ, οὔτε παρουσιάζονταν στίς συναναστροφές τῶν ἀνδρῶν. Καταγίνονταν μέ τίς σπιτικές δουλειές, καί δέν ἦταν ὡραῖο νά κυκλοφοροῦν στούς δρόμους. Μόνο στίς θρησκευτικές τελετές ἐμφανίζονταν δημόσια. Οί οἰκοδέσποινες εἶχαν πολλές ὑπηρετίριες· αὐτές φρόντιζαν καί τόν καλλωπισμό τους, ὅπως βλέπουμε στίς ἀγγειογραφίες. Ὁ πατέρας ἢ οί συγγενεῖς τους διάλεγαν τόν ἄντρα πού θά τοῦς ἔδιναν, χωρῖς νά τίς ρωτήσουν.

Ὁ Ἕλληνας πολίτης, κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, ξεχώριζε στόν ἀρχαῖο κόσμο γιά τήν ἀγάπη πού εἶχε στή συζήτηση καί τήν εὐθύνη πού

Ἡ ζωῆ τῶν
γυναϊκῶν

Οἱ Ἀθηναῖοι
ὑπεύθυνοι
πολίτες

Σκηνή γυναικωνίτη ἀπό ἐρυθρόμορφο σκεῦος. Ἡ νύφη παρουσιάζεται δεξιά στεφανωμένη ἐμπρός ἀπό τήν κλίνη τῆς. Εἶναι ἡ Ἄλκηστις. Πρὸς τά ἀριστερά τῆς κάθεται μιά γυναῖκα πού παίζει μέ ἕνα περιστέρι, ἐνῶ μιά ἄλλη τήν παρακολουθεῖ, ἀκουμπώντας στήν πλάτη τῆς. Ἀριστερότερα, μιά ἄλλη γυναῖκα στολισμένη – ὄλες φοροῦν ἐπίσημα φορέματα –, στολίζει μέ λουλούδια μιά λουτροφόρο – εἰδικό ἀγγεῖο, μέ τό ὅποιο μετέφεραν τήν παραμονή τοῦ γάμου νερό ἀπό τήν πηγή Καλλιρρόη, γιά νά γίνε μ' αὐτό τό τελευταῖο παρθενικό λουτρό τῆς μελλονύμφης. Σέ περίπτωση πού ὁ νέος ἢ ἡ νέα πέθαιναν πρῖν παντρευτοῦν, συνήθιζαν νά βάζουν ὡς «σῆμα» στόν τάφο τους, μιά λουτροφόρο. Τό σκεῦος πού εἶχε τήν παράσταση αὐτή βρέθηκε στήν Ἐρέτρια. Γύρω στά 425 μ.Χ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

αισθανόταν σάν μέλος τῆς πόλης του, γι' αὐτό καί θεωροῦσε χρέος του νά πηγαίνει στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καί νά παρακολουθεῖ τήν πολιτική κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τή γνώμη του.

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ ἐκπαίδευση στήν Ἀθήνα ἦταν ἀπλή κι ὄχι κουραστική. Σκοπός τῆς ἦταν νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά σκέφτεται σωστά καί νά εἶναι εὐγενής, μέ καλό γοῦστο, ἀξιοπρεπής. Ἐξίσου σκόπευε νά ἀναπτύξει ἀρμονικά τό κορμί τῶν παιδιῶν· γι' αὐτό ἔδιναν στή γυμναστική μεγάλη σημασία, ἔχοντας εἰδικούς δασκάλους, τούς παιδοτρίβες.

Τά παιδιά ἔμεναν ὡς ἐφτά χρονῶν σπίι τους. Συνηθισμένα παιγνίδια τους ἦταν τά κότσια, τό στεφάνι κ.ἄ. Ὑστερα τά ἔστειλαν στά σχολεῖα, πού ἦταν ἰδιωτικά, στούς γραμματιστές. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφή, ἀριθμητική καί διάβαζαν τά ποιήματα τοῦ Ὁμήρου καί ἄλλων ποιητῶν. Τεράστια σημασία ἔδιναν καί στή μουσική μόρφωση τῶν παιδιῶν.

✓ Ὡστόσο τό μεγαλύτερο καί καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας. Ὅπου κι ἂν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στούς δρόμους, στά καταστήματα ἢ στήν Ἀγορά, εἶχε τήν εὐκαιρία ν' ἀκούσει τίς σκέψεις καί τίς ἰδέες τῶν μεγαλυτέρων καί μέ τή συναναστροφή τους νά καλλιεργήσει τό πνεῦμα του. ✓

Σοφιστές

Στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰῶνα, πού ἡ Ἀθήνα ἔγινε τό

Μικρή ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη (χοῦς), ἀπό αὐτές πού κρατοῦσαν τά παιδιά στή γιορτή τῶν Ἀνθεστηρίων στή Ἀθήνα. Στήν εἰκόνα μας ἓνα παιδάκι παίζει μέ μιὰ γάτα. Δεύτερη πενήνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

Δεκάδραχμο άσημένιο άθηναικό με κεφάλι τής 'Αθηνάς, πού φορεί στεφάνι ελιάς. Τά χαρακτηρισικά του προσώπου είναι γινωμένα με βάση παλαιότερη τεχνοτροπία, πού σ' αυτά τά χρόνια δέ συνηθίζοταν πιά. Διατηρήθηκε όμως αυτός ο τύπος στά νομίσματα ώς τόν 4ον αί. π.Χ. Χρονολογείται μεταξύ 480-470 π.Χ.

πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο του Έλληνισμού, πλήθος μορφωμένων ανθρώπων έφτανε στην πόλη. Έπειδή θεωρούσαν απαραίτητο νά μάθει ο νέος νά εκφράζει σωστά και με ακρίβεια τή σκέψη του και νά μπορεί νά μιλάει στό πλήθος, έγινε συνήθεια, τότε, νά πηγαίνουν οί νέοι σ' αυτούς τούς μορφωμένους πού έρχονταν από άλλες πόλεις (σοφιστές) και νά διδάσκονται από αυτούς τή ρητορική. Οί σοφιστές έπαιρναν μεγάλη πληρωμή.

Δεκαοχτώ χρονών οί έφηβοι τής 'Αθηνάς γράφονταν στους επίσημους καταλόγους των πολιτών και πήγαιναν στρατιώτες, άφου έδιναν τόν περίφημο όρκο. Έπηρετοῦσαν γιά δύο χρόνια. 'Ως έξήντα χρονών είχε τό δικαίωμα ή πολιτεία νά τούς καλέσει στά όπλα, άν κινδύνευε ή πόλη. 'Από 50 χρονών και πέρα δέν έπαιρναν μέρος σ' έκοστρατείες έξω από τήν 'Αττική.

Όρκος

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μέ τήν αύξηση του πληθυσμού χρειάστηκε νά έρχονται τρόφιμα από τόν έξω κόσμος: παστά, σιτάρι κ.ά.

Η άνθηση όμως τής βιοτεχνίας άπαιτούσε κι άλλων πολλών ειδών τήν εισαγωγή. Έτσι έφερναν από τίς πόλεις του Ευξείνου Πόντου παστά, δέρματα άκατέργαστα, ξυλεία, σιτάρι και δούλους. Επίσης ξυλεία γιά τή ναυπήγηση караβιών και μέταλλα έρχονταν από τήν παραλία τής Μακεδονίας και τής Θράκης. Άρκετή ποσότητα από σιτηρά έφτανε από τήν Αίγυπτο, άπ' όπου έρχονταν κι άλλα είδη χρήσιμα στή βιοτεχνία.

Μέ τίς πρώτες ύλες τά πολυάνθρωπα άθηναικά εργαστήρια του 5ου αιώνα κατασκεύαζαν ύφάσματα, όπλα, δέρματα και έπιπλα, όνομαστά στην αρχαιότητα. Έκτός από τήν έσωτερική κατάναλωσή τους γινόταν και σημαντική έξαγωγή. Ένα είδος πού έφτανε παντού στον έξω κόσμο ήταν τά έξοχα άγγεία του άθηναικού Κεραμεικού.

Η άθηναική βιοτεχνία

Η άνθηση τής πόλης και τό πλούσιο εμπόριό της τήν έκαμαν νά

πλημμυρίσει από ξένους εμπόρους, και νά δημιουργηθῆ τεράστια κίνηση στήν Ἀθήνα καί στόν Πειραιά. Καί στίς δύο πόλεις κυκλοφορούσαν πλήθος νομίσματα ἀπό τόν κόσμο, πού οἱ τραπεζῖτες τά ἀντάλλαζαν μέ τά ὑραϊά ἀθηναϊκά. Ταυτόχρονα τό νόμισμα τῆς Ἀθήνας ἔφτανε σ' ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ στερεώνεται τό δημοκρατικό πολίτευμα στήν Ἀθήνα.
2. Ὁ Ἄρειος Πάγος χάνει τελείως τή δύναμή του.
3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικός τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναίου πολίτη.
4. Οἱ κοινωνικές τάξεις στήν Ἀθήνα ἦταν τρεῖς: οἱ πολῖτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καί οἱ δοῦλοι.
5. Ἡ κατοικία, τό ντύσιμο, ἡ τροφή κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στή ζωή τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἀπλές, χωρίς πολυτέλεια.
6. Ἡ ἐκπαίδευση δέν ἦταν κρατική. Μεγάλη φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι νά ἀσκηθοῦν στή ρητορική.
7. Ἡ Ἀθήνα, ὀλόκληρη τήν ἐποχή τοῦ Περικλῆ, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
8. Τό ἀθηναϊκό ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' ὀλόκληρο τόν τότε γνωστό κόσμο.

παιδιά

Β'. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τό 449 π.λ., ὁ Περικλῆς πήρε μίαν ἀξίεπαινη πρωτοβουλία: νά καλέσει Πανελλήνιο Συνέδριο μέ θέμα συζήτησης τήν ἀνοικοδόμησιν τῶν ἱερῶν, πού ἀκόμη κείτονταν σέ ἐρείπια ὕστερα ἀπό τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ἀκόμη μέ πολύ σωστό πνεῦμα ἤθελε νά ἀποφασιστεῖ ἡ κατάρτησις τῶν φόρων πού πλήρωναν τὰ ἑλληνικά καράβια στά διάφορα λιμάνια, καί ὅλες οἱ πόλεις νά φροντίσουν γιά τήν ἐξασφάλισιν τῶν θαλασσιῶν δρόμων.

Ἡ τόσο σπουδαία αὐτή σκέψις ἔπεσε στό κενό. Οἱ σύμμαχοι τῆς Ἀθήνας, καθὼς καί οἱ Σπαρτιάτες καί οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἤξεραν πῶς, ἐνῶ ἡ Ἀθήνα μιλοῦσε γιά πανελλήνια σχέδια, στή οὐσία ὁ ἐγωισμός τῆς δέν τήν ἀφηνε νά ἴδει ἴσες τίς ἄλλες πόλεις. Ἔτσι, δέν ἀνταποκρίθηκαν στήν πρότασιν τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Περικλῆς δέν πρέπει νά παρανεύτηκε γιά τήν ἀρνήσιν τους. Ἦταν φυσικό καί οἱ Σπαρτιάτες καί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, βλέποντας τήν Ἀθήνα νά ἔχει φτάσει σέ τόση ἀκμή, νά ἐνοχλοῦνται καί νά τήν ἐχθρεύονται. Ποτέ, στό διάστημα τῆς ἀρχαιότητος, δέν μπόρεσε καμιὰ ἑλληνική πόλις νά ἀνεχθεῖ εὐκόλα τήν ἀνθησιν τῆς ἄλλης καί νά μὴν τῆ βλέπει σάν ἀντίπαλο.

Τὰ ἀθηναϊκά ἱερά εἶχαν καταστραφεῖ στοὺς Περσικοὺς πολέμους.

Οἱ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις ὑποβλέπουν τήν Ἀθήνα

Ὁ Παρθενῶν - δυτική πλευρά - ἀπό τὰ Προπύλαια. Ἐπιδίωξις τῶν ἀρχιτεκτόνων στοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἦταν νά φαίνεται ἡ ὄψη τοῦ ναοῦ σέ τρία τέταρτα ἀπὸ τὴν εἰσοδόν, ἔτσι ὥστε νά μὴ χάνεται ἡ τρίτη τοῦ διαστάσιν.

970

Ο Περικλής πρέπει να σκέφτηκε πώς, αφού η Αθήνα εξασφάλιζε την ειρήνη στις πόλεις κι απομάκρυνε τον περσικό κίνδυνο, δε θα ήταν άπρεπο να χρησιμοποιηθεί ένα μέρος από τα χρήματα της συμμαχίας, για να ύψωθούν και πάλι οι ναοί των θεών και να γίνει η πόλη τό καλλιτεχνικό και πνευματικό κέντρο που είχε όνειρευτεί, αντίξιο για την «Ελλάδα της Ελλάδος», όπως χαρακτηρίζει την Αθήνα σ' ένα του στίχο ο Θουκυδίδης.

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Ήταν ανάγκη να φροντίσουν άμεσα οι πολίτες την Ακρόπολη, τό σπουδαιότερο θρησκευτικό χώρο στην Αθήνα.

Έτσι άρχισε μία περίοδος έκπληκτικών έργων πάνω στον Ίερό Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τά ωραιότερα κτίρια και τά πιό θαυμάσια γλυπτά που αντίκρισε ποτέ ή ανθρωπότητα.

Ο Περικλής ανάθεσε την παρακολούθηση των εργασιών, με τό αλάθητο αισθητήριό του, στό φίλο του, τον έξοχο καλλιτέχνη Φειδία, που για χάρη του ανάλαβε την προσπάθεια, που θά άφηνε άθάνατη την Αθήνα.

Μεγάλος όλομήματος ναός θά στήνόταν στην Παλλάδα, στολισμένος με πλούσια γλυπτά, ό Παρθενών. Θά γινόταν λαμπρή μνημειακή* είσοδος στον Ίερό Βράχο, τά Προπύλαια. Δεξιά, άνεβαίνοντας, θά ύψωνόταν ό ναός τής Αθηνάς Νίκης, και στή θέση όπου

Τό Έρέχθειο με την πρόσταση των Κορών (Καρυάτιδων). Στόν ιδίτυπο αυτό ναό, που ιδρύθηκε πάνω σέ ανισοϋπή χώρο συνδυάστηκαν όλες οι πανάρχαιες λατρείες τής Αθήνας: τής Αθηνάς Πολιάδος, του Ποσειδώνα - Έρεχθέα, του ήρωα Βούτου, ή Έρεχθίς θάλασσα (τό νερό που ξεπήδησε καθώς χτύπησε την τριάντα του ό Ποσειδών στον άγώνα του με την Αθηνά, για την όνοματοθεσία τής πόλης), ό τάφος του μυθικού βασιλέα Κέκροπα (κάτω από την πρόσταση των Κορών) κ.ά.π. Πρόκειται για ένα ίωνικό κτίριο μοναδικό στό είδος του και έξαιρετικής όμορφιάς. Καθώς τό Έρέχθειο αντίκριζει τό δωρικό μεγαλόπρεπο Παρθενώνα προτίμησαν να τό κατασκευάσουν σέ ίωνικό ρυθμό.

Ἡ πρόστασις τῶν Κορυνῶν (Καρυάτιδων). Σεμνές, λυγρές, τυλιγμένες στούς λεπτοῦφαντους ἰωνικούς χιτῶνες τους, οἱ Κόρες κρατοῦν μέ τό κεφάλι τους τή στέγη τῆς προστάσεως. Προσέξτε τή μελωδική κίνηση τοῦ κομποῦ τους ποδιοῦ, πού τό ἀπλώνουν πρός τά ἐμπρός.

Ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἰδρυμένος πάνω στόν πανάρχαιο πύργο τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκρόπολης. Πρόκειται γιά ἓνα κομψοτέχνημα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (ἀμφιπρόστυλος ναός). Στά ἀετώματά του δέν εἶναι ἀκόμη γνωστό τί γλυπτά ὑπῆρχαν.

Πλάκα από την ανατολική πλευρά της ζωφόρου. Παριστάνονται ο Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἀπόλλων. Οἱ θεοὶ ἄνετα καθισμένοι πάνω σέ «δίφρους» συνομιλοῦν. Τό πάνω μέρος ἀπό τό σῶμα τους εἶναι σχεδόν γυμνό (τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ νεώτερου), ἐνῶ τό κάτω τυλίγεται μέσ στό θαυμασία πτυχωμένο ἱμάτιο. Τά πρόσωπα τῶν θεῶν, ἀντίθετα ἀπό τῶν θνητῶν πού ἀποτελοῦν τήν πομπή, εἶναι ξένοιαστα καί ἀγέραστα, ἐνῶ στῶν θνητῶν τήν ὄψη κυριαρχεῖ μιά βαθιά συλλογή. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Ἡ μορφή τῆς Ἑστίας ἀπό τό ἀνατολικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενώνα, ὅπου παριστάνεται ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία, ἐμπρός σέ ὅλους τούς θεούς, πού ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τό θαῦμα αὐτό. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

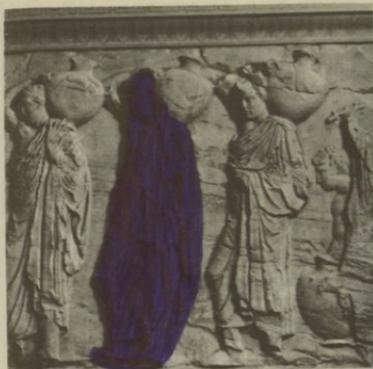
εἶχαν ἀγωνιστεῖ οἱ θεοὶ – ἡ Ἀθηνᾶ κι ὁ Ποσειδῶν – γιά νά δώσουν τ' ὄνομά τους στήν πόλη, ἐκεῖ ὅπου πανάρχαιες μνημες ἔδεναν τούς Ἀθηναίους μέ τούς μυθικούς τους προγόνους, θά ἰδρῶταν τό Ἑρέχθιο.

Ἄ Φειδίας

Ἀπό τά λαμπρά αὐτά κτίρια, πού ὁ Φειδίας παρακολούθησε τήν κατασκευή τῶν σχεδίων τους, ὁ Περικλῆς ἀξιῶθηκε νά δεῖ καί νά χαρεῖ τά ἐγκαίνια μόνο τῶν Προπυλαίων καί τοῦ Παρθενώνα. Τό Ἑρέχθιο κι ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τέλειωσαν ὕστερα ἀπό τό θάνατό του, τήν ἐποχή τοῦ φριχτοῦ πολέμου πού θά ράγιζε ὀριστικά τή δόξα τῆς πόλης.

Ἄ Παρθενών.
Ἄ Ἰκτίνος,
Ἄ Καλλικράτης

Δυό ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἰκτίνος κι ὁ Καλλικράτης (ὁ Μνησικλῆς ἔφτιασε τά Προπύλαια), ἐργάστηκαν γιά τόν Παρθενώνα, ὅπου θαυμαστά συνυφάνθηκαν στοιχεῖα τῶν δύο ἐλληνικῶν ρυθμῶν: τοῦ δωρικοῦ καί τοῦ ἰωνικοῦ. Ὁ Παρθενῶν δίκαια θεωρεῖται τό ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπου οἱ ἀναλογίες τῶν διαφόρων μελῶν ἔφτασαν σέ μιά πρωτόφαντη ἀρμονία. Ἐξωτερικά, τό κτίριο περιβαλλόταν ἀπό δωρικούς κίονες: ὀχτῶ στίς στενές πλευρές καί δεκαεπτά στίς μακριές.

Πλάκα από τη ζωφόρο τών Παναθηναίων πού παριστάνονταν στον τοίχο ψηλά του Παρθενώνα, στό εσωτερικό της περίπτωσης. Ἡ πομπή ξεκινούσε ἀπό τή δυτική πλευρά, προχωρούσαν κατόπιν τά μέλη πού τήν ἀποτελοῦσαν, ἀποτυπωμένα στίς διάφορες πλάκες, στίς δύο μακριές πλευρές, γιά νά καταλήξουν στήν ἀνατολική, ὅπου παριστάνονταν οἱ θεοί, πού ἀθέατοι στούς ἀνθρώπους χαιρόνταν τή γιορτή τῆς ἀδελφῆς τους. Στήν εἰκόνα μας παριστάνονται οἱ «ὕδριαφόροι», νέοι δηλ. πού μεταφέρουν ὕδριες στόν ὦμο τους. Ἀξίζει νά προσέξει κανείς τήν ποικιλία πού μέ διακριτικότητα ἀξιοσημείωτη διαφοροποιεῖ τή μία μορφή ἀπό τήν ἄλλη, ἐνῶ ἡ τέταρτη, ἡ τελευταία, ὅπως συμβαίνει καί στήν καθημερινή ζωή, ἔχει κουρασθεῖ, καί γιά μία στιγμή ἀκούμπησε τήν ὕδρια κάτω στή γῆ, γιά νά τήν ξαναπάρει ἁμέσως. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

Μαρμάρινη μετόπη ἀπό τή νότια πλευρά του Παρθενώνα. Παριστάνεται Κένταυρος πού παλεύει μέ νέο Λαπίθη. Προσέξετε τή ζωώδη ἔκφραση του Κενταύρου, σέ ἀντίθεση μέ τήν εὐγενική του Λαπίθη, καθώς καί τή θαυμάσια σχεδίαση τών χεριῶν τών δύο μορφῶν στό μέσον τῆς πλάκας, καθώς καί τών ποδιῶν (τῶν ἐμπρός) του ζώου πού ἔχουν ἀρπάξει τό δεξιό πόδι του Λαπίθη. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

Στό ναό μέσα τοποθετήθηκε τό λαμπρό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὀλόκληρο δουλεμένο ἀπό τό Φειδία.

Ἡ Ἀκρόπολη γέμισε διάφορα ἀφιερῶματα. Ἄλλο ἄγαλμα χάλκινο, τῆς Ἀθηνᾶς Προμάχου, πάλι ἔργο του Φειδία, ἦταν στημένο στό ὕπαιθρο, καθώς καί ἡ Λημνία Ἀθηνᾶ.

Ἡ τέχνη εἶχε φτάσει σ' ἓνα τέτοιο σημεῖο τελειότητας κι εἶχε τόση λεπτότητα, εὐγένεια καί στοχασμό, πού ποτέ δέν ξεπεράστηκε ἀπό τότε. Ὁ Φειδίας δίκαια χαρακτηρίστηκε σάν ὁ «πλάστης τῶν θεῶν».

Πρὶν καί μετά τό Φειδία ἄλλοι μεγάλοι πλάστες ἔζησαν: Πυθαγόρας, Κάλαις, Μύρων, Πολύκλειτος – φημισμένοι γιά τήν τέλεια ἀπόδοση τῶν ἀναλογιῶν στό ἀνθρώπινο σῶμα (τό ἔργο του Δορυφόρος ὀνομάστηκε γι' αὐτό Κανῶν) –, Κρησίλας, Ἀλκαμένης, Ἄγοράκριτος (οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι μαθητές του Φειδία, περιήρμητοι γλύπτες καί οἱ ἴδιοι), κανεῖς ὅμως δέν κατόρθωσε νά τόν φτάσει. (Ὁ

*Ἄλλοι γλύπτες

Κεφάλι αλόγου από τό ἄρμα τῆς Σελήνης, πού ὁ Φειδίας τό εἶχε παραστήσει, στό ἀνατολικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενώνα, νά βυθίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ ἀριστερά, γεμάτα σφρίγος καί δύναμη πρόβαλλαν τὰ ἄλογα ἀπὸ τό ἄρμα τοῦ Ἥλιου. Μ' αὐτό τόν τρόπο προσδιόριζε τήν ὥρα πού ἐγίνε ἡ γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς, τήν αὐγή νωρίς. Τό ἄλογο αὐτό, ἐκφραστικό, μιλάει κυριολεκτικά στό θεατή. Θεωρεῖται δίκαια τό ὠραιότερο ἄλογο πού ἔχει πλαστεῖ ἀπὸ καλλιτέχνη. Βρετανικό Μουσεῖο (Λονδίνο).

Φειδίας φιλοτέχνησε καί τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Δία γιά τό ναό τοῦ θεοῦ στήν Ὀλυμπία).

Ζωγράφοι

Τῶν μεγάλων ζωγράφων τοῦ 5ου αἰώνα [Πολυγνώτου, Μίκωνα, Παναίνου, Ἀπολλοδώρου] χάθηκαν τελείως τά ἔργα, πού προκαλοῦσαν τό θαυμασμό τῶν ἀρχαίων. Ἀπό τά περιφημότερα ἔργα

Λευκή λύκθος μέ παράσταση γυναίκα (Μούσας) πού παίζει λύρα. Ἐμπρός της ἕνα πουλί. Ἔργο τοῦ ζωγράφου τοῦ Ἀχιλλέα. Ἰδιωτική συλλογή στό Lugano. Γύρω στά 445 π.Χ.

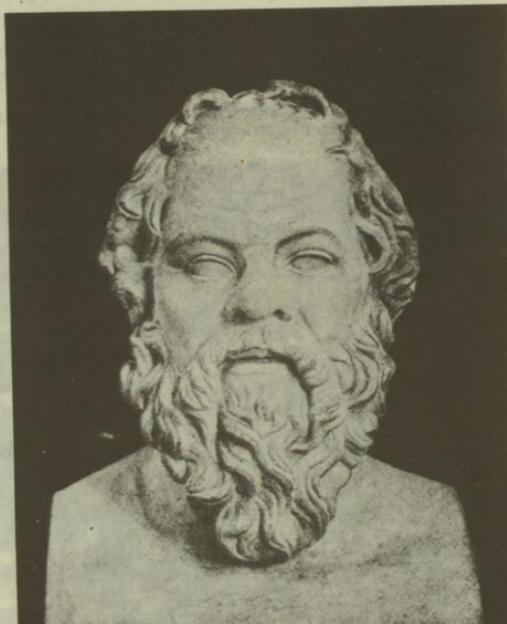
στάθηκαν οι ζωγραφιές στην Ποικίλη Στοά – ήταν στή βόρεια πλευρά της 'Αγοράς – όπου ο ξεχωριστός ζωγράφος Πολύγνωτος είχε ιστορήσει τη μάχη του Μαραθώνα.

Πολλές από τις σκηνές που οι καλλιτέχνες αυτοί είχαν ζωγραφίσει στά διάφορα κτίρια, φημισμένες στον αρχαίο κόσμο και πασίγνωστες, οι αγγειογράφοι τις απεικόνισαν στά ερυθρόμορφα αγγεία. "Ετσι μόνο από αυτά, σήμερα, ιδίως από τις ξεχωριστές λευκές ληκύθους*", που κυρίως στην 'Αθήνα και στην 'Ερέτρια κατασκευάζονταν, παίρνουμε μία ιδέα της ζωγραφικής δημιουργίας της κλασικής εποχής.

'Εξάλλου, ήταν τέτοιο τό καλλιτεχνικό επίπεδο αυτά τά χρόνια, ώστε και τό πιό απλό, ακόμη και τό πιό χειρωνακτικό έργο, ν' αναδίνει πνοή και νά προσφέρει άμέτρητη συγκίνηση μέ τήν τέλεια όμορφιά του.

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο πολιτισμός της εποχής του Περικλή είναι ολοκληρωμένος από κάθε πλευρά. Πέρα από τήν τέχνη, ή 'Αθήνα θαυματούργησε και στην ποίηση, και στό χώρο της έζησαν οι πρώτοι μεγάλοι ιστορικοί. 'Η πόλη αυτή επίσης, σαν πρώτη στον έλληνικό κόσμο κι άνοιχτή σ' όλους τούς άλλους Έλληνες, είχε τή δύναμη νά προσελκύει τούς πιό άξιους ανθρώπους της εποχής νά τήν επισκεφθούν ή νά έγκατασταθούν στό χώρο της. "Ετσι, γέμισε από πλήθος σοφούς και, τέ-

Προτομή του Σωκράτη.
'Αντίγραφο των ρωμαϊκών
αυτοκρατορικών χρόνων.
Μουσείο Λούβρου (Παρίσι).

Σωκράτης

λος, αξιώθηκε νά γεννηθῆί κάτω ἀπό τόν οὐρανό της, νά τήν ἀγαπήσει μ' ὅλη του τήν ψυχή καί νά περιδιαβάζει καθημερινά στούς δρόμους καί στίς στοές της, διδάσκοντας τούς πολίτες μέ τίς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης.

Σωκράτης

Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, πού γεμάτοι πνευματική περιέργεια πάσχισαν νά δώσουν ἀπόκριση στίς ἀπορίες τους γύρω ἀπό τήν ἀρχή τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στόν 5ο αἰώνα. Στά χρόνια αὐτά, ἡ σκέψη τῶν φιλοσόφων, ἐγκαταλείποντας τίς παλιές ἀλυτες ἀπορίες γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς, θά κάμει κέντρο της ἀποκλειστικό τόν Ἄνθρωπο. Ὡς βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θά κηρύξει ὁ Σωκράτης τήν προσπάθεια νά γνωρίσει κανεῖς τόν ἑαυτό του καί νά ζεῖ μέ δικαιοσύνη καί ἀρετή. Μέ τήν ἴδια του τή ζωή θ' ἀποδείξει, ὅταν τό φέρει ἡ ὥρα, τήν πίστη στίς ιδέες του.

Δημόκριτος

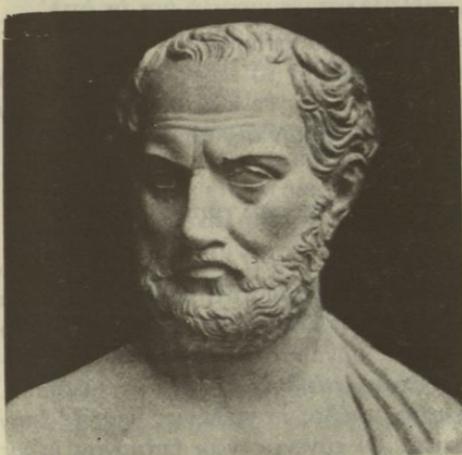
Ὁ Δημόκριτος ἀπό τά Ἄβδηρα θά διατυπώσει πρῶτος τή θεωρία γιά τή σύσταση τῆς ὕλης ἀπό ἄτομα (ἀτομική θεωρία), μιὰ γνώση πού τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στήν ἐποχή μας μέ τά συγκλονιστικά ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ἡρόδοτος

Στήν Ἀθήνα ἐζησε χρόνια, ἀγαπώντας τήν σάν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἱστορίας», ὁ Ἡρόδοτος ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό, ὁ ἱστορικός τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἐχοντας ταξιδέψει σέ πολλούς τόπους, βρίσκει τήν εὐκαιρία νά περιγράψει στό ἔργο του, ἐκτός ἀπό τίς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τήν ἱστορία ὄχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλά καί ἄλλων ξένων λαῶν πού γνώρισε τή χώρα καί τή ζωή τους στά ταξίδια του.

Ὁ δωρικός ναός τοῦ Ἐπικούριου Ἀπόλλωνα στή Φιγαλία. Τό κτίριο αἰῶζεται περίπου ἄκεραιο στήν ἐρημιὰ τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν. Ἐσωτερικά τό στόλιζε μιὰ ἀξιόλογη ζωφόρος, μέ παράσταση Ἀμαζονομαχίας, πού βρίσκεται ὁμως σήμερα στό Βρετανικό Μουσεῖο στό Λονδίνο.

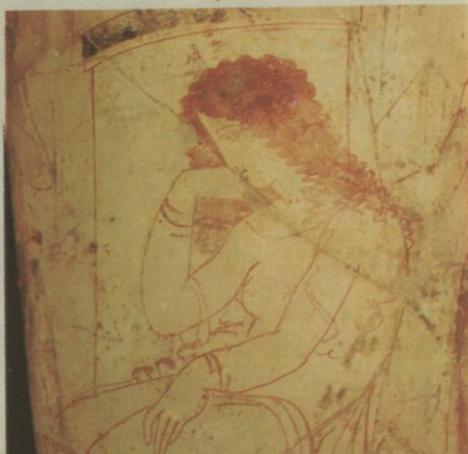

Πορτραίτο μαρμάρινο του Θουκυδίδη. Είναι χαρακτηρισικό πόσο είναι τυραννισμένο από τη σκέψη τό πρόσωπο του μεγάλου ιστορικού. Βρίσκεται στο Χόλκαμ Χάλλ, στην Άγγλία.

Στήν 'Αθήνα, είδε τό φώς τής ημέρας ό Θουκυδίδης, ό μεγαλύτερος ιστορικός τής αρχαιότητας κι έξοχος πεζογράφος. Δέ στάθηκε τυχερός σάν τόν 'Ηρόδοτο νά μιλήσει γιά νίκες έλληνικές. Κλήρος δικός του έλαχε νά γράψει τά γεγονότα του φοβερού εμφύλιου πολέμου, του Πελοποννησιακού, που σφράγισε τό τέλος του 5ου αιώνος π.Χ. καί κατασπάραξε τόν αρχαίο έλληνικό κόσμο. Έζησε όλες τίς πικρές φάσεις τής πανελληνίας αυτής σύγκρουσης, όπου ό ίδιος άτύχησε σάν στρατηγός. Έξόριστος, μακριά από τήν πόλη του που στάθηκε ή άγάπη καί ή περηφάνια του, μέ άξιοπρέπεια κι άκριβοδικαιη κρίση, προσπαθεί νά φανερώσει τίς αίτίες που όδήγησαν σ' αυτό τό χαλασμό, καί μέ θαυμαστή άκρίβεια κι άπρόσωπα νά περιγράψει τά γεγονότα. Ό Θουκυδίδης έρευνούσε πολύ γιά τήν άνεύρεση τής αλήθειας, χωρίς νά αφήνει τόν έαυτό του νά παρασύρεται

Θουκυδίδης

Λευκή άπτική λήκυθος. Νέα γυναίκα κάθεται, γεμάτη μελαγχολία, στίς βαθμίδες τής στήλης του τάφου της. Τό πρόσωπο έχει σπάνια λεπτότητα, τά μαλλιά είναι ξέπλεκα, ό χιτώνας διάφανος. Άπό τό έργο όλόκληρο βγαίνει ένας κόσμος άπέραντης θλίψης καί «άπόκοσμης περισυλλογής». Έργο του λεγόμενου «ζωγράφου των Τριγλύφων». 410-400 π.Χ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

από τὰ συναισθήματά του. Έδωσε έτσι τό πρότυπο τῆς ἀντικειμενικότητας, βασικοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ἱστορικοῦ.

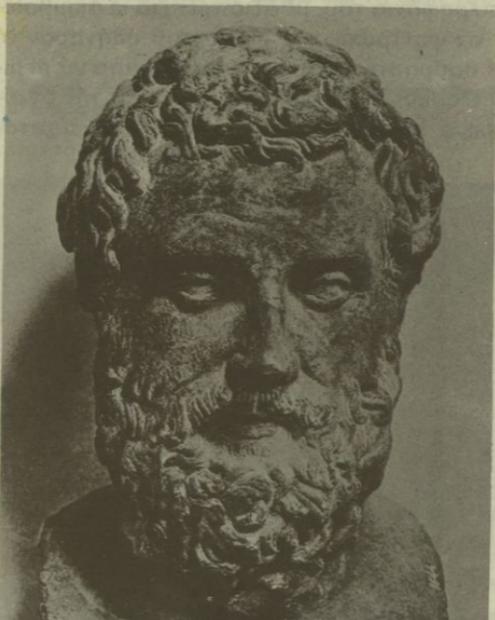
Ὁ θάνατος τόν βρῆκε πρὶν τελειώσει τό ἐξοχο ἔργο του, πού σταμάτησε στά περιστατικά τοῦ ἔτους 411 π.Χ. Τήν ἱστορία του συνέχισε ἄλλος ἱστοριογράφος, ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος.

4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Πίνδαρος

Ένας ποιητής μοναδικός στό εἶδος του ἔζησε τόν 5ο αἰώνα: ὁ Πίνδαρος (518-448). Καθρεφτίζει μέ τὰ θαυμαστά του ποιήματα μία πλευρά πολύ ἀντιπροσωπευτική τῆς ζωῆς στήν ἀρχαιότητα: τό πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων, ὑμνώντας ὀρισμένους σπουδαίους νικητές στά Πύθια, στά Νέμεα, στά Ἴσθμια καί στά Ὀλύμπια. Στήν ἐποχή του οἱ ἀγῶνες στίς μεγάλες πανελλήνιες γιορτές ἦταν ἀκόμη ἐκδήλωση θρησκευτική. Οἱ εὐγενεῖς νέοι ἔπαιρναν μέρος στόν «καλόν ἀγῶνα» γιά νά τιμήσουν τούς θεούς, προβάλλοντας τή λεβεντιά καί τήν ἀσκησή τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα καί εὐγενική ἀμιλλα ἐκδηλώσεων ἔγινε φλογερός ὑμνητής ὁ μέγας ποιητής.

Γεννημένος στή Θήβα, ταξίδευε στίς ἑλληνικές πόλεις καί, μέ τούς ἐξαιρετικούς «Ἐπινίκους» του, ἔδωσε ἀσύγκριτη τήν εἰκόνα τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ καί τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στό μεσουράνημά του, πρὶν βαρύνει πάνω του ἡ σκιά τῶν μεγάλων συμφορῶν πού ἔφεραν οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Χάλκινο πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου. Βρέθηκε κοντά στό Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας καί ἐκτίθεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο τῆς Φλωρεντίας.

Ἄπό τά πίο ἀξιοσημείωτα, ἐξάλλου, ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου. Ξεκινώντας, ὅπως εἴδαμε (σελ.), ἀπό τήν ἐπιθυμία νά ὑμνηθεῖ ὁ Διόνυσος, ὁ θεός τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καί τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἐξελίχθηκε, σιγά-σιγά παίρνοντας σάν θέματά του τήν ὑπόθεση κι ἄλλων μύθων ἑλληνικῶν, στό δράμα (ἀπό τή λέξη δράση), μιᾶ παράσταση δηλαδή ὅπου δροῦν τρεῖς ἢ περισσότεροι ἠθοποιοί κι ὁ χορός, πού τραγουδᾷ χορεύοντας, μέ τήν ὄδηγία τοῦ κορυφαίου κι ἐκφράζει τά συναισθήματά του ἀνοίγοντας διάλογο μέ τούς ἠθοποιούς. Τό δράμα εἶναι εἶδος ποιητικό, ὅπου συνδυάστηκε ἡ ἐπική μέ τή λυρική ποίηση. Ὅταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τό δράμα λέγεται τραγωδία· κωμωδία, ὅταν εἶναι εὐθυμη.

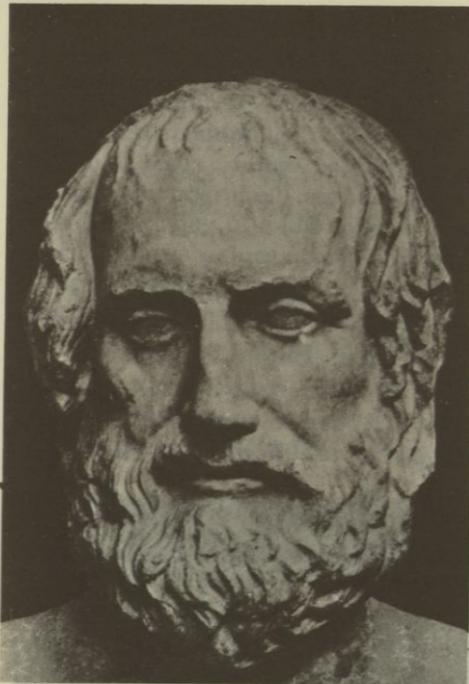
Θέατρο:
Τραγωδία.
Κωμωδία

Τρεῖς μεγάλοι τραγικοί ποιητές ἔζησαν τόν 5ο αἰώνα: ὁ Μαραθωνομάχος Αἰσχύλος, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλῆ Σοφοκλῆς, τό

Αἰσχύλος,
Σοφοκλῆς,
Εὐριπίδης

Ἄγαλμα τοῦ Σοφοκλῆ. Κάτω, στό δεξί του πόδι πλάι, ἡ κίστη (τό κουτί) μέ τούς παπύρους πού ἔχουν γραμμένα τά ἔργα του. Βρίσκεται στό Μουσεῖο τοῦ Βατικανοῦ στή Ρώμη.

Μαρμάρινη προτομή του ποιητή
Ευριπίδη. Μουσείο Νάπολης

«ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», κι ὁ *Ευριπίδης*, ὁ «ἀπό σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

Ὁ *Αἰσχύλος* ὑμνεῖ τὴ δόξα τῆς Ἀθήνας καὶ τὴ μεγαλοσύνη τῶν θεῶν. Στὴν τραγωδία του *Πέρσες* προβάλλει τὴν ἀνόητη περηφάνια τοῦ *Ξέρξη*, πού ἐπομενο ἦταν νά τιμωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Στούς *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* εἰκονίζεται ἡ δύστυχη μοῖρα τῶν γιῶν τοῦ *Οἰδίποδα*. Στὴ μόνη τριλογία πού ἔχει διατηρηθεῖ ἀκέραيه, τὴν *Ὀρέστεια*, βλέπει ὁ θεατῆς τὰ φοβερά βάσανα τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀγαμέμνονα.

Ὁ *Σοφοκλῆς* ἐμφανίζει ὡς ἥρωες ἀνθρώπους πού ἐκτελοῦν τὸ χρέος τους, ὅ,τι κι ἂν ἀντιμετωπίζου ἀντίξοο. Ἡ *Ἀντιγόνη* – πού παρακούοντας τὴ διαταγὴ τοῦ θεοῦ τῆς *Κρέοντα*, ἀρχοντα τῆς *Θήβας*, θάβει τὸ νεκρὸ ἀδελφὸ της, ὑπακούοντας στό θεῖο νόμο πού προστάζει νά θάβονται οἱ νεκροί – εἶναι μιὰ θαυμάσια τραγωδία, ὅπως καὶ οἱ δύο *Οἰδίποδες*: ὁ *Οἰδίπους τύραννος* καὶ ὁ ἀσύγκριτος *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν*.

Ὁ *Ευριπίδης*, ἀπαισιόδοξος ποιητῆς μέ ἔντονα κριτικὸ πνεῦμα, παρουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους σκύβοντας στὰ πάθη τους, ἀλλὰ καὶ στό μεγαλεῖο ἢ στίς δυστυχίες τους. Προβάλλοντας τὸ ἀδιέξοδο,

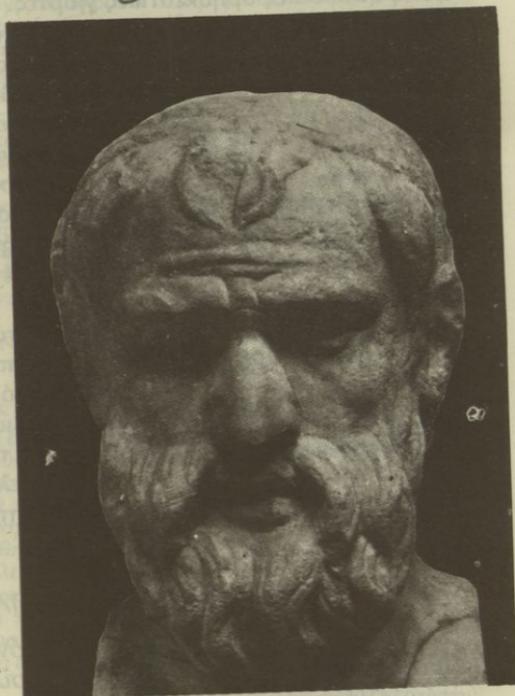
όπου συνήθως οδηγούνται τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, δίνει λύση στα δράματά του, μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ «ἀπό μηχανῆς θεοῦ». Τά ἔργα του *Μήδεια*, *Ἰππόλυτος*, *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, *Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*, *Ἡλέκτρα* κ.ἄ. ἀγαπήθηκαν πολύ ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα.

Τήν κωμωδία, πού σατιρίζει τήν πολιτική κατάσταση καί τούς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἀριστοφάνης (σήμερα τὰ ἔργα του, ἐκτός ἀπό τήν ἄλλη τους ἀξία, εἶναι ἐξαιρετικά πολύτιμα, γιατί δίνουν πλήθος λεπτομέρειες ἀπό τήν καθημερινή ζωή τῆς Ἀθήνας κι ἀποτελοῦν μιά ἀπό τίς καλύτερες πηγές γιά τήν ἔρμηνεία πολλῶν ἀγγειογραφιῶν).

Πιστεύοντας βαθιά ὁ Περικλῆς στήν τεράστια μορφωτική ἀξία τοῦ θεάτρου, πρόσφερε μέ τὰ θεωρικά* τὰ μέσα σ' ὅλους τούς Ἀθηναίους πολίτες νά πηγαίνουν στίς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψηλῆς ποιότητας εἶχαν τήν εὐκαιρία νά μορφώνονται καί νά καλλιεργοῦνται.

Ἀριστοφάνης

Τά θεωρικά*

Μαρμάρινη προτομή τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἀριστοφάνη. Βρίσκεται στή Βόννη

Οι παραστάσεις γίνονταν σέ υπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στήν πλαγιά ενός λόφου. Έκει διαμόρφωναν τά καθίσματα σέ σειρές, ήμικυκλικά, κι οί θεατές αντίκριζαν έναν επίπεδο χώρο απέναντί τους, τήν *ὄρχήστρα*, ὅπου κινούνταν οί χορευτές. Στό βάθος υπήρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στήν ἀρχή, ὅπως καί τά καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νά ἀποτελεῖ τό σκηνικό γιά τήν παράσταση (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναό ἢ ἄλλο χώρο, ὅπου ξετυλιγόταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Διονύσια. Τά μεγάλα Διονύσια, ἡ σπουδαία γιορτή πρὸς τιμὴ τοῦ θεοῦ Διονύσου, πρόσφερε στοὺς Ἀθηναίους τὴ λαμπρὴ εὐκαιρία νά παρακολουθήσουν θεατρικές παραστάσεις πού δίνονταν στό θέατρο τοῦ Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμός θεατρικός γιά νά διαλεχτεῖ τό καλύτερο ἔργο. Οἱ ἠθοποιοί φοροῦσαν μάσκες κι ἦταν ἄντρες μονάχα· αὐτοί ὑποδύονταν καί τούς γυναικείους ρόλους.

Παναθήναια. Στήν Ἀθήνα, ἐκτός ἀπὸ τά Διονύσια, γίνονταν καί ἄλλες σπουδαῖες θρησκευτικές γιορτές. Λαμπρότερη ἀπ' ὅλες, σάν γιορτὴ τῆς ἴδιας τῆς πόλης, ἦταν τά Παναθήναια, πού διαρκοῦσαν ἔξι μέρες καί, στό πλαίσió τους, γίνονταν ἀγῶνες μουσικοί, ἀθλητικοί, ἵπποδρομίες, λαμπαδηδρομία καί ἄλλες ἐκδηλώσεις.

Τὴν ἕκτη μέρα, μέ τὴ μεγαλύτερη ἐπισημότητα καί μέ συμμετοχὴ ἀντιπροσώπων ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἔκλεινε ὁ ἑορτασμός μέ τὴ *μεγάλη πομπή* πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τό Πομπεῖον, ἕνα μεγάλο κτίριο στήν ἐπίσημη εἴσοδο τῆς πόλης, στό Δίπυλο. Ἀκολουθώντας τὴν ὁδὸ τῶν Παναθηναίων, ἔφταναν πάνω στήν Ἀκρόπολη ἀρχοντες, ἱερεῖς, ξένοι ἀντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθὼς καί τά ζῶα τῆς θυσίας. Σκοπός τῆς πομπῆς ἦταν νά προσφερθεῖ στή θεά ὁ πέπλος πού εἶχαν ὑφάνει τά κορίτσια τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης γιά χάρη τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ πέπλος ἦταν κρεμασμένος σάν πανί στό κατάρτι ενός караβιου πού τό κινοῦσαν μέ ρόδες. Τελικὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ θυσία τῶν ἑκατὸ βοδιῶν (*ἐκατόμβη*).

Ἐλευσίνια. Μεγάλη γιορτὴ ἦταν καί τά Ἐλευσίνια, πού ὁ ἑορτασμός τους ἀρχίζε στήν Ἀθήνα, γιά νά τελειώσει στό Ἱερό τῆς Δήμητρας καί τῆς κόρης της Περσεφόνης, στήν Ἐλευσίνα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Κάθε ἐκδήλωση πολιτισμοῦ στόν 5ο αἰῶνα ἔφτασε σ' ἕνα ὕψος ἐκπληκτικό. Ἡ τελειότερὴ του ἔκφραση ἐκδηλώθηκε στήν Ἀθήνα.

2. 'Ανοιχτή ή πόλη γιά όλους τούς Έλληνες, μέ τήν έξαιρετική άνθησή της προσέλκυσε όλους τούς άξιους άνθρώπους τής έποχής: καλλιτέχνες, σοφούς, ιστορικούς κ.ά.

3. 'Αξιος ό Περικλής σέ όλα, είχε τό έξαιρετικό χάρισμα νά διαλέγει τόν κατάλληλο γιά κάθε άξίωμα άνθρωπο. Θέλοντας νά κάμει τήν πόλη του τό στολίδι όλης τής Έλλάδας καί άπό καλλιτεχνική άποψη, ανάθεσε στό μεγαλύτερο καλλιτέχνη τής έποχής, τό Φειδία, τήν επίβλεψη τών μεγάλων έργων στήν 'Ακρόπολη καί τή φιλοτέχνηση τών γλυπτών του ναού τής προστάτισσάς της θεάς, τής 'Αθηνάς.

4. Τέχνη, φιλοσοφία, ιστορία καί άλλοι κλάδοι του πνευματικού πολιτισμού άποτελούν τό «θαύμα» του 5ου αιώνα, πού στήν 'Αθήνα γνώρισε τή μεγαλύτερή του άνάπτυξη.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τά έργα στήν 'Ακρόπολη:

«Καθώς ύψώνονταν τά έργα περήφανα στό μέγεθος κι άμίμητα στήν όμορφιά καί τή χάρη, γιατί οί τεχνίτες συναγωνίζονταν μεταξύ τους νά ξεπεράσουν μέ τήν καλλιτεχνική έκτέλεση τή δημιουργική έμπνευση, κατά κύριο λόγο προκαλούσε τό θαυμασμό ή ταχύτητα στήν έκτέλεση. Γιατί ενώ πίστευαν οί 'Αθηναίοι πώς τό καθένα άπό τά έργα αυτά μόλις καί μετά βίας θά τελείωνε έπειτα άπό πολλούς διαδοχικούς άρχοντες καί μετά παρέλευση πολλού χρόνου, όλα μαζί τέλειωσαν στήν άκμή τής διοικήσεως ενός μόνου άνθρώπου... Γι' αυτό καί πίο πολύ θαυμάζονται τά έργα του Περικλή, γιατί άν καί έγιναν μέσα σέ λίγο χρόνο διατηρούνται γιά πολύ. Γιατί, ενώ τό καθένα στήν όμορφιά ήταν άμέσως τότε άρχαιοπρεπές, ώστόσο μέχρι σήμερα εξακολουθεί νά δίνει τήν εντύπωση του πρόσφατου καί καινούριου. Τόσο επανθίζει σ' αυτά ή νεότητα πού διατηρεί τήν όψη τους άνεπαφη άπό τό χρόνο, σά νά έχουν τά έργα αυτά άειθαλές πνεύμα, άνάμεικτο μέ άγέραστη ψυχή».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 13 (Μετ. 'Αν. Λαζάρου)

2. 'Εγκώμιο γιά τίς άρετές του Περικλή:

«Ενώ αυτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οί έπισημότεροι πολίτες καί όσοι άπό τούς φίλους του είχαν έπιζησει, μιλούσαν γιά τήν άρετή καί τή δύναμη πού είχε καί άπαριθμούσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ήταν εννιά τά τρόπαια πού είχε στήσει άπό μέρος τής 'Αθήνας σά στρατηγός καί νικητής. Τά έλεγαν αυτά μεταξύ τους, μέ τήν ιδέα πώς αυτός είχε χάσει τίς αισθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί όμως εκείνος πρόσεχε σέ όλα όσα έλεγαν, τούς έκοψε τήν όμιλία τους καί τούς έπε πώς άπορεί γιατί επαινούν καί μνημονεύουν τά έργα του εκείνα πού καί ή τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού έχουν κάμει ήδη πολλοί στρατηγοί, δέν άναφέρουν όμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ότι «Κανείς 'Αθηναίος δέ μαυροφόρεσε έξαιτίας του».

Πλουτάρχου, «Βίος Περικλέους» κεφ. 38 (Μετ. Μιχ. Οικονόμου)

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η αγεφύρωτη διαφορά ανάμεσα στην άριστοκρατορική και κλειστή στον κόσμο Σπάρτη και στη δημοκρατική Αθήνα, πού όλοένα αύξαινε ή δύναμή της, είναι ή βασική αίτια του Πελοποννησιακού πολέμου. Κι οί δύο πόλεις περίμεναν από χρόνια τή σύγκρουση, νιώθοντας πώς οί Τριακοντούτεις Σπονδές ήταν μονάχα μιά αναβολή για τόν πόλεμο, πού μέ γοργά βήματα πλησίαζε.

Η σφαλερή τακτική τής Αθήνας άπέναντι στους συμμάχους της, βοήθησε τή Σπάρτη νά βρει πιστευτή δικαιολογία για τόν πόλεμο. Η Αθηναϊκή συμμαχία είχε καταστήσει ήγεμονία, και τά άριστοκρατικά κόμματα στις διάφορες πόλεις μέ δυσφορία ύπόμεναν τόν Αθηναϊκό ζυγό (μόνο τά δημοκρατικά κόμματα - σ' αυτά άνήκαν οί έμποροι και οί βιοτέχνες, πού εύκολύνονταν στις οικονομικές τους επιχειρήσεις μέ τή φιλία τών Αθηνών -, δέ ζητούσαν άλλαγή). Έτσι κατόρθωσε ή Σπάρτη νά πάρει εύκολα τό ρόλο του έλευθερωτή τών καταπιεσμένων συμμάχων τών Αθηνών, μέ τήν ύποστήριξη τών άριστοκρατικών κομμάτων σέ κάθε πόλη.

Τό άγαλμα τής Νίκης του Παιωνίου. Τό έργο είχε στηθεί από τούς Μεσσηνίους τής Ναυπάκτου. Αντίτυπό του ύπήρχε και στους Δελφούς. Ο Παιώνιος, σ' αυτό τό γεμάτο τόλμη έργο, κοίταξε νά ξεπεράσει, μέ μιά τολμηρή παράσταση, πού θά απέδιδε τό πέταγμα, τό σκληρό και βαρύ ύλικό, τό μάρμαρο. Για νά δώσει τήν εντύπωση πώς ή Νίκη πετούσε, τήν έστησε σ' ένα πολύ ψηλό τριγωνικής τομής κίονα όπου έφθανε, ύποτίθεται, πετώντας από τόν ούρανό, ή Νίκη, μέ άνοιγμένες τίς φτερούγες. Τελευταία 25ετία του 5ου π.Χ. αι. Μουσείο άρχαίας Ολυμπίας.

Πρίν από τόν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Ἀθηναῖοι μέ τό ἐμπόριό τους στόν Εὐξεινο, στό Αἰγαῖο καί στήν Αἴγυπτο, στράφηκαν γιά τήν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στό Ἴόνιο καί τήν Ἰταλία, πράγμα πού ζημίωσε ὑπερβολικά τούς Μεγαρεῖς καί τούς Κορινθίους. Γι' αὐτό, ἀγωνίστηκαν οἱ Κορινθιοί μέ κάθε τρόπο νά πείσουν τή Σπάρτη νά κηρύξει τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ὁ ἀδιάκοπος, ἀνταγωνισμός τῶν πόλεων-κρατῶν στήν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλλειψη τῆς παραμικρότερης ἐνότητας μεταξύ τους, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά βλέπουν μέ πολλή ζήλια καί φθόνο τήν ἀκμή τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι, κανένα ἠθικό ἐμπόδιο δέν ὑπῆρχε γιά ν' ἀρχίσει ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νά πει κανείς πῶς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονταν νά φτάσουν στή σύγκρουση, στήριζοντας τίς ἐλπίδες τους στή Σπάρτη καί προτιμώντας τή δική της κυριαρχία, πού δέν τήν εἶχαν ὅμως ἀκόμη δοκιμάσει.

Ἡ ἐχθρα τῆς Κορίνθου γιά τήν Ἀθήνα

Κορινθιαῖοι

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Κερκυραῖοι ζητοῦν τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Καθώς εἶχαν στρέψει οἱ Ἀθηναῖοι τὰ βλέμματά τους πρὸς τή Δύση, γιά νά ἀπλώσουν ὡς ἐκεῖ τό ἐμπόριό τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τήν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τό 433 π.Χ., πού μπλεγμένοι σέ πόλεμο μέ τήν Ἐπίδαμο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τήν Κόρινθο, γι' αὐτό καί ζήτησαν τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιά νά βγοῦν ἀπό τό ἀδιέξοδο. Ἡ πρόταση ἦταν σκανδαλιστική. Δέν ἤθελε ἐξάλλου ἡ Ἀθήνα μέ ἐνδεχόμενη ἀντίρρηση τῆς, νά ἀπογοητεύσει τήν Κέρκυρα, πού ἦταν κλειδί γιά τό ἐμπόριο μέ τή Δύση: γι' αὐτό, δέχτηκε νά κλείσει μαζί τῆς ἀμυντική συμμαχία, κι ἔτσι νικήθηκαν οἱ Κορινθιοί ἀπό τούς Κερκυραίους σέ ναυμαχία, ὅπου πῆραν μέρος καί τριάντα ἀθηναϊκά καράβια.

Οἱ Κορινθιοί ξεσηκώνουν τήν Ποτίδαια. Γεμάτοι θυμό οἱ Κορινθιοί, γιά νά ἐκδικηθοῦν τήν Ἀθήνα, ὑποκίνησαν τήν παλιά τους ἀποικία Ποτίδαια στή Χαλκιδική, πού ἀνῆκε τώρα στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία, νά ἀποστατήσει. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιά νά ματαιώσουν τό σχέδιο (432).

Ὁ Περικλῆς τιμωρεῖ τούς Μεγαρεῖς. Βλέποντας πιά τόν πόλεμο πολύ κοντά, ὁ Περικλῆς θέλησε νά τιμωρήσει τούς Μεγαρεῖς γιά πολλές ἐχθρικές πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μέ πρόταση του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νά ἀπαγορευθεῖ στά μεγαρικά καράβια νά πλησιάζουν στόν Πείραιά καί σ' ἄλλα συμμαχικά λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτό ἦταν οἰκονομική συμφορά γιά τούς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ – ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Οι σύμμαχοι τών Σπαρτιατῶν ζητοῦν κήρυξη πολέμου ἐναντίον Ἀθηναίων. Ἀνυποψίαστοι γιά τίς τραγικές συνέπειες πού θά εἶχε γιά τόν Ἑλληνισμό ἡ φαβερή ἐκείνη ἐμφύλια σύρραξη, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς κι οἱ Αἰγινῆτες (τούς τελευταίους πρὶν ἀπό λίγο τούς εἶχαν ὑποχρέωση οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν τούς νίκησαν τό 457 π.Χ. σέ ναυμαχία, νά ἐγκαταλείψουν τό νησί τους: οἱ Αἰγινῆτες ὡς πρόσφυγες, ἐγκαταστάθηκαν τότε ἀπό τή Σπάρτη στή Θυρεάτιδα, στή βόρεια Λακωνική) πρότειναν στό συμβούλιο πού ἐγίνε στή Σπάρτη νά κηρυχτεῖ ὁ πόλεμος ἐναντίον τών Ἀθηναίων.

Ἔτσι ἄρχισε ἡ περιπέτεια πού «θά γινόταν ἡ ἀρχή μεγάλων συμφορῶν, γιά τούς Ἕλληνες», ὅπως ἐπιγραμματικά προφήτεψε ὁ Μελλήσιππος, ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τοῦ συνετοῦ Σπαρτιάτη βασιλιά Ἀρχιδάμου, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔστειλαν πίσω, χωρίς νά δεχτοῦν νά συζητοῦν τίς τελευταῖες προτάσεις τών Πελοποννησίων.

Οἱ φάσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τρεῖς ἦταν οἱ φάσεις τοῦ πολέμου πού κράτησε 27 ὁλόκληρα χρόνια (431-404 π.Χ.):

1. Ὁ Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431-421).

2. Ἡ Σικελική ἐκστρατεία (415-413).

3. Ὁ Δεκελεικός πόλεμος (413-404)

Τό μεγαλύτερο ναυτικό κράτος, ἡ Ἀθήνα, εἶχε ν' ἀγωνιστεῖ μέ τή σπουδαιότερη στό πεζικό ἑλληνική δύναμη, τούς Σπαρτιάτες.

Συμπολεμιστές μέ τούς Ἀθηναίους ἦταν οἱ Πλαταιεῖς, οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία κι ἡ Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στή Σικελία καί στήν Κάτω Ἰταλία, τά νησιά πού ἀνήκαν στή συμμαχία ἐκτός ἀπό τή Μῆλο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας καί οἱ διωγμένοι ἀπό τή χώρα τους Μεσσήνιοι, πού οἱ Ἀθηναῖοι τούς εἶχαν ἐγκαταστήσει στή Ναύπακτο.

Τούς Σπαρτιάτες ἀκολουθοῦσαν οἱ πελοποννησιακές πόλεις (ἐκτός ἀπό τό Ἄργος καί τήν Ἀχαΐα), τά Μέγαρα, οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας (ἐκτός ἀπό τούς Πλαταιεῖς), οἱ Φωκεῖς, ὁ Τάρας (ἡ μεγάλη ἀποικία τών Σπαρτιατῶν), οἱ Συρακοῦσες κι ἄλλες δωρικές ἀποικίες στή Μεγάλη Ἑλλάδα.

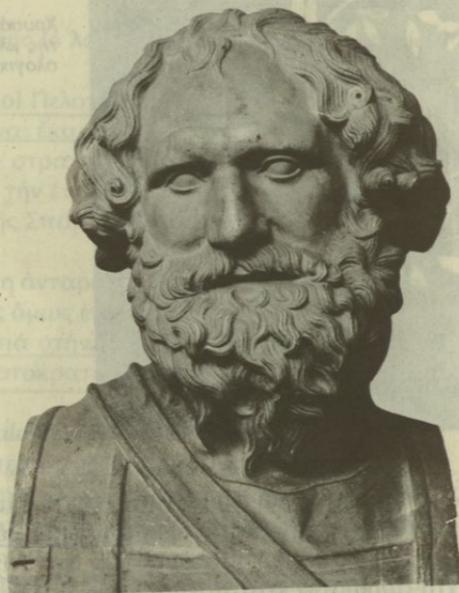
Καί τά δύο μέρη ἦταν ἰσχυρά. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἄφθονα τά μέσα· τά παλαιά τους λάθη ὅμως ἀπέναντι στούς συμμάχους τους εἶχαν δημιουργήσει ἀσχημο κλίμα στήν ἴδια τους τήν παράταξη καί πολλές δικές τους πόλεις πίστεψαν στή Σπάρτη, πού βγήκε στόν πόλεμο κηρύσσοντας πώς θ' ἀγωνιστεῖ γιά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνεξαρτησία τους.

Ἰδιαιτότητες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου: α. Οἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται μονάχα τήν ἀνοιξη καί τό καλοκαίρι. Σταματοῦν ὕστερα,

Οἱ σύμμαχοι τών Ἀθηναίων

Οἱ σύμμαχοι τών Σπαρτιατῶν

Μαρμάρινη προτομή του βασιλιά της Σπάρτης Αρχιδάμου, αντίγραφο ρωμαϊκών χρόνων. Μουσείο στο Έρκολανο της Ιταλίας.

καί οι αντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται για την επόμενη χρονιά.

β. Οι Σπαρτιάτες κι η παράταξή τους επιδιώκουν συγκρούσεις με πεζικές δυνάμεις, ενώ οι Αθηναίοι στηρίζονται στο ναυτικό τους.

γ. Την πολιτική της Αθήνας την όριζει ένας μεγάλος αρχηγός, ο Περικλής (τά πρώτα χρόνια τουλάχιστον). Στην Πελοποννησιακή συμμαχία δέ συμβαίνει τό ίδιο. Έπικρατεί, βασικά, τό μίσος έναντίον των Αθηναίων, θρεμμένο από την αντίζηλία των μεγάλων πόλεων, πού τά συμφέροντά τους αντιμάχονταν τή δύναμη της Αθήνας.

4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τόν πρώτο καί δεύτερο χρόνο του πολέμου οι Πελοποννήσιοι μέ αρχηγό τό βασιλιά τής Σπάρτης, τόν Αρχίδαμο, κάνουν εισβολή στην Αττική/ληλατούν καί καταστρέφουν τήν ύπαιθρο ώσπου νά έρθει ό χειμώνας, μά δέν πολιορκούν τήν πόλη. Οι άγρότες τής Αττικής από τήν πρώτη στιγμή ζήτησαν προστασία στά Μακρά Τείχη, παράτησαν έρημα τά κτήματά τους καί ζούσαν πρόχειρα, σέ άθλιες συνθήκες, ό ένας σχεδόν πάνω στόν άλλο.

Οί Αθηναίοι, αντίστοιχα, ληλατούσαν μέ τό στόλο τους τά παράλια τής Πελοποννήσου, για νά προκαλέσουν δυσκολίες κι άντιπερισπασμό στή Σπάρτη.

Ο λοίμός. Όταν τό δεύτερο χρόνο έπεσε ξαφνικά στήν Αθήνα

Χρυσά στεφάνια μυρσίνης από τάφους
της κλασικής περιόδου. Έθνικό Αρχαι-
ολογικό Μουσείο

λοιμός (έπιδημική άρρώστια, τύφος ίσως), πού τόν έφερε κάποιον
καράβι από τήν Αίγυπτο, οί άπώλειες σέ ανθρώπινο ύλικό έξαιτίας
του συνωστισμού τών άγροτών στά τείχη ήταν τεράστιες. Η φρι-
χτή άρρώστια καταπόνησε τόσο πολύ τούς 'Αθηναίους, ώστε στή
2 δυσκολία πού βρέθηκαν, κατηγόρησαν τόν Περικλή πώς τούς ξεσή-
κωσε γιά πόλεμο, καί τού άφαίρεσαν τό άξίωμα τού στρατηγού.

"Όταν, σέ λίγο, τόν ξανακάλεσαν στήν έξουσία, πολύ λίγος και-
ρός τούς έμενε νά χαρούν τήν άρχηγία του. 'Αρρώστησε κι ό ίδιος
καί πέθανε, άφου χάθηκαν στήν έπιδημία δύο γιοί του. 'Η μοίρα
τών 'Αθηναίων σκοτεινιάζε. 'Ο δυνατός πολιτικός, πού μέ ψυχραι-
μία καί λογική αντιμετώπιζε τήν κατάσταση, έλειψε.

3 Ο Κλέων

"Αρχισαν ξανά οί διαμάχες ανάμεσα στούς άριστοκρατικούς (μέ
έκπρόσωπο τό Νικία) καί στούς δημοκρατικούς, μέ άρχηγό τό φι-
λοπόλεμο δημαγωγό Κλέωνα, πού ήταν άνθρωπος τών άκρων.
3 'Από τήν 'Εκκλησία τού Δήμου έλειψε ό «'Ολύμπιος» Περικλής, καί
τήν ήρεμη γλυκύτητά του τή διαδέχτηκαν οί πύρινοι λόγοι πολλών,
πού κοίταζαν μέ ρητορείες νά πείσουν τό λαό, ανάλογα μέ τά πάθη
τους, χωρίς νά συλλογίζονται πρώτα καί πάνω άπ' όλα τό συμφέ-
ρον τής πόλης.

5 Μιά εποχή μεγάλη χάθηκε μέ τόν Περικλή. Τό τελευταίο έξοχο
δείγμα τής προσωπικότητάς του στάθηκε ό περίφημος 'Επιτάφιος,
ό λόγος δηλαδή πού ή πόλη τού ανάθεσε νά έκφωνήσει γιά τούς
νεκρούς τού πρώτου έτους τού πολέμου, όταν τούς έθαψαν, στήν
άρχή τού χειμώνα τού 430, στό Δημόσιο Σήμα*, στόν Κεραμεικό.
Βρήκε εκεί τήν εύκαιρία ό μεγάλος πολιτικός νά δώσει ανάγλυφη τήν
είκόνα τής δημοκρατικής 'Αθήνας καί θαυμαστά νά προβάλλει τό

πνεῦμα καί τήν ἀκτινοβολία της (ὁ λόγος διασώθηκε στήν Ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἀπό τό φόβο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννησιοί στράφηκαν σ' ἄλλα σημεῖα, μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στίς Πλαταιές, ἐνώ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μέ στρατηγό τό Δημοσθένη νά ὀχυρώσουν τήν Πύλο, καί τέλος, μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνα, νά αἰχμαλωτίσουν τά 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης πού ὑπεράσπιζαν τή Σφακτηρία.

Τό 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στήν Ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Γιά παραδειγματισμό οἱ Ἀθηναῖοι – ἐπικρατοῦσε πιά στήν πολιτική ἡ ὀξύτητα τοῦ Κλέωνα – σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικούς στό νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτή τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἓνα πολύ κακό προηγούμενο. Ὄταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπό δύο χρονῶν πολιορκία, πήραν τίς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρίς λόγο τούς λίγους γενναίους ὑπερασπιστές τῆς πόλης. Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνική εὐγένεια κι ἀνεκτικότητα εξαφανίζονταν.

Ὁ πόλεμος μεταφέρεται στή Μακεδονία. Ἦταν εὐκαιρία νά σταματήσει ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός. Πρώτοι τό ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες· ματαίωσε ὅμως τήν πρότασή τους ὁ Κλέων, κι ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στή Μακεδονία. Ἀρχηγός τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ὁ φιλοπόλεμος στρατηγός Βρασίδης, πού ἄρχισε νά ξεσηκώνει τίς συμμαχικές πόλεις τῶν Ἀθηναίων στή Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγός ἦταν ὁ Κλέων.

Στή μάχη τῆς Ἀμφιπόλεως ἔπεσαν καί οἱ δύο ἀρχηγοί. Ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στή Μακεδονία εἶχε ἓνα ἀπροσδόκητο θῦμα:

Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικός Θουκυδίδης δέν κατόρθωσε νά φτάσει ἔγκαιρα, γιά νά ὑποστηρίξει μέ τά ἀθηναϊκά πλοῖα τήν Ἀμφίπολη. Τόν καταδίκασαν γι' αὐτό ἐρήμην* οἱ συμπολίτες του σέ θάνατο καί δέν μπόρεσε πιά νά γυρίσει στήν Ἀθήνα. Ἔτσι, ἀποχώρησε στά κτήματά του στή Θράκη κι ἀφοσιώθηκε στή συγγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Νικίεος εἰρήνη (421 π.Χ.). Ὄταν ἔλειψαν κι οἱ δύο φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιά τούς αἰχμαλώτους τους, πού ἀκόμη βρισκόνταν στήν Ἀθήνα, καί ἡ σωφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὀδήγησαν τούς δύο ἀντιπάλους νά κλείσουν εἰρήνη γιά 50 χρόνια, μέ τή συμφωνία πῶς ἀμοιβαῖα θά παράδιναν τούς αἰχμαλώτους καί τίς πόλεις πού ὁ καθένας εἶχε κυριέψει στό διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε Νικίεος.

Μάχη Ἀμφιπόλεως

4

5

6

7

8

9

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

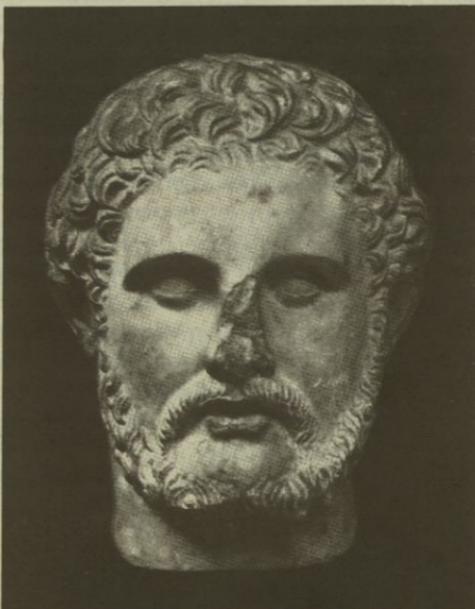
Θά πίστευε κανείς πώς κι οί δυό αντίπαλες παρατάξεις θά έβραζαν γνώση, ύστερα από τήν πικρή πείρα πού είχαν αποχτήσει στή δεκάχρονη σύγκρουση, και ότi μέ κανένα τρόπο δέ θά επιζητούσαν νά αρχίσουν ξανά τίς έχθροπραξίες. Βλέπουμε, όμως, νά σημειώνει χαρακτηριστικά ό Θουκυδίδης στό έργο του: «ευθύς μετά τίς σπονδές, 'υπόπτειον' οί 'Αθηναίοι τούς Λακεδαιμονίους, γιατί δέν είχαν, όπως συμφώνησαν, επιστρέψει ό ένας στόν άλλον τίς πόλεις πού κυρίεψαν».

Οί Έλληνες δέν είχαν νιώσει ακόμα πώς ήταν ανάγκη νά ένωθούν μεταξύ τους και νά πάψουν νά χύνουν τό πολύτιμο αδελφικό αίμα, αν ήθελαν νά διατηρήσουν τήν έλευθερία πού τόσο αγαπούσαν.

Στήν 'Αθήνα, δυό άνθρωποι παλεύουν αυτά τά χρόνια (415-413) στην πολιτική σκηνή, έκφράζοντας αντίθετες απόψεις: ό άριστοκρατικός Νικίας, πού έβλεπε καταστροφική τή συνέχιση του πολέμου, κι ό φιλόδοξος νέος πολιτικός 'Αλκιβιάδης, μαθητής του Σωκράτη, εξαίρετα μορφωμένος και λαμπρός ρήτορας, συνεχιστής όμως τής ιδέας νά επιβληθεί ή 'Αθήνα σ' όλο τόν ελληνικό κόσμο και νά σταθεροποιήσει τήν ήγεμονία της.

Ό αθηναϊκός
έγωισμός

Τά εύλωττα μηνύματα τής αποστασίας των συμμαχικών πόλεων δέν είχαν συνεισεί τούς 'Αθηναίους, ώστε νά πάψουν νά βλέπουν τή θέση τής πόλης τους ήγεμονική απέναντι στους συμμάχους και νά τούς συμπεριφέρονται όπως μιά αυτοκρατορία πολιτεύεται απέναντι στους υπηκόους της.

Μαρμάρινο κεφάλι του 'Αλκιβιάδη. Ό 'Αθηναίος στρατηγός και πολιτικός εικονίζεται ώραϊος, όπως φημιζόταν πώς ήταν, και στοχαστικός ταυτόχρονα. Μουσείο Ny Karlsberg Κοπεγχάγη.

Στήν ψυχή πάλι τών Σπαρτιατῶν καί τών ἄλλων Πελοποννησιῶν εἶχε σταλάξει τό μῖσος γιά τήν Ἀθήνα. Μιά μικρή ἀφορμή ἦταν ἀρκετή, κι ἡ ἐπιφανειακή ἡρεμία θά χανόταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσε ὁ Νικίας στήν Ἀθήνα νά βάλει γνώση καί νά συγκρατήσει τούς συμπολίτες του. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεάζοντας μέ τά θερμά του λόγια τό δῆμο, κατόρθωνε, ὀλοένα, ν' ἀποφασίζονται διάφορες ἐνέργειες, στόν καιρό ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἐναντίον τών Σπαρτιατῶν, ἂν καί ἴσχυε ἡ συνθήκη.

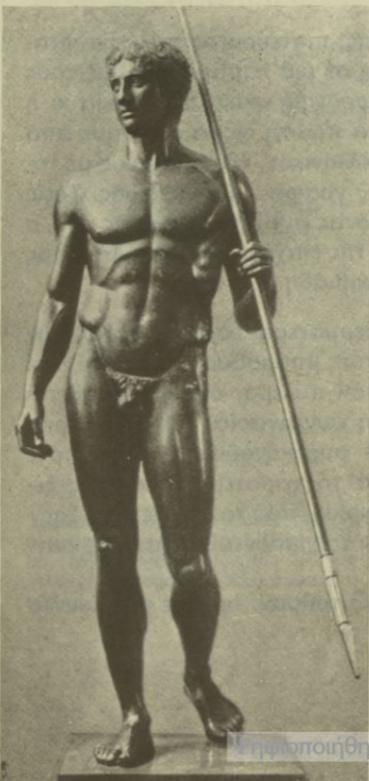
6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου – στάθηκε ἐξάλλου μιά ἀπό τίς αἰτίες του – οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στό μυαλό τους τό

Δύο ἀντίγραφα περίφημων ἀγαλμάτων:

Ἀριστερά: Ὁ «δορυφόρος», ἀγαλμα μαρμάρينو, ἀντίγραφο ἀπό χάλκινο πρωτότυπο ἔργο τοῦ περίφημου γλύπτη Πολυκλείτου. Θαυμάστηκαν τόσο στήν ἐποχή του οἱ ἀναλογίες του, ὥστε ὀνομάστηκε Κανών (λέγεται ἐξάλλου πῶς εἶχε γράψει σχετικό βιβλίο ὁ Πολύκλειτος μ' αὐτό τόν τίτλο). Δεύτερη πενήνταετία τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Νάπολης στήν Ἰταλία.

Δεξιά: Ἀντίγραφο τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, τοῦ Φειδία. Εἶναι γνωστό ὡς Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

άνθηρό εμπόριο τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἡ σπουδαία ἀποικία τους, οἱ *Θούριοι*, πού μέ τή συμβουλή τοῦ Περικλῆ εἶχαν ἰδρύσει, ἦταν σταγόνα στόν ὠκεανό γιά τά σχέδιά τους. Ὀνειροπολοῦσαν νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐπιρροή τους κι ἄλλοῦ, στήν πλούσια αὐτή χώρα. Κι ὁ Ἀλκιβιάδης ποθοῦσε, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, νά ἰδεῖ τόν ἑαυτό του νά ἀποκτήσει ὄνομα καί νά γίνει «μέγιστος».

Μεταξύ τοῦ 417-416 π.Χ. ἐπικρατεῖ ἡ πολιτική γραμμή τοῦ Ἀλκιβιάδη, πού θέλοντας νά ἐπιβάλλει τήν ἀθηναϊκή ἡγεμονία πείθει τό ἄνδρα νά ἐγκρίνει τή μάταιη ἐκστρατεία στήν Ἀμφίπολη, γιά τήν ἀνάκτησή της, καί τήν ἐπίθεση στή Μῆλο. Ἡ πρώτη ἐπιχείρηση δέν πέτυχε, στή Μῆλο, ὅμως, σημειώθηκε νέο δείγμα ἀπανθρωπίας ἀπό τήν πλευρά τῶν Ἀθηναίων: Οἱ κάτοικοί της σκοτώθηκαν ἢ πωληθήκαν δοῦλοι, μόλις κυριεύθηκε τό νησί. Ἡ φοβερή αὐτή στάση γέμισε φρίκη πολλές ἑλληνικές καρδιές, χωρίς νά ὀδηγήσει στήν ἀποφυγή τοῦ πολέμου.

Τό 415 π.Χ. ξαφνικό γεγονός ξέσπασε. Ἡ πόλη Ἐγεστα στή Σικελία ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιατί τήν πίεζαν οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινούντα καί τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Νικίας μάταια προσπάθησε ν' ἀκουστεῖ ἡ φωνή του. Ἡ Σικελία ἦταν μακρινή χώρα, ὁ τόπος ἄγνωστος στούς Ἀθηναίους ναῦτες καί στρατιῶτες. Ποιό θά ἦταν τό τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης; Μέσ στήν Ἑλλάδα, ἐξάλλου, οἱ ἐχθροί παραμόνευαν.

Γεμάτος ἐνθουσιασμό ὁ Ἀλκιβιάδης, πιστεύοντας πῶς εἶχε φτάσει ἡ ὥρα του νά ὀδηγήσει τήν πόλη σέ μιά λαμπρή νίκη, μέ τούς φλογερούς λόγους του κάλυψε τή φρόνιμη φωνή τοῦ Νικία κι ἡ ἐκστρατεία ἀποφασίστηκε. «Τότε, γιά πρώτη φορά, ξεκίνησε ἀπό μιά μόνο πόλη, στόλος καί στρατός ἑλληνικός, ἐξοπλισμένος μέ τόση ἀφθονία καί τόση λαμπρότητα», γράφει ὁ Θουκυδίδης. Τρεῖς ὀρίστηκαν στρατηγοί: ὁ Νικίας, παρά τίς ἀντίθετες ἀπόψεις του, ὁ Ἀλκιβιάδης, πού ἦταν ὁ ἐμπνευστής τῆς ἐπιχείρησης, κι ὁ Λάμαχος πού ἀκολουθοῦσε τή γνώμη τοῦ Ἀλκιβιάδη.

Ἡ ἐκστρατεία πού κίνησε μέ τίς θερμότερες εὐχές τῶν πολιτῶν καί μέ τό ἄνθος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, μπορούσε νά καταλήξει σέ ἐκπληκτική νίκη τῶν Ἀθηναίων. Στόν πόλεμο, ὅμως, χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια καί ἄρμονική συνεργασία. Ὄταν οἱ τρεῖς στρατηγοί ἔφτασαν στή Σικελία, δέ συμφωνοῦσαν γιά τό πότε ἔπρεπε νά ἀρχίσει ἡ ἐπιχείρηση. Μά τό χειρότερο ἦταν πῶς ξέσπασε στήν Ἀθήνα φοβερή πολιτική κρίση, πού κατάληξε στήν ξαφνική ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη, πρὶν ἀρχίσουν οἱ πολεμικές συγκρούσεις στή Σικελία.

Ἐνῶ ἀκόμη οἱ τρεῖς στρατηγοί συζητοῦσαν, ἔφτασε στή Σικελία

Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα

τό ιερό πλοίο τῶν Ἀθηναίων, ἡ «Σαλαμινία», νά πάρει πίσω τόν Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα, γιά ν' ἀπολογηθεῖ. Εἶχε κατηγορηθεῖ ἀπό τούς ἐχθρούς του πῶς τήν παραμονή τοῦ ξεκινήματος, αὐτός κι οἱ φίλοι του, μεθυσμένοι, εἶχαν κόψει τά κεφάλια τῶν ὀδοδεικτῶν (ὀρθογώνιων στηλῶν μέ τό κεφάλι τοῦ θεοῦ Ἑρμῆ στήν κορυφή). Ἡ φοβερή ἱεροσυλία, ἔργο ἀγνώστων, ἀποδόθηκε στόν Ἀλκιβιάδη, κι οἱ ἀντίπαλοί του ἐπεισαν τήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου νά τόν ἀνακαλέσει. Αὐτό ἦταν ἡ ἀρχή τοῦ φοβεροῦ τέλους πού πήρε αὐτή ἡ ἐκστρατεία.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ ψυχή τῆς ἐκστρατείας, χρειαζόταν νά βρισκεται συνεχῶς κοντά στίς ἐπιχειρήσεις. Ἀντίθετα, πρίν ἀκόμη χαράξει, μέ τή διορατικότητα καί τήν πολιτικότητά του, τή γραμμή πού θά ἀκολουθοῦσαν, τόν ἀπόσυραν ἀπό τή Σικελία. Καταλαβαίνοντας ὁ ἴδιος τί νόημα εἶχε ἡ ἀνάκληση καί μὴν ἔχοντας διόλου τή διάθεση νά καταδικασθεῖ σέ θάνατο ὡς ἱερόσυλος, προσποιήθηκε πῶς ἀκολουθεῖ μέ τή δική του τριήρη τή «Σαλαμινία», ὅταν ὄμως ἔφτασαν στούς Θουρίους, ἐξαφανίστηκε.

Στήν Ἀθήνα δικάστηκε ἐρήμην* καί καταδικάστηκε σέ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καί νά τό ἤθελε, δέν μπορούσε πιά νά γυρίσει πίσω. Στό φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια:

Ἑρμαϊκή στήλη μέ τό κεφάλι τοῦ θεοῦ, ἀντίγραφο τοῦ Ἑρμῆ Προτυλαίου, ἔργου τοῦ περίφημου γλύπτη Ἀλκαμένη. Μουσεῖο Κωνσταντινουπόλεως.

Νά πάει στή Σπάρτη. Φτάνοντας μάλιστα ἐκεῖ, συμβούλεψε ἀμέσως τούς ἐχθρούς τῆς πόλης του ὅ,τι φοβερότερο γιά τήν Ἀθήνα: νά στείλουν ἐκστρατευτικό σῶμα στή Σικελία, γιά νά βοηθήσει τούς Συρακουσίους, καί, τό χειρότερο, νά ὀχυρώσουν οἱ Σπαρτιάτες στήν Ἀττική τή Δεκείλεια, κι ἔχοντας πιά μόνιμο στρατόπεδο ἐκεῖ νά σφίξουν τήν πολιορκία τῆς Ἀθήνας.

Οἱ συγκρούσεις στή Σικελία. Ὅταν ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις στή Σικελία, πολύ γρήγορα σκοτώθηκε ὁ Λάμαχος, ἀφήνοντας μόνο του τό Νικία. Παρά τίς ἀρχικές ἐπιτυχίες τους οἱ Ἀθηναῖοι δέ σταθεροποίησαν τή θέση τους. Ὁ ἀγώνας ἔμεινε ἀμφίβολος. Καί ὅταν ἔφτασε ὁ πονηρός Σπαρτιάτης *Γύλιππος*, ἡ κατάσταση ἔγινε ἀκόμη δυσκολότερη. Μ' ὅλη τή γενναιότητα τοῦ Νικία καί τήν ὑπεράνθρωπη προσπάθειά του, τό μέλλον δέ φαινόταν εὐχάριστο. Μποροῦσε ἐξάλλου ποτέ νά κερδίσει ἕναν τόσο δύσκολο πόλεμο (ὄσο τίμιος κι εὐσυνειδήτος ἄν ἦταν), ἐκεῖνος πού ποτέ δέν εἶχε πιστέψει σ' αὐτόν; Ὁ ἐμπνευστής τῆς ἐκστρατείας ἔλειπε ἀπό τραγικό λάθος τῶν Ἀθηναίων, καί τό χειρότερο ἦταν πῶς τό ἔξυπνο μυαλό του, αὐτή τήν κρίσιμη στιγμή, ἐργαζόταν γιά λογαριασμό τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ κατακουρασμένος Νικίας ἔστειλε δραματικό γράμμα σούς Ἀθηναίους παρακαλώντας τους νά ἐγκαταλείψουν τόν ἀγώνα, ἢ νά στείλουν «στράτο καί ναυτικό καί χρήματα». Ἰκέτευε ἀκόμα νά τόν ἀντικαταστήσουν, γιατί ἦταν γέρος πιά κι ἄρρωστος ἀπό τά νεφρά του. Πεισμμωμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν νέες δυνάμεις μέ ἀρχηγό τό στρατηγό Δημοσθένη, χωρίς νά ἀνακαλέσουν τό Νικία.

Ἡ κατάσταση καί πάλι δέν ἄλλαξε, παρ' ὅλη τή γενναιότητα πού ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δέν ἦταν εὐκόλο νά καταλάβουν τίς Συρακουσες, κι οἱ λιγοστές ἐπιτυχίες τους δέν ἔφερναν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, σίς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικό μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καί, τέλος, οἱ δύο ἄτυχοι στρατηγοί, ὁ Νικίας κι ὁ Δημοσθένης, ἔχασαν τό στόλο τους σέ ναυμαχία καί ὑποχώρησαν στό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπό ἀφάνταστες ταλαιπωρίες ἀναγκάστηκαν νά παραδοθοῦν μέ τά ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ τους (413).

Οἱ Συρακούσιοι εἶχαν ἀποφασίσει νά ἐκδικηθοῦν τόσο παραδειγματικά τούς ἐχθρούς τους, ὥστε στή μανία τους οὔτε οἱ δύο στρατηγοί δέ γλίτωσαν τά μαρτύρια καί τό θάνατο. Πολλοῦς ἀπό τούς στρατιῶτες τούς σκότωσαν· ἄλλους ταλαιπωρημένους, κι ἄρρωστους ἀπό τίς κακουχίες τούς ἔριξαν στά λατομεῖα νά δουλεύουν, κι ἐκεῖ σέ λίγο βρῆκαν οἰκτρό θάνατο. Στήν ἐκστρατεία αὐτή χάθηκαν καράβια καί ἐφόδια, καί, τό σπουδαιότερο, τό ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς νεολαίας. Οἱ ἀπώλειες ἦταν φοβερές γιά τήν πόλη.

«Οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν καί στή στεριά καί στή θάλασσα, καί μέ κάθε τρόπο· τά δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπό κάθε ἀποψη, μεγάλα· χάσανε στρατό καί στόλο κι ὅ,τι ἄλλο εἶχαν, καί ἀπό τούς πολλούς πού ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στήν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στήν Ἱστορία του τό κεφάλαιο γιά τή Σικελική ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἕνας πραγματικά μεγάλος Εὐρωπαϊός ἱστορικός, ὁ Γερμανός Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πώς «ἦταν μοιραία γιά τήν Ἀθήνα ἡ ὥρα πού ὁ μεγαλοφυής γιός της, ὁ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στό στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

Ὄταν πέφτει ὁ ἰσχυρός, τότε ὄλοι ξεσηκώνονται ἐναντίον του καί τά πάντα γυρίζουν ἀντίθετα. Στήν Ἀθήνα, μετά τήν πανωλεθρία, ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιατί ἔλειπε ὁ ἀρχηγός πού θά ἔβγαζε τήν πόλη ἀπό τή δύσκολη θέση. Ὡστόσο, ὁ γενναῖος λαός της μέ θάρρος προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει τήν κατάσταση κι ἀποφάσισε νά ναυπηγήσει νέα καράβια.

Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πώς ἦταν κατάλληλη ἡ ὥρα νά ἀποστατήσουν καί νά γλιτώσουν ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, πού μέ τήν Καλλίειο εἰρήνη εἶχαν ἀποτραβηχθεῖ ἀπό τόν ἑλληνικό κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα πού νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καί προσφέροντας σάν ὄπλα ἀκαταμάχητα τά χρήματά τους ζητοῦν καί πάλι νά ἀνακατευτοῦν στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις.

Ἔτσι συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Ὁ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μέ τήν εὐγλωττία του νά πείσει τούς Σπαρτιάτες νά ἐγκαταλείψουν τήν πατροπαράδοτη κλειστή πολιτική τους καί νά πάρουν ὁπως οὐδέποτε τήν ἡγεμονία ἀπό τούς Ἀθηναίους. Στήν προσπάθειά τους αὐτή δέ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἐθνική ἀξιοπρέπεια, νά ἀναγνωρίσουν τήν περσική κυριαρχία στίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιά ἀντάλλαγμα τά χρήματα πού τούς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιά νά ἐτοιμάσουν στόλο καί νά χτυπήσουν τούς Ἀθηναίους.

Στήν περίπτωση αὐτή, καί στά δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειψε ἕνας ἠθικός ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔξυπνος καί διορατικός, ἀπύθμενα ὄμως φιλόδοξος, ἀφοῦ ξεσήκωσε τούς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σέ ἀποστασία, δέ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πώς τόν ὑποπεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νά προσφέρει, προσωρινά, τίς ὑπηρεσίες του στό σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τόν Τισσαφέρνη. Ἔτσι, νέα καταστρεπτική συμβουλή, καί γιά τίς δύο ἑλληνικές πόλεις,

Νέα ἐμφάνιση τῶν Περσῶν

Ἄλκιβιάδης πηγαίνει μέ τούς Πέρσες

Λεπτομέρεια από μνημικό ψήφισμα των Ἀθηναίων πρὸς τὴν τῶν Σαμίων πού τοὺς ἔμειναν πιστοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι σὲ μιὰν ἐποχὴ πού ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἦταν φοβερὴ γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὸ ἀνάγλυφο παριστάνεται ἀριστερὰ ἡ Ἥρα, πολιοῦχος θεὰ τῆς Σάμου, νὰ κρατεῖ τὸ σκήπτρο τῆς, ἐνῶ δίνει τὸ δεξιὸν χεῖρ (δεξιῶση) στὴν Ἀθηνᾶ, πού πάνοπλη – ἡ ἀσπίδα τῆς εἶναι ἀκουμπισμένη πλάι στὸν κορμὸ ἑνὸς δέντρου – συμβολίζει τὴν πόλιν τῆς Ἀθήνας. Τέλη 5ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

ἔδωσε αὐτὴ τὴ φορά, τονίζοντας πῶς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νὰ ὑπάρχει ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δύο δυνατές ἐλληνικές παρατάξεις, ὥστε νὰ χτυπιοῦνται μεταξύ τους καὶ νὰ ἀδυνατίσουν.

Στὸ μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μὲ τὰ περσικά χρήματα καὶ βρισκόνταν στὸ Ἀνατολικὸ Αἰγαῖο. Ὁ Ἄλκιβιάδης, πού δὲν ἐνιωθε ἀσφάλεια κοντὰ τὸν ὑποουλο Τισσαφέρην, σκέφτηκε νὰ ζητήσῃ δικαίωση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴν μπερδεμένη λοιπόν αὐτὴ περίοδο συνεννοήθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς τους πού βρισκόνταν στὴ Σάμο, καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀνακαλέσουν στὴν Ἀθήνα, ὅπου οἱ πολιτικές διαμάχες ἦταν φοβερές. Ὑποσχέθηκε νὰ χαλάσει τὴ συμμαχία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Πρὶν γυρίσει, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν καὶ μὲ λίγα καράβια πού κι αὐτός ἐφτίασε μὲ περσικά χρήματα, κατόρθωσε νὰ νικήσῃ τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ καταλάβῃ πόλεις στὸν Ἑλλήσποντο γιὰ λογαριασμό τῶν Ἀθηναίων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτό, ὁ ταλαιπωρημένος λαὸς τῆς Ἀθήνας, κουρασμένος ἀπὸ τὸν

Ἄλκιβιάδης
γυρίζει στὴν
Ἀθήνα

ατής πιά, τήν κατάσταση. **Τό 406**, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοί κατόρθωσαν νά νικήσουν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες, μεταξύ Μυτιλήνης καί Μ. Ἀσίας. Ὁ στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἰσχυρότερος καί, θέλοντας-νά δώσουν οἱ στρατηγοί τῆς τό τελικό χτύπημα στό Σπαρτιατικό, πού πάλι τόν κατεῦθνε ὁ **Λύσανδρος**, τόν παρακολούθησαν ὡς τόν Ἑλλησποντο. Ἡ τακτική πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφαλερή· ὁ Ἀλκιβιάδης παρακολουθώντας τίς κινήσεις τους τούς παράγγειλε νά τήν ἀλλάξουν.

Ἡ ἀθηναϊκός στόλος αἰχμαλωτίζεται ἀπό τόν Λύσανδρο

Κανείς, ὅμως, δέν τόν ἄκουσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μέ τέχνασμα στούς **Αἰγός Ποταμούς**, τήν ὥρα πού τά ἀθηναϊκά πληρώματα βρισκόνταν στή στεριά, νά αἰχμαλωτίσει τό στόλο καί νά τόν ἔχει πιά στήν κατοχή του (405 π.Χ.).

Ἡ καταστροφή εἶχε γίνει μέσα σέ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. Ἡ Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρίς στόλο. Τί θά μπορούσε πιά νά τή σώσει; Τό τέλος τῆς ἦταν ἀναπόφευκτο. Τό ἱερό πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στήν Ἀθήνα τήν εἶδηση τῆς συμφορᾶς.

Ἀπομονωμένη ἡ πόλη ἀπό τήν πλευρά τῆς στεριάς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στή Δεκέλεια, ἀποκλείστηκε σέ λίγο ἀπό τό Λύσανδρο κι ἀπό τή θάλασσα. Μέ ἀξιοπρέπεια καί πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τό τέλος. Κι ὅταν πιά τέλειωσαν ὀλό-τελα οἱ τροφές κι ἡ πολιορκία ἐγίνε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνη.

Ἡ εἰρήνη καί οἱ ὄροι τῆς. Στό Συνέδριο πού ἐγίνε στή Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἰδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νά τοῦς πείσουν νά ἰσοπεδωθεῖ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στήν περίσταση αὐτή, παρ' ὅλη τήν ἀγριότητα πού εἶχε ἐπικρατήσει στόν πόλεμο, οἱ Σπαρτιατές ἐδειξαν εὐγένεια καί μεγαλοψυχία στοῦς νικημένους, λέγοντας πώς δέν ἐπιτρεπόταν νά καταστρέψουν πόλη πού ἔσωσε ἄλλοτε τήν Ἑλλάδα. Ἔτσι, δέν ἄκουσαν τή γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν ὅμως τήν εἰρήνη μέ πολύ βαριούς ὄρους:

α. Νά παραδοθοῦν ὅλα τά καράβια τῶν Ἀθηναίων, ἐκτός ἀπό δώδεκα.

β. Νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τούς πολιτικούς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νά γκρεμίσουν τά τείχη τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Πειραιᾶ, καθῶς καί τά Μακρά Τείχη, καί

δ. Νά ἀκολουθοῦν τούς Σπαρτιατές, ἔχοντας ἀπό δῶ καί πέρα τοῦς ἴδιους μέ αὐτούς ἐχθρούς καί φίλους.

Ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στήν πόλη καί ἔβαλε νά γκρεμίσουν τά τείχη τῆς, πῆγε καί κατέλαβε τήν τελευταία πιστή σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τή Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στήν ἐξουσία τοῦς ὀλιγαρχικούς, καί γύρισε νικητής στή Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθεῖ κι ἦταν τώρα χωρίς τείχη καί χωρίς στόλο.

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μέ τή Σπάρτη σημείωσε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καί χάραξε ἀνεπανόρθωτα τή ζωή τοῦ ἔθνους. Ἡ δημιουργική πνοή πού φύσηξε ὕστερα ἀπό τούς Περσικούς πολέμους χάθηκε, ἀφήνοντας στή θέση τῆς τήν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Καί τά δυό στρατόπεδα βγήκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἀνθρώποι εἶχαν σκοτωθεῖ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τό ἐμπόριο μαράζωσε καί, γενικά, ἄλλαξε ἡ ἑλληνική νοστροπία.

Λίγες δεκαετίες πρὶν, ἐνωμένοι οἱ Ἕλληνες ἀπομάκρυναν ἀπό τή χώρα τους τούς Πέρσες. Γιά νά ἐξουδετερώσουν, τώρα, ὁ ἕνας ἀντίπαλος τόν ἄλλον, ἔδωσαν στόν ἑαυτό τους τή θλιβερή ἀδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νά ἐπιζητήσουν μέ περσικό χρυσάφι νά ἀλληλοχτυπηθοῦν.

Ἀκόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ἡ φοβερή σκληρότητα, πού καί οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες ἐκδήλωσαν στίς διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριῶτες τους, πού μιλοῦσαν τήν ἴδια γλῶσσα, πίστευαν στούς ἴδιους θεούς κι εἶχαν τήν ἴδια καταγωγή, σάν νά ἦταν οἱ χειρότεροι ἐχθροί, ἐξολοθρεύοντας τούς κατοίκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλάντας τους δούλους.

Μετά τούς Περσικούς πολέμους, χαρά, ἱκανοποίηση καί περη-

Ἔλλειψη ἀξιοπρέπειας

Ἄφρων, αἰώνια νέος, παίζει τή λύρα του. Λεπτομέρεια ἀπό τή διακόσμηση ἐρυθρομορφῆς ὕδριας, τοῦ ζωγράφου Μειδία. 410 π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

φάνια οδήγησαν στο θάυμα του 5ου αιώνα. Ύστερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο, ολόκληρη η Ελλάδα θρήνησε τις απώλειες και την άσκοπη διαμάχη.

Από τα χειρότερα φαινόμενα που σημειώθηκαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο, στάθηκε η φθορά της δημοκρατίας στην Αθήνα, όπου ο λαός της, πέφτοντας στα χέρια των δημαγωγών, μεταβλήθηκε σε άλλο.

Στις θλιβερές πολιτικές διαμάχες που θα ξεσπάσουν αμέσως ύστερα, πρώτο θύμα και τραγικότερο από όλα θα πέσει ο μεγαλύτερος φιλόσοφος των αιώνων, ο Σωκράτης (399 π.Χ.). Οι ίδιοι οι συμπολίτες του θα τον κατηγορήσουν, θα τον δικάσουν και θα τον καταδικάσουν σε θάνατο. Πιστός εκείνος στη διδασκαλία του, αν και του δόθηκε η ευκαιρία να δραπετεύσει και να σωθεί, προτίμησε να πει τό κώνειο*, δείχνοντας με την υπέροχη στάση του πώς ό,τι είχε κηρύξει – πειθαρχία στους νόμους της πατρίδας και αρετή – δέ θα τά πρόδινε για να κρατηθεί στη ζωή.

Η κακή τύχη των μεγάλων ανδρών της αρχαιότητας. Μιά σειρά μεγάλων ανδρών κυβέρνησε την Αθήνα στον 5ο αιώνα ή όρισε τις τύχες της στις δύσκολες στιγμές. Παράξενο είναι πώς κανείς δεν τελείωσε ήρεμα τη ζωή του. Ο νικητής του Μαραθώνα έσβησε, καταδικασμένος, στη φυλακή, ο μεγάλος Θεμιστοκλής εξόριστος και κατατρεγμένος. Ο δίκαιος Αριστείδης έ γνώρισε του έξοστρακισμού την πικρία. Τό ίδιο κι ο νικητής του Εύρυμέδοντα, ο Κίμων, που πρόλαβε να τον βρει ο θάνατος ενδοξο, πριν πάθει άλλα δεινά. Ο έξοχος Περικλής τίς ώρες της δυσκολίας καμιά συμπάρασταση ή κατανόηση δέ βρήκε από τούς συμπολίτες του. Ξεχνώντας ό,τι τούς είχε προσφέρει, όχι μόνον εκείνον κατάτρεξαν, αλλά και τούς ανθρώπους που ανήκαν στο στενό του περιβάλλον (τόν Αναξαγόρα, τό Φειδία, τήν Ασπασία κ.ά.) τούς δυσφήμησαν και τούς κακομεταχειρίστηκαν.

Είχαν τή θαυμαστή ικανότητα να ξεχωρίζουν και να αναδείχνουν τούς άξιους οί αρχαίοι Αθηναίοι. Γρήγορα, όμως, τούς κούραζε ή μεγαλοσύνη και ζητούσαν να απαλλαγούν, από άσυναίσθητο, αλλά έντονο φόβο μήν τούς ίδουν ξαφνικά να παίρνουν αυθαίρετα τήν έξουσία και να γίνονται τύραννοι. Τών άλλων μεγάλων ανδρών ή στέρηση δέν άφησε φανερά τά χνάρια της, γιατί νεώτεροι και τό ίδιο άξιοι μπήκαν στη θέση τους άμέσως, χωρίς να σημειωθεί χάσμα. Τού Αλκιβιάδη όμως τήν άσυλλόγιστη άνάκληση τήν ώρα του πολέμου τήν πλήρωσαν θανάσιμα οί Αθηναίοι. Από τότε σβήνει, για πάντα, ή θεϊκή ήρεμία και ή γαλήνη που καθρεφτίζεται στα έξοχα πρόσωπά τους, όπως τά σμίλεψε με τήν άθάνατη τέχνη του ο Φειδίας στη ζωφόρο του Παρθενώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Θουκυδίδης ὑμνεῖ στὸν ἐπιτάφιό του τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τῆς Ἀθήνας:

«Κυβερνιόμαστε δηλαδή μέ πολίτευμα, πού δέ ζηλεύει τούς θεσμούς τῶν ἄλλων, ἀλλά εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιά πολλούς, παρά πού ξεσηκώνομε τίς συνήθειές τους. Καί λέγεται μέ τ' ὄνομα δημοκρατία, γιατί δέν κυβερνιέται γιά τὸ συμφέρον τῶν λίγων, ἀλλά γιά τούς πολλούς, κι ἔχουν ὅλοι τά ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μέ τούς νόμους γιά τίς ἰδιωτικές διαφορές μεταξύ τους· γιά τά δημόσια ἀξιώματα, ὅμως, γιά ὅποιαν ἰκανότητα ἐκτιμᾶται ὁ καθένας, δέ φτάνει σέ θέση πολιτική ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρά ἀπό τήν ἀξιοσύνη του· κι οὔτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, ὅταν μπορεῖ νά προσφέρει κάτι καλό στήν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπό τὸ ἀξίωμα, ἐπειδή εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδη, «Ἱστορία», Β 37 (Μετ. Ἑλλης Λαμπριδῆ)

2. Τό τέλος τοῦ πολέμου· ἡ εἶδηση τῆς συμφορᾶς στήν Ἀθήνα:

«Στήν Ἀθήνα ἔγινε γνωστή ἡ συμφορὰ νύχτα, ὅταν ἔφτασε ἡ Πάραλος, καί ὁ θρῆνος, καθώς ὁ ἕνας τήν ἀνάγγελνε στὸν ἄλλο, ἔφτανε, μέσ' ἀπό τά Μακρά τείχη, ἀπό τόν Πειραιά στήν πόλη· ὥστε ὀλόκληρη ἐκείνη τῆ νύχτα κανεῖς δέν ἐκλεισε μάτι, γιατί θρηνοῦσαν ὄχι μονάχα ἐκείνους πού εἶχαν σκοτωθεῖ, ἀλλά πολύ περισσότερο τούς ἑαυτούς τους, γιατί νόμιζαν πώς θά πάθουν ὅ,τι αὐτοῖ ἔκαμαν στούς Μηλίους, πού ἦταν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τούς ὑπόταξαν ὕστερα ἀπό πολιορκία καί στούς κατοίκους, τῆς Ἰσπαιᾶς... καί σέ πολλούς ἄλλους ἀπό τούς Ἑλλήνες. Τήν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συνέλευση κι ἀποφάσισαν νά φράξουν μέ χῶμα τά λιμάνια, ἐκτός ἀπό ἕνα, νά ἐπιδιορθώσουν τά τείχη, νά τοποθετήσουν φρουρές καί νά πάρουν γενικά ὅλα τά ἀπαιτούμενα μέτρα γιά τήν πόλη πού ἐπρόκειτο νά πολιορκηθεῖ».

Ξενοφώντα, «Ἑλληνικά» Β, 3-4 (Μετ. Μιχ. Δαφέρμου)

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

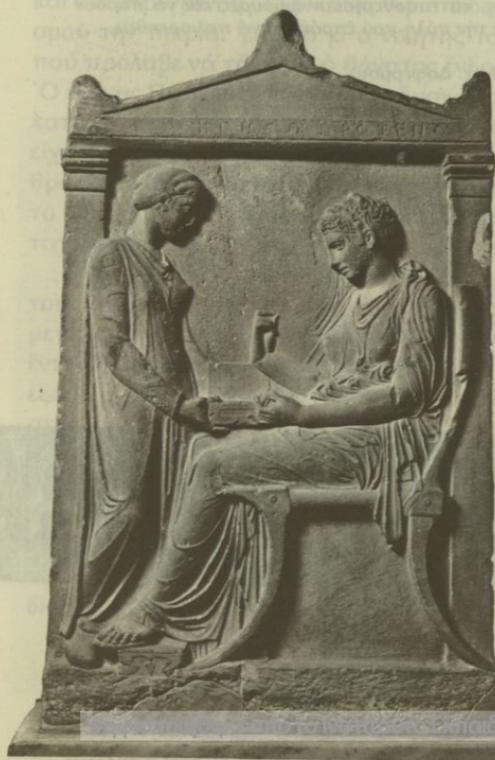
Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἡ Σπάρτη φέρθηκε μέ γενναιοφροσύνη τή στιγμή τῆς ἤττας τῶν Ἀθηναίων. Δέ θέλησε νά σπιλώσει τό ὄνομά της στούς αἰῶνες κι ἀπόρριψε τίς φοβερές προτάσεις τῶν Κορινθίων καί ἄλλων Ἑλλήνων, πού πόθησαν νά ἰδοῦν ἰσοπεδωμένη τήν Ἀθήνα νά σβῆνει ἀπό τό χάρτη.

Στούς ὄρους ὁμως τῆς εἰρήνης, πού ἐκλείσαν μέ τούς νικημένους Ἀθηναίους, στάθηκαν σκληροί οἱ Σπαρτιατές. Στήν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας ὁ Λύσανδρος παράδωσε τήν ἀρχή σέ τριάντα ὀλιγαρχικούς, μέ ἀρχηγό τό Θηραμένη, πού κυβέρνησαν μέ τόση ἀγριότητα, ὥστε ὀνομάστηκαν *Τύραννοι*. Στούς ὀχτώ μήνες πού ἔμειναν στήν ἐξουσία (τούς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατική φρουρά), ἔκαμαν φριχτές καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καί σκότωσαν γύρω στούς 1.500 ἀνθρώπους. Ἡ ληστεία κι ἡ ἀρπαγή ἦταν στήν ἡμερήσια διάταξη. Στό τέλος συγκρούστηκαν ἄγρια καί μεταξύ τους.

①

Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγησῶς, κόρης τοῦ Προξένου. Ἡ νεκρή Ἡγησῶ, καθισμένη σ' ἕνα θαυμασίο θρόνο, πατώντας σέ ὑποπόδιο, φορεῖ κατάσαρκα τό χιτῶνα καί ἀπό πάνω τό ἰμάτιό της. Ἀπέναντί της ἡ δούλη της, γεμάτη θλίψη, τῆς ἀκουμπάει σά πόδια τό κοῦτι μέ τά κοσμηματά της, ἀπό ὅπου ἡ Ἡγησῶ ἔχει πάρει ἕνα κόσμημα, πού παριστάνονταν ἄλλοτε ζωγραφιστό καί πού τό κοιτάζει. Ἡ κομψή γυναίκα, συγκρατημένη ἀπολύτως, ἀποσπνέει τή θλίψη τοῦ θανάτου πού τή σέρησε τόσο νέα ἀπό τίς ἀπλές χαρές τῆς ζωῆς, πού τίς συμβολίζει τό κόσμημα. Θαυμάσιο ἔργο τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

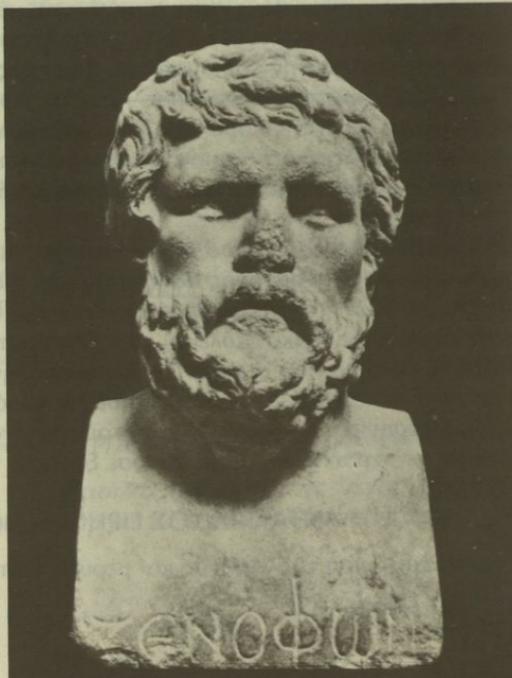
Ήταν τόσο φοβερό τό καθεστώς τους, ὥστε ὅταν οἱ δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, πού μέ ἀρχηγό τό Θρασύβουλο εἶχαν καταφύγει στή Θήβα, προχώρησαν ἀπό τό φρούριο τῆς Φυλῆς (στήν Πάρνηθα) πρὸς τόν Πειραιά καί, ἀφοῦ τόν κατέλαβαν, κατάλυσαν τήν τυραννία, οἱ ἴδιοι οἱ Σπαρτιάτες δέ θέλησαν νά ὑποστηρίξουν τοὺς Τριάκοντα. Ὁ Θρασύβουλος ἔδωσε γενική ἀμνηστία* καί ξανάφερε τή δημοκρατία στήν Ἀθήνα.

Ἀποκατάσταση
τῆς Δημοκρατίας.
Θρασύβουλος

2. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

Τῆν ἐποχή αὐτή καθιερώνεται ἓνα παράξενο φαινόμενο, πού ὀφείλεται στήν οἰκονομική κακοδαιμονία πού μάστιζε τότε τήν Ἑλλάδα. Πολλοὶ Ἕλληνες φεύγουν ἀπό τίς πόλεις τους καί προσφέρουν, ὡς μισθοφόροι, τίς στρατιωτικές τους ὑπηρεσίες στοὺς Πέρσες. Ἀρχίζει, μέ αὐτό τόν τρόπο, μιά σοβαρὴ ἀφαιμάξη ζωτικῶν στοιχείων ἀπὸ τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Λύσανδρος εἶχε γοητεύσει τό βασιλιά τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη μέ τή γενναϊότητά του. Ἔτσι, συμπάθησε χάρη σ' αὐτόν καί τή Σπάρτη. Ὅταν, ὁμως, ὁ ἀδελφός του ὁ Κύρος, μέ σπαρτιατικὴ βοήθεια, τόν χτύπησε θέλοντας νά τοῦ πάρει τή βασιλεία, ὁ θαυμασμός γιὰ τή Σπάρτη χλώμιασε. Στὴ μάχη τῶν δύο ἀδελφῶν στά Κούναξα νικῆθηκε ὁ Ἀρταξέρξης, ὁ Κύρος ὁμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Μαρμάρينو πορτραῖτο τοῦ
ἱστορικοῦ Ξενοφῶντα.
Μουσεῖο Ἀλεξανδρείας.

Κάθοδος τών Μυρίων

5). Τότε, σημειώθηκε ένα πρωτόφαντο γεγονός από τούς Έλληνες μισθοφόρους, πού έμεινε θαυμαστό κατόρθωμα στήν ιστορία: ή Κάθοδος τών Μυρίων. Δέκα χιλιάδες Έλληνες πού ήταν στό στρατόπεδο του Κύρου, μέ άρχηγό τόν Άθηναιο Ξενοφώντα κατόρθωσαν, παρ' όλες τίσ αντίξοες περιστάσεις, νά διαβούν τήν έχθρική χώρα καί νά φτάσουν στόν Εϋξεινο.

Οί Σπαρτιάτες ενδιαφέρονται γιά τίσ πόλεις τής Μ. Ασίας

Τήν έποχή εκείνη οί ελληνικές πόλεις τής Μ. Ασίας, τό πιό τυραννισμένο μέρος του Έλληνισμού, είχαν καί πάλι προβλήματα μέ τούς Πέρσες. Οί Σπαρτιάτες πίστεψαν πώς είχαν, τώρα πιά, χρέος νά τίσ βοηθήσουν. Έστειλαν, έτσι, δύο στρατηγούς – τό Θίβρωνα άρχικά, καί ύστερα τό Δερκυλίδα – πού δέν κατόρθωσαν όμως σπουδαία πράγματα.

6) Στο μεταξύ, τό 396, ο βασιλιάς τής Σπάρτης Άγησίλαος – ένας άνθρωπος πού ο ιστορικός Ξενοφών τόν χαρακτηρίζει τέλειο –, ευγενικός καί φιλόανθρωπος, μέ σκέψεις πανελλήνιες, έβαλε στό μυαλό του νά καταλύσει τό περσικό κράτος. Τό όπλο όμως, πού ή ίδια ή πόλη του δέχτηκε άλλοτε νά χρησιμοποιήσει εναντίον τών Άθηναιών (τά περσικά χρήματα), δόθηκε τώρα στους έχθρους τής Σπάρτης. Καί του ευγενικού ανθρώπου ή προσπάθεια έπεσε στό κενό.

Μάχη στήν Κορώνεια

Άναγκάστηκε, αφήνοντας τή Μ. Ασία, όπου είχε κερδίσει άρκετές νίκες εναντίον τών Περσών, νά γυρίσει γρήγορα στήν Ελλάδα, γιά ν' αντιμετωπίσει τούς συνασπισμένους μέ περσικά χρήματα Θηβαίους, Κορινθίους καί Άργείους, μαζί καί τούς Άθηναίους, πού τούς νίκησε τό 394 στήν Κορώνεια τής Βοιωτίας.

395-387 ~~Έξι χρόνια κράτησε ο πόλεμος (ως τό 392) καί στό διάστημα αυτό, στήν περιοχή τής Κορινθίας όπου μεταφέρθηκαν οί επιχειρήσεις (λέγεται γι' αυτό ο πόλεμος Βοιωτικός ή Κορινθιακός), φάνηκε καθαρά πώς οί Σπαρτιάτες δέν κατόρθωσαν νά επιβληθούν στους άλλους Έλληνες.~~

Στήν περίπτωση αυτή δύο σημαντικά γεγονότα ανέβασαν πάλι τήν Άθήνα: 1. Ο στρατηγός Ίφικράτης όργάνωσε μέ έλαφρά σώματα (πελταστών) τόν άθηναιικό στρατό (νίκησε έτσι καί τούς Σπαρτιάτες στόν Κορινθιακό πόλεμο). 2. Ο στρατηγός Κόνων κατέστρεψε τό ναυτικό πού είχαν οί Σπαρτιάτες στήν Κνίδο (394): "Υστερα, μέ τά ίδια περσικά πλοία λεηλάτησε τά παράλια τής Λακωνικής καί τής Μεσσηνίας, έδωσε χρήματα στους αντιπάλους τής Σπάρτης καί, πάλι μέ περσικό χρυσάφι, ύψωσε ξανά τά τείχη τής Άθήνας.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.)

Ή νέα εμφάνιση τής Άθήνας καί μερικές επιτυχίες του ναυτικού

της στὸν Ἑλλησποντο ἀνησύχησαν τοὺς Πέρσες. Εἶχε φτάσει ἡ στιγμή νά ἐκμεταλλευτεῖ ἡ Σπάρτη τὴ δυσφορία τοῦ Ἀρταξέρξη, ἔτσι ὥστε νά πάψουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ χρήματα νά παίρνουν ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ νά ὀργανώνουν τὴ συμμαχία τους.

Μέ τις προσπάθειες τοῦ πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἀνταλκίδα, πού γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὸν ἔστειλαν στὴν Ἀσία, ὁ Ἀρταξέρξης ἐπιβάλλει τὸ 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα καὶ πάλι στάθηκαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, πού οἱ Σπαρτιάτες πρόθυμα τις παραχώρησαν στοῦ Μεγάλου Βασιλέα. Ἡ εἰρήνη ὀνομάστηκε Ἀνταλκίδειος.

Οἱ ὄροι τῆς εἰρήνης. Ἡ Κύπρος καὶ οἱ Μικρασιατικὲς πόλεις περνοῦσαν στὴν περσικὴ κυριαρχία. Οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα θά ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στὴν Ἀθήνα θά ἀνήκαν, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, μόνον ἡ Λήμνος, ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Σκύρος. Ἡ Σπάρτη θά φρόντιζε γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης.

Ἔτσι, ἑκατὸ χρόνια μετὰ τοὺς λαμπροὺς κοινούς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὸ μῖσος τῆς Σπάρτης γιὰ τὴν Ἀθήνα ὀδήγησε στὴν ἄθλια αὐτὴ εἰρήνη, πού εὐτυχῶς δέ διατηρήθηκε πολὺν καιρό.

4. ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ (378/7 π.Χ.)

Ὁ φόβος τῶν Περσῶν, ἡ πικρὴ πείρα πού ἄφησε ἡ σπαρτιατικὴ ἡγεμονία κι ἡ θύμηση τῆς παλαιᾶς αἰγλης τῆς Ἀθήνας, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλὲς ἑλληνικὲς πόλεις νά ἰδοῦν καὶ πάλι μέ καλὸ μάτι τοὺς Ἀθηναίους καὶ νά ἀναζητήσουν τὴν προστασία τους. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ, ὀργανώθηκε ξανά ἡ ναυτικὴ τους συμμαχία ἀπὸ τὸ 378/7 π.Χ. (δεύτερη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία). Τὴ φορὰ αὐτὴ, βάση τῆς συμμαχίας ὀρίστηκε ἡ ἰσονομία καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν συμμαχῶν. Δέ θά πληρωνῶν φόρους ἀλλὰ συνεισφορά γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ στόλου. Ὅλοι οἱ σύμμαχοι, μιά φορὰ τὸ χρόνο, θά ἐπαιρναν μέρος μέ μία ψῆφο στοῦ Συνέδριου πού θά γινόταν στὴν Ἀθήνα. Στὴ συμμαχία προσχώρησαν ἡ Εὐβοία, τὸ Βυζάντιο, ἡ Λέσβος καὶ ἡ Τένεδος, ἡ Χίος καὶ ἡ Ρόδος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βασιλῆ τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τις προϋποθέσεις γιὰ πανελληνια ὀράματα.

2. Ἡ ἔχθρα κι ἡ ἀπογοήτευση ἐνώνουν τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ὀδηγοῦν στὸ Βοιωτικὸ ἢ Κορινθιακὸ πόλεμο.

3. Ἡ Ἀθήνα τειχίζεται ξανά.

4. Καθιερώνεται ἡ συνήθεια τῆς χρησιμοποίησης περσικῶν χρημάτων στοὺς ἀγῶνες τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μεταξύ τους.

5. Τὸ θλιβερότερο γεγονός στάθηκε ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, πού μέ εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στοὺς Ἕλληνες ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας.

6. Ἡ Ἀθήνα ἀναενώνει, σέ περιορισμένη κλίμακα, τὴν συμμεχίαν της, αὐτὴ τὴ φορά μέ ἰσονομία ἀνάμεσα στίς πόλεις (378/7 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἀντικρίζουν τὴ θάλασσα:

«Κι ἐπειδὴ ἡ βοή ὀλοένα καὶ μεγάλωνε κι ἀκουγόταν ὄλο καὶ πιό κοντά καὶ κάθε τόσο οἱ νεοφερμένοι ὀρμοῦσαν τρέχοντας πρὸς τὸ μέρος ἐκείνων πού φώναζαν κι ὅσο περισσότεροι στρατιῶτες μαζεῦονταν τόσο ἡ βοή γινόταν πιό δυνατὴ, ὁ Ξενοφῶν ὑποψιάστηκε πῶς κάτι σοβαρὸ συμβαίνει κι ἀνεβαίνει σ' ἄλογο καὶ παίρνοντας μαζί του τὸ Λύκιο καὶ τοὺς καβαλάρηδες ἔτρεχε νά δώσει βοήθεια· καὶ νά πού σέ λίγο ἀκοῦνε τοὺς στρατιῶτες νά κραυγάζουν, θάλασσα, θάλασσα, κι ἡ λέξη περνοῦσε ἀπὸ στόμα σέ στόμα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ λοιπὸν ἔτρεχαν ὄλο, καὶ οἱ ὀπισθοφύλακες σέρνοντας μαζί τους γρήγορα τὰ ὑποζύγια καὶ τ' ἄλογα.

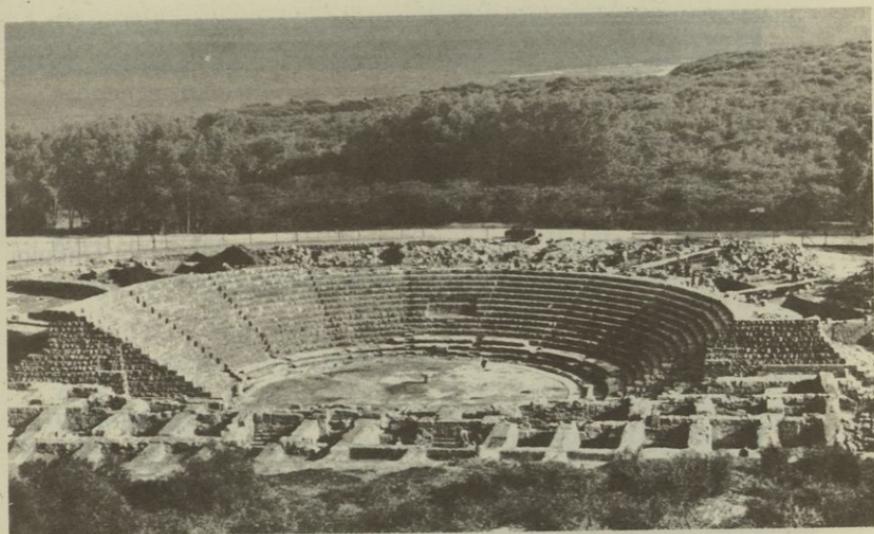
Κι ὅταν ἔφτασαν ὄλο στὴν κορφὴ τότε μέ δάκρυα στὰ μάτια ἀγκάλιαζαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀκόμα καὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς. Καὶ ξαφνικὰ μόλις δόθηκε ἀπὸ κάποιον τὸ σύνθημα οἱ στρατιῶτες βάλθηκαν νά κουβαλοῦν πέτρες κι ἔκαναν ἓνα μεγάλο σωρὸ. Ἐκεῖ ἀπόθεσαν γι' ἀνάθημα πλῆθος δέρματα βοδιῶν καὶ ραβδιά καὶ τίς ἀσπίδες ἀπὸ τὰ λάφυρα κι ὁ ὀδηγὸς κατακομμάτιαζε κι ὁ ἴδιος τίς ἀσπίδες καὶ τοὺς ἄλλους προέτρεπε νά κάνουν τὸ ἴδιο».

Ξενοφῶντα, Κύρου Ἀνάβασις Δ, 7, 23 (Μετ. Κ.Φ.)

2. Οἱ ὄροι τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης:

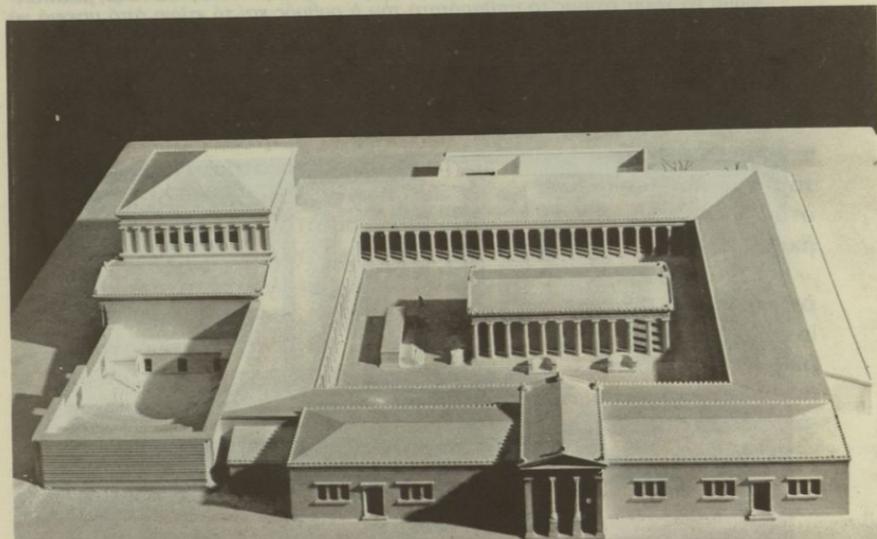
«Ὁ βασιλιάς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιο οἱ μέν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθῶς καὶ οἱ Κλαζομενές καὶ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ νησιά, νά ἀνήκουν σ' αὐτόν, οἱ δὲ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, μικρὲς καὶ μεγάλες, ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθερες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Λημόν, τὴν Ἴμβρο καὶ τὴν Σκύρο, πού ὅπως καὶ παλαιότερα θά ἀνήκουν στοὺς Ἀθηναίους. Ὅσους δὲ δέν δεχτοῦν αὐτὴ τὴν εἰρήνην θά τοὺς πολεμήσω ἐγώ (ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν) μαζί μέ ἐκείνους πού θά τὴν ἀποδεχτοῦν, καὶ κατὰ Ξηράν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μέ τὰ πλοῖα καὶ μέ τὸ χρέμα μου».

Ξενοφῶντα, «Ἑλληνικά» Ε, κεφ. Α, 31 (Μετ. Μιχ. Δαφτέρμου)

Τό άρχαιο θέατρο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Στο κέντρο τής όρχήστρας όπήρχε ό βωμός του Διονύσου, όπως ήτο καθιερωμένο στα άρχαία ελληνικά θέατρα.

Γύφινη μακέτα του Άσκληπιείου τής Μεσσήνης. Η είσοδος γίνεται από άριστερά, μεταξύ του άνοικτου θεάτρου και του όπερυψωμένου κτιρίου - γνωστού ως «συνεδρίου» (αίθουσας συνελεύσεων). Στο κέντρο είναι ό ναός του Άσκληπιού με τό βωμό εμπρός του και έξέδρες στά πλευρά. Περιβάλλεται από στοά με κιονοστοιχία όλόγυρα. Μές από τούς κίονες υπάρχουν διάφοροι χώροι. Τό συγκρότημα όλόκληρο έχει άνασκαφεί και μελετηθεί από τόν Καθηγητή Άναστάσιο Όρλάνδο.

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Γιά λίγα χρόνια, μιά νέα δύναμη ελληνική, ή Θήβα, προβάλλει στον ορίζοντα τελείως ξαφνικά, μέ τήν έπιθυμία νά πάρει τό ρόλο πού άλλοτε είχε ή 'Αθήνα κι ή Σπάρτη. Δύο σπουδαίοι Θηβαίοι άνδρες θά δώσουν μεγάλη αίγλη στήν πόλη τους. Μέ τό χαμό τους θά σβήσει καί τής Θήβας τό όραμα.

1. Η ΘΗΒΑ

Ή Θήβα, πόλη πανάρχαιη, αισθάνθηκε πολύ άσχημα, ύστερα από τούς Περσικούς πολέμους, γιά τή στάση πού είχε κρατήσει. Πόλη μεγάλη καί δυνατή στήν περιοχή της, ήταν γεμάτη κυριαρχικά όνειρα, όπως όλες οί ελληνικές πόλεις-κράτη σέ άνάλογες περιπτώσεις, καί πολύ ύπολόγιζε νά έχει στά χέρια της τό Κοινόν τών Βοιωτών. Δέν είδε ποτέ μέ καλό μάτι τή γειτονική 'Αθήνα, πηγαίνοντας όμως μέ τό μέρος τής Σπάρτης στόν Πελοποννησιακό πόλεμο, καμιά ικανοποίηση δέν πήρε γι' αυτό. Έτσι, μόλις σχηματίστηκε τό αντίθετο στρατόπεδο, στίς άρχές του 4ου αι., μέ προθυμία στραφθηκε εναντίον της στό Βοιωτικό ή Κορινθιακό πόλεμο.

Ή ναός του Ποσειδώνα στό Σούνιο. Ή άγνωστος αρχιτέκτονας πού τόν έφτιασε, θέλησε νά κάμει ψηλότερες από τό κανονικό τίς δωρικές κολόνες του ναού, μέ αποτέλεσμα νά χάσει κάπως τή σιβαρότητά του ό ρυθμός καί τό κτίριο από μακριά νά γελεί τό μάτι, γιατί δέν καταλαβαίνει ό θεατής πώς είναι δωρικό. Ή δοκιμή αυτή πάντως, πού στό δικό μας αισθητήριο σήμερα δέ συγκρούεται μέ τίποτα καί μάς άρέσει, φαίνεται πώς στήν άρχαιότητα δέν ικανοποίησε τούς 'Αθηναίους, γιατί τό πείραμα αυτό δέν επαναλήφθηκε. Οί κίονες του δωρικού ρυθμού θεωρήθηκαν άπολύτως κανονικοί στό ύψος τών πεντέμισι διαμέτρων. Έργο τής δεύτερης πενηταετίας του 5ου π.Χ. αι.

Οι πολιτικές διαμάχες στο χώρο της ήταν έντονες. Καί οι δύο παρατάξεις, δημοκρατικοί και άριστοκρατικοί, ήταν ισχυρές. Στην περιπέτεια των Αθηναίων με τους Τριάκοντα, βοήθησαν τους δημοκρατικούς. Μεγάλη έλπίδα των δημοκρατικών Θηβαίων και αίτια της πρόσκαιρης ανόδου της Θήβας στο πολιτικό στερέωμα της Ελλάδας υπήρξαν δυο σπουδαίοι άνδρες πού, για λίγα χρόνια, πήραν στα σπιρά τους χέρια την τύχη της πόλης τους: ο Έπαμεινώνδας και ο Πελοπίδας.

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Τό 382, ή Θήβα γνώρισε μιά περιπέτεια άπροσδόκητη. Σπαρτιατικός στρατός, πού κατευθυνόταν πρós τή Χαλκιδική, περνώντας από τό χώρο της κατέλαβε τήν ιστορική της άκρόπολη, τήν Καδμεία, ύστερα από πρόσκληση των άριστοκρατικών, τούς παράδωσε τήν έξουσία και έγκατάστησε εκεί σπαρτιατική φρουρά.

Οι δημοκρατικοί αναγκάστηκαν νά φύγουν και γύρεψαν καταφύγιο στήν Αθήνα. Από κεί φρόντισαν νά ελευθερώσουν τήν πόλη τους. Συνεννόηθηκαν γι' αυτό με όμοϊδεάτες φίλους τους στή Θήβα και στήν κατάλληλη στιγμή μπήκαν κρυφά μέσ στήν πόλη, όπου πήραν τήν έξουσία στα χέρια τους κι έδιωξαν τή σπαρτιατική φρουρά.

Στήν έπιχείρηση αυτή πήρε μέρος κι ο Θηβαίος Πελοπίδας. Σπουδαίος στρατιωτικός όργανωτής, έμεινε περίφημος γιά τή φιλοπατρία του. Έκείνος είχε φροντίσει νά όργανώσει τόν Έερό Λόχο στή Θήβα (300 διαλεχτά παλικάρια άποφασισμένα νά πολεμήσουν ως τήν τελευταία τους πνοή, χωρίς νά έγκαταλείψουν τούς συμπολεμιστές τους ποτέ).

Έερός Λόχος

Ίστορική έμεινε ή φιλία του Πελοπίδα με τόν Έπαμεινώνδα, άνδρα συνετό, σπουδαίο στρατιωτικό και διπλωμάτη, τίμιο και μέ έξαιρετική μόρφωση, όχι όμως πολιτικό περιωπή.

Τήν έποχή αυτή, με τή φροντίδα των δυο άνδρων, ή Θήβα άπόχτησε γερό στρατό κι άπλωσε τήν ήγεμονία της στίς άλλες βοιωτικές πόλεις. Τό πράγμα άνησύχησε τούς Αθηναίους, πού δέν τούς άρεσε ή ύπαρξη τόσο δυνατού κράτους πλάι στή χώρα τους. Γι' αυτό ζήτησαν νά γίνει Συνέδριο στή Σπάρτη, γιά ν' άποφασιστεί γενική ειρήνευση στήν Ελλάδα και κατάπαυση των έχθροπραξιών.

Ο Έπαμεινώνδας, άπεσταλμένος της πόλης του, άρνήθηκε νά ύπογράψει τή συνθήκη. Δέ δεχόταν νά γίνουν αυτόνομες όλες οι πόλεις, όπως άποφασίστηκε, γιατί τότε θά διαλυόταν ή Θηβαϊκή ήγεμονία στή Βοιωτία. Οι άλλες όμως πόλεις συμφώνησαν. Έτσι, σπαρτιατικός στρατός ξεκίνησε πρós τή Θήβα, γιά νά τήν αναγκάσει νά άφήσει τίς άντιρρήσεις.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Μάχη στα
Λεύκτρα

Ἡ σύγκρουση τῶν Θηβαίων μέ πολυαριθμότερο σπαρτιατικό στρατό κι ἀρχηγό τό βασιλιά τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο ἔγινε στά Λεύκτρα (371). Ἡ ἔξοχη ἀσκήση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ νέα παράταξη (λοξή φάλαγγα) πού ἐφάρμοσε ὁ Ἐπαμεινώνδας, κι ἡ ἀφραστή γενναϊότητα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου πού τόν ὀδήγησε ὁ Πελοπίδας στάθηκαν ἀποφασιστικά. *Οἱ Σπαρτιάτες νικήθηκαν πέρα γιά πέρα, ὁ βασιλιάς τους σκοτώθηκε καί ἀφησαν 1.000 νεκρούς στό πεδίο τῆς μάχης.*

Ξαφνικά, ὁ θρύλος γιά τόν ἀήττητο σπαρτιατικό στρατό ἀρχισε νά φαίνεται ξεπερασμένος, καί πολλές σύμμαχες πόλεις τῆς Σπάρτης ἔδειξαν διάθεση νά ἀποστατήσουν. *Τό μεγάλο αὐτό χτύπημα ἦταν ἡ ἀρχή.*

Τόν ἄλλο χρόνο (370), ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔφτασε μέ στρατό ὡς τήν ἴδια τή Σπάρτη, λεηλατώντας τή Λακωνική. Ὑστερα, προχωρώντας πρὸς τήν Ἀρκαδία, ἴδρυσε κι ὀχύρωσε στά σύνορά της τή Μεγαλόπολη, πού τήν ὄρισε κέντρο τῆς Ἀρκαδικῆς συμμαχίας.

Κατόπιν πῆγε στή Μεσσηνία, τήν ἀπελευθέρωσε κι ἔφερε τούς Μεσσηνίους νά κατοικήσουν στή νέα πόλη πού ἴδρυσε, τή *Μεσσήνη*.

Ἡ δράση του γιά λογαριασμό τῶν δημοκρατικῶν κι ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δέ συγκίνησε τούς Ἀθηναίους, πού ἀντίθετα, ὅταν ἐξακρίβωσαν πῶς οἱ Θηβαῖοι σκέφτονταν νά ἐτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μέ τούς Σπαρτιάτες.

Ὁ Πελοπίδας, στό μεταξύ, στερέωσε τήν ἐπιρροή τῆς Θήβας στή Θεσσαλία καί ἔκλεισε συμμαχία μέ τή Μακεδονία. Μαζί του πῆρε 30 Μακεδόνες ὀμήρους γιά ἐξασφάλιση. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ἦταν ὁ κατοπινός βασιλιάς τους *Φίλιππος ὁ Β΄*.

Τό παλιό πιά μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τό ἐφάρμοσαν κι οἱ Θηβαῖοι. Ἐστείλαν τόν Πελοπίδα στά Σούσα, ζητώντας νά ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στήν Ἑλλάδα, ἀντί γιά τούς Σπαρτιάτες.

Σέ σύγκρουση τοῦ θηβαϊκοῦ στρατοῦ μέ τόν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, πού οἱ Ἀθηναῖοι ξεσήκωσαν ἐναντίον τῆς Θήβας, ὅταν καράβια της παρουσιάστηκαν στό Αἰγαῖο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλά ἔχασε τή ζωή του ὁ Πελοπίδας (364).

Μάχη στή
Μαντινεία

Τό 362 π.Χ. γίνεται εἰσβολή τοῦ Ἐπαμεινώνδα στήν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μέ ἀφάνταστο θάρρος, νά ἐπιτεθεῖ αἰφνιδιστικά στή Σπάρτη, συναντήθηκε μέ τόν ἐνωμένο στρατό ἀπό Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἡλείους, Ἀρκάδες καί Ἀχαιοῦς στή Μαντινεία. Τό στρατηγικό του σχέδιο καί πάλι θά τόν ἐβγαζε νικητή,

άλλά στήν όρμή τής μάχης σκοτώθηκε. Μέ τό θάνατό του έσβησε κι ή θηβαϊκή ήγεμονία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Δύο μεγάλοι άνδρες τόν 4ο αι. π.Χ. δίνουν φτερά στή Θήβα νά διεκδικήσει τήν ήγεμονία τής Έλλάδας: ό Πελοπίδας κι ό Έπαμεινώνδας, σπουδαίοι στρατηγοί.

2. Σ' έλάχιστο διάστημα, πολλές πόλεις τής Πελοποννήσου, ή Βοιωτία, ή Θεσσαλία κι ή Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι τής Θήβας.

3. Πρώτος ό Έπαμεινώνδας νίκησε τούς Σπαρτιάτες στά Λεύκτρα (371).

4. Η μεγάλη αύξηση τής έπιρροής τής Θήβας, τό δυνάμωμά της κι ή δημιουργία στόλου όδήγησαν σέ συνασπισμό Έθήνας - Σπάρτης κ.ά. πόλεων πού πολέμησαν στή Μαντινεία τό 362 έναντίον τών Θηβαίων. Στή μάχη αυτή σκοτώθηκε ό Έπαμεινώνδας.

5. Χαρακτηριστικά τής πολιτικής τής Θήβας στόν 4ο αι. π.Χ. είναι: α. Η αναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ της κι ή νέα τακτική (λοξή φάλαγγα). β. Η διάλυση τοῦ θρύλου τής άνίκητης Σπάρτης. γ. Η προσπάθεια νά έξυπηρετηθοῦν οι άντισπαρτιατικές δημοκρατικές δυνάμεις στήν Πελοπόννησο. δ. Η τεράστια έξάπλωση τής θηβαϊκής ήγεμονίας σέ όλη σχεδόν τήν Έλλάδα. ε. Η δημιουργία ναυτικοῦ. στ. Λάθος της ή άνάμειξη τών Περσών στίς έλληνικές ύποθέσεις.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β' ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Η άλλοτινή πρώτη ελληνική πόλη, ενώ στον πνευματικό τομέα συνεχίζει να είναι τό κέντρο στήν Έλλάδα, ξεπέφτει σέ όργανωση καί πολιτική άκτινοβολία. Τήν Έκκλησία τοῦ Δήμου δέν τήν κατευθύνουν πιά οί παλαιοί ξεοχοί άνδρες. Παρουσιάζεται, ύστερα άπό τίς άλλεπάλληλες δυστυχίες, μιά πτώση, καί άνεβαίνουν στήν πολιτική σκηνή δημαγωγοί, πού μέ τόν καιρό, άκόμη κι αὐτοί άπογοητεύουν τό λαό, πού παύει σιγά-σιγά νά ενδιαφέρεται, ὅπως άλλοτε, γιά τά «κοινά»*. Οί πλούσιοι τοῦ χρήματος (έμποροι, τραπεζίτες, έφοπλιστές) κοιτάζουν νά έξυπηρετήσουν τά συμφέροντά τους μόνο, κι ή διαμάχη τών κομμάτων έχει πέσει πολύ χαμηλά. Καταργείται ή ύποχρεωτική στρατιωτική θητεία καί ό στρατός άποτελείται άπό μισθοφόρους.

Καί στή δεύτερη συμμαχία παρατηρήθηκαν τά ίδια λάθη άπό τήν πλευρά τών άμετανόητων 'Αθηναίων. Τά διάφορα μέτρα τους έναντίον τών συμμάχων (φορολογία, κληρουχίες*, στρατολογία) προκαλοῦσαν τή δυσφορία τους, κι οί Πέρσες περίμεναν τήν εύκαιρία νά τούς ξεσηκώσουν σέ άποστασία. Γιά νά αντιδράσουν στή διάλυση οί 'Αθηναίοι, έπιχείρησαν τό Συμμαχικό πόλεμο (357-355), γιά νά πάρουν πίσω τό Βυζάντιο, τή Χίο, τή Ρόδο καί τήν Κω. Είχε περάσει ὅμως πιά ό καιρός πού πετύχαιναν. 'Αναγκάστηκαν νά δεχτοῦν νά ύπογράψουν συνθήκη (355), πού έδινε τήν εύχέρεια στους συμμάχους νά φεύγουν άπό τή συμμαχία ελεύθερα, χωρίς συνέπειες.

Συμμαχικός πόλεμος (357-355 π.Χ.)

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

Άκόμη χειρότερη ήταν ή κατάσταση τής Σπάρτης. 'Η παρουσία τοῦ 'Επαμεινώνδα στάθηκε τό μεγάλο της χτύπημα. Δέν μπόρεσε νά συνέλθει ύστερα άπό τήν άπόσπαση τής Μεσσηνίας, κι οί πόλεις τής 'Αρκαδίας άποτελοῦσαν ισχυρή ένωση έναντίον της. 'Η άλλοτινή ήγεμονία της είχε διαλυθεί, κι ή πόλη άργόσβηνε στή σκιά. Οί πολλοί πόλεμοι έφεραν λειψανδρία κι οί κληροί περνοῦσαν στά χέρια τών γυναικῶν.

'Η εμφάνιση τής Θήβας ύπῆρξε ένα φεγγοβόλημα μονάχα στήν ιστορία κι ό χαμός τών δύο μεγάλων στρατηγῶν, πού τής είχαν

δώσει φτερά, ήταν μοιραίος. Κανείς δέν μπόρεσε νά πάρει τή θέση τους, όταν εκείνοι έλειψαν. Έτσι, τά κυριαρχικά όνειρα τών Θηβαίων διαλύθηκαν.

Έχει κανείς τήν αίσθηση πώς στήν Κεντρική Έλλάδα καί στήν Πελοπόννησο οί άνθρωποι είχαν κουραστεί άνεπανόρθωτα από τούς εμφύλιους πολέμους καί τήν πολιτική κατάπτωση.

Αποζητούσαν τήν ήσυχία τους καί προτιμούσαν, μέ τό πέρασμα του καιρού, ν' αφήνουν τήν ύπαιθρο καί νά μαζεύονται στίς πόλεις.

Δημιουργήθηκε σιγά-σιγά τεράστια οικονομική διαφορά ανάμεσα στους πλούσιους καί στήν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Η νίκη τής Ήμέρας έναντίον τών Καρχηδονίων δέν είχε όριστικά άποτελέσματα. Καθώς είχαν βάσεις στό νησί, οί σπουδαίοι αυτοί ναυτικοί καί έμποροι, όταν βρήκαν τήν εύκαιρία, δοκίμασαν καί πάλι νά άπλωθούν στή Σικελία χτυπώντας τίς έλληνικές πόλεις.

Οι Καρχηδόνιοι
έξαπλώνονται
στή Σικελία

Άριστερά: Μαρμάρινο κεφάλι τής Αφροδίτης. Βρέθηκε στό Γυμνάσιο τής Σαλαμίνας στήν Κύπρο. Άρχές του 4ου π.Χ. αί. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δεξιά: Πήλινο άνδρικό κεφάλι. Βρέθηκε στή Σαλαμίνα τής Κύπρου, στό «κενοτάφειο του βασιλιά Νικοκρέοντος», του τελευταίου τραγικού βασιλιά τής Σαλαμίνας, πρηνή πόλη πέσει στό χέρια τών Πτολεμαίων. Τέλος του 4ου π.Χ. αί. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Τούς βοήθησε ο φοβερός αλληλοσπαραγμός ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις-κράτη, που δέ σταματούσαν να πολεμούν. Έξασθησαν έτσι, και οι Καρχηδόνιοι που άγρυπνοῦσαν, κατόρθωσαν με τόν καιρό να πάρουν τόν Ἀκράγαντα, τή Γέλα, τήν Ἴμερα καί τό Σελινούντα. Ἡ τάση τους ἦταν νά κυριαρχήσουν στό πλούσιο νησί, πού θά τούς άνοιγε τό δρόμο πρὸς τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας.

Διονύσιος ὁ Α΄

Προσωρινά τούς σταμάτησε ὁ τύραννος Διονύσιος ὁ Α΄ τῶν Συρακουσῶν (405-367 π.Χ.), πού ὄχι μόνον ἔκαμε μέγαν ἀγῶνα ἐναντίον τους, ἀλλά ἀπλωσε τήν κυριαρχία του καί ἀπέναντι, στήν Κάτω Ἰταλία, καί ἴδρυσε ἀποικίες στήν Ἀδριατική καί στά παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Τό σχετικά ἐφήμερο κράτος του, πού στήν ἐποχή του ἀπόκτησε τεράστια ἀκτινοβολία, ὑπόφερε ἀπό νέες ἐπιθέσεις τῶν Καρχηδονίων, τήν ἐποχή πού κυβερνοῦσε ὁ διάδοχός του, ὁ Διονύσιος ὁ Β΄.

Τιμολέων

Ἡ πόλη σώθηκε τότε μέ τήν ἐπέμβαση τῆς μητρόπολης Κορίνθου, πού ἔστειλε τό στρατηγό Τιμολέοντα νά χτυπήσει τούς ἐχθρούς (344 π.Χ.).

Κι αὐτή τή φορά τ' ἀποτελέσματα δέν εἶχαν διάρκεια. Οἱ Ἕλληνες παντοῦ, μέ τίς αἰώνιες ἐχθρες καί ἀντιζηλίες, μόνοι τους προετοιμάζαν τήν καταστροφή τους.

4. Η ΚΥΠΡΟΣ

Ὁ χαλκός τῆς Κύπρου ὑπῆρξε αἰτία τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τοῦ νησιοῦ. Ὅπως στά προϊστορικά χρόνια, τό ἴδιο καί στά ἱστορικά, ἡ Κύπρος ὀλοένα τραβάει κατακτητικά τά βλέμματα τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, γιατί ἡ καθεμίᾳ ἐπιθυμοῦσε νά ἔχει στή διάθεσή της τό πλούσιο μέταλλευμα πού ἐβγαζε τό νησί. Ἔτσι, γιά αἰῶνες ἀλλάζει κυρίους τό νησί, χωρίς νά ὑποφέρει ιδιαίτερα πάντα, γιατί μόνη ὑποχρέωση τῶν κατοίκων του στούς ξένους ἦταν νά πληρώνουν φόρο ὑποτελείας.

Ἦστερ' ἀπό τούς Φοίνικες, οἱ Ἀσσύριοι ἐξουσιάζουν τήν Κύπρο ἀπό τά τέλη τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Σ' αὐτά τά χρόνια, ὑπάρχει μεγάλη οικονομική ἀνθηση, πού ὀφείλεται πάντα στήν ἐμπορία τοῦ χαλκοῦ.

Μές στόν 5ο αἰ. π.Χ., εἶδαμε πῶς ὁ Κίμων ἔχασε τή ζωή του πολεμώντας τούς Πέρσες στά νερά της (449 π.Χ.). Ἦστερ' ἀπό τό θάνατό του, ἡ Κύπρος πάλι ἔπεσε στήν περσική κυριαρχία, ἐκτός ἀπό τή Σαλαμίνα πού τήν πῆραν οἱ Φοίνικες.

Μετά τό θάνατο τοῦ Κίμωνος ἡ Κύπρος ἔπεσε πάλι
ἀσπὴ τῆ φορά, ἡ Κύπρος ὑπέφερε μέ τήν περσική κατάκτηση,
καί πολλοί κάτοικοι πῆραν τήν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπό τή γῆ της.

Εὐαγόρας

στὴν περσική κυριαρχία καί

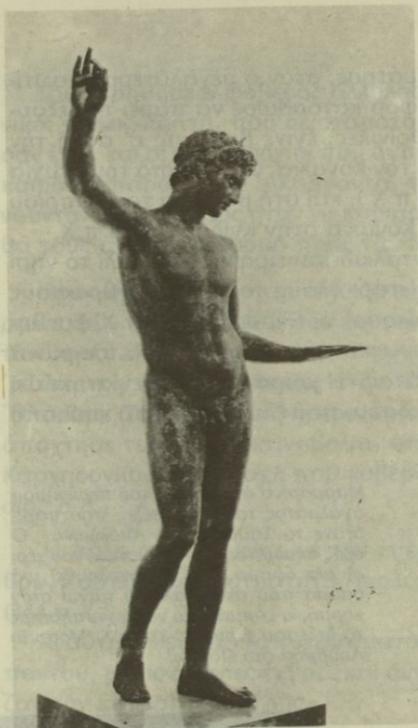
Τό μεγάλο αυτό πρόβλημα σταμάτησε, όταν ο μεγαλύτερος πολιτικός του νησιού, ο Ευαγόρας, αφού κατόρθωσε να πάρει τήν έξουσία στή Σαλαμίνα, από τούς Φοίνικες, έγινε βασιλιάς σ' αυτή τήν πόλη. Έκείνος προστάτευσε καί τόν Κώνωνα, ύστερ' από τήν άτυχία του στους Αιγός Ποταμούς (405 π.Χ.), καί στή βοήθεια του Κύπριου πολιτικού όφείλεται ή νίκη του Κώνωνα στήν Κνίδο, τό 394 π.Χ.

Μετά τήν ύπογραφική τής Άνταλκιδείου ειρήνης καί πάλι τό νησί έπεσε στήν Περσική κυριαρχία, παρ' όλους τούς υπεράνθρωπους άγώνες του Ευαγόρα, πού τόν νίκησαν οι Πέρσες τό 385 π.Χ. Συνθηκολόγησε μαζί τους, τότε, καί συμφωνήθηκε καί πάλι νά πληρώνει φόρο ή Κύπρος στό Περσικό κράτος. Ή μοίρα αυτή συνεχίστηκε ώς τήν έποχή του Μεγάλου Άλεξάνδρου, πού έλευθέρωσε τό νησί από τούς Πέρσες.

Έπιτύμβια στήλη τής Πολυξένης. Ή νεκρή βαθύτατα θλιμμένη κάθεται σέ δίφρο, ενώ τό κοριτσάκι της άκουμπάει άμέριμνο στά πόδια της. Πίσω της άλλη γυναικεία μορφή, συγκρατεί τό κεφάλι μέ τό άριστερό της χέρι στή γνωστή «τάση περισυλλογής», πού δηλώνει τή θλίψη για τό πένθος. Γύρω στό 360 π.Χ. Έθνικό μουσείο.

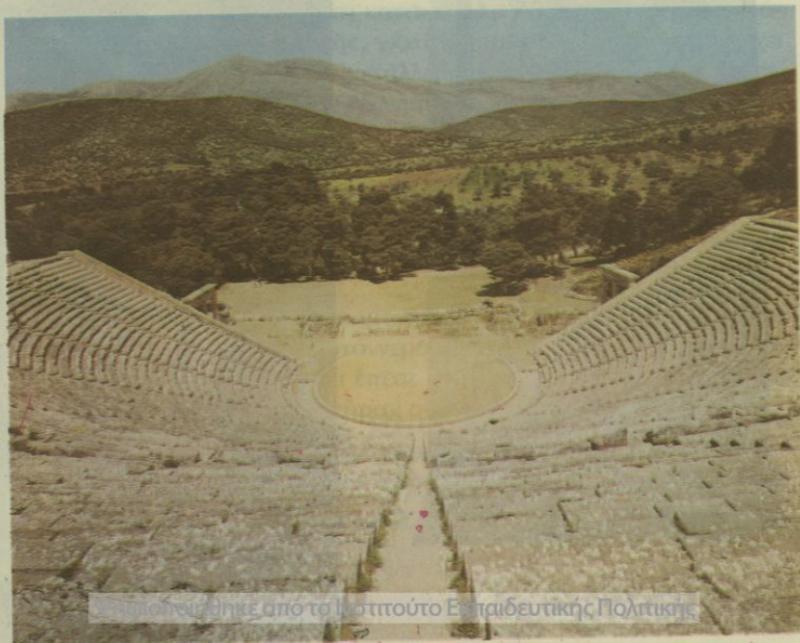
Μαρμάρινο αντίγραφο του περίφημου άγάλματος του Πραξιτέλη, πού παρίστανε τό Σαυροκτόνο Άπόλλωνα. Ο θεός άκουμπάει μέ τό άριστερό του χέρι σ' ένα δέντρο, καί παρακολουθεί μία σούρα πού σκαρφαλώνει πάνω στον κορμό, κι έτοιμάζεται νά τή χτυπήσει μέ τό δεξί του χέρι. 350-330 π.Χ. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

Τό «παιδί του Μαραθώνα». Θαυμάσιο πρωτότυπο έργο, σέ χαλκό, πού βρέθηκε στό βυθό τής θάλασσας του Μαραθώνα. Άγνωστο πού ήταν στήμένο. Άποδίδει τό σώμα σέ σχήμα λατινικού S, όπως συνηθίζεται στήν πλαστική του 4ου π.Χ. αϊ. Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τό θέατρο τής αρχαίας Έπιδαύρου. Τό καλύτερα διατηρημένο αρχαίο θέατρο, έργο του 4ου π.Χ. αϊ.

Τήν εποχή του Ευαγόρα γίνεται ή εισαγωγή του ελληνικού αλφα-
βήτου στην Κύπρο και αναπτύσσεται στο νησί σπουδαία καλλιτε-
χνική κίνηση. Παρ' όλες τις ξενικές κατοχές, ή Κύπρος μένει σταθερά
προσκολλημένη στα καλλιτεχνικά και πνευματικά ρεύματα πού
αναπτύσσονται στην κυρίως Έλλάδα.

5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο αϊ. π.Χ.

Ο Άθηναίος Ξενοφών, μαθητής του Σωκράτη, ανήσυχος άν-
θρωπος ό ίδιος, προσπάθησε εύσυνείδητα νά συνεχίσει τήν Ιστορία
του Θουκυδίδη, εξακολουθώντας τήν περιγραφή των γεγονότων κι
ύστερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Δέν έφτασε τό ύψος του
μεγάλου προκατόχου του, όμως, μερικές σελίδες του είναι άξιοση-
μείωτες κι όλόκληρη ή ιστορία του (τά «Έλληνικά») έξαιρετικά πο-
λύτιμη.

Ιστορία -
Ξενοφών.

Ιδιαίτερα τράβηξε τήν προσοχή του κι ανάδειξε τίς πολύμορφες
ικανότητές του, ή Κάθοδος των Μυρίων, πού σάν άρχηγός της τήν
έζησε έντατικά. Η «Κύρου Άνάβασις» δίνει τήν περιγραφή της. Τήν
ίδια εποχή αναπτύχτηκαν ιδιαίτερα ή Ρητορική μέ τον Δημοσθένη
καί τον Ίσοκράτη καί ή Φιλοσοφία μέ τον Πλάτωνα καί τον Άριστο-
τέλη.

Πήλινα χρωματιστά άγαλματάκια
γυναικών, από τή Βοιωτία (Τανα-
γραίτες). Προσέξτε πόσο είναι
κομψές καί δείτε τό σχήμα του ρι-
πιδιού τους πού μοιάζει μέ φύλ-
λο. Μουσείο Λούβρου στο Παρίσι.

1. Οί μεγάλες έλληνικές πόλεις ξεπέφτουν οίκονομικά και πολιτικά μέσ στον 4ο π.Χ., ύστερα από τούς έμφύλιους πολέμους.
2. 'Η 'Αθήνα έχει, ώστόσο, άξιοθαύμαστη κάλλιτεχνική και πνευματική κίνηση.
3. Τής Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: ή λειψανδρία και οί εναντίον της έχθρικές ενέργειες του 'Επαμεινώνδα.
4. Χάνοντας ή Θήβα τούς δύο μεγάλους στρατηγούς της πέφτει στή σκιά.
5. Οί έλληνικές πόλεις τής Δύσης, έξασθενημένες από τούς άκατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν άνεπανόρθωτα.
6. 'Η Κύπρος στά ίστορικά χρόνια ύποφέρει από άλλεπάλληλες κατακτήσεις, γιατί οί μεγάλες δυνάμεις τής έποχής ήθελαν νά έχουν τό χαλκό της. Σπουδαία υπήρξε ή μορφή του πολιτικού Ευάγώρα, βασιλιά τής Σαλαμίνας στό νησί. Τότε, άνθίζει πολιτιστικά τό νησί, εισάγεται τό έλληνικό άλφάβητο και σημειώνεται ανάπτυξη στίς τέχνες.
7. Τά Γράμματα κι οί Τέχνες αναπτύσσονται άξιοθαύματα μέσ στον 4ο αιώνα.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ (356-217 π.Χ.)

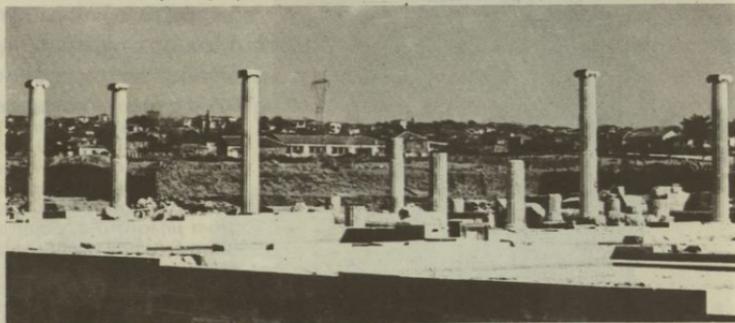
Οι Έλληνικές πόλεις στην Κεντρική και στη Νότια Έλλάδα είχαν κουραστεί, υπήρχε όμως ακόμη άφθαρτη, όπως φάνηκε, μία τεράστια δύναμη στην Έλλάδα: η Μακεδονία.

Στή δική της πρωτοβουλία χρωστάει ο κόσμος, σήμερα ακόμη, τό δεύτερο θαύμα που σημειώθηκε στην αρχαιότητα.

Η παράτολμη επιχείρηση της δυνατής ψυχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου έφερε τον Έλληνισμό ως τα σύνορα της Ινδίας και στην Αίγυπτο, μέ την κατάλυση της τεράστιας περσικής Αυτοκρατορίας. «Μέ τό βήμα του συγκλόνιζε τή γή ό 'Αλέξανδρος», γράφει ένας Έλληνας φιλόσοφος και ιστορικός της εποχής μας. Τά πνευματικά δώρα της Ελλάδας, έτσι όπως προετοιμάστηκαν στους περασμένους αιώνες, γεμάτα ευγένεια, ανθρωπιά και πνοή, θά προσφέρουν τό φώς τους στην Ανατολή.

Τά σύνορα του Έλληνισμού απλώνονται αφάνταστα. Ό νέος κόσμος που θά γεννηθεί από της Ανατολής και του Έλληνισμού τήν προσέγγιση, μέ γλώσσα κοινή (τά ελληνικά), μέ τέχνη, γράμματα και φιλοσοφία ελληνικά, θά μεσουρανήσει και θά γείρει, όταν πιά έχει έτοιμάσει τό δρόμο κι έχει δώσει τό μέσον για τή διάδοση του Χριστιανισμού. Η έκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου πρόσφερε τή βάση για τή θεμελίωση του Έλληνοχριστιανικού πολιτισμού.

*Αρχαίο σπίτι μέ ιωνική κιονοστοιχία γύρω από τήν ανοικτή κεντρική του αούλη.
Από τίς άνασκαφές της αρχαίας Πέλλας:*

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β΄

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Οί κάτοικοι τής Μακεδονίας, συγγενείς τών Δωριέων, έζησαν για πολλούς αιώνες χωρίς έπικοινωνία μέ τήν άλλη Έλλάδα. Πλούσια ή χώρα τους, μέ μεγάλες πεδιάδες, πανύψηλα βουνά καί πυκνά δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οί κάτοικοί τής δέ γνώρισαν τήν πενία τής άλλης Έλλάδας, στά νάυτα τους όμως υπήρχε αδιάκοπα ένας άλλος κίνδυνος: οί ξένοι άπολίτιστοι γειτονικοί λαοί πού παραμόνευαν.

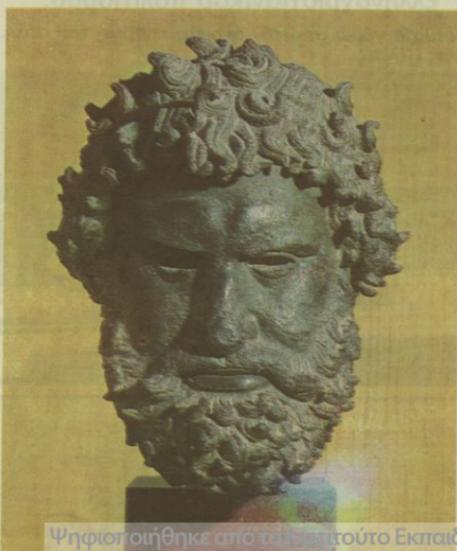
Κλείστηκαν έτσι στό χώρο τους, χωρισμένοι σέ μικρά βασιλεια, κι αντιμετώπισαν τίς δικές τους έγνοιες, πού είναι άγνωστες οί περισσότερες σέ μάς.

Ή Μακεδονία στάθηκε γεωργική χώρα καί τήν κυβερνούσε ό βασιλιάς μέ τούς εύγενείς (έταίρους). Στίς εύρύχωρες πεδιάδες τής χώρας τρέφονταν άλογα, γι' αυτό καί οί κάτοικοι ήταν σπυδαίοι ίππείς.

Ή βασιλική οικογένεια τών Αιγών (στή σημερινή Έδεσσα) ένωση ολόκληρη τή χώρα καί τήν κυβέρνησε ώς τή στιγμή πού ή έπαφή μέ τίς έλληνικές άποικίες τής Χαλκιδικής έφερε νέα μηνύματα.

Ή αναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντά στή θάλασσα. Κι έτσι χτίστηκε ή Πέλλα.

Ή χώρα εύκολα μπορεϊ νά πατηθει άπό επιδρομείς. Ήπ' όλες τίς

Κεφάλι χάλκινο πυγμάχου, πού νίκησε σέ άγώνα στήν Όλυμπία, όπως δείχνουν ύπολείμματα άπό στεφάνι έλιάς πού διατηρούνται. Τά παραμορφωμένα του αυτιά, τά ταλαιπωρημένα μάλα στό πρόσωπο καί ή μύτη δείχνουν τό έπάγγελμα του άγωνιστή. Ήποθέτουν πώς ει-κονίζει τόν πυγμάχο Σάτυρο, γνωστό έργο του χαλκοπλάστη Σιλανίωνα. Γύρω στά 350 π.Χ. Έθνικό Άρχαιολογικό Μουσείο.

μεριές υπάρχουν περάσματα, κι οί μεγάλες της πεδιάδες δέν εύνοουν τήν άμυνα. Γι' αυτό, τήν έποχή τών Περσικών πολέμων, ό βασιλιάς της Άλέξανδρος αναγκάζεται νά προσφέρει «γη καί νερό» στό Μεγάλο Βασιλέα, μήν μπορώντας νά τόν σταματήσει.

Σπουδαία φυσιογνωμία στήν ιστορία τής Μακεδονίας, ό βασιλιάς Άρχέλαος (413-399), είχε, όπως καί οί μεταγενέστεροί του βασιλείς, νά παλέψει μέ τίς αντίδράσεις τών παλαιών βασιλικών οικογενειών, πού νοσταλγώντας τήν άλλοτινή τους άνεξαρτησία μέ δυσκολία άνέχονταν νά τόν ύπακούουν.

Ήταν φιλοπρόοδος καί έξαιρετικά φιλότεχνος ήγεμόνας. Φρόντισε νά οργανώσει από κάθε άποψη τή χώρα του. Έκαμε δρόμους γιά νά διευκολύνει τήν έπικοινωνία, καί θέλοντας νά όμορφύνει τήν πρωτεύουσά του, τήν Πέλλα, ίδρυσε εκεί ώραία άνάκτορα κι άλλα κτίρια, πού μερικά τά στόλισε ή έξοχη τέχνη του ζωγράφου Ζεύξη μέ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος από τό μεγαλειό τής Άθήνας καί τόν πολιτισμό τής άλλης Ελλάδας, θέλησε νά δημιουργήσει πνευματική κίνηση στήν πρωτεύουσά του. Καλούσε γι' αυτό στό παλάτι του φιλοσόφους καί ποιητές από άλλες πόλεις. Στής Πέλλας τό θέατρο δίδαξε δράματά του ό έξοχος Εύριπίδης, πού άφησε τήν τελευταία του πνοή στή Μακεδονία.

2. ΦΙΛΙΠΠΟΣ Ο Β΄

Γύρω στά μέσα του 4ου αι. π.Χ., όταν ή άλλη Ελλάδα παλεύει μέσ στήν άσυναρτησία καί στήν άναρχία, στή Μακεδονία παρουσιάζεται μία φυσιογνωμία συγκλονιστική, πού χάραξε νέους δρόμους στήν έλληνική ιστορία: ό Φίλιππος ό Β΄.

Πώς ξεπήδησε ξαφνικά καί πού καλλιέργησε τά πλούσια φυσικά του χαρίσματα; Παιδί άκόμα (δεκαπέντε χρονών) βρέθηκε μέ άλλους πατριώτες του όμηρος στή Θήβα. Ή ζωή του κοντά στόν Έπαμεινώνδα στάθηκε σχολείο γιά τό Φίλιππο. Ή άγρυπνη παρατηρητικότητα του καί ή άπέραντη έξυπνάδα του τόν βοήθησαν νά προσέξει καί νά έμβαθύνει στών έλληνικών πόλεων τά έλαττώματα. Ό μεγάλος αυτός άνθρωπος στάθηκε σπουδαίος στρατιώτης,

Οί δύο όψεις νομίσματος του Φιλίππου του Β΄. Νομισματική Συλλογή Άθηνών.

άλλά κυρίως ασύγκριτος διπλωμάτης, «από τούς μεγαλύτερους τών αιώνων». Είχε πολλά όνειρα γιά τό κράτος του, πού τά έβαλε σέ μία σειρά κι άρχισε τήν πραγμάτωσή τους μέ έξυπνάδα, μέ ύπομονή και μέ άπέραντη διαίσθηση.

Πήρε τό θρόνο τό 356 π.Χ. παραμερίζοντας τόν άνιψιό του 'Αμύντα.

'Η πολιτική τού Φιλίππου.

Σκοπό τού έταξε, άφου άναδιοργανώσει στρατιωτικά τό κράτος του, νά έπικρατήσει στήν Έλλάδα κι ένώνοντας τίς πόλεις της, μέ τή συνεργασία τους, νά χτυπήσει τούς Πέρσες.

'Εκπληκτική είναι ή σωστή αντίληψη πού απέκτησε γιά τόν ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε έλληνικής πόλης. Γι' αυτό μπόρεσε άργότερα νά τίς μεταχειριστεί ανάλογα, ιδίως τίς μεγάλες ιστορικές πόλεις.

'Ο Φίλιππος δημιούργησε πρώτος τή «μακεδονική φάλαγγα», όπως γράφει ό άρχαίος ιστορικός Διόδωρος ό Σικελιώτης. Πρώτο του μέτρο στάθηκε ή όργάνωση τού στρατού και τού όπλισμού του. Έκαμε τούς πελταστές, πού ως τότε άποτελοΰσαν τό μακεδονικό στρατό, βοηθητικό σώμα και κύριο τή φάλαγγα. Οι στρατιώτες της (οί πεζέταιροι) όπλίστηκαν μέ τή σάρισα (ένα δόρυ έξι μέτρα μήκος), όπλο άκαταμάχητο. Πυκνή ή παράταξη της (πρότυπο τού Φιλίππου στάθηκε τού Έπαμεινώνδα ή στρατιωτική έπινόηση), σχημάτισε μέ τό ανθρώπινο της ύλικό έναν όγκο άδιαπέραστο (16 πυκνές γραμμές), ενώ οί σάρισες, άπλωμένες έμπρός, όταν προχωρούσε στή μάχη ό στρατός, έξέχοντας ένα μέτρο έμπρός από τό στρατιώτη τής πρώτης γραμμής, παρουσίαζαν άληθινό τείχος από λόγχες στόν έχθρό.

'Ακοντιστές, τοξότες και πελταστές συμπλήρωναν τή μαχητική δύναμη τής Μακεδονίας μαζί μέ τό ίππικό, πού φρόντισε ό Φίλιππος νά κάμει βαρύτερο τόν όπλισμό του.

'Οργάνωση τού στρατού και στρατιωτική τακτική.

Καθιέρωσε τήν ύποχρεωτική στρατολογία κι όρισε σιδερένια πειθαρχία και σκληρή άσκηση στό στρατό, πού τόν έφοδίασε και μέ πολιορκητικές μηχανές. 'Ο Φίλιππος χρησιμοποίησε πρώτος τόν κεραυνοβόλο πόλεμο.

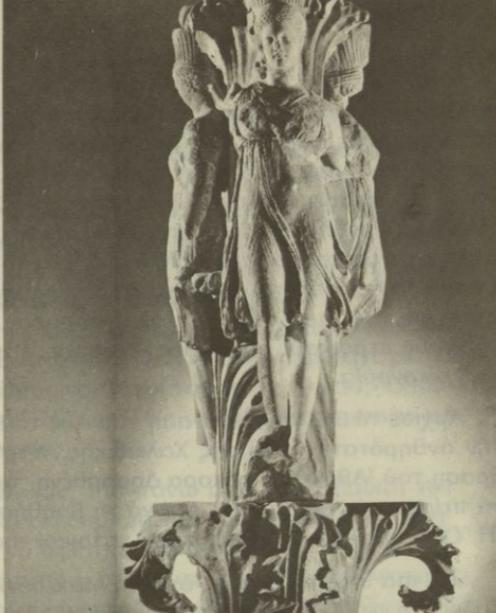
Κατόρθωσε έτσι ν' άποκτήσει πραγματικά άκαταμάχητη δύναμη και μ' αυτήν προχώρησε στήν έφαρμογή τών σχεδίων του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

'Ο Φίλιππος είχε διαπισώσει τήν έλλειψη ένότητας ανάμεσα στίς έλληνικές πόλεις. Οί άτέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θά ήταν ή μεγαλύτερη βοήθεια γιά τήν πραγματοποίηση τών σχεδίων του.

Δέν ήθελε νά έπιβληθεί στους άλλους Έλληνες μέ τόν πόλεμο, γι'

Ὁ ἀναθηματικός κίονας τῶν «Χορευτριῶν» στοὺς Δελφοὺς. Ἄπικό ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

αὐτό ἐξαγόραζε μέ χρήματα καί διάφορα δῶρα φίλους τῆς πολιτικῆς του, πού σέ κάθε ἑλληνική πόλη ἦταν ὄργανα τῆς προπαγάνδας του.

Πρὶν προχωρήσει στήν ἐξάπλωση τοῦ κράτους του, ἐξουδετέρωσε τοὺς γειτονικοὺς τοῦ λαοὺς (Ἰλλυριοὺς – Παίονες), γιά νά γλιτώσει ἀπό τίς ἐπιδρομές τους. Ὕστερα, θέλοντας νά ἀποκτήσει ἐξοδο στή θάλασσα, ἔριξε τά μάτια του στή Χαλκιδική· συστηματικά

Ἡ Παλαίστρα τῆς ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Σήμερα οἱ κίονες τῆς ἔχουν ἀναστηλωθεῖ καί τό κτίριο προβάλλει χαρακτηριστικό μέσ στό χώρο.

καί ὑπομονετικά ἀφαίρεσε πολλές ἀποικίες ἀπό τούς Ἀθηναίους. Κατόπιν, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, γιατί σκοπός του στάθηκε, ἀφοῦ πάρει στήν ἐξουσία του τὰ μεταλλεία τοῦ Παγγαίου, νά φτάσει ὡς τόν Ἑλλησποντο καί νά ἐξουσιάσει τά στενά.

Μέ τά εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἐφτιασε στόλο κι ἔκαμε δυνατή πόλη τίς παλαιές *Κρηνίδες*, δίνοντάς τους τό ὄνομά του (*Φίλιπποι*). Σπουδαία ἐνέργειά του στάθηκε ἡ *κοπή χρυσῶν νομισμάτων*, μέ τήν προτομή του, πού σέ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ παραμερίζοντας τούς περσικούς δαρεικούς. *Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικά τήν περσική οἰκονομία.*

Ἄλωση Ὀλύνθου
(348 π.χ.)

Ἄρχισε τό 357 τήν ἐπέκτασή του· ὡς τό 348 πῆρε τήν Ὀλυνθο, τήν ἀνηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τή φοβερή ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένη, πού μάταια ἀγωνίστηκε νά πείσει τούς συμπολίτες του νά τή βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρός. Ἡ Ὀλυνθος ἰσοπεδώθηκε καί οἱ κάτοικοί της πουλήθηκαν δούλοι.

Ἡ ἐπέμβαση τοῦ
Φιλίππου στήν
Κεντρική Ἑλλάδα.

Εἶχε πιά δική του, ἐκτός ἀπό τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία, τή Χαλκιδική καί τή Θρακική χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτός γιά τήν Κεντρική Ἑλλάδα. Δέ βιάστηκε ὅμως νά τήν πάρει στήν κυριαρχία του.

Ὅπως σωστά εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ Ἕλληνες θά ζητοῦσαν τήν ἐπέμβασή του, μέ τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς πού ἀνῆκε στό ἱερό τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπό τούς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπό τήν Ἀμφισσα, μετά ἀπό δύο ἱεροῦς πολέμους, τοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη στήν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν. Ἐγινε ἔτσι εἰρηνικά ρυθμιστής τῆς κατάστασης στήν Κεντρική Ἑλλάδα.

Χωρίς νά σταματήσει τήν ἐπέκτασή του στόν Εὐξεινο, συστηματικά κέρδιζε ἔδαφος στήν κάτω Ἑλλάδα. Ὁ Φίλιππος δέν ἐνδιαφερόταν νά κατακτήσει τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας· ἤθελε μόνο νά μὴν τίς ἔχει ἀντίμαχες στά σχέδιά του (τήν πανελλήνια πολιτική του). Ἄν δέν τοῦ ἔφερναν ἀντίσταση μέ στρατό, ποτέ δέ θά χτυποῦσε ἐλληνική δύναμη. Τό 338 φριχτή εἰδηση ἄφησε τούς Ἀθηναίους ἀγρυπνοῦς μιά ὀλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικός στρατός εἶχε προχωρήσει πρὸς τά νότια καί, ξαφνικά, εἶχε φτάσει στήν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρῶτη ἡ Θήβα κι ὕστερα ἡ Ἀθήνα βρίσκονταν στό δρόμο του. Ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος καί γιά τίς δύο ἀντίπαλες στούς Μακεδόνες πόλεις.

Τά πολιτικά κόμματα στήν Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα πάλευαν ἀπό καιρό δύο παρατάξεις: α) Οἱ *φιλιππίζοντες*, οἱ φίλοι ἢ ὑποστηρικτές τῶν Μακεδόνων [οἱ ρήτορες *Αἰσχίνης* καί *Ἰσοκράτης*, ὁ γενναῖος καί τίμιος στρατηγός *Φωκίων*], πού πίστευαν στό ἄστρο τοῦ Φιλίππου,

βλέποντάς τον ως τό μόνο ἡγέτη πού θά ἔφερε τήν ἔνωση στήν Ἑλλάδα καί θά χτυποῦσε τόν προαιώνιο ἐχθρό, τούς Πέρσες. β) Οἱ ἀντιφιλιππιζόντες. Ὁ Δημοσθένης. Ὁ πιό φλογερός τους ἀντίπαλος στάθηκε ὁ ἀρχηγός τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος στήν Ἀθήνα, ὁ Δημοσθένης. Ἐκεῖνος ἀγωνίστηκε μάταια νά γυρίσει τό δρόμο τῆς ἱστορίας, νομίζοντας πώς τῆς Ἀθήνας ἡ παλαιά δόξα κι ἡ ἀκμή μπορούσαν νά ξαναζήσουν. Ἐπειδή πίστευε ὅτι μόνον ἡ πόλη του ἦταν ὁ φυσικός ἀρχηγός τῆς Ἑλλάδας, ἔφτασε νά θεωρεῖ πώς θά μπορούσε ἀκόμα καί βοήθεια ἀπό τούς Πέρσες νά μεταχειριστῆ ἔναντιον τοῦ Φιλίππου. (Οἱ πύρινοι λόγοι του πρὸς τό λαό, Ὀλυμπιακοί καί Φιλιππικοί, ἔπεσαν στό κενό. Ποίος ἀνθρώπος μπορεῖ νά γυρίσει τῆς ἱστορίας τήν πορεία;).

Στήν πεδιάδα τῆς Χαιρώνειας, πιό πάνω ἀπό τή Λειβαδιά, τόν Αὐγούστο τοῦ 338, Ἀθηναῖοι καί Θηβαῖοι ἔχασαν τόν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα γιά πέρα ἀπό τό Φίλιππο. Τό μακεδονικό ἵππικό ὀδηγοῦσε ὁ νεαρός γιός τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀλέξανδρος, πού ἀγωνίστηκε μέ ἀφθαστη γενναιότητα. Μαθαίνοντας τήν ἧττα τῆς πατρίδας του ὁ γέρος κιά Ἰσοκράτης, ἀρνήθηκε γιά τέσσερις μέρες νά ἀγγίσει φραγτό καί πέθανε ἀπό τή θλίψη του.

Οἱ Θηβαῖοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλούς πρόσταξε ὁ Φίλιππος νά τούς σκοτώσουν. Ἐφερε πίσω τούς ἐξοριστούς ἀριστοκρατικούς καί στήν ἱστορική Καδμεία, τήν ἀκρόπολη τῆς Θήβας, ἐγκατάστησε μακεδονική φρουρά.

Στούς Ἀθηναίους ὁ νικητής φέρθηκε μέ συμπάθεια. Ἡ παλαιά της αἴγλη ἔσωσε τήν πόλη. Δέ θέλησε νά τήν προσβάλει. Ζήτησε μόνον νά γίνουν σύμμαχοί του καί τούς ἄφησε ἐλεύθερους, χωρίς νά θίξει τό πολίτευμά τους. Ἀναγνώρισε τήν κυριαρχία τους σέ διάφορα νησιά, ἔδωσε πίσω τούς αἰχμαλώτους κι ἔστειλε στήν Ἀθήνα τόν Ἀλέξανδρο νά συνοδεύσει τή στάχτη τῶν γενναίων Ἀθηναίων, πού εἶχαν πέσει στή μάχη. Στήν Ἀθήνα συνέχιζε ὁ Δημοσθένης τήν ἀντιμακεδονική τακτική του.

Χαιρώνεια (338 π.Χ.).

Ὁ λέων τῆς Χαιρωνείας, δημόσιο μνημεῖο πεσόντων Ἀθηναίων καί Θηβαίων. Στήθηκε γιά νά τιμῆση τούς νεκρούς τῆς ὁμώνυμης μάχης. 4ος αἰ. π.Χ.

Ἀπό κεῖ, ὁ Φίλιππος προχώρησε παρακάτω καί, ἀφοῦ ἔκλεισε συνθήκες μέ πολλές πόλεις στήν Πελοπόννησο, συγκάλεσε συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στήν Κόρινθο. Ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νά πάρει μέρος. Δέν τήν ἔθιξε. Στήν Κόρινθο ἀνακοίνωσε ὅτι οἱ ἑλληνικές πόλεις θά ἔμεναν ἀπό δῶ καί πέρα αὐτόνομες. Δέ θά ὑπῆρχαν πιά ἡγεμονίες.

Πρόταση τοῦ Φιλίππου γιά πανελλήνια συμμαχία. Πρότεινε, τέλος, *Πανελλήνια συμμαχία*, μέ τήν ἀρχηγία του, γιά νά ἐτοιμάσει τόν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων Περσῶν (337).

Μέσα σέ 20 χρόνια καί τή Μακεδονία ὀργάνωσε καί τήν ἄλλη Ἑλλάδα ἔνωσε, χωρίς νά διαλύσει τίς πόλεις της. Φαινόταν νά χαράζει μιά νέα ἐποχή. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι θά σταματοῦσαν καί θά ἔπαυε νά χύνεται ἄδικα τό ἀδελφικό αἷμα. Νέες δόξες ὀραματιζόταν ὁ Φίλιππος, κι ἦταν μόνο 47 ἐτῶν. Ἔστειλε μάλιστα στρατηγούς του στή Μ. Ἀσία, γιά νά φροντίσουν τίς λεπτομέρειες τῆς ἐκστρατείας πού σχεδιάζε.

Ξαφνικά ὁ θάνατος τόν βρῆκε ἀπό τό ξίφος ἑνός ἀξιωματικοῦ του, τοῦ Πausanias (336 π.Χ.). Τό παράτολμο σχέδιό του θά τό πραγμάτωνε ἡ ἐκπληκτική φυσιογνωμία τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, πού ἦταν πιά ἔτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

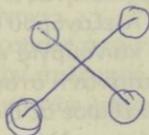
1. Ἡ Μακεδονία ὄψιμα ἐμφανίζεται στήν ἀρχαία ἱστορία.
2. Οἱ κάτοικοί της ἦταν συγγενεῖς τῶν Δωριέων, καί στό χῶρο της διατηρήθηκε ἡ βασιλεία. Ἦταν κράτος γεωργικό. Οἱ Μακεδόνες εἶχαν γερό ἵππικό.
3. Σπουδαῖος ὀργανωτής στάθηκε ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος στά τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.
4. Ὁ Φίλιππος ὁ Β΄, σπουδαῖος στρατιωτικός καί πολιτικός, ἦταν προορισμένος νά πάρει στά χέρια του τή μοῖρα τῆς Ἑλλάδας. Σέ 20 χρόνια, ἀφοῦ ὀργάνωσε ἀπό κάθε ἄποψη τό κράτος του καί πλάτυνε τά ὄρια τῆς χώρας του μέ διάφορα μέσα, κυριαρχεῖ στήν Ἑλλάδα καί, τό 337, κηρύσσει στό Πανελλήνιο Συνέδριο τοῦ Ἴσθμου τήν ἴδρυση Πανελληνίας συμμαχίας γιά τήν ὀργάνωση πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν μέ τήν ἀρχηγία του.
5. Δολοφονήθηκε ἀπό ἀξιωματικό του τό 336 π.Χ., πρὶν προλάβει νά ἐφαρμόσει τό σχέδιό του ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στοῦ Φίλιππο:

«Υποστηρίζω πῶς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρίς νά παραμελήσεις κανένα ἀπό τά δικά σου συμφέροντα, νά προσπαθήσεις νά συνδιαλλάξεις τά κράτη τῶν Ἀργείων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καί τό δικό μας. Γιατί ἂν κατορθώσεις νά τά συνδιαλλάξεις αὐτά, καί τῶν ἄλλων τή συμφιλίωση χωρίς δυσκολία ἔπειτα θά πετύχεις. Ὅλα τά ἄλλα κράτη ἀπό τά τέσσερα αὐτά ἐξαρτῶνται, σ' ὅποιο τύχει ἀπ' αὐτά καταφεύγουν στίς δύσκολες στιγμές τους, κι ἀπό κεί παίρνουν τίς ἐνισχύσεις πού χρειάζονται. Ἔτσι, ἂν τά τέσσερα μόνο κράτη πείσεις νά σκέπτονται σωστά, καί τά ἄλλα ὅλα ἀπό πολλά δεινά θά τά ἀπαλλάξεις».

Ἰσοκράτη «Φίλιππος», Ια' (Μετ. Β. Λαοῦρδα)

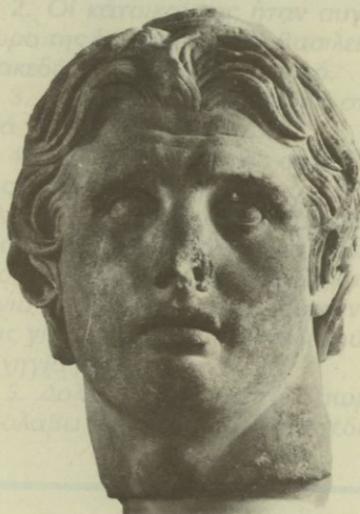
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δέ χρωστάει τὴν ὀνομασία αὐτὴ στὶς ἐκπληκτικὲς του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ του μεγαλοφυΐα, τὸ θάρρος, τὴ γενναιότητα καὶ τὸ ριψοκίνδυνο χαρακτῆρα του, στάθηκε μέγας ἐκπολιτιστής*.

Σὲ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καὶ μὲ ὀλιγάριθμο σχετικὰ στρατό, δημιούργησε τὴ μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀπλωσε τὸν Ἑλληνισμό σὲ τρεῖς ἡπείρους. Ἡ ἄξια τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀφείλεται κυρίως στὸ πρόγραμμα πού ἐφάρμοσε στὸ καινούργιο κράτος πού δημιούργησε, στὴν πολιτικὴ πού κράτησε ἀπέναντι στοὺς κατακτημένους καί, βασιικά, στὰ μέσα πού συνειδητὰ ἔδωσε σὲ διάφορους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ κάμουν τόσο πολλές παρατηρήσεις καὶ ν' ἀποκτήσει ὁ κόσμος πληθὺς ἀπὸ νέες γνώσεις. Γι' αὐτό, ἡ ἐκστρατεία του χαρακτηρίστηκε ὡς «ἐνοπλὴ ἐξερεύνηση».

Ἐξυπνος, γενναῖος καὶ ἐφευρετικὸς, εὐκόλοσυγκίνητος καὶ μὲ ἀχαλίνωτη φαντασία, εἶχε τὴν τύχη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βρεθεῖ κοντὰ

Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου σὲ νεανικὴ ἡλικία, ἐνῶ βρισκόταν στὴ Μ. Ἀσία. Βρέθηκε στὴν Πέργαμο. Σήμερα στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σέ σπουδαίους ανθρώπους και νά θελήσει νά ωφεληθῆ ἀπό τήν παρουσία τους. Τήν πρώτη πνοή τήν πήρε ἀπό τό μεγάλο πατέρα του. Τή διάπλαση ὅμως τῆς σκέψης του τήν ὄφειλε στόν ἔξοχο Ἀριστοτέλη. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν δεκατριῶν χρονῶν, φρόντισε ὁ Φίλιππος νά καλέσει τό μεγάλο φιλόσοφο στή Μακεδονία, γιά νά τόν πάρει μαθητή. Ἐκεῖνος τοῦ καλλιέργησε τήν ψυχή, καθῶς καί ἡ μουσική, πού τήν ὑπεραγαποῦσε. (Διδάχθηκε, ἐκτός ἀπό τήν ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία καί πολιτική).

Τό ἀγαπημένο του βιβλίο ἦταν ἡ Ἰλιάδα, πού δέν τήν ἀποχωρίζοταν ποτέ, ἔχοντάς την καί τή νύχτα κάτω ἀπό τό προσκέφαλό του. Οἱ ἥρωές της, ἰδίως ὁ Ἀχιλλεύς, μεθοῦσαν κι ἐνθουσίαζαν τήν ψυχή του. Ἀπέραντα φιλόδοξος ἀπό παιδί, λαχταροῦσε νά ἐρθεῖ ἡ ὥρα πού θά σημειωνόταν ἔντονα ἡ δική του παρουσία στόν κόσμο, γι' αὐτό καί παραπονοῖταν, ὅταν ἄκουγε τοῦ πατέρα του τίς ἐπιτυχίες, «πῶς δέ θά ἄφηνε τίποτα μεγάλο γιά κείνον».

Δεκάξι χρονῶν ἦταν σέ θέση νά δέχεται πρεσβείες ἀπό τήν πόλη τῆς σοφίας, τήν Ἀθήνα, καί δεκαοχτώ χρονῶν πολέμησε ἡρωικά στή μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὀδηγώντας τό ἵππικό τῶν *εταίρων*.

Μόλις χάθηκε ὁ πατέρας του, βιάστηκαν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες νά πιστέψουν πῶς ἡ Μακεδονία θά ἔσβηνε. Ἐκεῖνος, ὅμως, ἀφοῦ ἐζόντωσε τούς ἀπαιτητές τοῦ θρόνου του, σάν κεραυνός κατέβηκε στή Νότια Ἑλλάδα νά συγκαλέσει νέο Συνέδριο στήν Κόρινθο, ἀνανεύοντας τήν Πανελλήνια συμμαχία πού εἶχε ἰδρύσει ὁ πατέρας του.

Πρῖν ξεκινήσει γιά τήν Ἀσία, χρειάζοταν νά τρομοκρατήσῃ τούς ξένους γείτονες. Ἔτσι, χτύπησε τούς Τριβαλλούς, πέρα ἀπό τόν Αἴμο, τούς Γέτες στό Δούναβη καί τούς Ἰλλυριοῦς ὕστερα.

Ἐντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πῶς εἶχε σκοτωθεῖ σ' ἐκείνη τήν προσπάθεια. Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι κι ἄλλοι Ἕλληνες ξεσηκώθηκαν· ξαφνικά ὅμως τόν εἶδαν νά παρουσιάζεται καί πάλι ἐμπρός τους. Ἡ *Θήβα δέ θέλησε νά δεχτεῖ τούς ὄρους του*. Τή χτύπησε καί τήν ἰσοπέδωσε, ἀφήνοντας ὄρθια μόνο τά ἱερά καί τό σπίτι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Πινδάρου. Δέν πείραξε οὔτε τήν ἱστορική Καδμεία. Ἦξερε πῶς ἡ Ἀθήνα δέν εἶχε δεῖξει καλή στάση. Τή συγχώρησε ὅμως, γιατί εἶχε μάθει ἀπό τό δάσκαλό του Ἀριστοτέλη νά σέβεται τήν πνευματική της προσφορά. Στό νέο Συνέδριο πού ἔγινε στήν Κόρινθο, ζήτησε νά τοῦ ἀναθέσουν οἱ πόλεις τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν καί νά στείλει ἡ καθεμίᾳ τίς δυνάμεις πού ἠθελε νά πάρουν μέρος στόν κοινό ἀγῶνα κοντά του.

Ἄλλεξανδρος
συγκαλεῖ Συνέδριο
στήν Κόρινθο.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ – ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Σκοπό του έταξε τήν άπελευθέρωση τών έλληνικών πόλεων τής Μ. Ασίας καί τήν εκδίκηση τών Έλλήνων κατά τών Περσών, γιά τά άμέτρητα δεινά πού είχαν προκαλέσει στήν Ελλάδα. Ακόμη, ως βασιλιάς τής Μακεδονίας ένδιαφερόταν, βασικά, γιά τήν έξασφάλιση τού Έλλησπόντου, πού άνοιγε τό δρόμο στόν Εύξεινο γιά τό μακεδονικό έμπόριο.

Χρήματα δέν είχε. Μόνο 30.000 πεζούς, 5.000 ίππικό καί λίγα πλοία. Στή θέση του κάθε συνετός στρατηγός δέ θά ξεκινούσε. Έκείνος όμως τόλμησε, προχώρησε καί νίκησε.

Είδαμε παραπάνω (σελ. 235) πώς τό σύστημα τών σατραπειών, μέ τό πλήθος τών λαών πού σχημάτιζαν τό Περσικό κράτος, είχε ταμειοοικονομικά του. Χωρίς αίσημα έθνικής άξιοπρέπειας οι σατράπες σέ κάθε στιγμή μπορούσαν, γιά νά εκδικηθούν ή νά χτυπήσουν ό ένας τόν άλλο, νά φτάσουν στήν προδοσία. Έξάλλου, μ' όλη τήν περσική άνεκτικότητα, κάθε κατακτημένος λαός ποθούσε τήν ανεξαρτησία του. Κι είχαν πολύ κουρασεί οι ύπήκοοι άπό τή μακροχρόνια ύποδούλωση.

Πρόσμεναν τήν εύκαιρία νά έλευθερωθούν. Η Κάθοδος τών Μυρρίων καί ή εκστρατεία τού Αγησιλάου είχαν δείξει πόσο αδύνατο ήταν πιά τό Περσικό κράτος. Βασιλιάς τής Περσίας ήταν τότε ό Δαρείος ό Γ' ό Κοδομανός (336-330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ – ΣΥΡΙΑΣ – ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ο μακεδονικός στρατός ξεκίνησε τήν άνοιξη τού 334 π.Χ. Κοντά του είχε ό Αλέξανδρος έφτά εύγενείς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλεί-

Ψηφιδωτό δάπεδο από άρχαιο σπίτι τής Πέλλας πού παριστάνει τόν ήνίοχο Φόρβαντα, όπως δηλώνει ή σχετική επιγραφή. Έργο τού τέλους τού 4ου π.Χ. αί. Μουσείο Πέλλας.

Θαυμάσιο κεφάλι νέου, λεπτομέρεια από ψηφιδωτό που παριστάνει κυνήγι ελαφιού. Στρωμένο σε δάπεδο σπιτιού της αρχαίας Πέλλας, είναι έργο του παλαιότερου γνωστού ψηφοθέτη, του Γνώση. Γύρω στα 280 π.Χ. Μουσείο Πέλλας.

το, Φιλώτα, Κρατερό, τό στενό του φίλο 'Ηφαιστίωνα κ.ά.). Φτάνοντας στον Έλλησποντο, πέρασε στο Ίλιο, όπου θυσίασε συμβολικά στον τάφο του αγαπημένου του ήρωα, του 'Αχιλλέα.

Οί Πέρσες αποφάσισαν νά τόν αντιμετώπισουν κοντά στο Γρανικό, καί δέν άκουσαν τήν πρόταση του Ρόδιου μισθοφόρου Μέμνονα νά καίνε τά σπαρτά, γιά νά μήν έχει τρόφιμα ό μακεδονικός στρατός, καί νά στείλουν όρισμένες από τίς περσικές δυνάμεις μέ πλοία νά ξεσηκώσουν τίς πόλεις στήν Έλλάδα. 'Ο 'Αλέξανδρος θά ύποχρεωνόταν έτσι νά γυρίσει πίσω.

'Η μάχη στό Γρανικό ήταν σκληρή, καί ή νίκη πού κέρδισε ό 'Αλέξανδρος, πολεμώντας στήν πρώτη γραμμή, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνευσε μάλιστα νά σκοτωθεί, άν δέ βρισκόταν στό πλευρό του ό Κλείτος πού τόν έσωσε. Τή φοβερή σύγκρουση περιγράφει ό ιστορικός 'Αρριανός (έζησε τό 2ο αί. μ.Χ.) στό έργο του «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», όπου ίστορεί όλόκληρη τήν έκστρατεία.

'Η μάχη στό
Γρανικό (334 π.Χ.).

Ἡ νίκη ἀνοίξε τὸ δρόμο σ' ὀλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία. Οἱ σατραπείες τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τό ἴδιο κι οἱ παράλιες ἑλληνικές πόλεις, ὅπου οἱ Μακεδόνες ἐγκαταστήσανε δημοκρατικά πολιτεύματα. Ὑστερα, ἦρθε ἡ σειρά τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Ἄ «Γόρδιος δεσμός».

Στὸ Γόρδιο, – κοντὰ στὸ Σαγγάριο –, κόβοντας μὲ τὸ σπαθὶ τοῦ τὸν περίφημο «Γόρδιο δεσμός», κάλυψε τὴν παράδοση πού ἔλεγε πῶς κύριος τῆς Ἀσίας θὰ γίνε ἐκεῖνος πού θὰ τὸν λύσει.

Ἡ μάχη στὴν Ἴσο (333 π.Χ.).

Ἀπὸ κεῖ ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἴσο, ὅπου τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 333 συναντήθηκε μὲ τὸν τεράστιο στρατὸ τοῦ Δαρείου. Καὶ στὰ στενά περάσματα τοῦ τόπου, μὲ τὸ στρατηγικὸ του δαιμόνιο, ὄχι μόνον ἀνάγκασε τὸν ἐχθρικό στρατὸ νὰ ὑποχωρήσει κατατρομαγμένος – μαζί κι ὁ Μέγας Βασιλεὺς –, ἀλλὰ στὰ χέρια του ἔπεσε, ἐκτός ἀπὸ ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου μαζί καὶ ἡ μητέρα του, πού ὁ Ἀλέξανδρος τὴ μεταχειρίστηκε βασιλικά. Ἐκατὸ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης (ἐκτός ἀπὸ τὴν Τύρο πού τὴν πολιορκήσε ἐφτά μῆνες) παραδόθηκαν ἀμέσως ὕστερα στὸ μακεδονικὸ στρατὸ. Τό ἴδιο καὶ ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ Γάζα ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ δυὸ μηνῶν πολιορκία).

Βλέποντας νὰ διαλύεται τὸ κράτος του, ὁ Δαρεῖος κατατρόμαξε. Πρότεινε στὸν Ἀλέξανδρο εἰρήνη – νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ χώρα δυτικά τοῦ Εὐφράτη, νὰ τοῦ δώσει τὴν κόρη του γυναίκα καὶ νὰ πληρώσει πλοῦσια λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική.

Ἄ Ἀλέξανδρος στὴν Αἴγυπτο.

Νικητὴς ὁ Ἀλέξανδρος προχώρησε στὴν Αἴγυπτο, πού θέλοντας νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ, τὸν δέχθηκε σάν ἐλευθερωτὴ. Ἐδῶ φάνηκε καὶ ἡ πολιτικότητα τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. Σεβάστηκε ἀπόλυτα τίς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων καὶ ρύθμισε τὴ διοίκηση τῆς χώρας μὲ πολλὴ ἐξυπνάδα. Μὲ τὸ αἰτίσιο μάτι του ξεχώρισε μιὰ ἐξαιρετικὴ θέση στὸ Δέλτα καὶ ἴδρυσε τὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ Δεινοκράτη. Στὴ Μέμφιδα ἐνθρονίστηκε ὡς νόμιμος διάδοχος τῶν φαραῶ. Ἔτσι, ὅταν ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲς στὴ Λιβυκὴ ἔρημο, στὸ μεγάλο Μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα Δία, οἱ ἱερεῖς τὸν χαίρετησαν σάν θεό, γιὸ τοῦ Ἄμμωνα.

Σχεδὸν τέσσερις χιλιάδες χρόνια οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχαν ἀναρωτηθεῖ ἀπὸ πού πῆγαζε ὁ Νεῖλος. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη ὀργάνωσε ἀμέσως ἀποστολὴ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, θέλοντας νὰ τὸ μάθει. Κι οἱ πηγές δέ στάθηκε τότε δυνατό νὰ βρεθοῦν· ἐρμηνεύθηκε ὁμως ἡ αἰτία γιὰ τίς ἐτήσιες πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ.

4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Είχε σημάνει η ώρα για την κατάκτηση της 'Ασίας. 'Ο Δαρείος, καταλαβαίνοντας πώς θα κρινόταν σέ λίγο η τύχη ή δική του και του κράτους του, συγκέντρωσε άμετρητο στρατό από πεζούς, 40.000 ιππείς, ελέφαντες και 200 δρεπανηφόρα* ἄρματα, για την αντιμετώπιση 40.000 πεζών και 7.000 Μακεδόνων ιππέων.

Οί δυο στρατοί συναντήθηκαν τελικά στά Γαυγάμηλα κοντά στην αρχαία Νινευί. 'Ο Παρμενίων συμβούλεψε νά κάμουν οί Μακεδόνες τήν επίθεση μέσ στή νύχτα. 'Η απάντηση του 'Αλεξάνδρου δείχνει τή μεγάλη του τιμιότητα και περηφάνια: «Είναι αισχρό νά κλέψει κανείς τή νίκη». Καί δέν τήν έκλεψε. Μέ ήρωική όρμή και μέ τήν αλάθητη τακτική του, πολεμώντας σέ λοξή φάλαγγα, έκμηδένισε τούς έχθρους ό στρατός του.

'Η καρδιά της Περσίας ήταν ανοιχτή εμπρός του. 'Ο Δαρείος, βλέποντας τή μάχη νά χάνεται, υποχώρησε και πάλι στό έσωτερικό τής χώρας. Στο μεταξύ, ό ένας μετά τόν άλλο, ἄρχισαν νά πέφτουν στά χέρια του 'Αλεξάνδρου οί περσικοί θησαυροί. 'Υστερα, μπήκε χωρίς αντίσταση στην περίφημη Βαβυλώνα, κατόπιν στά Σοῦσα, τήν πρωτεύουσα τών 'Αχαιμενιδών, κι άφού μέ πολλή έξυπνάδα πέρασε τίς δύσκολες Περσίδες Πύλες, πήρε στά χέρια του τήν Περσέπολη και τίς Πασαργάδες.

Κάθε πόλη σήμαινε και νέους θησαυρούς (χιλιάδες τάλαντα). 'Αμέσως, μέ τό άμύητο χρυσάφι πού βρήκε σέ ράβδους, έκοψε χρυσό νόμισμα και τό έριξε στην κυκλοφορία.

Στό μεταξύ, ό Βήσος, ό σατράπης τής Βακτριανής, δολοφόνησε τό Δαρείο, πού τόν καταδίκωε ό μακεδονικός στρατός. 'Ο 'Αλέξανδρος πρόσταξε νά θάψουν τό Μεγάλο Βασιλέα μέ έξαιρετικές τιμές και άμέσως κήρυξε τόν έαυτό του διάδοχο τών 'Αχαιμενιδών, συνεχιστή δηλαδή τής περσικής δυναστείας (330 π.Χ.).

'Αξιοθαύμαστη στάθηκε ή προσπάθεια πού άμέσως άνάλαβε για τή διατήρηση του Περσικού κράτους. 'Εγνοια του κύρια ήταν νά μήν τό αισθανθούν ξένο οί Πέρσες, αλλά άκοπα νά συνηθίσουν τήν ελληνική κυριαρχία, πού τόσο ξαφνικά τούς είχε έπιβληθεί. 'Από τή στιγμή εκείνη νέο σχέδιο χάραξε στό μυαλό του. Συνέχισε τό διοικητικό σύστημα τών σατραπειών, βάζοντας Πέρσες ή 'Ελληνες σατράπες και σεβάστηκε τή θρησκεία και τίς συνήθειες του τόπου. Φορούσε κι ό ίδιος, συχνά, περσικά φορέματα και στέμμα, κι ἄρχισε νά ζητάει νά τόν προσκυνούν.

Οί Πέρσες, πού ποτέ δέν είχαν ζήσει ελεύθεροι, τά έβρισκαν όλα

* Η μάχη στά Γαυγάμηλα (331 π.Χ.).

Τό σύστημα διοίκησης του 'Αλεξάνδρου.

αυτά φυσικά. Οί περήφανοι όμως Έλληνες στρατιώτες, πού γιά χάρη του μόνον είχαν διασχίσει πεζοί όλους εκείνους τούς άγνωστους μακρινούς τόπους, βρήκαν θλιβερή κατάληξη νά φτάσουν, έλεύθεροι αυτοί, νά προσκυνούν τό βασιλιά τους στήν ξένη χώρα. Μέ τή στάση τους έδειξαν τή δυσφορία τους. Κάποιοι από τούς στρατηγούς, όμως, πού εκδηλώθηκαν μέ απόλυτη ειλικρίνεια στόν ίδιο τόν Άλέξανδρο, δοκίμασαν πρωτόφαντα σημάδια τής όργης του. Μέ τό ίδιο τό χέρι τού άρχηγού σκοτώθηκε ό Κλείτος καί τήν τύχη του άργότερα τήν άκολούθησαν ό Φιλώτας, ό Παρμενίων κι ό φιλόσοφος Καλλισθένης, άνιψιός τού Άριστοτέλη, πού παρακολουθούσε τήν έκστρατεία μ' έντολή νά γράψει τήν ιστορία της.

Η μάχη στήν Ίσσο. Διακρίνεται ό Δαρείος καί άριστερά ό Άλέξανδρος πάνω στό

Στήν πλούσια καί παραμυθένια Ἀνατολή ὁ μεγαλοφυής γιός τοῦ Φιλίππου ἔχασε τὸ ἑλληνικὸ μέτρο καί μεθυσμένος ἀπὸ τίς ἐπιτυχίες του, μέ ὄνειρα πού δέν μπορούσαν οἱ δικοὶ του στρατιῶτες νά τὰ παρακολουθήσουν, ἄλλαξε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καί πλήγωσε τὴν εὐαισθησία τῶν Μακεδόνων του.

Ζητώντας νά τὸν προσκυνοῦν σάν θεό πίστεψε κι ὁ ἴδιος πῶς ἦταν, κι ἄρχισε νά τοῦ γίνεταί ἀφόρητη ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν συμπολεμιστῶν του. Συνήθισε νά δέχεται εὐχάριστα τὴν κολακεία καί τὸ δουλικὸ θαυμασμό («Ἀλεξανδροκόλακες» ὀνόμαζαν οἱ Ἕλληνες ἐκείνους πού τοῦ καλλιεργοῦσαν αὐτὰ τὰ ἑλαττώματα). Σέ λίγο ἄρ-

Βουκεφάλα. Ἐξάιρετης τέχνης ψηφιδωτό ἀπὸ σπῆτι τῆς Πομπηίας. Μουσεῖο Νάπολης (Ἰταλία).

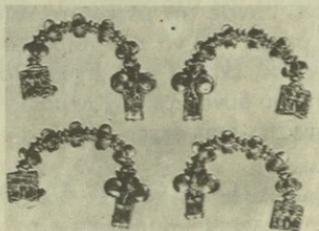

χισε νά βρῖσκει πίσω ἀπό τήν πιά φιλική συμβουλή συνωμοτικές προθέσεις.

Μεταξύ 329-328, ἀφοῦ διέσχισε τίς περιοχές τοῦ Ἰράν καί τοῦ Τουρκεστάν, συναντώντας χιόνια κι ἔρημες ἐκτάσεις, κι ἀντιμετωπίζοντας τό φοβερά ἐπικίνδυνο καί δύσκολο ἀνταρτοπόλεμο τῶν ἐντοπιῶν, κυριάρχησε στή Σογδιανή καί στή Βακτριανή, στήν Ἄνω Περσία. Γιά πρώτη φορά πατοῦσε Εὐρωπαῖος σ' αὐτές τίς περιοχές. Ὑστερα, τό 327, ἔστρεψε τό βλέμμα του στήν Ἀνατολή καί λαχτάρησε νά πορευθεῖ πρὸς τίς Ἰνδίες, πού πολύ τόν τραβοῦσε τό μυστήριό τους. Ἐπιθυμία του ἦταν νά φτάσει σ' αὐτά περάτα τῆς γῆς πού τή φαντάζονταν ἀκόμη τότε οἱ Ἕλληνες σάν ἐπίπεδο δίσκο, πού τόν περιβάλλει ὁ ὠκεανός. Μέ πολλούς στρατιώτες, Πέρσες καί Μακεδόνες, πέρασε τόν Ἰνδό ποταμό κι ἀφοῦ νίκησε τό γενναῖο βασιλιά Πῶρο, προχώρησε ἀκράτητος πρὸς τήν κοιλάδα τοῦ Γάγγη.

Πρὸς τίς Ἰνδίες.

Ἐτοιμαζόταν νά φτάσει ὡς τόν Ὑφραση ποταμό. Στό σημεῖο αὐτό ὄμως τόν σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες του. Δέν ἄντεχε πιά ἡ ψυχή τους αὐτή τήν ἀδιάκοπη πορεία χωρίς ἀνάσα. Ἦταν ἀνθρωποῖ, κι ἡ ἀνθρώπινή τους ἀντοχή εἶχε στομώσει. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκούραστος, εἶχε δύναμη ὑπεράνθρωπη. Ἦθελε διαρκῶς κάτι νέο. Τό ξύπνιο μυαλό του καί ἡ ἔμφυτη περιέργειά του τόν τραβοῦσαν ὀλοένα σέ κάτι καινούριο. Ὅλα τά πλοῦτη πού εἶχαν ἐκεῖνοι ἀντικρίσει, καί οἱ ὀμορφες χῶρες πού διάβηκαν πεζοί δέκα χρόνια, τούς συγκινοῦσαν λιγότερο ἀπό τή θύμηση τῆς πατρίδας τους. Μοναδική τους λαχτάρια ἦταν πιά ἡ ἐπιστροφή καί πόθος τους νά φιλήσουν τό χῶμα τῆς μακρινῆς τους γῆς.

Ἀριστερά: Ὁ παλαιότερος πάτυρος πού βρέθηκε σέ ἐλληνικό ἔδαφος. Ἀποκαλύφθηκε σέ τάφο, στό Δερβένι, κοντά στή Θεσσαλονίκη. Περιέχει ἀπόσπασμα ἀπό ὕμνο τῶν ὄρφικῶν. Στήν Ἑλλάδα δέ βρῖσκονται πάτυροι, γιατί ἡ ὑγρασία τοῦ ἐδάφους τούς καταστρέφει, ἐνῶ στήν Αἴγυπτο τό ἀμμώδες ἔδαφος συντελεῖ στή διατήρησή τους. Δεξιά: Τέσσερις χρυσές πόρπες, ἀπό ἀνασκαφῆ στή Μακεδονία. Τοῦ 4ου π.Χ αἰ. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης.

Ἄποφασίζεται ἡ ἐπιστροφή.

Ὁ Ἀλέξανδρος πικράθηκε, δέν ἀντιστάθηκε ὄμως. Ἐχοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στά δάση τοῦ Ὑδάσπη, χώρισε σέ δύο μέρη τό στρατό του, μέ σκοπό νά τραβήξουν διαφορετικό δρόμο στό γυρισμό καί νά συναντηθοῦν στή Βαβυλώνα.

Ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ Κόλπου. Νέαρχος.

Ὁ ἴδιος, ὀδηγώντας τό πρώτο τμήμα, διάλεξε τό δυσκολότερο δρόμο, μέ τή φλογερή ἀνησυχία καί τήν ἀκατανίκητη ἔλξη πού ἀσκοῦσε στήν ψυχή του τό μυστήριο: θά περνοῦσε ἀπό τήν ἔρημο *Γεδρωσία*. τό ἄλλο τμήμα, μέ ὀδηγό τό ναύαρχο *Νέαρχο*, θά ἐξερευνοῦσε τήν παραλία ἐπιστρέφοντας διά θαλάσσης μέ πλοῖα πού εἶχαν μόλις ναυπηγήσει.

Καί τά δύο τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικά ὥσπου νά φτάσουν στό σκοπό τους. Ἡ Γεδρωσία ἦταν σχεδόν ἀδιάβατη· μόνο ἡ συμπαράσταση καί ἡ συμμετοχή τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀλεξάνδρου στίς ἀφάνταστες στερήσεις τοῦ γυρισμοῦ (πεῖνα, ἀτέλειωτη βασανιστική δίψα, πλήθος ἄλλες περιπέτειες) βοήθησαν τούς στρατιῶτες του νά τά βγάλουν πέρα. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή τούς φάνηκε σάν νά τόν εἶχαν ξαναβρεῖ ὅπως τόν πρώτο καιρό, συμπολεμιστή τους ἀπλό καί γενναῖο, πρώτο στόν κίνδυνο καί στόν ἀγώνα.

Τό 323 π.Χ. συγκλονιστική στάθηκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπό ὅλα τά ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἰσπανία, Καρχηδόνα), πού ἦρθαν νά χαιρετήσουν τόν Ἀλέξανδρο, πού ἡ φήμη του εἶχε φτάσει στά πέρατα τοῦ κόσμου, νά τόν συγχαροῦν καί νά τόν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τόν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιά τό κατόρθωμά του.

Τό τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ζωή του ὄμως βρισκόταν κοντά στό τέλος της. Σέ λίγο ἀρρώστησε ἀπό πυρετό καί σέ μερικές μέρες πέθανε. Ὁ χαμός του συντάραξε τούς συμπολεμιστές του. Στήν ψυχρή περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεῖς τήν ἀνείπωτη θλίψη πού ἐνισωσαν, καθώς ἔμπαιναν στή σκηνή του νά τόν χαιρετήσουν γιά τελευταία φορά, ἐνῶ ψυχοραγοῦσε, ἐκεῖνοι πού εἶχαν πιστέψει σ' αὐτόν καί στήν ὑπεράνθρωπή του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καί γιά χάρη του σμιλέψει τίς θαυμαστές του νίκες.

5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδική στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἰδιοφυΐα καί ἡ ἰκανότητά του στά στρατιωτικά ἦταν μιά πλευρά μόνο τῆς πολύμορφης προσωπικότητάς του. Ξεκίνησε μέ 37.000 ἀνθρώπους, χωρίς οἰκονομικά μέσα, καί σέ 10 χρόνια κατάκτησε σχεδόν ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο. Λένε, πώς λογάριζε νά χτυπήσει τήν Ἀραβία καί τήν Καρχηδόνα καί νά ἀπλώσει τήν Ἑλλάδα ὡς τή Δυτική Μεσόγειο. Ὁ θάνατος, ὄμως,

Ἀποψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης ἀπὸ τὰ δυτικά. Στὸ βάθος, τὸ ψηλὸ βουνὸ Φεγγάρι. Τὸ Ἱερό αὐτὸ (γίνονταν μυστηριακὲς λατρεῖες, κι οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσαν ἓνα ὀρισμένο τυπικὸ γιὰ τὴ μύηση τῶν πιστῶν, παράλληλο σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸ τυπικὸ τῶν Ἑλευσινίων Μυστηρίων) ἦταν γιὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἓνα σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικὸ, στὸ ὁποῖο ἔδωσαν πολὺ μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ἐξάλλου σ' αὐτὸ εἶχε συναντηθεῖ ὁ Φίλιππος ὁ Β' μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα γιὰ πρώτη φορά. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλοντας θὰ τιμήσουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ Ἱερό, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ἓνα δικό τους μεγάλο Ἱερό στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ στόλισαν μὲ μεγάλα κτίρια. Οἱ Κάβειροι πού λατρεύονταν ἐκεῖ, προστάτευαν τοὺς ναυτικούς πού ταξίδευαν σὲς ἀγριεὲς θάλασσες τῆς περιοχῆς· ἀκόμη, τὸ Ἱερό ἐθεωρεῖτο ἄσυλο, τόπος δηλ. ὅπου, ὅταν κατέφευγαν οἱ καταδιωκόμενοι, ἦταν ἀνόσιο νὰ τοὺς πειράξει ὅποιοσδήποτε.

κόβοντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τὸ ἐκπληκτικὸ του ἔργο.

Ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης ξεχώρισε γιὰ τὴν εὐγένεια τοῦ χαρακτήρα του, τὴν αὐτοθυσία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ παράτολμο θάρρος του. Ἀκούραστος προχωροῦσε ὀλοένα, πρῶτος ἀπ' ὅλους, συχνά, ἐνθουσιάζοντας τὸ στρατό του κι ἤξερε πάντοτε, μὲ τὴ θαυμαστή του τακτικὴ, νὰ κερδίζει τὴ νίκη.

Στὰ πῖο νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας κι ἄλλων χωρῶν ἵδρυσε πλῆθος νέες ἑλληνικὲς πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἄνετα καὶ φυσιολογικά, νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ ἐστίες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀνοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν ἀνάπτυξη πρωτάκουστη.

Ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ μέρος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔφτασε ὡς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαοὺς κι ἔγινε διεθνὲς ὄρ-

Ἰδρυση νέων ἑλληνικῶν πόλεων.

Διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

γανο στήν ἔκφραση, τή γραπτή καί τήν προφορική. Εἶχε ριζώσει πιά, ὅταν χρησιμοποιοῦντο στή διάδοσή του Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιά κάθε πλευρά τῆς ζωῆς. Τό ταξίδι τοῦ *Νεάρχου* κι ἡ ἐξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκαν σ' ἓνα εἰδικό βιβλίο, «*τόν Παράπλου*», πού μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθεῖ σήμερα. Σέ κάθε νέα περιοχή μορφωμένοι ἄνθρωποι, μέ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τό ἔδαφος καί τό ὑπέδαφος, τά ζῶα, τά φυτά κλπ. Ὅλες οἱ σχετικές μ' αὐτά ἐπιστήμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωγραφία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνῶρισαν ὕστερ' ἀπ' αὐτό τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἐξερευνητικές ἀποστολές ἔστειλε ἀπό τή Βαβυλώνα, γιά νά βροῦν τό θαλάσσιο δρόμο ἀπό κεῖ πρὸς τήν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε ἀκόμη καί γιά τήν καλύτερη ὀργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στή Μεσοποταμία, ἔτσι ὥστε νά καλλιεργηθοῦν πολλές ἄγονες ἐκτάσεις.

Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἄφησε πίσω του ἓναν καινούριο κόσμο. Ἐξασθένησε φυσικά ἄρκετά τόν Ἑλληνισμό στήν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας μεγάλο ἀριθμό ἀνδρῶν γιά τό στρατό. Τοῦ ἔδωσε ὁμως νέα πνοή καί πλημμύρισε τόν κόσμο ὁλόκληρο μέ τά μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, ὀνομάστηκε στήν ἱστορία *Μέγας*.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ὁ *Μέγας Ἀλέξανδρος* ὑπῆρξε ἐξαιρετῆ ἀλλά ἰδιότυπη φυσιογνωμία. Ὁραῖος, εὐγενής, εὐκολοσυγκίνητος, γενναῖος καί ἀποφασιστικός, ἀλλά ὀνειροπόλος καί τρομερά ἀνήσυχος στό χαρακτήρα.

2. Σέ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τό Περσικό κράτος, νά φτάσει ὡς τίς Ἰνδίες.

3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰσσοῦ τό δρόμο γιά τή Συρία – Παλαιστίνη – Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στά Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτική μάχη γιά τήν Περσία.

4. Ἀμύθητοι θησαυροί ἔπρεσαν στά χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καί κυκλοφόρησε χρυσό νόμισμα.

5. Ἐχτισε πάνω ἀπό 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, ὀργάνωσε ὁδικό δίκτυο. Σεβόταν τίς συνήθειες, τό πολιτικό σύστημα καί τή θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.

6. Σκέφτηκε νά συνενώσει Ἑλληνας καί Πέρσες. Ἦθελε τήν

ἐπικράτηση ὁμόνοιας, εἰρήνης καί φιλίας μεταξύ τῶν λαῶν κι ἀπό τό συνδυασμό αὐτό νά δώσει νέο πολιτιστικό σχῆμα στόν κόσμο.

7. Τό ἐκπολιτιστικό του ἔργο εἶναι τεράστιο σέ σημασία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ μεγάλοψυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στή μητέρα τοῦ Δαρείου:

«Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε τήν ἄλλη μέρα (στή σκηνή τῆς βασίλισσας τῶν Περσῶν) μόνο μέ τόν Ἡφαιστίωνα ἀπό τούς ἐταίρους· κι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου βρέθηκε σέ δύσκολη θέση ν' ἀναγνωρίσει ποιός ἀπό τούς δύο ἦταν ὁ βασιλιάς, γιατί φοροῦσαν κι οἱ δύο τόν ἴδιο στολισμό· κι ὅτι ἐκείνη πῆγε κοντά στόν Ἡφαιστίωνα καί προσκύνησε, γιατί τῆς φάνηκε ἐπισημότερος ἐκεῖνος. Κι ὅταν ὁ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πίσω καί κάποιος ἀπ' ὄσους ἦταν κοντά της, τῆς ἔδειξε τόν Ἀλέξανδρο, λέγοντας πώς αὐτός εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη ντράπηκε γιά τό λάθος, ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως τῆς εἶπε πώς δέν εἶχε λαθέψει, γιατί κι ὁ Ἡφαιστίων ἦταν σά νά ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος...».

Ἄρριανου, «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», βιβλ. Α, κεφ. 126 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Ὁ Δαρεῖος ζητάει εἰρήνη ἀπό τόν Ἀλέξανδρο:

«Ἐνῷ ἀκόμη ἦταν ἀπασχολημένος μέ τήν πολιορκία τῆς Τύρου ὁ Ἀλέξανδρος, ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου γιά νά τοῦ ἀνακοινώσουν πώς ὁ

Κεφάλι ἀπό ἀσβεστόλιθο. Βρέθηκε στό Ἄρσος τῆς Κύπρου μέσ στό ἐκεῖ Ἱερό τῆς Ἀφροδίτης. Ἀρχές 3ου αἰ. π.Χ. Κυπριακό Μουσείο Λευκωσίας.

Δαρείος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα για την απελευθέρωση της μητέρας, της γυναίκας και των παιδιών του και πώς δεχόταν ολόκληρη η χώρα από την περιοχή του Εύφρατη ως τη θάλασσα να ανήκει στον 'Αλέξανδρο, να πάρει μάλιστα και την κόρη του Δαρείου ο 'Αλέξανδρος γυναίκα του και να είναι φίλος και σύμμαχος του.

Κι όταν αυτά αναγγέλθηκαν στη συγκέντρωση των εταίρων, λένε πώς ο Παρμενίων είπε στον 'Αλέξανδρο, πώς αν ήταν εκείνος θά τέλειωνε τον πόλεμο μ' αυτούς τους όρους και δέ θά κινδύνευε από κεί και πέρα. Λένε ακόμη πώς αποκρίθηκε ο 'Αλέξανδρος στον Παρμενίωνα πώς κι αυτός, αν ήταν Παρμενίων, θά ενεργούσε έτσι, επειδή όμως ήταν 'Αλέξανδρος αποκρίθηκε στο Δαρείο πώς ούτε χρήματα χρειαζόταν να πάρει από αυτόν ούτε ένα μέρος της χώρας αυτής, αντί να την καταλάβει ολόκληρη. Γιατί και τά χρήματα και η χώρα ολόκληρη ήταν δική του...».

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Β, κεφ. 25 ('Απόδοση Α.Κ.)

3. 'Ο τύπος του 'Αλεξάνδρου:

«Βασίλεψε δώδεκα χρόνια και οχτώ μήνες· στο σώμα ήταν ωραιότατος κι αγαπούσε ιδιαίτερα τους κινδύνους· έπαιρνε αποφάσεις άμέσως κι ήταν έξαιρετικά άνδρεις, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος και εύσεβής... κι άξιος να ένθουσιάζει την ψυχή των στρατιωτών και να τους γεμίζει ελπίδες καλές και σίτις επικίνδυνες περιστάσεις να εξαφανίζει τό φόβο τους μέ την άφοβία του...»

'Αρριανού, «'Αλεξάνδρου 'Ανάβασις», βιβλ. Ζ, κεφ. 28 ('Απόδοση Α.Κ.)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ο Μέγας Άλεξάνδρος, σέ δέκα χρόνια μέσα, είχε απλώσει σέ τρείς ήπειρους τόν Έλληνισμό. Άν ζούσε λίγο ακόμη, θά είχε δημιουργήσει τεράστια αυτοκρατορία. Δεσπόζοντας σ' αυτήν ό Έλληνικός πολιτισμός θά είχε δώσει όλότελα διαφορετική μορφή στόν κόσμο. Όσο κι άν τό έργο τού Μεγάλου Άλεξάνδρου στάθηκε υπεράνθρωπο, ό ίδιος ήταν θνητός καί, μετά τό θάνατό του, τά πράγματα πήραν άλλο δρόμο από κείνον πού λογάριάζε ό ίδιος νά χαράξει. Τά σχέδιά του δέν ολοκληρώθηκαν.

Τό τεράστιο κράτος τού ήταν δύσκολο νά κρατηθεί γιά πολύ καιρό, ακόμη κι άν ό ίδιος είχε ζήσει. Πάντα, έξάλλου, είναι εύκολότερο νά αποκτήσει κανείς κάτι παρά νά τό διατηρήσει.

Στήν οικογένεια τού Μ. Άλεξάνδρου δέν υπήρχε άξιος διάδοχος του κι όταν οι στρατηγοί του μοίρασαν τό κράτος του μεταξύ τους, διάλυσαν τήν ενότητά του, ιδρύοντας ανεξάρτητα βασιλεία ό καθένας. Στά κράτη αυτά διατηρήθηκε κι άνθισε, γιά τρείς αιώνες ακόμη, ό Έλληνικός πολιτισμός. Όμως, τό κέντρο τού βάρους δέ βρισκόταν πιά στήν Ελλάδα. Μέ τά δικά της πνευματικά καί καλλιτεχνικά δώρα δημιουργήθηκαν σ' άλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις, πού πρόκοψαν καί έγραψαν δική τους αξιόλογη ιστορία.

Η περίοδος, από τό 323 πού πέθανε ό Μ. Άλεξάνδρος, ως τό 31 π.Χ. πού ή Ρώμη κυριάρχησε σ' όλόκληρο τόν κόσμο, όνομάζεται Έλληνιστική, γιατί χαρακτηριστικό της είναι ή διάδοση κι ή καλλιέργεια τού ελληνικού πολιτισμού έξω από τήν Ελλάδα.

Έκατόν εξήντα νέες ελληνικές πόλεις ιδρύθηκαν από τούς διαδόχους τού Άλεξάνδρου στήν Άσία καί πολλές άλλες στήν Αίγυπτο.

Στούς ελληνιστικούς χρόνους εξακολουθεί στήν Ελλάδα ή διαμάχη μεταξύ τών πόλεων. Μιά τελευταία προσπάθεια μερικων νά ενωθούν σέ συνασπισμούς, δέν καρποφόρησε, γιατί υπήρχε πάντα, τό ίδιο έντονη, ή παλιά έγωιστική νοοτροπία. Άνετα έτσι, όταν έκαμε τήν επίθεσή της ή Ρώμη, κατόρθωσε σέ λίγο διάστημα νά πάρει όλόκληρη τήν Ελλάδα στήν κυριαρχία της.

Στά κράτη τών διαδόχων τού Άλεξάνδρου, στήν Άσία καί στήν Αίγυπτο, θριάμβευσε κι εκεί ή αίώνια άδυναμία της φυλής. Η διαμάχη μεταξύ τους, ό έγωισμός κι ή επιθυμία νά είναι πρώτο τό καθένα όδήγησαν σέ αίματηρούς πολέμους μεταξύ τους κι έφεραν σιγά-σιγά τήν κατάπτωση τους. Έτσι, ένα-ένα ή άνθηρά ελληνι-

Συνέπειες τού πρώτου θανάτου τού Άλεξάνδρου.

323-31
Το κράτος
διαφορετικές

αυτοκρατορίες

στικά βασίλεια ξέπεσαν, κι εύκολη πιά λεία πέρασαν κι αυτά στη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Ἐνῶ στά γράμματα ἡ κίνηση δέν εἶναι ιδιαίτερα δημιουργική, ἡ ἑλληνική τέχνη, κυρίως στίς πόλεις τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ καί λιγότερο στήν Ἀθήνα, δίνει καί πάλι νέα ἔξοχα δείγματα τῆς δημιουργικότητάς της σέ ἄλλο ὅμως πνεῦμα πλέον.

Α΄. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Στήν Ἑλλάδα, κατασπαράχθηκαν καί πάλι οἱ πόλεις στήν προσπάθειά τους νά γλυτώσουν ἀπό τήν τυραννική γιά τή νοοτροπία τους μακεδονική κυριαρχία, ὅταν ἔλειψε ὁ φόβος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Νοσταλγοί τῆς παλαιᾶς τους δόξας οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἦταν δυνατό νά μείνουν ἤσυχοι. Πιστεύοντας ὅτι θά μπορούσαν καί πάλι νά κυριαρχήσουν στίς θάλασσες, πού τότε τῆς ὄριζαν τά μακεδονικά καράβια, θέλησαν νά ξαναπάρουν στόν Ἑλλήγοντο θέσεις πού τίς εἶχαν χάσει μετά τή μάχη στή Χαιρώνεια. Ἀποτέλεσμα, ἦταν νά νικηθοῦν στήν Ἄβυδο καί κατόπιν, στά νότια τῆς Ἀμοργοῦ, νά συντριφεῖ ὀριστικά ὁ στόλος τους. Ἀπό κῆ κι ὕστερα ἡ ναυτική δύναμη τῆς Ἀθήνας χάθηκε γιά πάντα, μέ φοβερά ἀποτελέσματα γιά τό ἐμπόριο καί τήν οἰκονομία της.

Μεγάλο κεφάλι Διονύσου, στεφανωμένου μέ ταινία πού διακρίνεται στό μέτωπό του. Πιστεύεται πώς ἀνήκε στό δυτικό ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στούς Δελφοῦς, ὅπου παριστανόταν ὁ Διόνυσος μέ τήν ἀκολουθία του. Μεγάλονοο ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Μουσεῖο Δελφῶν.

Καί πάλι δέν κατάλαβαν οί 'Αθηναίοι πώς δέν μπορούσαν πιά νά όρίζουν τήν ιστορική μοίρα τής 'Ελλάδας, γιατί οί καιροί είχαν αλλάξει. Μέ ύποκινητή τό ρήτορα 'Υπερείδη, μόλις μαθεύτηκε ό θάνατος του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου, πήγαν μέ τό στρατό πού είχαν κρυφά προετοιμάσει καί κατέλαβαν τίς Θερμοπύλες, τό 322. 'Ο 'Αντίπατρος, ό διοικητής τής Μακεδονίας, κατέβηκε έναντίον τους, κι έπειδή οί δυνάμεις του δέν ήταν άρκετές, κλείστηκε στής Λαμίας τά τείχη (γι' αυτό ό πόλεμος όνομάστηκε Λαμιακός). 'Εκεί τόν πολιορκήσαν οί ένωμένες δυνάμεις τών 'Αθηναίων, τών Αίτωλών κ.ά. Ταυτόχρονα, άλλοι Μακεδόνες στρατηγοί από τήν 'Ασία έπρεξαν νά βοηθήσουν τόν 'Αντίπατρο καί σέ μάχη, στήν Κραννώνα τής Θεσσαλίας, νικήθηκαν οί 'Αθηναίοι πέρα γιά πέρα.

Τούς Αιτωλούς, πού έφυγαν γρήγορα γιά τά μακρινά βδυνά τους, δέν μπόρεσε νά τούς κυνηγήσει ό 'Αντίπατρος. Τήν 'Αθήνα όμως τήν τιμώρησε παραδειγματικά. 'Αλλάξε τό πολίτευμα, ζήτησε πολεμική άποζημίωση, τής άφαίρεσε τή Σάμο, καί ύποχρέωσε, τέλος, τούς 'Αθηναίους νά δεχτούν μακεδονική φρουρά. 'Ο ρήτορας καί πολιτικός 'Υπερείδης, ό μεγάλος έχθρός τών Μακεδόνων, βρήκε οίκτρό θάνατο κι ό *Δημοσθένης* ήπιε δηλητήριο, γιά νά μήν πέσει στά χέρια τών έχθρών, πού τόν καταδίωξαν ώς τόν Πόρο.

'Ο 'Αντίπατρος, προχωρώντας στήν Πελοπόννησο, τοποθέτησε σέ πολλές πόλεις ώς άρχοντες φίλους τών Μακεδόνων. 'Όταν όμως πέθανε, χωρίς νά όρίσει διάδοχό του τό γιό του *Κάσσανδρο*, νέα διαμάχη ξεσηκώθηκε στήν 'Ελλάδα ανάμεσα στόν Κάσσανδρο καί στόν *Πολυσπέρχοντα*, τόν αντίπαλό του (σ' αυτήν καί οί δύο τους παρέσυραν καί τίς έλληνικές πόλεις - ό Κάσσανδρος διόρισε κυβερνήτη στήν 'Αθήνα τό *Δημήτριο Φαληρέα*, φιλόσοφο καί ρήτορα).

2. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

'Ο Μέγας 'Αλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ώστε δέν πρόλαβε νά ύποδείξει τό διάδοχό του. Καθένας από τούς μεγάλους του στρατηγούς πίστεψε πώς ήταν ό πιο κατάλληλος νά τόν διαδεχθεί. 'Όλοι, γεμάτοι από έγωισμό καί φιλαρχία, μοιραία, δέν έβλεπαν μέ καλό μάτι ό ένας τόν άλλο. Γι' αυτό, ήρθαν σέ σύγκρουση καί, τέλος, πολέμησαν σκληρά μεταξύ τους γιά πολλά χρόνια.

'Η κρισιμότερη μάχη πού έδωσαν μεταξύ τους, έγινε στήν *'Ιψό τής Φρυγίας*. 'Υστερ' από αυτήν μοιράστηκαν, όσοι έμειναν στή ζωή, τήν άπέραντη αυτοκρατορία κι ίδρυσαν μιά σειρά από ανεξάρτητα βασιλεία, πού τά κυβέρνησαν αυτοί κι οί διάδοχοί τους πού όνομάστηκαν *'Επίγονοι*.

'Η μάχη στήν 'Ιψό
(301 π.Χ.).

Στή γεμάτη περιπέτειες εποχή, άπορεί κανείς γιατί χθεσινοί συμπολεμιστές παλεύουν κι άλληλοεξοντώνονται σέ τέτοιο βαθμό. Σταθερές φιλίες δέν υπάρχουν μεταξύ τους. Άπό τή μιά στιγμή στήν άλλη οί παρατάξεις αλλάζουν, οί περισσότεροι χτυπούν πάντα τόν πιό δυνατό κι ύστερα όσοι άπομένουν άλληλοσπαράζονται μεταξύ τους.

Τά έλληνιστικά βασίλεια. Ύστερα άπό τή μάχη στήν Ίψό, έλειψε ό πιό δυναμικός άπό τούς Διαδόχους, ό Άντίγονος, κι ή αύτοκρατορία του Μεγάλου Άλεξάνδρου διαμελίσθηκε στά παρακάτω κράτη:

1. Τό βασίλειο τής Αίγύπτου. Πρώτος του βασιλιάς ό Πτολεμαϊός ό Α΄.

2. Τό βασίλειο τής Συρίας πού τό κυβέρνησε ή οίκογένεια τών Σελευκιδών. Ίδρυτής του υπήρξε ό Σέλευκος.

3. Τό βασίλειο τής Περγάμου.

4. Τό βασίλειο τής Μακεδονίας.

5. Τό βασίλειο τής Θράκης. Ίδρυτής του ήταν ό Λυσίμαχος.

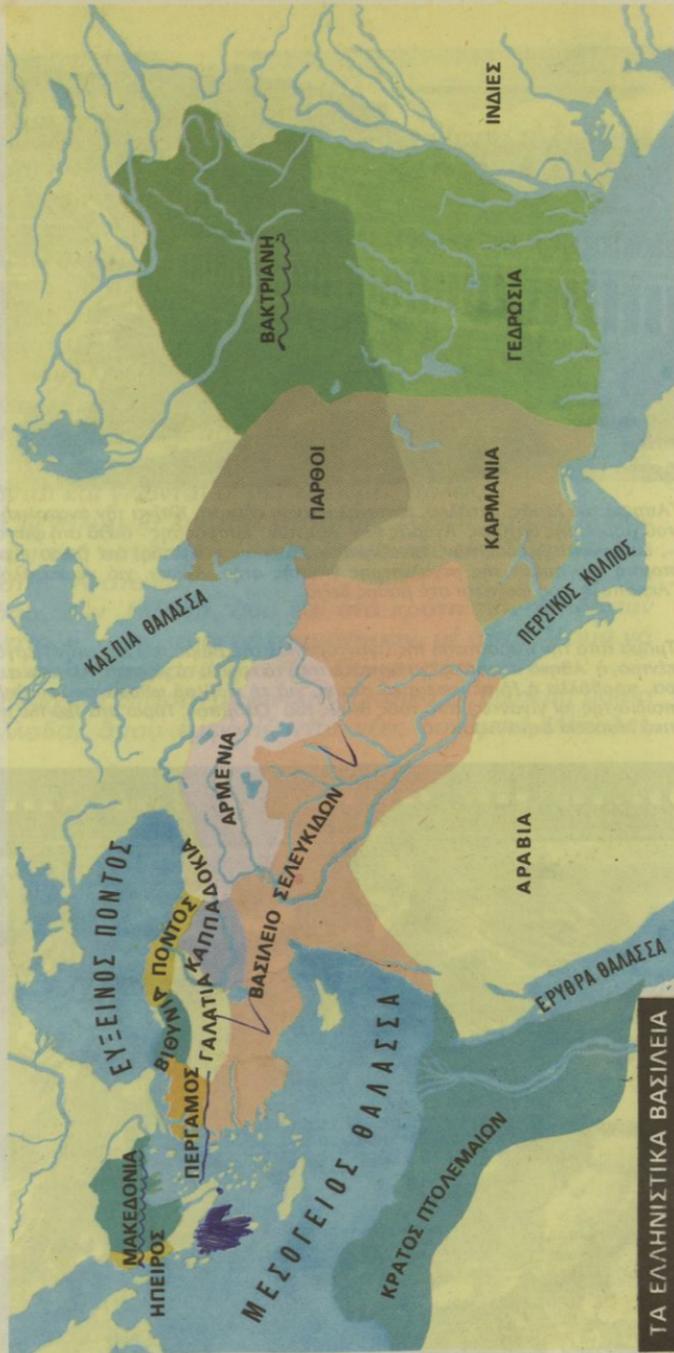
Οί Διάδοχοι σεβάστηκαν τίς συνήθειες καί τή θρησκεία τών ξένων λαών, κι όσον καιρό διατηρήθηκαν στή ζωή τά βασίλειά τους ό λιγοστός έλληνικός πληθυσμός πού τά κατοικούσε, κατεύθυνε τή ζωή του τόπου καί διαπτότιζε μέ τό πνεύμα, τή θρησκεία, τίς συνήθειες καί τόν πολιτισμό του γενικότερα τούς κατοίκους.

Έτσι, γιά τρείς αιώνες τό μεγαλύτερο μέρος του κόσμου συνέχιζε τήν έλληνική παράδοση καί έγραφε έλληνική ιστορία. Πρέπει, μόνο, νά σημειωθεί πώς ή γνωριμία τών Έλλήνων μέ τήν Άνατολή έδωσε τήν εύκαιρία ν' άπλωθοϋν άφάνταστα τά σύνορα του Έλληνισμού κι ό πολιτισμός τους νά διαδοθει στους ξένους λαούς, έγινε όμως άφορμή, σέ πολλές όψεις τής ζωής, νά επηρεαστοϋν κι οί Έλληνες άπό τούς ξένους, νά πάρουν άρκετές τους συνήθειες, κι ή άλλοτινή λιτή καί καθαρά πνευματική μορφή τής ζωής νά χαθεί.

Διάδοση του
έλληνικού
πολιτισμού.

Νόμισμα μέ τό κεφάλι του Δημητρίου του Πολιορκητή. Νομισματική Συλλογή Άθηνών.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Άποψη της Στοάς Ἀττάλου, ἀναστηλωμένης σήμερα. Κλείνει τὴν ἀνατολική πλευρὰ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐμπρὸς τῆς – δεξιᾶ στή φωτογραφία –, διακρίνεται ἡ ὁδὸς τῶν Παναθηναίων, ὁ δρόμος δηλαδὴ, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ πομπὴ τὴν ἡμέρα τῆς μεγαλύτερης γιορτῆς στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ καταλήξει στὴν Ἀκρόπολη πού φαίνεται στὸ βάθος δεξιᾶ.

Τμήμα ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Γιγαντομαχίας στὸ βωμό τοῦ Δία στὴν Πέργαμο. Στὸ κέντρο, ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλη ἔχει ἀρπάξει ἀπὸ τὸ κεφάλι τὸ γίγαντα Ἀλκυονέα. Δεξιότερα, προβάλλει ἡ Γῆ σὲ ἰκευτική στάση, γιὰ τὴ φοβερὴ φθορὰ πού παθαίνουν τὰ παιδιά της (οἱ γίγαντες) ἀπὸ τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Γύρω σὰ 180-160 π.Χ. Κρατικὰ Μουσεῖα Βερολίνου.

1. Ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τὴ διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους πού εἶχε δημιουργήσει.

2. Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σέ διάφορα κράτη μέ βασιλεῖς τούς στρατηγούς του.

3. Τό κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπό τὴν κυρίως Ἑλλάδα πού φθίνει, ἐνῶ τὰ ἑλληνιστικά βασίλεια ἀναπτύσσονται καί ἀνθοῦν.

4. Ἀνάπτυξη σπουδαία τοῦ ἐμπορίου, μέ παράλληλη ἀν-
θηση τῆς ναυτιλίας καί τῆς βιομηχανίας.

5. Ἀνισότητα στὸν πλοῦτο στίς μεγαλοπόλεις. Πλήθος τὰ κοινωνικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται.

6. Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Πέργαμος, κυρίως ὁμως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξελίσσονται καί γίνονται οἱ μεγαλύτερες πόλεις.

7. Τὰ μεγαλύτερα κράτη (Αἴγυπτος, Συρία) θά ἐπιζήσουν ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν Ἀνατολή.

8. Τόσο στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καί στὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή, οἱ πόλεμοι δέ σταμάτησαν, μέ ἀποτέλεσμα νά φθεῖρουν ἀκόμη περισσότερο τὸν Ἑλληνισμό.

9. Ἀθήνα καί Σπάρτη μπαίνουν ὀριστικά σέ δεύτερη μοῖρα στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

Β'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Τεράστιος κίνδυνος απείλησε τό 280 π.Χ. τήν Ἑλλάδα. Μιά ἄγρια πολεμική φυλή, οἱ Γαλάτες, πλημμύρισαν τό βόρειο τμήμα της, ἀπειλητικοί, γεμάτοι ἀρπακτική διάθεση. Εἶχαν ξεκινήσει ἀπό τήν Κεντρική Εὐρώπη πρῖν ἀπό πολλές δεκαετίες, καί μία φυλή τους πέρασε κι ἀπειλησε καί τήν ἴδια τή Ρώμη, χωρίς ἐπιτυχία. Ἐγκαταστάθηκαν, γιά ἓνα διάστημα, στή Βαλκανική, γύρω στό Δούναβη. Ἀπό κεί κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα.

Ἦταν ψηλοί, περήφανοι, μέ τρομερή ματιά καί σέ ὅλες τίς ἡλικίες, ἀκόμα καί οἱ γέροι, ἦταν ἰκανότατοι καί θαρραλέοι στρατιῶτες. Τό 280 ἔφτασαν στή Μακεδονία, πού στάθηκε ἀδύναμη νά τους ἀποκρούσει. Στόν ἀγώνα ἐναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ὁ βασιλιάς της *Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός*.

Ἦστερα, ἓνα τμήμα τους, σπέρνοντας τόν τρόμο, προχώρησε πρὸς τά στενά τῶν Θερμοπυλῶν.

Εἶναι συγκινητική ἡ προσπάθεια πού ἡ λυγισμένη πιά Ἀθήνα καί ἄλλες ἑλληνικές πόλεις ἔκαναν, γιά νά χτυπήσουν τόν ἐχθρό, σέ μία στιγμή πού δέν ὑπῆρχε κἀν ἀρχηγός νά ἐνώσει τους Ἕλληνες σέ κοινό ἀγώνα. Καί κατόρθωσαν, δοξάζοντας γιά μιάν ἀκόμη φορά τό ἑλληνικό ὄνομα, νά συγκρατήσουν τό φοβερό ἐπιδρομέα (ἀρχηγός τῶν Γαλατῶν ἦταν ὁ *Βρέννος*).

Ἀπό τίς Θερμοπύλες, σέ ἐφτά μέρες, κινήθηκε ἓνα τμήμα τους γιά νά λεηλατήσει τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Οἱ λιγοστοί κάτοικοι κατέφυγαν στό *«χρηστήριον»**. Οἱ Φωκεῖς ὁμως, μαζί μέ Αἰτωλούς κι ἄλλους Ἕλληνες, χτυποῦσαν σά νῶτα τόν ἐχθρό. Τή φθορά αὐτή τή συμπλήρωσε ἡ φριχτή κακοκαιρία. Ἀκόμη καί βράχια κύλησαν ἀπό τόν Παρνασσό κι ἐπεφταν ἀπάνω στούς ἐχθρούς. Ἡ ἰδέα πῶς βρίσκονται πλάι στό ἱερό ἑνός μεγάλου θεοῦ, ἡ φριχτή τους ταλαιπωρία μέ τόν καιρό, οἱ ἀτέλειωτες ἀπώλειες σέ ἀνθρώπινο ὑλικό δημιούργησαν ξαφνικά *τέτοιο πανικό στούς Γαλάτες*, ὥστε, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει, ὄρμησαν νά φύγουν πρὸς τό βορρά. Καταδιώκοντάς τους οἱ ἑλληνικές δυνάμεις τους ἀποδεκάτιζαν.

Οἱ ξένοι αὐτοί, πού εἶχαν κάμει φοβερά κακουργήματα στήν Ἑλλάδα, «σκοτώθηκαν ὅλοι καί κανεῖς δέν ἔμεινε, γιά νά γυρίσει πίσω», σημειώνει ὁ ἱστορικός Διόδωρος. Ἐκεῖνοι πού εἶχαν μείνει στή Βόρεια Ἑλλάδα, λεηλατώντας τό καθετί, προχώρησαν πρὸς τ' ἀνατολικά, ὥσπου ἀπαντήθηκαν τό 277 π.Χ. μέ τόν ἀνθρωπο πού τόν ἄλλο χρόνο ἐγινε βασιλιάς τῆς Μακεδονίας: τόν *Ἀντίγονο Γονατᾶ* (γιό τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ). Ἐκεῖνος τους νίκησε κοντά

* Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς κι οἱ Περγαμηνοὶ νικοῦν τοὺς Γαλάτες.

στή Λυσιμάχεια τῆς Θράκης. Δέκα χιλιάδες όπλισμένοι, συνοδεύοντας άλλα τόσα γυναικόπαιδα καί ήλικιωμένους, πέρασαν στήν Ἀσία, όπου τούς χτύπησαν οί Περγαμηνοί. Τά τελευταία τους ίχνη έγκαταστάθηκαν στή Μ. Ἀσία, μέ τή βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βιθυνίας, στήν περιοχή πού ἀπ' αὐτούς όνομάστηκε *Γαλατία*.

Ἡ ἀπόκρουση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἦταν μιᾶ ἀπόδειξη πῶς ὁ Ἑλλητισμός είχε ἀκόμη γερές δυνάμεις μέσα του.

Μεταξύ 266-263, γίνεται ὁ *Χρεμνιδεῖος πόλεμος* πού εἶναι μιᾶ νέα προσπάθεια τῶν παλαιῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων νά γλιτώσουν ἀπό τή Μακεδονία. Σύμμαχό τους εἶχαν τόν Πτολεμαῖο τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς ὅμως ἀποδείχθηκε νικητῆς καί παίρνει τήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ *Χρεμνίδης* ὁ Ἀθηναῖος κατέφυγε στήν Αἴγυπτο.

Χρεμνιδεῖος πόλεμος

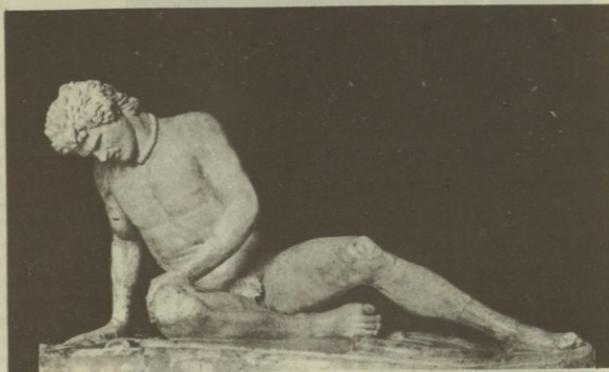
Ὁλόκληρο αὐτό τόν αἰῶνα καί τόν ἐπόμενο, οί βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας προσπαθοῦσαν, ὀλοένα καί περισσότερο, νά κυριαρχήσουν στίς ἄλλες ἑλληνικές πόλεις (ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς θέλησε νά ἐπιβληθεῖ παντοῦ). Ἔτσι, οί πόλεις τῆς Νότιας Ἑλλάδας, γιά νά ἀντισταθοῦν σ' αὐτή τους τή διάθεση, ἴδρυσαν δύο συνασπισμούς, τίς *συμπολιτεῖες*, μέ σκοπό νά γλιτώσουν ἀπό τό μακεδονικό κίνδυνο. Ἡ προσπάθεια αὐτή καρποφόρησε γιά λίγα χρόνια, ἔπεσε ὅμως ὕστερα στό κενό. Στό κατώφλι τῆς Ἑλλάδας εἰτοιμάζονταν νά ἐμφανιστοῦν οί Ρωμαῖοι, κι οί ὠρες τῆς ἐλευθερίας τῆς χώρας λιγότευαν ὀλοένα.

Ἡ ἴδρυση τῶν Συμπολιτειῶν

2. Ο ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Ἡ φήμη του πολλούς αἰῶνες μετά τό θάνατό του συγκλόνιζε τίς καρδιές. Κάθε στρατηγός, ἀπό κεί καί πέρα, λαχταροῦσε τή δόξα

Ὁ Γαλάτης πού πεθαίνει. Χαρακτηριστικό ἀγάλμα, ἐμπνευσμένο ἀπό τούς ἀγῶνες τῶν Περγαμηνῶν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπό πρωτότυπο ἔργο τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, γύρω στά 220 Π.Χ. Μουσείο Καπιτωλίου, στή Ρώμη.

του, και πολλοί νόμισαν πώς θα είχαν τή δύναμη νά τόν μιμηθούν.

Ίσως από αυτή τήν επιθυμία, κινημένος, αναζητώντας ευκαιρία πολεμικών επιτυχιών, ο Πύρρος, ο βασιλιάς τής Ήπειρου, γενναίος και παράτολμος ὄτρατηγός, αλλά και ἀπέραντα φιλόδοξος, ἐμπνεύσθηκε μιά παράλογη ἐπιχείρηση. Πίστευε πώς θα τόν ὀδηγοῦσε στήν κατάκτηση τής Δύσης, ἀφοῦ ἡ Ἀνατολή ἦταν πιά κλεισμένη κι ὄργανωμένη σέ δυνατά ἑλληνιστικά βασίλεια.

Μεταξύ τοῦ 280-275 π.Χ. δοκίμασε νά χτυπήσει τούς Ρωμαίους στήν Ἰταλία. Ὁ πατέρας τοῦ Πύρρου ἦταν ἀρχηγός τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἔθνους τῶν Μολοσσῶν, ἀπ' ὅπου καταγόταν κι ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὑστερα ἀπό πολλές περιπέτειες, κατόρθωσε νά πάρει πίσω τόν πατρικό του θρόνο, τό 296, στήν Ἡπειρο, μιά περιοχὴ πού πολύ ἀργά ἐμφανίζεται στήν ἑλληνική ἱστορία. Γρήγορα κατόρθωσε ὁ Πύρρος νά μεγαλώσει τό κράτος του (ὀνομάστηκε γι' αὐτό Ἀετός) και σκοπὸ του εἶχε νά βασιλεύσει στό θρόνο τῆς Μακεδονίας. Ὁ στρατός του δέν ξεπερνοῦσε τίς δέκα χιλιάδες· ἐκεῖνος ὅμως ἤθελε, ἔχοντας στό νοῦ του τόν Ἀλέξανδρο, νά κυριαρχήσει στόν κόσμο.

Τήν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἑλληνισμός στή Δύση πάλευε μέ δύο μεγάλες δυνάμεις. Οἱ Συρακοῦσες ἀγωνίζονταν νά ἐκμηδενίσουν τούς Καρχηδονίους, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐπειδὴ τό Ρωμαϊκὸ κράτος ἀπλωνόταν πρὸς τό Νότο, κινδύνευαν ὀλοένα και περισσότερο νά ἐξαφανιστοῦν.

Τό 280 π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Τάραντα ἀγωνίζονταν ἐναντίον τῶν

Ὁ Γαλάτης πού ἀφοῦ σκότωσε τή γυναίκα του σκοτώνεται και ὁ ἴδιος, γιά νά μὴν πέσει στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ἐμπνευσμένο, ὅπως και τό προηγούμενο, ἀπὸ τοῦς ἀγῶνες Περγαμηνῶν - Γαλατῶν. Ἀντίγραφο ἀπὸ πρωτότυπο ἔργο τῆς περιφήμης γιά τήν πλαστικὴ τῆς δημιουργίας Σχολῆς τῆς Περγάμου. Γύρω στὰ 220 π.Χ. Μουσείο Θερμῶν, στή Ρώμη.

Ρωμαίων, πού ἄπλωναν πιά τήν κυριαρχία τους στήν Κάτω Ἰταλία. Στή δύσκολη αὐτή στιγμή τους οἱ Ταραντῖνοι κάλεσαν τόν Πύρρο γιά βοήθεια.

Ὁ Πύρρος κατόρθωσε νά νικήσει δυό φορές τίς ρωμαϊκές δυνάμεις, ἔχασε ὅμως τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ἄντί νά σταματήσει τόν πόλεμο καί νά γυρίσει στήν πατρίδα του, ὅπως ὑποδείκνυε ἡ φρόνηση, ὀδηγήθηκε σέ νέα παράλογη ἐπιχείρηση, στή Σικελία αὐτή τή φορά. Δέχτηκε πρόσκληση τῶν Συρακουσίων πού μάχονταν μέ τούς Καρχηδονίους. Οὔτε ἐκεῖ, ὅμως, κατόρθωσε, μέ τήν ἐπέμβασή του, νά ἐκμηδενίσει τούς ἀντιπάλους, καί γυρνώντας στήν Κάτω Ἰταλία νικήθηκε, τή φορά αὐτή, ἀπό τούς Ρωμαίους (275 π.Χ.).

Ἀποτυχία τῆς προσπάθειας τοῦ Πύρρου στήν Ἰταλία.

Τότε ἀναγκάστηκε νά γυρίσει στήν Ἡπειρο μέ ἐξοντωμένο τό στρατό του. Ἐκεῖ, νέα κατακτητικά σχέδια τόν ἔφεραν σέ σύγκρουση μέ τή Μακεδονία. Τελικά, ἀποφάσισε προχωρώντας πρὸς τήν Κάτω Ἑλλάδα νά τήν πάρει στήν κυριαρχία του. Ἐφτασε ἔτσι στήν Πελοπόννησο καί βρέθηκε ἀκόμη καί ἔξω ἀπό τή Σπάρτη, πού τότε σῶθηκε χάρη στή γενναιοῖτητα τῶν γυναικῶν της.

Τό τέλος τοῦ Πύρρου.

Φεύγοντας πρὸς τό Ἄργος, ὅπου ἦρθε νά τόν χτυπήσει ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, βρῆκε ἀξιοθρήνητο τέλος σέ ὁδομαχία μέσ στήν πόλη, ἀπό ἓνα κεραμίδι πού τοῦ πέταξε στό κεφάλι κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Στίς ἀρχές τοῦ τρίτου αἰῶνα, γύρω στά 280, παρουσιάζεται σέ δυό περιοχές (στήν Αἰτωλία καί στήν Ἀχαΐα), πού δέν εἶχαν σημειώσει ξεχωριστή δραστηριότητα παλαιότερα, ἡ διάθεση νά συνενωθοῦν πολιτικά οἱ ἑλληνικές δυνάμεις γύρω ἀπό παλαιούς τοπικούς συνδέσμους, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τά κατακτητικά σχέδια τῆς Μακεδονίας.

Τό λεγόμενο «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» στήν ἀρχαία Δῆλο. Τά περισσότερα σπίτια ἦσαν διώροφα ἢ καί τριώροφα. Τό «σπίτι τοῦ Ἑρμοῦ» εἶναι ἀπό τά πλεονεκτήματα τῶν σπιτιῶν τῆς Δῆλου στό 2ο καί τόν 1ο αἰ. π.Χ.

Λεπτομέρεια από ψηφιδωτό δάπεδο σππιού στη Δήλο, γνωστού ως «οίκιας των Δελφίνων» (από αυτό ακριβώς τό ψηφιδωτό πήρε τό όνομά τους). Τέλος 2ου - αρχές Του αι. π.Χ.

Οι πόλεις τής κάθε περιοχής αποφάσισαν, διατηρώντας τήν αὐτονομία τους, νά σχηματίσουν μιά ἔνωση (τή *συμπολιτεία*), πού θά είχε κοινό στρατό, κοινό νόμισμα, κοινά μέτρα καί σταθμά καί κοινή ἔξωτερική πολιτική, όπως θά λέγαμε σήμερα.

Οι ἀποφάσεις παίρνονταν γιά τήν Αἰτωλική Συμπολιτεία στό *Θέρμο* (Παναϊώλιο λεγόταν τό ἐτήσιο Συνέδριό της), καί γιά τήν Ἀχαϊκή στό *Αἴγιο*. Ὅλες οἱ πόλεις εἶχαν ἴσα δικαιώματα, καί τή διοίκηση τής Συμπολιτείας τήν ἀναλάμβανε συμβούλιο ἀπό δέκα μέλη (στρατηγός, ἵππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματέας, ταμίας κ.ἄ.), πού ἐκλεγόταν στίς συνελεύσεις ἀπό τούς ἀντιπροσώπους κάθε πόλης.

Ἀξιολογότερη δράση ἀπό τίς δύο σημείωσε ἡ Ἀχαϊκή Συμπολιτεία, ἀπό τή στιγμή μάλιστα πού ἕνας σημαντικός ἄνθρωπος, ὁ Ἄρατος ἀπό τή Σικυώνα, πήρε στά χέρια του τήν τύχη της. Προσπάθησε νά ἀπλώσει τήν ἐπιρροή τής Συμπολιτείας σ' ὅλοκληρη τήν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στή δύναμή της τό Ἄργος, τήν Κόρινθο, ἀκόμη καί τά Μέγαρα, κι ὁ τελικός του σκοπός ἦταν νά ἐνώσει πολιτικά τήν Πελοπόννησο.

Ἦταν γενναία καί δυνατή ψυχή ὁ Ἄρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρά στρατηγός. Δέν κατόρθωσε ὁμως νά λυρωθεῖ ἀπό τό παμπάλαιο ἐλάττωμα τής φυλῆς μας, τόν ἐγωισμό, καί δέν κατάλαβε πώς εἶχε στά χέρια του τήν τελευταία εὐκαιρία γιά ἔνωση τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων.

Ἔτσι, ὅταν νέα πνοή, τελείως ἀπρόσμενα, φύσηξε στή Σπάρτη (σελ. 373) πού ἦταν ἔξω ἀπό τή Συμπολιτεία, δέν ἐμποδίστηκε νά συγκρουσθεῖ μαζί της. Νέο ἐλληνικό αἶμα χύθηκε ἔτσι, τή στιγμή πού οἱ Μακεδόνες ζητοῦσαν ἀφορμή νά ἐπέμβουν στήν Πελοπόννησο, κι ἡ Ρώμη εἶχε ἀρχίσει, μέ τήν προπαγάνδα της, νά μεγαλώνει τό χάσμα πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στίς ἐλληνικές πόλεις.

Ἀχαϊκή
Συμπολιτεία.
Ἄρατος.

Ἐνῷ σκοπός τοῦ συνασπισμοῦ ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Μακεδόνων, ὁ Ἄρατος ἔφτασε στή διαμάχη του μέ τή Σπάρτη, νά καλέσει τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας γιά νά τήν χτυπήσει. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν διπλά φοβερό: καί στή Σπάρτη δόθηκε ἡ χαριστική βολή κι αὐτός ὁ ἴδιος ἔπεσε δηλητηριασμένος ἀπό τούς ἀνθρώπους, πού ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἔβαλε νά τόν σκοτώσουν.

Φιλοποίμην. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τήν ἐποχή πού κατεύθυνε τίς τύχες τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ὁ *Φιλοποίμην* ἀπό τή Μεγαλόπολη, φρόνιμος καί γενναῖος ἄνθρωπος, μπήκε καί ἡ Σπάρτη στό συνασπισμό. Καί πάλι, ὅμως, μέ ἀνθρώπους τους οἱ Ῥωμαῖοι ξεσηκώσαν σέ ἀποστασία τούς Μεσσηνίους, κι ὁ Φιλοποίμην προσπάθησε νά τούς μεταπείσει· τόν ἔπιασαν ὅμως αἰχμάλωτο καί τόν σκότωσαν.

Ὁ Φιλοποίμην ἦταν γενναία ψυχή, γεμάτη ἐνθουσιασμό, εὐγένεια κι ἀγάπη γιά τήν πατρίδα, γι' αὐτό καί τό θάνατό του τόν θρήνησαν χιλιάδες ἄνθρωποι. Τόν ὀνόμασαν «ἔσχατο τῶν Ἑλλήνων». Ἀνῆκε στή σειρά τῶν μεγάλων ἀνθρώπων πού εἶχαν ἐργαστεῖ γιά τήν ἔνωση καί τή σωτηρία τοῦ ἔθνους, κι ἔπεσε πολεμώντας γιά τίς ιδέες του αὐτές.

Ὅχι μόνο τούς Μακεδόνες ἔφεραν στήν Κάτω Ἑλλάδα ζητώντας τή βοήθειά τους οἱ Συμπολιτείες, ἀλλά καί συγκρούστηκαν τελικά μεταξύ τους, φθείροντας τίς τελευταῖες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Πελώριο κεφάλι τῆς Δήμητρας. Ἄλλοτε εἶχε διάδημα ψηλά, ὀλόγουρα στό κεφάλι τῆς. Οἱ κόρες τῶν ματιῶν εἶναι πολύ ἐργασμένες, τά μαλλιά στρωμένα ὄχι τακτικά καί τό στόμα ἄρκετά μικρό. Ἔχει μιᾶ θεϊκή μεγαλοπρέπεια ἀξιοσημείωτη γιά τήν ἐποχή πού φιλοτεχνήθηκε (τό 2ο π.Χ. αἰ.). Σύμφωνα μέ πληροφορία πού δίνει ὁ ἀρχαῖος περιηγητής (τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.) Πausanίας πρέπει νά θεωρηθεῖ ἔργο τοῦ Μεσσήνιου περίφημου γλύπτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Δαμοφώντα, πού ἐπισκεύασε διάφορες ζημιές πού εἶχε πάθει καί τό χρυσελεφάντινο ἀγαλμα τοῦ Δία στήν Ὀλυμπία. Τό κεφάλι ἀνῆκε σέ ἀγαλμα, πού μέ ἄλλα πλάι ἀποτελοῦσαν ἕνα σύμπλεγμα ἰδρυμένο στό Ἱερό τῆς Δέσποινας στήν ἀρκαδική πόλη Λυκόσουρα.

Μιά τελευταία ελληνική φωνή, γεμάτη διαίσθηση, άκούστηκε στή Συνέλευση τών Αιτωλών: «τά σύννεφα από τή Δύση πλησιάζουν» (έννοούσε τούς Ρωμαίους). Όμως, ή άκοή τών Έλλήνων είχε στομώσει, κι-οί ίδιοι δέν ήταν πιά σέ θέση νά καταλάβουν τό φοβερό κίνδυνο πού τούς άπειλούσε. Έτσι, ή συγκλονιστική φωνή του Άγέλαου, έκπροσώπου στο συνέδριο, πνίγηκε, ενώ οι ρωμαϊκές λεγεώνες πλησίαζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ – ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

Άπό τά ώραιότερα φεγγοβολήματα πού παρουσίασε τούς τελευταίους αιώνες ό Έλληνισμός, στάθηκε μία έκπληκτική κίνηση πού σημειώθηκε στή Σπάρτη, τόν τρίτο αι. π.Χ.

Ό Έπαμεινώνδας είχε δώσει τό μεγάλο χτύπημα στή γενναία πόλη, άπογυμνώνοντάς την από τούς ζωτικούς της χώρους. Τή διάλυση τής έπιρροής της τήν ολοκλήρωσε, χωρίς νά φτάσει σέ πόλεμο μαζί της, ό Μ. Άλέξανδρος.

Όταν όλες οι ελληνικές πόλεις τρομοκρατήθηκαν στόν ήχο τών βημάτων του Μεγάλου Άλεξάνδρου, πεισματικά ή Σπάρτη άρνήθηκε νά πάρει μέρος στο συνέδριο τής Κορίνθου και νά άποθέσει στά ήρωικά του χέρια τή μοίρα τής Ελλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας είναι νά μήν ακολουθοΰμε άλλους, αλλά έμεις νά όδηγοΰμε», του είχαν άπαντήσει.

Περήφανη ή Σπάρτη, μέ αξιοπρέπεια κλείστηκε στή μοναξιά της και συνέχισε μέ πολλή δυσκολία τή ζωή της τά χρόνια πού οι διάδοχοι του Μ. Άλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Τώρα οι παλαιές καλές ήμέρες κι οι αΰστηρές συνήθειες είχαν ύποχωρήσει. Τή σκληρή εκείνη ζωή, τήν τόσο κουραστική στήν κάθε της ώρα, ελάχιστοι τήν άναθυμόνταν κι άκόμη λιγότεροι τή νοσταλγοΰσαγ. Οι περισσότεροι κληροί είχαν περάσει στά χέρια ελάχιστων πολιτών (100), πού ζούσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους, άγωνίζονταν για τής κάθε ήμέρας τήν τροφή οι υπόλοιποι άκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγμένοι στα χρέη.

Η φτώχεια πού τυραννούσε δυναστικά τά πλατύτερα στρώματα σέ κάθε ελληνική πόλη, είχε γεννήσει κάποιες ιδέες για τή διόρθωση του κακού. Έπρεπε νά μοιραστεί ξανά ή γη (άναδασμός) και νά χαριστούν τά χρέη στους φτωχούς, για νά κατορθώσουν νά άρθοποδήσουν οι μαραζωμένοι πληθυσμοί. Χρειαζόταν κι έδω μία «σεισάχθεια».

Τό κήρυγμα, φτάνοντας στή Σπάρτη, θέρμαινε τίς καρδιές τών φτωχών πολιτών της, κι ένας εύγενικός βασιλιάς, ό Άγις, άνεβαί-

Άγάκη
άναδασμού.

Άγις.

νοντας είκοσι χρονών στό θρόνο (245 π.Χ.), έταξε σκοπό του νά τό εφαρμόσει καί νά φέριε ξανά τήν πόλη του στόν ίσιο δρόμο καί στή γραμμή τής παλαιάς παράδοσης. Γιά νά αυξηθει ό πληθυσμός καί νά δυναμώσει ή τάξη τών Σπαρτιατών, πρότεινε νά δεχτοῦν καί περιοίκους. Οί δυνάμεις όμως τοῦ κακοῦ δυνατότερες πάντα ἀπό τή φωνή τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐνεδρεύουν. Κι ό δεύτερος βασιλιάς, ό Λεωνίδας, μαζί μέ τούς ισχυρούς τοῦ πλοῦτου, ἔβαλε νά σκοτώσουν τόν Ἄγη, τή μητέρα καί τή γιαγιά του.

Οί ιδέες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ δέ χάθηκαν. Μ' αὐτές πότησε βαθιά τόν Κλεομένη τόν Γ' ή γυναίκα του, ή χήρα τοῦ Ἄγη. Ἐνθουσιασμένος ἐκεῖνος σκέφτηκε νά εφαρμόσει τό πρόγραμμά του μέ περισσότερη πολιτικότητα ἀπό τόν προκάτοχό του. Θέλησε νά ὑψώσει ξανά τήν αἴγλη τής πόλης καί μαζί νά δοξαστεῖ κι ό ίδιος, ὥστε νά μήν εἶναι εὐκολο νά τόν βγάλουλ ἀπό τή μέση οι Ἐφοροι. Ἄφου κυρίευσε ὀρισμένες πόλεις στήν Ἀρκαδία, χτύπησε τή Μεγαλόπολη μέ τό στρατό πού ἔτοιμάσε. Τότε, ὅμως, ἤρθε σέ σύγκρουση μέ τόν Ἄρατο, πού τόν εἶχε ἀνησυχήσει ή ξαφνική ἄνοδος τής Σπάρτης κι εἶχε στραφεῖ ἐναντίον της.

Γυρίζοντας νικητής ό Κλεομένης, σκότωσε τούς Ἐφόρους, ἐξουδετέρωσε ὄσους ἀντιδρούσαν, κι ἐφάρμοσε τό πρόγραμμα πού εἶχε χαράξει ό Ἄγης.

Μάχη τής Σελλασίας (222 π.Χ.). Ἡ ματιά τών βασιανισμένων πληθυσμῶν τής Ἑλλάδας μέ ἀνακούφιση γύριζε στή Σπάρτη αὐτή τή στιγμή. Ὁ Ἄρατος δέ θέλησε νά ἀνεχθεῖ τήν κατάσταση καί, καλώντας τό βασιλιά τής Μακεδονίας, ἀντίθετα ἀπό τίς ἀρχές τής Ἀρχαϊκῆς Συμπολιτείας, τοῦ πρόσφερε τήν ἡγεμονία τής Ἑλλάδας καί τόν ἔστρεψε ἐναντίον τής Σπάρτης. Στήν εἴσοδο τής Λακωνικῆς, στή Σελλασία, ό Κλεομένης νικήθηκε ἀπό τούς Μακεδόνες (222 π.Χ.). Ὑστερα, ἐγκαταστάθηκε στήν πόλη μάκεδονική φρουρά κι ή μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιά οι τελευταῖες πράξεις στό δράμα τής Ἑλλάδας, κι ἐκεῖνοι πού ὀδηγοῦσαν τίς τύχες της δέν κατόρθωσαν νά ὑψωθοῦν πάνω ἀπό τίς περιστάσεις καί νά μονοιάσουν.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Ἐνῶ οι πόλεις στήν Ἑλλάδα ἀδυνατίζουν καί ξεπέφτουν, οι πόλεμοι συνεχίζονται ὀδηγώντας τό ἔθνος στήν καταστροφή.

2. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πύρρου, τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ,

Κλεομένης Γ'.

Ἀποτυχία τών μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων.

δέν είχε ἀπήχηση. Ἡ φιλοδοξία του τὸν ὀδήγησε σέ μάταιες ἐκστρατείες, ὅπου ἐφθειρε τὸ στρατό του.

3. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρὶς ἐπιτυχία, νά ἐπιβληθεῖ στήν ἄλλη Ἑλλάδα, τὸν 3ο καὶ τὸ 2ο αἰ., μέ νέους πολέμους.

4. Δυὸ μεγάλοι συνασπισμοὶ πόλεων ἢ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία, πού γίνονται γνωστοὶ τὸν 3ο-2ο αἰ., δίνουν τὴν ἐλπίδα πῶς ὁ Ἑλληνισμός θά συγκρατηθεῖ καὶ θά ἀένωθεῖ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπὸ τίς διαμάχες.

5. Σημαντικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μέ δυὸ μεταρρυθμιστὲς βασιλεῖς (Ἄγις - Κλεομένης) ἀπέτυχε, ἐξαιτίας ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Ἄρατος:

«Τὸ κοινόν τῶν Ἀχαιῶν (Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία) πρῶτος ὁ «Ἄρατος ἀνύψωσε σέ δύναμη καὶ ὑπόληψη, ἐνῶ πρὶν ἦταν ταπεινὸ καὶ χωρισμένο σέ πόλεις. Ὁ Ἄρατος τὸ συνένωσε καὶ ἔδωσε στή Συμπολιτεία πολίτευμα φιλάνθρωπο καὶ ταιριαστὸ τοῦς Ἕλληνες.

Ἐπειτα, καθὼς ὅταν μέσ στό νερό ἀρχίσουν νά μένουν λίγα καὶ μικρὰ σώματα, κι ὕστερα, αὐτὰ πού ἐρχονται κατόπιν, ἐμποδίζονται ἀπὸ τὰ πρῶτα, κι ἀφοῦ προστεθοῦν σ' αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰσχυρὴ καὶ στέρεη μάζα, ἔτσι καὶ στήν Ἑλλάδα, πού ἦταν ἄρρωστη κι ἦταν πιά μικρὴ καὶ εὐκολοδιάλυτη κατὰ πόλεις, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀφοῦ πρῶτοι συνενώθηκαν οἱ Ἀχαιοί, καὶ ἀπὸ τίς γύρω πόλεις, ἄλλες προσέλκυαν, γιατί τίς βοηθοῦσαν καὶ τίς συμπαραστέκονταν στήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τοὺς τυράννους, κι ἄλλες ἐγσωματώνονταν στή Συμπολιτεία τους, γιατί εἶχαν τίς ἴδιες μ' αὐτοὺς πεποιθήσεις στό πολίτευμα, λογάριαζαν νά ὀργανώσουν τὴν Πελοπόννησο σ' ἐνιαῖο σῶμα καὶ μιὰ δύναμη].

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 7 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

2. Φιλοποίμην:

«Ἀντίθετα, ὁ Φιλοποίμην, καθὼς ἦταν ἱκανὸς πολεμιστὴς καὶ δραστήριος στὰ ὄπλα, εὐτύχησε νά σημειώσει ἐπιτυχίες, ἀμέσως ἀπὸ τίς πρῶτες μάχες κι ἔτσι αὐξήσε μαζί μέ τὴ δύναμη καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν, πού συνηθισαν νά νικοῦν, ὅταν ἐκείνος ἦταν στρατηγός καὶ νά πετυχαίνουν σέ πάρα πολλοὺς ἀγῶνες...»

«Ὅπως στὶς μάχες καὶ τοὺς κινδύνους τὰ ἄλογα, ἀποζητώντας τοὺς συνηθισμένους ἀναβάτες τους, ἀναπηδοῦν καὶ τρομάζουν ὅταν ἔχουν ἄλλον πᾶνω στὴ ράχη τους, ἔτσι καὶ ἡ δύναμη τῶν Ἀχαιῶν, ὅταν ἦταν στρατηγός ἄλλος ἀπὸ τὸ Φιλοποίμενα, βρισκόταν ἀπρόθυμη καὶ ἐπιθυμοῦσε ἐκείνον. Καὶ μόλις αὐτὸς ἀναδεικνυόταν στρατηγός, ἀμέσως ὑψωνόταν καὶ γέμιζε θάρρος καὶ δραστηριότητα, γιατί οἱ Ἀχαιοὶ καταλάβαιναν, πῶς οἱ ἐχθροὶ σ' αὐτὸν μονάχα τὸ στρατηγὸ δέν τολμοῦσαν νά ἀντιπαραταχθοῦν, ἀλλὰ φοβόνταν ὄχι μόνο τὴ δύναμή του ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο του τὸ ὄνομα. Αὐτὸ διαπιστώθηκε πολλές φορές, κι ὁ Φίλιππος (ὁ Ε΄), ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, φρονώντας ὅτι, ἂν λείψει ὁ Φιλοποίμην, θά ὑποκύβουν πάλι σ' αὐτὸν οἱ Ἀχαιοί, ἔστειλε κρυφὰ στό Ἄργος ἀνθρώπους του, γιὰ νά τὸν σκοτώσουν».

Πλουτάρχου, «Βίος Φιλοποίμενος», κεφ. 8 καὶ 12 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε – μὲ ἐξαιρέση τὴν Ἀθήνα – στὶς πολυάνθρωπες πόλεις πού δημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολή, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίστηκε μὲ πολλές ἀνατολικές ιδέες.

Στά νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι κι οἱ στρατιῶτες ἦταν Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτούς διαδόθηκε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ ἔθιμα κι ἡ θρησκεία στοὺς ντόπιους.

Περήφανοι καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θέλησαν, δημιουργώντας τίς ὠραίες καὶ καλοχτισμένες πόλεις, νὰ τίς κάμουν κέντρα πνευματικά καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Ἔτσι, σιγά-σιγά, ἐξελληνίσθηκε ἡ Ἀνατολή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ τρεῖς σπουδαίες ἑλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν ἡ μιά τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦν καὶ στὴ *Ρόδο*, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.

Στοὺς ἀπέραντους χώρους τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα *χωρὶς διαλέκτους* κι ἔγινε κοινὸ ὄργανο συνεννόησης τῶν ἀνθρώπων.

Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στὴν Ἀνατολή, πῆρε κι ὁ ἴδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαούς, πού μαζί τους πιά εἶχε συνδέσει τὴ ζωὴ του. Οἱ ἀσιατικὲς θρησκείες ἐπηρέασαν τίς ιδέες τῶν Ἑλλήνων, πού λάτρεψαν ἔτσι ὀρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικούς θεούς. Στὴ Δῆλο, ἓνα μέρος τοῦ ἱεροῦ ἦταν ἀφιερωμένο στοὺς Αἰγυπτίους θεούς.

Ποίηση δὲν ἀναπτύχθηκε ιδιαίτερα στὴν πολυτάραχη ἐκείνη ἐποχὴ. Λιγοστοὶ στάθηκαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἀξίζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν λογίους πού νὰ ἐξυμνοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δρᾶση τους. Ἔτσι, διάφοροι κόλακες πού τοὺς περιστοίχιζαν, ἔγραφαν γι' αὐτούς ὕμνους (*ἐλεγεία*), χωρὶς ὅμως νὰ νιῶθουν πραγματικὴ συγκίνηση. Ὁ ἀξιολογότερος σ' αὐτὸ τὸ εἶδος στάθηκε ὁ ποιητὴς *Καλλίμαχος*, πού ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα γίνεται κοινὸ ὄργανο συνεννόησης.

Ποίηση.
Θεόκριτος.

Ἀπόλυτα γνήσια ποιητική φωνή ὑπῆρξε ὁ Θεόκριτος, ὁ δημιουργὸς τῆς βουκολικῆς ποίησης.

Νέα Κωμωδία.
Μένανδρος

Στὸν τομέα τοῦ Θεάτρου ἀναπτύσσεται ἡ Νέα Κωμωδία, μεῖζον ἀντιπρόσωπό της τὸ Μένανδρο (ἀπὸ τὴν Κηφισιά τῆς Ἀττικῆς). Παρουσιάζει ἀνθρώπινους τύπους καὶ διακωμωδεῖ τὰ ἐλαττώματά τους.

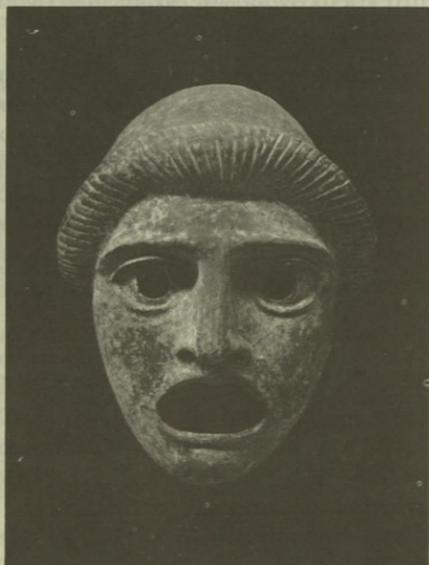
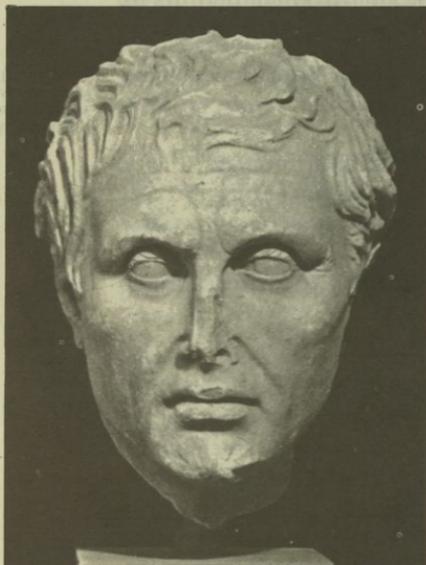
Ἡ Νέα Κωμωδία ξέφυγε ἀπὸ τὸν πολιτικὸν χαρακτήρα ποὺ εἶχε τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη. Παρὰ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν πολιτικὰ ἐνδιαφέροντα, στρέφονται οἱ κωμικοὶ ποιητὲς πρὸς τὸν καθημερινὸ κοινὸ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸν κύκλο ἀντλοῦν τὰ θέματά τους.

Ἱστορία. Πολύβιος.

Ἐνας σπουδαῖος ἱστορικός, ὁ Πολύβιος ἀπὸ τῆ Μεγαλόπολη, ζεῖ τὸ δεύτερο αἰῶνα π.Χ. Τὸ 166 π.Χ. ἔφτασε ὁμηρος στὴ Ρώμη καὶ ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὀλόκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μετὰ τοὺς ἡγετικούς κύκλους τῆς πόλης καὶ γράφοντας τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τὸ 264 π.Χ. ὡς τίς ἡμέρες του) μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ρώμης καὶ περιγράφει ἀκόμη τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν κατάκτηση

Ἀριστερά: Μαρμαρινὸν πορτραῖτον τοῦ ποιητῆ τῆς Νέας Κωμωδίας Μενάνδρου. Ἀντίγραφον τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., ἴσως τὸ καλύτερον ποὺ ὑπάρχει. Μουσεῖον Κερκύρας.

Δεξιά: Πῆλιν ἄσκη (προσωπεῖον) τῆς Νέας Κωμωδίας στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον.

της Ελλάδας από τους Ρωμαίους. Γράφοντας την ιστορία του είχε σκοπό νά διδάξει τούς ανθρώπους ν' αποφύγουν τά λάθη τών προγενεστέρων.

Ἡ ἐπιστήμη ἀνθῆ ἀξιοθαύμαστα στήν Ἑλληνιστική περίοδο, πού εἶναι ἐποχή θετικής γνώσης. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἄνοιξε νέους δρόμους μέ τήν «ἐνοπλη ἐξερεύνησή του». Ἡ Γεωγραφία, ἡ Φυσική, τά Μαθηματικά, ἡ Ἱατρική, ἡ Ἀστρονομία σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περίφημο ἦταν τό «Μουσεῖο», τό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀλεξάνδρειας.

Ἄνθηση
ἐπιστημῶν.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τήν παραγμένη, γεμάτη περιπέτειες κι ἐξαλλα πάθη ἐποχή, τήν ἐκφράζει ἔξοχα, μέ τήν ἀπαραμίλλη δύναμή της, ἡ ἑλληνιστική τέ-

Χάλκινο κεφάλι ἀνδρικό, πού ἀνήκει σέ χαμένο σήμερα ἀγάλμα. Ἀνασύρθηκε ἀπό τή θάλασσα τών Ἀντικυθήρων, γι' αὐτό καί εἶναι γνωστό ὡς ὁ «φιλόσοφος τών Ἀντικυθήρων». Τά ἐνθετα ἀπό ἄλλα ὄλκκα μάτια του δίνουν μιάν ἐξαιρετή ζωρότητα στό πρόσωπο. Προσέξτε πόσο τό κάτω χεῖλος εἶναι λεπτό, ἐλαφρά σαρκαστικό. Πιστεύουν πῶς παριστάνεται ἕνας Κυνικός φιλόσοφος, ὁ Βίων ὁ Βορυσθενίτης, πού εἶχε μεγάλη φήμη στήν Ἀθήνα, σά τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Τό ἔργο εἶναι σπουδαιότατο, γιατί δείχνει πόσο ὁ ἀγνωστος καλλιτέχνης πού τό φιλοτέχνησε, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι στήν ἐποχή του, προσπαθοῦσε νά ἐμβαθύνει – καί τό κατόρθωνε – στήν ψυχροσύνη τοῦ παριστανόμενου προσώπου. Ἴσως τό ἀγάλμα ἦταν σημεῖνο στήν Ἀγορά τών Ἀθηνῶν. Ἔργο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο.

χνη. Οί μορφές πού σμιλεύουν οί γλύπτες αναδίνουν τήν αγωνία, τή θλίψη, τόν πόνο ή καί τήν απόγνωση πού ένιωθαν οί περισσότεροι άνθρωποι μέσ στην ψυχή τους, απ' όπου ή ήρεμία κι ή γαλήνη είχαν έξοριστεϊ, μέ τίς νέες συνθήκες ζωής πού επικράτησαν.

Ο άρχαίος έλληνικός κόσμος πλησίαζε στό τέλος του, κι αυτό σφραγίστηκε μέ τή ρωμαϊκή κατάκτηση. Είναι, ώστόσο, παράξενο, πώς ακόμη κι ύστερα από τήν υποδούλωση ή γραφίδα ενός μεγάλου Ρωμαίου ποιητή σημείωσε πώς «ή νικημένη Έλλάδα νίκησε τόν τραχύ της νικητή». Τόν νίκησε καλλιερμώντας τον καί μεταδίδοντάς του τόν πολιτισμό της. Τόν νίκησε μέ τό πνεύμα της, πού ακόμα σήμερα ζει έντονα καί θερμαίνει τίς ψυχές τών ανθρώπων όλου του πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

Στήν κυρίως Έλλάδα, ή 'Αθήνα έξακολουθει νά μένει μεγάλο φιλοσοφικό καί καλλιτεχνικό κέντρο. 'Η Ρόδος, ή 'Αλεξάνδρεια, ή 'Αντιόχεια καί ή Πέργαμος έχουν έντονότατη πνευματική άκτινοβολία. Μεγάλες Σχολές (σάν τά σημερινά πανεπιστήμια), Βιβλιοθήκες κτλ. δημιουργούνται σίς πρωτεύουσες τών έλληνιστικών κρατών μέ τήν ύποστήριξη τών βασιλέων.

ΚΕΙΜΕΝΑ

'Η Νέα Κωμωδία:

«Στή φτώχεια σας άπάνω όποιος σās έχει πειράξει, όποιος καί νάναι αυτός, είν' ένας κακομοίρης· σās πείραξε σέ πράμα άπ' όπου κι ό ίδιος ίσως θά περάσει. Γιατί κι άν είναι πάμπλουτος, δέν έχουν θεμέλιο τά καμάτια του· τής τύχης τό ρέμα στή στιγμή παίρνει άλλο δρόμο».

Μενάνδρου, Γεωργός, άπόσπασμα (Μετ. Θ. Σταύρου)

Μαρμάρινο άγαλμα φιλοσόφου ή ιερέα. Χρονολογείται στον 3ο π.Χ. αϊ. Μουσείο Δελφών.

Παιδάκι μικρό, μέ κουκού-
λα, πού κρατεί μέ τά δύο
του χέρια ένα σκυλάκι.
Πρόκειται γιά αντίγραφο
ένός καλού έργου του 3ου
π.Χ. αϊ. Βρέθηκε στό Γερον-
τικό τής Νύσσης, στή Μ.
Άσία, κι όνομάζεται συ-
νήθως τό «μικρό προσφυ-
γάκι», γιατί μεταφέρθηκε
στό Έθνικό Μουσείο τίς
πρώτες ήμέρες μετά τή Μι-
κρασιατική καταστροφή.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ-ΧΕΤΤΑΙΟΙ
4000 π.Χ.	Ἀρχές τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ	4000 π.Χ.	Ἀρχές τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας. Σουμέριοι
3000 π.Χ.	Ἐνωση Αἰγύπτου: Μήνης		
2850 π.Χ.	Ἀρχαίο Βασίλειο	2350 π.Χ.	Ἀκκάδιοι. Σαργκόν Α΄
2000 π.Χ.	Μέσο Βασίλειο		
1800-1700 π.Χ.	Ἐπιδρομή τῶν Ὑκασί	1700 π.Χ.	Βαβυλωνιακὸ βασίλειο. Χαμουραμπί
1580 π.Χ.	Νέο Βασίλειο	1530 π.Χ.	Κράτος Χετταίων
1500-1450 π.Χ.	Τούθμωσις Γ΄. Συμφωνίες με Κρητικούς		
		13ος αἰ. π.Χ.	Εἰσβολὴ Χετταίων στὴ Μεσοποταμία. Σχέσεις Χετταίων – Μυκηναίων
1200 π.Χ.	«Λαοὶ τῆς Θαλάσσης»	1200 π.Χ.	Διάλυση Χεττιτικοῦ κράτους
1100 π.Χ.	Ἀναστατώσεις διάφορες ἀρχίζουν στὴν Αἴγυπτο	1150 π.Χ.	Ἀσσύριοι
		7ος αἰ. π.Χ.	Ἀσσορμπανιπάλ
7ος αἰ. π.Χ.	Οἱ Ἀσσύριοι στὴν Αἴγυπτο	612 π.Χ.	Ἐπίλυση τῆς Νινευί
658 π.Χ.	Ὁ Ψαμμήτιχος διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους. Ἐνωση Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου		
525 π.Χ.	Οἱ Πέρσες κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο	538 π.Χ.	Ἐπίλυση τῆς Βαβυλώνας ἀπὸ τὸν Κύρο, βασιλιὰ τῆς Περσίας
332 π.Χ.	Ὁ Μέγ. Ἀλέξανδρος κυριεύει τὴν Αἴγυπτο		
30 π.Χ.	Οἱ Ῥωμαῖοι κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο		

ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΦΟΙΝΙΚΗ και ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
5000 π.Χ.	'Η πρώτη πόλη του κόσμου: 'Ιεριχώ	6500 π.Χ.	'Αρχή Νεολιθικού πολιτισμού
16ος-13ος αί. π.Χ.	Σιδών	2600 π.Χ.	Πρωτομινωικός πολιτισμός Πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός. Πρώτοελλαδικός πολιτισμός
1300 π.Χ.	'Αλφάβητο της Ουγκαρίτ. Μυκην. συνοικία στην Ουγκαρίτ	2000 π.Χ.	Α' κάθοδος ελληνικών φυλών. Μεσομινωικός πολιτισμός Μεσοκυκλαδικός πολιτισμός Μεσοελλαδικός πολιτισμός
1200 π.Χ.	Οι Έβραιοί άγωνίζονται έναντιόν των Φιλισταίων	1700 π.Χ.	Α' καταστροφή μινωικών ανάκτορων
1100 π.Χ.	Οι Φιλισταίοι στη Σιδώνα	1580 π.Χ.	'Υστερομινωικός πολιτισμός 'Υστεροκυκλαδικός πολιτισμός 'Υστεροελλαδικός (μυκηναϊκός) πολιτισμός
1000 π.Χ.	Δαβίδ	1450 π.Χ.	Β' καταστροφή μινωικών ανάκτορων
930 π.Χ.	Θάνατος Σολομώντα	1400 π.Χ.	Οι 'Αχαιοί στην Κνωσό. Γραμμική Β στην Κνωσό. 'Αχαιοί έμποροι στην Κνωσό και τη Συρία
814 π.Χ.	Οι Φοίνικες ιδρύουν την Καρχηδόνα	13ος αί. π.Χ.	Τρωικός πόλεμος. Μεγάλα σπήτια στην Κρήτη
722 π.Χ.	Οι 'Ασσύριοι στην Παλαιστίνη	1230 π.Χ.	Οι Μυκηναίοι στην Κύπρο. Οι Δωριείς περνούν στην 'Ελλάδα (Βόρεια)
587 π.Χ.	Πολιορκία 'Ιεροσολύμων. Ναβουχοδονόσορ - Βαβυλώνια αιχμαλωσία	1100 π.Χ.	Οι Δωριείς κατεβαίνουν στη Νότια 'Ελλάδα
538 π.Χ.	'Επιστροφή των Έβραίων στην Παλαιστίνη μέ Περιοική Κατοχή	9ος αί. π.Χ.	Εισαγωγή φοινικικού άλφαβήτου στην 'Ελλάδα
146 π.Χ.	'Αλωση της Καρχηδόνας από τους Ρωμαίους	7ος αί. π.Χ.	Οι 'Ασσύριοι στην Κύπρο
		624 π.Χ.	Νομοθεσία Δράκοντα ('Αθήνα)
		594 π.Χ.	Νομοθεσία Σόλωνα ('Αθήνα)
		508 π.Χ.	Νομοθεσία Κλεισθένη ('Αθήνα)
		490-479 π.Χ.	Οι Πέρσες επιχειρούν κατάληψη της 'Ελλάδας
		431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακός πόλεμος
		334 π.Χ.	'Αρχίζει την έκστρατεία έναντιόν των Περσών ο Μέγας 'Αλέξανδρος
		323 π.Χ.	Θάνατος Μεγ. 'Αλεξάνδρου
		146 π.Χ.	Οι Ρωμαίοι κυριεύουν την Κόρινθο και όλη την 'Ελλάδα

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στήν ἱστορία δέν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβή-
σει τοῦ καθενός μας ἡ θνητή ὕπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὕστερ' ἀπό μᾶς, θά
συνεχίσουν τόν ἀγώνα γιά τό καλύτερο, γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ.
Τίποτα ἄξιο καί φωτεινό δέν πηγαίνει χαμένο στή ζωή. Ἄν εἶναι ὠφέλιμο
στήν ἀνθρωπότητα, ἡ ἰδέα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ πού νομίζει κανεῖς πῶς
μπορεῖ νά χάθηκε, βλέπει ξαφνικά νά βλασταίνει καί νά δίνει νέους καρ-
πούς.

Παρακολουθήσαμε τήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπό τό
πρῶτο του ξεκίνημα ὡς τά χρόνια σχεδόν πού γεννήθηκε ὁ Χριστός, φέρ-
νοντας τό θαυμασιότερο μήνυμα στόν κόσμο: τήν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοί τῆς Ἀνατολῆς δημιούργησαν πολλά καί θαυμα-
στά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τό ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καί, μέ ξεχωριστή ἐγνοια
γιά τήν πρακτική της πλευρά, αὐτήν προσπάθησαν νά καλυτερέψουν μέ
ἐξερχα ἐπιτεύγματα (σελ. 76-77). Στίς τεράστιες ἐκείνες αὐτοκρατορίες, ὅπου
ἡ ἀτομική ὕπαρξη, ὁ ἀνθρωπος, χανόταν μέσ στήν ἀτέλειωτη μάζα καί
κανεῖς δέν ὑπολόγιζε τήν παρουσία του, δέν ἦταν δυνατό νά στραφεῖ ἡ
προσοχή στό δικό του ἐσωτερικό πρόβλημα, στίς ἐγνοίες καί στίς ἀνησυχίες
τῆς ψυχῆς του. Ἐκατομμῦρια ἀνθρωποὶ ἤρθαν ἔτσι στή γῆ, γιά χιλιάδες
χρόνια, τήν πότισαν μέ τό μόχθο τους, πάλεψαν νά τήν καλλιεργήσουν, νά
θερίσουν, νά χτίσουν καί νά πολεμήσουν ἀκόμη γιά χάρη τοῦ βασιλιᾶ τους,
κι ἔφυγαν μέ ὑποχρεώσεις ἀτέλειωτες ὡς τήν τελευταία τους στιγμή. Κανείς
δέ συλλογίστηκε πῶς ἦταν δυνατό νά ὑπάρχουν καί *δικαιώματα* γι' αὐτούς.
*Ζώντας μέσ στήν ἀργοκίνητη κρατική μηχανή τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, χά-
θηκαν μέσα της ἀνώδυμοι.*

*Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀλλάξαν τελείως τή μοῖρα τοῦ ἀτόμου. Στόν ἐλληνικό
πολιτισμό χρωστάει ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα τήν προβολή τοῦ Ἀνθρώ-
που σάν ἀξία στή ζωή.*

Στήν ἀγονη καί μικρή αὐτή γωνιά τῆς γῆς, μέ τή διάφανη ἀτμόσφαιρα
καί τή γαλανή θάλασσα γύρω, γιά *πρῶτη φορά*, ὄχι μόνο μίλησαν γιά τόν
ἀνθρωπο, ἀλλά τό ἐδωσαν τή θέση του στή ζωή, τόν ἔκαμαν κέντρο τῆς
γῆς. Πῆρε τόσο πρωταρχική θέση στόν κόσμο, ὥστε μέ τή δική του μορφή
εἰκονίστηκαν ἀκόμη καί οἱ θεοί.

Ἄ Ἕλληνικός κόσμος, στή γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τό φιλοσοφικό
στοχασμό, ἀναρωτήθηκε γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς καί θέλησε νά βάλει τάξη
στή σκέψη. Σ' ἄλλες ἐλληνικές πόλεις, ἀργότερα, θά προβληματισθεῖ γιά τόν
ἴδιο τόν ἀνθρωπο καί τό σκοπό τῆς ζωῆς του, ἡ θά διατυπώσει τίς πρῶτες
ἀρχές τῆς ἐπιστήμης.

Ἀποῦ ὁ ἐλληνικός κόσμος ἐβγαλε ἀπό τήν ἀνωδυμία χιλιετιῶν τό ἄτομο
καί τό ἐλευθέρωσε, ἦταν φυσικό στήν Ἑλλάδα νά πάρει ἔκφραση μιά ἐννοια
πρωτόφαντη: ἡ *φιλοπατρία*. Ὁ ἐλεύθερος ἀνθρωπος, ἐδῶ, ἤθελε νά πα-
λεύει γιά τή διατήρηση τῆς γῆς του καί τῆς ἐλευθερίας του, καί νά τίς δια-
φεντεύει, ὅταν κινδύνευαν, γιατί εἶχε νιώσει βαθιά τήν ἀξία τους. Ἀπαι-
τοῦσε ἀκόμη νά παίρνει μέρος στά κοινά, ὥστε νά ἔχει τό μέρος τῆς εὐθύνης
του στήν ἐξέλιξη τῆς πολιτείας. Στή Σπάρτη ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας ταυτί-
στηκε μέ τήν ἐννοια τῆς φιλοπατρίας: *τό τέλειο πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου μέ
τό πρότυπο τοῦ πολίτη καί τοῦ στρατιώτη.*

Τό πολίτευμα και οι διάφορες μορφές του στον τόπο μας πήραν μορφή και εξελίχθηκαν. Η ανανέωση ήταν διαρκής. Δεν υπάρχει εδώ η στατικότητα της Ανατολής. Η δημοκρατία, τέλος, στην Αθήνα, στην άνθησή της, χάρισε την ελευθερία στον πολίτη και τον έκαμε *ρήτορα, πολιτικό ή δικαστή*.

Στά μεγάλα ιερά και στά γυμναστήρια των πόλεων αναπτύχθηκε το σωστό *άθλητικό πνεύμα* και θεωρήθηκε *συνφασμένη ή καλλίεργεια* της σκέψης με την αρμονική ανάπτυξη του κορμιού.

Στούς άτελειωτους πολέμους, *εμφύλιους δυστυχώς* τούς περισσότερους, *αναπτύχθηκε ή στρατιωτική τέχνη* κι *οργανώθηκε ή στρατηγική τακτική*.

Στά *άμέτρητα, τέλος, καλλιτεχνικά έργαστήρια* της Ελλάδας γεννήθηκε, *άνθισε και θαυματουργήσε ή άραιότερη τέχνη* της αρχαιότητας, και στην Αθήνα σημειώθηκε τό *άποκορύφωμά* της κι είδε τό φώς της ήμέρας ή *άρμονικότερη* στον κόσμο *άρχιτεκτονική*. *Από την αρχαιότητα ως σήμερα σχεδόν δεν υπήρξε τέχνη στην περιοχή της Εύρώπης, πού νά μή δανείστηκε μορφές από την ελληνική καλλιτεχνική δημιουργία*.

Στον ελληνικό χώρο, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε είδος *ποίησης*, γεννήθηκε τό *θέατρο* και διαμορφώθηκε ή *ιστορική σκέψη*, πού κληροδότησαν στην *άνθρωπότητα* *μεγαλόπνοα έργα*.

Στά μεγάλα ελληνιστικά βασίλεια οργανώθηκε, με κάθε ευχέρεια, στίς νέες πόλεις ή *πολεοδομία* και στά Πανεπιστήμιά τους μελετήθηκε με καθαρά *επιτότημονικό τρόπο* ή *άνατομία, ή φυσιολογία, ή άστρονομία, τά μαθηματικά, ή γεωγραφία, ή ζωολογία* και άλλες *έπιστήμες*.

Από τά μεγαλύτερα και πιό σημαντικά δώρα πού ή *άρχαία Ελλάδα* κληροδότησε στην *άνθρωπότητα*, σάθηκε ή *πλούσια κι οργανωμένη της γλώσσα*. Χάρη στό Μ. Άλέξανδρο και στά ελληνιστικά βασίλεια, τή μιλήσαν *έκατομύρια άνθρωποι*, και με δική της βοήθεια διαδόθηκε σ' όλο τον τότε κόσμο ή *χριστιανική διδασκαλία*. Σέ πολλούς κλάδους της *έπιστήμης*, *σήμερα άκόμη, οι βασικοί όροι* στίς *εύρωπαϊκές γλώσσες* είναι *έλληνικοί*.

Σέ λίγους αιώνες μέσα, στό μικρό κομμάτι της γης, όπου *άπλώνεται ή πατρίδα* μας, ό μικρός *άριθμητικά* λαός της παρούσασε τό «*έλληνικό θαύμα*», πού *έμεινε κληρονομιά* αιώνια της *άνθρωπότητας*.

Κι αυτός ό *όλιγάριθμος* λαός *άφησε πίσω* του τή *μνήμη* *έξαιρέτων* *άνθρώπων* *φυσιогνωμιών*, πού *στόλισαν* με τήν *παρουσία* τους τή γή και *πλούτισαν* σέ *άνθρωπινα* τον κόσμο.

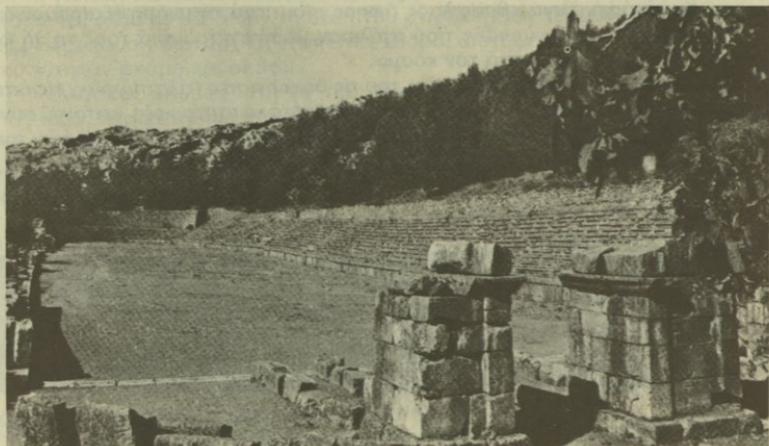
Αυτός ό *ίδιος* λαός, *παρ' όλες* του *τίς* *άφάνταστες* *ταλαιπωρίες*, *τίς* *υποδουλώσεις* πού *πέρασε*, και *τίς* *ποικιλόμορφες* *καταστροφές*, *κατοικεί* *συνέχεια* τήν *ίδια* γή *ώς* *σήμερα*, *δίνοντας* *πάντα*, *στό μέτρο* *τάν* *δυνάμειών* *του*, *τό* *σημάδι* *της* *παρουσίας* *του* *στίς* *μεγάλες* *ιστορικές* *σιγμές*.

Κεφάλι ἀνδρικό σέ μάρμαρο. Ἐκ-
φραστικό ἔργο τῶν Ἑλληνιστικῶν
χρόνων. Μουσεῖο Δελφῶν.

Τό Στάδιο τῶν Δελφῶν.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Τήν ἐποχή πού ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός κόσμος, τόν 8ο αἰ. π.Χ., ἀρχίζε νά γράφει μίαν ἀπό τίς πύο ξακουσμένες σελίδες τῆς ἱστορίας του, δηλ. τό δεύτερο ἀποικισμό, στήν Κεντρική Ἴταλία ἰδρύθηκε ἡ *Ρώμη* (753 π.Χ.). Ἡ θαυμαστή αὐτή πόλη ἦταν ταγμένη νά κατορθώσει αὐτό πού ποτέ δέν ἔγινε στήν Ἑλλάδα πραγματικότητα: νά σχηματίσει, νά ὀργανώσει καί νά διατηρήσει μιά τεράστια καί ἰσχυρή αὐτοκρατορία, πού γιά πολλούς αἰῶνες κυριάρχησε στή μισή Εὐρώπη καί σέ σημαντικό μέρος τῆς Ἀσίας καί τῆς Ἀφρικής.

Στό ξεκίνημά της ἡ *Ρώμη* ἦταν ἓνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντά στόν Τίβερη· οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού πῆραν τίς τύχες τῆς στά χέρια τους, ὄρισαν σοφούς νόμους (*ρωμαϊκό δίκαιο*) καί βρῆκαν ἀκόμη τόν τρόπο νά διοικήσουν σωστά τό κράτος, πού σταδιακά ἀνάπτυξαν. Μέ τήν ἀξια νομοθεσία καί τό σπουδαῖο διοικητικό σύστημα πού ἐφάρμοσε τό ρωμαϊκό κράτος, ἀναδείχθηκε σέ μεγάλη δύναμη, καί μέ τή δική του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀπό τίς σημαντικότερες προσφορές τοῦ στάθηκε τό ὅτι δέν ἄφησε νά χαθεῖ τό «ἑλληνικό θαῦμα». Ὅχι μόνο γεύτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπό τά πλούσια δῶρα του, ἀλλά ἀπλόχερα τά σκόρπισε στούς χῆρους ὅπου κυριάρχησε, στήν ἄλλη Εὐρώπη.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου (ἔχουν προσεθεῖ σέ νεώτερη ἐποχή τά δύο μικρά πού θηλάζουν – ὁ Ρῶμος καί ὁ Ρωμῦλος). Ἐτροσκική τέχνη. 5ος π.Χ. αἰ. Παλάτιο τῶν Conservatori, στή Ρώμη.

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΧΩΡΑ

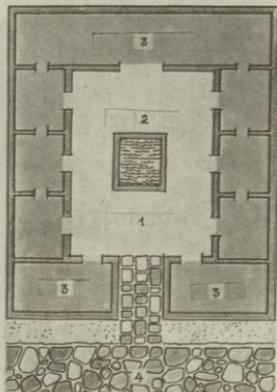
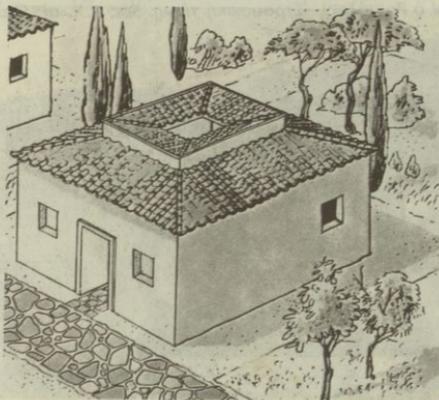
Ἡ γῆ καί ἡ φύση τῆς χώρας δέν ἔχουν μεγάλες διαφορές ἀπό τήν ἑλληνική. Τό βόρειο μέρος τῆς, μέ ἀκράιο σύνορο τίς Ἄλπεις, «ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία» τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, μέ τή μεγάλη πεδιάδα τοῦ Πάδου, εἶναι τό πλουσιότερο μέρος τῆς χώρας. Στήν περιοχή αὐτή κατοικοῦσαν οἱ Κέλτες (Γαλάτες), καί ὡς τό τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. δέν ἀνῆκε στό ρωμαϊκό κόσμο.

Τό κεντρικό τμήμα τῆς Ἰταλίας τό διασχίζει, ἀπό τό βορρά στό νότο, ἡ μεγάλη ὄροσειρά τῶν Ἀπεννίνων.

Ἡ ἀνατολική ἀκτή, πού ἀντικρίζει τήν Ἀδριατική, δέν ἔχει λιμένα, ἀντίθετα μέ τή δυτική πού ἀνοίγεται στό Τυρρηνικό πέλαγος καί σχηματίζει σίγουρα καταφύγια γιά τά καράβια. Ἀνάμεσα στή δυτική καί στήν ἀνατολική ἀκτή ἡ ἐπικοινωνία ἦταν πολύ δύσκολη στήν ἀρχαιότητα.

Τρεῖς πεδιάδες ὑπάρχουν στό κεντρικό μέρος – τῆς Ἐτρουρίας (ἡ σημερινή Τοσκάνη), τοῦ Λατίου καί τῆς Καμπανίας. Δέν εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες· ὅταν ὁμως ὁ ἀνθρώπος τίς ποτίσει μέ τό μόχθο του, μποροῦν ἀνετα νά τόν ζήσουν.

Ἀναπαράσταση (ἀριστερά) καί διάγραμμα (δεξιά) ρωμαϊκοῦ σπιτιοῦ: 1. αὐλή, 2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

Τό νότιο τμήμα τῆς χερσονήσου ἦταν ἡ περιοχή τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Τά παράλια τῆς γέμισαν ἑλληνικές ἀποικίες. Ἔτσι, κι αὐτό τό κομμάτι χρειάστηκε νά τό κατακτήσει ἡ Ρώμη ὕστερα ἀπό ἀγῶνες, καί μόνο στόν 3ο αἰ. π.Χ. τό πήρε στήν κατοχή τῆς.

Ἀντίθετα ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἡ Ἰταλία δέν ἔχει τήν ἀτέλειωτη ἀλυσίδα τῶν νησιῶν, πού ἀπό νορίς, ἐξαιτίας τῆς πενίας, ἐσπρωξε τούς Ἕλληνες νά ταξιδέψουν καί νά γίνουν ναυτικοί καί ἔμποροι. Ἐχοντας ἐξασφαλισμένη, μέ τήν καλλιέργεια τῆς γῆς, τή διατροφή τους, οἱ Ἰταλιῶτες δέν ἀναγκάστηκαν νά δοκιμάσουν τήν τύχη τους στή θάλασσα, κι ἡ ζωῆ τους γιά αἰῶνες ἔμεινε κλειστή, περιορισμένη καί χωρίς κίνηση.

Ἡ γεωγραφική θέση τῆς Ρώμης ἦταν πραγματικά ἐξαιρετική. Ἀσφαλισμένη στίς πλαγιές ἐφτά λόφων πού κυριαρχοῦν στήν πεδιάδα, ἐνῶ ἀπέχει εἴκοσι σχεδόν χιλιόμετρα ἀπό τή θάλασσα, εἶχε τήν εὐκολία τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας μέ τό Τυρρηνικό πέλαγος (μέ τόν Τίβερη πού ἦταν πλωτός).

Ἀπό τό χῶρο τῆς φυσικά περάσματα ὁδηγοῦν, μέσ ἀπό τά Ἀπέννινα, στήν Ἀδριατική, ἐνῶ ἄλλος δρόμος τή συνδέει μέ τήν Καμπανία. Ἡ προνομιακή θέση τῆς ἔδινε τήν εὐκαιρία νά ἐπικοινωνεῖ μέ ὅλους τούς ἄλλους ἰταλικούς χώρους καί νά γίνει πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας, πρὶν γίνει πρωτεύουσα μιάς τεράστιας αὐτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Πρὶν ἀπό τό 2000 π.Χ. κατοικοῦσαν τήν Ἰταλία οἱ *Λίγουρες*. Τήν ἐποχή πού κατεβαίνουν στήν Ἑλλάδα οἱ ἑλληνικές φυλές, φτάνουν

Ταφικός τύμβος ἀπό νεκρόπολη τῆς Ἐτρουρίας. Οἱ τύμβοι αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἀφθονοί καί χρονολογοῦνται στόν 5ο αἰ. π.Χ. Κάτω ἀπό τόν καθένα ὑπάρχουν πολλοί ταφικοί θάλαμοι.

καί στήν ἰταλική χερσόνησο οἱ Ἰταλιῶτες, κλάδος τῆς ἰδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπ' αὐτούς ἄλλοι διάλεξαν τά πεδινά μέρη (Λατίνοι καί Καμπανοί) γιά νά κατοικήσουν, κι ἄλλοι (Σαμνίτες, Ὀμβριοι κ.ἄ.) ἐγκαταστάθηκαν στό ὄρεινά, ὅπου ἡ ζωή ἦταν δύσκολη, γι' αὐτό καί στίς κακές χρονιές ἔκαναν ἐπιδρομές στίς πεδιάδες.

Τίποτα τό ἀξιοσημείωτο δέν ξέρουμε νά ἐγίνε στή χερσόνησο ὡς τόν 8ο αἰ. π.Χ. Οἱ Ἰταλιῶτες ζοῦσαν μιά ζωή μέτρια καί ταπεινή καί δέν ἔδιναν κανένα σημεῖο τῆς παρουσίας τους στόν ἄλλο κόσμο. Οἱ προστριβές ἀνάμεσα στίς διάφορες φυλές τοῦ τόπου στάθηκαν τελείως ἐσωτερική ὑπόθεση καί χάθηκε ἀκόμη καί ἡ θύμησή τους.

Τόν 8ο ὅμως αἰώνα ἐρχονται στήν Ἰταλία δύο ξένοι λαοί: οἱ Ἑτροῦσκοι καί οἱ Ἕλληνες, καί χάρη σ' αὐτούς ἀλλάζει ἡ ἱστορική μοίρα τῆς χερσονήσου.

Ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων.

Φθάνοντας οἱ Ἕλληνες ὡς τή *Νάπολη* καί τήν *Κύμη*, πρῶτα-πρῶτα χάρισαν μέ τό *ἀλφάβητό* τους τό μέσο νά ἐκφράζονται γραπτά οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου. Ὑστερα, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους, ἡ ἐξοχή τέχνη τους, πού γέμισε μέ ναούς τό χῶρο ἀπό τήν *Ποσειδωνία* ὡς τόν *Ἀκράγαντα* καί τό *Σελινούντα*, διαπότισε σιγά-σιγά τή ζωή τῶν Ἰταλιωτῶν κι ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση πάνω τους. Ἡ ἴδια τους ἡ θρησκεία, μέ θεούς πού δέν εἶχαν πρόσωπο καί ἱστορία, πλουτίστηκε κι ἀναπτύχθηκε μέ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν τίς μορφές καί τούς μύθους.

3. Οἱ Ἑτροῦσκοι

Τόν 8ο αἰώνα ἴσως, στή σημερινή περιοχή τῆς Τοσκάνης, φτάνει ἕνας λαός παράξενος, ἄγνωστος ἀκόμη καταγωγῆς, οἱ Ἑτροῦσκοι. Ἦρθαν ἀπό τήν περιοχή τοῦ Αἰγαίου καί οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τούς ἔλεγαν *Τυρρηνοῦς*. Ὑπῆρξαν πραγματική εὐλογία γιά τόν τόπο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές. *Κι αὐτοί ἐκφράστηκαν γραπτά μέ τούς χαρακτηρισ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ γλῶσσα τους ὅμως εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη.*

Ἐξάπλωση καί ἔργα τῶν Ἑτρούσκων.

Οἱ Ἑτροῦσκοι ἔδειξαν διαθέσεις κατακτητικές τόν 7ο αἰ. π.Χ. Κυριάρχησαν στό βορρά ὡς τίς Ἄλπεις κι ἀπλώθηκαν στό νότο ὡς τήν Καμπανία. Ἀνάπτυξαν σπουδαῖο ἐμπορικό ναυτικό κι ἐξουσιάζοντας τούς στεριανούς ἐμπορικούς δρόμους, ἀπό ὅπου ἐρχόταν ἤλεκτρο* καί κασσίτερος, πλούτισαν ἀφάνταστα. Τό ἀπλωμά τους στό νότο τούς ἔφερε σέ ἐπαφή μέ τούς Ἕλληνες. Γνώρισαν, ἔτσι, τήν ἑλληνική ἀρχαϊκή τέχνη κι ἐπηρεάστηκαν ἀπό τίς μορφές της.

Ἦξεραν νά φτιάχνουν κανάλια κι ἔτσι ρύθμισαν τό πότισμα τῶν χωραφιῶν καί ἀποξηράναν τούς χῶρους πού εἶχαν ἔλη. Ἦταν ἐξοχοι χαλκοπλάστες, σπουδαῖοι ζωγράφοι καί μέ πηλό κατασκευ-

Τοιχογραφία από έτρουσκικό τάφο με τό έξοχο πρόσωπο τής Βέλια, πορταίτο νεκρικό. Πρόκειται γιά ένα από τά ελάχιστα έτρουσκικά έργα πού έχουν καθαρά κλασική γραμμή. Προσέξτε τή δύναμη του βλέμματος. Άρχές 4ου π.Χ. αι. Τάφος François στο Βούλτσι.

αζαν ώραία άγάλματα, σαρκοφάγους καί τεφροδόχα άγγεία. Στήν αρχιτεκτονική τους χρησιμοποίησαν τό τόξο καί τό θόλο.

Οί Έτρούσκοι ήταν λαός πού ήξερε καί λαχταρούσε νά χαρεί τή ζωή. Άγαπούσαν τό κυνήγι, τό χορό, τά συμπόσια καί τή μουσική.

Στήν έποχή του Περικλή αρχίζει νά πέφτει ή δύναμή τους καί τόν 4ο αι. αρχίζει ή διάλυση του εφήμερου, αλλά ισχυρού κράτους τους.

Ό Έτρουσκικός πολιτισμός ρίζωσε βαθιά στά πρώτα βήματα του ρωμαϊκού κράτους. Έτσι ό,τι έδωσαν οί μακρinoί Λίγουρες καί ή πολύτιμη προσφορά των Έτρούσκων καί των Έλλήνων τής Μέγλης Έλλάδας στάθηκαν ή αρχή καί τά στέρεα θεμέλια πού πάνω τους έστησε τό λαμπρό της οικοδόμημα ή Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Η αρχή τής ρωμαϊκής ιστορίας χάνεται στην περιοχή του μύθου

Έδρυση τής Ρώμης.

(γιατί η πρώτη ρωμαϊκή ιστορία γράφτηκε όχτώ σχεδόν αιώνες αργότερα). Λένε, πώς η *Ρώμη ιδρύθηκε τό 753 π.Χ.* από τόν άπόγονο του Τρωικού ήρωα Αινεία, τό *Ρωμόλο* (αυτόν και τόν άδελφό του τό *Ρώμο* τούς μεγάλωσε μιά λύκαινα). Έκείνος χάραξε τή γραμμή τών τειχών της και φρόντισε νά έρθουν άνθρωποι νά τήν κατοικήσουν.

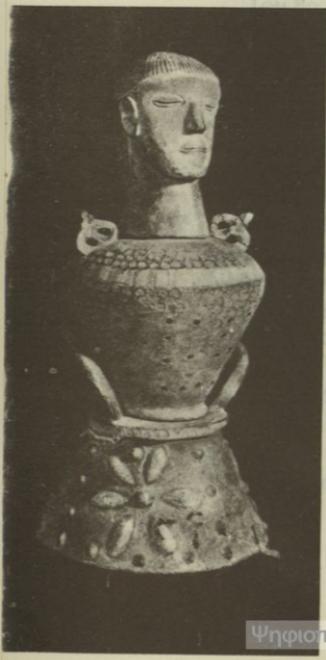
Ύστερα άναφέρεται πώς τήν κυβέρνησαν έξι βασιλιάδες Έτρούσκοι και Ρωμαίοι. Ο τελευταίος, ό *Ταρκύνιος ό Ύπερήφανος*, έχασε τό θρόνο τό 509 π.Χ., όταν ξεσηκώθηκαν εναντίον του οί κάτοικοι, κατάργησαν τή βασιλεία και καθιέρωσαν άριστοκρατικό πολίτευμα, πού οί Ρωμαίοι τό όνόμαζαν *δημοκρατία*.

Τήν πραγματική αλήθεια, πού κρύβεται πίσω από τούς μύθους, τήν άποκαλύπτουν οί άνασκαφές πού έφεραν στό φώς, πάνω στον Παλατίνο και στους γειτονικούς του λόφους, στή *Ρώμη*, φτωχούς συνοικισμούς (μέ μικρές στρογγυλές καλύβες) από τό 10ο ώς τόν 8ο αϊ. π.Χ.

Φαίνεται πώς όταν κατάκτησαν οί Έτρούσκοι τό *Λάτιο*, τόν 7ο αϊ. π.Χ., έκαναν ένα είδος συνοικισμού (όπως στήν Άθήνα ό Θησεύς) και, μαζεύοντας τούς κατοίκους τών γύρω χωριών, τούς έφεραν νά κατοικήσουν στήν πόλη πού ίδρυσαν. Οί Έτρούσκοι, πιστεύεται, πώς σάθηκαν οί πραγματικοί ιδρυτές της *Ρώμης*. Τήν έποχή αυτή πραγματώνονται σπουδαία έργα: άποξηραίνονται τά έλλην στήν περιοχή όπου αργότερα έγινε η Ρωμαϊκή Άγορά, χτίζεται

Τεφροδόχο άνθρωπόμορφο άγγείο (άποδίδεται τό πορτραίτο του νεκρού), πάνω σέ κάθισμα. Τέλος του 7ου π.Χ. αϊ. Έργο έτρουσκικό. Βρέθηκε στό Κιούζι. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Πήλινη έτρουσκική σαρκοφάγος μέ όλόσωμα στό κάλυμμά της τά άγάλματα του νεκρού ζεύγους. 510 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

ναός του Δία στο Καπιτώλιο, κατασκευάζεται η *cloaca maxima** και ο μεγάλος Ίππόδρομος για τους αγώνες.

Γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι κάτοικοι του Λατίου επαναστατούν και διώχνουν τους Έτρούσκους από τη χώρα τους. Από τη στιγμή εκείνη οι Ρωμαίοι αρχίζουν με άφανταστη *επιμονή* να προσπαθούν, αρχικά, να αυξήσουν τον πληθυσμό της πόλης, κι ύστερα *συστηματικά* να κυριαρχήσουν σ' όλοκληρο τό Λάτιο και να εξουδετερώσουν τους άλλους γειτονικούς λαούς [Ούόλσκους, Αϊ-κουους, Σαβίνους, Σαμνίτες και τους Έτρούσκους], πού συχνά έκαμαν επιδρομές στη χώρα τους.

Οι Ρωμαίοι κυριαρχούν στο Λάτιο.

Τήν εποχή της βασιλείας διαμορφώθηκαν στη Ρώμη τρεις τάξεις: οι *πατρίκιοι* (οι παλαιές ρωμαϊκές οικογένειες), κλεισμένοι αύστηρά σέ γένη, οι *πελάτες* (φτωχοί ελεύθεροι πολίτες) πού τούς πρόσφεραν τήν προστασία τους οι πατρίκιοι (μέ τόν καιρό όμως ήρθαν σέ *επιμειξία* κι ενώθηκαν σέ μιά τάξη μαζί τους), και οι *πληβείοι* (όλοι όσοι έγιναν κάτοικοι της Ρώμης, σέ νεώτερες περιόδους. Δέν άνηκαν στά γένη και δέν είχαν πολιτικά δικαιώματα).

Οι τάξεις.

Τήν εποχή της βασιλείας κυβερνάει ο βασιλιάς μέ τή *Σύγκλητο*. (Τήν αποτελούσαν οι άρχηγοί τών γενών). Έκείνοι καλούν τήν *Έκκλησία* (έπαιρναν μέρος μόνον οι πατρίκιοι) πού, όπως ή *Άπέλλα* στή Σπάρτη, «διά βοής» συμφωνεί ή διαφωνεί μέ τίς προτάσεις του βασιλιά.

Σύγκλητος και Έκκλησία.

Ύστερα από τήν κατάργηση της βασιλείας, ή εξουσία περνάει *όλοκληρωτικά* στά χέρια τών πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Η Ρώμη *όργάνωσε* μιάν *άπέραντη* αυτοκρατορία πού *έζησε* για πολλούς αιώνες *χάρη* στή *σοφή* νομοθεσία και *στό* *λαμπρό* διοικητικό σύστημα.

2. Οι *άρχές* της ρωμαϊκής ιστορίας είναι *σκοτεινές*.

3. Αρχικά, ή *χερσόνησος* κατοικήθηκε από τούς *Λίγουρες*. Στήν *περ όδο* πού *κατεβαίνουν* οι *Ίνδοευρωπαίοι* στο *Νότο*, *έρχεται* στήν *Ίταλία* μιά *φυλή* τους, οι *Ίταλιώτες*.

4. Οι *παλιοί* *Λίγουρες* μέ τούς *Ίταλιώτες* *σχημάτισαν* τόν *πληθυσμό* της *ιταλικής* *χερσονήσου*.

5. Η *ανάπτυξη* της χώρας *οφείλεται* στους *Έλληνες* και στους *μυστηριώδεις* *Έτρούσκους*. Και τών δύο ή *παρουσία* πρόσφερε *άφάνταστα* στή *διαμόρφωση* του *πολιτισμού* της χώρας.

6. Ἡ Ρώμη ιδρύθηκε, σύμφωνα μέ τούς μύθους, τό 753 π.Χ.

7. Πρῶτο της πολίτευμα στάθηκε ἡ βασιλεία πού καταλύθηκε τό 509 π.Χ. Ὑστερα, καθιερώνεται ἡ δημοκρατία.

8. Τρεῖς τάξεις ὑπῆρχαν τόν καιρό τῆς βασιλείας στήν ἀρχαία Ρώμη: οἱ πατρίκιοι, οἱ πελάτες καί οἱ πληβεῖοι. Μαζί μέ τό βασιλιά κυβερνοῦσε ἡ Σύγκλητος. Στήν Ἐκκλησία ἔπαιρναν μέρος μόνον οἱ πατρίκιοι.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ὁ Ρωμύλος καθιερώνει τούς πρώτους θεσμούς:

« Ἀφοῦ, λοιπόν χτίστηκε ἡ πόλη, πρώτα-πρῶτα, διαίρεσε σέ συντάγματα στρατιωτικά ὁλόκληρο τό πλῆθος τῶν ἐνηλίκων· καί κάθε σύνταγμα τό ἀποτελοῦσαν τρεῖς χιλιάδες πεζοί, τριακόσιοι ἵππεις κι ὀνομαζόταν λεγεών... Ἐκατό, τούς καλύτερους, ἀνάδειξε βουλευτές κι αὐτούς τούς ὀνόμασε πατρίκίους καί τό σύστημά του Σύγκλητο (Σενάτον). Καί Σενάτος εἶναι ἡ Γερουσία. Οἱ βουλευτές πάλι ὀνομάστηκαν πατρίκιοι σύμφωνα μέ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γιατί ἦταν παιδιά γνήσια...».

Πλουτάρχου, «Ρωμύλος», κεφ 13 (Ἀπόδοση Α.Κ.)

Τοιχογραφία ἀπό τό ἐσωτερικό ἐπιτάφιο τάφου. Παριστάνονται φερωτές μορφές πού μεταφέρουν τίς ψυχές τῶν νεκρῶν.

2. [Ὁ πλοῦτος τῶν Ἑτρούσκων:

«Ἡ δύναμη τῆς Ἑτρουρίας ἦταν τόσο μεγάλη ὥστε ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της γέμιζε ὄχι μονάχα τὴ γῆ ἀλλὰ καὶ τὶς θάλασσες κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὶς Ἄλπεις ὡς τὸ στενὸ τῆς Μεσσηνίας... Τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἑτρούσκων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα πού οἱ Ἰταλοὶ δίνουν στὶς θάλασσες πού περιβάλλουν τὴ χερσόνησο: Λένε τὴ μιά θάλασσα Τοσκάνη (τὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος), ἀπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἄλλη θάλασσα Ἀδριατικὴ, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδρία, μιᾶς ἀποικίας τῆς Τοσκάνης...

Οἱ Ἑτροῦσκοι ἐγκαταστάθηκαν σε δύο ὁμάδες ἀπὸ δώδεκα πόλεις, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα, ὕστερα ἐστειλαν πέρα ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα κι ἔκαμαν ἀποικίες τὶς πόλεις πού εἶχαν ἄλλοτε. Αὐτές οἱ ἀποικίες ἐπίασαν ὀλόκληρη τὴ χώρα, ἀπὸ τὸν Πάδο ὡς τὶς Ἄλπεις, ἐκτός ἀπὸ τὸ τρίγωνο πού κατέχουν οἱ Βενετοί, πού κατοικοῦν ὀλόγυρα στὸν κόλπο»].

Τίτος Λίβιος 1, 2 καὶ 5, 33 (Ἐλεύθερη ἀπόδοση Α.Κ.)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΞΕΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν.

Πρὶν σταθεροποιηθεῖ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὸ Λάτιο ἢ πόλη κινδύνεψε σοβαρὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, πού τὸν 4ο αἰώνα, φτάνοντας ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς, τὴν πολιορκήσαν, τὴ λεηλάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτώλιο δὲν κατόρθωσαν νὰ κυριέψουν. Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπιδρομὴ, πού ἡ μνήμη τῆς διατηρήθηκε γιὰ καιρὸ, καὶ πλήθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω τῆς.

Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ καταλάβουν ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους Σαμνίτες (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Καμπανίας) καὶ μὲ τοὺς Ἐτρούσκους (μία πόλη τους, οἱ Βήιοι, κυριεύτηκε ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία). Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴ μαχη-

Οἱ ἐτρουσκικοὶ τάφοι ἦταν ὀλόκληρα κτίσματα μὲ δωμάτια πού οἱ τοῖχοι τους ἦταν ὀλοζωγράφοι μὲ μεγάλη μάλιστα ποικιλία θεμάτων: θρησκευτικῶν, ἀθλητικῶν, ἢ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθημερινότητα. Οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς τῶν παλαιότερων τάφων, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, γεμάτες ἀπηχῆσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ζωγραφικὴ, ἰδίως στὰ χρώματα καὶ στὴ σύνθεση, ἀποτελοῦν σπουδαία μαρτυρία γιὰ τὴ χαμένη, σήμερ, μνημειακὴ ζωγραφικὴ στὴν Ἑλλάδα. Στὴν εἰκόνα μας, τέσσερις ἄνδρες ψαρεύουν ἀπὸ μιά βάρκα, λεπτομέρεια τοιχογραφίας τοῦ «τάφου τοῦ κυνηγιοῦ καὶ τοῦ ψαρέματος», τῆς Ταρκοῦνια. Γύρω στὰ 520-510 π.Χ.

τικότητα και την έπιμονή τους νά έκμηδενίσουν τή δύναμη τών Έτρούσκων και νά γίνονν κύριοι τής Κεντρικῆς Ίταλίας.

Ήρθε, ύστερα, ή σειρά τών έλληνικῶν πόλεων τής χερσονήσου. Μιά-μιά έπεσαν στά χέρια τών Ρωμαίων. Ο Τάρας μόνο, στήν προσπάθειά του νά γλιτώσει, κάλεσε τόν Πύρρο γιά βοήθεια, πού δέν κατόρθωσε, ώστόσο, νά τόν σώσει. Μόλις έκείνος έφυγε στήν Έλλάδα, πήραν οι Ρωμαίοι τήν πόλη (272), ύστερα τό Ρήγιο (270), κυριαρχώντας έτσι και στήν Κάτω Ίταλία.

Ή έξάπλωση τοῦ κράτους στή χερσόνησο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια και πολύ αίμα στους Ρωμαίους. Οι πόλεμοι μέ τούς άλλους λαούς δέν ήταν πάντοτε νικηφόροι, κάποτε μάλιστα δοκίμασαν και μεγάλες ταπεινώσεις. "Αν τελικά κατόρθωσαν τό σκοπό τους, είναι γιατί όργάνωσαν θαυμάσια τό στρατό τους, πού έδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχία και άκατάβλητη έπιμονή. (Στρατιώτες πήγαιναν μόνον όσοι είχαν περιουσία, γιά νά νιώθουν τήν ανάγκη, ύποστηρίζοντάς την, νά παλεύουν και γιά τής πόλης τους τή σωτηρία). Στους άγώνες αυτούς πρόβαλαν τά βασικά προτερήματά τους, πού σ' όλη τή διάρκεια τής ιστορίας τους βοήθησαν νά αναδείξουν σέ μεγάλη δύναμη στόν κόσμο τή Ρώμη.

Όργάνωση στρατού.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

"Αν τό ρωμαϊκό κράτος απέκτησε ένότητα ζηλευτή, είναι γιατί έξαρχῆς οι Ρωμαίοι φρόντισαν νά ρυθμίσουν τή σχέση τής πόλης τους μέ τούς κατακτημένους. Βασική τους αρχή στάθηκε νά έμποδίσουν, μέ κάθε τρόπο, συνεννόηση τών άλλων πόλεων έναντίον τους. Γι' αυτό, ανάλογα μέ τήν περίσταση, πρόσφεραν και όρισμένα δικαιώματα στους πολίτες τών άλλων πόλεων, άλλου περισσότερα και άλλου λιγότερα, μέ άποτέλεσμα νά δημιουργούνται έχθρες και αντίζηλιες και νά άποφεύγεται κοινή δράση έναντίον τής Ρώμης σέ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγά-σιγά, τά δικαιώματα πού παραχωρούσαν, δημιουργούσαν σύνδεσμο τών νέων πόλεων μέ τή Ρώμη, κι ένιωθαν οι κατακτημένοι μέ τόν καιρό συνυφασμένη μαζί της τήν ύπαρξή τους.

Γιά τήν έπίβλεψη τών πόλεων όργανώθηκε λαμπρό όδικό δίκτυο πρós όλες τίς κατευθύνσεις. Μ' αυτό τόν τρόπο ό ρωμαϊκός στρατός μπορούσε νά κινείται γρήγορα, όταν τόν καλούσε ή ανάγκη. Ταυτόχρονα και τό έμπόριο ώφελήθηκε άφάνταστα, γιατί ή έπικοινωνία σέ όλη τή χερσόνησο, από τή μιá άκρη στήν άλλη, ήταν εύκολη και σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ύπατοι. Τή θέση του βασιλιά, στην εποχή της δημοκρατίας, την πήραν οι δύο *ύπατοι*. Στά χέρια τους είχαν, στην αρχή, όλη την εξουσία (άρχηγγοί του στρατού, πρόεδροι στη Σύγκλητο και στη 'Εκκλησία και ανώτατοι θρησκευτικοί και δικαστικοί άρχοντες). Ή εμφάνισή τους απόπνεε μεγαλοπρέπεια. Κάθονταν σέ ελεφάντινο θρόνο, φορούσαν *τήβεννο*, και τούς ακολουθούσαν οι δώδεκα *ραβδούχοι*. Άλλαζαν κάθε χρόνο.

Δικτάτορας. Όταν τό κράτος κινδύνευε, γιά τήν άμεσότερη αντιμετώπιση της περίπτωσης, διάλεγαν οι ύπατοι ένα μόνο ανώτατο άρχηγό, τό *δικτάτορα*, πού δέν είχε όμως δικαίωμα νά κυβερνήσει πάνω από έξι μήνες.

Σύγκλητος. Είχε πολύ μεγάλη δύναμη και ύπήρξε τό αξιοθαύμαστο πολιτικό σώμα πού στερέωσε τό ρωμαϊκό μεγαλείο. Ήταν ενσάρκωση της ίδιας της συνέχειας του κράτους. Μέ τή *σταθερότητα* και τή *σύνεσή της* έσωσε τήν πόλη, στίς δυσκολότερες της στιγμές, τούς πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής ιστορίας.

Οί συγκλητικοί ήταν *ισόβιοι* και έπρεπε νά είχαν *προϋπηρητήσει* ως *άνώτατοι άρχοντες* στην *πολιτεία*. Έτσι, έχοντας αποκτήσει πείρα και ώριμοι πιά στην ηλικία, μπορούσαν νά ώφελούν τό κράτος μέ τίς σκέψεις τους. *Στάθηκαν* ή *πνοή της Ρώμης* κι ή *άσφάλειά της*. Άγρυπνοι γιά τή σωστή τήρηση της παράδοσης, παρακολουθούσαν όλη τή ζωή (τήν οικονομική συνήθως) κι ήταν φύλακες της θρησκείας. Αύτοί όριζαν τήν εξωτερική πολιτική, δέχονταν τούς πρεσβευτές, και πάντοτε ή μεγαλόπρεπη κι επιβλητική εμφάνισή τους θάμπωνε τούς ξένους. Συνεδρίαζαν στό Βουλευτήριο ή σ' ένα ναό κι οί άποφάσεις τους λέγονταν «*συγκλητικά δόγματα*».

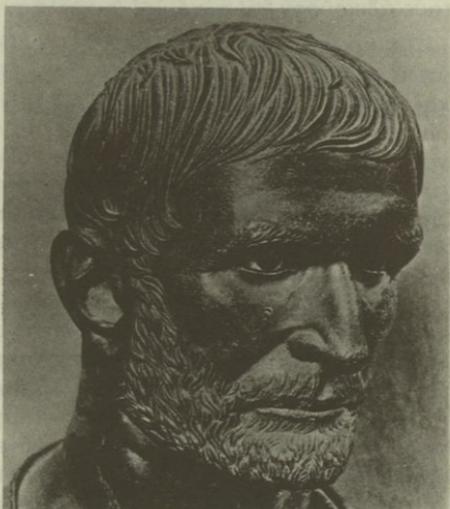
«**Έκκλησίες**». Τρίτο σώμα της Δημοκρατίας στάθηκε ή *Έκκλησία*. Μέ τόν καιρό, όμως, διαμορφώθηκαν τριών ειδών «*Έκκλησίες*». Ή παλαιότερη δέν είχε εξουσία. Οί δύο άλλες, όμως, ψήφιζαν τούς νόμους και εξέλεγαν τούς άρχοντες.

Άργότερα, διαμορφώθηκαν κι άλλες εξουσίες: οί *ταμίες*, οί *πραιτορες*, οί *άνθύπατοι*, οί *τιμητές* (ήταν οί σπουδαιότεροι).

4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Γιά δύο αιώνες μέ σταθερότητα - χαρακτηριστική ρωμαϊκή άρετή - άγωνίστηκαν οί *πληβείοι* νά αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα. Από τά πρώτα τους αίτήματα ήταν νά τούς χαρίσουν τά χρέη πού είχαν κάμει οί οικογένειές τους όσο αύτοί έλειπαν στους άδιάκοπους πολέμους τών πρώτων χρόνων. Πολλοί είχαν χάσει και τήν έλευθερία τους άκόμη κι είχαν γίνει δούλοι τών δανειστών τους.

Ρωμαῖος πατρίκιος. Ἀξιόλογο
χάλκινο πορτραίτο τοῦ 3ου
π.Χ. αἰ. Μουσείο τοῦ Καπιτω-
λίου στή Ρώμη.

Ἡ μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῶν πληβείων στάθηκε ἡ ἀναγνώριση μιᾶς νέας ἐξουσίας, τῶν δημάρχων, πού ἀποκλειστικό ἔργο τους ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῶν συμφερόντων τῶν πληβείων. Ἦταν πρόσωπα ἱερά, καί σκληρές τιμωρίες ὀρίστηκαν γιά κείνους πού θά ἔδειχναν τή διάθεση νά τούς προσβάλουν. Σέ περίπτωση πού οἱ δήμαρχοι δέ συμφωνοῦσαν μέ μιᾶ πρόταση, γιατί ἔβρισκαν πῶς ἦταν εἰς βάρος τῶν πληβείων, εἶχαν δικαίωμα νά ἀρνηθοῦν νά ψηφίσουν (τό βέτο*). Ὅπως κι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες (ἐκτός ἀπό τούς τιμητές καί τούς συγκλητικούς) ἄλλαζαν κάθε χρόνο, κι ἀπό δύο στήν ἀρχή ἔγιναν στό τέλος δέκα.

Οἱ Δήμαρχοι.

Τό 450 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ πληβεῖοι νά ἐπιτύχουν τήν ἐπίσημη καταγραφή τῶν νόμων, γιά νά μποροῦν νά παρακολουθοῦν τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία ὀνομάστηκε Δωδεκάδελτος, γιατί χαραχθηκε πάνω σέ δώδεκα χάλκινες πλάκες (δέλτους).

Ἡ Δωδεκάδελτος.

Μέ τή βοήθεια τῶν δημάρχων καί μέ ἀδιάκοπους πολιτικούς ἀγῶνες κατόρθωσαν σιγά-σιγά οἱ πληβεῖοι νά μειώσουν τήν τεράστια ἀπόσταση πού τούς χώριζε ἀπό τούς πατρικίους. Ἀπέκτησαν μέ τόν καιρό πολιτικά δικαιώματα καί, τέλος, ἐξισώθηκαν τελείως μαζί τους.

5. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι ὑπῆρξαν λαός μεθοδικός καί λογικός. Εἶχαν ἐπιμονή καί ὑπομονή κι ἀγωνίζονταν φλογερά νά βροῦν τό δίκιο τους, ὅταν

τούς άδικοῦσαν (γι' αυτό καί ανάπτυξαν σπουδαία νομοθεσία).

Τά πρώτα χρόνια τό κράτος τους ήταν γεωργικό. Ζούσαν σέ άπλά σπίτια κοντά στα κτήματά τους, έτρωγαν καί ντύνονταν λιτά καί είχαν μεγάλο σεβασμό γιά τούς θεούς, γιά τό κράτος καί γιά τήν οικογένεια. Δέν αγαπούσαν ιδιαίτερα τίς συζητήσεις· ήταν πολύ εργατικοί κι άφοσιωμένοι στό καθήκον τους. Ή κάθε μέρα δέν άλλαζε από τήν προηγούμενη κι έτσι συνήθισαν στήν ήρεμη καί ήσυχη ζωή. Σπάνια πήγαιναν στήν πόλη, καί μόνο όταν ήταν ανάγκη γιατί, καθώς δέν ανάπτυξαν ποτέ πολλή φαντασία, δέν αγαπούσαν τίς αλλαγές.

Ή ρωμαϊκή οικογένεια ήταν ιερή σχεδόν. Ο πατέρας σάν άρχηγός της θυσίαζε στους *έφέστιους θεούς*, στό βωμό του σπιτιού· όλα τά μέλη τόν σέβονταν καί όφειλαν ύπακοή στις προσαγές του. Μεγάλη θέση είχε ή *οικοδέσποινα*. Τό σπίτι, γενικά, κι ή οικογένεια ήταν ένας μικρός κλειστός κόσμος καί ή ζωή του κι ή κίνησή του πορευόταν πάνω σέ αύστηρους κανόνες, πού γνώριζαν *νά τούς όρίζουν οι άρχηγοί τής οικογένειας σωστά*, μέ τά έξαιρετικά όργανωτικά τους χαρίσματα πού ανάδειξαν ως λαό τούς Ρωμαίους. Ή *πατρική έξουσία* (*patria potestas*) είχε άπόλυτη αξία καί τήν άναγνώριζαν όλα τά μέλη τής οικογένειας.

Οί θεοί τους ήταν πολλοί καί τούς προξενούσαν φόβο. Στήν άρχή δέν είχαν μορφή ούτε ιστορία. Ύστερα από τή γνωριμία τής ελληνικής θρησκείας συνδύασαν δικές τους θεότητες μέ τούς ελληνικούς θεούς, έφτιαξαν αγάλματά τους κι έπλεξαν μύθους γύρω τους. Ή *δαισιδαμονία** βάραινε πολύ στή ζωή τών Ρωμαίων.

Προσκολλημένοι οι Ρωμαίοι στήν ιδέα του γένους, μέ βαθύτατο σεβασμό καί θαυμασμό γιά τούς προγόνους τους, πολύ περηφανεύονταν *νά τονίζουν τίς προγονικές τους άρετές: λιτότητα, σεβασμό στους θεούς καί στους νόμους του κράτους, σιδερένια πειθαρχία στους άνωτέρους, καί απλότητα στήν καθημερινή ζωή.*

Δύο αιώνες όλόκληρους πού πάλευαν οι Ρωμαίοι γιά *νά κυριαρχήσουν στήν Ίταλία*, έδωσαν άναγκαστικά μεγάλη σημασία στό

Πρωτόγονο είδος νομίσματος, κομμάτι χάλκινο, πού τό χρησιμοποίησαν άκόμη τόν 3ο π.Χ. αί. στό Ρωμαϊκό κράτος. Μουσείο Λούβρου στό Παρίσι.

στρατό, γι' αυτό καί χρειάστηκε ή πειθαρχία νά ύψωθεί σέ μέγιστη άρετή.

Τή διατήρηση τών παλαιών συνθηϊών τήν πίστευαν ύποχρέωση κάθε πολίτη. Έξάλλου, ένα άπό τά κύρια έργα τής Συγκλήτου ήταν ή άγρυπνη επίβλεψη τών πολιτάν καί τών άρχόντων σ' αυτό τόν τομέα.

Ή λογική καί ή σοβαρότητα πού χαρακτηρίζαν τούς Ρωμαίους, βοήθησαν πολύ, όταν μεγάλωσε τό κράτος τους, νά γλιτώσουν άπό λάθη πού στάθηκαν μοιραία γιά τήν Έλλάδα. Στήν Ίταλία, όταν κυριάρχησε ή Ρώμη, δέν έπαυσαν οί πόλεις νά έχουν άυτόνομία. Ένώθηκαν όμως όλες μέ διοικητικό κέντρο τή Ρώμη. Έξυπνα εκείνη, σταδιακά, τούς παραχώρησε δικαιώματα, γι' αυτό καί οί άλλοι λαοί τής Ίταλίας, ύστερα άπό τήν κατάκτησή τους, δέν αισθάνονταν ύπήκοοι, άλλα σάν μέλη του κράτους. Έτσι, άπό τά πρώτα της βήματα ή Ρώμη κέρδισε τή γαλήνη στό έσωτερικό τής χώρας.

Ή πολιτική τής Ρώμης στήν ύπόλοιπη Ίταλία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ

1. Γιά τήν κυριαρχία τής Κεντρικής Ίταλίας χρειάστηκε νά παλέψουν σκληρά καί γιά πολλά χρόνια οί Ρωμαίοι μέ τούς γειτονικούς λαούς.

2. Ή Ρώμη, πού τό 509 ήταν μιά μικρή πόλη, τόν 3ο αιώνα π.Χ. είχε στήν κατοχή της όλόκληρη τήν Κεντρική καί τή Νότια Ίταλία.

3. Ο στρατός καί τό πλούσιο οδικό δίκτυο βοήθησαν σή σταθερή επίβλεψη τών πόλεων άπό τό κέντρο.

4. Ύστερα άπό τήν κατάργηση τής βασιλείας, οί δυό ύπατοι μέ τή Σύγκλητο καί τούς διάφορους άρχοντες κυβερνοϋν τό κράτος.

5. Οί πληβείοι κατόρθωσαν, ύστερ' άπό πολλούς άγώνες, νά άποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα μέ τούς πατρικούς.

6. Ή ρωμαϊκή οικογένεια ήταν ιερός θεσμός. Ο άρχηγός της καί ή οικόδέσποινα ήταν πρόσωπα σεβαστά. Ή ζωή τών Ρωμαίων ήταν άπλή.

7. Ή θρησκεία ήταν πολυθεϊστική. Έπηρεάστηκε πολύ άπό τήν έλληνική.

8. Πολύ νωρίς διαμορφώθηκαν καί τονίστηκαν οί ρωμαϊκές άρετές: πίστη στους θεούς, σεβασμός στους νόμους του κράτους καί άφοσίωση στήν οικογένεια. Ακόμη, άυστηρή πειθαρχία καί λιτότητα στήν καθημερινή ζωή.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ ἀδιάκοπη αὐξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὀδήγησε, μοιραία, τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Καρχηδονίους.

Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλίθης Ἀφρικής, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπορῶν καὶ τῶν ναυτικῶν τῆς εἶχε γίνει μιά ἀξιόλογη δύναμη. Τὰ καράβια τῆς κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας διάφορα ἐμπορεύματα: πορφύρα, ἀρώματα, πολύτιμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρική, κασσίτερο ἀπὸ τὴν Κορνούαλη, σίδηρο κι ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, πού τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

Ἡ θέση τῆς πόλης τους στάθηκε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, γιατί δέσποζε καὶ στὰ δυὸ τμήματα τῆς Μεσογείου.

Ἐνῶ ὁ στόλος τῆς ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατὸς τῆς ποτέ δὲν ὑπῆρξε ἐθνικός. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας τους πλήρωναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερό ἵππικὸ ἀπὸ Νουμιδούς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικοὺς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

Ἡ πόλη εἶχε πολίτευμα ὀλιγαρχικὸ. Τὴν ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους πλούσιοι ἐμποροὶ, ἐφοπλιστές καὶ μεγαλοκτηματίες. Δυὸ ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, πού ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν μαζί μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ἰσχυροῦς τοῦ πλοῦτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Πολιτισμὸς Καρχηδονίων.

Ἡ Καρχηδών στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ φραϊοὺς ναοὺς. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτελεία τῆς καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζωία καὶ τὴ μανία τοῦ πλοῦτου τῶν κατοίκων τῆς. Παρ' ὅλο πού οἱ Ἕλληνες καμιά ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στοὺς Καρχηδονίους, ἐκεῖνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κι ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς, πού ἡ τεχνοτροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ Cloaca Maxima, μεγάλο τεχνικό ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιά Ταρκύνιου τοῦ Ὑπερήφανου. Λειτουργεῖ ἀκόμη καί σήμερα στή Ρώμη.

Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδονίων, ἄγρια σάν τῆ φοινικική, ἀπαιτοῦσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀπό τό 264 ὡς τό 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καί Καρχηδόνιοι πάλεψαν μέ πολύ πείσμα μεταξύ τους. Ἀφορμή τοῦ πολέμου, πού ἐγινε σέ τρεῖς περιόδους, μέ διακοπές ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπό πολύ παλιά, εἶχαν τίς δικές τους ἀποικίες στή δυτική ἄκτῆ.

Γιά πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καί προσεκτικοί Ρωμαῖοι ἦρθαν σέ σύγκρουση, ἔξω ἀπό τό πατρικό ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοί πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπό κεῖ κι ὕστερα ὀλόκληρη ἡ πολιτική τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἄλλαξε· μανία κατακτητική κυρίευσε ἐκείνους πού εἶχαν στά χέρια τους τίς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνώ τά πλοῦτη πού σωριάζονταν στή μεγάλη πόλη ἀπό τίς ξένες χώρες, δημιουργοῦσαν ὀλοένα μεγαλύτερη διάθεση γιά νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σέ δυό σχεδόν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν σ' ὀλόκληρη τῆ Μεσόγειο.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ – Α΄ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀφορμή κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ἰσορροπίας, πού σάν σιωπηρῆ συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς διάφορες δυνάμεις στόν κόσμο.

Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὠφελῆθαι ἀπό τίς ἀδιάκοπες συγκρούσεις πού εἶχαν τσακίσει τίς ἑλληνικές πόλεις στή Σικελία, κι εἶχαν ἔτσι ἀπλώσει τήν κυριαρχία τους στήν ἀνατολική τῆς ἄκτῆ. Τίς παραμο-

Ἀφορμή Καρχηδονιακῶν πολέμων.

νές του πολέμου κυρίευσαν την παλαιά ελληνική άποικία, τη Μεσόγειο, που τό στενό της ήταν κλειδί για τό ρωμαϊκό εμπόριο.

Τότε άρχισε ό πρώτος πόλεμος, που κράτησε είκοσι τρία χρόνια (264-241 π.Χ.) κι έκλεισε μέ τή νίκη τών Ρωμαίων. Οί επιχειρήσεις έγιναν στή Σικελία άρχικά, κι ύστερα στήν Άφρική. Στο διάστημα του πολέμου οί ελληνικές πόλεις μέ τή θέλησή τους συμμαχησαν μέ τούς Ρωμαίους, για να γλιτώσουν άπό τό φόβο τών Καρχηδονίων. Οί Ρωμαίοι άναγκάστηκαν, για πρώτη φορά, να ναυπηγήσουν στόλο και να δοκιμάσουν τήν τύχη τους στή θάλασσα.

Ή τελική φάση του πρώτου πολέμου στή δυτική Σικελία, κοντά στις *Λιγούσες νήσους*, έδωσε τή νίκη στό ναυτικό τής Ρώμης. Οί Καρχηδόνιοι άναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τή Σικελία, που μέ εξαίρεση τίς Συρακούσες πέρασε στή ρωμαϊκή κυριαρχία. Πλήρωσαν άκόμη μεγάλη πολεμική άποζημίωση κι έδωσαν πίσω τούς αιχμαλώτους.

Ός τό 218, που ξέσπασε ό δεύτερος Καρχηδονιακός πόλεμος, κατόρθωσαν οί Ρωμαίοι, επειδή στήν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν έμφύλιες ταραχές, να καταλάβουν τήν Κορσική και τή Σαρδηνία. Άκόμη, έβαλαν πόδι στήν «Έντεϋθεν τών Άλπεων» Γαλατία, ξεκαθάρισαν τήν Άδριατική άπό τούς Ίλλυριούς πειρατές και έκλεισαν συμμαχία μέ τήν Έπίδαμνο και τήν Κέρκυρα.

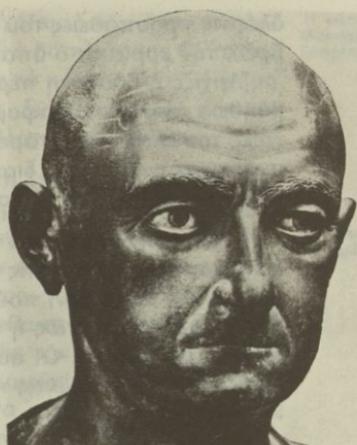
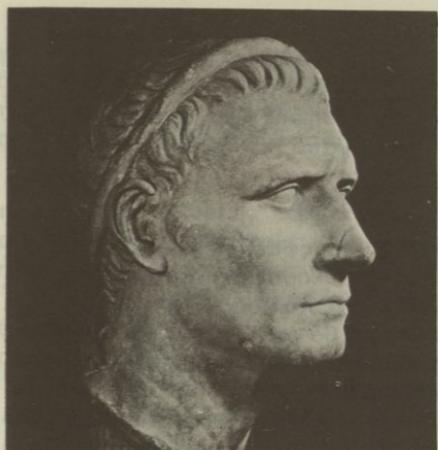
3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ή εξάπλωση τής Ρώμης κι ή αίσθηση τής ήττας άναψαν μεγάλο μίσος στήν ψυχή πολλών Καρχηδονίων. Ένας στρατηγός, μάλιστα, ό *Άμίλκας Βάρκας*, που είχε πολεμήσει εναντίον τών Ρωμαίων στον πρώτο πόλεμο, πότισε τήν ψυχή του γιου του Άννίβα μέ τόν πόθο να τούς έκδικηθεί. Ή άφορμή, τή φορά αυτή, κίνησε άπό τήν Ίσπανία, όπου ό *Άννίβας* – έξοχη στρατιωτική φυσιογνωμία – είχε σημειώσει έκπληκτικές έπιτυχίες κατακτώντας για λογαριασμό τής πόλης του νέα όλοένα εδάφη. Ό πόλεμος άναψε πάλι, όταν ό Άννίβας κυρίευσε τή Ζάκανθα (219), παλαιά ελληνική άποικία στήν Ίσπανία και σύμμαχο τών Ρωμαίων εκείνο τόν καιρό.

¹ Άννίβας.

Έξυπνος, γεννημένος ήγέτης, διορατικός και άπαραμίλλος στρατηγός ό Άννίβας, ανέλαβε τήν άρχηγία του Καρχηδονιακού στρατού. Άτρόμητος, άπλός και πανάξιος, ήξερε να εμπνέει θαυμασμό κι άμέτρητη άφοσίωση στό στρατό του.

Αύτες του οί άρετές τόν βοήθησαν να βγάλει πέρα ένα άπίστευτο κατόρθωμα: Ξεκινώντας άπό τήν Ίσπανία, μέ πενήντα χιλιάδες πεζούς, δέκα χιλιάδες ίππείς και 42 ελέφαντες, βρέθηκε μέσα σε λίγους

Άριστερά: Μαρμάρινο πορτραίτο του Άντιόχου του Γ΄ τής Συρίας, Γύρω στα 200 π.Χ. Μουσείο Λούβρου σπό Παρίσι.

Δεξιά: Πορτραίτο έκφρασπικότατο του Σκιπίωνα του Άφρικανού, Μουσείο Καπιτωλίου (Ρώμη).

μήνες στή Βόρεια Ίταλία (περνώντας τις χιονισμένες Άλπεις καί αφήνοντας πίσω του τό ρωμαϊκό στρατό, πού τόν περίμενε στον παραλιακό δρόμο).

Στήν παράτολμη αὐτή προσπάθεια ἔχασε τό μισό του στρατό, ἀλλά τήν ὀλοκλήρωσε. Σέ δύο μάχες στους παραπόταμους τοῦ Πάδου (τόν Τίκινο καί τόν Τρεβία) νίκησε, πέρα γιά πέρα, τούς Ρωμαίους, μέ ἀποτέλεσμα νά συμμαχήσουν μαζί του καί οἱ Γαλάτες.

Τόν ἐπόμενο χρόνο περνώντας τά Ἀπέννινα συναντήθηκε μέ τό ρωμαϊκό στρατό στίς ὄχθες τῆς λίμνης Τρασιμένης. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τούς Ρωμαίους.

Δέν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νά χτυπήσει τήν ἴδια τή Ρώμη, ἀλλά σκέφτηκε νά ξεσηκώσει ἐναντίον της τίς ἄλλες πόλεις τῆς Ίταλίας. Χάνοντας πολῦτιμο καιρό, συντρίψε κυριολεκτικά τόν ἄλλο χρόνο τή ρωμαϊκή στρατιά στίς Κάννες (216 π.Χ.) μέ τήν ὑπέροχη τακτική του.

Οἱ ἀπώλειες ἦταν φρικτές γιά τούς Ρωμαίους· τούς ἔσωσε ὁμως καί πάλι ἡ ἐπιμονή καί τό θάρρος τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε΄, ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τή συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύη ἀποστάτησε, οἱ Σαμνίτες ἔδειξαν διάθεση νά ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροι ὁμως Ἴταλοί ἔμειναν πιστοί στή Ρώμη. Ἐκεῖνη ξεσήκωσε τήν Αἰτωλική Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὑστερα, πολιορκήσε τίς Συρακοῦσες, καί, παρ'

ὄλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδη (μέ διάφορες μηχανές πού εἶχε βρεῖ), τήν κυρίευσε ὁ ὑπάτος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

Ἀρχίζε ἡ δύσκολη περίοδος γιά τόν Ἀννίβα, πού ἔμεινε χωρίς βοήθεια ἀπό τήν ἀδιάφορη κυβέρνηση τῆς Καρχηδόνας. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νά πάρει ἐνίσχυση ἀπό τόν ἀδελφό του, πού βρισκόταν στήν Ἰσπανία, διαφεύσθηκαν, γιατί οἱ Ρωμαῖοι τόν νίκησαν. καθῶς ἐρχόταν, καί τόν σκότωσαν (207).

Ἐμπρός ἀπό τίς πύλες τῆς Ρώμης.

Πάνω στήν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρός ἀπό τίς πύλες τῆς, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στίς ψυχές τῶν Ρωμαίων, πού γιά αἰῶνες πολλούς δέ θά ἔσβηνε ἡ θύμησή του. Ἦξερε πῶς ἡ πολιορκία θά ἦταν μάταιη ὑπόθεση. Καί δέν τήν ἐπιχείρησε. Οἱ σύμμαχοί του, ἐνῶ ἀποσύρονταν πρὸς τή Νότια Ἰταλία, ἕνας-ἕνας τόν ἐγκατέλειπαν.

Οἱ Ρωμαῖοι νικοῦν στή Ζάμα (202 π.Χ.).

Οἱ Ρωμαῖοι ἀποφάσισαν, ἔχοντας φτιάξει νέο στρατό, νά μεταφέρουν τόν πόλεμο στήν Ἀφρική, ὅπου τό 202 π.Χ., στή Ζάμα, νικήθηκε ὁλότελα ὁ καρχηδονιακός στρατός, παρ' ὄλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀννίβα (πού τόν εἶχαν, στό μεταξύ, ἀνακαλέσει οἱ συμπατριῶτες του γιά νά τοῦς ὑπερασπίσει). Ὁ νικητής τοῦ πολέμου, ὁ Κορνήλιος Σκιπίων, ὀνομάστηκε Ἀφρικανός.

Ἡ συνθήκη. Οἱ ὄροι τῆς (201 π.Χ.) ἦταν σκληρότατοι. Ἡ Καρχηδὼν ἀναγκάστηκε νά ἀφήσει στή Ρώμη τήν Ἰσπανία, νά παραδώσει τό στόλο τῆς, κρατώντας δέκα πλοῖα μονάχα, καί νά πληρώσει τεράστια πολεμική ἀποζημίωση.

Σέ λίγο, ὁ Ἀννίβας ἐξορίστηκε καί κατέφυγε στόν Ἀντίοχο τόν Γ', τό βασιλιά τῆς Συρίας.

Καταστροφή τῆς Καρχηδόνας (146 π.Χ.).

Τό 146 π.Χ., ὕστερα ἀπό δραματική πάλη τριῶν χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος), ἡ Καρχηδὼν πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καί καταστράφηκε τελείως ἀπό τοῦς Ρωμαίους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀνοιχτή ἀπό δῶ καί πέρα. Δέν ὑπῆρχε ἀντίπαλος γιά τοῦς Ρωμαίους.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οἱ ἀκατασίγαστες ἐχθρες ἀνάμεσα στά ἑλληνικά κράτη κι ὁ φοβερός ἀνταγωνισμός στά ἑλληνικά βασιλεῖα ὀδήγησαν, μιά ὥρα ἀρχύτερα, τή Ρώμη στήν Ἀνατολή (ικανοποιώντας τίς πρόσφατες κατακτητικές τῆς διαθέσεις), κι ἐριξαν σάν ὄριμο καρπὸ τήν Ἑλλάδα στά χέρια τῆς, τό 2ο π.Χ. αἰῶνα.

Στόν ἑλληνικό ἡπειρωτικό χώρο μόνο ἡ *Μακεδονία* ἦταν ὑπολογίσιμη δύναμη, ἀπό τή στιγμή μάλιστα πού ὁ βασιλιάς τῆς Φιλίππος ὁ Ε΄ (220-179) φρόντισε καί ἀναδιοργάνωσε τό κράτος του. Ἡ φήμη τῶν θησαυρῶν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, διάχυτη σέ ὅλο τόν κόσμο τῆς ἐποχῆς, τραβοῦσε ἀρπακτικά τά βλέμματα στά ἐδάφη του.

Ἡ φωτεινὴ κίνηση πού σημειώθηκε στή *Σπάρτη*, εἶχε σβῆσει μέ τή φυγὴ τοῦ Κλεομένη, ὕστερα ἀπὸ τή μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Οἱ δύο Συμπολιτεῖες, ἀντὶ νά σταθοῦν καί νά ἰσχυροποιηθοῦν, ἀγωνίζονταν νά διαλύσει ἢ μιὰ τὴν ἄλλη.

Ἡ *Αἴγυπτος* εἶχε ξεπέσει· ἡ *Συρία*, ὅμως, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ΄ τοῦ Μεγάλου (222-187), κατόρθωσε ὄχι μόνο νά διατηρήσει τό ἐδαφὸς τῆς, ἀλλὰ νά ἐπεκταθεῖ ὡς τόν Ἰνδὸ ποταμὸ.

Ἦταν τότε ἰσχυρά ἀλλὰ μικρά κράτη. Χωρὶς ἴσχος ἐμπιστοσύνης στά ὑπόλοιπα ἑλληνικά κράτη, ἀγρυπνα παρακολουθοῦσαν τίς ἐνέργειες τῶν ἰσχυρῶν Ἑλλήνων βασιλέων.

Ἡ *Ρόδος* καί ἡ *Πέργαμος*, παρακολουθώντας τίς κινήσεις τοῦ Ἀντιόχου καί τοῦ Φιλίππου, διαπίστωσαν ὅτι οἱ δύο βασιλεῖς σχεδίαζαν νά μοιράσουν μεταξύ τους τίς μικρασιατικές κτήσεις τῆς Αἰγύπτου πού κατέρρευε. Ἔτσι, εἰδοποίησαν τοὺς Ρωμαίους, πού ἤθελαν νά τιμωρήσουν τό Φίλιππο (γιά τὴ συμμαχία πού εἶχε κλείσει στὸ Β΄ Καρχηδονιακὸ πόλεμο μέ τόν Ἀννίβα) καί τοὺς τραβοῦσε στήν Ἑλλάδα ἡ φήμη τῶν παραμυθένων θησαυρῶν τῆς Πέλλας.

Ἐπῆρχαν ἀκόμη δυνάμεις καί στήν Ἑλλάδα καί σέ ὅλα τά σημεῖα πού εἶχε κυριαρχήσει ὁ Ἑλληνισμός. *Ὅμως, κι αὐτὴ τὴν ὕστατη ὥρα, πού τά κυριαρχικά βήματα τῆς Ρώμης ἀντήχησαν μέσ στόν ἑλληνικό χώρο, δέν ἐνώθησαν οἱ Ἑλληνες.* Μόνοι τους ὄρισαν τό σβῆσιμο τῆς ἐλευθερίας τους.

Ἐστερα ἀπὸ προσπάθεια δύο χρόνων, οἱ Ρωμαῖοι, ἔχοντας μέ τό μέρος τους καί τό ἱππικό τῶν Αἰτωλῶν, νίκησαν τό Φίλιππο στή θέση *Κυνὸς Κεφαλαί* τῆς Θεσσαλίας. Ἡ *Μακεδονία*, ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσει σπουδαῖες θέσεις στήν Ἰλλυρία, στόν Ἑλλησποντο, καί νά πληρώσει μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Τό 196 π.Χ. ὁ ὕπατος *Φλαμίνιος*, ὁ νικητὴς τοῦ Φιλίππου, στήν πανελληνία γιορτὴ τῶν Ἰσθμίων κήρυξε τὴν «ἀνεξαρτησία» τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού καί πάλι στάθηκαν ἀνίκανες νά καταλάβουν τί ἐπιζητοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι καί ποιοί ἦταν οἱ στόχοι τους. Γι' αὐτό καί πάλι δέν ὁμονόησαν.

Νέες διαμάχες κι ἐχθρες ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες ἄλλαξαν τὴ συμμαχία σέ λίγο. Ἐνωμένοι αὐτὴ τὴ φορά ἡ *Μακεδονία*, ἡ *Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία*, ἡ *Πέργαμος* καί ἡ *Ρόδος* μαζί μέ τοὺς Ρωμαίους, νίκη-

Οἱ Ρωμαῖοι νικαὶν
τόν Φίλιππο Ε΄ (196
π.Χ.).

Τετράδραχμο μέ τό κεφάλι τού βασιλιά Περσέα.
Νομισματική Συλλογή Ἀθηνών.

σαν τό στρατό τού Ἀντιόχου τού Γ' στίς Θερμοπύλες. Ὁ ρωμαϊκός στρατός ἐφτασε στή Μ. Ἀσία καί τό 190 π.Χ. χτύπησε στή Μαγνησία τίς δυνάμεις τού Ἀντιόχου, πού ἀναγκάστηκε νά κλείσει ἐξευτελιστική εἰρήνη. Τού ζήτησαν οἱ νικητές νά παραδώσει τόν Ἀννίβα καί νά πληρώσει τεράστια πολεμική ἀποζημίωση.

Ὁ Ἀννίβας, ὁ ἐξαιρετός Καρχηδόνιος στρατηλάτης, σάν κυνηγημένο λιοντάρι, γενναῖος πάντοτε, φριχτά ὄμως ἀπογοητευμένος, μήν μπορώντας νά βρεῖ τόπο στή γῆ νά σταθεῖ, γιά νά μήν πέσει στά χέρια τῶν ἀνελέητων ἐχθρῶν του, ἤπιε δηλητήριο καί πέθανε στή Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Μιά νέα εὐκαιρία ἐδωσαν στόν Ἑλληνισμό οἱ ἐνέργειες τού εὐγενικοῦ βασιλιά Περσέα, γιοῦ τού Φιλίππου, πού ἤθελε νά χτυπήσει τούς Ρωμαίους. Προδόθηκε ὁμῶς ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνες στούς Ρωμαίους. Ἔτσι ὁ ὑπάτος Αἰμίλιος Παῦλος ὄχι μόνο νίκησε τόν τελευταῖο βασιλιά τῆς Μακεδονίας, στήν Πύδνα (τό 168 π.Χ.), ἀλλά τόν ἐξετέλισε φοβερά, ἀφοῦ τόν ἐπίασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νά στολίσει μέ τήν παρουσία του τό λαμπρό θρίαμβό του στή Ρώμη.

Ἡ Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τήν ἐλευθερία της, ἔγινε ρωμαϊκή ἐπαρχία, κι οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τούς ἄλλους Ἕλληνες, πού εἶχαν συνεργαστεῖ μαζί τους, ζήτησαν 1.000 ὀμήρους ἀπό τήν Ἀχαΐα καί τούς μετέφεραν στήν Ἰταλία. Στή Ρόδο καί στήν Πέργαμο, τώρα πιά πού δέν τίς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλαζονικά.

Μιά τελευταία ἀναλαμπή, ἡ ἔσχατη τού καταπληγωμένου Ἑλληνισμοῦ, τήν ἐποχή πού οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τή γενναία Καρχηδόνα, ἦταν μοιραῖο νά πέσει στό κενό. Ὁ Ἀνδρίσκος, ἕνας ἰδιότυπος ἄνθρωπος στή Μακεδονία, πού ἰσχυριζόταν πῶς εἶναι γιός τού Περσέα, προσπάθησε νά ξεσηκώσει τούς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τή Μακεδονία καί ἐφτασε ὡς τή Θεσσαλία. Ἡ ἐνέργειά του τελικά ἀπότυχε, καί τό 148 π.Χ. ὁ ὑπάτος Καικίλιος Μέτελλος τόν νίκησε κι ἐπίασε αἰχμάλωτο καί τόν ἴδιο. Ἡπειρος, Μακεδονία, Νότια Ἰλλυρία καί Θεσσαλία ἔγιναν ρωμαϊκές ἐπαρχίες.

Ὅλα ἐδειχναν ὅτι πλησιάζει τό τέλος τῆς Ἑλλάδας. Πίκρα κι

ἀπογοήτευση είχε φωλιάσει στήν καρδιά τῶν Νότιων Ἑλλήνων, πού περίμεναν μέ ἀγωνία νά φτάσει ἡ ὕστατή τους ὥρα. Στρατιωτικές δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πῶς κάθε ἀντίσταση θά ἦταν μάταιη.

Κατάκτηση τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. Ὅταν, ὠστόσο, τό 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νά ἀναμιχθοῦν στά ἐσωτερικά τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, ὁ γενναῖος στρατηγός Κριτόλαος ἀποφάσισε νά τιμήσει τήν Ἑλλάδα μέ μιάν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στή Σκάρφεια τῆς Λοκρίδας ὁμως νικήθηκε ἀπό τόν ὑπάτο Καικίλιο Μέτελλο. Χάθηκε ἔτσι κι ἡ Κεντρική Ἑλλάδα.

Τό τέλος τοῦ δράματος παίχτηκε κοντά στόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου, ὅπου ὁ ὑπάτος Μόμμιος διάλυσε τίς ἐλάχιστες δυνάμεις πού εἶχαν ἀπομείνει. Στήν ἀπελπισία του ὁ Ἕλληνας στρατηγός Δάιος, μή βρίσκοντας ἀρκετούς ἄντρες γιά τῶ στρατό, πῆρε στόν ἀγώνα καί τούς δούλους. Ἡ ἐλευθερία ὁμως, τό εἶδαμε πολύ καλά αὐτό, δέ σώζεται ἀπό ἀνθρώπους πού δέ γεύτηκαν τή χαρά καί τήν εὐλογία τῆς. Ἔτσι, νικήθηκαν οἱ λιγοστοί τελευταῖοι Ἕλληνες, κι ὁ Μόμμιος προχωρώντας στήν Κόρινθο τήν ξεθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς την ἀπό τό χάρτη (146 π.Χ.), τό χρόνο πού καί ἡ ἰσχυρή Καρχηδόνα δοκίμασε τήν ἴδια τύχη.

Ἔτσι ἐκλείσει, στόν Ἴσθμό, ἡ τελευταία σελίδα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Ἄλωση τῆς Κορίνθου (146 π.Χ.).

Ἀριστερά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῆς Κατάνης στή Σικελία. Κεφάλι τοῦ Ἀπόλλωνος. 410 π.Χ.
Δεξιά: Ἀσημένιο νόμισμα (τετράδραχμο) τῶν Συρακουσῶν. Κεφάλι τῆς Ἀρτεμῆς - Ἀρέθουσας. 446/445 π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο Άνιβας:

«Όταν τόν έστειλαν στήν Ίσπανία, μόλις έφτασε, τράβηξε πάνω του τά βλέμματα όλόκληρης τής στρατιάς. Είχε θάρρος καταπληκτικό στήν αντιμετώπιση του κινδύνου, ενώ ταυτόχρονα διατηρούσε θαυμαστή σωφροσύνη. Καμιά δουλειά δέν κούραζε τό κορμί του, ούτε βάραινε τό μυαλό του... Άντεχε και τή ζέση και τό κρύο... Συχνά, μπορούσε κανείς νά τόν δει, φορώντας τό μανδύα του τό στρατιωτικό, νά είναι εαπλωμένος κατάχαμα ανάμεσα σούς φρουρούς... Πρώτος πήγαινε στή μάχη και άποσούρταν τελευταίος. Όλα αυτά τά μεγάλα χαρίσματα τά συνόδευαν ελαττώματα όχι λιγότερο μεγάλα: μιά σκληρότητα άγρια, άπιστία πού ξεπερνούσε τή γνωστή καρχηδονιακή άπιστία, δέ σεβόταν δόλου τό λόγο του, ούτε και τή θρησκεία».

146 m x. μαγευτικό
Τίτος Λίβιος 21, 4 (Έλεύθερη απόδοση Α.Κ.)

Η κομική από
Αντε Ροττα
Καλ

Μαροκό

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ὕπατος Μόμμιος, ἀνυποψίαστος γιά ὅ,τι εἶχε γίνει, σφράγισε μέ τήν εὐκολή νίκη του στόν Ἴσθμό, τό 146 π.Χ., τό τέλος ἑνός ὀλόκληρου κόσμου. Ἡ ἡπειρωτική Ἑλλάδα ἔγινε ἔτσι μιᾶ ἀπό τίς πολλές ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, πού προχωροῦσε στό μεσορράνιά του.

Ο ἑλληνικός πολιτισμός νίκησε τούς νικητές Ρωμαίους. Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα, ἕνας μέγας Ρωμαῖος ποιητής, ὁ Ὀράτιος, ἐπιγραμματικά θά ἔγραφε πῶς ἡ «νικημένη Ἑλλάδα ὑπέταξε τόν τραχύ της κατακτητή». Τόν νίκησε, πέρα γιά πέρα, μέ τό πνεῦμα καί τόν πολιτισμό της, πού ὀρμητικά ἔφτασε ὡς τή Ρώμη, τήν καρδιά τοῦ ἰσχυροῦ κράτους, καί τή θάμπωσε κυριολεκτικά μέ τήν ὀμορφιά καί τή λάμψη του.

Τά κράτη, ὅπως κι οἱ ἄνθρωποι, ζωντανοί ὀργανισμοί καί τά δύο, εἶναι ἀδύνατο νά ξεφύγουν ἀπό τή μοίρα τῆς φθορᾶς. Σημασία ἔχει τί μένει πίσω τους, κτῆμα αἰώνιο τῆς ἀνθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλῶν μεγάλων πολιτισμῶν τήν ὑπαρξη. Τά κράτη πού τούς δημιούργησαν, ζώντας χιλιετίες ὀλόκληρες, ἀνθῆσαν κάποτε κι ὕστερα λύγισαν καί σιγά-σιγά χάθηκαν. Οἱ λαοί τους ἀφομοιώθηκαν μέ τούς νικητές, καί σέ λίγο ξεχάστηκε ἡ ἄλλοτινὴ λαμπρή τους παρουσία.

Τῆς Ἑλλάδας ἡ περίπτωση εἶναι ὀλότελα διαφορετική. Ὅχι μόνο νίκησε τή Ρώμη κι ἐπέζησε στίς ψυχές τῶν εὐγενέστερων ἀνθρώπων, ἀλλά ἀκόμη καί σήμερα στό δικό της ἀφθαστο πολιτισμό καί στό πνεῦμα του, μέ ἀγάπη καί θαυμασμό, στρέφει τά μάτια της ἡ ἀνθρωπότητα ὀλόκληρη.

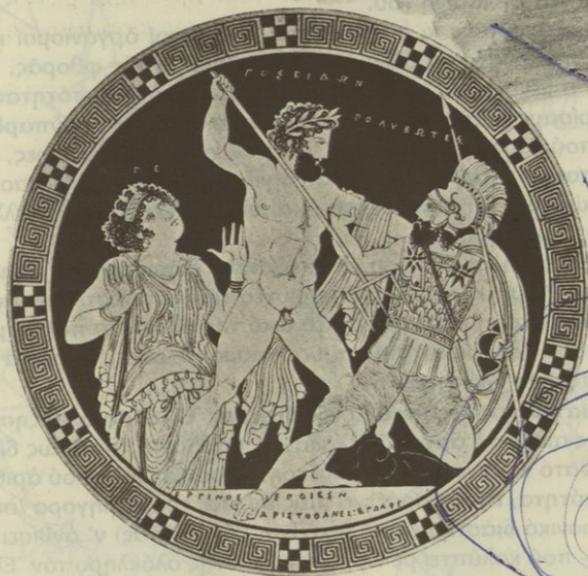
Αἰώνια ζωντανό τό πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Δέν ἔζησε ἀτέλειωτους αἰῶνες ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἡ παρουσία της ὁμως δέ στάθηκε δυνατό νά ξεχαστεῖ. Στά ἀμέτρητα χρόνια ζωῆς πού ἀριθμεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι παράξενο πῶς ἔφτασε τόσο γρήγορα (σέ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα πού δέν εἶναι κᾶν αἰῶνας) ν' ἀνθίσει στήν Ἀθήνα – πού καλύπτει μέ τήν παρουσία της ὀλόκληρο τόν Ἑλληνισμό – σάν σπάνιο λουλούδι, ἕνας τόσο σπουδαῖος πολιτισμός (τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλή). Τό δικό του πνεῦμα ἔζησε, αὐτό νίκησε τήν πανίσχυρη Ρώμη μέ τή δύναμή του κι αὐτό γέμισε μέ τήν αἰώνια παρουσία του ὀλόκληρο τόν κόσμο.

Αὐτή ἡ ὀλιγάνθρωπη δύναμη φώτισε τήν Ἀνατολή, ὅταν μέ τήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπλώθηκαν στά πέρατα τῆς γῆς τά σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σ' αὐτόν τό μικροσκοπικό τόπο ἔνωσε τό ἄτομο, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τοῦ κόσμου τί θά πτεῖ ἐλευθερία, ἀπόκτησε συνείδηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων

του καί ὕψωσε σέ τεράστια ἀξία τή φιλανθρωπία (τήν ἀγάπη καί τό σεβασμό γιά τόν ἄνθρωπο). Σ' αὐτό τόν τόπο, τέλος, ὁ ἐσχατος ἄνθρωπος, φτιάχνοντας τό πιό ἀσήμαντο καθημερινό σκεῦος, ἐβγαζε ἀπό τὰ χέρια του ἓνα ἀριστούργημα.

Κι αὐτό τόν ἐξοχο τόπο εἶδαμε, πῶς τόν γονάτισε καί τόν ἐξουθέ-
νωσε ἡ ἀσυνενοησία, ὁ ἐγωισμός, ἡ διχόνοια κι ἡ ὄχλοκρατία.

Αὐτό πού ποτέ δέν ἐνίωσαν σάν ἀνάγκη οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικές πόλεις, τήν ἐνωσι-δραδὴ μεταξύ τους καί τή δημιουργία δυνατοῦ κράτους, τὰ πραγμάτωσε ἡ Ρώμη μέ τόν καλύτερο τρόπο. Ἐκείνη πῆρε στά ἰσχυρά χέρια τῆς τίς τύχες του κόσμου κι ἀξία κράτησε, γιά πολλούς αἰῶνες, αὐτό τό ρόλο.

Ἀγγειογραφία ἀπό ἐσωτερικό κύλικα. Παριστάνεται λεπτομέρεια ἀπὸ Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν χτυπᾷ τὸ γίγαντα Πολυβύτη, ἐνῶ ἀριστερὰ ἀναδύεται ἡ Γῆ μέ τὰ χέρια τῆς ὕψωμένα σέ σάση ἰκεσίας. Ἀνάλογη ἐκφραση ἔχει καί τὸ πρόσωπό τῆς. Ἡ πανάρχαῖη θεὰ ὑποφέρει γιὰ τὰ παιδιά τῆς, οἱ γίγαντες, ἠτῶνται ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Ἐπιγραφή κάτω: Ἐργίνος ἐποίησεν (δηλ. ὁ Ἐργίνος κατασκεύασε τὸ ἀγγεῖο), Ἀριστοφάνης ἔγραψε (δηλ. ὁ Ἀριστοφάνης τὸ ζωγράφισε). Γύρω στὰ 430 π.Χ. Ἡ Γιγαντομαχία, ὅπως καί ἡ Κενταυρομαχία, μετὰ τοὺς Μηδικούς πολέμους συμβολίζουν τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας. Αὐτὸ ἦταν ἐξᾶλλου τὸ ὕψιστο μή-
νυμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἀξία τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ποτισμένη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμό, λίγα χρόνια μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ρώμη τὸν θαύμασε, τὸν διατήρησε καὶ τὸν διάδωσε. Φτάνοντας καὶ ἐκεῖνη στό τέλος τῆς ζωῆς της, τὸν εἶχε σκορπίσει στὴν ἄλλη Εὐρώπῃ μαζί με τὰ δικά της δῶρα, ἀφήνοντας ἄσβηστο τὸ σημάδι τῆς παρουσίας της στὴν ἱστορία, τὸ δίκαιο καὶ τὴ λαμπρὴ κρατικὴ τῆς ὀργάνωση.

Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς. Ὁ Ἑλληνισμὸς, προσφέροντας τὰ μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα στὴν ἀνθρωπότητα: τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμό. Ξανάζησε στῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴ χιλιόχρονη ὑπαρξὴ καὶ ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τὶς φριχτὲς περιπέτειες πού ἔχει περάσει, ζεῖ καὶ σημειώνει τὴν παρουσίαν του στὶς δύσκολες ἡμέρες τῆς ἀνθρωπότητας. «Γιὰ νὰ γίνει κανεὶς ἄνθρωπος, πρέπει πρῶτα νὰ γίνει Ἕλληνας», ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης-Ἰωακείμ Βίνκελμαν (18ος αἰ.), ὁ μεγάλος ἰδρυτὴς τῆς ἐπισημονικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἐργασίες

1) Ἄσχοιμάσεις - νὰ ἐρμηνεύσεις
τὴν μύθη τοῦ Βιηθίμαν
2) Ἐπισημονικὴ ἀρχαιολογία
ὡς ἀποφύλακτος ἀλλοῦ ὅσοι
ἐκμηδύνουν τὴν πρᾶξιν
ἑαυτοῦ ἀφ' ἑμποροῦν
ἐν ἑστέρας ὁμοίαις διαστάσεσιν
ἐν ἡμέρα

ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

2600 π.Χ.	Τέλος τής Νεολιθικής Έποχής στην Έλλάδα καί έμφάνιση του χαλκού, ως πρώτης ύλης για τήν κατασκευή όπλων καί έργαλειων.
2600-2000 π.Χ.	Πρωτομινωικός, Πρωτοκυκλαδικός, Πρωτοελλαδικός πολιτισμός.
2000 π.Χ.	Φτάνουν οί πρώτες έλληνικές φυλές στην Έλλάδα.
2000-1580 π.Χ.	Μεσομινωικός, Μεσοκυκλαδικός, Μεσοελλαδικός πολιτισμός.
1580-1100 π.Χ.	Ύστερομινωικός, Ύστεροκυκλαδικός, Ύστεροελλαδικός ή Μυκηναϊκός πολιτισμός.
1200 π.Χ.	Οί Δωριείς μπαίνουν στο έλληνοικό έδαφος.
1100 π.Χ.	Άρχίζει ή δωρική κάθοδος στη Νότια Έλλάδα.
9ος αι. π.Χ.	Εισαγωγή του φοινικικού αλφαβήτου, τροποποιημένου, στην Έλλάδα.
8ος αι. π.Χ.	Ό Όμηρος γράφει τά έπη του.
8ος καί 7ος αι. π.Χ.	Ό Έλληνικός άποικισμός.
624 π.Χ.	Νομοθεσία του Δράκοντα.
594 π.Χ.	Νομοθεσία του Σόλωνα.
561/60 π.Χ.	Ό Πεισίστρατος τύραννος.
514 π.Χ.	Δολοφονία του Ίππάρχου.
510 π.Χ.	Οί Άθηναίοι διώχνουν τόν Ίππία.
508 π.Χ.	Νομοθεσία του Κλεισθένη.
499 π.Χ.	Ίωνική επανάσταση.
490 π.Χ.	Μάχη στο Μαραθώνα.
480 π.Χ.	Μάχη των Θερμοπυλών, ναυμαχία στο Άρτεμίσιο, ναυμαχία τής Σαλαμίνας. Νίκη των Έλλήνων στην Ίμερα.
479 π.Χ.	Μάχη Πλαταιών, μάχη Μυκάλης.
478/7 π.Χ.	Α΄ Άθηναϊκή Συμμαχία.
467 π.Χ.	Νίκη του Κίμωνα στον Εϋρυμέδοντα.
448 π.Χ.	Καλλίσειο ειρήνη.
445 π.Χ.	Τριακοντούτειο Σπονδαί.
431-404 π.Χ.	Πελοποννησιακός πόλεμος.
401 π.Χ.	Κάθοδος των Μυρίων.
386 π.Χ.	Άνταλκίδειο ειρήνη.
378/7 π.Χ.	Δεύτερη άθηναϊκή συμμαχία.
371 π.Χ.	Μάχη στα Λεύκτρα.
362 π.Χ.	Μάχη στη Μαντινεία. Θάνατος του Έπαμεινώνδα. Τέλος τής Θηβαϊκής ήγεμονίας.
356 π.Χ.	Ό Φίλιππος Β΄ τής Μακεδονίας ανεβαίνει στο θρόνο.
338 π.Χ.	Νίκη του Φιλίππου Β΄ στη Χαιρώνεια.
336 π.Χ.	Θάνατος του Φιλίππου. Άνεβαίνει στο θρόνο τής Μακεδονίας ό Άλέξανδρος.
334 π.Χ.	Άρχίζει ή έκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου.
333 π.Χ.	Νίκη στην Ίσού.
323 π.Χ.	Θάνατος του Μεγάλου Άλεξάνδρου.

301 π.Χ.
280 π.Χ.
277 π.Χ.
266/263 π.Χ.
245 π.Χ.
222 π.Χ.
168 π.Χ.
146 π.Χ.

Μάχη τῶν Διαδόχων στήν Ἴψο.
Ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν στήν Ἑλλάδα.
Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς νικά τούς Γαλάτες.
Χρემωνίδειος πόλεμος.
Ὁ Ἅγιος βασιλεύει στή Σπάρτη.
Μάχη στή Σελλασία.
Μάχη στή Πύδνα.
Οἱ Ῥωμαῖοι καταστρέφουν τήν Κόρινθο. Ἡ Ἑλλάδα χάνει τήν ἐλευθερία της.

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι Ο

ἀγγειογραφία: ἡ ζωγραφική τῶν ἀγγείων. Ἡ μελέτη τῆς τέχνης αὐτῆς ἀποτελεῖ ὀλόκληρο κλάδο τῆς Ἀρχαιολογίας.

ἀκτῆμων: ἐκεῖνος πού δέν ἔχει κτηματική περιουσία καί γενικά ὁ πολύ φτωχός.

ἀμνηστία: ἡ διαγραφή καί λήθη ἑνός ἀδικήματος καί ἡ ἀναστολή τῆς ποινῆς πού εἶχε ἐπιβληθεῖ.

ἀμφορεῖς: ἀρχαῖα ἀγγεῖα μέ πλατιά γάστρα καί στενό σχετικά λαιμό. Χαρακτηριστικό τους εἶναι ὅτι μποροῦν νά «φέρονται» ἀπό τίς δύο λαβές.

ἀνάγλυφο: γλυπτή διακόσμηση πού ἐξέχει ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἢ τῆς πήλινης πλάκας. Ὑπάρχουν δύο εἰδῶν ἀνάγλυφα: α. τό ἐλαφρό (πρόστυπο) καί β. αὐτό πού βγαίνει πολύ ἔξω (ἐκτυπο).

ἀνταλλαγή (προϊόντων): ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἐμπορίου, ὅταν δέν εἶχε βρεθεῖ ἀκόμη τὸ νόμισμα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγεται ἀνταλλακτική.

Ἀπέλλα: ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν Σπαρτιατῶν.

ἀποκρυπτογραφῶ: ἀνακαλύπτω τόν τρόπο νά διαβάζω κείμενα γραμμένα μέ συμβολικά γράμματα.

ἀρδευτικό (σύστημα): τὸ σύστημα, μέ τό ὅποιο ἐξασφαλίζεται τό πότισμα μίας ἐκτασης γῆς.

Ἀσσυριολογία: ὁ κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας πού μελετᾶει τόν πολιτισμό τῶν Ἀσσυρίων.

ἀστρολογία: ἡ μελέτη τῶν ἀστρῶν.

Ἄστυ: ἡ πόλη γενικά. Στήν Ἀττική Ἄστυ λεγόταν ἡ Ἀθήνα.

ἀστυφιλία: ἡ τάση τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου νά ἐγκατασταθοῦν στίς πόλεις.

αὐτόχθων: αὐτός πού οἱ πρόγονοί του γεννήθηκαν καί κατοίκησαν στό χώρο, ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε καί κατοικεῖ.

ἀχάτης: πολύτιμος λίθος, κυρίως τό χαλκηδόνιο ἢ χαλάζιο.

βέτο (veto) λατινικό ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δήμαρχοι στήν ἀρχαία

Ρώμη είχαν τό δικαίωμα, προβάλλοντας τό βέτο, νά έμποδίζουν τή λήψη όποιασδήποτε απόφασης αντίθετης μέ τά συμφέροντα τών πληβείων.

γνώμονας: ό δείκτης ήλιακού ώρολογίου ή καί αυτό τό ίδιο τό ρολόι.

δαιμόνες: θεότητες δευτερεύουσες.

δαισιναιμονία: ό φόβος άνύπαρκτων «δαιμόνων», πνευμάτων.

Διάκριοι: οί όπαδοί του Πεισιστράτου: τό τρίτο κόμμα στήν αρχαία Ἀττική, γύρω στά 561. (Τά άλλα δύο ήταν τών *Παραλίων* καί τών *Πεδιακών*. Οί Διάκριοι κατοικούσαν στίς παρυφές τών λόφων).

διαμελισμός: ή φυσική διαίρεση ενός τόπου.

δίτονος (κοινωστοιχία): πού έχει δύο σειρές κίονες, τή μία επάνω στήν άλλη.

δρεπανηφόρα: πολεμικά άρματα, άμάξια μέ σιδερένια, δεξιά καί άριστερά, δρεπάνια πού κατάκοβαν ό,τιδήποτε συναντούσαν στό δρόμο τους.

Δωριείς: Δέν είναι άκόμη θετικό, δέ συμφωνούν δηλ. οί ειδικοί επιστήμονες, γιά τό πότε κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα οί Δωριείς. Ἡ πιό σοβαρή άποψη είναι πώς κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα μέ πολλά άλλα συγγενικά τους φύλα στίς αρχές του 12ου αί. κι ή καθόδός τους στήν Κεντρική καί τή Νότια Ἑλλάδα γίνεται γύρω στά 1100 π.Χ. Κατέβηκαν, πάντως, από τό Βορρά κι ένας μεγάλος κλάδος τους μπήκε στήν Ἑλλάδα από τήν Ἡπειρο.

έκπολιτιστής: εκείνος πού διαδίδει τόν πολιτισμό.

έξανδραποδίζομαι: μέ πιάνουν αιχμάλωτο στόν πόλεμο οί έχθροί (ή καί πειρατές) καί μέ πουλούν ή μέ μεταχειρίζονται σάν άνδράποδο, δηλ. δούλο.

επιτύμβιος: επιτάφιος. Καθετί πού βρίσκεται πάνω σέ τύμβο, σέ τάφο, άντικείμενο (άγγείο, πλάκα, μνημείο κλπ.), ή επιγραφή.

έρήμην: ή δίκη ή καί καταδίκη του κατηγορουμένου καί γενικά ενός από τους διαδίκους, όταν δέν παρουσιάζεται στό δικαστήριο, λέγεται πώς δικάζεται έρήμην, ενῶ δηλ. άπουσιάζει.

ήλεκτρο: κεχριμπάρι. Ὀρυκτό ρετσίνοι πού βρίσκεται σέ φυσική κατάσταση στα όρυχεία. Ὑπάρχει καί μεταλλικό κράμα από δύο μέρη χρυσαφιού καί όχτώ μέρη άσημιού.

ήμεροδρόμος: άγγελιαφόρος πού έτρεχε σέ μιά ήμέρα μεγάλη άπόσταση.

Θεοκρατικό κράτος: τό κράτος όπου ό άνώτατος άρχοντας θεωρείται θεός ή προσωποποίηση του θεού καί ή θρησκεία έχει τεράστια επίδραση σ' όλες τίς έκδηλώσεις τής ζωής.

θεόπνευστος: ό έμπνευσμένος από τό Θεό. Ἐκείνος πού ύπαγορεύτηκε καί μεταδόθηκε από τό Θεό.

θεωρικά: τά χρήματα πού έδινε τό αθηναϊκό κράτος στους άπόρους, γιά νά μπορούν νά πληρώνουν τό εισιτήριο καί νά παρακολουθοϋν θεατρικές παραστάσεις.

θήτες: ή τάξη εκείνων τών πολιτών τής αρχαίας Ἀττικής, πού είχαν έτήσιο εισόδημα λιγότερο από 150 μεδίμνους ή δέν είχαν κανένα εισόδημα.

ιμπεριαλιστικό κράτος: (από τό λατινικό ρήμα *impero* = διατάσσω), τό κράτος πού επιδιώκει νά επιβάλλει τή θέλησή του σέ άλλες ἐθνότητες.

κατάγραφος: αὐτός πού εἶναι ζωγραφισμένος ὀλόκληρος. Ὁλοζωγράφιστος.

καταξίωω: κάνω κάποιον ἢ κάτι ἀξιο.

κεραμεική: ἡ τέχνη κατασκευῆς πήλινων ἀγγείων, ἡ ἀγγειοπλαστική.

κιβωτίοσχημος: αὐτός πού ἔχει σχῆμα κιβωτίου. Τάφος κιβωτίοσχημος εἶναι ὁ χτισμένος μέ πέτρες, σέ σχῆμα κιβωτίου.

κλεψύδρα: πήλινο ἢ χάλκινο ὑδραυλικό ἀγγεῖο πού χρησίμευε ὡς ὠρολόγιο, γιά τήν καταμέτρηση τοῦ χρόνου. Κλεψύδρες ὑπῆρχαν καί στά δικαστήρια, γιά νά μετράνε τό χρόνο τῶν ἀγορευέσεων.

κληροῦχος: λεγόταν ἐκεῖνος πού ἔπαιρνε μέ κληρο ἓνα κομμάτι γῆς, πού ὕστερ' ἀπό κατάκτηση τή μοίραζε τό κράτος στούς πολίτες.

κλίβανος: κεραμικός κλίβανος εἶναι ὁ φούρνος ὅπου ψήνουν τά ἀγγεῖα.

cloaca maxima: ὁ κεντρικός ὑπόνομος τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ κεντρικοί ὑπόνομοι τῶν πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτῆρες», γιατί σ' αὐτοῦς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τά νερά ἀπ' ὅλους τοὺς μικρότερους ὑπόνομους.

κοινά: ἀνάμειξη στά κοινά εἶναι ἡ ἀπασχόληση μέ τίς δημόσιες ὑποθέσεις, μέ τήν πολιτική.

Κριτής: ὁ αἰρετός ἀρχηγός τῶν Ἑβραίων.

κτηρίσματα: τά ποικιλόμορφα ἀφιερῶματα πού τοποθετοῦσαν στούς τάφους σάν δῶρα γιά τό νεκρό οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

Κυνόσαργες: θέση ἔξω ἀπό τήν ἀρχαία Ἀθήνα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονα Ἰλισοῦ, ὅπου ὑπῆρχε τό Γυμνάσιο τῶν νόθων στήν ἀρχαιότητα.

κώδικας: σύνολο νόμων.

κωδικοποίηση: ἡ συστηματική συγκέντρωση καί κατάταξη νόμων.

κύνειο: ἓνα εἶδος δηλητηριώδους φυτοῦ, μέ τό ὅποιο θανάτωναν στήν ἀρχαιότητα τοὺς κατάδικους.

λάτις λάζουλι: πολύτιμη πέτρα διάφανη, χρώματος σκούρου γαλάζιου.

λέβης: μεταλλικό ἀγγεῖο συνήθως σέ σχῆμα χύτρας ἀνοιχτῆς. Τό στήριζαν σέ τρίποδα.

λεπτόγαις: ἡ χώρα πού ἔχη «λεπτή γῆ», ὄχι πολύ γόνιμη.

λήκυθος: ἀγγεῖο πήλινο ἢ πέτρινο μέ ψηλό σῶμα, ψηλό λαιμό, καλυκτωτό στόμιο καί μιά λαβή. Στήν ἀρχαιότητα τό χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες, γιά νά βάζουν λάδι ἢ μύρο γιά τό νεκρό.

μεγαλιθικά μνημεῖα: μνημεῖα κατασκευασμένα ἀπό πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία: ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κλπ.

μνημειακός: ὁ μέγας σέ μέγεθος, αὐτός πού μπορεῖ νά μείνει στή θύμηση σάν μνημεῖο.

«μολών λαβέ»: «Έλα νά τά πάρεις». Ἡ ἱστορική φράση τοῦ Λεωνίδα, βασιλιά τῆς Σπάρτης, ὅταν τοῦ παράγγειλε ὁ Ξέρξης νά παραδοθεῖ.

μοτίβο: διακοσμητικό σχέδιο (ἰταλική λέξη).

μυθολογία: τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἑνὸς λαοῦ καί ἡ ἐπιστήμη ποὺ τοὺς ἐξετάζει.

νατουραλιστικός: αὐτὸς ποὺ μιμεῖται τὴ φύση, ὁ φυσιοκράτης. Προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη *natura*, ποὺ σημαίνει φύση.

νομαδικός: ὁ λαὸς ποὺ δέν ἔχει μόνιμη κατοικία. Συνήθως κτηνοτρόφοι, ποὺ μετακινούνται ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ θά βροῦν τροφή (νομή) γιὰ τὰ ζῶα τους.

ὄναγρος: ἄγριο γαϊδούρι.

ὄχλοκρατία: ἡ ἐπικράτηση τῶν συνθηγιῶν τοῦ ὄχλου. Ὅταν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ξεπέφτει, καί κατευθύνει τὰ πράγματα ὁ θορυβώδης ὄχλος.

πεντακοσιμέδιμνοι: οἱ πολῖτες τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς ποὺ τὸ εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τοὺς 500 μεδίμνους τὸ χρόνο (ὁ μεδίμνος ἦταν μονάδα χωρητικότητας γιὰ ξηρὰ προϊόντα, π.χ. σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ. Τὸν ὑπολογίζουν σήμερα γύρω στὰ 80 κιλά).

περόνη: καρφίτσα μεγάλη μεταλλική, ἀπαραίτητο στολίδι τῆς γυναικείας κόμμωσης. Τὴν χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, γυναῖκες καί ἄντρες στὴν ἀρχαιότητα γιὰ νά στερεώνουν τὸ χιτῶνα.

πλαστικότητα: ἡ ἀπόδοση τῆς καμπυλότητας τῆς φόρμας.

πολεοδομία: ἡ διαμόρφωση τοῦ διατάγματος μίας πόλης μὲ τὰ οἰκοδομικὰ της τετράγωνα, τοὺς δρόμους, τίς πλατείες, τὰ δημόσια κτίρια καί τοὺς ναοὺς.

πολιτισμός: ὁ,τι χαρακτηρίζει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σὲ μίαν ἐποχὴ ἢ μιά χώρα (ὕλική ζωή, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστῆμες, θρησκεία, κ.ἄ).

πόλος: ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἀστρονόμοι παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τοῦ ἡλίου.

πόρπη: μεταλλικὸ ἐξάρτημα ζώνης. Μ' αὐτὴν στερεώνων οἱ ἀρχαῖοι τίς δύο ἄκριες (ἐμπρός καί πίσω) τοῦ χιτῶνα τους.

Πρυτανεῖο: τὸ κτίριο τῆς Ἀγορᾶς, ὅπου σιτίζονταν οἱ Πρυτάνεις, οἱ ἐπίσημοι ξένοι καί οἱ εὐεργέτες τῆς πόλης. Σιτίζονταν δωρεάν αὐτοί. Στὸ Πρυτανεῖο ἐπίσης (ἢ Θόλο), φυλάγονταν τὰ πρότυπα μέτρα καί σταθμὰ, κοιμόνταν τὴ νύχτα μερικοὶ πρυτάνεις γιὰ νά ὑπάρχουν πάντα ὑπεύθυνοι ἄρχοντες στὴν καρδιά τῆς πόλης καί γίνονταν διάφορες θρησκευτικὲς λατρεῖες συνυφασμένες μὲ τὴ δημόσια ζωή.

Σῆμα Δημόσιο: ὁ χώρος ὅπου θάβονταν στὴν ἀρχαία Ἀθῆνα ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πέσει σὲ μάχες, ἢ οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες. Ἦταν στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ ποὺ ἀπὸ τὸ Δίπυλο ὁδηγοῦσε στὴν Ἀκαδημία Πλάτωνος.

σκευή: τὰ ἐξαρτήματα τοῦ ἀλόγου, τοῦ ἄρματος, τοῦ σπιτιοῦ (οἰκοσκευὴ) κ.τ.λ.

σφραγιδογλυφία: ἡ γλυπτικὴ τῶν σφραγίδων (εἶτε πρόκειται γιὰ δακτυλι-

δόπετρες από πολύτιμες πέτρες, είτε για τή σφενδόνη δαχτυλιδιών χρυσών, είτε για κυλίνδρους).

σφραγιδοκύλινδρος: είδος σφραγίδων από πολύτιμα ή ημιπολύτιμα υλικά, πού χρησιμοποιήσαν πρώτοι οι Άνατολικοί λαοί. Ἡ ἔξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ κυλίνδρου εἶχε παράσταση ἀνάγλυφῃ.

ταυρομαχία: ἀγωνίσματα μέ ταύρους ἢ ταύρους καί ἀνθρώπους, πού εἶχαν θρησκευτικό χαρακτήρα στήν ἀρχαιότητα.

τεφροδόχα ἀγγεῖα: πήλινα ἢ χάλκινα ἀγγεῖα, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι ἐβαζαν τή στάχτη καί τά κόκαλα τοῦ νεκροῦ μετά τήν καύση τοῦ κορμιοῦ.

τροχός: ὁ κεραμεικός τροχός, δηλ. ὁ στρογγυλός δίσκος, ὅπου ὁ κεραμέας βάζει τόν πηλό, καί περιστρέφοντας τό δίσκο, διαμορφώνει μέ τό χέρι τόν τό σχῆμα τοῦ ἀγγείου.

χρηστήριο: ὁ χώρος ὅπου δίνονταν οἱ χρησμοί.

ψευδοἰσόδομος: ὁ τρόπος κτισίματος τοῦ τοίχου, πού μιμείται ὄχι ἀπολύτως τόν ἰσόδομο τρόπο (ἰσόδομος = ὁ τοίχος μέ κανονικές σειρές πέτρες πού ἡ ἔνωσή τους εἶναι στή μέση τῆς πέτρας τῆς ἐπάνω καί τῆς κάτω σειρᾶς τῶν πετρῶν).

φόρου ὑποτελεῖς: οἱ πόλεις οἱ ὑποχρεωμένες νά πληρώνουν φόρο στόν ξένο ἐπικυρίαρχο.

Στάχια ἀξιοσημείωτης φυσικότητας (νατουραλισμοῦ). Κομμάτι ἀπό αἰγυπτιακό ἀνάγλυφο. 14ος αἰ. π.Χ. Συλλογή Norbert Schimmel N. Ὑόρκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

	ΣΕΛ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Πρώτο Κεφάλαιο: Τό νόημα κι ό σκοπός τής 'Ιστορίας.	
1. 'Ο άνθρωπος δημιουργός τής 'Ιστορίας. 2. 'Ορισμός, σκοπός καί χρησιμότητα τής 'Ιστορίας. 3. Χρονολογία. 4. Πηγές τής 'Ιστορίας. 5. Προϊστορία, 'Ιστορία καί Γραφή. 6. 'Η συμβολή τής 'Αρχαιολογίας στήν 'Ιστορία. 7 'Ιστορικές περίοδοι. 8. Φυλές	7-17
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί προϊστορικοί χρόνοι.	
1. 'Η διαίρεση τής Προϊστορίας. 2. Παλαιολιθικοί χρόνοι. 3. Νεολιθικοί χρόνοι. 4. 'Εποχή τών Μετάλλων	18-25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	27
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Αίγυπτος.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές γιά τήν ιστορία τής Αιγύπτου. 3. 'Η ιστορία. 4. 'Η ζωή τών Αιγυπτίων. 5. 'Η αιγυπτιακή κοινωνία – Οί τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Οί τέχνες, τά γράμματα καί οί έπιστήμες	29-45
Δεύτερο Κεφάλαιο: Οί άρχαίοι πολιτισμοί τής Μεσοποταμίας.	
1. 'Η χώρα. 2. Πηγές γιά τήν ιστορία τής Μεσοποταμίας. 3. Λαοί καί ιστορία τής Μεσοποταμίας. 4. Οικονομική ζωή – 'Ασχολίες τών κατοίκων. 5. Οί κοινωνικές τάξεις. 6. 'Η θρησκεία. 7. Τέχνη, γράμματα κι έπιστήμες	46-59
Τρίτο Κεφάλαιο: Τό 'Εμπόριο καί οί Σημιτικοί λαοί.	
1. 'Εβραίοι καί Φοίνικες. 2 'Η ανάπτυξη του έμπορίου καί ή σημασία του.	
Α'. 'Εβραίοι. 1. 'Η χώρα. 2. 'Η ιστορία. 3. 'Ο πολιτισμός τών 'Εβραίων.	
Β'. Φοίνικες. 1. 'Η χώρα καί οί κάτοικοι. 2. 'Η ιστορία. 3. 'Η θρησκεία. 4. 'Ο πολιτισμός τών Φοινίκων	60-72
Τέταρτο Κεφάλαιο: Οί Χετταίοι.	
1. 'Η ιστορία. 2. Οί άσχολίες τών κατοίκων καί οί τέχνες. 3. 'Η θρησκεία καί ή γραφή	73-76
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ: 'Η προσφορά τών 'Ανατολικών πολιτισμών	76-77

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ	81
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο τόπος καί οι φυλές.	
1. 'Η χώρα. 2. Οί φυλές. 3. Τό «έλληνικό θαύμα». 4. Πηγές για τή γνώση του πολιτισμού στην άρχαία 'Ελλάδα. 5. Περιόδοι τής άρχαίας έλληνικής Προΐστορίας καί 'Ιστορίας ...	82-88
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο πολιτισμός του Αίγαίου.	
1. 'Η Έποχή του Λίθου στην 'Ελλάδα. 2. 'Η Έποχή του Χαλκού στην 'Ελλάδα.	
Α'. 'Ο Μινωικός πολιτισμός. 1. 'Η χώρα καί οι κάτοικοι. 2. 'Η ιστορία. 3. 'Η ζωή – Οί κοινωνικές τάξεις. 4. Τό έμπόριο καί τό ναυτικό. 5. 'Η θρησκεία. 6. 'Η τέχνη	89-105
Β'. 'Ο Κυκλαδικός πολιτισμός. 'Η Θήρα καί οι τοιχογραφίες τής	107-113
Γ'. 'Ο 'Ελλαδικός πολιτισμός. 1. Πρωτοελλαδική περίοδος. 2. Μεσοελλαδική περίοδος	114-116
Δ'. 'Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. 1. Πηγές. 2. 'Ακροπόλεις καί ανάκτορα. 3. Τάφοι. 4. 'Η τέχνη. 5. Τό έμπόριο κι ή έξάπλωση τών Μυκηναίων στο Αίγαίο. 6. 'Ο Τρωικός πόλεμος	117-129
Ε'. 'Ο Κυπριακός πολιτισμός	129-135

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ	136
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η κάθοδος τών Δωριέων.	
1. Οί Δωριείς φτάνουν στην 'Ελλάδα. 2. Οί συνέπειες τής δωρικής καθόδου. 3. 'Ο μύθος για τήν «'Επιστροφή τών 'Ηρακλειδών». 4. 'Ο πρώτος έλληνικός άποικισμός	138-143
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο 'Ομηρος καί τά έπη του.	
1. 'Η 'Ιλιάδα καί ή 'Οδύσσεια. 2. Τά όμηρικά έπη ως ιστορική πηγή. 3. 'Η Γεωμετρική τέχνη. 4. 'Η ζωή καί οι άσχολίες τών κατοίκων	144-152

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Ο 2ος ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	153
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Ο άποικισμός.	
1. «Γένος» καί φυλή. 2. Οί πόλεις-κράτη. 3. Οί αίτίες του άποικισμού. 4. 'Ο τρόπος τής άποστολής άποικιών. 5. Εΐδη άποικιών. 6. Οί άποικίες του Εύξεινου. 7. Οί άποικίες τής	

λαλκιδικῆς. 8. Οἱ ἄλλες ἀποικίες. 9. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποικισμοῦ. 10. Ἕλληνες καί «βάρβαροι» 154-165

Δεῦτερο Κεφάλαιο: Οἱ πολιτικές μεταβολές.

1. Ἡ συνείδηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. 2. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτεύματος. 3. Οἱ Ἕλληνες στίς ἀποικίες 166-169

Τρίτο Κεφάλαιο: Οἱ ἑλληνικές πόλεις.

1. Οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου. 2. Ἡ Χαλκίδα καί ἡ Ἐρέτρια. 3. Ἡ Αἴγινα. 4. Τὰ Μέγαρα. 5. Οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. 6. Οἱ πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας 170-178

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οἱ δύο μεγάλες ἑλληνικές πόλεις.

Α'. Ἡ Σπάρτη. 1. Οἱ τρεῖς κοινωνικές τάξεις. 2. Ἡ σπαρτιατική νομοθεσία. 3. Τό πολίτευμα τῆς Σπάρτης. 4. Ἡ ἀγωγή τῶν Σπαρτιατῶν. 5. Ἡ ζωὴ τῶν Σπαρτιατῶν. 6. Οἱ γυναῖκες στῆ Σπάρτη. 7. Ὁ σπαρτιατικός στρατός. 8. Ὁ πολιτισμός τῶν Σπαρτιατῶν. 9. Πελοποννησιακὴ συμμαχία Β'. Ἡ Ἀθήνα. 1. Ἡ γῆ. 2. Ἡ ἱστορία. 3. Τό ἀρχαιότερο πολίτευμα τῆς Ἀθήνας. 4. Οἱ ταραχές – Κυλάνειο ἀγος. 5. Ὁ Δράκων. 6. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα. 7. Ὁ Πεισίστρατος τύραννος. 8. Ὁ Κλεισθένης 179-187

Πέμπτο Κεφάλαιο: Ἡ θρησκεία στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο.

1. Οἱ θεοί. 2. Οἱ ἥρωες. 3. Οἱ μῦθοι καί οἱ θρύλοι. 4. Πανελλήνιες γιορτές καί ἀγῶνες. 5. Τὰ Μαντεῖα. 6. Ἀμφικτυονίες. 7. Οἱ κοινοὶ δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων 187-198

Ἑκτο Κεφάλαιο: Ἡ ἀρχαϊκὴ τέχνη.

1. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ 2. Ἡ Πλαστικὴ. 3. Ἡ Κεραμικὴ 199-212

Ἑβδομο Κεφάλαιο: Τὰ Γράμματα στὴν Ἀρχαϊκὴ περίοδο.

1. Ἡ Ποίηση. 2. Ὁ Πεζὸς λόγος 213-224

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Οἱ Κλασικοὶ Χρόνοι (5ος καὶ 4ος αἰ. π.Χ.) 225-228

Πρῶτο Κεφάλαιο: Οἱ γείτονες τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολή.

Α'. Λυδοί.

Β'. Οἱ Μῆδοι καί οἱ Πέρσες. 1. Οἱ Μῆδοι. 2. Οἱ Πέρσες. 3. Ἡ ὀργάνωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 4. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κράτους. 5. Ὁ Περσικὸς πολιτισμὸς 230-238

Δεῦτερο Κεφάλαιο: Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.

1. Αἰτίες καί ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. 2. Ἡ ἐπανάσταση τῶν ἰωνικῶν πόλεων. 3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου. 4. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἀρταφέρνη. 5. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα. 6. Ἀριστείδης καί Θεμιστοκλῆς. 7. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη. 8. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. 9. Ἡ ναυμα-

χία στό 'Αρτεμίσιο. 10. 'Η καταστροφή τῆς 'Αθήνας. 11. 'Η ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμές στό Θεμιστοκλή. 13. Οἱ 'Αθηναῖοι, κι οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. 'Η μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. 'Η μάχη τῆς Μυκάλης. 16. 'Η σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων	239-264
---	---------

Τρίτο Κεφάλαιο: 'Η 'Αθήνα στήν Πεντηκονταετία.

1. 'Η πρώτη ἀθηναϊκή συμμαχία – 'Αριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνα. 3. Τό τέλος τοῦ Θεμιστοκλή καί τοῦ Πausανία. 4. 'Η ἀθηναϊκή συμμαχία γίνεται ἡγεμονία – Γ' Μεσοσηνιακός πόλεμος	265-274
---	---------

Τέταρτο Κεφάλαιο: 'Η ἐποχή τοῦ Περικλή.

A'. Τό πολίτευμα καί ἡ κοινῶνα.	
1. Τό δημοκρατικό πολίτευμα στερεώνεται. 2. 'Ο Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικές τάξεις. 4. 'Η καθημερινή ζωή στήν 'Αθήνα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. 5. 'Η ἐκπαίδευση. 6. Τό ἐμπόριο	275-284
B'. Τά γράμματα καί οἱ τέχνες.	
1. 'Ο ρόλος τοῦ Περικλή στήν 'Αθήνα. 2. Τά μεγάλα ἔργα στήν 'Ακρόπολη. 3. Τά γράμματα – Φιλοσοφία καί 'Ιστορία. 4. 'Η Ποίηση καί τό Θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτές στήν 'Αθήνα	285-299

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Ο Πελοποννησιακός πόλεμος.

1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμές τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου – 'Αντίπαλες δυνάμεις. 4. 'Ο 'Αρχιδάμιος πόλεμος. 5. Νικίας καί 'Αλκιβιάδης. 6. 'Η ἐκστρατεία στή Σικελία. 7. 'Ο Δεκελικός πόλεμος. 8. Τά ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	300-317
---	---------

Ἑκτο Κεφάλαιο: 'Η ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

1. Οἱ Τριάκοντα Τύραννοι στήν 'Αθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καί ἡ Περσία. 3. 'Η 'Ανταλκίδειος εἰρήνη. 4. Δεύτερη ἀθηναϊκή συμμαχία	318-323
---	---------

Ἑβδομο Κεφάλαιο: 'Η ἡγεμονία τῆς Θήβας.

1. 'Η Θήβα. 2. Ἐπαμεινώνδας καί Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων	324-327
---	---------

Ὀγδοο Κεφάλαιο: 'Η παρακμή τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

1. 'Η διάλυση τῆς Β' 'Αθηναϊκῆς συμμαχίας. 2. 'Η Σπάρτη καί ἡ Θήβα. 3. 'Ο Ἑλληνισμός τῆς Δύσης. 4. 'Η Κύπρος. 5. Τά Γράμματα τόν 4ο αἰ. π.Χ.	328-334
--	---------

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ	335
-------------------------------	-----

Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η Μακεδονία – Φίλιππος Β΄.	
1. 'Η Μακεδονία. 2. 'Ο Φίλιππος ό Β΄. 3. Οί κατακτήσεις και ή πολιτική του Φιλίππου	336-343
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Ο 'Ελληνισμός στην 'Ασία – 'Αλέξανδρος.	
1. 'Ο 'Αλέξανδρος. 2. 'Η έκστρατεία στην 'Ασία – Σχέδια του 'Αλεξάνδρου. 3. 'Η κατάκτηση τής Μ. 'Ασίας-Συρίας-Παλαιστίνης και Αιγύπτου. 4. 'Η κατάλυση του Περσικού κράτους. 5. Τό έργο του 'Αλεξάνδρου	344 358
Τρίτο Κεφάλαιο: 'Η 'Ελληνιστική περίοδος.	
Α΄. 'Η κληρονομία του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου.	
1. 'Η Μακεδονία και ή άλλη 'Ελλάδα. 2. Τά κράτη τών Διαδόχων στην 'Ανατολή	359 365
Β΄. Οί πόλεμοι τών 'Ελλήνων μέ τόν έξω κόσμο.	
1. 'Η επίδρομή τών Γαλατών. 2. 'Ο Πύρρος και οί 'Ελληνες τής Δύσης. 3. Οί Συμπολιτείες. 4. Σπάρτη – 'Αγίς και Κλεομένης	366-374
Τέταρτο Κεφάλαιο: 'Η πνευματική ζωή στην 'Ελληνιστική περίοδο.	
1. Γράμματα – 'Επιστήμες. 2. Οί τέχνες	375-379
Συγχρονιστικός πίνακας μέ τίς κυριότερες χρονολογίες τής ελληνικής ιστορίας	380-381
Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	382-384

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΡΩΜΗ ΚΙ Η ΕΛΛΑΔΑ	385
Πρώτο Κεφάλαιο: 'Η παλαιότερη ιστορία τής Ρώμης.	
1. 'Η χώρα. 2. Οί κάτοικοι. 3. Οί 'Ετρούσκοι. 4. 'Η περίοδος τής βασιλείας στην ιστορία τής Ρώμης	386-393
Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Η εξέπλωση τής Ρώμης.	
1. 'Η ύποταγή τής 'Ιταλίας. 2. 'Η όργάνωση τής 'Ιταλίας. 3. Οί έξουσίες τήν έποχή τής δημοκρατίας. 4. Οί άγώνες τών πληβείων. 5. 'Η ρωμαϊκή νοστροπία	394-399
Τρίτο Κεφάλαιο: Ρώμη και Καρχηδών.	
1. 'Η Καρχηδών. 2. Οί Καρχηδονιακοί πόλεμοι. 'Ο πρώτος πόλεμος. 3. 'Ο δεύτερος και ό τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος. 4. Ρώμη και 'Ανατολή	400-408
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	409
ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ	412
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	413

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐκτός ἀπό τίς πηγές (ἀρχαίους συγγραφείς), χρησιμοποιήθηκαν ὡς βασικά καί τά παρακάτω βοηθήματα:

1. Bengtson, H., *Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit*. München, 1966.
2. Bury, J.B., *A History of Greece to the Death of Alexander the Great* (ἀναθεωρημένη ἀπό τόν R. Meiggs). 1950.
3. Hammond, N.G.L., *A History of Greece to 322 B.C.* Oxford, 1963.
4. Schachermeyr, F., *Griechische Geschichte*. 1960.
5. Starr, Chester, *A History of the Ancient World*. New York, 1965
6. Κανελλοπούλου Π., Ἐπί τῶν Μαραθῶνα στήν Πύδνα. Ἀθήνα, 1963 (3 τόμοι).
7. Τά ἀναθεωρημένα Κεφάλαια τῶν τόμων I - V τῆς *Cambridge Ancient History*, ἰδίως τῶν J. Caskey, Desborough καί N.G.L. Hammond, J. Cook, Frank Stubbings, F. Matz, Guthrie κ.ἄ.
8. Τά ἄρθρα τοῦ Δ. Θεοχάρη στό περιοδικό *Θεσσαλικά*.
9. Τά Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου τῶν ἐτῶν 1960-71.
10. Τό ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἀπό τοῦ 1958 μέχρι καί τό 1974).
11. Mylonas G., *Mycenae and the Mycenaean Age*. Princeton, 1966.
12. Ἀμάντου Κ., Σύντομος Ἱστορία τῆς Κύπρου. Ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων. Ἀθήναι, 1956.
13. Dikaios P., *A Guide to the Cyprus Museum*. Γ' ἔκδοσις ἀναθεωρημένη, Λευκωσία, 1961.
15. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμοι Α' - Ε'.
16. G. Huxley L., *Early Sparta*. Λονδίνο, 1962.
17. Giovanni Pugliese Carratelli, *Storia greca*, Milano-Varese, 1967.

Τά αντίτυπα του βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά απόδειξη τής γνησιότητας αὐ-
τῶν.

Ἄντίτυπο στερούμενο του βιβλιόσημου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν
ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις του ἄρθρου 7 του Νόμου 1129 τῆς 15/21
Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΗ Ζ' 1981 (IV) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 200.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ 3558/11-2-1981

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: «ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΦΟΙ ΡΟΗ ΕΠΕ»

